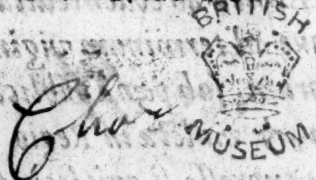
Prebend 2–4 6 6
Hugh Walley

PUBLII VIRGILII MARONIS Opera

Virgilius Maro
K.

BUCOLICA, GEORGICA, ÆNEIS,

Notis admarginalibus illuſtrata à THOMA FARNABIO.

LONDINI

Excudebat FELIX KYNGSTON, impenſis ROBERTI ALLOT.

1634.

1821

187

Summa Privilegii.

Regiæ Majestatis authoritate cautum est, nè quis in regnis suis Magnæ Britanniæ & Hiberniæ imprimat, aut alibi impressa in hæc regna importet aut divendat Virgilii opera, Senecæ Tragædias, Iuvenalis & Persii Satyras, Martialis Epigrammata, Lucani Pharsaliam, Petronii Satyricon, notis admarginalibus à Thomâ Farnabio illustrata, nec non Phrases insigniores, Indicem Rhetoricum, Epigrammata Selecta Græco-latina, atque Aristotelis Ethica ab eodem edita, aut edenda; idque ad terminum viginti & unius annorum; sub pænâ publicationis Librorum, & mulctæ in Regio diplomate ulteriùs expressæ, si quis secùs fecerit absque Authoris permissu. Cal. Octobris. M. DC. XXXIIII.

Illustrissimo Domino,

Domino CRAVENIO,

Baroni de Hamsted

Mareschal.

NEque enim devenustatum iri vereor Inclytissimum Nomen Tuum, si poetarum principi illud præfixerim. Cujus fortasse auspiciis & Genio nec ipse verecundaberis, cùm gloriosissimi spiritus imputare cunabula, tum aditus per transitorium Virtutis templum in Honoris adytum acceptos referre. Ille utiquè ab avenâ ad tubas, ab agriculturæ præceptis ad Arma virúmque Italiæ victorem feliciter conscendit; Tu ab animi Georgicis & ingenii culturâ ex optimarum literarum studiis, viam Tibi per virtutis procursum ad summum gloriæ culmen sternere fortiter æquè, ac feliciter sustinuisti. Et cui tandem mortalium mirari non subeat, Nobilissimum Juvenem, qui in amplissimâ, si quis alius, natus fuerit fortunâ, post lustratas jam diu ac diligenter Gallias atque Italiam, sibi in animum induxisse, per bella, nec illa hujus tantùm ævi sed omnium quæ retro acta sunt, sævissima, primùm Batava, deinde Germana, regis Sueci auspiciis gesta, quasi emeritis Nobilissimæ militiæ sti-

 pendiis

pendiis ad summas laudes contendisse? atque in iis non post Principia sibi cavisse, sed inter Hastatos, in acie, collato pede & presso, stetisse: non à colle eminùs aut Homericâ velatum nube munitissimas urbes oppugnatas expugnatas spectâsse, sed comminus & inter primos per hostium mœnia & strages ad æterni Honoris Capitolium adscendisse. Ah! quoties metui, ne altè virtus animosa caderet? quoties supplicibus votis —— Sed quid ago? Epistolam volüi, non Panegyrin. neque, si voluissem, aut etiam possem, permittit Tua modestia; imò interdixit planè Tua rubiginosos livoris dentes & fascinum amolitura, prudentia. Quin & ipse vereor, ne, dum veras justásque Tuas laudes sic vel leviter adumbro potiùs quàm prædico, aliorum suggillare negotia, aliorum ociùm damnare arguar. In silentii itaque vaginâ tutius erit fulgorem condere, quàm, stricto illo, nonnullorum aciem præstringere. Ad Te igitur redeo, Heros Magnanime. Tu dignare hunc Tibi olim dilectum, nunc Dedicatum principem vatum benignè excipere: qui, artis suæ non norma tantùm & forma, sed ipsa anima & propè Deus, Heroa suum contemplationis & actionis, pacis ac belli studiis consummatum instruxit. Bellum enim, ut ait Jul. Scaliger, dissuasit, ut justus; & in bello pugnavit, ut fortis; & superstes

fuit

fuit bellis, ut felix; & reposuit patriam, ut gratus; & perpetuavit sacra, ut pius. Neque interim ipsius poetæ Manibus indecores, neque Tuis, Clarissime Domine, aliorúmque, propter Te, manibus ingratæ aderunt auxiliares istæ à margine alæ, oculis jam non ita fusè explicatæ, ac auribus olim fuerint puerorum Nobilium & Patritiorum interque illos Tuis, Flos Spectatissime, quo gymnasiolum hoc nostrum *Non alio magis aut tantùm se jactat Alumno.* Quin & ipsi mihi pro dulci laboris pabulo & suavi muneris honestamento accedit solamen & gloria ex alumno benignè interpretanti, gratè agnoscenti, meritò æstimanti officium illud, quod ego non nisi sceleris reus omisissem. Quod superest, Deum Opt. Max. quem votis iisq; non irritis, ut sospes reddereris patriæ, multoties sollicitavi, veneratus precor, ut mactus sies togatâ gloriâ, uti jam sagatâ abundè claruisti.

Honoris virtutúmque Tuarum

religiosus cultor

THO. FARNABIUS.

Virgilius inquit Macrobius
totum fere opus ex aliis
desumpsit ex Theocrito Eclogas
ex Hesiodo et Arato Georgica,
ex Homero Eneidos, secundum
Eneidos librum ex Pisandro
verbatim transcripsit.

Nocte pluit tota; redeunt spectacula mane
Divisum imperium cum Jove Caesar habet.

Hos ego versiculos feci, tulit alter honores:
Sic vos non vobis vellera fertis oves,
Sic vos non vobis nidificatis aves,
Sic vos non vobis mellificatis apes,
Sic vos non vobis fertis aratra boves.

'Twas I the Verses made, the praise another had:
So you not for your selves (sheep) Fleeces yield,
So you not for your selves (Birds) Harbours build,
So you not for your selves (Bees) Honey yield,
So you not for your selves (Steers) plow the field.

P. ∴ VIRGILII MARONIS * BVCOLICA.

•• Ecloga I, cui nomen Tityrus.

ARGVMENTVM.

Quum Virgilius, cujus personam hîc sustinet Tityrus pastor, agrum vicinum Cremonæ amisisset, Romam venit: ubi quum sua cum carmina Mæcenati commendassent, Mæcenas autem Augusto, agrum recuperavit. Tityrum igitur felicem esse prædicat pastor Melibœus, (sub cujus nomine cæteri quoque pastores Mantuani intelliguntur) & suam contrà calamitatem deplorat, finibus suis à milite veterano pulsus. Ipse autem Tityrus se tanti benificii autorem colere & semper culturum esse profitetur.

MELIBOEVS, TITYRVS.

ME. a *Tityre, tu patulæ* b *recubans sub tegmine fagi,*
c *Sylvestrem tenui musam meditaris avenâ.*
Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arva:
Nos d *patriam fugimus: tu Tityre* b *lentus in umbrâ,*
Formosam resonare doces e *Amaryllida sylvas.*
TI. *O* f *Melibœe,* g deus nobis hæc otia fecit.
Namque erit g *ille mihi semper deus: illius aram*
Sæpe tener nostris ab ovilibus imbuet agnus.
* *Ille meas errare boves (ut cernis) & ipsum*
Ludere quæ vellem calamo permisit agresti.
ME. *Non equidem invideo, miror magis. undique totis*
Vsque adeo turbatur agris. en ipse capellas
h *Protenus æger ago, hanc etiam vix Tityre duco.*
Hîc inter densas corylos modò namque gemellos,

∴ Ab antiquâ Virginiorum familiâ diminutivum deduxerim potius quàm cum Grāmaticis à virgineâ modestiâ, unde & Partheniùs dictus. vel à virgâ laureâ; vel à vergiliis, unde Vergilium scribi oportere contendit Ang. Politianus 77. c. Miscell.

* Subintellige ἔπη. à βούκολος bubulcus q.d. carmina pastoralia.

•• Ab ἐκ & λέγειν. An quòd hæc Bucolica è Theocriti Eidylliis excerpta sunt? ut vult Turnebus 9. l. Adver. c.21. An potius quòd ex inconditâ turbâ eorum, quæ subito excidissent calore, selecta quædam & conciniora ἐκλογὰς appellare placuit? ut censet I. C. Scalig. 1. Poet. c.4.

a E Theocriti Eidyl. 3. adoptatum sibi à poetâ nostro nomen, pastori satis aptum, cùm Tityrus Libycè *hircum*, Doricè *satyrum* significet & *tibiam*. Athenæus, l.4.

b Summo in ocio & securitate resupinus, & mēbra stratus in umbrâ.

c Rusticum carmen μελετᾷς, exerces, ludis.

d Τὴν πατρίδα φεύγομεν, agris exuti patrium solum exilio mutamus, infra ver. 65.

e Nomen amicæ tuæ, vel carmen de amica compositum. *Alleg.* Romam. infra 9. f ὦ μέλει τῶν βοῶν. g Octavius Cæs. qui mihi propter beneficentiam in reddendis agris, indulto ocio ac libertate, numinis instar est, eritque. Cui præsenti & in vivis divini honores habiti. Hor. 1. Ep. l.2. & Suetonius. c.59. * Vide Senecam de beneficiis. l.4. c.6. & Scal. poet. l.4 c.19. h Longè hinc, vel prægredientes longè. quasi porro tenus. Serv. alii *Protinus* 1. valdè, & apponunt τῷ *æger.*

Spem gregis, ah, silice in nudâ connixa reliquit.
Sæpe malum hoc nobis, si mens non [i] *læva fuisset,*
De cœlo * *tactas memini prædicere quercus,*
[k] *Sæpe sinistra cavâ prædixit ab ilice cornix.*
Sed tamen iste deus qui sit, [l] *da, Tityre, nobis.*
T I. *Urbem quam dicunt Romam, Melibœe, putavi*
Stultus ego [m] *huic nostræ similem,* [n] *quò sæpe solemus*
Pastores ovium teneros depellere fœtus.
Sic canibus catulos similes, sic matribus hædos
Noram, sic parvis componere magna solebam.
Verùm hæc tantum alias inter caput extulit urbes,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.
M E. [o] *Ecquæ tanta fuit Romam tibi causa videndi?*
T I. *Libertas: quæ sera tamen respexit inertem,*
[p] *Candidior postquam tondenti barba cadebat:*
Respexit tamen, & longo pòst tempore venit:
[q] *Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.*
Namque (fatebor enim) [r] *dum me Galatea tenebat,*
Nec spes libertatis erat, nec cura peculi.
Quamvis multa meis exiret victima septis,
Pinguis & ingratæ premeretur caseus urbi,
Non unquam gravis ære domum mihi dextra redibat.
M E. [s] *Mirabar quid mœsta deos, Amarylli, vocares,*
Cui pendere suâ paterere in arbore poma:
Tityrus hinc aberat. ipsæ te, Tityre, pinus,
Ipsi te fontes, ipsa hæc arbusta vocabant.
T I. *Quid facerem? neque servitio me exire licebat,*
Nec tam præsentes alibi cognoscere divos.
Hîc illum vidi [t] *juvenem, Melibœe,* [u] *quotannis*

i Stulta & vesana.
* Fulguritas, fulminitas.
k Rejicitur hic versus pro adulterino, neque eum agnoscunt pleriq; codices vet. iisdem tamen pene verbis concipitur Eclog. 9. Poterit ergo jus tueri suum. Et cornix à sinistrâ (testibus Cic. l. 1. de Divinat. & Plauto in Asinariâ) ratum fecit malum fulminatæ quercûs omen.
l Dic. uti, *accipe* pro *audi*.
m Mantuæ.
n Quò agnos lacte depulsos agere solemus. vid. vers. 34. infra.
o Al. *Et quæ*.
p Cùm Virgilius Bucolica scripserit juvenis, τὸ *Candidior* alii ad libertatem detorquent. alii *lanuginem primam* intelligi volunt. Quoniam verò eum postea Melibœus senem bis vocat, Turnebus. l. 2. c. 26. sentit poetam (cùm se fingat servum, libertatis desiderio Romam profectum) respexisse ad imaginem servorum, qui jam ætate grandiores vel etiam peculio suo, non rarò libertatem consecuti sunt. Græci autem servos etiam senes appellabant παῖδας. Pollux. καλοῦνται παῖδες οἱ δοῦλοι, κἂν ὦσι πρεσβύτεροι.

q Ex quo Romam veni, relictâ Mantuâ. Roma autem triplici olim insignita erat nomine; vulgato, Româ; arcano, Amaryllide; sacro & rituali, Florentia, seu Anthusa. Ang. Politian. Epist. 2. l. 1. Sed vide Nannium miscell. l. 6 cap. 1. r Dum Mantuæ quidem agerem, non pauca ingenii mei specimina edidi; cùm tamen nullo apud rudes meos municipes in precio esset ars mea, deploratâ jam omni honoris, quæ artes alit, spe; languore confecta Musa tacuit, excidit mihi carminis studium, & cura. s Mirabar quisnam is esset, cujus nomine Romani Augusto supplicarent, ut sui illi manerent agri, video jam fuisse Virgilium, cui omnes ordines summis studiis favent. Sed *Galatea* in quibusdam Mss. haberi asserunt nonnulli, suadetque ratio; ut magis propriè dicantur hæc de Mantuâ quàm Romä. t Augustum, quo nullum numen præsentius, qui tanquam ex oraculo responsum dedit. u Cujus immortale beneficium sacris ἐμμήνοις colo. cujus præsentissimo potentissimoque numini singulis Calendis rem facio divinam. supra not. ad v. 6.

Bis senos cui nostra dies altaria fumant.
Hîc mihi responsum primus dedit ille petenti:
x *Pascite, ut antè, boves, pueri, y submittite tauros.*
ME. *Fortunate senex, ergo tua rura manebunt,*
Et tibi magna satis; z quamvis lapis omnia nudus,
Limosoque palus obducat pascua junco.
*Non insueta *graves tentabunt pabula: a fœtas*
Nec mala vicini pecoris contagia lædent.
Fortunate senex, hîc inter b flumina nota,
Et fontes c sacros, frigus captabis opacum.
Hinc tibi, quæ semper vicino ab limite sepes
d *Hyblæis apibus florem depasta salicti,*
Sæpe levi somnum suadebit inire susurro.
Hinc altâ sub rupe canet frondator ad auras.
Nec tamen interea raucæ, tua cura, palumbes,
Nec gemere aëriâ cessabit turtur ab ulmo.
TI. *Antè leves ergo pascentur in * æthere cervi,*
Et freta destituent nudos in littore pisces:
Antè, pererratis e amborum finibus, exul
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tigrim,
Quàm nostro illius labatur pectore vultus.
ME. *At nos hinc, alii f sitientes g ibimus Afros;*
h *Pars Scythiam, & i rapidum Cretæ veniemus Oaxē,*
Et k penitus toto divisos orbe Britannos.
En unquam patrios longo pòst tempore fines,
Pauperis & tugurî congestum cespite culmen,
Post aliquot (l mea l regna) videns mirabor m aristas?
n *Impius hæc tam culta novalia miles habebit?*
Barbarus has segetes? en, quò discordia cives
Perduxit miseros; en queis consevimus agros.
o *Insere nunc, Melibœe, pyros, pone ordine vites:*
Ite meæ, quondam felix pecus, ite capellæ.

x Possessiones tuas recipe, & Musis vaca.
y Jugo ad arandum. Al. vaccis saliendis.
z Vt quæ a saxoso monte ad Mincium se extendant. ut Ecloga. 9. vers. 7.
* Quæ in utero gestant, prægnantes
a Quæ jam pepererunt partu levatas.
b Padum & Mincium.
c Omni enim fonti numen præesse credebatur propter perennem scaturiginem.
d *Synecdoche.* Hybla autem mons erat *Siciliæ* thymo ad mellificia clarus.
* Quod si detur audacia, *æquore* admiserim pro *æthere*, quò sibi respondeant antitheta.
e ἀλλήλων. i. permutatis sedibus Arar Parthiam, Tigris Germaniam alluet. vel Germani patriâ ejecti Parthiam incolent, Parthi Germaniam. E decoro autem inscitiæ pastoralis Gallicum fl. pro Germano positum, Armenium pro Parthico.
f Ob calorem.
g Adibimus.
h Alii.
i Vibius Sequester, Politianus. c. 37. Miscel. & Brodæus l. 1. c. 39. Oaxem Cretæ fl. statuunt. cujus tamen non meminerunt Ptolemæus, Plinius, Strabo, Mela. quod enim quidam habent flu. Mesopotamiæ rapidum albæ cretæ, non placet.

k A continenti divisos. insulares. l Meos agros, possessiones meas. Ant. ad Crassum. i. de Oratore Cic. *Nisi in tuo regno essemus. Hoc humilis tugurii rusticum culmen æquitas animi regna fecerat.* Quintil. declam. m Spicas, messes, annos. Metalepsis. n Civili bello agros suos amissos imputat Mantuanus: indignatus tam cultos fundos cessuros militibus; iisque forte barbaris, Gallis, Teutonibus, &c. o Apostrophe & Epitrope ad se suosque cives amara. q. d. Agite Mantuani, arbores serite, agros colite, vites maritate & disponite, ut alieni tandem, vobis ejectis, fructus percipiant.

Non ego vos postbac viridi projectus in antro
Dumosâ pendere procul de rupe videbo:
Carmina nulla canam; non, me pascente, capellæ
Florentem cytisum & salices carpetis amaras.
TI. *Hîc tamen banc mecum poteris requiescere noctem*
Fronde super viridi. sunt nobis mitia poma,
Castaneæ p *molles, &* q *pressi copia lactis.*
r *Et jam summa procul villarum culmina fumant,*
Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.

p Maturæ ac recentes.
q In caseum coacti.
r Sole enim occidente, fumi apparent crassiores, umbræ montium majores.

Ecloga II, cui nomen * Alexis.

ARGUMENTUM.

Corydon pastor, Alexidis pueri amore captus, nihil eorum prætermittit, quæ ad puerilem animum demulcendum, mutuumque amorem conciliandum, possunt pertinere: verùm, ubi se neque querelis, neque blanditiis, aut munusculis quidquam proficere intelligit, tandem ad se rediens, dementiamque suam agnoscens, ad intermissam rei familiaris curam sibi statuit revertendum: ut assueto labore infelicis sui amoris (qui ferè ex otio nasci solet) tædium discutiat. Sub Corydone autem (si Donato credimus) Virgilium; sub Alexide Alexandrum intelligimus, Pollionis puerum: quem ab eo postea dono accepit.

* Mæcenatis fuisse puerum innuit Martialis. l. 8. Ep. 56 Apul. 1. Apol. Pollionis. Lud. Vives tamen & N. Frischlinus Cornelium Gallum significarj volunt. Apud Theocritum autem (quem sibi imitandum in Bucolicis proponit noster) Aepolus se ab Amaryllide spretum queritur. 3. Idyl.

FOrmosum pastor Corydon a *ardebat Alexin,*
Delicias domini, nec, quid speraret, babebat.
Tantùm inter b *densas umbrosa cacumina fagos*
Assiduè veniebat: ibi hæc c *incondita solus* Ἔλλειψις.
Montibus & sylvis studio jactabat inani.
O crudelis Alexi, nibil mea carmina curas,
Nil nostri miserere, mori me denique coges.
d *Nunc etiam pecudes umbras & frigora captant,*
Nunc virides etiam occultant spineta lacertos:
e *Thestylis & rapido fessis messoribus æstu*
Allia serpillumque, herbas contundit olentes.
At mecum raucis, tua dum vestigia lustro,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis:
Nonne fuit satius tristes Amaryllidis iras

a Hellenism, ut ἤθειν Sophocles, ἔφλεγεν Moschus. cujusmodi verba Em. Alvarez appellat neutroactiva.
b Habentes densa & umbrosa cacumina.
c Indigesta, temerè effusa, abrupta.
d Cum cæteri omnes, pecudes, lacerti, messores refrigerium suum & requiem nacti sunt adversus meridiani solis rabiem; ego solus, nisi quando concinant cicadæ, dum te inquies quærito, foris æstu, intus amore ardeo.
e Mulier rustica moretum apparat pransuris & interquiescentibus messoribus.

Atque superba pati fastidia? nonne Menalcam?
Quamvis ille niger, quamvis tu candidus esses.
O formose puer, nimiùm ne crede colori:
Alba [f] *ligustra cadunt,* [g] *vacinia nigra leguntur.*
Despectus tibi sum, nec quis sim, quæris, Alexi:
Quàm dives pecoris nivei, quàm lactis abundans.
Mille meæ [h] *Siculis errant in montibus agnæ:*
Lac mihi non æstate novum, non frigore defit.
Canto quæ solitus, si quando armenta vocabat,
[i] *Amphion Dircæus in* [k] *Actæo Aracyntho.*
Nec sum adeo informis [l] *nuper me in littore vidi,*
Quum placidũ ventis staret mare. non ego Daphnim
Judice te metuam, si nunquam fallit imago.
O tantùm libeat mecum tibi sordida rura
Atque humiles habitare casas, & figere [m] *ceruos,*
Hædorúmque gregem viridi compellere [n] *hibisco.*
Mecum unà in sylvis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cerâ conjungere plures
Instituit; Pan curat oves, oviúmque magistros.
Nec te pœniteat calamo [o] *trivisse labellum:*
Hæc eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas?
Est mihi [p] *disparibus septem compacta cicutis*
Fistula, Damœtas dono mihi quam dedit olim,
Et dixit moriens, Te nunc habet ista secundum.
Dixit Damœtas, invidit stultus Amyntas.
[q] *Præterea duo nec tutâ mihi valle reperti*
Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,
Bina die siccant ovis ubera; quos tibi servo.
Jampridem á me illos abducere Thestylis orat:
Et faciet, quoniam sordent tibi munera nostra.
Huc ades ô formose puer. tibi lilia plenis

f Ligustri fruticis flores, qui candidi: Massarius, Junius, Brodæus.4.l.18.c.

g Alii mora agrestia statuunt vacinia; alii nigras violas & hyacinthos. vertisse sc. Virgilium quod scripsit Theocritus Eidyll 10. Καὶ τὸ ἴον μέλαν ἐστὶ, καὶ ἁ γραπτὰ ὑάκινθος.

h Imitatione Theocriti Siculi quem se in his Bucolicis imitari profitetur Virgilius ut & insequenti versu. τυρὸς δ' οὐ λείπει μ' οὔτ' ἐν θέρει, οὔτ' ἐν ὀπώρῃ, οὐ χειμῶνος ἄκρω. 10. Eidyl.

i Filius Jovis & Antiopæ arte musicâ insignis utpote qui citharæ sono Thebana mœnia struxerit. Dircæus, Thebanus, à Dirce fonte Bœotiæ.

k Παραθαλασσίῳ. littorali promontorio, prærupto, scopuloso. ab ἀκτῇ ut 5. Æn. *At procul in sola secretæ Troades actâ.* Aracynthum autem agnoscimus Bœotiæ montem, cum Stephano. non Acarnaniæ, nedum Atticæ.

l In aquâ tanquam speculo contemplatus sum. Ἦ γὰρ πρᾶν ἐς πόντον ἐσέβλεπον, ἦς δὲ γαλάνα. Theocr. 6. Eidyl. m Ἐλάφως βάλλειν, venari. Quidam de furculis intelligi volunt, quibus ædes rusticæ sustentantur, nescio an subtiliori sensu quàm veriori. n Ad Hibiscum malvam sylvestrem. pastum sc. nec me movent qui exponunt, baculo ex hibisco. o χείλεα θλίβειν. Theocrit. 24. Eidyl. *dum labro calamos percurrit hiantes.* Lucret.4.l. p An quia ad internodia quâ junguntur cerâ cannæ, quæ excipiunt superiores cannas? an quia junctæ ex septenis cannis ad alæ figuram, aliæ aliis longiores essent ad discrimina vocum, qualem videmus Organorum seriem? Tibul. 2. lib 5. El. q Ἦ μάν τοι λευκὰν διδυματόκον αἶγα φυλάσσω. Theo. 3. Eidyl.

Ecce, ferunt Nymphæ calathis: tibi candida Nais
r Pallentes violas, & summa papavera carpens,
Narcissum, & florem jungit bene olentis anethi.
Tum casiâ, atque aliis intexens suavibus herbis,
Mollia luteolâ pingit vacinia calthâ.
Ipse ego cana s legam tenerâ lanugine mala,
Castaneásque nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Addā t cerea pruna, & honos erit huic quoque pomo.
Et vos ô lauri carpam, & te proxima myrte;
Sic positæ quoniam suaves miscetis odores.
Rusticus es Corydon, nec munera curat Alexis:
Nec, si muneribus certes, concedat u Iolas.
Eheu quid volui misero mihi? floribus x Austrum
Perditus, & liquidis immisi fontibus apros.
Quem fugis ah demens? habitarunt y dii quoque sylvas,
z Dardaniusque Paris. a Pallas, quas condidit arces,
Ipsa colat: nobis placeant ante omnia sylvæ.
Torva leæna lupum sequitur, lupus ipse capellam:
Florentem cytisum sequitur lasciva capella;
b Te Corydon ô Alexi. Trahit sua quemque voluptas.
Aspice, c aratra jugo referunt suspensa juvenci,
Et sol crescentes decedens duplicat umbras:
Me tamen urit amor: Quis enim modus adsit amori?
d Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit?
Semiputata tibi e frondosâ vitis in ulmo est.
Quin tu f aliquid saltem potius, quorum indiget usus,
Viminibus mollique paras detexere junco?
g Invenies alium, si te hic fastidit Alexis.

r λευκοῖα. *tinctus violâ pallor amantium* Horat.
s μῆλα χνοάοντα. vel cotonea.
t Flava vel mollia.
u Augustum innui volunt, dictumque Iölam quasi Iülum.
x Hortis inimicum. *Pubentésq; rosæ primum moriuntur ad Austrum.* Papin. 3. Sylv.
y Pan, Apollo, Liber, &c. apud Theocr. eidyl. 8. & 24.
z Propter Hecubæ somnium expositus.
a πολιὰς, ἐρυσίπτολις, imò ἀρχιτεκτονικῆς inventrix. Lucian in Hermotimo & Oppian. in ἁλιευτ. 2.
b Α αἲξ τὸν κύτισον, ὁ λύκος τὰν αἶγα διώκει, Α γέρανος τ' ἄροτρον. ἐγὼ δ' ἐπὶ τὶν μεμάνημαι. Theocr. 10. Eidyl.
c Adveniente nocte solis ardor remittitur, jugo solutis bobus adest quies: meus tamen non defervescit, non novit finem non modum.
d Increpatio sui, cum adhortatione ad opus faciundum, potentissimum remedium amoris: qui *gignitur luxu, ocio nutritur. &c.* Senec. Hippolyt. Ω Κύκλωψ, Κύκλωψ πᾷ τὰς φρένας ἐκπεπότασαι Theocr. 11. eidyl.
e Quam oportebat dudum frondibus nudatam, quò melius aprici maturescere t racemi.
f Corbes, fiscellas, calathos Α'ικ' ἐνθὼν ταλάρως τε πλέκοις. Theocr. 11. Eidyl.
g Εὑρήσεις Γαλάτειαν ἴσως καὶ καλλίον' ἄλλαν. Ibid.

Ecloga III. cui nomen Palæmon.

ARGVMENTVM,

Menalcas & Damœtas, pastores, mutuis primùm inter se conviciis certant: mox, interveniente Palæmone judice, amœbæi carminis lege disceptant: ubi neuter vincitur, sed uterque alteri, Palæmonis sententiâ, exæquatur, ex 4.5.&.8. Idyll. Theocriti.

MENALCAS, DAMOETAS, PALÆMON.

ME.[a] *DIc mihi Damœta, Cujum pecus? an Melibœi?*
DA. *Non, verũ Ægonis: nuper mihi tradidit Ægon*
ME. *Infelix ô semper* [b] *ovis pecus, ipse Neæram*
Dum [c] *fovet, ac, ne me sibi præferat illa, veretur;*
Hic alienus oves custos bis mulget in hora:
Et succus pecori, et lac subducitur agnis.
DA. [d] *Parcius ista viris tamen objicienda memento;*
[e] *Novimus & qui te,* [f] *transversa tuentibus hircis,*
Et quo, sed faciles Nymphæ risêre, sacello.
ME. [g] *Tum credo, quum me arbustum vidêre Myconis,*
Atque malâ vites incidere falce novellas.
DA. *Aut hîc ad veteres fagos, quum Daphnidis arcũ*
Fregisti & calamos: quæ tu, perverse Menalca,
Et quum vidisti puero donata, dolebas;
Et, si non aliquâ nocuisses, mortuus esses.
ME. [h] *Quid domini facient, audent cum talia fures?*
Non ego te vidi Damonis, pessime, caprum
[i] *Excipere insidiis, multùm latrante* [k] *lyciscâ?*
Et quum clamarem, Quò nunc se proripit ille?
[l] *Tityre coge pecus: tu post carecta latebas.*
DA. *An mihi cantando victus non redderet ille,*
Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?

a Εἴπε μοι ὦ Κορύδων τίνες αἱ βόες; ἢ ῥα Φιλώνδα; Οὐκ ἀλλ Αἴγωνος. βόσκειν δέ μοι αὐτὰς ἔδωκεν. Theocr. 4. eidyl.
b Oves, grex ovium.
c Dum amores Neæræ sequitur assiduus.
d Ego tamen vir sum, inquit Vesp. Suet. 13. c. cave cui maledicas viro, ne si pergas, quæ vis dicere; ea, quæ non vis, audias.
e Novi enim qui te (scin quid velim?) inclinarint; et quid passus sis ipsis hircis advertentibus, quod nisi faciles expertus fuisses luci Deas, violati sacelli protinus dedisses pœnas ex Theocr. Eidyl. 5. Αἰνίκ' ἐπυγίζον τυ, τὺ δ' ἄλγεες αἱ δὲ χίμαραι &c. tanquam si invidissent hirci.
f In transversum. transversim. Hellenismus
g Non doluit objecta, sed alia Damœtæ objicit idq; Ironicè, suâ personâ. h Quid tandem fiet de nobis qui domini sumus, si modo &c? *vel* quid non ausurus est tuus herus Aegon, ubi servus ejus conducticius atque idem furax audeat talia? i Furari. k Cane, ex lupo & cane nato. l Eho, pastor, observa ne quid tibi depereat de grege.

Si nescis, m *meus ille caper fuit: & mihi Damon*
Ipse fatebatur, sed reddere posse negabat.
ME. n *Cantando tu illum? aut unquã tibi fistula cerâ*
Juncta fuit? non tu in triviis, indocte, solebas
Stridenti miserum stipulâ disperdere carmen?
DA. o *Vis ergo inter nos, quid possit uterque, vicissim*
Experiamur? ego hanc vitulam (ne fortè recuses,
Bis venit ad mulctram, binos alit ubere fœtus)
Depono: tu dic, mecum quo pignore certes.
ME. *De grege non ausim quicquam deponere tecum:*
Est mihi namque domi pater, est injusta noverca:
Bisque die numerant ambo pecus, alter & hædos.
Verùm id quod multo tute ipse fatebere majus,
(p *Insanire libet quoniam tibi) pocula ponam*
Fagina, cælatum q *divini opus Alcimedontis.*
r *Lenta quibus torno facili super addita vitis,*
Diffusos hederâ vestit pallente corymbos.
In medio duo signa, s *Conon, &* t *quis fuit alter?*
Descripsit radio totum qui gentibus orbem;
Tempora quæ messor, quæ curvus arator haberet?
Nec dum illis labra admovi, sed condita servo.
DA. *Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,*
Et molli circum est ansas amplexus acantho;
u *Orpheaque in medio posuit, sylvásque sequentes.*
Necdum illis labra admovi, sed condita servo.
x *Si ad vitulam spectes, nihil est quòd pocula laudes.*
M. *Nunquã hodie effugies: veniã quocũque vocâris.*
Audiat hæc tantùm vel qui venit, ecce, Palæmon.
Efficiam, posthac ne quenquam voce lacessas.
DA. *Quin age, si quid habes: in me mora non erit ulla,*
Nec quenquam fugio. tantùm vicine Palæmon,
Sensibus hæc imis z *(res est non parva) reponas.*
PA. *Dicite: quandoquidem in molli cõsedimus herbâ;*
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos.
Nunc frondent sylvæ, nunc formosissimus annus.
Incipe Damœta, tu deinde sequêre Menalca.
a *Alternis dicetis, amant alterna Camœnæ.*

DA. b *Ab*

m Victoriæ meæ præmium.

n Quasi verò tu indoctus illum viceris.

o χρῄσδεις δ' ὦν ἐρισδεῖν, χρῄσδεις καταθεῖναι. ἄεθλον. Theocr. 8. Eidyl. 9.

p Quoniam ἄμουσος musicum, asinus equum in campum provocare vis.

q Præstantissimi artificis.

r Hederæ corymbis & vitis pampinis inter se mutuo implicatis. Theocr. 1. Eidyl.

s Insignis Mathematicus, cujus meminere Archimedes in epistolâ ad Dositheum, Callimachus, & Catullus.

t Quem excidisse vel ignotum esse, pastori ex decoro tribuit poeta. videtur fuisse Archimedes, aut Aratus, Eudoxus vel Hipparchus.

u Orphei imaginem, & fabulam, satis notam.

x Mittamus pocula laudare, & deponamus uterque vitulam.

y Non temere positum suum nomen postea gloriatus est Rhemnius Palæmon, sed præsagiente quasi poetâ fore aliquando omnium Poetarum judicem Palæmonem. *Sueton de lib. de clar. Grammaticor.*

z Cum de vitulâ simul agatur & gloriâ.

a Μουσάων θ' αἳ ἄειδον ἀμειβόμεναι ὀπὶ καλῇ. Hom. Il. α.

DA. b *Ab Iove principium musæ*, Iovis omnia plena :
Ille c *colit terras, illi mea carmina curæ.*
ME. *Et me Phœbus amat : Phœbo sua semper apud me*
Munera sunt, lauri, & d *suave rubens hyacinthus.*
DA. e *Malo me Galatea petit lasciva puella,*
Et fugit ad salices, & f *se cupit antè videri.*
ME. *At mihi sese offert ultrò meus* g *ignis Amyntas ;*
Notior ut non sit canibus jam h *Delia nostris.*
DA. *Parta meæ* i *Veneri sunt munera, namq; notavi*
Ipse locum, aëriæ quo k *congessere palumbes.*
ME. *Quod potui, puero* l *sylvestri ex arbore lecta*
m *Aurea mala decem misi, cras altera mittam.*
DA. *O quoties & quæ nobis Galatea loquuta est!*
n *Partem aliquam venti divûm referatis ad aures.*
ME. o *Quid prodest, quòd me ipse animo non spernis* (*Amynta,*
Si, dum tu sectaris apros, ego retia servo ?
DA. *Phyllida mitte mihi, meus est natalis, Iola :*
p *Quum faciam vitulâ pro frugibus, ipse venito.*
ME. *Phyllida amo ante alias, nam* q *me discedere flevit,*
Et, longum formose valē, valē, inquit, Iola.
DA. r *Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres,*
Arboribus venti : nobis Amaryllidis iræ.
ME. r *Dulce satis humor,* s *depulsis arbutus hœdis,*
Lenta salix fœto pecori, mihi solus Amyntas.
DA. *Pollio amat nostram, quamvis sit rustica, musam:*
t *Pierides* u *vitulam lectori pascite vestro.*
ME. x *Pollio & ipse facit nova carmina, pascite taurū,*
Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
DA. *Qui te Pollio amat, veniat quo te quoq; gaudet :* y
z *Mella fluant illi, ferat & rubus asper amomum.*
ME. a *Qui Bavium non odit, amet tua carmina Mævi,*
Atque idem jungat vulpes, & mulgeat hircos.

b Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα. Aratus. & Theocr. eidyl 17.
c Amat, curat, habitat.
d Suaviter. Hellenism.
e Vltrò ad amoris commercia a Galateâ allicior, id enim esse Græcis μήλοις βάλλειν indicat interpres Theocriti. Eid. 6. & Scholiastes Aristophanis.
f Non sine gratâ quadam protervitate.
g Cujus amore ardeo
h Diana venationis Dea.
i Amicæ meæ.
k Nidum posuere. Nidamenta congessere. Plaut. in Rudent.
l In sylvâ reperta.
m Chrysomela, *vel* cydonia, citria, *aut simpliciter* mala ut 3. Eidyl. Theocr. τοὶ δέκα μᾶλα φέρω.
n Hæc ô venti internuncii ad Deos ferte ; grata sc. iis futura.
o Quid te juvant verba ut ut aurea si ego vel alius quispiam veri amoris usumfructum capiat ?
p Quum vitulâ cæsâ Telluri pro frugibus sacra fecero.
q Quando ego discedebam. Hellenism.
r Tristis res est. Dulcis res est. Helenism. Th. 8. Eid.
s A lacte.
t Musæ filiæ Pieri. vel propter amœnitatem & solitudinem Pierii montis Thessaliæ. u Bucolicis vitula, epicis taurus, tragicis hircus proponebatur carminis præmium. x Asinius Pollio vir consularis, summa in gratia apud Augustum, a quo impetraverat Virgilio agros suos. is tragœdiam et historias de bello civili scripsit, teste Horat. 2. l. 1. od. y Subintelligit *pervenisse*. Pervenerat autem ad Consulatum & triumphum victis Salonis oppido Dalmatiæ. z Omnia feliciter cedant iis, qui Pollioni bene volunt. a Contrà qui malis & trivialibus delectatur poëtis Bavio & Mævio, delectetur æquè rebus absurdissima ut jungat aratro seu currui vulpes, mulgeatque hircos.

DA. Qui

mos Graecorum pro inscripti nominibus regum: apud Graecos passiva regunt casus accusativum.

DA. *Qui legitis flores, & humi nascentia fraga,*
Frigidus, ô pueri fugite hinc, latet anguis in herbâ.
ME. [b] *Parcite oves nimiùm procedere. non bene ripæ*
Creditur: ipse aries etiam nunc vellera siccat.
DA. *Tityre pascentes à flumine reiice capellas:*
Ipse, ubi tempus erit, omnes in fonte lavabo.
ME. *Cogite oves pueri: si lac præceperit æstus,*
Ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis.
D. *Eheu quàm pingui macer est mihi taurus in* [c] *arvo!*
Idem amor exitium est pecori pecorísque magistro.
ME. *His certè neq; amor causa est,* [d] *vix ossibus hærent:*
Nescio quis teneros [e] *oculus mihi fascinat agnos.*
DA. [f] *Dic quibus in terris (& eris mihi magnus* [g] *Apollo)*
Tres pateat cœli spatium non ampliùs ulnas,
ME. *Dic quibus in terris* [h] *inscripti nomina regum*
Nascantur flores: & [i] *Phyllida solus habeto.*
PA. [k] *Non nostrum inter vos tantas componere lites.*
Et vitulâ tu dignus, & hic; & quisquis amores
Aut metuet [l] *dulces, aut experietur* [l] *amaros.*
[m] *Claudite jam rivos pueri, sat prata biberunt.*

b Ne finite, videte ne procedant.

c Al. arvo. quo legumine saginantur boves. Plin. 18. 15. Dioscor. 2. 31.

d τοῖς πόρτιες αὐτοῖ λέλειπται τ' ὀστέα. Idyl. 4. Theocr.

e Urens, malus, invidus, βάσκανος; qui è corde infenso per oculos emittat spiritûs veneficos radios.

f Verè dicas quod refert Crinitus, respondisse Virgilium, se hanc Grammaticis crucem fixisse. Aliis n. est clibanus. aut puteus Syenes, qui totus illuminatur Solstitii æstivi die medio, vel alius quispiam puteus. vid. Brodæi Misc. 1. l. 7. Aliis, Cælii Sepulchrum. Aliis fossa in urbis Romæ centro qui Mundus dictus, tres tantum dies per annum patebat.

g Cui reliqui Dii concesserunt, ut præter cæteros divinaret. Conjector peritus, qui ænigma solvat.

h De Hyacintho intelligi volunt ex fab. Hyacinthi. 10 Met. Ovid. & fab. Ajacis. l. 13 de nummis sub Augusto cusis à Floro IIIviro & flore vario inscriptis. De Cerda.

i Quæ prius nobis amor communis.

k Non sine utriusque laude neutrum pronunciat victorem: Cum tamen Menalcas difficiliores sustinuerit partes, quem oportuit ex lege Amœbæi vel prius distichon æquâsse, vel etiam Superâsse. Theocr. 5. Idyl.

l γλυκυπίκρους.

m Allegoricè. ut Catullus; *Claudite ostia virgines, lusimus satis.*

Ecloga IIII, cui nomen Pollio.

ARGVMENTVM.

Asinius Pollio, ductor Germanici exercitûs, quum post captas Salonas, Dalmatiç civitatem, primò meruisset lauream, pòst etiam consulatum adeptus fuisset: eodem anno suscepit filium, quem à captâ civitate Saloninum vocavit: cui nunc Virgilius genethliacum dicit. Hæc Servius. Huc autem detorquet quæ Sibylla de futurâ aurei seculi felicitate cecinerat. Obiter tamen & Pollionis patris & ipsius etiam Augusti laudes admiscet. Nam quod dicit, Pacatumque r. p. v. o. de Augusto quidam intelligunt, qui à C. Jul. Cęs. fuit adoptatus. Alii hoc quoque ad Saloninum referunt: & intelligunt principium magni anni quem cecinit Sibylla, procedere consulatu Pollionis, quo ille puer nascitur: ut magni menses sint magni anni menses.

a *Sicelides Musæ, paulo majora canamus.*
Non omnes arbusta juvant, humilésque myricæ.
Si canimus sylvas, b *sylvæ sint consule dignæ.*
c *Vltima Cumæi venit jam carminis ætas:*
Magnus ab integro seclorum nascitur ordo.
Jam redit & d *virgo, redeunt* e *Saturnia regna:*
Jam f *nova progenies cœlo demittitur alto.*
Tu modò nascenti puero, quo ferrea primùm
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta fave g *Lucina: tuus jam regnat* h *Apollo.*
Téque adeò decus hoc ævi, te consule inibit,
Pollio, & incipient i *magni procedere menses.*
k *Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,*
Irrita perpetuâ solvent formidine terras.
k *Ille deûm vitam accipiet, divísque videbit*
Permistos heroas, & ipse videbitur illis;
Pacatúmque reget patriis virtutibus orbem.
l *At tibi prima puer nullo munuscula cultu,*
Errantes hederas passim cum baccare tellus,

a Theocritex, pastorales.
b Bucolicum ut ut fiet carmen, & ipsum tamen consule Pollione qui *amat nostrā quamvis sit rustica, Musam,* non indignum sit, sed & sylvarum cura ad Coss. pertinebat.
c Adimpletum est tempus, Sibyllæ Cumanæ vaticiniis jam olim prædictum quo siderum in ortum suum redeuntium confectis spaciis, de novo incipiat magnus annus Platonicus; novusque ineat orbis ab ætate aureâ.
d Astræa, quæ terras prius reliquerat. Justitia.
e Aetas aurea.
f Heroes. vel ipse Saloninus. quæ de Christo vaticinata est Sibylla, transfert poeta ignarus ad filium Pollionis jam natum.
g Partûs dea. *Juno Lucina, fer opem.* Ter. And. h Augustus. i Menses magni anni. k De Salonino hæc ab aliis intelliguntur; ab aliis de Augusto. l Vt mundi quasi ver & infantia nascenti puero conveniat.

Mistáque

Mistaque ridenti colocasia fundet acantho.
Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ
Ubera: m *nec magnos metuent armenta leones.*
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet & serpens, & fallax herba veneni
Occidet: Assyrium vulgò nascetur amomum.
n *At simul heroum laudes, & facta parentis*
Jam legere, & quæ sit poteris cognoscere virtus:
Molli paulatim flavescet campus aristâ,
Incultisque rubens pendebit sentibus uva,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella.
Pauca tamen suberunt priscæ vestigia fraudis,
o *Quæ tentare Thetin ratibus, quæ cingere muris*
Oppida, quæ jubeant telluri infindere sulcos.
Alter erit tum p *Tiphys, & altera quæ vehat Argo*
Delectos heroas: erunt etiam altera bella;
Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles.
q *Hinc ubi jam firmata virum te fecerit ætas,*
Cedet & ipse mari vector, nec nautica pinus
Mutabit merces, omnis feret omnia tellus.
Non rastros patietur humus, non vinea falcem:
Robustus quoque jam tauris juga solvet arator,
Nec varios discet mentiri lana colores:
Ipse sed in pratis aries jam r *suave rubenti*
Murice, jam croceo mutabit vellera s *luto:*
Sponte sua t *sandyx pascentes vestiet agnos.*
Talia secla suis dixerunt currite fusis
Concordes stabili fatorum numine Parcæ.
Aggredere ô magnos (aderit jam tempus) honores,
Chara u *deûm soboles, magnum Jovis incrementum.*
x *Aspice convexo nutantem pondere mundum,*
Terrásque, tractusque maris, cœlumque profundum:
Aspice, venturo lætentur ut omnia seclo.
O mihi tam longæ maneat pars ultima vitæ,
Spiritus & quantum sat erit tua dicere facta.
Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,
Nec Linus: huic mater quamvis atq; huic pater adsit:
Orphei

m Vide Sibyllinos versus. l. 7. Lactantii. c. 24. vide Esaiæ. c. 11.

n At ubi ad ætatis tuæ æstatem adoleveris, Poesi, historiæ Philosophiæ, initiandus: tum demum ætas aurea virtutes suas longiùs ac latiùs exeret.

o Quæ navigationem, urbium munitionem, agriculturam, militiam exerceant.

p fabricator & gubernator navis illius quâ vecti aureum petebant vellus delecti Achivi, Αἰσονίδας, οἱ δ' αὐτῷ ἀριστῆες συνέποντο, Πασᾶν ἐκ πολίων προλελεγμένοι. Theoc. Idyll. 13.

q Vbi verò Saloninus in virum evaserit: perfecta ætatis aureæ ἀκμὴ artibus & laboribus periodum addet, tanquam non necessariis, postquam omnis fert omnia tellus.

r Suaviter. ut Ecl. 3. vers. 63.

s Colore quem inficit Lutea, herba. Plin. 33. l. c. 5.

t Color flammeus; sed factitius. quam tamen Virgilius herbam esse existimavit, inquit Plin. 35. l. 6. c.

u Alumne Jovis, διογενὲς διοτρεφές.

x Nutanti mundo succurrat tua virtus.

Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
Pan etiam y *Arcadiâ mecum si judice certet,*
Pan etiam Arcadiâ dicat se judice victum.
Incipe parve puer z *risu cognoscere matrem:*
a *Matri longa decem tulerunt fastidia menses.*
Incipe parve puer: b *qui non risere parentes,*
Nec Deus hunc mensâ, dea nec dignata cubili est.

y Et musicæ peritâ & suâ. *Pan deus Arcadiæ.* z Non id vult (inquit P. Bembus, quem secuti & alii) ut puer arrideat matri, sed ut cognoscat matrem ex ejus risu. Expeditior tamen videtur Jos. Scaligeri explicatio, quâ confirmat illud Catulli; *Torquatus, volo, parvulus Matris e gremio suæ Porrigens teneras manus Dulce rideat ad patrem.* Manifestò, inquit, hortatur Virgil. puerum ut ad matrem rideat, non contrà ut illi parentes. sic Plaut. in Capt. *quasi muti silent, neque me rident.* Vitalitatis quippe omen erât, si pueri ad parentes riderent. unde sequitur: qui non risere ad parentes, ex illis nullum dignatus est Genius mensâ, neque Juno cubili. exploduntur sc. Potitia & Edulia. Sed quis tandem componet dividuas Interpretum? Quintil. l. 9. c. 3. Servii, Turnebi: 16. l. 13. c. Bembi in Culicem Virgilii, & Erythræi, Rami, Frischlini, Politiani. 89. c. Miscell. Ludov. de Cerda, Landi, Achillis Statii, Jos. Scaligeri in Catull. a Risu tuo compensa fastidia quæ tulit mater tua, jam decimo inchoante mense partum enixa. b Al. *cui*,

---

Ecloga V. cui nomen Daphnis.

ARGUMENTUM.

Menalcas & Mopsus pastores Daphnidis, pastoris Siculi, quem Mercurius genuit, Pan musicam docuit, mortem deflent: altérque ejus epitaphium, alter apotheosin canit. Sunt qui per Daphnim, Cæsarem dictatorem intelligi putent, paulo ante quàm hæc scriberet poeta, tribus & viginti vulneribus in curiâ confossum. Alii Quintilium Varum accipiunt, in Germaniâ cum tribus legionibus cæsum. Alii Flaccum Maronem intelligi malunt, Virgilii fratrem: de quo extat pervulgatum quidem illud, sed incerti autoris, distichon,

Tristia fata tui dum fles in Daphnide Flacci
Docte Maro, fratrem diis immortalibus æquas.

Saloninum alii, cujus genethliacon superiore Eclogâ cecinit, nunc verò ejusdem fato functi apotheosin canit. ad primum verò & undevicesimum Theocr. Idyll. expressit hanc Eclogam noster.

MENALCAS, MOPSUS.

ME. *CUr non Mopse (*a *boni quoniã cõvenimus ambo,*
Tu calamos inflare leves, ego dicere versus)
Hic corylis mixtas inter consedimus ulmos?
MO. *Tu major: tibi me est æquum parere Menalca,*

a Periti, εἰδότες ἄμφω. Ἄμφω συρίσδεν δεδαημένω ἄμφω ἀεῖδεν. Theocr. 8. Idyll.

Sive

Sive sub incertas Zephyris motantibus umbras,
Sive antro potius succedimus: aspice, ut antrum
Sylvestris raris sparsit labrusca racemis.
ME. *Montibus in nostris solus tibi certet Amyntas.*
MO. *Quid si idem certet Phœbum superare canendo?*
ME. *Incipe Mopse prior, si quos aut* b *Phyllidis ignes,*
Aut c *Alconis habes laudes, aut jurgia* d *Codri.*
Incipe: pascentes servabit Tityrus hœdos.
MO. *Imò hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi*
Carmina descripsi, & e modulans alterna notavi,
Experiar: tu deinde jubeto certet Amyntas.
ME. *Lenta salix quantum pallenti cedit olivæ,*
Puniceis humilis quantum saliunca rosetis:
Judicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.
MO. *Sed tu desine plura, puer: successimus antro.*
f *Extinctum Nymphæ crudeli funere* g *Daphnim*
Flebant: vos coryli testes, & flumina Nymphis,
Quum complexa sui corpus miserabile nati,
Atque deos atque astra vocat crudelia mater.
h *Non ulli pastos illis egere diebus*
Frigida Daphni boves ad flumina, nulla neq; amnem
Libavit quadrupes, i *nec graminis attigit herbam.*
Daphni, tuum k *Pœnos etiam ingemuisse leones*
Interitum, montesque feri sylvæque loquuntur.
l *Daphnis & Armenias curru subjungere* m *tigres*
Instituit: Daphnis n *thiasos inducere Baccho,*
Et o *foliis lentas intexere mollibus hastas.*
Vitis ut arboribus decori est, ut vitibus uvæ,
Ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus arvis:
Tu decus omne tuis. postquam te fata tulerunt,
Ipsa p *Pales agros atque ipse reliquit Apollo.*
Grandia sæpe quibus mandavimus hordea sulcis,
Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narcisso,
Carduus, & spinis surgit paliurus acutis.

b Amores Phyllidis: sive illa quæpiam è pastoritiis fœminis, vel illa Demophoontis amore celebris. Ovid. 2. Ep.
c Cretensis sagittarii usque adeo periti, ut serpentem Phaleio filio implicitum sagittâ confixerit, illæso filio.
d Regis Atheniensium, *pro patriâ non timidi mori*. Hist. nota. Val. Max. l. 5. c. 6.
e Modo fistulâ, modò voce. desultoriâ operâ *citharâ carmina dividens*. Hor. 1. l. 15. Od.
f Ἐπικήδειον Daphnidis incipit.
g Respice argumentum hujus Ecl.
h ὤρεα δ' ἐστὶν ἄφωνα, καὶ αἱ βόες, αἵ ποτε ταύροις Πλαζόμεναι γοάοντι, καὶ οὐκ ἐθέλοντι νέμεσθαι. Theocr. 19. Idyll.
i Vid. Sueton. c. 81. Jul. Cæs. de equis pabulo abstinentibus a cæde Cæs.
k Τῆνον χ' ὠκ δρυμοῖο λέων ἀνέκλαυσε θανόντα. Idyll. 1.
l Hæc ad Jul. Cæs. referunt, quem Bacchi sacra ex Armeniâ Romam primùm transtulisse volunt. sed non ego credulus illis, longè enim ante Cæs. scelerum hæc seminaria Romæ investigata a Coss. & vindicata refert Liv. 4. 9.
m In Tigribus vehebatur Bacchus.
n Chorus Orgia celebrantium vociferatione & saltu. Θίασοι.
o Thyrsos hastulas pampinis ac hederæ foliis vestitas.
p Pastorum dea.

q Spargite

q Spargite humum foliis, inducite fontibus umbras,
Pastores: mandat fieri sibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, & tumulo superaddite carmen.
r Daphnis ego in sylvis hinc usque ad sidera notus,
Formosi pecoris custos, formosior ipse.
ME. Tale tuum carmen nobis, divine poeta,
Quale sopor fessis in gramine, quale per æstum
Dulcis aquæ saliente sitim restinguere rivo.
Nec calamis solùm æquiparas, sed voce magistrum.
Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.
Nos tamen hæc quocunque modo tibi nostra vicissim
Dicemus, Daphninque tuum tollemus ad astra:
Daphnin ad astra feremus: amavit nos quoq; Daphnis.
MO. An quicquam nobis tali sit munere majus?
Et puer ipse fuit cantari dignus, & ista
Jampridem * Stimichon laudavit carmina nobis.
ME. s Candidus insuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibúsque videt nubes & sidera Daphnis.
Ergo alacris sylvas & cætera rura voluptas
Panaque pastorésque tenet, Dryadasque puellas.
Nec lupus insidias pecori, nec retia cervis
Ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
t Ipsi lætitiâ voces ad sidera jactant
Intonsi montes: t ipsæ jam carmina rupes,
t Ipsa sonant arbusta, Deus, deus ille, Menalca,
u Sis bonus, ô felixque tuis. en quattuor aras,
Ecce duas tibi Daphni, duóque altaria Phœbo.
x Pocula bina novo spumantia lacte quotannis,
Craterasque duos statuam tibi pinguis olivi:
Et multo inprimis hilarans convivia Baccho,
Ante focum, si frigus erit; si messis, in umbrâ.
Vina novum fundam calathis y Ariusia z nectar.
a Cantabunt mihi Damœtas, & Lyctius Ægon:
Saltantes satyros imitabitur Alphesibœus.
Hæc tibi semper erunt, & cùm solennia vota
Reddemus nymphis, & cùm lustrabimus agros.
Dum juga montis aper, fluvios dum piscis amabit;

q E more funerum, in quibus spargebantur flores, tumulis inserebantur virentes arbores, fontibus injiciebantur corollæ.

r Ἐπιτάφιον Daphnidis. sic Theocr. 1. Idyll. Δάφνις ἐγὼν ὅδε τῆνος ὁ τὰς βόας ὧδε νομεύων.

* Pastor quispiam.

s Ἀποθέωσις Daphnidis. Allusum fortè ad circulum lacteum; ubi Heroas suos post fata habitare opinabatur antiquitas.

t Polyptoton. ipsi, ipsæ, ipsa. ut Eclog. 1.

u Ἵλαθι νῦν φίλ' Ἄδωνι Idyll. 15.

x Στάσω δ' ἐν κρατῆρα μέγαν λευκοῖο γάλακτος. Idyll. 5. tanquam Lari.

y Ἀρυσία χώρα. ager Chius est, optimi vini feracissimæ.

z Vinum Nectaris æmulum.

a Αὐλησεῦντι δὲ μοὶ δύο ποιμένες &c. Idyll. 7.

b Ubi pro frugibus faciemus hostiâ Ambarvali.

Dumq; thymo pascentur apes, dum rore cicadæ,
Semper honos, nomenq; tuum, laudésque manebunt.
Vt Baccho, Cererique, tibi sic vota quotannis
Agricolæ facient: c *damnabis tu quoque votis.*
MO. *Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?*
d *Nam neque me tantum venientis sibilus Austri,*
Nec percussa juvant fluctu tam littora, nec quæ
Saxosas inter decurrunt flumina valles.
ME. *Hac te nos fragili donabimus antè cicutâ.*
Hæc nos, e *Formosum Corydon ardebat Alexin:*
Hæc eadem docuit, e *Cujum pecus? an Melibœi?*
MO. *At tu sume pedum (quod, me cùm sæpe rogaret,*
Non tulit Antigenes: & erat tum dignus amari)
Formosum paribus nodis atque ære, Menalca.

c Tu etiam potens præsensq; numen obligabis, obnoxiosque reddes Agricolas: compotes factos votorum, quæ concipiunt, solvunt & debent tamen usque rei.
d Ἅδιον ὦ ποιμὴν, τὸ τεὸν μέλος, ἢ τὸ καταχὲς Τῆν ἀπὸ τᾶς πέτρας καταλείβεται ὑψόθεν ὕδωρ. Theocr. Idyll. 1.
e Synecdochicè. v. Secundam & tertiam Eclogas, suprà.

Ecloga VI. cui nomen Silenus.

ARGUMENTUM.

Silenum in hac Eclogâ inducit, ebrium quidem illum, ut Bacchi educatorem decebat, sed tamen peritè secundùm Epicureorum opinionem de rerum primordiis canentem, idque in Gratiam Quintilii Vari: qui (teste Donato) unà cum Virgilio huic sectæ sub Silone Philosopho operam dedit. Ceterùm, quoniam hæc Bucolici carminis humilitati non satis conveniebant, statim ab initio veniam precatur: neque ita multum argumento illi immoratus, statim ad fabulas transit.

PRima a *Syracusio dignata est ludere versu*
Nostra, nec erubuit sylvas habitare, Thalia.
Cùm canerem reges & prælia b *Cinthius aurem*
Vellit, & admonuit: Pastorem, Tityre, pingues
Pascere oportet oves, c *deductum dicere carmen.*
Nunc ego (námque super tibi erunt, qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant, & tristia condere bella)
Agrestem tenui meditabor arundine musam.
Non injussa cano: si quis tamen hæc quoque, si quis
Captus

a Theocritum, qui Syracusanus, Musa mea imitata, Bucolica canere non erubuit.
b Apollo admonuit. auris verò memoriæ dicata est, ut frons vel os pudori, dextra fidei, genua misericordiæ, nasus irrisioni, &c. atq; hinc, credo, antestandi mos.
c Tenue, humile. v. Macrob. & Erythræi indicem.

Captus amore leget, te nostræ, Vare, d myricæ,
Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior ulla est,
Quàm sibi quæ Vari præscripsit pagina nomen.
Pergite Pierides: e Chromis & Mnasylus in antro
Silenum pueri somno videre jacentem,
Inflatum hesterno venas, ut semper, Iaccho;
Serta procul tantùm capiti delapsa jacebant,
Et gravis attritâ pendebat cantharus ansâ.
Aggressi (nam sæpe senex spe carminis ambos
Luserat) injiciunt ipsis ex f vincula sertis.
Addit se sociam, timidisque supervenit Ægle,
Ægle Naïadum pulcherrima; jámque g videnti
Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.
Ille dolum ridens, Quò vincula nectitis? inquit:
Solvite me pueri: satis est potuisse h videri.
Carmina quæ vultis, cognoscite: carmina vobis;
i Huic aliud mercedis erit: Simul incipit ipse.
Tum verò k in numerum Faunósque ferásque videres
Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantùm Phœbo gaudet Parnassia rupes:
Nec tantùm Rhodope miratur, & Ismarus Orphea:
l Námque canebat, uti magnum per m inane coacta
n Semina, terrarúmque, o animæque, marisque fuissent,
Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis
Omnia, & ipse tener mundi concreverit orbis:
Tum durare solum, & discludere p Nerea ponto
Cœperit, & rerum paulatim sumere formas.
q Jamque novum terræ stupeant lucescere solem:
Altiùs atque cadant summotis nubibus imbres:
Incipiant sylvæ cùm primùm surgere, cúmque
Rara per ignotos errent animalia montes.
Hinc r lapides Pyrrhæ jactos, Saturnia regna,
t Caucaseásque refert volucres, furtúmque Promethei,
His adjungit, u Hylam x nautæ quo fonte relictum

d Pastoritiæ Eclogæ.
e Fictitia Satyrorum nomina, sub quibus latent Varus & Virgilius Philosophiæ Epicureæ sub Sileno operam dantes.
f Neq; enim nisi vincti vaticinabantur Silenus, Proteus, Faunus, cæterique semidei.
g Expergefacto.
h Quod, invitis ipsis semideis, rarum & difficile; nisi deprehensis.
i Venerea merces, stuprum nympham manet.
k In modum, quamvis *modus* propriè ad carmen, *numerus* ad saltationem pertineat.
l Ἥειδεν δ' ὡς γαῖα, καὶ οὐρανὸς, ἠδὲ θάλασσα τὸ πρὶν &c. Apollon. 1. 1.
m Chaos. spacium corporum capax. Lucret. 1. *Magnum per inane soluta.*
n Rerum primordia elementa. sic Lucret. l. 1. *Ex igni, terra, atq; anima procrescere, & imbri.* licet Epicurus Lucretii magister ex atomorum concursione gigni omnia censuerit.
o Aeris.
p Mare. Nereus enim Ponti, vel ut alij, Oceani & Tethyos filius.
q Et alia cœlestia corpora canit: Meteora, plantas, animalia, &c.
r Diluvium, & genus humanum reparatum.
s Aurea secula.
t Aquilas, aut vultures tondentes jecur Promethei Caucaso alligati, idq; Jovis imperio, a quo ignem furto detulerat.
u Herculis amasium, a nymphis raptum, fonte submersum, & ab Hercule inclamatum. Theocrit 13. Id. τρὶς μὲν Ὕλαν ἄυσεν. &c. vide 1. Aen. nec jam exaudire vocatos.
x Argonautæ.

Clamassent: ut littus, Hylā Hylā omne sonaret;
Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent,
y *Pasiphaën nivei solatur amore juvenci.*
Ah z *virgo infelix, quæ te dementia cepit?*
a *Prætides implerunt falsis mugitibus agros:*
At non tam turpes pecudum tamen ulla secuta est
Concubitus: quamvis collo timuisset aratrum,
Et sæpe in levi quæsisset cornua fronte.
Ah virgo infelix, tu nunc in montibus erras:
Ille latus niveum molli fultus hyăcintho
Ilice sub nigrâ pallentes ruminat herbas:
Aut aliquā in magno sequitur grege. b *claudite nymphæ*
c *Dictææ, nymphæ nemorum jam claudite saltus.*
Si quà fortè ferent oculis sese obvia nostris
Errabunda bovis vestigia: Forsitan illum
Aut herbâ captum viridi, aut armenta sequutum
Perducant aliquæ stabula ad d *Gortynia vaccæ.*
Tum canit e *Hesperidum miratam* e *mala puellam.*
Tum f *Phaëthontiadas musco circundat amaræ*
Corticis, atque solo proceras erigit alnos.
Tum canit errantem g *Permessi ad flumina Gallum*
i *Aonas in montes ut duxerit una sororum,*
Utque viro k *Phœbi chorus assurrexerit omnis:*
Ut l *Linus hæc illi divino carmine pastor,*
Floribus atque apio crines ornatus amaro,
Dixerit; Hos tibi dant calamos (en accipe) Musæ,
m *Ascræo quos antè seni: quibus ille solebat*
Cantando rigidas deducere montibus ornos.
His tibi n *Grynæi nemoris dicatur origo:*
Ne quis sit lucus, quo se plus jactet Apollo.
Quid loquar o *aut Scyllam Nisi, quam fama sequuta est*
Candida succinctam latrantibus inguina monstris

y Fab. notissima de Pasiphäe, Minoë Minotauro, Dædalo. vide Mythologos & nostrum 6. Aeneid.
z Virginis nomen συνεκδοχικῶς καταχρῆσται, inquit Ge. Voss. l. 4. Inst. Orat. ijs tribuitur, quarum jam libata virginitas. ex autoritate Euripidis in Jone, Terentij in Hecyra, & nostri.
a Præti ex Sthenobæa filiæ quas a βυμανίᾳ seu πορτανθρωπίᾳ sanæ menti restituit Melampus. Vitruv. l. 8. c. 3. Politian. Misc. c. 50.
b Ex persona Pasiphaës.
c Cretenses. Dicte mons Cretæ.
d Gortyna Cretæ oppidum.
e Fab. Atalantæ ab Hippomene cursu victæ, dum. 3. aurea mala ab illo projecta declinans tollit. Ovid. Met. 10.
f Phaëtontis sorores cortice circundatas & in alnos versas canit. Met. 2.
g Fl. ex Helicone monte Bœotiæ orti.
h Cornelium Gallum oratorem & poëtam clarum de quo, infra Ecloga. 10.
i Montes Bœotiæ.
k Musæ in honorem assurrexerint.
l Poeta eximius, Apollinis filius.
m Hesiodo, oriundo Ascra vico Bœotiæ.
n In finibus Jonij: Apollini consecrati juxta Clazomenas.
o Hanc lectionem adstruunt, Strabo l. 8. Lucretius l. 5. & Ovidius 3. l. Amorum. 1. 1. eleg. *Per nos Scylla patri canos furata capillos Pube premit rabidos inguinibusq; canes* legi tamen in vet. codicibus ait Petrus Nannius Miscel. 6. l. *aut Scyllam Nisi, aut quam fama sequuta est.* et *Præteritâ cautus Niseï de navita gaudet.* 2 Remed. Am.

p Duli-

p Dulichias q vexasserates, & gurgite in alto
Ah timidos nautas canibus lacerasse marinis?
r Aut ut mutatos Terei narraverit artus?
Quas illi Philomela dapes, quæ dona pararit?
Quo cursu deserta petiverit, & quibus antè
Infelix sua tecta supervolitaverit alis?
Omnia, quæ Phœbo quondam meditante, beatus
Audiit s Eurotas, jussitq; ediscere lauros,
Ille canit: pulsæ referunt ad sidera valles:
Cogere donec oves stabulis, numerumq; referre
Jussit, & t invito processit vesper Olympo.

p Vlysses, Dulichii insulæ ducis.
q Verbi hujus gravitatem adversus Servium & Cornutum adsertam vide apud Agell. l. 2. c. 6. & ex illo Macrob. l. 6. c. 7 quamvis & ipse poeta videatur allusisse ad etymon Scyllæ a σκύλλω, vexo, infesto.
r Fab. trita. Ov. Met. 6. l.
s Flu. Spartæ, juxta cujus ripas lauris consitas Apollo luxit Hyacinthum a se percussum disco. t Vt qui plura audiendi studio ægrè feras vesperum properare.

Ecloga VII. cui nomen Melibœus.

ARGUMENTUM.

Sumptum est Eclogæ hujus argumentum ex Bucoliastis Theocriti. Inducit autem hic poëta Melibœum pastorem referentem certamen Corydonis & Thyrsidis cui (dum caprum, qui à grege deerraverat, quæreret) fortè intervenerat, accersitus à Daphnide certaminis judice: quem secundùm Corydonem pronunciasse innuit, cùm ait ad finem Eclogæ, *Hæc memini, & victum frustra contendere Thyrsin.* Per Corydonem autem Virgilium intelligi volunt, per Thyrsin, Theocritum, aut alium quempiam.

Corydon. Thyrsis.

Fortè sub a argutâ consederat ilice Daphnis;
b Compulerantq; greges Corydon & Thyrsis in unū:
Thyrsis oves, Corydon distentas lacte capellas:
Ambo florentes ætatibus, c Arcades ambo,
Et cantare pares, & respondere parati.
Hîc mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,
d Vir gregis ipse caper deerraverat: atq; ego Daphnim
Aspicio: ille ubi me contrà videt, Ocyus, inquit,
Huc ades ô Melibœe (caper tibi salvus & hœdi)

a Stridula susurranti, ex leni ventorum sibilo mobilibus foliis inhærentium.
b Εἰς ἕνα χῶρον Τὰν ἀγέλαν συνάγον. Theocr. Id. 6.
c Musicâ præstantes, *Musicam, inquit Polybius, universis utilem esse constat, Arcadibus necessariam.* & noster Ecloq. 10. *Soli cantare periti Arcades.*
d τὰν ἀιγῶν ἀνὴρ. Catachresis ut Hor. od. 17 l. 1. devia Olentis uxores mariti.

Borders with Reed.
f Jovi, vel Nymphæ, Dryadi.
g Neque amicam aut uxorem, ut habuit uterque certantium, quæ claud.
h Corydon quippe certator erat. sic Aen. 5. *nunc tertia palma Diores.* & in Culice. *Fama vetus nunquam moritura per ævum Curtius.*
i Capri desiderati investigationem.
k Ἀμοιβαῖον ὑπε-λάμβανε Δάφνις ἀοιδὰν Βωκολικάν. Idyl. 8.
l Libethron, Plin. fons Magnesiæ; Pausaniæ, Bœotiæ; Musis sacer.
m Tanquam effœtus & emeritus professionis meæ arma fistulam hanc suspendam in hac pinu Cybele sacrâ.
n Ultra quàm ipse placeam aut merear; aut, ultra quàm ipsi placet, & eâ tantùm mente ut me fascino urat. ut Plin. l. 7. c. 2.
o Tanquam amuleto adversus fascinum linguæ.
p Tibi, Diana, venationis dea, ex more & voto.
q Τετραχοεφόρα.
v. Virg. epigr. de ætatibus animalium.
r Vas, Græcè δῖνος.
s Nerei filia.
t Herbam quandam in Sardiniâ nasci ferunt apiastro similem, quæ comesa nervos contrahat, labiaque in rictum diducat, ita ut quasi ridentes moriantur.
u Ὕπνω μαλακώτερα. Theoc. Idyl 5.

Et, si quid cessare potes, requiesce sub umbrâ.
Huc ipsi potum venient per prata juvenci:
Hic viridis tenerâ e *prætexit arundine ripas*
Mincius, èque f *sacrâ resonant examina quercu.*
Quid facerem? g neq; ego Alcippen, nec Phyllida habebã;
Depulsos à lacte domi quæ clauderet agnos:
Et certamen erat, h *Corydon cum Thyrside, magnum;*
Posthabui tamen illorum mea i *seria ludo.*
Alternis igitur contendere versibus ambo
Cœpere: k *alternos Musæ meminisse volebant.*
Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.
C. *Nymphæ, noster-amor,* l *Libethrides, aut mihi carmẽ*
Quale meo Codro, concedite: (proxima Phœbi
Versibus ille facit) aut, si non possumus omnes,
Hîc arguta m *sacrâ pendebit fistula pinu.*
T. *Pastores hederâ crescentem ornate poëtam*
Arcades, invidiâ rumpantur ut ilia Codro:
Aut, si n *ultra placitum laudarit, baccare frontem*
Cingite, o *ne vati noceat mala lingua futuro.*
CO. *Setosi caput hoc apri* p *tibi, Delia, parvus*
Et ramosa Mycon q *vivacis cornua cervi.*
Si proprium hoc fuerit, levi de marmore tota
Puniceo stabis suras evincta cothurno.
T. r *Sinum lactis, & hæc te liba, Priape, quotannis*
Expectare sat est: custos es pauperis horti.
Nunc te marmoreum pro tempore fecimus: at tu,
Si fœtura gregem suppleverit, aureus esto.
CO. s *Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblæ,*
Candidior cycnis, hederâ formosior albâ:
Cùm primùm pasti repetent præsepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.
TH. *Imò ego* t *Sardois videar tibi amarior herbis,*
Horridior rusco, projectâ vilior algâ,
Si mihi non hæc lux toto jam longior anno est.
Ite domum pasti, si quis pudor, ite juvenci.
CO. *Muscosi fontes, &* u *somno mollior herba,*
Et quæ vos rarâ viridis tegit arbutus umbrâ,

x Solsti-

x *Solstitium pecori* y *defendite: jam venit æstas*
Torrida; jam læto turgent in palmite gemmæ.
TH. *Hic focus, & tedæ pingues; hic plurimus ignis*
Semper, & assiduâ postes fuligine nigri:
Hîc tantum Boreæ curamus frigora, quantum
Aut z *numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.*
CO. *Stant & juniperi et castaneæ hirsutæ:*
Strata jacent passim sua quæque sub arbore poma:
Omnia nunc rident: a *At, si formosus Alexis*
Montibus his abeat, videas & flumina sicca.
TH. *Aret ager: vitio moriens sitit aëris herba:*
Liber Pampineas invidit collibus umbras:
b *Phyllidis adventu nostræ nemus omne virebit,*
c *Iupiter & læto descendet plurimus imbri.*
CO. *Populus Alcidæ gratissima, vitis Iaccho,*
Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phœbo;
Phyllis amat corylos: illas dum Phyllis amabit,
Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phœbi.
TH. *Fraxinus in sylvis pulcherrima, pinus in hortis,*
Populus in fluviis, abies in montibus altis:
Sæpius at si me, Lycida formose, revisas,
Fraxinus in sylvis cedet tibi, pinus in hortis.
ME. *Hæc memini & victũ frustra contendere Thyrsin:*
Ex illo Corydon, d *Corydon est tempore nobis.*

x Solis in Cancro summi æstum.
y Arcete. sic enim & vox signatè sonat Gallica, *defendre*: & vocis Latinæ usus obtinet, Horat. 17. od. 1. l. *Defendit æstatem capellis.* idem quod *Arcebis gravido pecori.* 3. Georg. &, *Classes Aquilonibus arces.* Hor. ad Pisones.
z Neq; enim parcit numeratis, neq; timet numerum.
a Αν ἀφέρπῃ χ' ὠποιμὴν ξηρὰς τηνόθι. χ' αἱ βοτάναι. Idyl. 8.
b Κῆν τῷ Μενάλκας τῇδ' ἀγάγοι, χαίρωντι ἄφθονα πάντα νέμοι, ibid.
c Pluvia è media regione aëris, quæ Iovi tribuitur.
d Κατ' ἐξοχήν. victor, primas ferens, *Corydon indeede.* Κἠκ τούτω Δάφνις παρὰ ποιμέσι πρᾶτος ἔγεντο. Theocr. 9. Id.

Ecloga VIII. cui nomen Pharmaceutria.

ARGUMENTUM.

Duæ sunt Eclogæ hujus partes. In priore Damon pastor, Nisæ puellæ amore captus, cùm illa sibi Mopsum prætulisset, impatientia amoris in varias erumpit querelas. Posterior pars pænè tota sumpta est ex Theocriti ejusdem nominis Idyllio, in quo venefica quædã pharmacis & incantationibus animum viri, a quo spernebatur, ad sui amorem conatur revocare.

DAMON, ALPHESIBŒUS.

P*Astorum musam Damonis & Alphesibœi,*
a *Immemor herbarum quos est mirata juvenca*

a Suæ Musæ adscribit poëta quicquid de Orpheo fingitur feras carmine detinuisse, rapidos fluminum cursus moratum esse, &c.

Certantes, quorum stupefactæ carmine lynces,
b *Et mutata suos requierunt flumina cursus:*
Damonis musam dicemus & Alphesibœi.
c *Tu mihi, seu magni superas jam saxa* d *Timavi,*
Sive oram Illyrici legis æquoris; en erit unquam
Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
En erit, ut liceat totum mihi ferre per orbem
Sola e *Sophocleo* f *tua carmina digna cothurno?*
g *A te principium, tibi desinet accipe jussis*
Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circum
h *Inter victrices hederam tibi serpere lauros.*
Frigida vix cœlo noctis decesserat umbra,
Cùm ros in tenera pecori gratissimus herbâ est:
Incumbens tereti Damon sic cœpit olivæ.
DA. *Nascere* i *præque diem veniens age, Lucifer, almum;*
k *conjugis indigno Nisæ deceptus amore*
Dum queror, & divos, l *quanquam nil testibus illis*
Profeci, extremâ moriens tamen alloquor horâ.
Incipe m *Mænalios mecum mea tibia versus.*
Mænalus argutúmque nemus, pinósque loquentes
Semper habet; semper pastorum ille audit amores,
Panaque, n *qui primus calamos non passus inertes.*
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
o *Mopso Nisa datur. quid non speremus amantes?*
p *Iungentur jam gryphes equis, ævoque sequenti*
Cum canibus timidi venient ad pocula damæ.
Mopse novas q *incide* r *faces: tibi ducitur uxor.*
Sparge marite s *nuces:* t *tibi deserit Hesperus Oetam,*
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
O digno conjuncta viro, dum despicis omnes;
Dumque tibi est odio mea fistula, dùmque capellæ,
Hirsutúmque supercilium prolixáque barba:
Nec curare deûm credis mortalia quenquam.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.

b Et flumina cursus suos mutata requierunt.
c O Auguste. Qui jam in Illyrio bella gessisse videtur.
d Venetæ regionis fl.
e Grandi ac sublimi carmine, æmulato Sophoclem scriptorem tragœdiarum. tragœdi autem grande locuturi nitebantur cothurnis, ut heroas æquarent.
f Quæ res a te gestas tuasq; laudes canant. Non quæ tu condidisti.
g Ἐκ σοῖο μὲν λήξω, σέο δ' ἄρξομαι. Hom. 9. Il.
h Tenuem hanc Musam meam comitari tuos triumphos.
i Præveniens diem Tmesis.
k Sponsæ; quam sperabam quidem mihi conjugem futuram.
l Quanquam nihil mihi profuit invocasse illos pacti testes quos tu falsos habitos impune tulisti.
m Arcadicos. á Mænalo monte Arcadiæ. Bucolicos: sic enim Theocr. intercalari utitur versu. 1. Idyl. Ἄρχετε βουκολικᾶς Μοῖσαι φίλαι, ἄρχετ' ἀοιδᾶς.
n Pan primus calamos &c. Eclog. 2.
o Indignatur sc. iniquas conjugum formas & fata multi sub juga ahenea.
p Πάντα δ' ἔναλλα γένοιτο &c. Theo. Idyl. 1.
q In spicæ formam, ut ignem concipiant. 2. Georg. ferroq; faces inspicat acuto. r Nuptiales, quæ a pueris 5. præferebantur, dum uxor domum duceretur. s Missilia nuptiarum solennia. boni ominis, juglandes sc. Plin. 15. l. c. 22. Ne exaudiatur nova nupta corrupta vel ut valedicat puerilibus lusibus & concubinus maritus. Catull. in Epithalamio. t Sibi sc. in tuam gratiam appetit nox quam, ut & diem prospicere Oetam; atq; e montibus Orientalibus advenire volunt poetæ astronomicè.

Sepibus

Sepibus in nostris parvam te roscida mala
(Dux ego vester eram) [u] *vidi cum matre legentem:*
[x] *Alter ab undecimo tum me jam ceperat annus;*
Jam fragiles poteram à terrâ contingere ramos.
[y] *Ut vidi, ut perii, ut me malus abstulit error.*
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
[z] *Nunc scio, quid sit amor: duris in cotibus illum*
[a] *Ismarus, aut Rhodopē, aut extremi Garamantes,*
Nec nostri generis puerum, nec sanguinis edunt.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
Sævus amor docuit natorum sanguine [b] *matrem*
Commaculare manus: crudelis tu quoque mater:
Crudelis mater magis, an [c] *puer improbus ille?*
Improbus ille puer: crudelis tu quoque mater.
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
Nunc & oves ultro fugiat lupus: [d] *aurea duræ*
Mala ferant quercus: narcisso floreat alnus:
Pinguia corticibus sudent electra myricæ:
Certent & cycnis ululæ: sit Tityrus Orpheus,
Orpheus in sylvis, inter Delphinas [e] *Arion.*
Incipe Mænalios mecum mea tibia versus.
[f] *Omnia vel medium fiant mare:* [g] *vivite sylvæ.*
[h] *Præceps aërii speculâ de montis in undas*
Deferar; extremum hoc munus morientis habeto.
[i] *Desine Mænalios, jam desine tibia versus.*
Hæc Damon. vos quæ responderit Alphesibœus,
Dicite Pierides. non omnia possumus omnes.
AL. [k] *Effer* [l] *aquã, & molli cinge hæc altaria* [m] *vittâ:*
Verbenásque adole pingues, & [n] *mascula thura:*
Conjugis ut magicis sanos avertere sacris
Experiar sensus: nihil hîc nisi carmina desunt.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnim.
[o] *Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam:*

u Ἀνίκα πρᾶτον Ηνθες ἐμᾶ σὺν ματρὶ &cæ. Idyl. II
x Decimus tertius.
y ὡς ἴδον, ὡς ἐμάνην. Id. 2. & 3.
z Νῦν ἔγνων τὸν Ἔρωτα, βαρὺς θεός, &c Idyl 3.
a H. Steph. & alij legendum volunt ex fide vet. cod. ut *Aut Tmarus aut* qui mons est Epiri.
b Medeam.
c Cupido.
d Νῦν ἴα μὲν φορέοιτε βάτοι, &c. *Omnia naturæ præpostera legibus errent*, postquam *Mopso Nysa datur.*
e Citharœdus nobilis notusq; ex Agellio. 16. l. 19. c. Plin. 9. l. 8. c. & alijs.
f Me moriente mergãtur omnia.
g Valete. æternũ valete.
h κατὰ τὰν σκοπιὰν ἐς κύματα τηνῶ ἁλεῦμαι Idyl 3.
i Λήγετε βωκολικᾶς, μῶσαι, ἴτε, λήγετ' ἀοιδᾶς. Id. I
k Vide argumentum Eclogæ.
l Lustralem.
m στέψον τὰν κελέβαν φοινικέῳ οἰὸς ἀώτῳ. Idyl. 2. *Si legisses Virgilium*, inquit Apuleius in Apol. *Profectò scisses alia quæri ad hanc rem solere.*

Ille enim enumerat vittas molles, verbenas pingues, thura mascula, & licia discolora: præterea laurum fragilem limum durabilem, ceram liquabilem. n Thus quod ex rotunditate guttæ pendet, masculum vocatur: cum tamen alias non vocetur mas, ubi non sit fœmina Plin. 12. l. 14. c. o Vires has in expugnandis formis cælestibus, humanis, ferinis attribuunt carminibus poetæ. Theocr. Appollon. Homer. Noster. Ovid. Lucan. Statius. Petron alij. vide quæ nos ad Senecæ Medeam. & Delrij Disqu. mag. *Sic in Ciri: Terq; novena ligat, triplici diversa colore Fila &c.*

Carminibus Circe socios mutavit Ulyssis:
Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnim.
Terna tibi hæc primùm triplici diversa colore
Licia circundo; térque hæc altaria circum
p *Effigiem duco:* q *Numero Deus impare gaudet.*
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnim.
r *Necte tribus nodis ternos Amarylli colores:*
s *Necte Amarylli modo, & Veneris, dic, vincula necto.*
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnim.
t *Limus ut hic durescit, & hæc ut cera liquescit*
Uno eodémque igni: sic nostro Daphnis amore.
Sparge u *molam, &* x *fragiles incende bitumine lauros.*
y *Daphnis me malus urit: ego hanc in Daphnide laurũ.*
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnim.
Talis amor Daphnim, qualis cùm fessa juvencum
Per nemora, atque altos quærendo bucula lucos
Propter aquæ rivum viridi procumbit in z *herbâ*
a *Perdita, nec seræ meminit decedere nocti:*
Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnim.
Has olim b *exuvias mihi perfidus ille reliquit,*
Pignora chara sui: quæ nunc ego limine in ipso
Terra tibi mando: debent hæc pignora Daphnim.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnim.
Has herbas, atque hæc c *Ponto mihi lecta venena*
Ipse dedit Mœris: nascuntur plurima c *Ponto.*
His ego d *sæpe lupum fieri, & se condere sylvis*
Mœrin sæpe animas imis exire sepulchris,
Atque e *satas aliò vidi traducere messes.*
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnim.
f *Fer cineres Amarylli foras, rivóque fluenti,*
Transque caput jace; ne respexeris: his ego Daphnim

p Daphnidis.
q Ex opinione Pythagoreorum. τὸ πᾶν, καὶ τὰ πάντα τοῖς τρισὶν ὥρισται, &c. Aristot. 1. de cœlo. & Plutarch. 9. Symp 3. c. ὁ πάντων ἀριθμῶν πρῶτος τέλειος ἡ μὲν τριάς, ὡς ἀρχὴν καὶ μέσον ἔχουσα καὶ τέλος.
r Licia discoloria necti nodis jubet ad ligandum in amoribus Daphnidem.
s Πάσσ' ἅμα καὶ λέγε ταῦτα, τὰ Δέλφιδος ὀστέα πάσσω. Idyl. 2. Al. Necte *Amarylli nodos. perperam*
t Duas imagines, è cerâ unam, è limo alteram ad ignem statuit. Theocr. 2 Idyll. & Horat. sat. 8. l. 1. *Lanea & effigies erat, altera cerea &c.*
u Far sale mistum.
x Crepitantes in igne.
y Δέλφις ἔμ' ἀνίασεν· ἐγὼ δ' ἐπὶ Δέλφιδι δάφναν Αἴθω. Id. 2.
z Al. *ulvâ.*
a Amore afflicta.
b Vestes. Aeneid. 4. *Arma viri exuviasq; omnes, lectumq; jugalem Quo perii superimponas.* Et Theo. 2. Idyll. τῆν' ἀπὸ τᾶς χλαίνας, &c.

c Virosâ, venenorum feraci regione Asiæ. d Fabulam hominum in lupos versorum narrat Plin. 8. l. 22. c. Elevatq; laborasse tamen Melancholiæ specie, quam λυκανθρωπίαν appellant, quosdam agnoscunt Cælius Rhod. l. 14. c. 45. Valesius, Bodin. alii. e *Cantus vicinis fruges traducit ab agris.* Tibul 1. l. 8. El. in 12 tab. *qui fruges excantassit.* f Februa & purgamenta lustrationis & incantationis post tergum abjiciebant in aquas, quæ respicere nefas.

Aggrediar: nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab urbe domũ, mea carmina, ducite Daphnim.
Aspice, [g] corripuit tremulis altaria flammis
Sponte suâ, dum ferre moror, cinis ipse: [h] bonum sit.
Nescio quid certè est: & [i] Hylax in limine latrat.
Credimus? ãn qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
[k] Parcite, ab urbe venit, jam parcite carmina, Daphnis.

g Lætior illuxit ignis, felix πυρομαντίας omen, inquit ancilla, vel ipsa maga.
h Fausti ominis formula.
i Canis nomen, ab ὑλάω, latro. Κύνες ἄμμιν ἀνὰ πόλιν ὠρύονται. Id. 2. k Λήγετε. missa facite carmina.

Ecloga IX. Cui nomen Mœris.

ARGUMENTUM.

Post Philippensem victoriam, cùm in distributione agrorum, qui Triumvirorum jussu trans Padum dividebantur, sua quoque prædia Virgilius amisisset, Romam profectus, cùm favore ingenij, tum præsertim adjuvante Pollione transpadanæ regionis Præfecto, possessiones suas recepit. Verùm ægrè id ferente Arrio, cui fortè Virgilij fundum in portionem cesserat, parum abfuit, quin ab irato milite interficeretur. Denuò itaque Romam profecturus præcepit procuratori ut Arrio usque ad reditum suum, quàm minimo posset detrimento suo, obsequeretur. Is igitur ex patroni sui præcepto Mantuam proficiscitur, hædorum aliquod munusculum Arrio oblaturus. Mœrin subsequitur Lycidas pastor, itineris ejus causam inquirens. ibi nactus occasionem Mœris, temporum illorum calamitatem deflet. Deinde unà Mantuam euntes itineris tædium varijs sublevant cantilenis.

LYCIDAS. MŒRIS.

*QVò te, * Mœri, [a] pedes? an (quò via ducit) in [b] urbẽ?*
MOE. *O Lycida, [c] vivi pervenimus, advena nostri,*
(Quod nunquam veriti sumus) ut [d] possessor agelli
Diceret: [e] Hæc mea sunt, veteres migrate coloni.
Nunc [f] victi tristes (quoniam sors omnia versat.)
Hos illi ([g] quod nec bene vertat) [h] mittimus hædos.

* Per Mœrin, Virgilii villicum intellige.
a Supple *ferunt*. Theoc. 13. Id. ᾇ πόδες ἆγον
b Mantuam.
c In has diuturnioris vitæ pœnas damnati, nec opinantes.
d Vt culta hæc novalia barbarus miles invaderet, priori et vero domino expulso. e Formula vindicandi possessionis. f Væ victis. g Imprecandi formula. h Dono.

LY. *Certe*

LY. *Certè equidem audieram, quà se subducere colles*
Incipiunt, mollique jugum demittere clivo,
Usque ad [i] *aquã, & veteris jam fracta cacumina fagi,*
Omnia carminibus vestrum servasse [k] *Menalcam.*
MOE. *Audieras, & fama fuit:* [l] *sed carmina tantum*
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
[m] *Chaonias dicunt aquilâ veniente columbas.*
Quòd nisi me quacunque novas incidere lites
Antè sinistra cavâ monuisset ab ilice cornix,
[n] *Nec tuus hic Mœris, nec viveret ipse Menalcas.*
L. *Heu cadit in quẽquam* [o] *tantũ scelus! heu tua nobis*
Penè simul tecum solatia rapta, Menalca!
[p] *Quis caneret nymphas? quis humũ florentibus herbis*
Spargeret? aut viridi fontes induceret umbrâ?
Vel quæ [q] *sublegi tacitus tibi carmina nuper,*
Cum te ad delicias ferres Amaryllida nostras?
Tityre, dum redeo (brevis est via) pasce capellas:
Et potum pastas age Tityre, & inter agendum
Occursare capro (cornu ferit ille) caveto.
MOE. *Imò hęc quæ* [r] *Varo necdum perfecta canebat,*
Vare tuum nomen (superet modò Mantua nobis,
[s] *Mantua væ miseræ nimiùm vicina Cremonæ)*
Cantantes sublime ferent ad sidera cygni.
LY. [t] *Sic tua* [u] *Cyrneas fugiant examina* [u] *taxos:*
Sic cytiso pastæ distentent ubera vaccæ.
Incipe si quid habes, & me fecere poëtam
Pierides: sunt & mihi carmina: [x] *me quoque dicunt*
Vatem pastores; sed non ego credulus illis.
Nam neque adhuc [y] *Varo videor, nec dicere* [y] *Cinnâ*
Digna, sed argutos inter strepere [z] *anser olores.*
M. *Id quidem ago: & tacitus, Lycida, mecũ ipse voluto,*
Si valeam meminisse: neque est ignobile carmen.
[a] *Huc ades ô Galatea: quis est nam ludus in undis?*
Hîc ver purpureum; varios hîc flumina circum

i Mincium fl. prædii Virgiliani describit limites.
k Virgilium herum suum.
l Sed armorum strepitus impediit jus & gratiam.
m Epiroticas. *Synecdoche.*
n Neque ego, neque dominus meus Virgilius.
o Ut Virgilium vitâ extinctum eat.
p Quis ut in 5. Ecloga, Daphnidem i. e. Cæsarem fleret? *canens extinctum Nymphæ crudeli funere, & mox spargite humum foliis, inducite fontibus umbras &c.*
q Surripui, transtuli. Ex Amaryllide Theocriti. βόσκε τὰς αἶγας, Καὶ ποτὶ τὰν κρήναν ἄγε Τίτυρε. κὴ τὸν ἐνόρχαν τὸν Λιβυκὸν Κνάκωνα φυλάσσεο μὴ τὺ κορύψῃ.
r De quo in Ecloga 6. *Te nostræ, Vare myricæ, &c.*
s Cùm enim militibus Octavii assignatus ager Cremonensium qui adversis partibus favissent in divisionem non satis esset; Mantuani quoque agri pars donata est. vide Argumentum.
t Obtestantis particula. Sic prosperè cedant mellificia abundet lac.
u Taxi, ut & thymum Corsicæ apibus noxium.

x Καὶ γὰρ ἐγὼ μοισᾶν καπυρὸν στόμα. &c. Idyl. 7. Th. y Nobili poetâ. z Non inepta modesti poetæ comparatio: allusum tamen ad Anserem ignobilem poetam, qui scripsit Antonii gesta. a Ex Idyll. 5. & 11. Theocr. Ἀλλ' ἀφίκευ τὺ ποτὶ μέ, &c.

Fundit humus flores: hîc candida populus antro
Imminet, & lentæ texunt umbracula vites.
Huc ades: insani feriant sine littora fluctus.
LY. *Quid? quæ te pura solum sub nocte canentem*
Audieram? [b] *numeros memini, si verba tenerem.*
MOE. *Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?*
Ecce [c] *Dionæi processit Cæsaris astrum;*
Astrum, quo segetes gauderent frugibus, & quo
Duceret apricis in collibus uva colorem.
Insere Daphni pyros: carpent tua poma nepotes.
Omnia [d] *fert ætas,* [e] *animum quoque: sæpe ego longos*
Cantando puerum memini me [f] *condere soles.*
Nunc [g] *oblita mihi tot carmina: vox quoque Mœrim*
Iam fugit ipsa: [h] *lupi Mœrim videre priores.*
Sed tamen ista satis: referet tibi sæpe [i] *Menaclas.*
LY. [k] *Causando nostros in longum ducis amores:*
[l] *Et nunc omne tibi stratum silet æquor, & omnes*
(Aspice) ventosi ceciderunt murmuris auræ.
Hinc adeò media est nobis via; námque sepulchrum
Incipit apparere [m] *Bianoris: hîc, ubi densas*
Agricolæ stringunt frondes, hîc, Mœri, canamus:
Hic [n] *hædos depone, tamen veniemus in urbem:*
Aut si, nox pluviam ne colligat antè, veremur,
Cantantes licet usque (minus via lædet) eamus.
Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce levabo.
MOE. *Desine plura puer: &, quod nunc instat, agamus:*
Carmina tum melius, cum venerit [o] *ipse, canemus.*

b Modos, νόμον, rhythmum. Quintil. 9. lib. 4. c.
c Astrum felicius longè & lætius veteribus. novum sc. Julii Cæs. ab Jülo, Veneris nepote oriundi.
d Aufert, adimit.
e Memoriam quoque.
f Consumpsisse dies.
g Passivè. oblivioni data.
h Ex opinione noxii luporum visus, qui homini quem priores viderint, vocem ad tempus adimunt. Plin. 8. c. 22. Theocr. 14. Id. Οὐ φθεγξῆ, λύκον εἶδες.
i Ipse Virgilius.
k Causas prætexendo & excusando incendis magis intendisque desiderium meum tui audiendi.
l Invitat ab opportunitate.
m Qui & Ocnus dictus est, & Mantuam à se conditam a nomine matris suæ Mantûs dixit.
n Onus, donum Arrio missum.
o Menalcas, Virgilius.

Ecloga

Ecloga X. cui nomen Gallus.

ARGUMENTUM.

Cornelius Gallus eximius poeta fuit, primúsque Ægypti præfectus, qui cùm Cythereiden meretricem, Volumnii libertam, quam poeta hic Lycoridem vocat, perditè adamaret, neque illa mutuo amori responderet, sed, ipso spreto, Antonium in Galliam sequuta esset, ægerrimè repulsam tulisse creditur. Eum itaque hac Eclogâ consolatur Virgilius, sed ita ut à pastoralibus personis rusticisque comparationibus non secedat. Totum autem ferè hoc Argumentum sumptum est ex Thyrside Theocriti, ubi similem Daphnidis amorem exequitur.

EXtremum hunc, a Arethusa, mihi concede laborem:
Pauca meo Gallo, sed quæ legat ipsa b Lycoris,
Carmina sunt dicenda: neget quis carmina Gallo?
c *Sic tibi, cùm fluctus subterlabêre Sicanos,*
d *Doris amara suam non intermisceat undam.*
Incipe; sollicitos Galli dicamus amores:
Dum tenera attondent simæ virgulta capellæ,
Non canimus surdis: respondent omnia sylvæ.
e *Quæ nemora, aut qui vos saltus habuere puellæ*
f *Naiades, indigno cùm Gallus amore periret?*
Nam neque Parnassi vobis g juga, nam neq; h Pindi,
Ulla moram fecere, neque Aoniæ i Aganippe.
Illum etiam lauri, illum etiam flevere myricæ:
Pinifer illum etiam solâ sub rupe jacentem
k *Mænalus, & gelidi fleverunt saxa k Lycæi.*
Stant & oves circùm, nostri nec pœnitet illas:
Nec te pœniteat pecoris, divine poeta,
l *Et formosus oves ad flumina pavit Adonis:*
m *Venit & Upilio: tardi venere n bubulci:*

a Nympha fontis Siculi. mox. c. Invocat, uti supra, musas Sicelidas, Theocriteas, in auxilium extremæ eclogæ.
b Vero nomine Cytheris. *Eâdem*, inquit Apuleius in Apologia, *operâ accusent Catullum, quod Lesbiam pro Clodia nominarit, &c. Et Propertium qui Cynthiam dicat, Hostiam dissimulet: Et Tibullum, quod ei sit Plavia in animo, Delia in versu.*
c Sic, ex Elide in Siciliam per occultas subter mare vias labaris pura, intemerata, nec mari permista. v. 3. Aen. sub fine.
d Nerei conjux, filia Oceani, Nympharum mater.
e Ubi tunc eratis vos Nymphæ? tardæ sc. ad officium consolandi Galli. The. 1. Id. Πᾶ ποκ' ἄρ' ἦσθ' ὅκα, &c.

f Nymphæ fontium, à ναίω, fluo. g Tithorea & Hyampeus, duo vertices Parnassi montis in Phocide. h Montis Thessaliæ. i Fons Boeotiæ, quæ & Aonia, prope Heliconem. k Arcadiæ mon. l Ὡραῖος χ' ὤδωνις, ἐπεὶ καὶ μᾶλα νομεύει. Idyl 1. m Ἦνθον τοὶ βοῦται, τοὶ ποιμένες, ᾠπόλοι ἦνθον. ibid. n Al. *subulci*. bubulcos verò, pastores & caprarios tantùm admittunt poëtæ Bucolici.

Uvidus hybernâ venit de glande Menalcas.
Omnes, unde amor iſte, rogant: tibi venit o *Apollo;*
Galle quid inſanis? inquit: tua cura Lycoris
Perq́ue nives p *alium, pérque horrida caſtra ſecuta eſt,*
Venit & agreſti capitis Sylvanus honore,
Florentes ferulas, & grandia lilia quaſſans.
Pan Deus Arcadiæ venit, quem vidimus ipſi
Sanguineis ebuli baccis, minioque rubentem.
Et, quis erit modus? inquit, amor non talia curat.
Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina rivis,
Nec cytiſo ſaturantur apes, nec fronde capellæ.
Triſtis at ille tamen: q *Cantabitis, Arcades, inquit,*
Montibus hæc veſtris, r *ſoli cantare periti*
Arcades: ô mihi tum quàm molliter ſ *oſſa quieſcant,*
Veſtra meos olim ſi fiſtula dicat amores.
Atque utinam ex vobis unus, veſtriq́ue fuiſſem
Aut cuſtos gregis, aut maturæ vinitor uvæ.
Certè, ſive mihi t *Phyllis, ſive eſſet* t *Amyntas,*
Seu quicunque u *furor (quid tum, ſi fuſcus Amyntas?*
Et nigræ violæ ſunt, & x *vacinia nigra)*
Mecum inter ſalices lentâ ſub vite jaceret:
Serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
Hîc gelidi fontes, hîc mollia prata Lycori:
Hîc nemus: hîc ipſo tecum conſumerer ævo.
Nunc inſanus amor duri me Martis in armis
Tela inter media atque adverſos detinet hoſtes.
Tu procul à patria (ne ſit mihi credere) tantùm,
Alpinas ah dura nives & frigora Rheni
Me ſine ſola vides: ah te ne frigora lædant:
Ah tibi ne teneras glacies ſecet aſpera plantas.
y *Ibo, &* z *Chalcidico quæ ſunt mihi condita verſu,*
Carmina a *paſtoris Siculi modulabor avenâ.*
Certum eſt in ſylvis, inter ſpelæa ferarum
Malle pati, teneriſque meos incidere amores
Arboribus: b *creſcent illæ, creſcetis amores.*
Interea miſtis luſtrabo Mænala nymphis;
Aut acres venabor apros: non me ulla vetabunt

Frigora,

o Αὐτὸς Ἀπόλλων, καὶ Σάτυροι μύρονται &c. καὶ Πᾶνες.
p M. Antonium, ut in argumento.
q Gallus reſp.
r Supra, Eclog. 7.
ſ Superſtitioſæ antiquitati in votis erat terra levis, ut molliter oſſa cubarent.
t Amica, aut amaſius.
u Amor, cura, deliciæ.
x Ecl. 2. *vacinia nigra leguntur.*
y Statuit ſibi ſolatium et remedium quærere a carmine, ſylvarum luſtratione & venatu.
z Gallus latinè reddiderat Euphorionis Chalcidenſis carmina.
b Theocriti Siculâ Musâ.
b *Et quantum trunci, tantum mea nomina creſcent: Creſcite & in titulos ſurgite rite meos.* Ovid. Epiſt. Oen.

Frigora c *Parthenios canibus circundare saltus.*
Jam mihi per rupes videor lucosque sonantes
Ire: libet Partho torquere d *Cydonia* e *cornu*
Spicula: tanquam hæc sit nostri medicina furoris,
Aut deus ille malis hominum mitescere discat.
f *Iam neque* g *Hamadryades rursus, nec carmina nobis*
Ipsa placent: ipsæ rursus concedite sylvæ.
Non illum vestri possunt mutare labores:
Nec si frigoribus mediis h *Hebrumque bibamus,*
Sithoniásque nives hyemis subeamus aquosæ:
Nec si, cùm moriens alta liber aret in ulmo,
Æthiopum i *versemus oves sub sydere Cancri.*
Omnia vincit amor: *& nos cedamus amori.*
Hæc sat erit, k *divæ,* l *vestrum cecinisse poëtam,*
Dum sedet, & gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides, m *vos hæc facietis maxima Gallo:*
Gallo, cujus amor tantum mihi crescit in horas,
n *Quantum vere novo viridis se subjicit alnus.*
Surgamus: solet esse gravis o *cantantibus umbra:*
p *Iuniperi gravis umbra: nocent & frugibus umbræ.*
Ite domum saturæ, venit Hesperus, ite capellæ.

c Arcadios, à monte Parthenio, quem lustrant παρθένοι Dianæ comites.
d Cretensia. Cydon est è nobilibus Cretæ urbibus.
e Arcu Parthico.
f Aeger animus mutat consilia.
g Nymphæ querquetulanæ, ἅμα ταῖς δρυσὶ natæ & denatæ.
h Thraciæ. fl.
i Ducamus ad nova pabula. οἰοπιλεῦμεν.
k O Musæ.
l Me vatem vestrum, Virgilium lusisse humili, deducto & leyidensi carmine.
m Vestra gratia hæc utcunque parva faciet maxima.
n Quantum crescit se attollens arbor occulto ævo.
o *Cunctantibus* legit Titius ro. l. locor. c.c.
p *Arboribus primùm certis gravis umbra tributa est, usque adeo capitis faciant ut sæpe dolores &c.* Lucret. 6. l.

P. VIR-

31 γεωργός, agricola, ex γῆ et ἔργον id est opus hence these Virgills Georgicks, that is, poems or instructions of husbandry.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICORUM
LIB. I.

ARGUMENTUM.

Propositio operis. Invocatio Numinum. Aratio. Ejus præcognita; arandi tempora; soli natura & discrimina. novalis prærogativa. Sementis. Pestes Satorum. Agriculturæ origo. Instrumenta rustica. Operum rusticorum tempora: quæ à cœli & siderum cognitione pendent. Tempestatum prognostica, à Sole & Lunâ. Prodigia quæ Iulii Cæs. cædem secuta, præsagierunt civile bellum contra Brutum & Cassium.

Ad C. MÆCENATEM.

1 *QVid faciat lætas segetes: quo sydere terram*
Vertere, Mæcenas, ulmisq; adjungere vites
Conveniat: 3 *quæ cura boum, quis cultus habendo*
Sit pecori: 4 *atque apibus quanta experientia parcis:*
Hinc canere incipiam. * *Vos ô clarissima mundi*
a *Lumina, labentem cœlo quæ ducitis annum:*
b *Liber, & alma Ceres, vestro si munere tellus*
c *Chaoniam pingui glandem mutavit aristâ,*
Poculáque inventis d *Acheloïa miscuit uvis:*
Et vos agrestum e *præsentia numina* f *Fauni,*
Ferte simul f *Faunique pedem,* f *Dryadesque puellæ:*
Munera vestra cano. g *Tuq; ô cui* h *prima frementem*
Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune: & i *cultor nemorum, cui pinguia Cææ*

1 Pulchra & Plena Georgicorum & laborum & librorum propositio & divisio. ut argumentum sit libri . 1.
1 Agriculturæ rationes & tempora.
2 Arborum plantatio; atq; insitio.
3 Pecoris cura.
4 Apum & mellificij ratio.
* *Invocatio,*
a Sol & Luna, anni duces. *quorum motu tempora observantur a serenitibus ac condensibus,* inquit. Varro. 1. l. R. Rust. .c. cui hæreo eos distinguenti in Invocatione sua à Libero & Cerere, quos alii eosdem hîc esse volunt cum Sole & Lunâ.
b Inventores vini & frugum. vestro siquidem beneficio gens humana à glandium & aquæ usu ad mitiorem frumenti & vini victum traducta est.
c Κατ' ἐξοχὴν & Synecdochicè ut quæ Epiri querceta abundent pro omni glande. uti & ———— ————

d ———— Acheloïa pocula, pro qualibet aquâ, respectu tamen habito ad hunc fluvium, qui primus omnium terrâ erupisse dicitur. e Propiora. & in terris degentia. f Bacchi comites, numina rustica, rerum sylvestrium præsides. ad 2. l. g Neptune. cujus tridente percussa terra, in certamine cum Pallade super Athenarum nomine, produxit equum ad 3 lib. h Generaliter. quæ Deorum parens fuerit cum Cœlo, vel quæ prima emerserit ante omnia elementa. Vel speciali respectu ad Atticam, contentionis Nept. cum Pallade locum, quæ primam se & antiquissimam terram gentemque prædicat. i Aristæe, pecorum in Cæo insul. præses. ubi & reparâsse apes diceris, ad 4 lib.

Ter

Ter centum nivei tondent dumeta juvenci.
k *Ipse nemus linquens patrium, saltúsque Lycæi,*
Pan ovium custos, tua si tibi Mænala curæ,
Adsis ô Tegeææ favens: oleæque Minerva
Inventrix: unciq́; l puer monstrator aratri:
Et teneram m ab radice ferens Sylvane cupressum:
Diique, deæque omnes, studium quibus arva tueri,
Quiq́; novas alitis nonnullo semine fruges,
Quiq́; satis largum cœlo demittitis imbrem.
n *Tuq́; adeò, o quem mox quæ sint habitura deorum*
Concilia, incertum est; p urbis-ne invisere, Cæsar,
1 *Terrarúmq́; velis curam, & te maximus orbis*
Authorem frugum, tempestatumq́; potentem
Accipiat, cingens q maternâ tempora myrto:
2 *An deus immensi venias maris, ac tua nautæ*
Numina sola colant: tibi serviat r ultima Thule,
Teq́; sibi generum Tethys s emat omnibus undis:
3 *Anne novum t tardis sidus te mensibus addas,*
u *Quà locus Erigonen inter, Cheláque sequentes*
Panditur: ipse tibi jam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cœli justâ plus parte relinquit.
Quicquid eris (4 nam te nec sperent x Tartara regem,
Nec tibi regandi veniat tam dira cupido:
Quamvis Elysios miretur Græcia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
Da facilem cursum, atque audacibus annue cœptis.
Ignarósque viæ mecum miseratus agrestes,
Ingredere, & votis y jam nunc assuesce vocari.
z *Vere novo, gelidus canis cùm montibus humor*
Liquitur, & Zephyro putris se gleba resolvit;
Depresso incipiat a jam tum mihi taurus aratro
Ingemere, & sulco attritus splendescere vomer.
Illa seges demum votis respondet avari

k Pan præses pastorum, relictâ Arcadiâ in qua Lycæus & Mænalus montes, Tegea oppidum [illegible].

l Triptoleme qui à Cerere [illegible] in Atticâ primum, mox per orbem agri colendi rationes sparsit. Alii Osyrim Aegyptium intelligunt vide Io. Nicholai epiph. l. 1. c. [illegible].

m Integram cupressum, radicitus evulsam. Nota est fab. Cyparissi.

n Auguste Cæsar. Adulatoriam hanc Invocationem imitatus est Lucanus ad Neronem. 1. l.

o Cujus, sero tandem hinc ad Deos migrantis, in arbitrio est in quorum numero velis esse, Deorum 1. terrestrium, 2. marinorum, 3. cœlestium, aut 4. inferorum, quem tamen rejicit poeta.

p Pro. *urbes.* Agell. 13. l. c. 19.

q Veneri sacrâ, è cujus stirpe Octavius.

r Vltima Romanis tum nota, Nec vera tamen.

s Allusum ad nuptias Rom. quæ fiebant, farre, usu, vel coëmptione. vide ICC. & Boëthii comment. ad primum Cic. Topicorum.

t Aestivis, propter longissimos dies et horas civiles.

u Inter Virginem & Scorpium plus æquo sibi in Zodiaco occupantem, vacare ait Augusto locum, in Libra sc. sub quo signo natus est, & ad cujus justitiam imperavit. x Rejectam vult inferni regni optionem, utcunq; inferni Elysium à Græcis efferatur laudibus, & à Proserpinâ supero cœlo prælatum fuerit. y In vivis. viventi. n. divini honores habiti. z Cujus signa ponit nives solutas & glebas putrescentes spiritu genitabilis Favonii. a Arandi initat tempus.

Agricolæ, [b] bis quæ solem, bis frigora sensit:
Illius immensæ ruperunt horrea messes.
[c] *Ac prius, ignotum ferro quàm scindimus* [d] *æquor,*
[e] *Ventos, & varium* [e] *cœli prædiscere morem*
Cura sit; ac [f] *patrios cultúsque habitúsque locorum:*
Et quid quæque ferat regio, & quid quæque recuset.
Hîc segetes, illic veniunt feliciùs uvæ:
Arborei fœtus alibi, atque [g] *injussa virescunt*
Gramina. nonne vides, croceos ut [h] *Tmolus odores,*
India mittit ebur, [i] *molles sua thura* [i] *Sabæi?*
At [k] *Chalybes nudi ferrum,* [l] *virosáq; Pontus*
[l] *Castorea,* [m] *Eliadum* [m] *palmos Epeiros equarum?*
[n] *Continuò has leges, æternáque fœdera certis*
Imposuit natura locis, quo tempore primùm
Deucalion vacuum lapides jactavit in orbem,
[o] *Unde homines nati* [o] *durum genus. Ergo age, terræ*
[p] *Pingue solum primis extemplò à mensibus anni*
Fortes invertant tauri, glebásque jacentes
Pulverulenta coquat maturis solibus æstas:
[q] *At, si non fuerit tellus fœcunda, sub ipsum*
[r] *Arcturum, tenui sat erit suspendere sulco:*
Illic, officiant lætis ne frugibus herbæ;
Hîc, sterilem exiguus ne deserat humor arenam.
[s] *Alternis idem tonsas cessare novales,*
Et segnem patiere situ durescere campum.
Aut ibi flava seres [t] *mutato sidere farra,*
Unde priùs lætum siliquâ quassante legumen,
Aut tenues fœtus viciæ, [u] *tristisque lupini*
Sustuleris fragiles calamos, sylvamq; sonantem.
Urit enim lini campum seges, urit avenæ,

b Novalis ager qui alternis cessat, & vacante anno proscissus hyberno pateat imbri, æstivo calori; sequenti deinde anno latus utrumque itidem patitur: Florid. Sabin. 2. l. Succisiv. c. 14. Jacob. verò Nicolaus Epiphyl. l. 2. c. 12. ex mente Plinii. l. 18. c. 20. existimantis Virgilium voluisse, *quarto seri sulco:* putat novalem quater aratro inverti debere. νεὸν τετράπολον.

c Præcognita agricolæ ac prædiscenda.

d Campum, agrum planum.

e Aeris & siderum qualitatem & aspectum.

f Cuique regioni peculiarem ac debitam colendi rationem.

g Αὐτοφύη. sponte suâ.

h Mons Lydiæ vitibus & croco nobilis.

i Arabiæ felicis populi, cujus Saba metropolis est, propter rerum copiam vitâ delicati.

k Asiæ Minoris ad Pontum populi. σιδηροτέκτονες, unde nudi. ut 8. Aen. & *nudus membra Pyracmon.*

l Castoris testiculos magnæ in medicinis virtutis. *virus* autem ambiguæ significationis est ut φάρμακον.

m Epeirus producit equas palmis & victoriis nobiles in certaminibus Olympicis juxta Elidem Achaiæ urbem. n Quos habitus & ingenia alia aliis terris indidit rerum omnium parens natura ab ipso Deucalionis diluvio & ipsa mundi origine. o *Inde hominum durum genus, documenta damus quâ simus origine nati,* Ov. 1. Met. p Pinguis ager primo vere altiùs proscindatur, glebæq; inversæ exponantur solibus æstivis, quo tollantur herbæ noxiæ. q Macer leviter vomere stringatur sub autumno, ne intereat penitus humor qui exiguus erat in terrâ arenosâ. r Qui oritur Cosmice 12. die Septembris s Alternis cessare arva suadet Virgilius (inquit Plinius 18. l. 21. c.) & hoc si patiantur ruris spatia, utilissimum est. Quod si neget conditio, far serendum, unde lupinum aut vicia aut faba sublata sint, & quæ faciant terram lætiorem. t Alia anni tempestate. Si admittatur lectio *mutato semine*, liquidum erit. u Aeris amaritudini allusum ad etymon lupini, ἀπὸ τῆς λύπης.

C *Urunt*

Vrunt [x] *Lethæo perfusa papavera somno.*
Sed tamen alternis facilis labor. [y] *arida tantùm*
Ne saturare fimo pingui pudeat sola, néve
Effœtos cinerem immundum jactare per agros.
Sic quoque mutatis requiescunt fœtibus arva.
Nec nulla interea est inaratæ gratia terræ.
Sæpe etiam steriles [z] *incendere profuit agros,*
Atque levem stipulam crepitantibus [z] *urere flammis.*
[1] *Sive inde occultas vires, & pabula terræ*
Pinguia concipiunt : [2] *sive illis omne per ignem*
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor ;
[3] *Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat*
Spiramenta, novas veniat quà succus in herbas ;
[4] *Seu durat magis, & venas astringit hiantes :*
Ne tenues pluviæ, rapidíve potentia Solis
Acrior, aut Boreæ [a] *penetrabile frigus* [b] *adurat.*
[c] *Multum adeò, rastris glebas qui frangit inertes,*
Vimineásque trahit crates, juvat arva ; neque illum
Flava Ceres alto nequicquam spectat Olympo.
Et qui, proscisso quæ suscitat æquore [d] *terga,*
Rursus in obliquum verso perumpit aratro,
[e] *Exercétque frequens tellurem, atq; imperat arvis.*
[f] *Humida solstitia, atque hiemes optate serenas,*
Agricolæ. hyberno lætissima pulvere farra,
Lætus ager. nullo tantùm se Mœsia cultu
Jactat & ipsa suas mirantur [g] *Gargara messes.*
Quid dicam, jacto qui semine cominùs arva
Insequitur, cumulósque [h] *ruit male pinguis arenæ ?*
Deinde satis [i] *fluvium inducit, rivósque sequentes ?*
Et cùm exustus ager morientibus æstuat herbis,
Ecce [k] *supercilio clivosi tramitis undam*
Elicit : illa cadens raucum per levia murmur

x Papavera somnum conciliantia, nec rarò lethum. Lethe autem fl. est poëticus rerum oblivionem τὴν λήθην inducens, ut 6 Aeneid.

y Exhausta terra & effœta renovetur fiatq; fœcundior aut stercoratione idque fimo aut cinere, qui solvit & calefacit ; aut stipularum in arvo incensione : quin & ipsarum glebarum.

z Adeóque terræ crematæ quatuor de caussis remedia sunt & fructus. Ignis quippe vi, 1 frigida macies sublevatur, 2 Vligo exudatur. 3 laxantur meatus ad succum et genitalem aëra admittendum 4. Adstringuntur ad arcendas pluvias nimias, calorem & frigus.

a Meatus enim & poros penetrat, insinuatum mox stipat. sic Lucret. *penetrale frigus & mutabile*

b Cùm frigus calorem plantis innatum extinguat, humoreq; evocato ut inarescant faciat, idem præstat quod ignis, adeoq; adurere dicatur. sed vide Hierom. Magium 17. c. 1. l. Miscellan. & quæ nos ad 4. l. Lucani. *Vrebant montana nives &c.* p. 84

c Interpretatur hæc Plinius 18 l. 20 c *Aratione per transversum iteratâ, occatio sequitur, ubi res poscit, crate vel rastro, & sato semine iteratio, &c* d Superficiem, glebas inversas. e *Philosophatus cum terrâ.* Cato apud Cic. de Senectute *Militiámque soli exercet* ut habet Manilius. 1. l. f Aestiva, sc. æstates humidas, hiemes serenas. g Oppidum ad radicem Idæ montis in Mysia, ut una eademque sit regio Macrob. 5. l. Sat c. 20. h Complanat agrum & sulcos ut æquè foveant semina per lirationem cooperta. i Ad irrigandos agros. k Jugo, cacumine.

Saxa

Saxa ciet, scatebrísque arentia temperat arva.
Quid, qui l *ne gravidis procumbat culmus aristis,*
Luxuriem segetum tenerâ depascit in herbâ,
Cùm primùm sulcos æquant sata? m *quique paludis*
Collectum humorem bibulâ deducit arenâ?
Præsertim n *incertis si mensibus amnis abundans*
Exit, & obducto latè tenet omnia limo,
Unde cavæ tepido sudant humore lacunæ.
o *Nec tamen (hæc cum sint hominúmq; boúmq; labores*
Versando terram experti) nihil p *improbus anser,*
q *Strymoniæque grues, & amaris* r *intuba fibris*
Officiunt, aut s *umbra nocet.* t *Pater ipse colendi*
Haud facilem esse viam voluit; primúsque per artem
Movit agros, u curis acuens mortalia corda:
Nec torpere gravi passus sua regna x *veterno.*
* *Ante Jovem nulli subigebant arva coloni:*
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: y *in medium quærebant; ipsáque tellus*
Omnia liberiùs, nullo poscente, ferebat.
z *Ille* a *malum virus serpentibus addidit atris;*
Prædaríq; lupos jussit, pontúmq; moveri;
Mellaq; decussit foliis, b *ignemq; removit;*
Et passim rivis currentia vina repressit;
Ut varias usus meditando c *extunderet artes*
Paulatim, & sulcis frumenti quæreret herbam;
Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.
d *Tunc alnos primùm fluvii sensere cavatas:*
Navita tum stellis numeros, & nomina fecit,
e *Plēïădes,* f *Hyadas, clarúmq; Lycaonis* g *Arcton*

l Ne in frondem luxurient sata, ubertatem nimiam pecore immisso depascit detondetq; quod Plinius, *pectinari segetem in herbâ*, vocat.
m Qui sulco ducto exsiccat arva, cavétque uliginem satis noxiam.
n Si quâ inundatione, per menses vernos & autumnales, quorum tempestates haud ita certæ sunt, limo obducantur arva.
o Atque ne desit agricolæ novus subinde labor, qui magno illo defunctum exerceat tamen, arcendæ erunt aves voraces, extirpandæ noxiæ herbæ, *caedes*, & quæ novercali umbrâ premunt sata arbores.
p Avidus, insatiabilis. Plin. 10. l. 59 c.
q A Strymone Thraciæ fl. advenæ.
r Πικρὶς, κιχώριον, σέρις, ei rauci intibi species.
s *Nocent & frugibus umbræ*, ult. Eclog.
t Jovi prudenti humanamque solertiam excitaturo adscribit, quod Hesiodus Jovi simplicem victum mortalibus invidenti, mox indignato sibi ignem a Prometheo furto sublatum imputaverat. Κρύψαντες γὰρ ἔχουσι θεοὶ βίον ἀνθρώποισι. u Parans sc. γιγνόμενος μελεδῶνας ἀνδράσιν ἀλφηστῇσιν. *longa dies acuit mortalis corda, Et labor ingenium miseris dedit &c.* Manil. 1. l. x Inerti otio, tanquam segni lethargo. * Sub aureo Saturni ævo. y *In commune bonum commentum læta decere, &c.* Manil. 1. l. z Jupiter argenteum auspicatus seclum. a Est enim in numero ambiguorum: uti φάρμακον, *valetudo, &c.* b Κρύψε δὲ πῦρ. Hesiod. c Signatè. quasi, fabricaret artes, Agriculturam, Nauticam, Astronomicam, Venationem, Piscationem, Ferrariam. d *Tunc fera diversis exercita frugibus arva. Et vagus in cæcum penetravit navita pontum, Fecit & ignotis itiner commercia terris.* Manil. 1. l. e Septem stellas conglomeratas in dorso Tauri. f Septem stellas in fronte Tauri. g Helicen, ursam majorem. Ex Lycaonis filiâ Calisto Jovis pellice sidus relatum in Septentrionem. Fab. nota ex Ovidio & Mythologis.

Tum laqueis captare feras, & fallere visco
Inventum, & magnos canibus circundare saltus:
Atque alius latum [h] fundâ jam verberat amnem
Alta petens, pelagoque alius trahit humida [i] lina.
Tum ferri rigor, atque [k] argutæ lamina serræ,
(Nam primi cuneis scindebant fissile lignum)
Tum variæ venêre artes. [l] labor omnia vincit
* Improbus, & duris urgens in rebus egestas.
Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit; [m] cùm jam glandes atque arbuta sacræ
Deficerent sylvæ, & victum Dodona negaret.
[n] Mox & frumentis labor additus; ut mala culmos
[o] Esset rubigo, segnisque horreret in arvis
Carduus; intereunt segetes: [p] subit aspera sylva,
Lappæque, tribulique, intérque nitentia culta
[q] Infelix lolium, & steriles dominantur avenæ.
Quòd nisi & assiduis terram [r] insectabere rastris,
Et [s] sonitu terrebis aves, & ruris opaci
Falce premes umbras, votisque vocaveris imbrem;
[t] Heu, magnum alterius frustrà spectabis acervum,
Concussáque [u] famem in sylvis solabere quercu.
Dicendum & quæ sint duris agrestibus [x] arma,
Queis sine nec potuere seri, nec surgere messes.
Vomis, & inflexi primùm grave robur aratri,
Tardáque [y] Eleusinæ matris volventia plaustra,
Tribuláque, traheæque, & iniquo pondere rastri;
[z] Virgea præterea Celei, vilisque supellex,
Arbuteæ crates, & [a] mystica vannus Iacchi:
Omnia quæ multò antè memor provisa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
[b] Continuò in sylvis magna vi [c] flexa domatur

h Retis genere, quod ἀμφίβληστρον.
i Retia è lino.
k Stridulæ.
l Durum necessitatis telum artes excudit. *Omnia conando docilis solertia vicit.* Manil. I. I.
Ἁ πενία μόνα τὰς τέχνας ἐγείρει. Αὕτα τῶ μόχθοιο διδάσκαλος. Theocr. 5. Idyll.
* Immanis, vehemens. Πονηρὸς πόνος, etiam in pericula et mala impellens.
m Cùm arbutei fœtus & glandes quibus abundabat nemus Dodoneum in Epeiro, jam deficerent, quo tantùm cibo primi mortales vescebantur.
n Mox & pestes aliæ segetes novis vitiis, agricolas novis laboribus vexabant.
o Ederet, consumeret.
p Impediens satorum incrementum
q Idem versus habetur ecl. 5.
r Sarrieris, occaveris.
s Πόνον ὀρνίθεσσι τιθεὶς. Hesiod. lib. 2. ἔργ.
t Μάψ τὰ μεταξὺ χατίζων Πτώσσῃς ἀλλοτρίους οἴκους, καὶ μηδὲν ἀνύσσῃς. ibid.
u Farris inops, glande famem inertem expiabis.

x Enumerat autem ad arationem quatuor, ad messem totidem. y Cereris, ab Eleusi urbe Atticæ, ubi Ceres a Celeo regë hospitio excepta filium ejus Triptolemum agriculturam docuit. z Vasa ex arbuto, vimine, virgis, sc. crates, vanni, &c. quorum texturam & usum Celeus a Cerere accepit. a Ad purgandam quidem frugem: sed quorum usus in mysticis Bacchi sacris solennis & frequens. Vocem Iacchi mystici sibi ab Eleusiniis sacris auditam refert Dicæus Demarato, in Herodoti Vrania. b Τηλεσμεῖν μεμνημένος ὥριον ἔργον, Hesiod. 2. l. c Incurvatur in buris usum. Πόλλ' ἐπὶ καμπύλα κᾶλα &c. ibid.

In

In d *burim, & curvi formam accipit ulmus aratri.*
Huic à stirpe pedes temo protentus in octo:
Binæ aures, duplici aptantur dentalia dorso;
Cæditur & tilia antè jugo levis, altaque fagus;
Stiváque, quæ currus à tergo torqueat imos,
Et e *suspensa focis explorat robora fumus.*
Possum multa tibi veterum præcepta referre,
Ni refugis, tenuesq́ue piget cognoscere curas.
f *Area* g *cum primis ingenti æquanda cylindro,*
Et vertenda manu, & cretâ solidanda tenaci:
Ne subeant herbæ, neu pulvere victa fatiscat:
Tum variæ illudunt pestes: sæpe exiguus mus,
Sub terris posuítque domus, atque horrea fecit:
Aut h *oculis capti fodêre cubilia talpæ,*
Inventúsque cavis bufo; & quæ plurima terræ
Monstra ferunt: populátque ingentem farris acervum
Gurgulio: atque inopi metuens formica senectæ.
Contemplator item, cùm se i *nux plurima sylvis*
Induet in florem, & ramos curvabit olentes:
Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur,
Magnáque cum magno veniet tritura calore.
At si luxuriâ foliorum exuberat umbra,
k *Nequicquam pingues paleæ teret area culmos.*
l *Semina vidi equidem multos medicare serentes,*
Et nitro prius, & nigra perfundere amurcâ,
Grandior ut fœtus siliquis m *fallacibus esset:*
n *Et quamvis igni exiguo properata maderent.*
Vidi lecta diu, & multo spectata labore
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxima quæque manu legeret, o sic omnia fatis
In pejus ruere, ac retro sublapsa referri:
☞ p *Non aliter, quàm qui adverso vix flumine lembũ*
Remigiis subigit, si brachia fortè remisit,

d Partes aratri, è quo ligno, in quam formam paranda sint, docet.

e Πηδάλιον μὲν ὑπὲρ καπνοῦ καταθεῖο Hes. l. 1. & l. 2. Πηδάλιον δ' εὐεργὲς ὑπὲρ καπνοῦ κρεμάσασθαι.

f De areâ parandâ vide sis Rei rusticæ autores. Catonem. 91. & 129 cc. Varronem 51. c. Columellam 20. c. Palladium tit. 36. l. 1. & l 7. tit. 1. Atq; ut semel dictum sit; De cæteris Rei rust. operibus consulenda sunt Georgica illa eadem oracula; quibus adjice Theophrastum, Plinium, &c.

g Super omnia, præcipuè. Nam primùm versanda erit manu, dein cretâ tenaci firmanda, postremò cylindro æquanda. ὕστερον πρότερον.

h Organa habentes, sed non usum. Talpis quippe oculorum effigies inest, si quis prætentam detrahat membranulam. Plin 11. l. c. 37. & Aristot. 3. de Anim. c. 1.

i Amygdalus, cujus germina & flores si foliorum numerum superent, prognosticum ubertimæ messis habes. & è contra.

k Non pingues. i. e. plus habentes paleæ quàm grani. l Fabas, inquiunt, interprete Plinio l. 18. c. 17. Virgilius nitro & amurcâ perfundi jubet fabam: sic etiam grandescere promittit. et Columella l. 2. c. 10. Sed & de omni semine præcipitur. l. 3. c. 10. m Aliàs fallacibus futuris. n Quamvis igni lento macerata concoquerentur, ut inde properarent proventum. o *Damnosa quid non imminuit dies? Aetas parentum, &c.* Hor. 3. l. od. 6 naturâ pessùm ruente. p *Sic cùm gravatam navita adversâ ratem* Propellit *undâ, cedit in vanum labor, Et victa prono puppis aufertur vado.* Senec. Hip.

q *Atque illum in præceps prono rapit alveus amne.*
r *Præterea tam sunt* s *Arcturi sidera nobis,*
t *Hædorumque dies servandi, & lucidus* u *Anguis:*
Quàm quibus in patriam ventosa per æquora vectis
x *Pontus, & ostriferi* y *fauces tentantur Abydi.*
z *Libra* a *die somnique pares ubi fecerit horas,*
Et medium luci atque umbris jam dividet orbem:
Exercete viri tauros, serite hordea campis,
Usque sub extremum brumæ intractabilis imbrem.
Necnon & lini segetem, & b *Cereale papaver*
Tempus humo tegere, & jamdudum incumbere aratris,
Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis satio, tunc te quoque, c *medica, putres*
Accipiunt sulci, & milio venit annua cura:
d *Candidus auratis aperit cùm cornibus annum*
Taurus, & adverso cedens Canis e *occidit astro.*
At si triticeam in messem, robustaque farra
Exercebis humum, solisque instabis f *aristis:*
Ante tibi Eoæ g *Atlantides abscondantur,*
h *Gnosiàque ardentis* i *decedat* k *stella coronæ,*
Debita quàm sulcis committas semina, quàmque
l *Invitæ properes anni spem credere terræ.*
Multi ante occasum m *Majæ cœpêre: sed illos*
Expectata seges vanis elusit avenis.
Si verò viciamque seres, vilemque faselum,
Nec o *Pelusiacæ curam aspernabere* o *lentis;*
Haud obscura p *cadens mittet tibi signa Bootes,*
Incipe, & ad q *medias sementem extende* q *pruinas.*
Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per r *duodena regit mundi sol aureus* r *astra.*

q Statim. exponente Agellio l. 10. c. 29.
r Virgilio jubente, inquit Plinius l. 18 c. 24. prædisci ventos ante omnia, ac siderum mores; neque aliter quam navigantibus, servari
s Stellæ lucidæ, primæ magnitudinis inter crura Bootæ
t Stellarum duarum obscurarum in sinistrâ Erichthonii parte, sub caprâ stellâ primæ magn.
u Qui insinuatus circumvolvitur duas Arctos.
x Euxinus, sese a Mæotide palude ad Bosphorum Thracium extendens.
y Hellespontus interfluens Seston & Abydon ostreis nobilem.
z Aequinoctio Autumnali.
a Antiquo more dictum pro *diei*. Agellius tamen. l. 9. c. 14. legi vult *dies* in genitivo.
b Omissis conjecturis aliorum & fabulis Cerealibus idem esse credo quod *vescum papaver*. l. 4. Georg
c Herba equos pascens à Mediâ ubi abundat nomen habens. Plin. l. 18. c. 16. & Columel. l. 11. contra quàm sentit Jo. Bapt. Pius c 32. posterior: *melica* legens quem castigat Floridus Sabinus l 2. Succisivorum c 19. quæ ex unicâ semente durat annos 10. cùm milium annuam postulet curam. d Cùm Sol Taurum ingressus, Aprili medio annum aperit. e Heliacè. a XV. Cal. ad ipsas Calendas Majas, & oppositè. f Triticeis & farreis g Cosmico & matutino occasu Virgiliarum seu Pleiadum h.e. die 28. Octobris. h Corona Ariadnes filiæ Minois regis Cretæ, cujus Gnosos oppidum. i Recedat a Sole i.e. oriatur Heliacè: medio Octobri. k Lucidissima, præ cæteris. nam *stellâ vincitur unâ Circulus in medio radians &c.* Manilius l. 1. l Coactæ imperiis agricolarum: non sponte suâ. m Plejadum, quarum Maia est una. o Pelusium in Aegypto, unum est è septem ostiis Nili, ubi lens provenit optima. p Cosmicè. Nam, quarto Non. Octobr. Auriga occidit manè. Colum. 11. l. 2. c. q Ad mediam hiemem. r Signa Zodiaci: quæ sol cursu suo emensus anni tempestates variat.

s Quinque

s Quinque tenent cœlum zonæ: quarum una corusco
Semper sole rubens, & torrida semper ab igni:
Quam circum extremæ dextra, lævâque trahuntur
Cæruleâ glacie concretæ, atque imbribus atris.
Has inter mediámque, duæ t mortalibus ægris
Munere concessæ divum; & via secta u per ambas,
Obliquus qua se signorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam, Rhipæásque arduus arces
Consurgit, premitur Libyæ devexus in Austros.
Hic vertex nobis semper x sublimis: at illum
Sub pedibus Styx atra videt, manesque profundi.
Maximus hic flexu sinuoso elabitur y anguis
Circum, perque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani z metuentes æquore tingi.
a Illic (ut perhibent) aut intempesta silet nox
Semper, & obtentâ densantur nocte tenebræ:
Aut redit à nobis aurora, diemque reducit.
Nósque ubi primus equis oriens afflavit b anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina Vesper.
c Hinc tempestates dubio prædiscere cœlo
Possumus: hinc d messísque diem, tempusque serendi:
Et quando infidum remis impellere marmor
Conveniat, quando e armatas deducere classes,
Aut f tempestivam sylvis evertere pinum.
Nec frustra signorum obitus speculamur, & ortus,
Temporibusque parem diversis quatuor annum.
Frigidus agricolam si quando g continet imber,
h Multa, forent quę mox cœlo properanda sereno,
Maturare datur: durum procudit arator.

s Dividitur cœlum, ut & terra subjacens, in quinque partes, quas Zonas vocant. Media inter Tropicos Sole verticali calet, inde *Torrida* dicta. Duæ hinc inde extremæ polo alterutriq; subjiciuntur, hæc, dextra, *Arcticâ* glacie torpet; illa, sinistra, *Antractica* imbribus madet. Inter mediam utraq; ex parte & extremas illas jacent duæ aliæ temperatæ & habitabiles. *Neque enim mediam duasq; extremas habitari credebant veteres.* Hanc descript. ex Eratosthene sumpsisse nostrum scribit Hadr. Junius 3 l. Animad vers. 5. c.

t Δειλοῖσι βροτοῖσι.

u Inter ambas, ab utroque Tropico per Aequatorem signat obliquam Solis orbitam per Zodiacum.

x Nobis Septentrionalibus elevatur Polus Arcticus quantum sub Horizonte nostro premitur Antarcticus ad Ἀντίχθονας. quorum sedem ignara vetustas manibus & Tartaro designavit.

y Τὰς ἢ δὶ ἀμφοτέρας, οἵη ποταμοῖο ἀποῤῥὼξ Εἴλυται (μέγα θαῦμα) δράκων περί τ' ἀμφί τ' ἐαγὼς Μυρίος. Arat. Phænom.

z Caventes tingi, ut quæ nunquam tinguntur, quia vicinæ polo elevato. Nota est Junonis imprecatio, *Ne puro tingatur in æquore pellex.* Ovid. 2. Met. Sic *pennâ metuente solvi.* Hor. 2. l. 2. ode. quæ nunquam solveretur. a Ibi autem in altero hemisphærio apud Antipodas aut perpetua caligat nox, aut si quam habent lucem, a nobis ad illos per vices demeat, ita ut illorum vesperum nostra excipiat aurora. b In ascensu arduæ viæ, *qua vix mane recentes Enituntur equi.* c Ab astrorum observatione. d Al. *mensisque dies* e Instructas velis, remis, rudentibus. Sic 4. Aen. *Armari classem, cursumque parari. Trimmed and rigged.* f Tempestivè arbores incidere, ne ligna termites exedant. g Domi, ne possit exire ad agriculturam. h Plurima, quæ alias occupato agricolæ per serenum fuerant p operanda, jam per ocium pluviale maturè conficere licebit. vide Agel. 10. Lib. 11. Cap. et Macrob. 7. Lib. 8. Cap.

Vomeris obtusi dentem; i cavat arbore lintres:
Aut pecori signum, aut k numeros impressit acervis.
Exacuunt alii l vallos, furcásque bicornes,
Atque m Amerina parant lentæ retinacula viti.
Nunc facilis n Rubeâ texatur fiscina virgâ:
Nunc o torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quædam exercere diebus
p Fas & jura sinunt. rivos q deducere nulla
Rellígio vetuit: segeti prætendere sepem:
Insidias avibus moliri: incendere vepres:
Balantúmque gregem fluvio r mersare salubri.
Sæpe oleo tardi costas agitator aselli,
Vilibus aut onerat pomis, s lapidémque revertens
Incusum, aut atræ massam t picis urbe reportat.
Ipsa dies alios alio dedit ordine luna
Felices operum: u quintam fuge: pallidus Orcus,
Eumenidesque satæ: tum partu terra nefando
x Cœúmque, x Iápetumque creat, sævúmque x Typhœa,
Et conjuratos cœlum rescindere y fratres.
Tĕr sūnt z cōnātī īmpōnĕrĕ Pēlĭō Ossam,
Scilicet atque Ossæ frondosum involvere Olympum:
Ter pater extructos disjecit fulmine montes.
a Septima post decimam felix, & ponere vites,
Et prensos domitare boves, & b licia telæ
Addere: nona c fugæ melior, contraria furtis.
Multa adeò gelidâ meliùs se nocte dedêre:
Aut cùm sole novo terras irrorat d Eôus,
Nocte leves stipulæ meliùs, nocte arida prata
e Tondentur, noctis lentus non deficit humor.
Et quidam seros hiberni ad luminis ignes

i Arbores cavabit in Scaphas: *canoas.*
k Frumenti in horreis reconditi.
l Palos & sudes, pedamenta futura vitium & arborum. infra l. 2. *Quadrifidasque sudes & acuto robore vallos.*
m Ex Ameria Vmbriæ opp. saligna vimina.
n A Rubis Italiæ opp. vel è rubo frutice vitibus apto.
o Al. *Torrere igni fruges, nunc frangere saxo.* h.e. siccare & molere.
p Fas ad Deos & religionem spectat, jura ad homines.
q Festis diebus rivos veteres detergere licet, novos fodere non licet. Macrob 3. l. c. 3. & Columella. l. 2. c. 22. Cato. 3. c.
r Vt curetur scabies: non ut purgetur lana. ibid.
s Molarem, cudendo asperatam.
t Cujus maximus agricolis usus ad vasa condienda, picanda, &c.
u Πέμπτας ἐξαλέασθαι, ἐπεὶ χαλεπαί τε καὶ αἰναί. Ἐν πέμπτῃ γὰρ φασιν Ἐριννύας ἀμφιπολεύειν Ὅρκον τινυμένας, &c. Hesiod. ἡμέραι. sed à coitu in Cancro quæ domus est Lunæ usque ad Leonem sunt quinque dies; Leo autem signum triste & infelix. x Gigantes θεομάχους, *magnum manibus rescindere cœlum Conjuratos.* 6. Aen. y Terræ filios, γηγενεῖς, in genere. *vel* Othum & Ephialtum.
z Ὄσσαν ἐπ' Ὀλύμπῳ μέμασαν θέμεν, αὐτὰρ ἐπ' Ὄσσῃ Πήλιον εἰνοσίφυλλον, ἵν' οὐρανὸς ἀμβατὸς εἴη. Homer. 1. Odyss. a Decima quarta. vide rationem Cœlii Rhod. l. 20. c. 3. vel utraque dies, decima &. septima: sed septima proximè decimam, namque hæc felicior. καὶ ἑβδόμη ἱερὸν ἦμαρ. Et, Ἐσθλὴ δ' ἀντρογόνος δεκάτη. Hes.
b Telam ordiri. c Fugientibus è captivitate, bello, ab hoste &c. bene cedens; non ita furibus, qui tum deprehendi observati sunt. d Solis equus. Synecd. vel, Lucifer diei prænuncius.
e Metuntur.

Pervigilat,

Pervigilat, ferroque faces [f] *inspicat acuto.*
Interea longum cantu solata laborem,
Arguto conjux percurrit pectine telas:
Aut dulcis musti Vulcano [g] *decoquit humorem,*
Et foliis undam tepidi despumat aheni.
At rubicunda [h] *Ceres medio succiditur æstu;*
Et medio tostas æstu terit area fruges.
[i] *Nudus ara, sere nudus: hyems ignava colono.*
[k] *Frigoribus parto agricolæ plerunque fruuntur,*
Mutuáque inter se læti convivia curant.
Invitat genialis hyems, curásque resolvit,
☞ [l] *Ceu pressæ cum jam portum tetigere carinæ,*
Puppibus & læti nautæ imposuere coronas.
[m] *Sed tamen & quernas glandes tunc stringere tempus*
*Et lauri baccas, oleámque, * cruentaque myrta.*
Tunc gruibus pedicas, & retia ponere cervis,
Auritósque sequi lepores, tum figere damas,
Stuppea torquentem [n] *Balearis verbera fundæ,*
Cùm nix alta jacet, [o] *glaciem cum flumina* [o] *trudunt.*
[p] *Quid tempestates* [1] *autumni, & sydera dicam?*
Atque ubi jam breviórque dies & mollior æstas,
Quæ [q] *vigilanda viris? vel* [2] *cum* [r] *ruit imbriferum ver:*
Spicea jam campis cùm messis inhorruit, & cùm
Frumenta in viridi stipulâ lactentia turgent?
[1] *Sæpe ego, cùm flavis messorem induceret arvis*
[s] *Agricola, & fragili jam* [t] *stringeret hordea culmo,*
Omnia ventorum concurrere prælia vidi:
Quæ gravidam latè segetem ab radicibus imis
Sublimè expulsam eruerent: ita turbine nigro
Ferret [u] *hyems, culmúmque levem, stipulásq; volantes.*
[2] *Sæpe etiam immensum cœlo venit agmen aquarum,*
Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther,
Et pluviâ ingenti sata læta, boumque labores

f In formam spicarum faculas cultro incîdit acuitque.

g Siræum, sapam, aut defrutum coquit.

h Cereales fruges medio die & æstu metendæ torrendæ atque in area terendæ.

i Γυμνὸν σπείρειν, γυμνὸν δὲ βοωτεῖν, Γυμνὸν δ' ἀμάειν praecipit Hesiodus. sc. ante hibernum frigus, quo torpet agricola.

k Per mediam verò hiemem, sinatur partis convivationibus & Genio liberè indulgeat.

l Non secus ac nautæ, ubi portum appulerint, naves preciosâ onustas merce læti coronant. Quod & à portu solventibus factitatum probat idem hic versus repetitus 4.l Aen.

m Quin & hiems ipsa sua habet opera, studia, & præmia, dum stringendis baccis glandique, aucupio & venationi intenti sunt agricolæ.

* Matutas rubra.

n Baleares insulæ duæ sunt in mari Mediterraneo. quarum incolæ funditores erant peritissimi: ut quibus id unum ab infantia studium.

o Cùm flumina glaciei crustas supernatantes impellunt ac protrudunt.

p Duas autem maximè, statas sc. certis anni temporibus.

1 Ineunte autumno alteram: 2 Exitu veris alteram, easque ventorum, pluviarum, fulminum. q Observanda agricolis. r Declinat. s Qui falcem inferret. t Secaturus sc. u Tempestas hæc autumnalis. procella.

Diluit: implentur fossæ, & cava flumina crescunt
Cum sonitu: [x] fervetque fretis spirantibus æquor.
Ipse [a] pater, mediâ nimborum in nocte, corusca
Fulmina molitur dextrâ: quo maxima motu
Terra tremit: fugêre feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor: ille flagranti
Aut [b] Athô aut [c] Rhodopen, aut alta [d] Ceraunia telo
Dejicit: ingeminant austri, & densissimus imber:
Nunc nemora ingenti vento, nunc littora [e] plangunt.
[f] Hoc metuens, cœli menses, & sidera serva:
Frigida Saturni sese quò stella receptet:
Quos ignis cœli [g] Cyllenius erret in orbes.
[h] Inprimis venerare Deos, atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis [i] operatus in herbis,
Extremæ sub casum hiemis jam vere sereno.
Tunc agni pingues, & tunc mollissima vina,
Tunc somni dulces, densæque in montibus umbræ.
[k] Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret,
Cui tu lacte favos, & miti dilue Baccho,
Terque novas circum felix eat [l] hostia fruges,
Omnis quam Chorus, & socii comitentur ovantes,
Et Cererem clamore [m] vocent in tecta: neque antè
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quàm Cereri, tortâ redimitus tempora [n] quercu
Det motus [o] incompositos, & [p] carmina dicat.
Atque hæc ut certis possimus discere signis,
Æstúsque, pluviásque, & agentes frigora ventos:
[q] Ipse pater statuit, quid menstrua luna moneret:
[r] Quo signo caderent Austri: quid sæpe videntes
Agricolæ propiùs stabulis armenta tenerent.
[s] Continuò, ventis surgentibus, aut freta ponti

x Allusum ad Etymologiam *freti*.
a Jupiter.
b Al. leg. *Athon* sed exprimere voluit illud Theocriti; Ἢ Ἄθω, ἢ Ῥοδόπαν, ἢ Καύκασον ἐσχατόωντα montem Macedoniæ.
c Montem Thraciæ
d Acroceraunia, promontorium Epiri.
e Rauco fragore resonant.
f *Ideo Virgilius errantium quoque siderum stationem ediscendam præcipit, admonens observandum frigidæ Saturni stellæ transitum* Plin. 18.l.25.c.
g Stella Mercurii, nati in Cyllene monte Arcadiæ
h Εὔχεσθαι δὲ Διὶ χθονίῳ Δημήτερί θ' ἁγνῇ Ἐκτελέα βρίθειν, &c. Hesiod 2.l.
i Sacris, re divinâ factâ; lacte, melle, vino.
k Pulchra descriptio ritûs sacri Ambarvalis, pro frugibus facti:
l Porcâ, eáque gravidâ.
m Carmine orent ut salva domum veniat messis & abunda.
n In memoriam glandis quâ vescebantur mortales ante Cereris beneficium.
o Rudes & sine arte saltationes.
p Hymnos.
q Ipse Deus statuit tempestatum prognostica, ex novæ Lunæ facie, singulis mensibus, nec minus ——— r ——— Ex ortu & obitu signorum & siderum, quæ vel tollere vel ponere ventos solent. Hìc autem *caderent* significat, ruerent incumberent ad ciendas tempestates, potius quam cessarent, ponerentque, quo sensu sæpius usurpatur.
s Neque astra observata solum sed & usus & experientia. 1 Tumor maris dabit certa prognostica. 2 Fragor è montibus. 3 Mugitus fluctuum à litore. 4. Murmur nemorum. 5 Mergorum ad litora frequens volatus. 6 Fulicarum in terra lusus. 7 Ardearum subvolatus. 8 Tractus stellarum cadere visarum 9 Paleæ & frondium volatus. 10 Plumarum in aquis lusus. De quibus vide Arati Phœnomena, & quæ nos ad 5. l. Lucani. & Plin. 18.l.35.c.

Incipiunt

Incipiunt agitata tumescere; ² & t aridus altis
Montibus audiri fragor; aut ³ resonantia longè
Littora misceri; & ⁴ nemorum increbescere murmur.
Jam sibi tum curvis male temperat unda carinis,
⁵ *Cùm medio celeres revolant ex æquore mergi,*
Clamoremque ferunt ad littora: cumque ⁶ marinæ
In sicco ludunt fulicæ: ⁷ notásque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
⁸ *Sæpe etiam stellas, vento impendente, videbis*
u *Præcipites cœlo labi, noctisque per umbras*
Flammarum longos à tergo albescere tractus.
⁹ *Sæpe levem paleam, & frondes volitare caducas:*
¹⁰ *Aut summâ nantes in aqua colludere plumas.*
x *At Boreæ de parte trucis cùm fulminat: & cùm*
² *Eurique Zephyrique tonat domus: omnia plenis*
Rura natant fossis, atque omnis navita ponto
Humida vela legit. nunquam y imprudentibus imber
Obfuit, ³ aut illum surgentem vallibus imis
Aëriæ fugêre grues, ⁴ aut bucula cœlum
Suspiciens, patulis captavit naribus auras;
⁵ *Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo;*
⁶ *Et z veterem in limo ranæ cecinêre querelam.*
⁷ *Sæpius & tectis penetralibus extulit ova*
Angustum formica terens iter: ⁸ & a bibit ingens
Arcus: ⁹ & e pastu decedens agmine magno
Corvorum increpuit densis exercitus alis:
¹⁰ *Jam varias pelagi volucres, & quæ b Asia circum*
Dulcibus in stagnis rimantur prata c Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores;
Nunc caput objectare fretis, nunc currere in undas,
Et studio d incassum videas gestire lavandi:
¹¹ *Tum cornix plenâ pluviam vocat improba voce,*
Et e sola in siccâ secum spatiatur arenâ.
¹² *Nec nocturna quidem carpentes pensa puellæ*

t Ξηρὸς ὁ χ... & ἄυον ἄυσεν. Homer 14 Il. *Aridus unde aures terget sonus.* Lucret. 6.

u *De cælo stella sereno Et si non cecidit potuit cecidisse videri.* Ovid. 2. Metam.

x A prognosticis ventorum transit ad prognostica pluviarum, quæ ex Arato & Varrone Atacino numerat duodecim. 1. 2. 3. &c. & infra, *nunquam te crastina fallet Hora, nec insidiis* &c.

y Tam multa, tam certa & manifesta sunt pluviæ & tempestatum prognostica, ut neminem non clarè & abundè præmonitum, ut neminem nisi improvidum deprehendant.

z Allusum aut ad fab. Aesopi de ranis conquestis de Jove, qui ciconiam iis in regem dederat: aut ad Lyciorum à Latona in ranas mutatorum querelam. 6 Met. Ovid.

a Hoc ex opinione & errore vulgi recepto, haurire sc. Irim aquam cornibus suis & eâ nutriri; cùm illa fiat ex reflexu radiorum Solis ad nubem resolutam, Solique in adspectu nostro oppositam.

b Prima productâ ut volunt, est palus Mysiæ vel *limosa* ab ἄσις. exprimere autem voluit, Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι Καυστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα. Hom. Il. β. fl. Asiæ d Neque enim admittunt aquam plumæ cygneæ. e Sigmatismos, Alliteratio τοῦ ς.

Nescivere

Nescivere [f] *hyemem,* [g] *testâ cum ardente viderent*
Scintillare oleum, & putres concrescere [h] *fungos.*
Nec minus [i] *ex imbri soles, & aperta serena*
Prospicere, & certis poteris cognoscere signis.
1 *Nam neque tum stellis acies obtusa videtur;*
2 *Nec* [k] *fratris radiis obnoxia surgere Luna;*
3 *Tenuia nec* [l] *lanæ per cœlum vellera ferri.*
4 *Non tepidum ad solem pennas in littore pandunt*
[m] *Dilectæ Thetidi Halcyones:* 5 *non ore solutos*
Immundi meminere [n] *sues jactare maniplos:*
6 *At nebulæ magis ima petunt, campóque recumbunt:*
7 *Solis & occasum servans, de culmine summo*
[o] *Nequicquam seros exercet noctua cantus:*
8 *Apparet liquido sublimis in aëre* [p] *Nisus,*
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo,
Quacunque illa levem fugiens secat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno [q] *stridore per auras*
Insequitur Nisus, quà se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis.
Tum liquidas corvi presso ter gutture voces,
Aut quater ingeminant, & sæpe [r] *cubilibus altis,*
Nescio quâ præter solitum dulcedine læti
Inter se foliis strepitant: juvat imbribus actis
Progeniem parvam, dulcesque revisere nidos.
[s] *Haud equidem credo, quia sit divinitùs illis*
Ingenium, aut rerum fato prudentia major.
Verùm ubi tempestas, & cœli mobilis humor
Mutavere vias, & [t] *Jupiter humidus austris*
Densat, erant quæ rara modò, & quæ densa, relaxat;
Vertuntur species animorum, & pectora motus
Nunc alios, alios dum nubila ventus agebat,
Concipiunt. hinc ille avium concentus in agris,
Et lætæ pecudes, & [u] *ovantes gutture corvi.*
Si verò solem ad rapidum, lunásque sequentes
Ordine respicies, nunquam te crastina fallet
[x] *Hora, neque* [y] *insidiis noctis capiere serenæ.*
[a] *Luna revertentes cùm primùm colligit ignes,*

f Pluviam, ab ὕω.
g Lucernâ fictili, lampade testaceâ.
h Αὔχνοιο μύκητες περὶ μύξαν. Arat. excrementa circa funem ceu ellychnium candelæ & lampadis.
i A pluviis, post pluvias serenitatis futuræ adducit indicia novem 1. 2. 3. &c.
k Lumine mutuato à fratre Sole. Latonæ quippe E Jove liberi, vel Theæ & Hyperionis.
l Neque tenues nubeculæ tanquam vellera lanæ. νέφεα πόκοισιν ἐοικότα. Aratus.
m Quibus nidificantibus & fœtû excludentibus Dii maris tranquillum præstant mare: unde Halcedonia dicta.
n Stramineis in harâ cubilia parantes; vel pabulum rimati. οὐδὲ σύες φορυτῷ ἐπιμαργαίνουσι. Arat.
o Non.
p Haliæetus subvolans & Cirin avem persecutus. Fab. Nisi & Scyllæ nota est ex Virgilii Ciri, & Ov. 8. Met.
q Alarum plausu.
r Εὐνῆς κοίτοιο μέδοντες φωνῆς ἔμπλειοι, &c. Aratus.
s Neque ista brutis alitibusque præsagia à prudentiâ: sed à naturali aëriæ affectionis subinde mutatæ sensu:
t Aer
u Lætè crocitantes.
x Dies.
y Quæ pluvio exitu claudunt noctem initio serenam.
a Nova, renascens,
1 *Pallida luna pluit,*
2 *Rubicunda flat,*
3 *Alba serenat.*

[1] *Si nigrum obscuro comprenderit aëra cornu;*
Maximus agricolis, pelagóque parabitur imber.
[2] *At si virgineum suffuderit ore ruborem;*
Ventus erit: vento semper rubet aurea Phœbe.
Sin [b] *ortu in quarto (namque is certissimus author)*
[3] *Pura, nec obtusis per cœlum cornibus ibit;*
Totus & ille dies, & qui nascentur ab illo,
Exactum ad mensem, pluviâ ventísque carebunt:
Votaque servati [c] *solvent in littore nautæ*
[d] *Glaūcō, ēt* [e] *Pānŏpēæ, ēt* [f] *Inŏō Mĕlĭcērtæ.*
Sol quoque & exoriens, & cùm se condet in undas,
Signa dabit: solem certissima signa sequentur,
Et quæ manè refert, & quæ [g] *surgentibus astris.*
[h] *Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum*
[2] *Conditus in nubem,* [3] *medióque refugerit orbe;*
Suspecti tibi sint imbres: namque urget ab alto
Arboribúsque, satísque Notus, pecorique sinister.
[i] *Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese*
Diversi erumpunt radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile;
Heu malè tum mites defendet pampinus uvas:
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam, [k] *emenso cùm jam decedet olympo,*
Profuerit meminisse magis: nam sæpe videmus
Ipsius in vultu varios errare colores:
Cæruleus pluviam denunciat, igneus Euros,
Sin maculæ incipient rutilo immiscerier igni,
Omnia tunc pariter vento, nimbisque videbis
Fērvĕrĕ: non illâ quisquam me nocte per altum
Ire, neque à terra moneat convellere funem.
At si, cùm referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit; frustra terrebere nimbis,
Et [l] *claro sylvas cernes Aquilone moveri.*
Denique [m] *quid vesper serus vehat, unde* [n] *serenas*
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,
Sol tibi signa dabit. [o] solem quis dicere falsum,
Audeat? *ille etiam cæcos instare tumultus*

Sæpe

b [illegible]io quarto: qui certissimus est reliqui mensis index: quod tamen negant autores alii.
c Diis marinis Γλαύκῳ καὶ Νηρεῖ καὶ Ἰνώῳ Μελικέρτῃ. habuit Parthenius, unde sumpsit Virgilius Εἰναλίῳ Μελικέρτῃ. A Gel. 13.l.25.c.
d E piscatore facto Deo maris, herbâ degustatâ. 13. Met. Ov.
e Doridis filia, nymphæ maris.
f Palæmoni, Portunno, filio Inûs. Ov. Met. 4.
g Superveniente nocte.
h Sol oriens, maculosus, 2 Nubilus, aut 3 Ex parte occultatus, pluviæ præsagium habet.
i Aut si in ortu sub nube latens in diversas partes spargat radios, aut si Aurora ante ortum solem palleat, grandinem time, usque adeo vites verberantem, ut nec tectis parcat.
k Decurso, confecto diei spatio, ubi occidet Sol.
l Detergente nubes, serenitatem inducente.
m Macrob. 1. Sat. citat Menippæam Varronis satyram, cui titulus, *Nescis quid serus vesper vehat.*
n Aridas, siccas.
o Quis autem mortalium tam perditæ est audaciæ, ut Solem mundi oculum vanitatis arguat? testem atq; inspectorem omnium naturalia ementitum esse signa; quando & in prodigiosis vera ediderit præsagia? ille enim deficiens prædixit bella civilia, &c.

Sæpe monet, fraudémque, & operta tumescere bella:
Ille etiam extincto miseratus p *Cæsare Romam,*
Cùm caput obscurâ nitidum q *ferrugine texit,*
Impiáque r *æternam timuerunt secula* r *noctem.*
ſ *Tempore quanquā illo tellus quoque, & æquora ponti,*
Obscœnique canes, importunæque volucres
Signa dabant, quoties t *Cyclopum effervere in* t *agros*
Vidimus undantem ruptis fornacibus Ætnam,
Flammárumque globos, liquefactáque volvere saxa?
Armorum sonitum toto Germania cœlo
Audiit: insolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgo exaudita silentes
Ingens: & u *simulacra modis pallentia miris*
Visa sub obscurum noctis: pecudésque loquutæ
Infandum: sistunt amnes, terræque dehiscunt:
Et mœstum illacrymat templis x *ebur: æráque sudant.*
Proluit insano y *contorquens vortice sylvas*
Fluviorum rex Eridanus: camposque per omnes
Cum stabulis armenta tulit. nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibræ apparere minaces,
Aut puteis manare cruor cessavit, & altè
Per noctem resonare lupis ululantibus urbes.
z *Non aliás cœlo ceciderunt plura sereno*
Fulgura: nec diri toties arsere cometæ.
a *Ergo inter sese* b *paribus concurrere telis*
Romanas acies iterum videre c *Philippi.*
Nec fuit indignum superis bis sanguine nostro
d *Emathiam, & latos* e *Æmi pinguescere campos.*
Scilicet & tempus veniet, cum finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabrâ rubigine pila:
Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanes,
f *Grandiáque effossis mirabitur ossa sepulchris.*

p A conjuratis, in Senatu, interfecto.
q Defectu, eclipsi pullatus luxit.
r Rerum omnium exitum, mundi dissolutionem. Quanquam testentur autores, Solis globum per totum illum annum palluisse.
ſ Prodigia hæc, aliaq; habes apud Plutarchum in vita Cæsaris, Appianum in bellis civilibus, Ovidium 15. Met. Lucanum: l. 1. &c. ad quem vide quæ & nos.
t In fines Siculos, ubi Cyclopes è familia Polyphemi, & officina Vulcani.
u Vmbræ.
x Eburnea Deorum simulachra; & æreæ. Θεῶν δ' ἐξέῤῥεε δάκρυ. Calaber. 12. l.
y Inundans.
z Quod infausti est ominis. *per purum tonantes egit equos.* Hor. 1. l. 34. ode.
a Quæ omnia prodigia prædixerunt & alia futura bella civilia, Octavii sc. & Antonii contra Brutum & Cassium.
b *Infestis obvia signis Signa, pares aquilas, & pila minantia pilis.* Lucan. l. 1
c Excusandus est noster, qui Pharsalum Thessaliæ, ubi depugnatum est inter Cæsarem & Pompeium, confundit cum Philippis Macedoniæ, ubi Octavius & Antonius ulturi percussores Cæsaris devicerunt Brutum & Cassium. vide quæ nos ad Lucanum sub fine Lib. 1. qui in eodem errore est, ut & Ovidius 15. Met. & alii.
d Macedoniam, quam pro Thessalia promiscuè usurpat passim Lucanus.
e Montis Thraciæ.
f Magnorum & nobilium virorum.

g *Dii Patrii*, h *Indigetes, & Romule*, i *Vestaque mater,*
Quæ Thuscum Tiberim, & Romana palatia servas,
k *Hunc saltem everso juvenem succurrere seclo*
Ne prohibete: satis jampridem sanguine nostro
l *Laomedonteæ luimus perjuria Trojæ.*
Jam pridem m *nobis cœli te regia, Cæsar,*
Invidet, atque hominum queritur curare triumphos.
n *Quippe ubi fas versum atque nefas, tot bella per orbem;*
Tam multæ scelerum facies; non ullus aratro
Dignus honos; squalent abductis arva colonis;
Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.
o *Hinc movet* p *Euphrates, illinc Germania bellum:*
Vicinæ ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt: q *sævit toto Mars impius orbe.*
Ut cùm carceribus sese effudêre quadrigæ,
Addunt se in spatia: & frustra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque r *audit currus habenas.*

g Romani imperii Præsides, Tutelares Dii Jupiter Capitolinus, Mars pater, Phrygii penates:
h Indigenæ, inde nati, et in Deos relati, Aeneas, Quirine.
i Cujus æterni ignis religione æternum constat Imperium.
k Augustum.
l Luimus perjuria Laömedontis regis Trojæ qui Apollinem & Neptunum pactâ condendorum Trojæ mœniorum mercede fraudavit.
m *Nostris vitiis iniquum* invidet, indignata te *hic potius amare triumphos*. Hor. 2. Ode 1 1.
n Ita scelere permista sunt jura divina & humana omnia adeóque per armorum fremitum silent pacis jura *multos inarata per annos Hesperia est, desuntque manus poscentibus arvis.* Luc. o Nec longinqua tantùm hinc inde moventur bella, sed & a vicinis. p Flu. Mesopotamiæ. innuit autem Orientis populos & Parthos. q Quinimo per orbem totum longè latéque grassatur furor Martius. mortales omnes *in facinus jurasse putes.* præcipites adeò in scelesta ruunt arma, non secus ac feroces equi carceribus emissi, quibus ubi jam cursu in spaciis incaluere animi, effrenes se proripiunt, non habenis coërcendi, non sufflamine remorandi. r *Equi auris in ore est.* Horat.

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS GEORGICORVM
Lib. II.

ARGVMENTVM.

Arborum procreandarum ratio; eaq; vel Naturalis; sponte, semine, radice: vel artificialis, avulsione, infossione, propagatione, transpositione, surculo, insitione, & inoculatione. Species arborum; steriles & fructificæ. Quibus quæ sola conveniant. Italia aliis terris prælata. Terræ qualitas ut discerni possit. Vites & earum cura. Et Olearum. Laus rusticæ vitæ cum aliis collatæ.

HActenus arvorum cultus, & sydera cœli:
Nunc [a] *te, Bacche, canã: nec non sylvestria tecum*
[b] *Virgulta, & prolem* [c] *tardè crescentis olivæ.*
Huc pater ô [d] *Lenæe (tuis hic omnia plena*
Muneribus: tibi pampineo gravidũs autumno
Floret ager: spumat plenis vindemia [e] *labris)*
Huc pater ô Lenæe veni, nudatáque musto
Tinge novo mecum direptis crura cothurnis.
[f] *Principio arboribus varia est natura creandis;*
[g] *Namque aliæ nullis hominum cogentibus, ipsæ*
1 *Sponte suâ veniunt, campósque, & flumina latè*
Curva tenent: ut molle siler, lentæque genistæ,
Populus, & glaucâ [h] *canentia fronde salicta.*
2 *Pars autem posito surgunt de semine: ut altæ*
Castaneæ, nemorúmque Jovi quæ maxima frondet
Æsculus, atque habitæ Graiis [i] *oracula quercus.*
3 *Pullulat ab radice aliis densissima sylva:*
Ut cerasis, ulmísque, etiam [k] *Parnassia laurus*

a Tua, Bacche, munera, vites. quarum tamen alii Alpheo, Osiridi alii alii Thebanis inventionem ferunt acceptam.
b Arbores quibus maritantur vites, nec non alias.
c Hesiodus negavit oleæ satorem, fructum ex eâ percepisse. Plin. 15. l. 1. c.
d A ληνὸς, lacus, torcular. ad quod invitat Bacchum cothurnis exutum calcandis in lacu uvis. h. e. Mihi adsis, O Bacche, de muneribus tuis dicturo, eadem benignitate, quâ faves viti satoribus.
e Vasis quæ vinum è torculari excipiunt, cupis, lacubus.
f *Prima pars libri continet rationem procreandi arborum. idque vel Naturâ, vel Arte.* g Natura profert arbores tribus modis, 1 Sponte, 2 Semine, 3 Radice.
h Ab inferiore parte canent salices, à superiore virent. i Dodoneam sylvam fabulati sunt Græci reddidisse responsa per columbas duas seu virgines, vel lebetes; unam autem quercum vocalem fuisse, unde carina Argus facta, Et ipsa erat fatidica. k Quæ multa nascitur in Parnasso Phocidos monte.

Parva

Parva sub ingenti matris se [l] *subjicit umbrâ.*
Hos natura modos primùm dedit: his genus omne
Sylvarum, fruticumq; viret, nemorúmque sacrorum.
[m] *Sunt alii, quos ipse viâ sibi reperit usus.*
[1] *Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum*
Deposuit sulcis: [2] *hic stirpes obruit arvo,*
Quadrifidasq; sudes, & acuto robore vallos.
[3] *Sylvarúmque aliæ pressōs propaginis arcus*
Expectant: & viva suâ plantaria terrâ.
[4] *Nil radicis egent aliæ, summumq; putator*
Haud dubitat terræ referens mandare cacumen.
[5] *Quin & caudicibus sectis (mirabile dictu)*
Truditur è sicco radix oleagina ligno:
[6] *Et sæpe alterius ramos impunè videmus*
Vertere in alterius, mutatámque insita mala
Ferre pyrum, & prunis lapidosa rubescere corna.
Quare agite ô proprios generatim discite cultus
Agricolæ, fructúsque feros mollite colendo:
Neu segnes jaceant terræ. [n] *juvat Ismara Baccho*
Conserere, atque oleâ magnum vestire [o] *Taburnum.*
[p] *Túque ades, inceptumq; unà decurre laborem*
O decus, ô famæ meritò pars maxima nostræ,
Mæcenas, [q] *pelagoque volans da vela patenti.*
Non ego cuncta meis amplecti versibus opto,
Non, mihi si linguæ centum sint, oráque centum,
Ferrea vox: ades, & primi lege littoris oram.
In manibus terræ; [r] *non hic te carmine ficto,*
Atq; per ambages, & longa exorsa tenebo.
[s] *Sponte suâ quæ se tollunt in luminis* [a] *auras,*
Infœcunda quidem, sed læta, & fortia surgunt:
[b] *Quippe solo natura subest. tamen hæc quoque si quis*

l Succrescit.

m Ars autem, cura, casus etiam & usus adinvenit alios modos serendi arborum; præcipuè verò sex sunt. 1. 2. 3 &c.

1 Avulsio stolonum cum fimbriis a stirpe, hos scrobibus mandant

2 Vbi stirpes ipsæ, vel taleæ sudésve ab illâ parte, qua infiguntur terræ, transversim fissæ, aut etiam valli spicati infodiuntur.

3 Propagatio, cùm ramus arcuatus in scrobem depressus radicem agit.

4 Surculi, ramulive abscissi satio.

5 Vbi ex caudice olivæ quasi intermortuo secto tamen & infosso nova pullulascit planta. vide Floridi Sabini 2. l. Subcis. c. 16.

6 Insitio, vbi citra damnum, stirpi immittitur surculus è feliciore arbore & fructus mollioris sic, &c.

n Cura & industria etiam naturam evincent: ita ut vel montes Thracii vites ferant, inculti Samnitum colles oleas.

o Samnii mon Cluverius. 4. l. 7. c. Italiæ antiquæ.

p Tuo Mæcenas præsens, benignâ aura adspira velis meis, naviculæ meæ; quæ in altum materiæ tam arduæ & immensæ mare provehi pèr se timet. Neque enim tanto operi suffecero; non, si mihi linguæ C. sint, oraque C. ferrea vox —— q —— Proinde da veniam legenti littus, nec procul à terrâ portúve ipso discedere audenti. *Sic enim hæc concipere subit,* deserere interpretes & sequi Senecam: qui ultimo libro de Benefic. exordium præmittit, legitque, *In manibus terræ. Non hic te carmine longo Atque per ambages & longa exorsa tenebo.* Vbi Lipsius, A navigantibus sumptum, *jam portum terramque tangimus.* r Omittam itaque ambages et longa exordia; *et summa sequar fastigia rerum.* Virgilius, inquit Plinius prologo. l. 14. flores modò rerum decerpsit.
s *Redit poeta ad naturam & culturam trium generum, quæ supra meminerat, naturalium arborum; & primò earum quæ sponte nascuntur.* a Al *oras.* b His quippe terra mater est.

Inserat, aut scrobibus mandat mutata subactis,
Exuerint sylvestrem c animum; cultuq; frequenti
In quascunq; voces artes, haud tarda sequentur.
d Nec non & sterilis, quæ stirpibus exit ab imis,
e Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros.
f Nunc altæ frondes, & rami matris opacant,
Crescentiq; adimunt fœtus, g uruntque ferentem.
h Nam, quæ seminibus jactis se sustulit arbos,
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram.
Pomáque degenerant succos oblita priores,
Et turpes avibus prædam fert i uva racemos.
Scilicet k omnibus est labor impendendus, & omnes
Cogendæ in sulcum, ac multâ l mercede domandæ.
m Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Respondent, solido n Paphiæ de robore myrtus.
Plantis & duræ coryli nascuntur, & ingens
Fraxinus, o Herculeæque arbos umbrosa coronæ,
p Chaoniique patris glandes: etiam ardua palma
Nascitur, & casus abies q visura marinos.
Inseritur vero ex fœtu nucis ärbütüs hörrida:
Et steriles platani malos gessere valentes,
Castaneas fagûs, r ornúsque incanuit albo
Flore pyri; glandemque sues s fregere sub ulmis.
Nec t modus inserere, atq; oculos imponere, t simplex:
u Nam quà se medio trudunt de cortice gemmæ,
Et tenues rumpunt tunicas, angustus in ipso
Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoq; docent x inolescere libro.
y Aut rursum enodes trunci resecantur, & altè
Finditur in solidum cuneis via, deinde a feraces
Plantæ immittuntur: nec longum tempus, & ingens
Exiit ad cœlum ramis felicibus arbos,
Miraturq; novas frondes, & non sua poma.
b Præterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,

c Naturam.
d Secundo, quæ ex radice matris pullulant
e Cultu mitescet, liberum indepta campum & aera.
f Quandiu succrescunt.
g Enecant.
h Tertia species naturalium arborum; quæ ex semine.
i Vitis.
k Quæ sponte, radice, & semine.
l Operâ sumptu. Al. *ac mutata sede domande.*
m Ex iis autem arboribus, quas arte & usu natas dixi, aliæ aliis modis nascuntur melius: oleæ ex truncis, vites propagine, &c.
n Veneri Paphiæ sacræ.
o Herculi sacra est alba populus, ut qua coronatus descendit ad inferos.
p Jovis, cui Dodoneum nemus sacrum.
q Navis futura, ut quæ malis & antennis propter levitatem apta.
r Lectio convenientior præcedentibus, quàm *Castaneæ fagos*, ut fagus sit pluralis rectus quartæ inflexionis.
s *Legêre* habet Florid. Sabinus 1. Subcis. c. 12.
t Nec una tantùm ratio est inserendi atque inoculandi.
u Inoculandi ratio.
x *Incorporari*. Plin. 17. l. 14. c.
y Insitionis ratio, ex stirpe resectâ fissaque.
a Feliciores surculi inseruntur. b *Secunda pars libri: de speciebus arborum, 3 olearum. totidem pyrorum. 15 Uvarum, quarum Plin. l. 15. c. 15 enumerat 35.*

Nec

Nec salici, lotóq;, nec [c] Idæis cyparissis.
Nec pingues unam in faciem nascuntur olivæ,
[d] *Orchades, & [e] radii, et amarâ [f] pausia baccâ,*
[g] *Pomáq;, & [g] Alcinoi sylvæ: nec surculus idem*
[h] *Crustumiis, [i] Syriisq; pyris, [k] gravibusq; volemis.*
Non eadem arboribus pendet vindemia nostris
Quam [l] Methymnæo carpit de palmite Lesbos.
Sunt [m] Thasiæ vites, sunt & [n] Mareotides albæ:
Pinguibus hæ terris habiles, levioribus illæ:
Et passo [o] Psythia utilior, tenuisq; [p] Lageos
Tentatura [q] pedes olim, vincturaq; linguam:
[r] *Purpureæ, [s] Preciæque; & quo te carmine dicam*
[t] *Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis.*
Sunt etiam [u] Amineæ vites, firmissima vina;
[*] *Tmolus & assurgit quibus, & rex ipse Phanæus,*
[x] *Argitisque minor; cui non certaverit ulla,*
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te [y] mensis & [y] diis accepta secundis,
Transierim, Rhodia, & tumidis [z] Bumaste racemis.
[1] *Sed neque quàm multæ species, nec nomina quæ sint,*
Est numerus: neque enim numero, comprendere refert:
Quem qui scire velit, Libyci velit æquoris idem
Discere, quàm multæ Zephyro turbentur arenæ:
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nosse, quot Ionii veniant ad littora fluctus.
[2] *Nec verò terræ ferre omnes omnia possunt,*
Fluminibus salices, crassisque paludibus alni

c Cupressis nobilis est Ida Cretica. Ἐν Κρήτῃ ἐν τοῖς Ἰδαίοις ὄρεσι κυπάριττός ἐστιν. Theophrast. 4. hist.
d Al. *Orchites*, a similitudine & rotunditate.
e Olivæ longæ.
f A paviendo. Servius. Dicitur & *posia* & *pusia*. Columel. 5. l. 8. c. & Cato 7. c. sed de his omnibus vide Rei Rusticæ autores. immensi enim operis foret, omnia adferre.

g Pomaria, & poma, quo nomine concluduntur pyra & alii omnes fructus. celebrantur autem horti Alcinoi regis Phæacum Hom. Odyss. 7.
h Pyris a Crustumio opp. Italiæ.
i Tarentinis, è Syria translatis.
k Quæ volam implent.
l Methymna urbs in Lesbo ins. vino nobilissimo laudata.
m Huc ex Thaso ins. Aegæi maris translatæ.
n Ex Mareotide Aegyptiâ transl.
o Græcula (Colum. 2 c. l. 3. vel a ψύθια mustum) vitis aliis utilior ad passum conficiendum, vinum sc. ex uvis ad Solem pansis & passis. quomodo fiat, vide Columel. 12. l. c. 3. & Pallad. 11. l. 19. tit. p A colore leporario, ut & aliæ uvæ. vide Beodæi Misc. l. 4. c. 25. q *Pedes captat primum, luctator dolosus est.* Inebrians sc. & percutiens caput & pedes flore liberi. r A colore itidem. s Quasi præcoquæ. Columel. 3. c. 2. & Plin. 14. l. c. 2. t Quo vino delectatus est Augustus. Suet. c. 77. hæret itaque poëta in laude ejus: præfert tamen Falernum. Rhetia autem Veronam complectitur. Plin. l. 14. c. 6. u Ab Aminea regione, ubi nunc Falernum est. Macrob. Saturn. 2. l. c. 16. vide Cluverium l. 4. c. 5. Ital. * Quibus cedant (ut eclog 6. *utque viro Phœbi chorus assurrexerit omnis*) & vites Tmoli Lydiæ montis, & ipsæ principatum obtinentes vites Phanæi, qui promontorium est Chii ins. x Ab Argis traducta primùm, vel à candore ἀργῆτες. y uvæ pensiles secundarum mensarum τραγήματα, è Rhodo trad. aut vina in sacris Deorum: vel propinata in honorem heroum in secundis mensis. v. Lusin. par. l. 1. c. 7. z Tument mammarum modo bumasti, Plin. 14. c. 1. unde & bumamma dicta Vaccio, apud Varronem R R. l 2. c. 5. 1 Adeo infinita sunt vitium genera Hyperbolicè. 2 *Tertia libri pars. Quæ loca conveniant naturali sympathiâ quibus arboribus. Deinde quæ arbores sint peculiares quibusdam regionibus.*

Nascuntur; steriles saxosis montibus orni:
Littora myrtetis lætissima: denique apertos
Bacchus amat colles: Aquilonem, & frigora taxi.
Aspice & extremis [3] *domitum cultoribus orbem,*
Eóásq; domos Arabum, [a] *pictósq; Gelonos;*
[b] *Divisæ arboribus patriæ. sola India nigrum*
Fert ebenum: [c] *solis est thurea virga Sabæis.*
Quid tibi odorato referam [d] *sudantia ligno*
Balsamáque, & baccas semper frondentis [e] *acanthi?*
Quid nemora Æthiopum molli canentia [f] *lanâ?*
Velleráq; ut foliis [g] *depectant tenúia* [g] *Seres?*
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,
Extremi sinus orbis? ubi aëra vincere summum
Arboris haud ullæ jactu potuere sagittę,
Et [h] *gens illa quidem sumptis non tarda pharetris.*
[i] *Media fert* [k] *tristes succos, tardúmque saporem*
Felicis mali: quo non præsentius ullum,
Pocula si quando sævæ infecere novercæ,
Miscuerintq; herbas, & [l] *non innoxia verba,*
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbos, faciemq; simillima lauro:
Et, si non altum latè jactaret odorem,
Laurus [m] *erat: folia haud ullis labentia ventis,*
Flos [n] *apprima tenax:* [o] *animas & olentia Medi*
Ora fovent illo, & [p] *senibus medicantur anhelis.*
[q] *Sed neq; Medorum sylvæ, ditissima terra,*
Nec pulcher [r] *Ganges, atq; auro turbidus* [r] *Hermus,*

3 Domitum cum cultoribus extremis. in gratiam Augusti dictum. a Stigmatis inustos *Membraque qui ferro gaudet pinxisse Gelonus.* Claudian. in Rufinum. Quin potiùs, *pictos* ut habet Marcellinus 13. l. cæruleo colore interstincti corpora & crines. et Mela. l. 2. Sic *picti Agathyrsi*, Scythiæ itidem pop. Aen. 4. & *Britanni olim picti & cærulei.* vide quæ nos ad Martialem. l. 11. ep. 54. vidi tamen apud Indos, non paucos distinctos in ornamentum, stigmatis ad formam monilium, torquium &c. b Proprias & peculiares habent arbores suas certæ regiones. c Thuriferam arborem soli habent Sabæi Arabiæ felicis populi. d Arbores Judæas balsamum sudantes. e Acanthion, arbor spinea, foliis araneosâ lanugine obductis, è quâ collectâ vestes bombycinis similes fiunt in Oriente. Plin. 24. l. 12. c. f Gossipio ἐριοξύλῳ. Plin. 12. l. 10. c & 11. g Nostro adstipulatur Plinius. l. 6. c 17. Seres lanificio sylvarum nobiles, perfusam aqua depectentes frondium canitiem; Solinus, Strabo, alii. Quos tamen contra tendunt autores, autoritatis æquè gravis, Pausanias, Pollux, Heliodorus, ali in arboribus apud Seras vermem aranei similem, cujus è visceribus prodit volumen staminis serici. Bombycinum itaque idem cum Serico esse volunt. lege epistolam Marsilii Cagnati 11. l. 4. ad Aloysium Rodulphum. necnon Pancirol. de novè repertis tit. 24. & ad eum H. Salmuth & Sannazarii bombyces *silkewormes*. h Gens utut sagittis mittendis strenua. De arboribus Plin. l. 7. c. 2 i Habet & Media arborem suam virtute atque usu mirabilem. Ex notis autem citrea esse creditur, quæ & Medica dicitur. Alibi jam olim nascitur. k Malum acerbi succi. Hypallage. l Magica, malefica carmina. m Esset, esse videretur. n Hellenismus. τὰ πρῶτα. Al. *apprimè.* o Olentibus vino nimio animis succurrunt Medi proceres grano Assyrii mali. Plin. 11. l. 53 c. Rhododendrore hîc dici ult Bapt. *Pius* 4. c. Priorum. p Spiritus angustiâ laborantibus, δυσπνόοις καὶ ἀσθματικοῖς q Occasione sumptâ digreditur in Italiæ laudes, quam aliis omnibus terris præfert, tum propter mala, quibus caret, serpentes, venena, &c. tum propter bona quibus uberrimè affluit, eminétque: uber soli, fruges, vinum, oleum, armenta, greges, aëris temperiem, atque inde fœcunditatem & proventus amplissimos, urbes, ædificia, flumina, maria, lacus, metallorum fodinas, populos, viros denique bello claros, atque in his præcipuè Augustum. r Non India Gange, non Lydia Hermo fl. aureis celebres cum Italiâ sunt conferendæ.

Laudibus Italiæ certent; non s *Bactra, neque Indi,*
Totaq; thuriferis t *Panchäïä pinguis arenis.*
u *Hæc loca non tauri spirantes naribus ignem*
Invertêre, satis immanis dentibus Hydri:
Nec galeis, densisq; virûm seges horruit hastis:
Sed gravidæ fruges, & Bacchi Massicus humor
Implevere: tenent oleæq;, armentaq; læta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert;
Hinc albi, * *Clitumne, greges, & maxima taurus*
Victima, sæpè tuo perfusi flumine x *sacro*
Romanos ad templa deûm y *duxere triumphos.*
Hîc ver assiduum, atque z *alienis mensibus æstas;*
1 *Bis gravidæ pecudes, bis pomis utilis arbos.*
At rabidæ tigres absunt, & sæva 2 *leonum*
Semina; a *nec miseros fallunt aconita legentes.*
Nec rapit immensos orbes per humum, neq; tanto
Squammeus in spiram tractu se colligit anguis.
Adde tot egregias urbes, operumq; laborem,
Tot congesta manu præruptis oppida saxis,
Fluminaq; antiquos b *subter labentia muros.*
An mare, quod c *suprà, memorē, quodq; alluit* d *infrà?*
Anne lacus tantos? te e *Lari* f *maxime, teque*
Fluctibus & fremitu assurgens g *Benace marino?*
An memorem h *portus,* h *Lucrinoq; addita claustra?*
Atque i *indignatum magnis stridoribus æquor?*
k *Julia quà ponto longè sonat unda refuso?*
Tyrrhenúsque fretis immittitur æstus Avernis?
Hæc eadem argenti rivos, ærísque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Hæc genus acre virûm, Marsos, pubemq; Sabellam,
Assuetumq; l *malo Ligurem, Volscósq;* m *verutos*
Extulit: hæc n *Decios,* n *Marios, magnósq;* n *Camillos,*

s Bactrianæ regia, quæ est in Persia h. *Corasan.*
t Arabiæ Felicis pars, thuris & aromatum feracissima. unde addit *arenis.*
u Multo minus Italiæ conferri poterunt Colchi aurei velleris, flammiferorum taurorum, serpentigenarum fabulâ famosi.
* Flu. in Faliscis, cujus aqua pota boves candidos facit.
x Jovi, qui hinc & Clitumnus dictus. licèt omnes fluvii sacri habentur.
y Præibant in sacris & triumphis victimæ coronatæ, ducebantque pompam.
z Non statis, ut alibi, sed etiam per autumnum, ipsámque hyemem.
1 Ut in agro Consentino. Plin. 16. l. 27. c.
2 Neq; leones hîc nati.
a Neq; enim hîc nascuntur venenatæ herbæ. aconitum fingunt ex Cerberi spumâ genitum in ἀκόναις. Alii ab Acone portu Ponti.
b Cingentia. vel alluentia, aut etiam interfluentia. fortè aquæductus.
c Superum mare, Adriaticum. h. Venetum. *golfo di Venetia.*
d Inferum mare, Tyrrhenum.
e Prope Comum. *Lago di Como.*
f Qui distinguunt & per *maxime* intelligi Verbanum lacum volunt, quia h. dicitur *lago maggiore*, exploduntur à Cluverio. l. 2. It. antiqu. c. 36. g Lacus in agro Veronensi. h Ante omnes Julium portum, à Julio inceptum, ab Augusto perfectum. ubi mare Tyrrhenum à Lucrino molibus seclusum. Hor. epist. ad Pisones: *sive receptus Terra Neptunus classes Aquilonibus arcet.* i Se excludi, arcerique. k Portum Julium apud Baias, immisso in Lucrinum & Avernum lacum mari, effecit, Sueton. in Augusto. l Labori & rerum inopiæ. ubi *mare senza pesci, montagni senza alberi.* m Gladiis punctim cædentibus, verutum instar, usos. n Imperatores, qui se pro legionibus devoverunt, patriæ assertores, & belli fulmina,

Scipiadas duros bello, & te, maxime Cæsar,
Qui nunc extremis Asiæ jam victor in oris
Imbellem o *avertis Romanis arcibus Indum.*
Salve magna parens frugum, p *Saturnia tellus,*
Magna virûm: q *tibi res antiquæ laudis, & artis*
Ingredior, sanctos ausus recludere fontes:
Ascræumq; cano Romana per oppida carmen.
r *Nunc locus arvorum ingeniis, quæ robora cuique,*
Quis color, & quæ sit rebus natura ferendis.
1 *Difficiles primùm terræ, collésque maligni,*
Tenuis ubi argilla, & dumosis calculus arvis,
Palladiâ gaudet sylvâ s *vivacis olivæ.*
t *Indicio est tractu surgens oleaster eodem*
Plurimus, & strati baccis sylvestribus agri.
2 *At, quæ* u *pinguis humus, dulciq; uligine læta,*
Quiq; frequens herbis, & fertilis ubere campus,
Qualem sæpe cavâ montis convalle solemus
Despicere: huc summis liquuntur rupibus amnes,
Felicémque trahunt limum; quique editus Austro,
Et filicem curvis invisam pascit aratris:
Hic tibi prævalidas olim, multóque fluentes
Sufficiet Baccho vites; hic fertilis uvæ,
a *Hic laticis, qualem pateris libamus & auro,*
Inflavit cùm pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.
3 *Sin armenta magis studium, vitulósque tueri,*
Aut fœtus ovium, aut b *urentes culta capellas:*
Saltus, & c *saturi petito longinqua Tarenti,*
Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem niveos herboso flumine cygnos.
Non liquidi gregibus fontes, non gramina desunt:
d *Et quantum longis carpent armenta diebus,*
Exiguâ tantum gelidus ros nocte reponet.
4 *Nigra ferè, & presso pinguis sub vomere terra,*
Et cui putre solum (e *namque hoc imitamur arando)*

o Imminentes Latio Parthos, aliosque Asiæ pop. tuis legionibus impares, armis coërces
p Saturno quondam regnata. 8. Aeneid.
q In tuum usum laudatas olim Rei rusticæ artes canere aggredior, Hesiodi Ascræi præceptis insistens.
r *Quarta libri hujus pars distinguit naturas, vires, qualitates, notas, indicia terræ: quæ sc. conveniat oleis, quæ 2 vitibus 3 pascuis 4 & frugibus,* Varro 1. l. 9. c. Columel. 2. l. 11. c. Palladius. l. 1. tit. 5. & 7. Theophrast. l. 2.
s *Tardè crescentis.* supra, & diu durantis. Plin. 10. l. 12. c. & 16. l. 44. c.
t Naturâ hoc indicante, cùm hujusmodi solo nascantur sponte oleæ.
u Ad radicem montium, declivi tamen planitie Meridiem spectante, uliginosus, læto & uberi proximus, filictis impeditus.
a Quæ fluant precioso vino dignoque quod libetur aureis pateris in Deorum sacris; ubi pinguis minister ex Etruria tibiis canit eburneis, & exta aris superponuntur patulis lancibus.
b *Morsus capræ arbori exitialis, &c.* Plin. 8. l. 50. c. Varro. 1. l. 2. c.
c Qualia sunt pascua circa Tarentum, aut Mantuam, cujus agri divisi erant veteranis post prælium Philippense. 6. eclog.
d De Roseæ campis, quos Vopiscus *sumen Italiæ* dixit, in quibus relicta pertica postridiè non appareret, vide Varr. 1. l. 7. c. Plin. 4. l. 7. c.
e Neque enim aliud est *colere*, quàm resolvere & fermentare. Colum. 2. l. 2. c.

Optima

Optima frumentis: non ullo ex æquore cernes
Plura domum tardis decedere [f] *plaustra juvencis:*
* *Aut unde* [g] *iratus sylvam devexit arator,*
Et nemora evertit multos [h] *ignava per annos,*
Antiquásque domos avium cum stirpibus imis
Eruit. illæ altum nidis petiere relictis:
At [i] *rudis enituit impulso vomere campus.*
Nam jejuna quidem clivosi [k] *glarea ruris*
Vix humiles apibus casias, roremque ministrat:
Et tophus scaber, & nigris [m] *exesa chelydris*
Creta, negant alios æquè serpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curvas præbere latebras.
[n] *Quæ tenuem exhalat* [o] *nebulam,* [o] *fumósque volucres;*
Et bibit humorem, & cùm vult ex se ipsa remittit;
Quæque suo viridi semper se gramine vestit;
Nec scabie, & [p] *salsa lædit rubigine ferrum:*
Illa tibi lætis intexit vitibus ulmos;
Illa ferax oleæ est; illam experiere colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris unci.
Talem dives arat [a] *Capua, & vicina* [b] *Vesevo*
[c] *Ora jugo, & vacuis Clanius non æquus* [d] *Acerris.*
[e] *Nunc quo quamque modo possis cognoscere, dicam.*
Rara sit, an supra morem si densa, requiras:
(Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho;
Densa magis Cereri, rarissima quæque Lyæo)
Antè locum [f] *capies oculis, altéque jubebis*
[g] *In solido* [h] *puteum demitti, omnémque repones*
Rursus humum, & [i] *pedibus summ is æquabis arenas.*
Si deerunt, rarum; pecoríque & vitibus almis
Aptius uber erit? sin in sua posse negabunt
Ire loca, & [k] *scrobibus superabit terra repletis;*
[l] *Spissus ager: glebas cunctantes, crassáque terga*
Expecta, & validis terram proscinde juvencis.
Salsa autem tellus, & quæ perhibetur amara,
Frugibus infelix (ea [m] *nec mansuescit arando,*

f Messe onusta, ut gemant boves, crepent horrea.
* Illud etiam solum bonum est, quod è sylvestri in culturam domatur.
g Obfuisse suo commodo sylvas, vel, vehemens & attentus succidendis arboribus.
h Infrugifera.
i Horridus antè sylvis nunc culturâ nitescit.
k Glareosa contrà terra est sicca & proinde sterilis vix casiam educat apibus vix rorem forte marinum.
l Tophacea est scabra.
m Cretacea alit serpentes.
n Humida verò terra, rigua, herbosa, dulcis, erit omni usui apta, oleis vitibus pascuis, frugibus.
o Humoris indicès.
p Quod salsuginis indicium est. infra, *salsa tellus frugibus infelix.*
a Campaniæ metropolis.
b Campaniæ monti crebris incendiis infami. Cluver. 4. l. 5. c.
c De *ora* in locum τῆς *Nola*, vide Agel. 7. l. 20. c.
d Camp. item oppido Clanii fl. inundationibus infestato & incolis exhausto proinde *vacuo*. Cluv. 4. l. 5. c.
e *Docet quibus modis exploranda sint terræ qualitates ac discernenda; utrùm sit 1 rara an 2 densa, 3 salsa, 4 pinguis, 5 humida, 6 gravis, 7 levis, 8 nigra, 9 frigida.*
f Locum aliquem lustrabis eligésque.
g Ubi terra solida maximè est, non cava.
h Cerobem.
i Calcibus preme terram ingestam. k Si scrobs terram egestam recipere non possit. l Pro certo habe terram illam esse gravem solidam & spissam. m Non ponit salsam amaritudinem, dulcisque fit.

n Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina servat)
Tale dabit specimen. tu spisso vimine o qualos
Colaque prelorum fumosis deripe p tectis.
Huc q ager ille malus, dulcésque à fontibus undæ
Ad plenum r calcentur: aqua s eluctabitur omnis
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At sapor indicium faciet manifestus, & ora
Tristia tentantum sensu t torquebit amaror.
4 Pinguis item quæ sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: u haud unquam manibus jactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos u lentescit habendo.
5 Humida majores herbas alit, ipsáq; justo
Lætior. ah! * nimium ne sit mihi fertilis illa,
Neu se prævalidam primis ostendat aristis.
6 Quæ gravis est, ipso tacitam se pondere prodit:
7 Quæque levis. 8 promptũ est oculis prædiscere nigram
Et quisquis color. 9 at x sceleratum exquirere frigus
Difficile est. y piceæ tantùm taxiq; nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt vestigia nigræ.
z His animadversis, 1 terram multo antè memento
Excoquere, & a magnos scrobibus concidere montes:
Antè supinatas Aquiloni ostendere glebas,
Quàm lætum infodias vitis genus. optima putri
Arva solo: id venti curant, gelidæq; pruinæ,
Et labefacta b movens robustus jugera fossor.
2 At c si quos haud ulla viros vigilantia fugit;
Antè d locum similem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus seges, & e quò mox digesta feratur,
f Mutata ignorent subito ne g semina h matrem.
Quinetiam cæli regionem in cortice i signant:
Ut quo quæque modo steterit, quâ parte calores
k Austrinos tulerit, quæ tergo obverterit l Axi,

n Quin & vites & poma in ea degenerant.
o Sume vimineos qualos & cola quæ vinum è prelis recipiunt.
p Ubi reponebantur ab injuriâ pluviæ secura.
q Terra ex agro quem explorare vis.
r Fontanâ, aquâ dulci imple.
s Viam sibi faciet, transibitque.
t Lectionem hanc adstruit Phavorinus apud A. Gell. l. 1. c. 21. & Lud. Carrio l. antiq. Lect. 1 c. 12. ex autoritate Lucretii l. 4. *Cùm tuimur misceri absynthia tangit amaror*,
u Non est friabilis, sed viscosa & lenta,
* Non probo luxurie evanidam, & quæ fallacibus spem eludit aristis.
x Perniciosum frugibus, plantis exitiale.
y Non rarò tamen frigoris indicia sunt taxi, piceæ, & hederæ nigræ ibi natæ.
z *Quinta pars libri de vitibus ubi traditur 1 pastinatio, 2 translatio è seminario, 3 satio, 4 defensio, 5 vitium electio, 6 putatio, 7 stercoratio, 8 repastinatio, 9 pedatio, 10 pampinatio seu frondatio, 11 eàque repetita, ablaqueatio, hortatio ad diligentiam*
a E scrobibus effossas glebas aggestásque, invertere, soli ventis & pruinæ exponere ut excoquantur & putrescant, priusquam viviradices solo committas.

b Ut macerentur, fodiens, pastinans. c Diligentes vinitores videant, ut—— d——Solum parent in usum seminarii, ejusdem naturæ & sitûs cum——e——Vineto in quod transferendæ sunt viviradices.——f——Ne degenerent, aut tabescant. g Plantæ, viviradices. h Vinetum quo transferantur novellæ ex nutrice seminario. i Rubricâ notet, ut quas cœli partes in seminario spectaverint, easdem & in vineto retineant. k Meridiem. l Septentrionali.

Restituant:

Restituant: adeò in teneris consuescere multum est.
[3] *Collibus, an plano melius sit ponere vites,*
Quære priùs. [m] *Si pinguis agros metabere campi,*
Densa sere: in denso non segnior ubere Bacchus.
[m] *Sin tumulis acclive solum, collésque supinos,*
Indulge ordinibus: nec secius omnis in [n] *unguem*
Arboribus positis secto [o] *via limite* [p] *quadret.*
☞ [q] *Ut sæpe ingenti bello cùm longa cohortes*
Explicuit legio, & campo stetit agmen aperto,
Directæque acies, ac latè [r] *fluctuat omnis*
Ære renidenti tellus, [t] *nec dum horrida miscent*
Prælia, sed dubius mediis Mars errat in armis:
Omnia sint paribus numeris dimensa viarum:
[u] *Non animum modò uti pascat prospectus inanem:*
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.
Forsitan, & scrobibus [x] *quæ sint fastigia quæras.*
Ausim vel [y] *tenui vitem committere sulco:*
Altiùs ac penitus terræ defigitur arbos
Æsculus inprimis: [z] *quæ quantum vertice ad auras*
Æthereas, tantum radice in tartara tendit.
Ergo non hyemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt: immota manet, multósque per annos
Multa virûm volvens durando secula vincit.
Tum fortes latè ramos, & brachia tendens
Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.
[4] *Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem:*
Neve inter vites [y] *corylum sere:* [5] *neve flagella*
Summa pete, aut summas defringe ex arbore plantas;
(Tantus amor terræ.) [6] *neu ferro læde* [a] *retuso*
Semina: [b] *neve oleæ sylvestres insere truncos.*
Nam sæpe incautis pastoribus excidit ignis,
Qui furtim pingui primùm sub cortice tectus
Robora comprendit, frondésque elapsus in altas
Ingentem cœlo sonitum dedit: inde sequutus
Per ramos victor, perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, & [c] *ruit atram*

m In plano solo densiùs ordinabis vites, in acclivi, & collino rariùs.
n Directas accuratè. Metaph à marmorariis. *ut per leve severos effundat junctura ungues.* Pers. 1. Sat.
o Interstitia.
p In quadratum dirigatur. Alii quincuncem innui volunt. sed non quadrat.
q Similitudo illustris.
r Κυμαίνει undanti mari similis movetur
s Armis telisque vibratis. Lucret. 2. l. *Aere renidescit tellus.*
t Prælio nondum commisso.
u Neq; hoc in speciem tantum ut delectet; sed in usum ut ex æquo alimentum singulis suppetat.
x Quæ debeat esse altitudo.
y Scrobi non ita altæ & profundæ atq; requirunt arbores; æsculus maximè.
z Habentur iidem versus 4. Aeneid.
y Cujus radices vitibus nocent.
5 Neque malleolos aut taleas terræ depangendas sume ex summa vitis parte, sed ex imâ, ut quæ terram alimento ejus assuetæ desiderent.
a Quo obtritæ potiùs quam amputatæ rubiginem contrahunt.
b Neq; oleastros internasci patere, quorum cortex pinguis, facilè ignem pastorum incuria *vel nimis admotum, vel jam sub luce relictum* apprehendat, incendioq; vinetum longè latèque correptum dispereat.
c Ruere facit, subvolvit

Ad cœlum piceâ crassus caligine [d] *nubem:*
Præsertim si [e] *tempestas à vertice sylvis*
Incubuit, glomerátque ferens incendia ventus.
[f] *Hoc ubi, non à stirpe valent, cæsæq; reverti*
Possunt, atque imâ similes revirescere terrâ:
Infelix superat foliis oleaster amaris.

Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat author,
[g] *Tellurem Boreâ rigidam spirante movere.*
Rura gelu tum claudit hyems: nec semine jacto
Concretam patitur radicem affigere terræ.
Optima vinetis satio est, cùm vere [h] *rubenti*
[i] *Candida venit avis, longis invisa colubris:*
Prima vel autumni sub frigora, cùm [k] *rapidus sol*
Nondum hyemem contingit equis, jam præterit æstas.
Ver adeò frondi nemorum, ver utile sylvis:
Vere [l] *tument terræ, & genitalia semina poscunt.*
[m] *Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther*
Conjugis in gremium lætæ descendit, & omnes
Magnus alit magno commistus corpore fœtus.
[n] *Avia tum resonant* [n] *avibus virgulta canoris,*
Et Venerem [o] *certis repetunt armenta diebus.*
Parturit almus ager, [p] *Zephyríque tepentibus auris*
Laxant arva sinus: superat tener omnibus humor,
Inque [q] *novos soles audent se gramina tutò*
Credere: nec metuit surgentes pampinus Austros,
Aut actum cœlo magnis Aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes.
[r] *Non alios primâ crescentis origine mundi*
Illuxisse dies, aliúmve habuisse tenorem
Crediderim; ver illud erat, ver magnus agebat
Orbis, & hybernis parcebant flatibus Euri:
Cùm primùm lucem pecudes hausere, virûmque
[s] *Ferrea progenies duris caput extulit arvis,*
Immissæq; feræ sylvis, & sidera cœlo.
[t] *Nec res hunc teneræ possent perferre laborem,*
Si non tanta quies iret frigúsque calorem que
Inter, & exciperet cœli indulgentia terras.

d Fumi & flammæ.
e Ἀνέμοιο θύελλα.
f Ejusmodi incendium si quando acciderit, à stirpe & radice pereunt vites; superstites repullulant oleastri:
g Hiberno tempore fodere & vites serere.
h φοινικανθέμῳ. florum purpurâ omnibusque coloribus picturato.
i Ciconia quæ advenit mense Martio.
k Præcipitans dies contractiores.
l Non secus ac virgines adultæ tument pectore & mammis, maturæ sc. viro.
m Tum Jupiter, h. e. aër aureo imbre descendens in gremium Vestæ, i. e. Terræ, imprægnat fœcundatque conjugem
n Paranomasia.
o Statis anni temporibus.
p Qui comes est veris, & terræ maritus.
q Tum primùm a se visos. vel cum novo anno quasi novos.
r Et sane crediderim mundi conditi natalem incidisse in vernum tempus. Cui opinioni adstipulantur plurimi gravissimæ autoritatis viri. Quamvis & Autumnale nascentis mundi initium tuentur patroni nec pauci nec levis fidei.
s Γένος σιδήρεον. humanum genus in dura natum, & quasi terrâ editum.
t Necesse enim fuit ut cœli clementia frigoris & caloris mistam temperiem mundo recens nato indulgeret.

7 *Quod superest, quæcunq; premes* a *virgulta per agros,*
Sparge fimo pingui, & multâ memor occule terrâ:
Aut lapidem b *bibulum, aut squalentes infode conchas.*
Inter enim labentur aquæ, tenuisq; subibit
Halitus, atque animos tollent sata: c *jamq; reperti*
Qui saxo super atq; ingentis pondere testæ
Vrgerent: hoc effusos munimen ad imbres:
Hoc, ubi hiulca siti findit Canis æstifer arva.
8 d *Seminibus positis superest deducere terram*
Sæpius ad e *capita, & duros jactare bidentes:*
Aut presso exercere solum sub vomere, & ipsa
f *Flectere luctantes inter vineta juvencos.*
9 *Tum leves* g *calamos, & rasæ hastilia virgæ,*
Fraxineásque aptare sudes, furcásque bicornes:
Viribus eniti quarum, & contemnere ventos
Assuescant, summásque sequi tabulata per ulmos.
10 *Ac dum prima novis adolescit frondibus ætas,*
Parcendum teneris: & dum h *se lætus ad auras*
Palmes agit, laxis per purum immissus habenis,
i *Ipsa acies falcis nondum tentanda, sed uncis*
Carpendæ manibus frondes, interq; legendæ.
Inde ubi jam validis amplexæ k *stirpibus ulmos*
Exierint; tunc stringe l *comas, tunc* l *brachia tonde:*
Antè reformidant ferrum, tunc denique dura
Exerce imperia, & ramos m *compesce fluentes.*
4 *Texendæ sepes etiam, & pecus omne* n *tenendum est:*
Præcipuè dum frons tenera, imprudensque laborum:
Cui, o *super indignas hyemes, solemque potentem,*
Sylvestres p *uri assiduè, capreæque* q *sequaces*
Illudunt: pascuntur oves avidæq; juvencæ.
Frigora nec tantum canâ concreta pruinâ,
Aut gravis incumbens scopulis arentibus æstas,
Quantum illi nocuere greges, r *durique venenum*
Dentis, & admorsâ signata in stirpe cicatrix.

7 *Stercoratio.*
a Plantaria, malleolos depactos, viviradices.
b Arenarium, per quem meent aqua & aër.
c Sunt etiam qui saxis & testis operiunt vites, adversus imbres & æstum Caniculæ.

8 *Repastinatio.*
d Plantis, viviradicibus jam satis.
e Radices. est enim arbos homo inversus.
f Arare interstitia, & invertere.
9 *Pedatio.*
g Adminicula ex arundine, calamis, & virgis levigatis admovere; sudes item & furcas, quibus innixæ vites novellæ discant populos, & ulmos quibus maritandæ sunt, scandere; unde ventos sustineant, & hinc inde spargant multa tabulata racemis onusta.
10 *Pampinatio, seu frondatio.*
h Sic Lucret. 5. *Arboribusque datum est, variis exinde per auras crescendi magnum immissis certamen habenis.*
i Surculus vitis novellæ anniculus horret falcem.
k Virgulis solidioribus.
l Folia & pampinos tonde.
m Luxuriem falce preme.
4 *Defensio & munitio.*
n Continendum, arcendum, dum surculi teneri sunt. o Plus quàm iniquæ hiemes, aut Sol æstivus. p Uri sunt boves Sylvestres, Hercyniæ sylvæ proprii. Vulgus tamen bubalos vocat uros. legendum itaque monent vel intelligendum *tauri*, qui Italo cœlo notiores. q Celeres, fugaces. r Venenati morsus.

s Non

[f] Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Cæditur, & veteres ineunt [t] proscenia ludi:
[u] Præmiaque [x] ingentes pagos & compita circum
Theseidæ posuere: atque inter pocula læti
Mollibus in pratis [y] unctos saliere per utres:
[z] Nec non Ausonii, Troiâ gens missa, coloni
Versibus incomptis ludunt, risúque soluto,
Oráque corticibus sumunt horrenda cavatis:
Et te, Bacche, vocant per carmina læta, tibique
[a] Oscilla ex altâ suspendunt mollia pinu.
[b] Hinc omnis largo pubescit vinea fœtu:
Complentur vallesque cavæ, saltusq; profundi,
Et quocunque Deus circum caput egit honestum.
Ergo ritè suum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancesque & [c] liba feremus:
Et [d] ductus cornu stabit sacer hircus ad aram,
Pinguiaque in verubus torrebimus exta [e] colurnis.
Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui nunquã [f] exhausti satis est: namq; omne quotannis
Terque quaterque solum scindendum: glebáque versis
[g] Æternum frangenda bidentibus. [11] omne levandum
Fronde nemus: redit agricolis labor actus in orbem,
Atque [h] in se sua per vestigia volvitur annus.
Et jam olim seras [i] posuit cùm vinea frondes,
Frigidus & sylvis Aquilo decussit [k] honorem:
Jam tum acer curas venientem extendit in annum
Rusticus: & [11] curvo [l] Saturni dente relictam
Persequitur vitem attondens, fingítque putando.
Primus humum fodito, primus [m] devecta cremato

f Neque aliam ob causam immolatur caper in ludis liberalibus, quam quòd vites rodat. a quibus ludis Bacchi theatrales ac scenici ludi, tragœdia maximè originem traxere.

t Vestibula, pulpita, locus ante scenam, scenam ipsam.

u Athenienses in memoriam pagorum in quibus dispersi victitabant priusquam a Theseo in urbem redacti sunt, veteres hosce ludos Libero patri per pagos & compita celebrabant præmio proposito, qui hircus, iis qui agilimè saltassent uno pede per utres ex hircinâ pelle inflatos unctosq;.

x Pierius legit, *ingeniis.* poetis sc. Hor. ad Pisones. *Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum.*

y Ἀσκώλια ab Icario qua causâ fuerint instituta, lege apud Hyginum l. 2. Poet. Astronom. tit. Arctophylax.

z Atque hinc ad Italos a Trojanâ coloniâ oriundos fluxere etiam ludi in honorem Liberi patris, quos celebrant inconditis versibus & risu, larvis ex corticibus cavatis personati.

a Imaguneculas, quæ vertibularum coagmentis formatæ & pensiles varias rerum species simulabant. Macrob. Lib. 1. Cap. 7. Sat. humana esse simulachra vult, refertque instituti originem ad Herculem. Alii suspendicula esse autumant quibus se invicem per transversam in aere ludentes levabant aut premebant. quas jactationes Latini cernuationes, Græci αἰώρας dicebant. b Et tamen ab hoc cultu Bacchi utcunque rudi, Dei læta præsentia vini rerumque abundantiam suppeditabat. c Placentas ex lacte, sesamo & melle, vel farre, melle, oleo. d Verbum rituale. e Quia & corylus Baccho vitibusque infesta. f Laboris. g Perpetuò, assiduè. 11 *Iteranda pampinatio. & ablaqueatio curanda.* h Inde annus Græcis ἐνιαυτὸς, Latinis ab *Am.* id est, circum, dictus. i Exacto planè Autumno. k Frondes. decus arborum: namque *turpis sine frondibus arbor.* l Falce vinitoriâ ablaqueat. h. e. recidit minorum gentium radiculas, quò felicius crescant majores, quas tamen putando fingit. m Al. *defecta.*

Sarmenta,

Sarmenta, & n *vallos primus sub tecta referto:*
o *Postremus metito.* p *bis vitibus ingruit umbra:*
Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ:
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura,
Exiguum colito. *Necnon etiam* q *aspera rusci*
Vimina per sylvam, & ripis fluvialis q *arundo*
Cæditur, incultique exercet cura salicti.
r *Jam vinctæ vites: jam falcem arbusta reponunt,*
Jam canit extremos effœtus vinitor antes;
Sollicitanda tamen tellus, pulvisque movendus,
Et jam maturis metuendus Jupiter uvis.
ſ *Contrà,* t *non ulla est oleis cultura: neque illæ*
Procurvam expectant falcem, rastrósque tenaces,
u *Cùm semel hæserunt arvis, aurásque tulerunt.*
x *Ipsa satis tellus, cùm dente recluditur unco,*
Sufficit humorem, & gravidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem, & y *placitam paci* z *nutritor olivam.*
a *Poma quoque, ut primùm truncos sensere valentes,*
Et vires habuere suas, ad sydera raptim
Vi propriâ nituntur, opísque haud indiga nostræ.
Nec minùs interea fœtu b *nemus omne gravescit,*
Sanguineísque inculta rubent aviaria baccis:
c *Tondentur cytisi:* d *tedas sylva alta ministrat,*
Pascuntúrque ignes nocturni, & lumina fundunt.
e *Et dubitant homines serere, atq; impendere curam?*
Quid majora sequar? salices, humilesque genistæ,
Aut illæ pecori frondem, aut pastoribus umbram
Sufficiunt, sepemque satis, & pabula melli:
Et juvat f *undantem buxo spectare* g *Cytorum,*
h *Naryciæque picis lucos: juvat arva videre*
Non rastris hominum, non ulli obnoxia curæ.
Ipsæ i *Caucaseo steriles in vertice sylvæ,*

n Pedamenta, in usum venturi anni.

o Matura sit vindemia, ut racemi legantur benè cocti.

p Et quia bis excrescunt pampini, bis succrescunt herbæ; bis pampinandum, bis runcandum & sarriendum.

q Ligamina vitibus futura.

r Et tamen laboribus quasi defuncto jamque defesso, post vites illigatas, putatas, & usque ad extremos earum ordines omnem laborem devoratum & devictum, novus ingruit; denuo tellus sollicitanda, pulvis & lapis omnis movendus, aëris intemperies atque metuenda, & pluvia.

ſ *Sexta libri pars, tractat, sed levi brachio, de oleis, malis, arboribus aliis, nec non fruticibus.*

t Si cum vitium culturâ conferantur. aliàs curam desiderant.

u Vbi radicem egerint, & stirpem extulerint.

x Tellus simplici vomere inversa sufficit humorem qui satis sit ad oleas,

y Pacis symbolum. Idcirco & insigne. φιλείρηνον.

z Nutrito. Deponens seu Medium verb.

a Pomiferæ arbores.

b Sylvestres arbores, avium domicilia etiam culturâ destituta proferunt arbuteos fœtus & *baccis dumeta rubent.*

c A capellis, apibus, jumentis. d Larices & piceas, unde succus fluit in usum luminum, & ipsæ faces conficiuntur. e Epiphonema Interrogatoriè. sic Aeneid. 6 *Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?* f Ventorum flabris impulsam. sic *fluctuo, fluito, vato;* nunc usurpantur. g Paphlagoniæ montem. h Narycium, oppidum est Locrorum. 3 Aeneid. i Caucasus mons Scythiam Asiaticam disterminat ab Albaniâ.

Quas

Quas [k] *animosi Euri assiduè frangúntque ferúntque,*
Dant alios aliæ [l] *fœtus: dant utile lignum*
Navigiis pinos, domibus cedrósq; [m] *cupressos que.*
[n] *Hinc radios* [o] *trivere rotis, hinc* [p] *tympana plaustris*
Agricolæ, & pandas ratibus posuere carinas.
Viminibus salices fœcundæ: frondibus ulmi:
At [q] *myrtus validis hastilibus: & bona bello*
Cornus: [r] *Ituræos taxi torquentur in arcus.*
Nec tiliæ leves, aut torno rasile buxum,
Non formam accipiunt, ferróque cavantur acutô.
Nec non & torrentem undam levis innatat [s] *alnus*
[s] *Missa Pado: nec non & apes examina condunt,*
Corticibusque cavis, [t] *vitiósæque ilicis alveô.*
[u] *Quid memorandum æquè Baccheïa dona tulerunt?*
Bacchus & ad culpam causas dedit: ille furentes
Centauros letho domuit, Rhœtúmque, Pholúmque,
Et magnō Hylæum Lapithis cratere minantem.

[x] O fortunatos nimium, sua si bona norint,
Agricolas: *quibus ipsa procul discordibus armis,*
Fundit humo facilem victum [y] *justissima tellus.*
[z] *Si non ingentem foribus domus alta superbis*
[a] *Manè salutantum totis vomit ædibus undam,*
Nec varios [b] *inhiant pulchrâ* [c] *testudine postes,*
[d] *Illusásque auro vestes,* [e] *Ephyreïáque æra,*
Alba nec [f] *Assyrio fucatur lana veneno,*
[g] *Nec casiâ liquidi corrumpitur usus olivi:*
[h] *At secura quies, & nescia fallere vita,*
Dives opum variarum: at latis otia fundis,

k Validè spirantes. ab ἄνεμος ventus.
l Si non in fructum, in usum tamen.
m Hypermeter, ut longa inde signetur cupressus.
n Ex his sylvis. neque enim è cedris cupressisve fiunt radii.
o Torno composuere.
p Vehiculorum tecta ad instar tympani testudinata.
q Mascula. Fœmina enim hastis inutilis.
r Ituræi Cœlo-Syriæ pop. arcu pugnaces, ut & Parthi: vide quæ nos ad Lucanum: l. 7. vers. 230.
s Allusium ad sorores Phaethontis mutatas in alnos prope Eridanum seu Padum.
t Aevo confectæ, exesæ, cavæ.
u Quid tale vites? quinimo in libidinem & rixas furiant. testis *Centaurea monet cum Lapithis rixa super mero Debellata.* quam pugnam in Pirithoi nuptiis lege 12. l. Metam. Ovid.
x *Septima, eáque ultima libri hujus pars excurrit in laudes vitæ rusticæ.*
y Quæ justissimè respondet agricolarum votis, quæ accepit largo cum fœnore reddens.
z Confert cum urbanâ, quam elevat, imitatus Lucretium: lib. 2: *Si non aurea sunt,* &c. mox, *At tamen inter se,* &c. a Clientum *Ave matutinum* portantium importunam turbam cum fastidio emittat. b Mirati capiant. c Testudinum Indicarum putaminibus in laminas sectis distinctos ac gemmantes. d Auro intexto aut perfuso variegatas, Phrygionum opera & lusu fabularum pictas. Adverte, *vomit, illusas, fucatur, corrumpitur.* e Corinthia. quæ optima casus incendii miscuit, captâ à Mummio Corintho, quæ prius Ephyre dicta est. f Purpurâ, cujus inventio Assyriis accepta fertur. g Persius, 2. Sat. interpretabitur hunc locum. *Hæc sibi corrupto casiam dissolvit olivo, Hæc Calabrum coxit vitiato murice vellus,* &c. Juvenal 3. Sat. *Nec ingenuum violarent marmora tophum.* & 11. Sat. *Nullo violatus Jupiter auro.* h Fucatum tamen hunc civium splendorem compensant rusticæ vitæ securitas, simplicitas, rerum copia, amœna loca, nativæ voluptates, frugalitas, religio, Dii præsentiores, e quibus Justitiæ numen diutius cum rusticis moratum est.

Speluncæ,

Speluncæ, viviq́ue lacus; at frigida i *Tempe,*
Mugitúsque boum, mollésque sub arbore somni
Non absunt: illic saltus ac lustra ferarum,
Et patiens operum, parvoq́ue assueta juventus:
Sacra Deûm, sanctique patres: extrema per illos
Justitia, excedens terris, vestigia fecit.
k *Me verò primùm dulces ante omnia Musæ,*
l *Quarum sacra fero ingenti perculsus amore,*
Accipiant; m *cœliq́ue vias & sidera monstrent;*
n *Defectus Solis varios, Lunæque labores:*
o *Vnde tremor terris:* p *qua vi maria alta tumescant*
Obicibus ruptis, rursusque in seipsa residant:
q *Quid tantum Oceano properent se tingere Soles*
Hyberni, vel quæ tardis mora noctibus obstet:
r *Sin, has ne possim naturę accedere partes,*
Frigidus obstiterit circum præcordia sanguis;
Rura mihi, & rigui placeant in vallibus amnes:
Flumina amem, sylvásque inglorius, s *ô, ubi campi,*
t *Sperchiúsque, & virginibus* u *bacchata Lacænis*
Taygĕta! ô qui me gelidis in vallibus x *Hæmi*
Sistat, & ingenti ramorum protegat umbrâ!
y Felix, qui potuit rerum cognoscere causas,
Atque metus omnes, & inexorabile fatum
Subjecit pedibus, strepitúmque Acherontis avari:
z *Fortunatus & ille, deos qui novit agrestes,*
Panáque, Sylvanúmque senem, a *Nymphasq́ue sorores,*
Illum non populi b *fasces, non* c *purpura regum*
Flexit, & infidos agitans Discordia d *fratres:*
e *Aut conjurato descendens Dacus ab Istro:*
f *Non res Romanæ, perituraq́ue regna:* g *neque ille*
Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.

i Loca amœna: propriè Thessaliæ locus, de quo vide Aelian. lib. 3. cap. 1.

k Locum hunc interpretatur Maternus, aut imitatur potiùs, in dialogo quem alii Quintiliano; Tacito alii adscribunt. Me verò dulces, &c.

l Quarum Mystam me & sacerdotem profiteor.

m Doceantque cœlestium orbium motus, siderum ortus & obitus——————

n——Eclipsis Solis ac Lunæ rationes———

o——Motus terræ...

p——Recipricoci maris æstus causas———

q——— Cur dies hiberni breviores, æstivi longiores.

r Quæ Naturæ mysteria, si per ingenii tarditatem & cordis à frigido crassoque sanguine hebetati, assequi & nosse non datur; secundo loco rura, rusticaque numina amo, veneror que.

s *O soles! ô tunicata quies! ô nemus, ô fontes,* &c. Martial. 10. Lib. 51. Epigr.

t Thessaliæ fl.

u Lacænarum bacchantium Orgiis celebrata Taygeta, mons Laconiæ. Sic Aeneid. 3. *Bacchatamque jugis Naxon.*

x Montis Thraciæ. y Felix utique est sapiens, qui, cùm rerum caussis sciat, quæ vera est scientia, fatum infra se videt, non ipsam mortem timet——— z ———Sed & felix rusticus qui Deorum consortio ac cultu lætus, tutus & securus agit. a Oreadas, Dryadas, Naiadas, Napæas. b Honores & magistratus Rom. quibus præferebantur fasces a lictoribus. c Regnandi libido & splendor. d Vt Eteoclem & Polynicem. Romulum & Remum. e Securum quid meditentur hostes, quid rebelles socii. Daci autem in bella profecturi, Istrum jurabant, se nolle re infectâ redire. f Non solicitum de Imperio rebusque Romanis, stentne, cadantne.

Quos

Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
Sponte tulere suâ, carpsit: nec [h] ferrea jura,
[i] Insanumq; forum, aut populi [k] tabularia vidit.
[l] Sollicitant [1] alii remis freta cæca; [2] ruuntq;
In ferrum; [m] penetrant [3] aulas, & limina regum;
[4] Hic petit excidiis urbem, miserósque penates,
Ut [n] gemmâ bibat, & [o] Sarrano dormiat ostro.
[5] Condit opes alius, defossóq; [p] incubat auro:
[6] Hic stupet [q] attonitus rostris: [7] huc [r] plausus hiantem
Per [s] cuneos (geminatur enim plebísque patrúmque)
Corripuit: [8] gaudent [t] perfusi sanguine fratrum,
Exilióque domos & dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quærunt sub sole jacentem.
Agricola incurvo terram dimovit aratro.
Hinc [u] anni labor, hinc patriam parvósque nepotes
Sustinet: hinc armenta boum, [x] meritósque juvencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus;
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis [y] mergite culmi,
Proventuq; oneret sulcos, atque horrea vincat.
Venit hyems, teritur [z] Sicyonia bacca [a] trapetis;
Glande sues læti redeunt, dant arbuta sylvæ;
Et varios ponit fœtus autumnus; & altè
Mitis in [b] apricis coquitur vindemia saxis.
Interea pendent dulces circum oscula nati;
Casta [c] pudicitiam servat domus: ubera vaccæ
Lactea demittunt, pinguésque in gramine læto
Inter se adversis luctantur cornibus hœdi.
Ipse dies agitat festos, fusúsque per herbam,
Ignis ubi in medio, & socii cratera [d] coronant.
Te libans, [e] Lenæe, vocat: pecorisque [f] magistris

h Dura, inviolata.
i Litibus fremens.
k Locus Romæ in atrio Libertatis, ubi asservabantur tabulæ & instrumenta publica de prædiis, vectigalibus, portoriis &c.
l Neque Rustici hæc vita urbanam tantùm superat, aut Philosophicam æquat: sed & alia omnia vitæ instituta & conditiones longè antecellit, quæ vel 1 nautæ atque mercatores ineunt, vel 2 milites, 3 aulici, 4 patriæ libertatis oppressores, 5 avari Euclones, 6 oratores & patroni, 7 munerarii, 8 qui arma capessunt civilia.
m Insinuant se principibus, ut intimi sint.
n Gemmato poculo. *gemmas ad pocula transfert.* Juvenal. 5. sat.
o Tyrio, à purpura pisce, cui Sar nomen dicta Sarrha, inde Tyrus.
p *Divitiis soli incubuere repertis.* 6. Aen. non ausi uti ac frui iis.
q Acclamationibus convasatis supra mortalitatem se efferri opinatus.
r *Famæq; petitor Multa dare in vulgus; totus populi ribus auris Impelli, plausuq; sui gaudere theatri.* Lucan. de Pompeio, l. 1.
s Graduum ordines in theatro. Vitruvius, Lipsius, Bulingerus. t *Sanguine civili rem conflant divitiasque Conduplicant, avidi cædem cæde accumulantes. Crudeles gaudent in tristi funere fratres.* Lucret. 3. l. Adeóque pars victa cogitur, *patriæ fines & dulcia linquere arva.* ut Eclog. 1. & 9. *Et nos hinc alii sitientes ibimus Afros, Pars Scythiam.*
u Ex agricolæ labore *qui redit actus in orbem anni* proventus annuus, sibi, suis, patriæ alimentum.
x Operis consortes, quandoque unâ feriatos. y Spicarum manipulis. z Oliva quæ optima & abundè nascitur in Sicyone civ. Laconiæ. a Molis, prelis olearis. b Vinum maturescit in amphoris igni aut Soli expositis. c Uxoris. d Floreâ corollâ aut serto, ut 3. Aen. *magnum cratera coronâ Induit.* vel vino implet, quod instar coronæ labra poculi contingit. κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο. Homer. Il. α. Athen. alii. e Bacche, ut supra 4. vers. hujus libri. f Pastoribus, opilionibus, operum sociis.

g Velocis

g Velocis jaculi certamina ponit in ulmo:
Corporáque agresti nudant prædura palæstrâ.
h Hanc olim veteres vitam coluere i Sabini,
Hanc k Remus, & frater: sic fortis l Hetruria crevit,
Scilicet & rerum facta est pulcherrima Roma,
m Septémque una sibi muro circundedit m arces.
n Ante etiam sceptrum Dictæi regis, & o antè
Impia quàm cæsis gens est epulata juvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Nec dum etiam audierant inflari classica, nec dum
Impositos duris crepitare incudibus enses.
p Sed nos immensum spatiis confecimus æquor:
Et jam tempus equûm fumantia solvere colla.

g Ponit certamina sagittarum ut 5. l. Aeneid. aut palestræ; proponitque præmia.
h Vitæ rusticæ laudationem firmat testimoniis humanis & divinis.
i Qui Tatienses.
k Romani, qui Rhamnenses.
l Hetrusci, qui Luceres.
m Montes, Capitolinum, Aventinum, Cœlium. Exquilinum, viminalem, Quirinalem, Palatinum.
n Ante Jovis regnum, qui educatus fuerat in Dicte monte Cretæ. Ante argenteam ætatem.
o Antè quàm carne vescerentur mortales, sponte natis terræ fructibus contenti, nec parcerent ipsis bobus rustici operis sociis Cereris ministris. p Priorem librum clausurus poëta à Martis equis non audientibus habenas in abruptum rapiebatur: hîc autem Pacis Rusticæ equis diurnum opus emeritis, &, cursu confecto, labore defatigatis solvuntur colla fumantia.

E PVB.

PVB. VIRGILII MARONIS GEORGICORVM LIB. III.

ARGVMENTVM.

Vovet Augusto Templum honoris & Monimentum Æternitatis. Equorum cura, & Boum. Taurorum pugnæ. Equarum amor. Tractatio ovium, & caprarum. Præcepta de lanitio, de lacte. De canibus alendis, fugandis serpentibus. Pecorum morbis. Hinc occasio sumpta describendæ pestis, quæ grassata est per Alpinas & Venetas regiones.

Te quoque magna a *Pales,* b *& te memorāde canemus*
Pastor ab Amphryso: vos sylvæ, amnesq; c *Lycęi.*
d *Cætera quæ vacuas tenuissent carmina mentes,*
Omnia jam vulgata. quis aut Euristhea e *durum,*
Aut f *illaudati nescit* g *Busiridis aras?*
Cui non dictus h *Hylas puer, & Latonia* i *delos,*
k *Hippodameq; humeróque Pelops insignis* l *eburno,*
Acer equis? tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere humo, m *victórque virûm* n *volitare per ora.*
o *Primus ego in patriam mecum (modò vita supersit)*
Aonio rediens deducam vertice Musas:
Primus p *Idumæas referam tibi Mantua palmas,*
q *Et viridi in campo templum de marmore ponam*

a Vti prioribus libris Cererem fruguum, & Bacchum vini parentes, sic te quoque Pales nemorum & pabuli Deam canam.
b Et te Apollo, qui propter Amphrysum fl. pavisti pecus Admeti regis Thessaliæ.
c Montis Arcadiæ pecorosæ, Mercurio & Pani familiaris.
d Namque fabulosa illa quæ malè feriatas aures delinire poterant, omitto tanquam trita, pervulgata, ac vilia.
e Imperiis, ut qui, Junone dictante, Herculi facesserit labores. f Qui nihil unquam laude dignum dixerit aut fecerit, quo se a vituperio redimeret, ne profesto quidem die nominandus. vide Agell l. 2 c. 6. Quem, Isocratis encomium ab infamia non vindicarit. g Regis Ægypti hospites immolare soliti. Quis, inquit poeta, nescit has fabulas? si quis nesciat, Mythologos per me adeat. h De quo supra, 6 Eclog. i Insula Ægæi maris, in qua Latona enixa est Apollinem & Dianam. k Cujus nuptias cursu & fraude Myrtili meruit Pelops. l Restituto pro carneo, quem Ceres esu absumpserat. m Voti compos Græcorum victor. namque ego primus, &c. n Ennius. *volito vivus per ora virûm.* o Primus ego ex Latinis, inito cum Græcis poëtis certamine, referam Musas musarumque præmia victoriæ insignia palmas ex Helicone Mantuam, è Græciâ in Italiam. p *Arbusto palmarum dives Idume.* Lucan. 3. l. *Tu palmæ Judæa ferax.* q Et victoriæ monimentum erigam, ponamq; Honoris templum atque Æternitatis ex marmore, Augusto Cæsari consecratum.

Propter

Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius, & tenera prætexit arundine ripas.
r *In medio mihi Cæsar erit, templúmque tenebit.*
ſ *Illi victor ego, & Tyrio conſpectus in oſtro,*
Centum quadriiugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, t *Alpheum linquens lucóſque Molorchi,*
Curſibus & crudo decernet Græcia cæſtu.
Ipſe caput tonſæ foliis ornatus u *olivæ*
Dona feram, jam nunc ſolennes ducere pompas
Ad delubra juvat, cæſóſque videre juvencos:
Vel ſcena ut x *verſis diſcedat frontibus, utque*
Purpurea intexti y *tollant aulæa Britanni.*
In foribus pugnam ex auro, ſolidóque z *elephanto*
a *Gangaridûm faciam, victoríſque arma* b *Quirini.*
Atque hic c *undantem bello, magnúmque fluentem*
Nilum, ac d *navali ſurgentes ære columnas.*
Addam urbes Aſiæ domitas, pulſúmque e *Niphatem,*
Fidentémque f *fugâ Parthum, verſiſq; ſagittis:*
Et duo rapta manu diverſo ex hoste trophæa,
g *Bíſque triumphatas utroque ab littore gentes.*
h *Stabunt & Parii lapides, ſpirantia ſigna,*
Aſſaraci proles. demiſſæque ab Iove gentis
Nomina, Tróſque parens, & i *Trojæ Cynthius author.*
k *Invidia infelix furias, amnémque ſeverum*
Cocyti metuet, tortóſque Ixionis angues,
Immanémque rotam, & non exuperabile ſaxum.
Intereà l *Dryadum ſylvas, ſaltúſque ſequamur*
m *Intactos, tua, Mæcenas, haud mollia juſſa.*
Te ſine nil altum mens inchoat; n *en age ſegnes*

r Stabit itaque in medio templi Auguſti ſimulacrum, Tutelaris ſc. Dei.
ſ Victor ego purpurâ conſpicuus in agro Mantuano inſtituam in honorem Cæſaris Circenſes ludos, ex more Romano, 25 miſſuum per factiones 4 h.e. 100. quadrigarum. veteri inſtituto, ad ripam fluminis.
t Omiſsis in poſterum olympicis prope Alpheum fl. Elidos, & Nemeæis ubi Molorchus excepit Herculem hoſpitio, huc ad Mantuanos ſolennes confluet tota Græcia, noſtros hoſce ludos cæſtibus & palæſtrâ celebratura.
u Victoris in olympiacis præmii.
x Περιάκτος, verſatilis ſcena, hinc inde diſcedens: Vitruv. l. 5. c 7. Pollux. l 4. c. 10. vide & Scauri theatra duo verſatili ſuſpenſa libramento. Plin. l. 36. c. 15.
y An ipſi Britanni victâ theatralibus officiis deſtinati? an quia levato aulæo, intextæ figuræ levare illa videntur. Turneb. 5. l. 3. c.
z Ebore.
a Ex ſpe & voto poetæ hoc, potiùs quàm ex victoriâ partâ, aut pugnâ commiſſâ cum Gangaridis pop. Indiæ ultra Gangem. b Auguſti. ex hiſtoriâ tractatum in Senatu an *Auguſtus, condito Imperio, Romulus* vocaretur. Florus. & Sueton. Auguſt 7. c. c Ex Aegypto cum claſſe & exercitu minantes Imperio ruinam Antonium & Cleopatram ab Auguſto devictos. d Columnas ex ære victarum navium conflatas & erectas. e Armeniæ fluvii accolas. f Fugâ ſimulatâ *mittentem poſt terga ſagittas.* g Dalmatas & Cantabros. Sueton. Florus. Meſſalla Corv. h Stabunt & ex marmore Pario ad vivum expreſſæ effigies Jovis, Dardani, Ericthonii, Trois, Aſſaraci, Capys, Anchiſæ, Aeneæ, Iüli unde gens Julia. i Apollo qui cum Neptuno condidit Pergama. *vel* cujus oraculo monitus Ilus condidit Ilium. k Infra hæc ſtabit Invidia non auſa hiſcere, ut pote metuens ultrices Furias, pœnas Cocyti, rotæ Ixioniæ, ſaxi Siſyphii. l Nymphæ hæ quercuum, arborum ut ſupra. m Argumentum à poeta nemine hactenus dictum. n Adhortatio ſuî.

Rumpe moras: vocat ingenti clamore [o] *Cithæron,*
Taygetique canes, domitrixque [q] *Epidaurus equorum,*
Et vox assensu nemorum ingeminata remugit.
Mox tamen ardentes accingar dicere pugnas
Cæsaris, & nomen famâ tot ferre per annos,
[r] *Tithoni primâ quot abest ab origine Cæsar.*
[s] *Seu quis Olympiacæ miratus præmia palmæ,*
Pascit equos; seu quis fortes ad aratra juvencos;
Corpora præcipuè matrum legat. [t] *optima torvæ*
Forma bovis, cui [u] *turpe caput, cui* [x] *plurima cervix,*
Et crurum tenus à mento palearia pendent,
Tum longo nullus lateri modus: omnia magna:
Pes etiam, & camuris hirtæ sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis, & albo:
Aut juga detrectans, interdúmque aspera cornu,
Et faciem tauro proprior, quæque ardua tota,
Et gradiens imâ verrit vestigia caudâ.
Ætas [y] *Lucinam, justósque pati* [z] *Hymenæos*
Desinit ante decem, post quatuor incipit annos:
Cætera nec fœturæ habilis, nec fortis aratris.
Interea, [a] *superat gregibus dum læta juventus,*
Solve mares, mitte in Venerem pecuaria primus:
Atque aliam ex alia generando suffice prolem.
[b] Optima quæque dies miseris mortalibus ævi
Prima fugit: subeunt morbi, tristísque senectus,
Et labor, & duræ rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis,
Semper [c] *enim* [d] *refice: ac ne post amissa requiras,*
Anteveni, & sobolem armento sortire quotannis.
Nec non & pecori est idem delectus equino.
Tu modò, [e] *quos in spem statuis submittere gentis,*
Præcipuum [f] *jam inde a teneris impende laborem.*
Continuo pecoris generosi pullus in arvis
[g] *Altiùs ingreditur, & mollia crura* [h] *reponit;*
Primus & ire viam, & fluvios tentare minaces
Audet, & ignoto sese committere [i] *ponti:*
Nec vanos horret strepitus. illi [k] *ardua cervix,*

o Mons Bœotiæ pascuis nobilis: ut & Bacchantium clamore.
p Montis Laconiæ, quæ canibus strenuis clara.
q Illyrii civitas equis clara
r Tithoni longævitas nota est ex Auroræ voto, & fabb.
s *Secunda libri pars.* Si quem juvet equos alere alipedes ad cursum & certamina in Olympicis aliisve ludis, sive strenuos ad laborem & arandum: matres in utroque genere, equas sc. & vaccas accuratè eligat ad generationem. vide Rei rust autores, & Plin. 8.l.45.c.
t *Vaccæ optimæ signa.*
u Magnum & deforme.
x Crassa & longa.
y Partum.
z Admissionem. Coïtum. *Catachrestice.* à Deo nuptiarum Hymenæo. ὑμὴν membranula virginitatis claustrum. nos ad Senec. Theb. v. 252.
a Dum superatst ætas fœturæ habilis, admissuræ vacent, quo perpetuetur soboles, & conservetur species.
b Et quia in fluxu omnia sunt, avolatque ætas vegeta, subitque ætatis fex in fundo: mutandi subinde & mares & fœminæ effœtæ vegetioribus, ne intereat aut degeneret soboles.
c Itaque.
d Suffice, ut succedatur à novis. Metaph. a foro & judiciis.
e Admissarium & equam.
f Jam inde a pullo; ut a generosis parentibus descendat.
g *Equi nobilis generosique notæ & signa.*
h Facili motu, & agili.
i Al. *ponto.*
k Excelsa, sublata, erecta,

l Argutumq; caput, m brevis alvus, obesaq; terga,
Luxuriátque toris animosum pectus: n honesti
Spacides, glaucíque: color deterrimus albis,
Et gilvo. tum siqua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit, micat auribus, & tremit artus,
Collectúmque o premens p volvit sub naribus ignem.
Densa juba, & dextro jactata recumbit in armo:
At q duplex agitur per lumbos spina; cavátque
Tellurem, & solido graviter sonat ungula cornu.
Talis r Amyclæi domitus s Pollucis habenis
Cyllarus; & quorum Graii meminere poëtæ,
Martis equi bijuges, & magni t currus Achillis.
Talis & ipse jubam cervice effudit equinâ
Conjugis adventu pernix u Saturnus, & altum
Pelion hinnitu fugiens implevit acuto.
x Hunc quóq; ubi aut morbo gravis, aut jã segnior annis
Deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectæ.
Frigidus in Venerem senior, frustráq; y laborem
Ingratũ trahit: & siquando ad prælia ventũ est,
Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
z Incassum furit. Ergo animos, ævúmque notabis
Præcipuè; hinc alias artes, prolémque parentum:
a Et quis cuíque dolor victo, quæ gloria palmæ.
b Nonne vides, cùm præcipiti certamine campum
Corripuere, ruúntque effusi c carcere currus?
Cùm spes arrectæ d juvenum, exultantiáque haurit
Corda pavor pulsans. illi instant verbere torto,
Et proni dant lora; volat vi fervidus axis;
e Jámque humiles, jámque elati sublime videntur
Aëra per vacuum ferri, atque assurgere in auras:
f Nec mora nec requies: at fulvæ nimbus arenæ
Tollitur: g humescunt spumis, flatúque sequentum.
h Tantus amor laudum, tantæ est victoria curæ.

l Exiguum.
m Substricta.
n Laudantur in equis phœniceus color. brown bay, & glaucus. vide Agellium. l.2. c.26.
o Al. fremens.
p E latis naribus proflabit animosos spiritus.
q Divisâ vel geminâ per spinam lineâ.
r Amyclæ, Laconiæ urbs, Castoris & Pollucis patria.
s Aequè domitoris equorum ac Castoris, quorum utrique alternis inservlit Cyllarus. non secus ac Castor & Pollux Castores dicti sunt. Neque enim hic frater pro fratre positus, è recepto illo errore; hunc pugnis, illum equis insignem tantùm fuisse. Turnebus 5. l.3 c.
t Equi Achillis, Xanthus, Balius, Pedasus.
u Saturnus Phyliram compressit, interventu uxoris Opis, se in equum convertit, fugitq; in Pelion Thessaliæ montem.
x Bellatorem equum aut admissarium, cui jam morbo aut annis gravi emeritóque habenda est gratia, & senectus non turpis & ignobilis est alenda. Gul. Canterus legit, & turpi. 8. c.6. l. Nov. Lect.
y Martis; non Veneris. de qua jam antè.
z Crepat quidem; at statim extinctus evanescit.
a Quæ gloriæ cupido eos incenderit, an victores exsultaverint, victi doluerint.
b Expatiatur in descriptionem curulis certaminis, qualem habes in Electra Sophoclis luculentissimam. c Carceribus. d Aurigarum. e Ἅρματα δ' ἄλλοτε μὲν χθονὶ πίλνατο πουλυβοτείρῃ, Ἄλλοτε δ' ἀΐξασκε μετήορα. Homer. confert Macrobius Saturn.l. 5. c. 13. f Nec mora, nec requies interdatur ulla. Lucret. 4. l. g Πνοιῇ δ' Εὐμήλοιο μετάφρενον, &c. Macrob. ex Hom. Il. ψ. h Epiphonema.

Primus [i] *Erichthonius currus, & quattuor ausus*
Jungere equos, rapidisque rotis insistere victor.
Fræna [k] *Pelethronii Lapithæ, gyrosq; dedere*
Impositi dorso: atque [l] *equitem docuere sub armis*
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.
Æquus [m] *uterque labor:* [n] *æquè juvenemq; magistri*
Exquirunt, calidúmque animis & cursibus acrem:
Quamvis sæpè fugâ versos ille egerit hostes,
Et patriam [o] *Epeirum referat. fortesq;* [p] *Mycænas,*
[q] *Neptunique ipsâ deducat origine gentem.*
His animadversis, instant sub [r] *tempus, & omneis*
Impendunt curas [s] *densâ distendere pingui,*
Quem legere ducem, & pecori dixere maritum:
[t] *Florentesq; secant herbas, fluviósque ministrant,*
Farraq;, ne blando nequeant superesse labori,
Invalidique patrum referant jejunia nati.
[u] *Ipsa autem macie tenuant armenta* [x] *volentes:*
Atque ubi concubitus primos jam nota voluptas
Sollicitat, frondesq; negant, & fontibus arcent.
Sæpè etiam cursu quatiunt, & Sole fatigant,
[y] *Cùm graviter tunsis gemit area frugibus, & cùm*
Surgentem ad Zephyrum paleâ jactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne [z] *luxu obtusior usus*
Sit genitali [a] *arvo, & sulco oblimet inertes;*
Sed rapiat sitiens Venerem, interiúsque [b] *recondat.*
Rursus cura patrum cadere & succedere matrum
Incipit, [c] *exactis gravidæ cùm* [c] *mensibus errant.*
[d] *Non illas gravibus quisquam juga ducere plaustris,*
Non saltu superare viam sit passus, & acri
Carpere prata fugâ, fluviosq; innare rapaces.
Saltibus in vacuis pascant, & plena secundum
Flumina: muscus ubi, & viridissima gramine ripa,
Speluncæq; tegant, & saxea procubet umbra.
[e] *Est lucos Silari circa, ilicibúsque virentem*

i Vulcani & Telluris filius. Alii aliis hoc inventum deferunt.

k Centauri Pelethronium montem Thessaliæ incolentes.

l Equum, inquit A. Gell. l. 10. c. 5. & alii. Sic vector, qui vehitur, potest tamen ipse eques intelligi. Lapithæ docuere equitem in armis insultare solo, & fingere equi gyrantis glomeratos gressus.

m Vehendi equitem, aut trahendi currum. *Al.* admissuræ.

n Equisones & magistri equum quærunt annis, animis & cursu acrem; quibus muniis nisi claret, frustra cluet in bello victor, frustra patriam præ se ferat aut parentes.

o Supra Georg. 1. *Eliadum palmas Epirus equarum.*

p *Aptum dicet equis Argos, ditésque Mycænas.* Horat.

q Descendatque ab ipso equo quem Neptuni percussa tridente tellus edidit.

r Admissuræ

s Taurus ille, quem patrem maritumque gregis designavere, saginent probè, ut Veneri sufficiat, prolemque similem gignat.

t Al. *Pubentes.*

u Vaccæ jejunio macerandæ, cursu, sole; labore areæ lassandæ, quò meliùs concipiant.

x De industria.

y Die Medio

z Obesitate & pinguedine. a Utero. naturalibus. honesta Metaphora. b Claudat meatus. c Mensibus aliquot a conceptu, ubi jam pregnantes vicinæ sunt partui. d Laborum immunes, ne abortiant, libere vagentur per nemora. e In Lucania, ubi Silarus flumen & Alburnus mons, est insectum quoddam, Latinè asilus, Grecè οἶστρος dictus, qui miseris modis vexat armenta.

Plurimus

Plurimus Alburnum volitans, cui nomen [f] *Asilo*
Romanum est; œstron Graij vertere vocantes:
Asper, [f] *acerba sonans, quo tota exterrita silvis*
Diffugiunt armenta: furit mugitibus æther
Concussus, sylvæque & sicci ripa [g] *Tanagri.*
[h] *Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras*
Inachiæ Juno pestem meditata juvencæ.
Hunc quoque (nam mediis ferv oribus acrior instat)
Arcebis gravido pecori, armentáque pasces
[i] *Sole recens orto, aut* [i] *noctem ducentibus astris.*
Post partum, cura in vitulos traducitur omnis:
[k] *Continuóque notas & nomina gentis inurunt:*
Et quos aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris servare sacris, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cætera pascuntur virides [l] *armenta per herbas.*
[m] *Tu quos ad studium, atque usum formabis agrestem,*
Jam vitulos hortare; viámque insiste domandi,
Dum faciles animi juvenum, dum mobilis ætas.
Ac primùm laxos [n] *tenui de vimine circlos*
Cervici subnecte: dehinc, ubi libera colla
Servitio assuerint, ipsis è torquibus [o] *aptos*
Junge pares, & coge [p] *gradum conferre juvencos.*
Atque illis jam sæpè rotæ ducantur [q] *inanes*
Per terram, & summo vestigia pulvere signent.
Pòst valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, & junctos temo trahat æreus orbes.
Intereà [r] *pubi indomitæ non gramina tantùm,*
Nec [s] *vescas salicum frondes, ulvamque palustrem,*
Sed frumenta manu carpes sata. nec tibi fœtæ
More [t] *patrum nivea implebunt mulctralia vaccæ:*
Sed tota in dulces consumunt ubera natos.
Sin ad bella magis studium, [u] *turmasque feroces,*
[x] *Aut Alphea rotis prælabi flumina Pisæ,*
Et Jovis in luco currus agitare volantes:
Primus equi labor est, animos atque arma videre

f Hellenismus.
g fl. Lucaniæ.
h Hujusmodi œstro ulta est Juno pellicem Iö Inachi filiam, à Jove in vaccam mutatam ut lateret uxorem. quo tabano agitata se in mare præcipitavit.
i Manè aut vesperi.
k Signant notis domini, generis, patriæ, & cui destinentur muneri, soboli propagandæ, sacrificiis, aut agriculturæ.
l Vaccæ, ut supra, *Ipsa autem macie tenuant armenta* i.e. vaccas, discretas à maribus.
m Ratio domandi juvencorum à teneris, & gradatim. vide Palladium 12. tit. Martii. Non ante tertium annum, nec post quintum &c. Columell. 6. l. 2. c.
n Circulos seu torques vimineos.
o Aptatos, ligatos, ἁρμόσους ἀ...
p Simul & conjunctim incedere.
q Varro l. 1. de re Rust. 20. c.
r Juvencis.
s Edules. infra 4. Georg. *vescumque papaver.*
t Qui lacticiniis vescebantur, neglectâ prole, quam vetat noster, à lacte & uberibus depelli.
u Equestres ad bellum.
x Aut in certamine Olympico curru contendere, quà Alpheus allait Pisam oppidum Elidos regionis, ubi sacer est Jovi lucus.

Bellantum, y lituósque pati, tractúque gementem
Ferre rotam, & stabulo frænos audire sonantes.
Tum magis atque magis z blandis gaudere magistri
Laudibus, & plausæ sonitum cervicis amare.
Atque hæc jam primo depulsus ab ubere matris
Audiat: inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, a jam jamque tremens, etiam inscius ævi.
At, tribus exactis, ubi quarta accesserit b æstas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibúsque sonare
Compositis, c sinuétque alterna volumina crurum:
Sitque laboranti similis: tum cursibus auras
Provocet; ac per aperta volans, ceu liber habenis,
d *Æquora vix summâ vestigia ponat arenâ.*
Qualis Hyperboreis Aquilo cùm densus ab oris
*Incubuit, Scythiæque hyemes, atque * arida e differt*
Nubila: tum segetes altæ, campique f natantes
Lenibus horrescunt flabris, summæque sonorem
Dant sylvæ, longique urgent ad littora fluctus:
Ille volat, simul arva fugâ, simul æquora verrens.
Hic vel ad g Elëi metas, & maxima campi
Sudabit spatia, & spumas aget ore cruentas,
Belgica vel molli meliùs feret h esseda collo.
Tum demum crassâ magnum farragine corpus
Crescere jam domitis sinito. namque ante domandum
Ingentes tollent animos: prensique negabunt
Verbera lenta pati, & duris parêre i lupatis.
k *Sed non ulla magis vires industria firmat,*
Quàm Venerem, & cæci stimulos avertere amoris:
Sive boum, sive est cui gratior usus equorum,
Atque ideo tauros procul, atque in sola relegant
Pascua post montem l oppositum, & trans flumina l lata
Aut intus clausos satura ad præsepia servant.
Carpit enim vires paulatim, m uritque videndo
Fæmina: *nec nemorum patitur meminisse, nec herbæ.*
Dulcibus illa quidem illecebris, & sæpe superbos
Cornibus inter se subigit decernere n amantes.
Pascitur in magnâ sylvâ formosa juvenca:

o *Illi*

y Pati cornuum & lituorum stridorem, necnon strepitum gementium rotarum.
z Sentire blandimenta & poppismata a manu magistri.
a Dum annis tener & operum rudis vinci laborat.
b Al. *etas.*
c Alterna glomeret volutétque crura.
d Campos.
* Sine pluviis.
e Dispergit, dissipat: Lucret. 1. l. *Et nubila differt.*
f Vndantes, fluctuantes, crispantes segetes.
g Elis urbs est & regio Peloponnesi certaminibus Olympiacis clara.
h Vehicula & currus Belgis in usu ad viam, & olim ad prælia.
i Frænis asperrimis, instar lupinorum dentium serratis.
k Neque tamen sagina farrea tantum valet ad incrementa boum & equorum, firmandasque ipsorum vires; quantum continere à Venere, in longinqua pascua mares ablegatos.
l Non tam transitus prohibendi gratiâ; quàm ut amatorum feminarum desiderium æquiùs ferant, habeantque ardoris refrigerium ab interfluentibus aquis.
m Fascinóne? an igne Cupidinis, qui oculis emicans per alterius oculos ad intima delapsus præcordia in medullis acerrimum commovet incendium. Apul. 1 o. Met.
n Tauros quorum pugnam descripturus est.

o *Illi alternantes multâ vi prælia miscent*
Vulneribus crebris; lavit ater corpora sanguis:
Versáque in obnixos urgentur cornua, vasto
Cum gemitu: reboant sylvæque & magnus p *Olympus.*
Nec mos bellantes unà stabulare: sed alter
q *Victus abit, longéque ignotis exulat oris,*
r *Multa gemens ignominiam, plagásque superbi*
Victoris, tum quos amisit inultus amores:
ſ *Et stabula aspectans regnis excessit avitis.*
t *Ergo omni curâ vires exercet, & inter*
Dura jacet u *pernix* x *instrato saxa cubili,*
Frondibus hirsutis, & carice pastus acutâ:
Et tentat sese; atque y *irasci in cornua discit*
Arboris obnixus trunco: ventósque lacessit
Ictibus: & sparsâ ad pugnam proludit arenâ.
Post, ubi collectum robur, virésque receptæ,
z *Signa movet, præcépsq; oblitum fertur in hostem:*
☞ a *Fluctus ut in medio cœpit cùm albescere ponto,*
Longiùs ex altoque sinum trahit: utque volutus
Ad terras, immane sonat per saxa, nec ipso
Monte minor procumbit; at ima exæstuat unda
Vorticibus, nigrámque altè subjectat arenam.
b *Omne adeò genus in terris hominumq; ferarumque*
Et genus æquoreum, pecudes, pictæque volucres
c *In furias, ignémque ruunt: amor omnibus idem.*
Tempore d *non alio catulorum oblita leæna*
Sævior erravit campis: nec funera vulgò
Tam multa e *informes ursi, stragémque dedere*
Per sylvas tum sævus aper, tum pessima tigris:
Heu malè tum Libyæ solis erratur in agris.
Nonne vides, ut tota f *tremor pertentet equorum*
Corpora, si tantùm notas g *odor attulit* g *auras?*
Ac neque eos jam frœna virûm, nec verbera sæva,
Non scopuli, rupésque cavæ, atque objecta retardant
Flumina, correptósque undâ torquentia montes.

o *Illi inter sese multa vi vulnera miscent, Cornuaque obnixi,* &c. 12. Aeneid.

p Cœlum.

q Lucanus hac comparatione utitur: lib 2. Statius. 2. Thebaid. & Silius, 16.

r Βαρυστενάχων.

ſ Et respiciens pascua in quibus dudum imperaverat vaccis.

t Ὀκνεῖ δ' ὁ νικῶν τῶν ταύρων. ὅταν δ' ἐξαδυνατήσῃ διὰ τὴν λαγνείαν, ἐπιτίθεται ὁ ἡττώμενος, καὶ κρατεῖ πολλάκις. Arist. l. 6 Hist. c. 21.

u Obstinatus ut se austeritate reficiat. Al. *pernox.*

x Non strato, nudo.

y Iratus experitur cornuum vires in arboris trunco, tanquam ad palum exerceat se.

z Redit ad hostem nuper victorem, renovat prælium, debellat, profligat.

a Ὡς δ' ὅτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηχέϊ κῦμα θαλάσσης, &c. Homer. Iliad. δ. & 11. Aeneid. *Qualis ubi alterno procurrens,* &c.

b *Hæc regna tenet primus aquis, Spicula cujus sentit in imis Cæruleus undis grex Nereidum, Flammamque nequit relevare mari, ut x amat insani bellua Ponti.* Senec Hipp.

c In furialis amoris ardorem. d Quàm quo furit libidine. e Turpes, immanes. Neque enim verum est quod de fœtu in formam lambendo fabulata est antiquitas. A secundis expediendis error ille. f Impetus ex titillatione venereâ, dum erumpere laborat, trepidans, g Equarum. Nota est historia equi Darii.

Ipse ruit dentésque [h] *Sabellicus* [i] *exacuit sus :*
Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas :
Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera [k] *durat.*
Quid [l] *juvenis, magnum cui versat in ossibus ignem*
Durus amor ? nempe abruptis turbata procellis
Cæca nocte natat serus [m] *freta : quem super ingens*
[o] *Porta tonat cœli, & scopulis illisa reclamant*
Æquora, nec miseri possunt revocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere [p] *virgo.*
Quid Lynces Bacchi [q] *variæ, & genus acre luporum,*
Atque canum ? quid quæ [r] *imbelles dant prælia cervi?*
Scilicet ante omnes [s] *furor est insignis equarum,*
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore [t] *Glauci*
Potniades malis membra absumpsere quadrigæ.
Illas ducit amor [u] *trans Gargara, transq; sonantem*
[u] *Ascanium : superant montes, & flumina tranant :*
Continuóq; avidis ubi subdita flamma medullis,
([x] *Vere magis : quia vere redit calor ossibus) illæ*
[y] *Ore omnes versæ in Zephyrum stant rupibus altis,*
Exceptantq; leves auras : & sæpe sine ullis
Conjugiis vento gravidæ (mirabile dictu)
Saxa per & scopulos & depressas cōnualles
Diffugiunt, non, Eure, tuos, neque Solis ad ortus :
In Boream, Caurumq;, aut unde nigerrimus Auster
Nascitur, & pluvio contristat frigore cœlum.
Hinc demum Hippomanes, vero quod nomine dicunt
Pastores, lentum distillat ab inguine virus :
Hippomanes, quod sæpe [z] *malæ legere novercæ,*
Miscuëruntq; herbas, & non innoxia verba.
[a] *Sed fugit interea,* fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore.
Hoc satis armentis : superat pars altera curæ,
Lanigeros agitare greges, hirtasq; capellas.

h Synecdochicè. Aper quilibet.
i Inter se atterendo. non ad saxa aut arbores ut aiunt
k Loricat se luto, induratque ad prælium. Arist. 6. Hist. Anim. c. 18. Plin. l. 8. c. 52.
l Leander cui non dictus? cui non notus? ex Musæo, Ovidio.
m Hellespontum.
o Qua fulmen è nube dirupta obliquè exit. *vel* respectu ad Cœli templa & regiam. Homer. 8. Iliad. Αὐτόμαται δὲ πύλαι μύκον οὐρανοῦ.
p Hero.
q Maculosæ. virgatæ, quæ Bacchi currum trahere finguntur.
r *Si conjugio timuere suo, Poscunt timidi prælia cervi.* &c. Sen. Hip.
s Quid furiet matres equarum, & causam ἱππομανίας reddit Arist. l. 4. de generatione Animal. c. 5.
t Glaucus filius Sisyphi sprevit sacra Veneris: irata Dea equas ipsius stimulis suis furiavit, ita ut Glaucum discerperent juxta Potniam urbem non procul a Dirce. Pausan. in prior. Eliacis.
u Trans montes & flumina. Ascanius fl. Mysiæ. Strabo. 14. l.
x Equæ libidinis furiis extimulantur circa vernum Æquinoctium. Col. 6. l. 27. c.
y Sedandæ æstuantis libidinis desiderio, ascendunt in montes, conversæ ad zephyrum, illius excipiunt auras, hinc concipiunt : fœtum quidem abortivum, qui distillat ab inguine virosus, diciturque Hippomanes. De alio Hippomane, *carunculâ nascentis equi de fronte revulsâ* infr. Lib. 4. Æneid. vide Arist. Hist. Anim. 6. Lib. 18. Cap. Columell. 6. l. 27. c.
z Ardentes amore privignorum, ut Phædra, & aliæ veneficæ. supra 2. Geo.
a Castigat studium suum singulis nimis immoratum; transitq; ad *curam ovium & caprarū quæ est tertia libri hujus pars.*

Hic

Hic b *labor; hinc laudem fortes sperate coloni.*
c *Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum*
Quàm sit, & angustis hinc addere rebus honorem:
d *Sed me Parnassi* e *deserta per ardua dulcis*
Raptat amor: e *juvat ire jugis, quà nulla priorum*
Castaliam f *molli divertitur orbita clivo.*
Nunc veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.
Incipiens g *stabulis edico in mollibus* * *herbam*
Carpere oves, dum mox frondosa reducitur æstas:
Et multâ duram stipulâ, filicúmque maniplis
Sternere subter humum: glacies ne frigida lædat
h *Molle pecus, febrémque ferat, turpésque podagras.*
Post hinc digressus, jubeo frondentia capris
i *Arbuta sufficere, & fluvios præbere recentes:*
Et stabula k *a ventis hyberno opponere Soli*
Ad medium conversa diem, cùm frigidus olim
Jam cadit, l *extremóque irrorat Aquarius anno.*
m *Hæc quoque non curâ nobis leviore tuenda:*
Nec minor usus erit, quamvis n *Milesia magno*
Vellera o *mutentur* p *Tyrios incocta rubores.*
Densior q *hinc soboles: hinc largi copia lactis.*
Quàm magis exhausto spumaverit r *ubere mulctra,*
Læta magis pressis manabunt flumina mammis.
Nec minus interea barbas, s *incanáque menta*
t *Cinyphii tondent hirci,* u *setásque comantes*
x *Usum in castrorum, & miseris velamina nautis.*
Pascuntur verò sylvas, & summa y *Lycæi,*
Horrentésque rubos, & amantes ardua dumos.
Atque ipsæ z *memores redeunt in tecta: suósque*
Ducunt, & gravido superant vix ubere limen.

b Labor vester, in tuendis minoribus animalibus. *vel* labor meus in ornandâ re tam humili; unde & laus major. ut l. 4. Georg. *In tenui labor, at tenuis non gloria.*

c Compone cum Lucretio quem imitatur. *Nec me animi fallit, quam sint obscura: sed acri Percussit thyrso laudis spes magna,* &c. l. 1.

d *Me verò primùm dulces ante omnia Musæ, Quarum sacra fero, ingenti percussus amore,* &c. supra 2. Georg.

e *Avia Pieridum peragro loca, nullius antè Trita solo* &c. Lucret. l. 1. & 4.

f Facili ascensu. Est enim fons Castalius ad ima Parnassi montis in Phocide.

g Non educendæ oves pastum per hyemem; sed continendæ domi ad usque ver frondosum, in stabulis mollibus, stipulâ & filice stratis. Varro. l. 2. c. 2.

* Fœnum, frondem populeam, ulmeam; folia ficulnea, paleam, furfur. Varro. 2. l. 2. c. Cato 5. c.

h Ex omnibus animalibus vestitissimum, frigoris tamen impatientissimum, nec minus æstivi vaporis. Columel. l. 7. c. 3

i Cacumina arbuti & lentisci, nec non recentem indies aquam. k Ita ad Meridiem sita, ut spectent tamen Orientem. l *Ubi inversum contristat Aquarius annum.* sc. Januario. m Caprilia æquè ac ovilia curanda erunt. n Miletus, urbs Joniæ, principe lanâ nobilis. o Permutatione mercium, commercio. p Tyriâ incocta purpurâ. q A capris. r Al. *ubera* Quæ quo magis pressa & emulsa, eo magis lacte manant. s Valdè cana. ut 6. Aeneid. sub fine, de Numa. t Cinyphs fl. Africæ, ubi insignes hirci. *Synecdoche,* pro genere Cinyphii pastores tondent menta & barbas *hircis.* vel Pastores tondent barbas Cinyphii hirci. i. e. hircorum *tondent* pro *tondentur* poni vult interpretum vulgus. u Pilos, villos. x Varro l. 2. Rust. c. 11. Capra pilos ministrat ad usum nauticum & ad bellica tormenta. Non tamen in munimen castrorum, ne noceant tormenta bellica, ut volunt quidã. potius in usum ciliciorum & gausapinorum sagorum in funes naviũ & tormentorũ bellicorũ. y Montium, uti Lycæus mons est Arcadiæ Synec. speciei. z Nemine reducente domũ redeunt tempestivè, hœdósq; unâ ducunt, cùm oves stultũ pecus & obliviosum custode indigeant.

a *Ergo*

a Ergo omni studio glaciem, ventosque nivales,
Quo minus est illis curæ mortalis egestas,
Avertes: victúmque feres, & b virgea lætus
Pabula: nec totâ claudes fœnilia brumâ.
At verò c Zephyris cùm læta vocantibus æstas;
In saltus utrumque gregem, atque in pascua mittes:
d Luciferi primo cum sidere frigida rura
Carpamus: dum mane novum, dum gramina canent;
Et ros in tenerâ pecori gratissimus herbâ est.
Inde, ubi quarta sitim cœli collegerit hora;
Et cantu querulæ e rumpent arbusta cicadæ:
Ad puteos, aut alta greges ad stagna jubeto
f Currentem ilignis potare canalibus undam:
Æstibus at mediis umbrosam exquirere vallem:
Sicubi magna g Jovis antiquo robore quercus
Ingentes tendat ramos, aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacrâ nemus accubet umbrâ.
Tum tenues dare rursus aquas, & pascere rursus
Solis ad occasum; cùm frigidus aëra vesper
Temperat, & saltus reficit jam h roscida Luna:
i Littoráque halcyonem resonant, & acanthida dumi.
k Quid tibi pastores Libyæ: quid pascua versu
Prosequar, & raris habitata mapalia tectis?
Sæpe diem, noctémque, & totum ex ordine mensem
Pascitur, itque pecus longa in deserta sine ullis
Hospitiis: tantum campi jacet, omnia secum
Armentarius Afer agit, tectumque, lanémque,
l Armaque, m Amyclæumq; canē, n Cressamq; pharetrā.
Non secus ac patriis acer Romanus in armis
o Injusto sub fasce viam cùm carpit, & p hosti
q Ante expectatum positis stat in agmine castris.
r At non, quà Scythiæ gentes, s Mæoticáque unda,
Turbidus & torquens flaventes t Ister arenas:

a Quo minùs sibi consulere suique curam gerere valent, ut parent, quæ mortalis egestas desiderat, eo magis tu prospice necessaria quæ defendant eas alantque.
b Arbutea, quernea, fænilia, indulta largè & liberè per totam hiemem.
c Ubi novam æstatem h. e. ver evocarint Zephyri.
d Primo mane.
e Πάθος ὑπερβολικόν. ut, *ruptæ lecto re columnæ*, &, *fregit subsellia versu.*
f Sale, ut docet Columella: l. 7. c 3. velut ad pabuli condimentum canalibus ligneis imposito.
g Sacra Jovi quercus.
h Roriflua, demittens vaporem humidum qui non in altum subvectus fuerat.
i Vesperi, diè inclinante, ubi litora resonant cantu halcyonum, dumi carduelium.
k Alia Afris pastoribus pecora pascendi ratio, ut quibus loca subinde mutantibus *Nulli domus, plaustris habitant, migrare per arva Mos, atque errantes circumvectare penates.*
l Adversus populabundos prædones.
m Laconem, Spartanum. Amyclæ, urbs Laconiæ.
n Synecdochicè. Cretes sagittis nobiles.
o Iniquo & gravi. Ex Rom. enim disciplinâ, milites in expeditionibus bajulabant cibaria, annonam quandoque menstruam, & si quid opus esset ad munienda castra, supra gladium scutum, galeam & arma cetera. p Obvius. Alii leg. *hostem.* q Antequam expectetur. Ovid 8. Met. *Ante expectatum portus tenuere petitos.* r Alia & longe diversa pascendi ratio Scythis & qui armenta per totum annum in stabulis clausa continent. s Palus Mæotis. t Danubius.

u Quáque

[u] Quáque redit medium Rhodope porrecta sub axem.
Illic clausa tenent stabulis armenta, neque ullæ
Aut herbæ campo apparent, aut arbore frondes:
Sed jacet aggeribus niveis informis, & alto
Terra gelu latè, septémque assurgit in ulnas,
Semper hyems, semper spirantes frigora Cauri.
Tum sol pallentes haud unquam discutit umbras:
Nec cùm invectus equis altum petit æthera, nec cùm
Præcipitem Oceani [x] rubro lavit æquore currum.
[y] Concrescunt subitæ currenti in flumine crustæ.
Undáque jam tergo [z] ferratos sustinet [z] orbes,
Puppibus illa priùs patulis, nunc hospita plaustris:
[a] Æraque dissiliunt vulgò, vestésque rigescunt
Indutæ: [b] cæduntque securibus humida vina:
Et totæ solidam in glaciem [c] vertere lacunæ:
Stiriáque impexis induruit horrida barbis.
Interea toto non secius aëre ningit.
Intereunt pecudes: stant circumfusa pruinis
Corpora magna boum: confertóque agmine cervi
Torpent [d] mole novâ, & summis vix cornibus extant.
Hos non immissis canibus, non cassibus ullis,
Puniceæve agitant pavidos [e] formidine pennæ:
[f] Sed frustra oppositum trudentes pectore montem,
Cominus obtruncant ferro, graviterque [g] rudentes
Cædunt, & magno læti clamore reportant.
[h] Ipsi in defossis specubus, secura sub altâ
Ocia agunt terrâ, congestaque robora, totásque
Advolvere focis ulmos, ignique dedere.
Hìc noctem ludo ducunt, & [i] pocula læti
[k] Fermento, atque acidis imitantur vitea sorbis.
[l] Talis Hyperboreo septem subjecta trioni
Gens effræna virûm Rhipæo tunditur Euro:
Et [m] pecudum fulvis velantur corpora [m] setis.

[u] Quà Rhodope porrecta ad Septentrionem Hæmo, a quo antea divulsus erat, conjungitur. *Threiciam Rhodopen habet angulus unus & Hæmum.* Ovid. 6. Met.

[x] A repercussu radiorum Solis occidentis.

[y] Ister, fluminaque alia, ut & mare, durantur glacie. *Quaque rates ierant, pedibus nunc itur, Perque novos pontes Ducunt Sarmatici barbara plaustra boves.*

[z] Rotas ferro armatas.

[a] Aereæ hydriæ frigore rumpuntur.

[b] *Nudaque consistunt formam servantia testæ Vina, nec hausta meri, sed data frusta bibunt.* Ovid. Trist. 3. l. & Pont. l. 3. & vide Brodæi Miscel. 5. l. 31. c. *Humida* itaque hic non est ociosum epitheton, ut censuit Quintilianus l. 8. c. 6.

[c] Se. i. e. versæ sunt.

[d] Nivium.

[e] Lineâ plumis versicoloribus, iisdémque ustulatis intertextâ, quæ visu & odore territos cervos in veras plagas obstantes impellat.

[f] Sed frustra conatos cervos nivium montem oppositum trudere venatores ipsi cominus conficiunt.

[g] Catachresticè translatum, ab asinis.

[h] Sarmatæ ob sævitiam hiemis specus aut suffossa habitant, totum braccati corpus, &, nisi qua vident, etiam ora vestiti: Mela. Lib. 2. Cap. 1.

[i] Ex hordeo aut frumento in quandam similitudinem vini corrupto potum conficiunt. Tacit. de Germanis. De Zytho & Cervisia lege Hadr. Junii Cap. 12. Lib. 2. Aminado. [k] Potum ex hordeo fermentant, sorbisque condiunt, ut vinum sapiat. [l] Atque hæc est vitæ ratio genti efferæ quæ habitat terras subditas Septentrionali axi, vapulatque Euro a Rhipæis montibus, si qui sunt, flante. [m] Rhenonibus, & inversis pecudum ferarumque pellibus.

n *Si tibi lanicium curæ, primùm aspera sylva,*
o *Lappæq; , tribuliq; absint: fuge pabula læta.*
Continuóque greges villis lege mollibus albos.
p *Illum autem, (quamvis aries sit candidus ipse)*
Nigra subest udo tantùm cui lingua palato,
Rejice, ne maculis infuscet vellera pullis
Nascentum: plenóque alium circumspice campo.
Munere sic niveo lanæ (si credere dignum est)
q *Pan deus Arcadiæ captam te, Luna, fefellit,*
In nemora alta vocans: nec tu aspernata vocantem.
At cui lactis amor, cytisum, lotósque frequentes,
Ipse manu, r *salsásque ferat præsepibus herbas.*
Hinc & amant fluvios magis, & magis ubera tendunt:
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi jam excretos prohibent à matribus hœdos,
Primáque s *ferratis præfigunt ora capistris.*
Quod surgente die mulsere, horísque diurnis,
Nocte t *premunt: quod jam tenebris & sole cadente,*
Sub lucem exportant u *calathis (adit oppida pastor)*
Aut parco sale contingunt, x *hyemique reponunt.*
Nec tibi cura canum fuerit postrema: sed unà
Veloces y *Spartæ catulos, acrémque Molossum*
Pasce sero pingui. nunquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem, incursúsque luporum,
Aut impacatos à tergo horrebis z *Iberos.*
Sæpè etiam cursu timidos agitabis a *onagros:*
Et canibus leporem, canibus venabere damas;
Sæpè b *volutabris pulsos sylvestribus apros*
Latratu c *turbabis agens: montésque per altos*
Ingentem clamore premes ad retia cervum.
Disce & odoratam stabulis accendere d *cedrum,*
d *Galbaneóque agitare graves nidore chelidros.*
Sæpè sub immotis præsepibus aut mala tactu
Vipera delituit, cœlúmque exterrita fugit:
Aut tecto assuetus coluber succedere, & umbræ,
Pestis acerba boum, pecoríque aspergere virus,
Fovit humum. cape saxa manu, cape e *robora pastor:*
Tollen.

n *Quarta libri pars.*

o Quæ om^nia lanam hamis velut inuncatam vellicant.

p Quin & aries ipse rejiciendus ab admissurâ, cujus sub linguâ vena sit nigra. namq; concolores erunt agni: Varro. 2. l. 2. c. Colum.

q Adserit hanc fabulam Pani, abdicatam Endymioni, ex Nicandro Macrobius l. 5. Sat. c. 22. ut qui menses à Luna collegerit, uti Endymion periodos.

r Vide Plutarchum in Naturalib. Quæst. Cur pastores pecori i_alem porrigunt?

s Quæ claviculis inversis armata pungant matrem ne admittat hædum.

t In caseum cogunt.

u Lactis metas, lacticinia venalia in calathis ferunt ad oppida.

x In hiemem.

y Laudantur passim Lacones & Epirotici canes. Hîc ad custodiam & venationem.

z Hispanos, bellicosos, adeóque prædones & abigeos.

a Sylvestres asinos, quorum pulli, lalisiones, in deliciis. Mart. 13 l. 57. Epigr.

b E volutabris cœni quibus gaudet amica luto sus.

c Vrgebis. vox venatica.

d Cujus suffitu & odore, arceantur chelydri, Viperæ latitantes, & colubri lactis sina aut vini dolia frequentantes.

e Sudem.

Tollentemq; minas, & sibila colla tumentem
Dejice: jamque fugâ timidum caput abdidit altè,
Cùm medij nexus, extremæq; f agmina caudæ
Solvuntur, tardósque trahit sinus ultimus orbes.
Est etiam ille malus Calabris in saltibus g anguis,
Squamea convolvens sublato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus alvum:
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, & dum
Vere madent udo terræ ac pluvialibus Austris,
Stagna colit: ripísque habitans hic piscibus atram
h *Improbus ingluviem, ranísque* i *loquacibus explet.*
Postquàm exusta palus, terræq; ardore dehiscunt,
Exsilit in siccum; & flamantia lumina torquens,
Sævit agris, asperq; siti, atque k *exterritus æstu.*
l *Ne mihi tum molles sub dio carpere somnos,*
Neu dorso nemoris libeat jacuisse per herbas,
m *Cùm, positis novus exuviis, nitidúsque juventâ*
Volvitur, aut catulos tectis, aut ova relinquens,
Arduus ad solem, & linguis micat ore trisulcis.
n *Morborum quoque te* o *causas, & signa docebo.*
Turpis oves tentat scabies, 1 *ubi frigidus imber*
Altiùs ad vivum persedit, & 2 *horrida cano*
Bruma gelu: vel 3 *cùm tonsis illotus adhæsit*
Sudor, & 4 *hirsuti secuerunt corpora vepres.*
p *Dulcibus idcirco fluviis pecus omne* q *magistri*
Perfundunt: udísque aries in gurgite villis
Mersatur, missúsque secundo defluit amni.
Aut tonsum tristi contingunt corpus r *amurcâ,*
Et spumas miscent argenti; s *vivaq; sulphura,*
t *Idæasq; pices, & pingues unguine ceras,*
u *Scillámq;,* x *helleborósque graves, nigrumq; bitumen.*
y *Non tamen ulla magis præsens fortuna laborum est,*
Quàm si quis ferro potuit rescindere summum
Vlceris os. alitur vitium, vivítque tegendo,
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat, z *& meliora deos sedet* a *omnia poscens.*
Quinetiam ima dolor balantum lapsus ad ossa

f Orbes, nexus.

g Chersydrus, aquas & terras infestans. Natrix.

h Audax & vorax.
i Coaxantibus.
k Al. *exercitus.*
l Neque enim sine periculo dormitur sub dio, grassante hoc chersydro & sæviente.
m De Pyrrho eadem. 2. l. Æneid. Lucret. 4. l. *Cùm lubrica serpens exuit in spinis vestem.* i. 2. leberidem.
n *Quarta libri pars, de morbis pecorum.*
o Quatuor: 1, 2, 3, 4.
p Remedia morbi, & scabiei docet.
q Pastores.
r Fecibus olei.
s Ad fluorem versus, alii legunt, *ac sulfura viva.*
t Ida mons Phrygiæ pinubus nobilis, e quibus fluit pix liquida. *tarre*, & resina.
u Cepam marinam.
x Album & nigrum veratrum.
y Non tamen efficacius aut præsentius aliud remedium, quàm exulceratæ partis rescissio: *Vlcus enim vivescet & inveterascet alendo.* Lucret. 4.
z Et ipse otiosus desidens neque manum admovens remedium cœlitus ignavis precibus exposcit, expectatque. Frustra enim si te ignaviæ tradideris, votis muliebribus auxilia Deorum implores. Salust.
a Canterus legi vult, *omina.*

b *Cùm furit, atque artus depascitur arida febris;*
Profuit incensos æstus avertere, & inter
Ima ferire pedis salientem sanguine venam:
c *Bisaltæ quo more solent, acerque* d *Gelonus,*
Cùm fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
e *Quum* [1] *procul aut molli succedere sæpius umbræ*
Videris, [2] *aut summas carpentem ignaviùs herbas,*
[3] *Extremamq; sequi,* [4] *aut medio procumbere campo*
Pascentem, [5] *& seræ solam decedere nocti:*
f *Continuò ferro culpam compesce, priùs quàm*
Dira per incautum serpant contagia vulgus.
Non tam creber, agens hyemem ruit æquore turbo,
Quàm multæ pecudum pestes, nec singula morbi
Corpora corripiunt: sed tota g *æstiva repente,*
h *Spemq; gregemq; simul, cunctamq; ab origine gentem.*
Tum sciat aërias i *Alpes, & Norica siquis*
Castella in tumulis, & Iäpidis arva Timavi,
Nunc quoque pòst tanto videat, desertaque regna
Pastorum, & longè saltus latèque vacantes.
k *Hîc quondam* l *morbo cœli miseranda coorta est*
Tempestas, totóque autumni incanduit æstu:
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum:
Corrupitque lacus, infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat simplex: sed ubi ignea venis
Omnibus acta sitis, miseros abduxerat artus,
Rursus abundabat fluidus m *liquor, omniáque in se*
Ossa minutatim morbo collapsa trahebat.
n *Sæpe in honore deûm medio stans* [1] *hostia ad aram,*
Lanea dum niveâ circundatur o *infula vittâ,*
Inter cunctantes cecidit moribunda p *ministros:*
Aut siquam ferro mactaverat q *antè sacerdos,*
Inde neque impositis ardent altaria fibris,
Nec responsa potest consultus reddere r *vates:*

b Ad febrim ovium mittatur sanguis è vena in talo aut inter ungulas:
c Accolæ Ponti Euxini. Val. Flacc.
d Geloni, Sarmatæ, Getæ, pop. Scythiæ prædabundi, in itinere aut fugâ, deprehensi fame aut siti, sanguinem e cruribus equinis emissum equarum lacte mistum (sunt enim ἱππημολγοὶ) bibunt.
e Signa pecudis febricitantis quinque: 1, 2, 3, 4, 5.
f Interfice, ne latiùs grassetur morbus.
g Greges in æstivis. Metonym. loci. æstate autem potissimùm febre corripiuntur oves.
h Agnos simul & oves.
i Nobilitatæ olim ovibus regiones Alpinæ, Noricæ, & Venetæ, quâ Iäpis ex Aetolia ductâ coloniâ juxta fl. Timavum consedit, etiamnum hodie à tanto temporum intervallo, gregibus peste extinctis, desertæ jacent.
k Mentione factâ luis Venetæ sumit occasionem poeta describendæ pestis. cujus primas duxit lineas Iliad. α. Homerus. à quo seu fonte perenni fluxit pestilentiæ descriptio ad reliquos: Thucydidem. 2. l. Lucretium. lib. 6. Ovid. Met. lib. 7. Senec. Oedip. 1. act. Lucan. 6. l. ad quos vide quæ nos de causis & symptomatis pestis. Sil. Ital. l. 17.
l Corrupto aëre.
m Humor corruptus. cachochymia.
n Grassata lues invasit 1 Hostias, 2 Vitulos, 3 Canes, 4 Sues, 5 Equos, 6 Boves, 7 Feras, 8 Pisces, 9 Serpentes, 10 Aves.
o Hostiæ coronabantur infulis, quæ fasciæ erant instar diadematum, a quibus utrinque dependebant vittæ.
p Popas.
q Quam ipsâ peste caderet.
r Extispex, cujus erat consultis extis futura prædicere, nihil hîc præsagire potest corruptis tabo extis.

Ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri;
Summáque jejunâ sanie infuscatur arena.
[2] *Hinc lætis vituli vulgò moriuntur in herbis,*
Et dulces animas plena ad præsepia reddunt.
[3] *Hinc* [s] *canibus blandis* [t] *rabies venit, &* [4] *quatit ægros*
* *Tussis anhela sues, ac faucibus angit obesis.*
Labitur infelix studiorum, atque immemor [u] *herbæ*
[5] *Victor equus: fontésque* [x] *avertitur, & pede terram*
∴ *Crebra ferit: demissæ aures; incertus ibidem*
Sudor, & ille quidem morituris frigidus: aret
Pellis, & ad tactum tractanti dura resistit.
Hæc ante exitium primis dant signa diebus.
Sin in processu cœpit [y] *crudescere morbus,*
Tum verò ardentes oculi, atque attractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu gravis: imáque longo
Ilia singultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & [z] *obsessas fauces premit aspera lingua:*
Profuit inserto [a] *latices infundere* [b] *cornu*
Lenæos: ea visa salus morientibus una.
Mox erat [c] *hoc ipsum exitio: furiísque refecti*
Ardebant: ipsíq; suos jam morte sub ægrâ
([d] *Dii meliora piis, errorémq; hostibus illum)*
Discissos nudis laniabant dentibus artus.
[6] *Ecce autem duro fumans sub vomere taurus*
Concidit, & mistum spumis vomit ore cruorem,
Extremósque ciet gemitus. it tristis arator
Mœrentem abjungens [e] *fraternâ morte juvencum,*
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
[f] *Non umbræ altorum nemorum, non mollia possunt*
Prata movere animum, non qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis: at ima
Solvuntur latera, atque oculos stupor urget inertes:
Ad terrámque fluit devexo pondere cervix.
[g] *Quid labor, aut benefacta juvant? quid vomere terras*
Invertisse graves? [h] *atqui non Massica Bacchi*
Munera, non illis epulæ nocuere repostæ.
Frondibus & victu pascuntur simplicis herbæ:
Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu

s Sagacibus sc. & odoris prima infectio. vide quæ ad Sen. Oedip.
t Quæ propria canum, ut——*——Tussis & angina suum.
u Pabuli. ut eclog. 8. *Immemor herbarum.* non, *victoriæ*, ut nimis subtiliter Jacob. Bonon. 3 Syllog.
x Aversatur.
∴ Hellen. ut *apprima, torva, fera.*
y Ingravescere.
z Interclusas.
a Vinum autem, quod in mali hujus remedium adhiberi solitum est, in tantum non profuit, ut etiam obfuerit in furiam actis equis, ut ipsi se suis dentibus laniarent.
b Infundibulo.
c Vinum.
d Mittant. Abominandi formula.
e Consortis, jugalis tauri interitu.
f Nulla juvant remedia, nusquam patet suffugium? levamen nullum.
g Neque iis operæ in terrâ colendâ impensæ gratia ulla aut respectus.
h Atqui non à temulentia aut crapula ex vino & epulis hic morbus tauris, quibus simplex victus herbæ & potus fluentis aquæ, nedum, ab insomni curâ,

Flumina; nec ſomnos abrumpit cura ſalubres.
i *Tempore non alio, dicunt, regionibus illis*
Quæſitas ad ſacra boves Junonis & uris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergò ægrè raſtris terram rimantur, & ipſis
Unguibus infodiunt fruges: montéſque per altos
k *Contentâ cervice trahunt ſtridentia plauſtra.*
7 *Non* l *lupus inſidias explorat ovilia circum,*
Nec gregibus nocturnus m *obambulat: acrior illum*
Cura domat. timidi damæ, cervique fugaces
Nunc interq; n *canes, & circum tecta vagantur.*
8 *Jam maris immenſi prolem, & genus omne* o *natantū*
Littore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
p *Proluit: inſolitæ fugiunt in flumina Phocæ.*
9 *Interit & curvis fruſtra defenſa latebris*
Vipera, & attoniti ſquamis q *aſtantibus hydri.*
10 *Ipſis eſt aër avibus non æquus, & illæ*
Præcipites altâ vitam ſub nube relinquunt:
r *Præterea,* ſ *nec jam mutari pabula refert:*
t *Quæſitæq; nocent artes: ceſſere* u *magiſtri,*
x *Phyllyrides Chiron,* y *Amythaoniúſque Melampus.*
z *Sævit & in lucem Stygiis emiſſa tenebris*
Pallida Tiſiphone: morbos agit ante metúmque,
Inque dies avidum ſurgens caput altiùs effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes,
Arenteſq; ſonant ripæ, colléſque ſupini.
Jamq; catervatim a *dat ſtragem, atque aggerat ipſis*
In ſtabulis turpi dilapſa cadavera tabo:
b *Donec humo tegere, ac foveis abſcondere diſcunt.*
Nam neque erat coriis uſus: nec viſcera quiſquam
Aut undis c *abolere poteſt, aut vincere flammâ.*
Nec tondere quidem morbo illuvieq; pereſa
Vellera, nec telas poſſunt attingere putres.
Verùm etiam inviſos ſiquis tentarat amictus,
Ardentes d *papulæ, atque immundus olentia ſudor*
Membra ſequebatur; nec longo deinde moranti
Tempore, contactos artus e *ſacer ignis edebat.*

i Jam quidem, ſicubi aliâs, neceſſe erat, in locum taurorum qui interierant, jungere uros qui ad Junonis templū ferrent ſacra. Alluſum volunt ad Argivam ſacerdotem, quam, deſideratis jumentis, filii Cleobis & Biton ad fanum ſub curru juncti traxerunt. Cic. Tuſc. quæſt. 1.
k Quin & ipſi homines aratra junctim trahebāt.
l Citarem poetas noſtri interpetes & imitatores, ſed quia ætate & ingenio inferiores, ſat eſt, ſuprà nominâſſe, ut qui volet eos conferat.
m Inſidiaturus.
n Innoxios, ut quos ſua etiam cura domat.
o Piſcium.
p Impulſu provolvit in littus.
q Horrentibus & aſperis ex morbo.
r *Nec ratio remedi communis certa dabatur*, &c. Lucret. 6. l.
ſ Quod tamen unicum remedium ſtatuit Columel. 7. l. 5. c.
t *Succumbit medicina malis.* Manil. *mali moles potentior arte eſt.*
u Medici optimi, cujuſmodi fuere ——— x ——— Chiron Saturni & Phylliræ, ——— y ——— Melampus filius, Amythaonis.
z Et quis modus? ubi Furiæ ab inferis emiſſæ longè latéque luem iſtam ſpargant, morbos metúmque indies adaugeant.
a Tiſiphone, aut ipſa peſtis.
b Tandem inventum altis foſſis ſepelire animalia peſte abſumpta quorum vellera, coria ac viſcera nulli erant uſui, imo tangentibus exitialia.
c Purgare.
d Puſtulæ, exanthemata aut carbunculi. e *Exurit ſacer ignis*, Lucr. 6. Inſanibilis ſacer ignis, quam puſtulam vocant paſtores, &c. Columella. 7. l. 5. c.

PUB. VIRGILII MARONIS GEORGICORUM

LIB. IV.

ARGUMENTUM.

Mellarii sedes ut designanda. Alveorum materies & fabrica. Apum seditiones & Pugnæ. Breviter de cultura horti, laudatâ Tarentini cujusdam senis industriâ. Apum Respublica, fœtus, victus; patria, leges, fœdera pacis ac belli, laboris & quietis. Providentia. Præsagia tempestatum. Genus, ætas, cultus in Reges, Ingenium, solertia, & quasi rationis scintillæ. Mellatio, cujus duo tempora, Ver, & Autumnus Apum morbi & remedia. Extinctarum restauratio ex putrefacto juvenco, Quæ refertur inventa Aristæo, cuius historiæ adjicitur Orphei fabula. Epilogus operis.

PRotinus a *aërii mellis cœlestia dona*
Exequar. hanc etiam Mæcenas aspice b *partem.*
c *Admiranda tibi levium spectacula rerum,*
Magnaminósque duces, totiusq; ordine gentis
Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.
In tenui labor, at tenuis non gloria: *si quem*
Numina d *læva sinunt, auditque vocatus Apollo.*
Principio sedes apibus e *statioq; petenda,*
Quo neque sit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oves, hœdíque petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, & surgentes atterat herbas.
Absint & picti squallentia terga lacerti
f *Pinguibus à stabulis,* g *Meropésque, aliæque volucres,*
Et manibus h *Progne pectus signata cruentis.*
Omnia nam latè vastant, ipsásque volantes

a Μέλι ἐστὶ τὸ πίπτον ἐκ τοῦ ἀέρος. Arist. Hist. Animal. l. 5. c. 22. & Plin l. 11. c. 12. *Venit hoc ex aëre, & maximè siderum exoriu, &c. sive ille est cœli sudor, sive quædam siderum saliva, sive purgantis se aëris succus, &c.*

b Agriculturæ.

c Attentionem petit, dicturus de admirandâ apum naturâ politiâ præliis, &c. de quibus videndi Aristot. 9 l. hist. animal. c. 40. Plin. l. 11. Varr. Re. Rust. 3. l. c. 16. Columel. l. 9. 2. c. Pallad. l. 1. tit. 37. Autor Geoponic.

d Quamvis Romanis auguris capientibus antica fuerit pars Meridies; atque hinc auspicia ab Oriente læva, fuerint prospera: hîc tamen ex mente Agellii 5. l. 12. c. *Læva numina* intelligo quæ vim lædendi habent, placandaque ne obsint. e Metaph. à castris & navibus. Locus apiario destinatus. f Ab alvearibus melle fœtis. g Aves apibus inimicæ. Arist. & Plin. paros addunt. h Hirundo. Ovid. 6. Met. fab. Philomelæ. *neque adhuc de pectore cædis Excessere notæ, signataque sanguine pluma est.*

Ore ferunt, [i] *dulcem* [k] *nidis immitibus escam.*
[l] *At liquidi fontes, & stagna virentia musco*
Adsint, & tenuis fugiens per gramina rivus:
Palmaq; [m] *vestibulum, aut ingens oleaster obumbret:*
Ut cùm prima novi [n] *ducent examina reges*
Vere suo, ludetq; favis emissa [o] *juventus,*
Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviáque hospitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, [p] *seu stabit iners, seu profluat humor,*
Transversas salices, & grandia conjice saxa:
Pontibus ut crebris possint consistere, & alas
Pandere ad æstivum solem, si forte morantes
Sparserit, [q] *aut præceps Neptuno immerserit Eurus.*
Hæc circum [r] *casiæ virides, & olentia latè*
Serpylla, & graviter spirantis copia thymbræ
Floreat, irriguúmque bibant violaria fontem.
[s] *Ipsa autem seu* [t] *corticibus tibi suta cavatis,*
Seu lento fuerint alvearia vimine texta;
Angustos habeant aditus. nam frigore mella
Cogit hyems, eadémque calor liquefacta remittit.
[u] *Utraque vis apibus pariter metuenda. neque illæ*
Nequicquam in tectis certatim tenuia cerâ
Spiramenta linunt, [x] *fucóque &* [y] *floribus oras*
Explent, collectúmque hæc ipsa ad munera gluten,
Et visco, & Phrygiæ servant [z] *pice lentius* [z] *Idæ.*
Sæpe etiam [a] *effossis (si vera est fama) latebris,*
Sub terrâ fodere larem: penitusq; repertæ
[b] *Pumicibúsque cavis, exesæque arboris antro:*
Tu tamen & levi rimosa [c] *cubilia* [d] *limo*
Unge, fovens circum, & raras superinjice frondes,
Neu propius tectis [e] *taxum sine,* [f] *néve rubentes*
Ure foco cancros, altæ neu crede paludi:
Aut ubi odor cœni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant, vocísque offensa resultat imago.
Quod superest, ubi pulsam hyemem sol aureus egit
[g] *Sub terras, cœlúmque æstivâ luce reclusit:*
Illæ continuò saltus, sylvásque peragrant,

Pur-

i Mellificam sc.
k Pullis crudelibus.
l Noxia prius amoverat, utilia jam adesse monet.
m Locum fornicatum in quo locantur alvearia.
n Tanquam novam coloniam.
o Apiculæ, fœtus novus.
p Sive stagnabit, sive fluet aqua.
q Aut aquis immerserit vis venti.
r Poetica casia, vulgo *lavendula.*
s Alvei conficiendi ratio, & materia ejus.
t Suberis.
u Caloris & frigoris. ille resolvit. hoc cogit.
x Glutine ex fuco marino frutice.
y Florum lacrymis.
z Pice laudatissimâ ex Ida monte Phrygiæ.
a Aristot l.5. hist. An. c. 22. Apud Themiscyram circa Thermodoontem amnem, apes tam in terra quam in alveis faciunt favos.
b Saxis cavernosis.
c Alveos.
d Seu luto & fimo bubulo.
e Arborem mellificiis gravem. *Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos.* eclog. 9.
f Gravis & tetri odoris qualibet prohibeantur; sicuti cancri nidor cùm est ignibus adustus, aut odor palustris cœni nec minus cavæ rupes, aut valles argutæ, quas Græci ἠχοῦς vocant. Interprete Columella l.9.c.5.
g Ad Antipodas.

Purpureósque metunt flores, & flumina libant
Summa leves: h *hinc* i *nescio quâ dulcedine lætæ*
k *Progeniem, nidósque fovent: hinc arte recentes*
Excudunt ceras, & mella tenacia l *fingunt.*
Hinc, ubi jam emissum m *caveis ad sidera cœli*
n *Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen,*
Obscurámque trahi vento mirabere o *nubem,*
p *Contemplator: aquas dulces, & frondea semper*
Tecta petunt. huc tu jussos asperge q *sapores,*
Trita Meliphylla, & cerinthæ r *ignobile gramen;*
s *Tinnitúsque cie, &* t *Matris quate cymbala circum.*
Ipsæ consident medicatis sedibus, ipsæ
Intima more suo sese in u *cunabula condent.*
Sin autem ad pugnam exierint (x *nam sæpè duobus*
Regibus incessit magno discordia motu)
Continuóque animos vulgi, & trepidantia bello
Corda licet y *longè præsciscere, namq; morantes*
Martius ille æris rauci illæ increpat, & vox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum.
Tum z *trepidæ inter se coeunt, pennisq; coruscant:*
Spiculáque exacuunt rostris, aptántque lacertos:
Et circa regem, atque ipsa ad a *prætoria densæ*
Miscentur, magnisq; vocant clamoribus hostem.
Ergo ubi b *ver nactæ* b *sudum, camposq; patentes,*
Erumpunt portis; concurritur; æthere in alto
Fit sonitus; magnum mistæ glomerantur in orbem,
☞ *Præcipitesq; cadunt: non densior aëre grando,*
Nec de concussâ tantum pluit ilice glandis.
c *Ipsi per medias acies, insignibus alis,*
Ingentes animos angusto in pectore versant:
Usq; adeo obnixi non cedere, dum gravis aut hos,
Aut hos versa fugâ victor dare terga coëgit.
d *Hi motus animorum, atque hæc certamina tanta,*
Pulveris exigui jactu compressa quiescent.
Verùm, ubi ductores acie revocaveris ambos,
Deterior qui visus, eum, ne e *prodigus obsit,*
Dede neci: melior vacuâ sine regnet in aulâ,

h Post novi veris flores libatos.
i Immensâ, ineffabili.
k Examinis spem prolemque in favis.
l Al. *figunt.* Metaph. a ferrariis, ut & *excudunt.*
m Alvearibus.
n Volare.
o Examen apum glomeratim ludentium, in formam nubis.
p Observa eas.
q Succos florum apibus gratorum.
r Ubique obvium.
s Æris, cujus delectatione captæ vel metu territæ se in alveos condunt.
t Cybeles, Matris Deûm; cujus in sacris Galli pulsant cymbala & tympana.
u Alvearia.
x Sæpè enim intra idem alvearium (quandoque & è diversis) oritur seditio, discediturque in partes duorum regum de imperio contendentium. Arist. 9. l. Hist. 40. c.
y Triduo ante eruptionem mellarius præsciscere poterit ex vespertinis apum bombis ad modum classicorum resonantibus.
z Tumultuantes arma parant, seque ad pugnam expediunt.
a Tabernacula Imperatoris utriusque. allusum ad castra Rom.
b Diem serenum & aërem purum.
c Reges.
d Unius inter se dissidentis, vel duorum examinum discordantium pugna facilè compescitur pulveris jactu, fumo, mulso, passo, vel sparso, &c. Columel. l. 9. c.
e Mella absumens.

f *Alter erit maculis auro* g *squallentibus ardens:*
(Nam duo sunt genera) hic melior, insignis & ore,
Et rutilis clarus squamis: h *ille horridus alter*
Desidiâ, latámque trahens inglorius alvum.
Ut binæ regum facies, ita corpora gentis;
Namque aliæ i *turpes horrent, ceu pulvere ab alto*
Cùm venit, & terram sicco spuit ore viator
Aridus: k *elucent aliæ, & fulgore coruscant,*
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis:
l *Hæc potior soboles:* m *hinc cœli tempore certo*
Dulcia mella premes: nec tantum dulcia, quantum
Et n *liquida, & durum Bacchi domitura saporem.*
At cùm incerta volant, cœloq; examina o *ludunt,*
Contemnuntq; favos, & p *frigida tecta relinquunt:*
Instabiles animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor, tu regibus alas
Eripe: non q *illis quisquam cunctantibus* r *altum*
Ire iter, aut castris audebit s *vellere signa.*
Invitent croceis halantes floribus horti,
Et t *custos furum atque avium, cum falce salignâ*
u *Hellespontiaci servet tutela Priapi.*
Ipse thymum pinosq; ferens de montibus altis,
Tecta serat latè circum, cui talia curæ:
Ipse labore manum duro terat: ipse feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.
Atque equidem, extremo ni jam sub fine laborum
x *Vela traham, & terris festinem advertere proram:*
Forsitan & pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem; biferique rosaria y *Pæsti;*
Quóque modo potis gauderent intyba rivis,
Et virides apio z *ripæ: tortusq; per herbam*
Cresceret in ventrem cucumis: nec sera a *comantem*
Narcissum, aut flexi tacuissem vimen acanthi,
Pallentésq; hederas, & amantes littora myrtos.
Namque sub b *Oebaliæ memini me turribus altis,*
Quà c *niger humectat flaventia culta Galesus,*

f Melior.
g Fulgentibus ad speciem squammarum. vide, Agell. l. 2. c. 6.
h Deterior ille, μέλας καὶ πλατυγάστωρ. Arist. 9. l. Hist. An. 40. c.
i Deterioris notæ apes sunt pulveri sputo concreto concolores.
k Melioris notæ apes.
l Ex hac sobole.
m Stato anni tempore, *vel*, Cœli temperie.
n Pura, & quæ admisceatur austero vino ad mitigandam asperitatem. *Tam bene Thesëis Massica vina favis.* Martial. 4. l. 13. ep.
o Per ludum & ocium glomerata, gyros & choreas ducentia.
p Non opere, ut priùs, ferventia.
q Regibus domi manentibus.
r Subvolare ludibundè.
s Aut in bellum prodire. Metaph. a militari disciplinâ.
t *Deus inde ego furum, aviúmque maxima formido* Hor. 1. l. sat. 8.
u Nati in urbe Lampsaco prope Hellespontum.
x Metaph. à nautis qui portum subituri vela colligunt.
y Oppidi maritimi Lucaniæ, bis in anno rosas ferentis.
z Fluviorum. *vel* hortorum pulvini & areæ.
a Sero comas spargentem florentémque. Hellenismus, ut *Torva tuentem. Acerba frementis. Multa gemens*, &c.
b Tarenti, conditi à coloniâ Lacedæmoniâ, duce Phalanto, Oebalus autem rex fuit Laconiæ, unde Lacones Oebalii dicti.
c Altus. *Al. piger.* lentè fluens.

d Corycium

d *Corycium vidisse senem: cui pauca* e *relicti*
Jugera ruris erant; nec fertilis illa juvencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.
Hic rarum tamen in dumis olus, albáque circum
Lilia, verbenasq; f *premens,* g *vescúmque papaver,*
Regum æquabat opes animis: *serâque revertens*
Nocte domum, dapibus mensas onerabat inemptis.
h *Primus vere rosam, atque autumno carpere poma:*
Et cùm tristis hyems etiam nunc frigore saxa
Rumperet, & glacie cursus frænaret aquarum:
Ille comam mollis jam tum tondebat acanthi,
Æstatem i *increpitans seram, Zephyrósq; morantes.*
Ergo apibus fœtis idem, atque examine multo
Primus abundare, & spumantia cogere pressis
Mella favis: illi l *tiliæ, atque uberrima* l *pinus:*
m *Quótque in flore novo pomis se fertilis arbos*
Induerat, totidem autumno matura tenebat.
Ille etiam seras in n *versum distulit ulmos,*
Edurámque pyrum, & spinos jam pruna ferentes,
Jámq; o *ministrantem platanum potantibus* o *umbrā:*
Verùm hæc ipse equidem p *spatiis disclusus* p *iniquis,*
Prætereo, atque aliis post commemoranda relinquo.
Nunc age, naturas apibus quas Jupiter ipse
Addidit, expediam: pro quâ mercede canoros
q *Curetum sonitus, crepitantiáque æra sequutæ,*
r *Dictæo cœli regem pavere sub antro.*
Solæ communes natos, consortia tecta
f *Urbis habent, magnisq; agitant sub legibus ævum:*
Et patriam solæ, & certos novere penates:
Venturæque hyemis memores, æstate laborem
Experiuntur, & in medium quæsita reponunt.
Námque aliæ t *victu invigilant, &* u *fœdere pacto*

d Corycus est urbs, mons, antrum Ciliciæ. Erit itaque Corycius, Cilix, vel è remigum numero, quorum operâ contra ipsos Cilicas piratas usus fuerat Pompeius: *vel*, miles Pompeianus, post Cilicas devictos, emeritus & agro donatus.
e Præteriti in divisione & contempti, utpote inutilis. ut in seq. Alii exp. hereditarii, à patre sc. relicti. ut, *Res non parta labore, sed relicta.* Martial. 10.l. 47. ep. volúntque poetam respicere ad duos fratres Vejanios, quibus à patre relictam esse parvam villam refert Varro, l. 3 R R. c. 16. Quid si *relictum rus* sit, quo pulsus prior dominus cesserit veterano militi cui assignabatur in divisione. *Nos patriæ fines & dulcia linquimus arva.* Eclog. 1. & 9.
f Serens. *vel* falce metens.
g Cerealo. 1. Georg.
h Fructu perenni dives & felix. Verno, æstivo, autumnali, hyberno.
i Voto & voce, ut cujus studium ætas sera & Zephyri veris comites nondum spirantes morarentur.
l Ad gluten & favos.
m Nec ullus Vernus flos destituebat eum autumnali fructu.
n In ordinem & quincuncem transtulit. Quid si dicamus, inversas ulmos incurvabat, pedamenta futura vitibus.

o Hospitalem conviventibus. p Metaph. à Circo. Opificii mellarii immensis, temporis atque instituti mel angustis spatiis. q Curetes, Cretæ incolæ sacrique fratres, Opi parturienti Saturnúmque filios ex pacto cum Titane vorantem fallere cupienti, suppetias laturi, æreis crepitaculis nati infantis Jovis vagitum celârunt, cymbalorum sonitum secutæ apes melle nutrierunt Jovem in antro Cretensi. In cujus officii mercedem tulere à Jove singularem naturam, politiam, & mores. Sobolis, patriæ, cibi in medium quæsiti communionem, & Rempublicam, quasi Platonicam. r Dictæ, mons Cretæ. f Alvearis. t Antiquè, pro *victui*. Ita, *concubitu indulgent.* u Partiri inter se opera, juvenes negotiantur foras, seniores intus.

Exercentur agris: pars intra septa domorum
Narcissi lacrymam, & lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina; deinde tenaces
Suspendunt ceras: aliæ spem gentis adultos
[x] *Educunt fœtus: aliæ purissima mella*
Stipant, & liquido [y] *distendunt nectare cellas.*
Sunt quibus ad portas cecidit custodia [z] *sorti,*
Inque vicem [a] *speculantur aquas, & nubila cœli:*
Aut [b] *onera accipiunt venientum, aut agmine facto*
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
Ac veluti lentis [c] *Cyclopes fulmina massis* ☞
Cùm [d] *properant, alii taurinis follibus auras*
Accipiunt, redduntque: alii stridentia tingunt
[e] *Æra* [f] *lacu; gemit impositis incudibus* [g] *Ætna:*
Illi inter sese magni vi brachia tollunt
[h] *In numerum, versántque tenaci forcipe ferrum.*
Non aliter (si parva licet componere magnis)
[i] *Cecropias innatus apes amor urget habendi,*
Munere quamque suo. grandævis oppida curæ,
Et munire favos, & [k] *Dædala fingere tecta.*
At fessæ multa referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ: pascuntur & arbuta passim,
Et glaucas salices, casiámque, crocúmque rubentem,
Et pinguem tiliam, & [l] *ferrugineos hyacinthos.*
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis: nusquam mora: rursus easdem
Vesper ubi è pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant.
Fit [m] *sonitus, mussántque oras & limina circum.*
Pòst, ubi jam [n] *thalamis se composuere, siletur*
In noctem, fessósque sopor [o] *suus occupat artus.*
Nec verò à [p] *stabulis pluviâ impendente recedunt*
Longiùs, aut credunt cœlo, adventantibus Euris:
Sed circum tutæ sub mœnibus urbis aquantur,
Excursúsque breves tentant; & [q] *sæpè lapillos,*
Ut cymbæ instabiles fluctu jactante saburram ☞

x Incubant, fovent, excludunt fœtus.
y Melle favos replent.
z Sortitò, sorte electis.
a Pluviæ & tempestatum presagæ. infra: *Nec verò a stabulis &c.*
b Seniores apes excipiunt gerulas juniores, easque exonerant. repetuntur versus isti Æneid. 1.
c De his, l. 8. Æneid. ubi & quinque versus seq. repetuntur.
d Properè excudunt.
e Ferrum. Synecd.
f In quo ferrum candens immergitur.
g Mons ignivomus Siciliæ. Vulcani & Cyclopum officina. Al. leg. *antrum*. ut 8. l. Æn.
h Ut ex alternis ictibus numerus & concentus musicus audiatur. ex quo Pythagoras Symphoniam observasse dicitur. cujus tamen inventionem Sacræ literæ tribuunt Tubalcain magistro metallorum, Vulcano.
i Atticas, κατ' ἐξοχήν, optimo n. melle celebratur Hymettus mons Atticus, thymi ferax.
k Artificiosa. δαίδαλα. undè ingenioso architecto nomen.
l Nigri coloris.
m Bombus.
n Cellis.
o Qui ipsis convenit. sic supra *Vere suo, & More suo.*
p Alveariis. Prædivinant ventos imbrésque, continentque se tectis. Plin.
q Solertiam hanc apum celebrant autores unâ voce.

Tollunt;

Tolluntque; his sese per inania nubila librant.
Illum adeò placuisse apibus mirabere morem,
Quòd nec [r] *concubitu indulgent, nec corpora segnes*
In Venerem solvunt, aut fœtus nixibus edunt:
Verùm ipsæ foliis natos, & suavibus herbis
Ore legunt: ipsæ regem parvosque [s] *Quirites*
Sufficiunt, aulásque & cerea regna [t] *refigunt.*
Sæpè etiam duris errando in cotibus alas
Attrivere, ultroque animam sub [u] *fasce dedere.*
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergò ipsas quamvis angusti terminus ævi
Excipiat, (neque enim [x] *plus septima ducitur æstas)*
At genus [y] *immortale manet: multosque per annos*
Stat [y] *fortuna domus,* [z] *& avi numerantur avorum.*
Præterea [a] *regem non sic Ægyptus, & ingens*
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus [b] *Hydaspes*
Observant. [c] *rege incolumi, mens omnibus una est:*
Amisso, rupere fidem; constructáque mella
Diripuere ipsæ, & crates solvere favorum.
[d] *Ille operum* [e] *custos: illum admirantur, & omnes*
Circumstant fremitu denso, stipántque frequentes.
Et sæpè attollunt humeris; & corpora bello
Objectant, pulchrámque petunt per vulnera mortem.
[f] *His quidam signis, atque hæc exempla sequuti,*
Esse apibus partem divinæ mentis, & haustus
Æthereos dixere: [g] *deum namque ire per omnes*
Terrásque, tractusque maris, cœlúmque profundum:
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.
Scilicet [h] *huc reddi deinde, ac resoluta referri*
Omnia: nec [h] *morti esse locum; sed viva volare*
Sideris in numerum, atque alto succedere cœlo.
[i] *Si quando* [k] *sedem* [l] *angustam, servatáque mella*

r Concubitu. Archaicè. De generatione apum, an coeant, an fœturam deportent ex floribus, variant autores. Arist. 3. l. Generat 10. c. & Hist. Anim. 5. l. 22. c. Plin 11. l. 16. c. Col. 9. l. 14. c.
s Cives, prolem. Metaph. à Romanis civibus.
t Accuratè atque iteratâ opera figunt. Al. *refingunt.*
u Onere nimio.
x Plusquam.
y Successione familiæ & stemmatis, ad quod alludit m.
z *Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.* 3. Æneid.
a Nulla usquam gens, non Ægyptii, non Lydi, non ipsi Parthi & Medi majori veneratione colunt regem suum, quàm apes.
b Fl. alluens Mediam, seque in Indum exonerans.
c Vide pulcherrimam allusionem ad hunc versum, Senec. 114. ep. *Rex noster est animus: hoc incolumi cetera manent in officio, &c.*
d Præter Arist. & Plin. locis dict. vide Ælianum. l. 5. Hist. An. 11. c.
e Præses, qui operum labores equis partibus dividat, aut sortitò.
f Quibus apum studiis & ingeniis animadversis adducti quidam non solertiam tantùm apibus, sed & rationem & divinæ particulam mentis assignarunt.

g Deum quippè vim suam in elementa omnia transfundere, hinc animalia quæ ex elementis constant, spiritu illius, alia magis aut minus, imbui ac inflari. vide 6. Æneid. *Principio cœlum, &c.*
h Ex opinione Pythagoricâ. nullum animal penitus perire; interire quidem & dissoluto animali migrare animam ex alio in aliud, tandem ad suum astrum redire. i Præcepta mellationis, ejusque Vernæ & Autumnalis. k Alvearium. l Al. *augustam.*

m *Thesauris*

m Eximes e reclusis alveariis.
n Pro *spargens* poni volunt. Aquam ore haustam sparge in modum imbris pluviæque.
o Qui vel cogant apes in priorem partem alvearii, vel abigant.
p Ver & Autumnus
q Mellationis, vel castrationis alveorum.
r Ortu Pleïadum, quarum Taygete una est. Synecd. mense Majo.
s Oriens sc. & mare navigationi aperiens.
t Aut occasu Pleïadum; quo tempore Pisces oriuntur.
u Aculeis.
x Aculeos penitus infixos & vulnere relictos cum parte intestini, unde ipsas mors consequitur.
y Quod si duram metuens hiemem benignè agere voles cum apibus ne animum despondeant: ne pigeat tamen alveos aperire, favos à vermibus, fucis, stellionibus corruptos aut inanes eximere, suffumigatione refigere apes, & purgare alvearia à blattis, tineis, &c.
z Laboris expers, nihil adferens utilitatis.
a Cui & viribus & armis impar est apis.
b Ob procaciam à Minervâ in araneam versa Arachne puella Lydia. Ovid. 6. Met.
c Fœtus.
d Cellas, favos.
e Languentium apum morbis, quorum statuit signa sex, remedia præscribit novem.

m Thesauris relines, priùs haustus n sparsus aquarum
Ore fove, o fumósque manu prætende sequaces.
Bis gravidos cogunt fœtus: p duo tempora q messis:
r Taygete simul os terris ostendit honestum
Pleias, & s Oceani spretos pede reppulit amnes:
t Aut eadem sidus fugiens ubi piscis aquosi,
Tristior hybernas cœlo descendit in undas,
Illis ira modum supra est: læsæque venenum
u Morsibus inspirant, & spicula cæca relinquunt,
x Affixa in venis, animasque in vulnere ponunt.
y Sin duram metues hyemem, parcésque futuro;
Contusósque animos, & res miserabere fractas.
At suffire thymo, cerasque recidere inanes
Quis dubitet? nam sæpe favos ignotus adedit
Stellio, lucifugis congesta cubilia blattis:
z Immunisque sedens aliena ad pabula fucus,
Aut asper crabro a imparibus se immiscuit a armis:
Aut dirum tineæ genus, aut b invisa Minervæ
In foribus laxos suspendit aranea casses.
Quo magis exhaustæ fuerint, hoc acriùs omnes
Incumbent c generis lapsi sarcire ruinas:
Complébuntque d foros, & floribus horrea texent.
e Si verò (quoniam f casus apibus quoque f nostros
Vita tulit) tristi languebunt corpora morbo:
Quod jam non dubiis poteris cognoscere signis:
Continuò est ægris 1 alius color: 2 horrida vultum
Deformat macies; 3 tum g corpora luce carentum
Exportant tectis, & tristia funera ducunt:
4 Aut illæ pedibus connexæ ad limina pendent:
5 Aut intus clausis cunctantur in ædibus omnes,
Ignavæque fame, & contracto frigore pigræ.
6 Tum sonus auditur gravior, tractímque susurrant:
h Frigidus i ut quondã sylvis immurmurat Auster, ☞
Ut mare sollicitum stridet refluentibus undis, ☞

f Cum hominibus communes. g Mortuarum efferunt cadavera. h Naturâ suâ; ut qui à gelido poló Antarctico spiret: accidentali tamen & adventitio calore, dum ad nos per torridam zonam permeat, fervidus. Macrob. l. 2. in somn. Scipionis. c. 5. i Comparationes hasce tres ab Homero. Il. 14. ductas 6. versibus, noster felicius contraxit tribus comprehensas.

☞ *Æstuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.*
[k] *Hic jam* [1] *Galbaneos suadebo incendere odores,*
[2] *Melláque arundineis inserre canalibus, ultro*
Hortantem, & fessas ad pabula nota vocantem.
[3] *Proderit & tunsum gallæ admiscere saporem,*
[4] *Arentésque rosas,* [5] *aut igni pinguia multo*
Defruta, [6] *vel* [l] *Psythiâ passos de vite racemos,*
[m] *Cecropiúmq;* [7] *thymum, &* [8] *graveölentia centäureä.*
[9] *Est etiam flos in pratis, cui nomen* [n] *amello*
Fecere agricolæ, facilis quærentibus herba.
Namque [o] *imo ingentem tollit de cespite sylvam:*
Aureus ipse, sed in foliis, quæ plurima circum
Funduntur, violæ sublucet purpura nigræ.
Sæpe deûm nexis ornatæ [p] *torquibus aræ.*
Asper in ore sapor: [q] *tonsis in vallibus illum*
Pastores, & curva legunt prope flumina [r] *Mellæ.*
Hujus odorato radices incoque Baccho,
Pabuláque in foribus plenis appone canistris.
[s] *Sed, si quem proles subitò defecerit omnis,*
Nec, genus unde novæ stirpis revocetur, habebit:
Tempus & [t] *Arcadii memoranda inventa magistri*
Pandere, quóque modo [u] *cæsis jam sæpe juvencis*
[x] *Insyncerus apes tulerit cruor. altiùs omnem*
Expediam, primâ repetens ab origine famam.
Nam, qua [y] *Pellæi gens* [z] *fortunata Canopi*
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et [a] *circum pictis vehitur sua rura phaselis:*
[b] *Quáque* [c] *pharetratæ vicinia Persidis urget,*
[d] *Et viridem Ægyptum nigrâ fœcundat arenâ,*
Et diversa ruens [e] *septem discurrit in ora,*
Usque [f] *coloratis amnis devexus ab Indis:*
Omnis in hac certam regio jacit arte salutem.
Exiguus primùm, atque ipsos contractus ad usus

k Remedia 9. Columel. l. 9 c. 13.
l Supra l. 2. *Et passo Psythia utilior.* quem locum vide.
m Atticum, ut quod optimum.
n Amellum florem eundem cum Astere Attico, bubonio, esse autumant Herbarii proceres.
o Multos caules fundit à radice. Al. leg. *uno ingentem tollit de stipite sylvam.*
p Corollis ex hoc flore ornantur aræ.
q Pratis, ut antè:
r In Gallia nobilis est hujus nominis fluvius, aliique cognomines alibi. Poëtæ tamen notior Mela Italus, quem sinistrâ ripâ receptum Ollius fl. in Padum defert. videturque hinc nomen inditum flori amello. Cluv. 1. l. ult. cap.
s Inventum restaurationis apum extinctarum è bovis cæsi putrefactione, refertur acceptum Aristæo.
t Aristæi regis Arcadii. qui invenisse fertur mellis & olei usum. apum amissarum reparationem, lactis coagulum. Justin. 14 l. & interp. Apollonii. vide hanc eandem fab. apud Ovid. 1. Fastorum.
u Verbere & fustibus, citra effusum sanguinem.
x Corruptus & putridus.
y Propter Alexandriam ab Alexandro Pellæ in Macedonia nato conditam in vicinia Canopi ins. unde ostio illi nomen. z Felix ubertate soli, quam præstat Nilus exundans. a Stagnante Nilo. b Quáque Indus urget vicinia Persidis. i.e. in Persia. c Persas sagittis claruisse nemo non novit. d Surreptitium hunc versum suspicantur plurimi, fatentur, cassant. e Indo etiam septem ostia assignant Geographi, nominantque Ptolemæus, Ortelius, alii. f Fuscis, an stigmate, quod sibi honori ducebant, inustis?

Eligitur

Eligitur locus: hunc angustique imbrice tecti
Parietibusque premunt arctis, & quatuor addunt
Quatuor à ventis obliquâ luce fenestras.
Tum vitulus bimâ curvans jam cornua fronte
Quæritur: huic geminæ nares, & spiritus oris

g Multùm, valdè. Hellenism.

g Multa reluctanti obstruitur: plagisque perempto,
Tunsa per integram solvuntur viscera pellem.
Sic positum in clauso linquunt, & ramea costis
Subjiciunt fragmenta, thymum, casiásque recentes.

h Primo vere.

Hoc geritur, h Zephyris primùm impellentibus undas,
Antè novis rubeant quàm prata coloribus, antè

i Veris nuncia.

Garrula quàm tignis nidum suspendat i hirundo.
Interea teneris tepefactus in ossibus humor
Æstuat, & visenda modis animalia miris,

k Allusum volunt ad Etymon ἄπους. vermiculi primùm, deinde nymphæ, tandem ruptis membranis apes.

k Trunca pedum primò, mox & stridentia pinnis
Miscentur, tenuémque magis, magis aëra carpunt.
Donec, ut æstivis effusus nubibus imber,
Erupere, aut ut nervo pulsante sagittæ,
Prima leves ineunt siquando prælia Parthi.
Quis deus hanc, Musæ, quis nobis extudit artem?

l Quo autore habuit experimentum hoc primos aditus?
m Locum amœnum Thessaliæ quem medium interfluit Peneus. descriptum ab Æliano. Var. hist. 3. l. 1. c.
n Penei fl.
o Efficta. 2. querela hæc ab illa Achillis. 1. Il. Hom.
p Nympha Penei fl.
q A Thymbra Troados oppido, ubi colebatur.

l Unde nova ingressus hominum experientia cœpit?
Pastor Aristæus, fugiens Peneïa m Tempe,
Amissis (ut fama) apibus morbóque fameque,
Tristis ad extremi sacrum caput astitit n amnis,
Multa o querens; atque hac affatus voce parentem:
Mater p Cyrene, mater, quæ gurgitis hujus
Ima tenes; quid me præclarâ stirpe deorum
(Si modò, quem perhibes, pater est q Thymbræus Apollo)
Invisum fatis genuisti? aut quo tibi nostri
Pulsus amor? quid me cœlum sperare jubebas?
En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum, & pecudum custodia solers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.

r Permissio acerba & invidiosa, cladem que autore levabis.

r Quin age, & ipsa manu felices erue sylvas.
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice messes:
Ure sata, & validam in vites molire bipennem;
Tanta meæ si te ceperunt tædia laudis.

At

At mater [s] sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit. eam circum [t] Milesia vellera nymphæ
Carpebant, [u] hyali saturo fucata colore,
[x] Drymóque, Xanthóque, Ligeáque, Phyllodoceque,
Cæsariem effusæ nitidam per candida colla:
Nesæe, Spioque, Thaliáque, Cymodoceque,
Cydippē, et [y] flāvă Lycorias (altera virgo,
Altera tum [z] primos Lucinæ experta labores)
Clioque, & Beroe soror, [a] Oceanitides ambæ,
Ambæ auro, [b] pictis incinctæ pellibus ambæ,
Atque Ephyre, atque Opis, atque Asia, Deïopeia;
Et tandem positis velox [c] Arethusa sagittis.
Inter quas [d] curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martisque dolos, & dulcia [e] furta,
Atque [f] Chao densos divûm numerabat amores.
Carmine quo captæ, dum [g] fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Aristæi; vitreïsque sedilibus omnes
Obstupuere: sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens, summâ flavum caput [h] extulit undâ,
Et procul, O gemitu non frustra exterrita tanto
Cyrene soror, ipse tibi, tua maxima cura
Tristis Aristæus Penei genitoris ad undam
Stat lacrymans, & te crudelem nomine dicit.
Hîc perculsa novâ mentem formidine mater,
Duc agè, duc ad nos: fas illi limina divûm
Tangere, ait. simul alta jubet discedere latè
Flumina, qua juvenis gressus inferret. at illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Accepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
Jamque domum mirans genitricis, & humida regna,
Speluncisque [i] lacus clausos, [k] lucosque sonantes,
Ibat, & ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magnâ labentia flumina terrâ
Spectabat diversa locis, [l] Phasimque, [m] Lycúmque,
Et caput, unde altus primùm se erumpit [n] Enipeus;
Unde pater [o] Tyberinus, & unde [o] Aniena fluenta,

s Confusum, neque enim primùm animadvertit neque agnovit vocem.
t Purissima, e. Mileto. 3. Georg. supra.
u Vitreo multoties tincta. unde cœruleus color.
x Nympharum nomina.
y Flava crines.
z Primipara. de Lucina, supra Eclog. 4.
a Oceani filiæ.
b Maculosis, hinnuleis, quæ Nebrides dicuntur.
c Nympha Sicelis, Ecloga. 10.
d Fab. Martis in Veneris amplexibus deprehensi, traductique à Vulcano, Odyss. Hom. 8. Ovid. Met. 4.
e Adulteria.
f Crebros Deorum amores ab orbe usque condito.
g Dum telas texunt.
h Κῦμα περιστάθη οὔρεϊ ἶσον κυρτωθέν. Hom. Odyss. 11.
i Fontium & fluviorum origines & receptacula.
k Fortè, Corallii.
l Colchorum fl.
m Lyciæ. fl.
n Thessaliæ fl.
o Tiberis & Anio Italiæ fl.

[p] *Saxosúmque sonans Hypanis, [q] Mysusque Caïcus,*
[r] *Et gemina auratus [s] taurino cornua vultu*
[t] *Eridanus: quo non alius per pinguia culta*
In mare [u] purpureum violentior influit amnis.
Postquam est in thalami [x] pendentia pumice tecta
Perventum, & nati fletus cognovit inanes
Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontes
Germanæ, tonsísque ferunt mantilia villis.
[y] *Pars epulis onerant mensas, & plena reponunt*
Pocula: [z] *Panchæis adolescunt ignibus aræ.*
Et mater, cape [a] Mæonii [b] carchesia Bacchi,
Oceano libemus, ait; simul ipsa precatur
Oceanúmque [c] patrem rerum, nymphásque sorores,
Centum quæ sylvas, centum quæ flumina servant.
[d] *Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam;*
[e] *Ter flamma ad summum tecti subjecta reluxit.*
Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa:
Est in [f] Carpathio Neptuni gurgite vates
Cæruleus Proteus: magnum qui [g] piscibus æquor,
Et juncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc [h] Emathiæ portus, patriámque revisit
[i] *Pallenen. hunc & nymphæ venerantur, & ipse*
Grandævus [k] Nereus: novit namque omnia vates,
[l] *Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur.*
Quippe ita Neptuno visum est, [m] immania cujus
[m] *Armenta, & turpes pascit sub gurgite phocas.*
Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi [n] caussam, eventúsque secundet.
Nam sine vi non ulla dabit præcepta, [o] neque illum
Orando flectes: vim duram, & vincula capto
Tende: doli circum hæc demum frangentur inanes.
Ipsa ego te, medios cùm sol accenderit æstus,
Cùm sitiunt herbæ, & pecori jam gratior umbra est,

p Rauco strepitu inter saxa devolutus Hyp. fl. Scythiæ.
q Mysiæ fl.
r Cum respectu ad fl. hanc relatum in cœlum & 32. stellis insignem.
s Tauriformes dicti fluvii, à mugitu & rapido cursu: cornuti, à geminis ripis, vel alveis in quos se dividunt. unde Acheloo Herculem alterum cornu avulsisse fingitur, qui fluvium in unum alveum redegerit.
t Fl. Italiæ, Padus, in Adriaticum se exonerans.
u Cujus unda remis pulsa purpurascit. Cic. 2. Acad. quæst. ἅλα πορφυρόεσσαν. Hom.
x Fornicata, columnis fulta.
y Sacrificium parant & convivium.
z Arabicis, ut volunt qui Panchaiam urbem Arabiæ Felicis statuunt. ego fictitium nomen puto ex πᾶν & καίω, uro.
a Lydii. optimi. Strab. l. 13.
b pocula de quorum forma, Athen. 11. l. & Macrob. sat. 5. l. 21. c.
c Ex Thaletis & veterum philosophorum opinione, qui omnia ex aquis generari asserebant.
d Ter vinum libavit infuditque in ignem.
e Ter emicuit boni ominis flamma.
f Carpathio mari: a Carpatho ins. maris Mediter.
g Hippocampis, qui anteriore parte equi, posteriore pisces. Caput equi est, cæteræ partes Draconem repræsentant. cauda gammari, &c. Jul. Scal. exer. 226. 7.
h Thessaliæ. Macedoniæ veteribus confuse dictæ.
i Peninsulam Macedoniæ.
k Et ipse vates.
l Ὃς γ' ᾔδη τά τ' ἐόντα, τά τ' ἐσσόμενα, πρό τ' ἐόντα. Hom. Il. α
m Cete, balænas, monstra natantia.
n Culpam quæ causa interitus apum, & remedium.
o Eadem de Sileno, Eclog. 6. vid. Hom. Odyss.

In

In secreta senis ducam, quò fessus ab undis
Se recipit: facilè ut somno aggrediare jacentem.
Verùm ubi correptum manibus, vinclísque tenebis,
p Tum variæ illudent species, atque ora ferarum.
Fiet enim subitò sus horridus, q atráque tigris,
Squamosúsque draco, & fulvâ cervice leæna:
Aut acrem flammæ sonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit.
Sed, quanto ille magis formas se vertet in omnes,
Tanto, nate, magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret cùm lumina somno.
Hæc ait, & liquidum ambrosiæ r diffudit odorem;
Quo totum nati corpus perduxit: at illi
Dulcis compositis spiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens
Exesi latere in montis: quò plurima vento
Cogitur, inque sinus scindit sese unda reductos,
s Deprensis olim statio tutissima nautis.
Intus se vasti Proteus tegit obice saxi.
Hîc juvenem in latebris aversum à lumine nympha
Collocat: ipsa procul nebulis obscura recessit.
Jam rapidus torrens t sitientes u Sirius Indos
Ardebat cœlo, & medium sol igneus orbem
Hauserat. arebant herbæ, & cava flumina siccis
x Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Cùm Proteus consueta petens è fluctibus antra
Ibat. eum vasti circum y gens humida ponti
Exultans z rorem latè dispergit z amarum.
Sternunt se somno diversæ in littore phocæ.
Ipse (velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi è pastu vitulos ad tecta reducit,
Auditisque lupos acuunt balatibus agni)
Consedit scopulo medius, numerúmque recenset.
Cujus Aristæo quoniam est oblata facultas,
Vix defessa senem passus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicísque jacentem
Occupat:

p De Proteo Rege Ægypti, vide Mythologos. quibus est bellator, variis galearum formis terribilis, sophista aliis, vafer, histrio, præstigiator, &c. *Spumat aper, fluit unda, fremit leo, sibilat, anguis.*

q Aspera, sæva.

r Quo gratior visu, & vegetior esset ad luctam.

s Tempestate aliquando deprehensis.

t Arentes à Sole propinquo.

u Stella in ore Canis, cujus ortu intensivus est calor. Æn. 10. *Ille sitim morbosque ferens mortalibus ægris, &c.*

y Genus æquoreum, phocæ, pisces.

z Aquam marinam.

Occupat: ille suæ contrà non immemor artis,
Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignémque, horribilemq́; feram, fluviúmque liquentem.
Verùm ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore loquutus.
a *Nam quis te juvenum confidentissime nostras*
Jussit adire domos? quidve hinc petis? inquit: at ille,
Scis Proteu, scis ipse. b *neque est te fallere cuiquam.*
Sed tu desine velle. deûm præcepta sequuti
Venimus huc, lapsis quæsitum oracula rebus.
Tantum effatus: ad' hæc vates vi denique multâ,
c *Ardentes oculos intorsit lumine glauco,*
Et graviter c *frendens sic fatis ora resolvit.*
Non te nullius exercent numinis iræ:
d *Magna lues commissa: tibi has miserabilis Orpheus*
Haudquaquam ob meritum pœnas (ni fata resistant)
Suscitat, & raptâ graviter pro e *conjuge sævit.*
Illa quidem, dum te fugeret per flumina præceps,
Immanem ante pedes hydrum moritura e *puella*
Servantem ripas, altâ non vidit in herbâ.
At f *chorus æqualis Dryadum clamore supremos*
Implerunt montes: flerunt g *Rhodopëiæ arces,*
Altáque g *Pangæa, &* h *Rhesi* i *Mavortia tellus,*
Atque Getæ atque k *Hebrus, atque* l *Actias Orithyia;*
m *Ipse cavâ solans ægrum testitudine amorem,*
Te dulcis conjux, te n *solo in littore secum,*
Te veniente die, te decedente canebat.
o *Tænarias etiam fauces, alta ostia Ditis,*
Et caligantem nigrâ formidine lucum
Ingressus, manesque adiit, p *regemque tremendum,*
Nesciáque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
Umbræ ibant q *tenues, simulacraque luce carentum:*
Quàm multa in sylvis avium se millia condunt,
Vesper ubi, aut hybernus agit de montibus imber:
r *Matres atque viri, defunctáque corpora vitâ*
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæque puellæ,

Impos-

a Indignanter
b οὐκ ἔξεστι. non licet cuiquam te fallere. Tu ergo desiste velle fallere alios.
c Irâ.
d Delictum magnum ulta est lues magna, ad interneciontem usque tuarum apum. *Alias.* Tu lues magna commissa.
e Eurydice.
f Nymphæ populares, connutritiæ.
g Montes Thraciæ.
h Anachronismus, quam postea Rhesus rex tenuit.
i Cui Mars præsidet, bello strenua.
k Fl. Thraciæ.
l Attica, filia Erichthonii, quam rapuit Boreas.
m Orpheus.
n Ipse solus.
o Quin & ausus inferos adire per Tænarum Laconiæ promontorium, quà descensus patere ad inferos perhibetur.
q *Leves populi, simulachraque functa sepulchro.* Ovid. 10. Met.
r Tres isti versus repetuntur 6. Æneid.

Impositique rogis juvenes ante ora parentum.
Quos circum limus niger, & deformis arundo
Cocyti, tardâque palus [s] innabilis undâ
Alligat, & novies Styx interfusa coercet.
Quin ipsæ stupuere domus, atque intima lethi
Tartara, cæruleósque [t] implexæ crinibus angues
Eumenides: tenuitque inhians tria Cerberus ora;
Atque Ixionei [u] vento rota constitit orbis.
Iámque pedem referens, casus evaserat omnes,
Redditaq; Eurydice superas veniebat ad auras,
Ponè sequens, (namq; hanc dederat Proserpina [x] legē)
Cum subita incautum dementia cepit amantem:
(Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere manes)
Restitit, Eurydicénque suam jam [y] luce sub ipsâ,
Immemor, heu, victúsque [z] animi respexit: ibi omnis
Effusus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera: terque fragor stagnis auditus [a] Avernis.
Illa, quis & me, inquit miserā, & te perdidit, Orpheu;
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, condítque [b] natantia lumina somnus.
Jámque vale: feror ingenti circundata nocte,
Invalidásque tibi tendens, heu, non tua, palmas.
Dixit: & ex oculis subitò, ceu fumus in auras
Commistus tenues, fugit diversa, neque illum
Prensantem nequicquam umbras, & multa volentem
Dicere, præterea vidit: nec [c] portitor Orci
Ampliùs objectam passus transire paludem.
Quid faceret? quò se raptâ bis conjuge ferret?
Quo fletu manes, quâ numina voce moveret?
[d] *Illa quidem Stygiâ nabat jam frigida cymbâ.*
Septem illum totos perhibent [e] ex ordine menses
Rupe sub aëreâ, desertí ad [f] Strymonis undam
Flevisse, & gelidis [g] hæc evolvisse sub antris,
Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus.

Qualis populeâ mœrens philomela sub umbrâ
Amissos queritur fœtus, quos durus arator
Observans nido implumes detraxit: at illa

s Irremeabilis, vel, per languorem, non navigabilis. Al. leg. *innabilis*. & hic cum seq. repetitur 6. Æn.
t Involutæ, implicitæ. Al. leg. *innexæ*; Alii *impexæ*.
u Al. *cantu*. nam *vento* quo prius movebatur, non me movet.
x Ne Orpheus respiceret.
y Exitum propè consecutus.
z Quartus vel sextus casus loci in quo fit passio per Synecdochen Grammaticalem, vertitur non rarò in Genitivum, ut *timendus mentis: fervidus ingenii: præceps animi, &c.*
a Avernus, Campaniæ palus, introitus ad inferos.
b Oculos languidè fluitantes mors condit.
c Charon. 6. Æn.
d Euridice
e Continuos, sine intermissione.
f Fl. Thraciæ.
g Quæ passus fuerat, animo & citharâ percurrisse.

Flet noctem, ramóque sedens miserabile carmen
Integrat, & mœstis latè loca questibus implet.
h Nulla Venus, nullíque animum flexere Hymenæi.
Solus i Hyperboreas glacies, k Tanaïmque nivalem,
Arváque Rhipæis nunquam viduata pruïnis
Lustrabat, raptam Eurydicen, atque irrita Ditis
Dona querens. l spretæ m Ciconum quo n munere matres
Inter sacra deûm, nocturnáque o Orgia Bacchi
Discerptum latos juvenem sparsere per agros.
Tum quoque p marmoreâ caput à cervice revulsum,
Gurgite cum medio portans q Oeagrius Hebrus
Volveret: Eurydicen vox ipsa, & frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen animâ fugiente vocabat:
Eurydicen toto referebant flumine ripæ.
Hæc Proteus: & se jactu dedit æquor in altum:
Quáque dedit, spumantem r undam sub vortice torsit.
s At non Cyrene. namque ultro affata timentem;
Nate, licet tristes animo deponere curas.
Hæc omnis morbi caussa: hinc miserabile nymphæ,
t Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitium misêre apibus: tu munera supplex
Tende, petens pacem, & faciles venerare u Napæas.
Namque dabunt veniam votis, irásque remittent.
Sed, modus orandi qui sit, priùs ordine dicam.
Quatuor x eximios præstanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa y Lycæi
Delige, & z intactâ totidem cervice juvencas.
a Quatuor his aras alta ad delubra dearum
Constitue, & sacrum jugulis demitte cruorem:
Corporáque ipsa boum frondoso desere luco.
Pòst, ubi nona suos aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei b Lethæa papavera mittes,
Et c nigram mactabis ovem, lucúmque revises:
Placatam Eurydicen vitula venerabere cæsâ.
Haud mora: continuò matris præcepta facessit;
Ad delubra venit; d monstratas excitat aras:

h Nullus amor, nullæ placuere nuptiæ. Hymenæus. a. nuptiarum Deus. ὑμὴν membranula virginitatis claustrum.

i De gente Hyperborea & Rhipæis montibus, supra ad 3. l. Ge.

k Scythiæ fl. qui in Mæotin paludem influit, Asiamque ab Europa dividit.

l A Threiciis mulieribus, quarum amores & nuptias spreverat, Bacchanalia celebrantibus discerptus est.

m Thraciæ pop.

n Nuptiis & amore.

o Sacra. ab εἴργω. à quibus arcentur profani, non initiati.

p Candida, pulchra.

q Oeagrus fl. Thraciæ, à quo Hebrus nascitur: pater, ut volunt, Orphei.

r Vndam vorticosam.

s At Cyrene non in altum se dedit, relicto filio; sed miti affamine illum solata est.

t Quæ cum illa, dum viveret, ludere & choreas ducere solebant.

u Nemorosarum vallium seu clivorum Nymphas. a νάπος.

x Nomen rituale, qui electâ cervice eximantur è grege aut armento ad sacrificium. Macrob. Sat. 3. l. 5. c.

y Montis Arcadiæ. Synecd.

z Indomitâ. injuges juvencas.

Videntur referri ad ationem loci, suprà quatuor addunt Quatuor a ventis obliquâ luce fenestras.

b Quæ Orpheo injuriæ oblivionem inducant.

a λήθη. c Furvæ hostiæ inferis mactantur. d A matre imperatas.

Quatuor

Quatuor eximios præstanti corpore tauros
Ducit, & intacta totidem cervice juvencas.
Post ubi nona suos aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucúmque revisit.
Hîc verò subitum, ac dictu mirabile monstrum
Aspiciunt: liquefacta boum per viscera toto
Stridere apes utero, & ruptis effervére costis,
Immensásque trahi [e] *nubes, jámque arbore summâ*
Confluere, & lentis [f] *uvam demittere ramis.*
[g] *Hæc super arvorum cultu,* [h] *pecorúmq; canebam,*
Et super arboribus: Cæsar dum magnus ad altum
[i] *Fulminat* [k] *Euphratem bello, victórque volentes*
Per populos dat jura, viámque [l] *affectat Olympo:*
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
[m] *Parthenope, studiis florentem* [n] *ignobilis otî:*
Carmina qui lusi pastorum; audáxque [o] *juventâ,*
[p] *Tityre, te patulæ, cecini, sub tegmine fagi.*

e Examina, nubium instar volitantia.
f In racemi aut uvæ formam conglobatas de ramo pendere. βοτρυδὸν. Hom. 2. Il.
g Epilogus operis Georgici.
h Sub hoc nomine & apes includit, ut tertium & quartum libb. comprehendat.
i Fulminis instar, aut fulminantis Jovis, bellum gerit.
k Fl. Mesopotamiæ. innuit autem Parthos. Namque hi rerum a Cæsare gestarum famâ perterriti, ultro redditis per legatos, quæ Crasso ademerant, insignibus Romanis, pacem petebant & impetrabant. l Sibi ad immortalitatem & cœlum sternit viam. m Campaniæ civitas à Sirenum unâ ibi sepultâ nomen sortita, quæ à Cumanis eversa, & ab iisdem postea oraculo monitis restaurata, Neapolis dicta est. n Modestè de se, vel non ita clara studia, si cum Augusti bellicis studiis conferantur. o Bucolica Scripsit natus annos 28. p Synecdoche, pro ecloga illa, vel Bucolicis, ut ecl. 5. *Hæc nos Formosum Corydon ardebat Alexin, &c.*

Georgicorum Finis.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS
LIBER I.

ARGUMENTUM.

Troiâ captâ, Æneas Anchisæ & Veneris filius, vir singulari pietate, parique fortitudine prœditus, dum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum à Sicilia in Italiam navigat, immissâ ab Aeolo, rege ventorum (rogatu Iunonis) gravissimâ tempestate, ad Libycum littus appellitur: egressúsque in terram, septem ingenti magnitudine cervos sagittis prosternit, singulosque in singulas naves (tot enim ex dispersâ classe collegerat) æqualiter distribuit: sociósque deinde longis jam erroribus fatigatos, spe futuræ quietis ad tolerandum quod reliquum erat laboris, hortatur. Interea Venus Æneæ sui Trojanorúmque caussam apud Iovem agit, omniúmq; calamitatum illarum caussam Iunoni imputat. Iupiter contrà, reseratâ fatorum serie, spe felicis posteritatis, potentiæque Romanorum, filiæ dolorem consolatur. Cujus oratione confirmata Venus, Æneæ suo, locorum ignaro, & explorandæ regionis causâ huc illuc oberranti, sese obviam præbet: navésque dispersas salvas esse nunciat: ostendítque non procul illinc abesse Carthaginem, quam tunc in iis locis condebat Dido. Aeneas itaque matris beneficio cavâ nube cinctus, unà cum Achate Carthaginem ingreditur: ubi & socios salvos reperit, & à Didone benignè excipitur. Venus tamen, quòd neque Iunonio hospitio, neque muliebri inconstantiæ satis fideret, sopito in Italiæ lucis Ascanio, pro eo Cupidinem substituit, qui inter amplexus & oscula latenter reginæ amorem inspirat Aeneæ.

* *Ille ego, qui quondam gracili modulatus avenâ*
Carmen; & egressus sylvis vicina coëgi,
Ut quamvis avido parerent arva colono;
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis

* Quatuor hos versus abdicant plerique Virgilio Tuccæ adscriptos: alii contrà injectâ manu repetunt, tanquam ejusdem Tuccæ & Varii consilio rejectos, ut a sublimiori auspicio prodiret hoc opus, cujus *Arma virúmque* exprimeret Homeri Μῆνιν ἄειδε θεὰ, & Ἄνδρα μοι ἔννεπε μοῦσα; voluntque hanc ἀνακεφαλαίωσιν appositam quasi sigillum, uti & illam sub fine quarti Georgici; contra plagiariorum furta & falsariorum adulteria, constareque triplicis styli artificio, ut a tenui carminis Bucolici avenâ, à mediocri Georgici calamo ad sonorum Martiæ tubæ clangorem assurgeret. Ego certe ad hos propendeo ductus momento authoritatis gravium virorum qui quoties Æneidos meminerunt, toties *Arma virumq;* citant. Ovid. 2. Trist. *Contulit in Tyrios arma virúmque toros.* Persi Sat. 1. *Arma virum, nonne hoc spumosum & cortice pingui?* Martialis Ep. 56. l. 8. *Protinus Italiam concepit & arma virumque.* & Epigr. 185. l. 14. *Ne, nugis positis, arma virumq; canas.* Ausonii Epigr. 139. *Arma virumque docens, atque arma virumque peritus.* Ovidius disertim ex primo cujusque operis Virgiliani versu tria confert auspicia in unum hunc, *Tityrus & segetes Æneiaque arma legentur.* 1. l. Amor. 15. Eleg.

a *ARma virumque cano, Trojæ qui* b *primus ab oris*
Italiam, c *fato profugus,* d *Lavináque venit*
Littora. multùm ille & terris jactatus, & alto,
Vi superûm, sævæ memorem Junonis ob iram.
Multa quoque & bello passus, dum conderet e *urbem,*
Inferrétque f *deos Latio: genus* g *unde Latinum,*
Albaníque patres, atque altæ mœnia Romæ.
h *Musa mihi causas memora; quo numine læso,*
Quidve dolens regina deûm, tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores,
Impulerit. tantæne animis cœlestibus iræ?
Urbs i *antiqua fuit (Tyrii tenuere coloni)*
Carthago, k *Italiam contra, Tyberináque longè*
Ostia, dives opum, l *studiísque asperrima belli,*
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam,
m *Posthabitâ coluisse Samo. hîc illius arma,*
Hîc currus fuit: hoc regnum dea gentibus esse,
n *Si qua fata sinant, jam tum tendítque, fovétque.*
Progeniem sed enim Trojano à sanguine duci
Audierat, o *Tyrias olim quæ verteret arces.*
Hinc populum * *latè regem, bellóque superbum*
Venturum excidio Libyæ. p sic volvere Parcas.
Id metuens, veterísque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro charis gesserat Argis;
Necdum etiam caussæ irarum, sævique dolores
Exciderant animo: manet altâ mente repostum
q *Judicium Paridis, spretæque injuria formæ,*
Et r *genus invisum, & rapti Ganymedis honores.*
His accensa super, jactatos æquore toto
Troas, relliquias Danaûm, atque immitis Achilli,
Arcebat longè Latio, multósque per annos

a Errores Æneæ & virtutes 6 prioribus libris, bella in Italiâ 6. superioribus. καθ' ὕστερον πρῶτον.

b Antenor quidem prior, & ipse a Trojâ advenit, sed in fines tunc Italiæ, non ipsum Latium Laviniumque *Antenor potuit mediis, &c.* infra.

c Fatis actus, non fugâ aut crimine.

d Πρόληψις. Neque enim ante adventum Æneæ dictum erat. — e --Lavinium. l. 12. *urbiq; dabit Lavinia nomen.*

f Patrios, ex Troja. l. 5 vide infra, *Victósque penates.*

g A quo Ænea, sub pacis iniquæ (contra jus victoriæ, quæ victis nomen imponit) fœdere, & precibus Junonis l. 12. indultum est, ut continuaretur imperium sub nomine Latino l 5. *Priscos docuit celebrare Latinos; Albani docuere suos, nunc maxima porrò Accepit Roma.*

h Calliope, heroici carminis præses. *Invocatio.*

i Condita a Tyriis, sub Didone profugis, An. Mundi 3058. post Æneam annis 286. Obtinuit tamen Virgilii figmentum, prægravátque historiæ fidem. k In Africa, è regione Italiæ. l Studiosa & cupida bellorum. m Etiam patriæ Samo Carthaginem prætulisse. n Si quâ ratione fata sinant. o Quæ Carthaginem aliquando eversura esset. * Longè latéque imperantem, victorémque p Ita esse in fatis. q Quo prælata fuit Junoni & Palladi Venus in certamine formæ. sunt qui referant *injuriam* ad f.b. Antigones filiæ Laomedontis, quæ cum Junone contendebat de pulchritudine. Ovid. 6. Met. r Trojanos invisos propter autorem Dardanum Jovis ex Electrâ filium, referri malo ad Heben filiam Junonis remotam a ministero pocillandi, admisso Ganymede.

Errabant acti fatis maria omnia circum.
s *Tantæ molis erat Romanam condere gentem.*
t *Vix è conspectu Siculæ telluris in altum*
Vela dabant læti, & u *spumas salis ære ruebant:*
Cùm Juno æternum servans sub pectore x *vulnus,*
Hæc secum: y *Méne incepto desistere victam?*
Nec posse Italiâ Teucrorum avertere regem?
z *Quippe vetor fatis. Palláſne exurere classem*
Argivûm, atque ipsos potuit submergere ponto,
a *Unius ob* b *noxam, &* c *furias Ajacis Oïlei?*
d *Ipsa Jovis rapidum jaculata è nubibus ignem,*
1 *Disjecítque rates, evertítque æquora ventis:*
Illum expirantem 2 *transfixo pectore flammas*
Turbine 3 *corripuit, scopulóque* 4 *infixit acuto.*
Ast ego, quæ divûm e *incedo regina, Jovísq;*
Et soror, & conjux, unâ cum gente tot annos
Bella gero; & quisquam numen Junonis adoret
f *Præterea? aut supplex aris imponat honorem?*
Talia flammato secum dea corde volutans,
g *Nimborum in patriam, loca fœta furentibus Austris,*
Æoliam venit. hîc, vasto rex Æolus antro
Luctantes ventos, tempestatésq; sonoras
Imperio premit, ac vinclis, & carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure, h *montis*
Circum claustra fremunt: celsa sedet i *Æolus arce,*
Sceptra tenens, mollítque k *animos, & temperat iras.*
Ni faciat; maria, ac terras cœlúmque, profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrántque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens; l *molémque & montes insuper altos*
Imposuit: m *regémque dedit, qui fœdere certo*
Et premere, & laxas sciret dare jussus habenas.
Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est.
Æole (námq; tibi divûm pater, atque hominum rex

s Epiphonema. t Mirari hîc subit Poëtæ artificium, qui professus se Æneam à Trojæ oris, à Siciliâ septimo erroris anno nunc primùm producit. ut de Homero Flaccus. *In medias res, Non secus ac notas auditorem rapit.* u Spumans mare rostris navium ære armatis secabat. x Odii vindictæ. y Abruptum indignantis exordium. z Ironicè. a Ἑνὸς δὴ λώϐης αὐτῇ, μυρίων &c. Lycophron de eodem Ajace. b Cassandram sc. ab Ajace Oïlei f. in æde Palladis stupratam. c Furiosos amores. Insolentem potiùs insaniam, qui è naufragio in scopulos Geras enatans gloriatus se vel invita Pallade evasisse, pœnas dedit scopulo abrupto affixus fulmine. φῆ ῥ᾽ ἢ καὶ εἰ μάλα πάντες ὀλύμπιοι, &c. Calaber 14. l. d Habet & Pallas. i. e. summa regio aëris, suum fulmen, sed Jovi acceptum. Servius hîc 4. genera adducit. 1 Disjiciens. 2 Transfigens. 3 Corripiens. 4 Infigens. Senec. 2. Nat. quæst. c. 41. Jovi tribuit tres manubias. e Ad Majestatem & incessus gravitatem refer inde ἠεροφοίτις βαδίζει f Posteà, vel propter eà. g Æolias insulas, Liparen, Hieran, Strongylen quæ regia Æoli, Didymen, &c. h Circum claustra montis. i Æolus qui Vulcaniis insulis imperitavit, cur ventorum rex fingatur, vide Diodorum. l. 5. & Strab. l. 1. & Cæl. Rhodig. l. 20. c. 18. k Propriè Ἀνέμους. 2. Georg. *animosi Euri.* l Molem montium. Hendiadys. m Æolum.

Et

Et mulcere dedit fluctus, & tollere [n] *ventos)*
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
[o] *Ilium in Italiam portans,* [p] *victosq;* [q] *penates.*
Incute vim ventis, submersasq; obrue puppes:
Aut age diversas, & disjice [r] *corpora ponto.*
Sunt mihi bis septem præstanti corpore nymphæ;
Quarum, quæ formâ pulcherrima, Deïopeiam
Connubio [a] *jungam stabili,* [b] *propriámque dicabo:*
Omnes ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, & pulchra faciat te prole [c] *parentem.*
Æolus hæc contrà. Tuus, ô regina, quid optes,
Explorare labor; mihi jussa capessere fas est.
Tu mihi quodcunque [d] *hoc reg[illegible], tu sceptra, Jovémq;*
Concilias; tu das epulis accumbere divûm;
[d] *Nimborúmque facis, tempestatúmque potentem.*
Hæc ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
Impulit [e] *in latus: ac venti velut agmine facto,*
Qua data porta, [f] *ruunt, & terras turbine perflant.*
Incubuere mari, totúmque à sedibus imis
Unà Eurúsque Notúsque ruunt, crebérque procellis
[g] *Africus; & vastos volvunt ad littora fluctus.*
Insequitur clamórque virûm, stridórque rudentum.
Eripiunt subitò nubes cœlúmque diémque
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
Intonuere poli; & crebris micat ignibus æther;
Præsentémque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Æneæ [h] *solvuntur frigore membra.*
[i] *Ingemit, & duplices tendens ad sidera palmas,*
Talia voce refert, [k] *O terq; quaterq; beati,*
Queis antè ora patrum, Trojæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere. O Danaûm fortissime gentis
Tydide, méne Iliacis occumbere campis
Non potuisse? [l] *tuáque animam hanc effundere dextrâ?*

n Al. *vento.*

o Reliquias rerum Iliensium.

p Adeóque nec sibi tuendis aut vindicandis sufficientes.

p Alii Apollinem & Neptunum penates esse putant Trojæ conditores: Alii Jovem, Junonem, Minervam, aëris præsides, per quos penitus spiramus, &c. qui penitus nos regunt ratione, calore, ac spiritu. Macrob. 3. l. Saturn. 4. c. Arnob. l. 3. advers. gentes.

r Hominum, *vel* navium.

a Nuptiarum sc. præses, *cui vincla jugalia curæ.*

b Peculiarem & perpetuam, *propria hæc si dona fuissent.* 6. Æneid.

c Nubem sc. fœtam aëris, & ventis gignendis materiam aptam,

d Ventis quippè Æoliis præstatur materies ab aere moto.

e Vndè obliquè ruunt venti, πλάγιοι.

f Repetita multoties litera canina fremitum ventorum signat.

g Zephyrus, mox enim, *Eurum ad se Zephyrúmque vocat.* & Hom. 5 Odyss.

Εὖρός τε, Νότος τ᾽ ἔπεσε, Ζέφυρός τε δυσαής.

h Calore quo continentur membra, deficiente rigent extrema, solvuntur, tremunt.

i *Non timuit lethum, genus at miserabile lethi* Heros. Cum enim animam crediderit antiquitas esse igneam, naturæ ejus maximè contrarium ducebat, in aquis extingui. *Synes.* 4 epist. eò magis, quód nulla daretur specimen fortitèr moriendi. Arist. Eth 3. l. 6. c. k Non ex superstitiosâ numeri observatione, ut vult Macrob. 1. l. in Som. Scip. c. 6. sed Homerum imitatus. Τρὶς μάκαρες Δαναοὶ καὶ τετράκις Odyss. [?]. l A Diomede ictu saxi fusus propè interjerat, nisi à matre subtractus fuisset. Il. 8. & 5. Neptuno hoc intimante.

Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi m ingens
Sarpedon, ubi tot Simöis correpta sub undis
Scuta virûm, galeasq; , & fortia corpora volvit.
Talia jactanti stridens Aquilone procella
Velum n adversa ferit, fluctusq; ad sidera tollit.
Franguntur remi; tum o prora avertit, & undis
Dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi summo in fluctu pendent; his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit; furit æstus arenis.
Tres Notus abreptas in saxa p latentia torquet;
q Saxa vocant Itali mediis quæ in fluctibus r Aras,
Dorsum immane mari summo. tres Eurus ab alto
In brevia, & s Syrtes urget (miserabile visu)
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Unam, quæ Lycios, fidúmque vehebat Orontem,
Ipsius ante oculos ingens t á vertice pontus
In puppim ferit; excutitur, pronúsque u magister
Volvitur in caput. ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, & rapidus vorat æquore vortex.
Apparent rari nantes in gurgite vasto:
x Arma virûm, tabulæque, & Troïa gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ,
Et quâ vectus Abas, & quâ grandævus Alethes.
Vicit y hyems: laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum z imbrem, rimisq; fatiscunt.
Interea magno misceri murmure pontum,
Emissámque hyemem sensit Neptunus, & imis
Stagna refusa vadis: graviter commotus, & alto
Prospiciens, summâ placidum caput extulit undâ.
Disjectam Æneæ toto videt æquore classem,
Fluctibus oppressos Troas, a cœlique ruinâ.
Nec latuere doli b fratrem Junonis, & iræ.
Eurum ad se, Zephyrúmque vocat; dehinc talia fatur,
Tantáne vos generis tenuit fiducia vestri?
Jam cœlum terrámque meo sine numine, venti,
Miscere, & tantas audetis tollere moles?
c Quos ego. sed motos præstat componere fluctus:

m Jovis fil. procerus, fortis. Il. 16.

n Italiam enim petentibus contrarius est Aquilo.

o Avertit se prora adverso cedens Aquiloni, datque latus undis.

p Cæca & ὕφαλα. vel, in hac tempestate non apparentia.

q Cæca hæc tempestas induxerat confusum Hyperbaton, sic explicandum. Quæ saxa in mediis fluctibus Itali vocant Aras, quæ in modum dorsi extant in summo mari.

r Scopulos quosdam inter Africam & Sardiniam. ad quos primo bello Punico fœdus ictum est inter Romanos & Carthaginenses. Jos. Scal. omnes crepidines & dorsa maris Aras dici ait.

s Duæ sunt Syrtes in sinu Africo. trahentes ad se cum æstu arenas & naves. à σύρω, traho.

t Desuper. Odyss. ε. Ὣς ἄρα μιν εἰπόντ' ἔλασε μέγα κῦμα κατ' ἄκρης.

u Leucaspis. l. 6.

x Remi, hastæ, scuta, tabulæ, vestes, tapetes, &c.

y Tempestas, χειμών.

z Neptuni imbrem. i.e. aquam marinam.

a Imbre, fulgure, tonitru.

b Neptunum.

c Ἀποσιώπησις. Quos ego ulciscerer, si quidem vacaret: sed motos, &c.

Post

Post mihi [d] *non simili pœnâ commissa luetis.*
[e] *Maturate fugam, regique hæc dicite vestro:*
Non illi imperium pelagi, sævúmque tridentem,
Sed mihi [f] *sorte datum: tenet ille immania saxa,*
Vestras, Eure, domos: illâ se jactet in aulâ
Æolus, & clauso ventorum carcere regnet.
Sic ait, & dicto citiùs tumida æquora placat,
Collectásque fugat nubes, solémque reducit.
[g] *Cymothoe simul, & Triton adnixus, acuto*
Detrudunt naves scopulo: levat ipse tridenti,
Et vastas aperit Syrtes, & temperat æquor,
Atque rotis summas levibus perlabitur undas.
Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta est ☞
Seditio, sævitque animis ignobile vulgus,
Jámque faces & saxa volant, furor arma ministrat:
Tum pietate gravem, ac meritis si fortè [h] *virum quem*
Conspexere, silent, arrectisque auribus astant:
Ille regit dictis animos, & pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquam
Prospiciens genitor cœlóque invectus [i] *aperto*
Flectit [k] *equos,* [l] *currúque volans dat lora secundo.*
Defessi Æneadæ, quæ proxima littora, cursu
Contendunt petere, & Lybiæ vertuntur ad oras.
[m] *Est in secessu longo locus: insula* [n] *portum*
Efficit objectu laterum; quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminíque minantur
In cœlum scopuli: quorum sub vertice latè
Æquora tuta silent. [o] *tum sylvis scena coruscis*
Desuper, horrentíque atrum nemus imminet umbrâ.
Fronte sub adversâ scopulis pendentibus antrum:
Intus aquæ dulces, [p] *vivóque sedilia saxo,*
Nympharum domus. hîc fessas [q] *non vincula naves*
Ulla tenent, unco non alligat anchora morsu.
Huc septem Æneas collectis navibus [r] *omni*
Ex numero subit: ac magno telluris amore

d Non tam levi; non hac verborum.

e Falluntur qui Servium audiunt & Macrobium, exponentes, *sedatè & deliberatè*. *Maturè*, inquit Agellius l. 10. c. 11. nunc significat *properè & citò*, &c. Neque enim ex mente aut majestate Neptuni fuerat, ventorum discessum precariis & disertis verbis mitigare, sed pro imperio & re præsenti jubere. Rationes & autoritates verbi hujus, vide apud Fr. Floridum 5. l. succisiv. c. 11.

f Communi, quâ cuiqs Deorum munus suum contigit, vel illâ, quâ divisum est mundi imperium inter tres fratres, Jovem, Neptunum, Plutonem.

g Propriè. fluxu enim celeri undarum κυμάτων & æstu fluctus Τρίτωνος, expediuntur quæ hæserant naves.

h Ad gravitatem viri exprimendam gravatur versus monosyllabâ.

i Sereno.

k Marinos. ἱπποκάμπους. vide Scal. exer. 226. 7.

l Volans curru, dat lora illi secundo. Al. leg. *currui*

m Descriptio hæc portus adumbrata est ad illum Homeri 13. Odyss. cui geminam vide, apud Livium l. 26. Novæ Carthaginis in Hispania.

n Insula recedentis sinus objecta mari portum facit.

o Sylvæ desuper obumbrant sinum, ad modum scenæ quæ inumbrat theatrum, a σκιὰ. p Naturali. q Usque adeo tranquillus erat portus. r Ex viginti,

Egressi,

Egressi optata potiuntur Troës arenâ,
Et [s] *sale tabentes artus in littore ponunt.*
Ac primùm silicis scintillam excudit Achates,
Suscepítque ignem foliis, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuítque in fomite flammam.
Tum [t] *Cererem corruptam undis, Cerealiáque arma*
Expediunt fessi rerum: frugésque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere saxo.
Æneas scopulum interea conscendit, & omnem
Prospectum latè pelago petit, Anthea si quà
Jactatum vento videat, Phrygiásque biremes,
Aut Capyn, aut celsis in puppibus [u] *Arma Caïci.*
Navem in conspectu nullam, tres littore cervos
Prospicit errantes: hos tota armenta sequuntur
A tergo, & longum per valles pascitur agmen.
Constitit hîc, arcúmque manu celerésque sagittas
Corripuit, fidus quæ tela gerebat Achates.
Ductorésque ipsos primùm capita alta ferentes
Cornibus [x] *arboreis sternit; tum vulgus, & omnem*
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam:
Nec priùs absistit, quàm septem ingentia victor
Corpora fundat humi, & numerum cum navibus æquet.
Hinc portum petit, & socios partitur in omnes.
Vina, bonus quæ deinde cadis onerârat [y] *Acestes,*
Littore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros,
Dividit; & dictis mœrentia pectora mulcet.
O socii, (neque enim ignari sumus [z] *ante malorum)*
O passi graviora: dabit deus his quoque finem.
Vos, & Scyllæam rabiem, penitúsque [a] *sonantes*
[b] *Accêstis scopulos; vos & Cyclopea saxa*
Experti; revocate animos, mœstúmque timorem
Mittite. forsan & hæc olim meminisse juvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
Ostendunt: illic fas regna resurgere Trojæ.
Durate, & vosmet rebus servate secundis.
Talia voce refert, curísque ingentibus æger

Spem

s Salsâ aquâ.

t Fruges aquâ marinâ corruptas, & instrumenta necessaria frugibus priùs torrendis siccandisque, dein terendis. Neque enim admitto, quod hîc inculcant, ὕστερον πρότερον.

u Insignia Caïci, vel navis παράσημον in puppi. ut l. 10. *aurato fulgebat Apolline puppis.*

x Ramosis. 7. Ecloga. *Et ramosa Mycon vivacis cornua cervi.*

y Rex Siciliæ. de quo plura Æn. 5.

z Conjunctim legi volunt *ante malorum.* Sed quorsum tanta subtilitas? cum Homerus Odyss. 12. unde hic locus sumitur, habeat, Ὦ φίλοι, οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμονές εἰμεν, &c.

a *Scyllam & cæruleis canibus resonantia saxa.* l. 3. Æn.

b Appropinquastis, non adiistis. 5. Æneid.

Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
Illi se prædæ accingunt, dapibusq́ futuris,
Tergora diripiunt costis, & c viscera nudant.
Pars in frusta secant, verubúsque d trementia figunt,
Littore e abena locant alii, flammásque ministrant.
Tum victu revocant vires; fusique per herbam,
Implentur veteris Bacchi, pinguisq́ ferinæ.
f Postquam exempta fames epulis, mensæq́ remotæ,
Amissos longo socios sermone requirunt:
Spemq́ metumq́ inter dubii, seu vivere credant,
Sive extrema pati, nec jam exaudire g vocatos.
Præcipuè pius Æneas, nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit, & crudelia secum
Fata Lyci, fortémque Gyan, fortémque Cloanthum.
Et jam finis erat, h cùm Juppiter æthere summo
Despiciens mare velivolum, terrásque jacentes,
Littoráque, & latos populos, sic i vertice cœli
Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales jactantem pectore curas,
Tristior, & lacrymis oculos suffusa nitentes,
Alloquitur Venus. O qui k res hominúmque deûmque
Æternis regis imperiis, & fulmine terres,
Quid meus Æneas in te committere tantum,
Quid Troës potuere? quibus tot funera passis
Cunctus l ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certè hinc Romanos olim, m volventibus annis,
Hinc fore ductores, revocato à sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus: quæ te genitor sententia vertit?
Hoc equidem occasum Trojæ, tristésque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur. quem das finem, rex magne, laborum?
n Antenor potuit mediis elapsus Achivis
Illyricos penetrare sinus, atque intima tutus
Regna Liburnorum: & fontem superare Timavi:

c Carnes ad epulas. utrumque enim significant viscera, & carnes & exta.
d Etiamdum palpitantia.
e Non ad lavandos solùm, ut volunt interpretes; sed & ad elixandas carnes, quæ etiam veteribus in usu. Probat Jos. Castilio 5. c. Var. lect.
f Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο. Hom. non semel.
g Ex more, ut quos amiserant peregrè desiderabántque, inclamarent ter, ut habet Hom. Odyss. 9. Πρίν τινα τῶν δειλῶν ἑτάρων τρὶς ἕκαστον ἀῦσαι. *Relictum clamassent, ut litus Hyla Hyla omne sonaret.*
h Scitè miscentur consilia Deorum. *Non enim* inquit Petronius *res gestæ versibus comprehendendæ sunt, &c. Sed per ambages, Deorúmque ministeria, & fabulosum sententiarum tormentum præcipitandus est liber impetus, &c.*
i Hom. Ἀπὸ κρατὸς, κορυφῆς, ῥίου Ὀλύμποιο.
k Res Deûm regis nutu ac imperio; hominum fulmine, eóque præsagiente, terrente, puniente.
l Ne Italiam appellant.
m Revolutis, περιπλομένων. infra *volvendis mensibus orbes.* Lucret. 5. l. *per cœlum Solis volventia lustra.*

n Proditor Trojæ cum Ænea; *ut quidam. Alii,* pacis & reddendæ Helenæ autores.

Unde

Unde per [o] ora novem [p] vasto cum murmure montis
It mare præruptum, & pelago premit arva sonanti.
Hîc tamen ille urbem Patavi, sedésque locavit
Teucrorum, & genti [q] nomen dedit, [r] armáque fixit
Troïa: nunc placidâ compostus pace quiescit.
Nos tua progenies, cœli quibus annuis arcem,
Navibus (infandum) amissis unius ob iram
Prodimur, atque Italis longè disjungimur oris.
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?
Olli subridens hominum sator atque deorum,
Vultu, quo cœlum, tempestatésque serenat,
Oscula [s] libavit natæ: dehinc talia fatur.
Parce metu, Cytherea; manent immota tuorum
Fata tibi; cernes urbem, & promissa [t] Lavini
Mœnia, sublimémque feres ad sidera cœli
Magnanimum Æneam: neque me sententia vertit.
[u] Hic tibi (fabor enim: quando hæc te cura remordet,
Longiùs & volvens fatorum arcana movebo)
Bellum ingens geret Italiâ; populósque feroces
Contundet, morésque viris, & mœnia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit æstas,
Ternáque transierint Rutulis hyberna subactis.
At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iülo
Additur, (Ilus erat dum res stetit Ilia regno)
Triginta [x] magnos voluendis mensibus orbes
Imperio explebit, regnúmque à sede Lavini
Transferet, & longam multâ vi muniet [y] Albam.
Hîc jam tercentum totos regnabitur annos
Gente sub [z] Hectoreâ: donec [a] regina sacerdos
Marte gravis [b] geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde [c] lupæ fulvo nutricis [d] tegmine lætus

o Non ostia, per quæ fluit Timavus in mare, (quæ crux autores & interpretes malè habet) sed fontes qui inter Aquileiam & Tergeste sex erumpunt ex antris saxei collis. septimum his adjiciunt in palude ortum. sic constat numerus à Strabone ex Polybio citatus. ut verò conficiatur numerus novenus nostri autoris & Melæ, adsciscendi duo, ex lacu Rubri *Saxi* unus: è fl. S Antonii alter.

p Timavus per cuniculos quosdam ab adfluxu maris patitur incrementum; ita ut lenis dulcisque in refluxu. ubi tamen mare æstu suo intumuit, ingenti fragore ac mugitu saxei montis, per complura illia spaciosa ora prorumpit & arva inundat. adi Cluverium l. 1. Italiæ antiquæ cap. 20.

q Primùm Antenoridas vocavit, postea, ab augurio *Patavium*,

r Vt victor & compos voti, qui rerum fortiter ac feliciter gestarum monumenta erigunt, arma figunt, & paginam. 3. Æn. *Ære cavo clypeum magni gestamen Abantis Postibus adversis figo, & rem carmine signo.*

s Leviter tetigit. Oscula volunt esse religiosi officii, suavia & basia voluptatis.

t Primum in Latio à Trojanis conditum Lavinium. Var. l. 4. de LL. *Vrbique dabit Lavinia nomen.* 12. Æneid. u Longa hæc Rom. historiæ series, vel nota est. vel petenda ex Livio, Diodoro, Varrone, Plutarcho, Dionysio. x Solares quorum singuli constant 12. mensibus volvendis. y Latii urbem á Lavinio distantem 12 milliaria, á Roma totidem. z Trojanâ, ab Ænea Hectoris affine. a Ilia, Numitoris filia ex Marte gravida, sacerdos Vestalis. b Romulum & Remum. c Feræue; an Laurentiæ Faustuli uxoris, quæ lupa; an quia expositorum infantium nutrices dictæ lupæ. ut Cedrenus ait. d In memoriam nutricis, vel, quia ipse venator.

Romulus excipiet gentem, & Mavortia condet
Mœnia, Romanosq́; suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi: quin aspera Juno,
Quæ mare nunc, terrasq́; [e] metu, cœlúmque fatigat,
[f] *Consilia in melius referet, mecúmque fovebit*
Romanos rerum dominos, [g] gentémque togatam.
Sic placitum: veniet [h] lustris labentibus ætas,
[i] *Cùm domus Assaraci Phthiam, claráſque Mycenas*
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.
Nascetur [k] pulchrâ Trojanus origine Cæsar,
[l] *Imperium Oceano, famam qui terminet astris:*
Julius, à magno demissum nomen Iülo.
Hunc tu olim cœlo [m] spoliis Orientis onustum
[n] *Accipies secura: [o] vocabitur hic quoque votis.*
Aspera tum positis mitescent sæcula bellis.
[p] *Cana fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus*
Jura dabunt: diræ ferro, & compagibus arctis
Claudentur belli portæ. Furor impius intus
Sæva sedens super arma, & centum vinctus ahenis
[q] *Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.*
Hæc ait: & Maiâ genitum demisit ab alto,
Ut terræ, utq́; novæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris: ne fati nescia Dido
Finibus arceret. volat ille per aëra magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus astitit oris:
Et jam jussa facit: ponúntque ferocia Pœni
Corda, volente deo; inprimis regina quietum
Accipit in Teucros animum, mentemq́; benignam.
At pius Æneas per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data est, exire, locósque
Explorare novos, quas vento accesserit oras;
Qui teneant (nam inculta videt) hominésne, feræne,
Quærere constituit; sociisque [r] exacta referre.

e Romæ, quæ ventura olim est excidio suæ Carthagini. supra.
f Conciliatam Romanis secundo bello Punico refert ex Ennio Servius. v. Hor. l. 3. od. 3
g Aliæ gentes erant tunicatæ, palliatæ, bracchatæ, Romana togata, a Lydis. Tertul. de pallio.
h Lustrum alii quatuor annorum statuunt; alii, quinque absolutorum; alii, exacto quadriennio ineuntis quinti, ut sit idem cum Olympiade.
i A Paulo Æmylio victâ Macedoniâ, à Mummio Achaiâ. 6. Æn.
k Propter Venerem, à qua Cæsares originem ducebant.
l *Imperium suum ultra Solis vias & ipsius Oceani limites propagavit.* Minutius de Roma. si de Augusto intelligere libet, referas ad somnium Acciæ, quæ somniavit se concepisse ex Apolline, visceráque sua in cœlum tolli, & per omnem terram extendi.
m Ex bello Pharsalico & Pontico. devictis regibus qui auxilia tulerunt Pompeio.
n In Deos relatum.
o Ecleg. 5. damnabis tu quoq; votis. Meruit quippe post mortem aram, fastigium, flaminem. p Post Julium imperante Augusto. qui Fidei solenne instituit & Flaminem; qui religionem Vestalium restauravit, ipse Pontifex Max. qui leges Julias & Sumptuarias tulit, Justitiam sanxit, Concordiâ & Pace per orbem propagatâ templum Jani clausit. q Belli imaginem, inquit Plinius l. 35. c. 10. restrictis à tergo manibus, ab Apelle pictam Augustus in foro suo dicavit. r Exquisita, explorata.

Classem

Classem in convexo nemorum, sub rupe cavatâ,
Arboribus clausam circum, atque horrentibus umbris
Occulit: ipse uno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater mediâ sese tulit obvia sylvâ,
Virginis os habitúmque gerens, & virginis arma
[s] *Spartanæ: vel qualis equos Threïssa fatigat*
[t] *Harpalice, volucremq; fugâ prævertitur* [u] *Hebrum.*
Namq; humeris de more [x] *habilem suspenderat arcum*
Venatrix, dederatq; [y] *comas diffundere ventis:*
Nuda genu, [z] *nodóque sinus collecta fluentes.*
Ac prior: Heus, inquit, juvenes, monstrate mearum
Vidistis siquam hîc errantem fortè sororum,
Succinctam pharetrâ, & [a] *maculosæ tegmine lyncis,*
Aut spumantis apri cursum clamore prementem.
Sic Venus. at Veneris contrà sic filius orsus:
Nulla tuarum audita mihi, neque visa sororum.
O quàm te memorem virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat: [b] *ô dea certè.*
An [c] *Phœbi soror, an Nympharum sanguinis una?*
Sis [d] *felix, nostrúmque leves quæcunq; laborem:*
Et quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Jactemur, doceas: ignari hominumq; locorúmque
Erramus, vento huc vastis & fluctibus acti:
[e] *Multa tibi ante aras nostrâ cadet hostia dextrâ.*
Tum Venus: Haud equidem tali me dignor [f] *honore.*
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureóque altè suras vincire cothurno.
[g] *Punica regna vides, Tyrios, & Agenoris urbem.*
Sed fines Libyci, [h] *genus intractabile bello.*
Imperium Dido Tyriâ regit urbe profecta,
[i] *Germanum fugiens: longa est injuria, longæ*
Ambages, sed summa sequar fastigia rerum.
Huic conjux Sichæus erat, ditissimus agri
Phœnicum, & magno miseræ dilectus amore:
Cui [k] *pater* [l] *intactam dederat, primísque jugârat*
[m] *Ominibus: sed regna Tyri germanus habebat*

s Virgines Spartanæ, ex instituto Lycurgi, venationibus, cursu, luctâ, palæstrâ exercebantur.
t Quæ Getas equites pernicissimo assequuta cursu, patrem ab iis captum in libertatem asseruit.
u Fl. Thraciæ.
x Viribus suis aptum.
y *Incomptum Lacenæ More comam religata nodum.* Horat.
z Succincta, quo expeditior esset ad cursum.
a Variegatæ lyncis á se interfectæ spoliis indutam.
b Ἐιμὲν τις θεὸς ἐσσὶ, &c. Odyss. 6.
c Quod ab arcu, pharetrâ & habitu conjicere licet.
d Propitia.
e Numini tuo grati debitam solvemus hostiam.
f Sacrificii. neque enim Dea sum, sed virgo Tyria. cui mos est gest.
g Terræ hujus, quæ Libya est, partem hanc incolunt Pœni ex Tyro urbe Phœniciæ, cui olim imperavit Agenor, huc advecti ab Elisa, Didone.
h *Studiis asperrima belli.* supra.
i Pygmalionem. Adi l. 18. Justini.
k Belus.
l Virginem.
m Auspiciis, quæ cùm omni negotio, tum nuptiis maximè adhibita.

Pygma-

Pygmalion, n scelere ante alios immanior omnes,
Quos inter medius venit furor. ille Sichæum
Impius ante o aras, atque auri cæcus amore,
Clam ferro incautum superat, p securus amorum
Germanæ; factumq; diu celavit; & ægram,
Multa malus simulans vanâ spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Conjugis, ora modis attollens pallida miris.
q Crudeles aras, trajectáque pectora ferro
Nudavit: r cæcumq; domûs scelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriáque excedere suadet,
Auxiliúmque viæ, veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus & auri.
His commota fugam Dido, sociósque parabat:
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat: naves, quæ fortè paratæ,
Corripiunt, onerántque auro: portántur avari
Pygmalionis opes pelago. dux fœmina facti.
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, surgentémque novæ Carthaginis arcem:
Mercatíque solum, facti de nomine s Byrsam;
Taurino quantum possent circundare t tergo.
Sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris?
Quóve tenetis iter? Quærenti, talibus ille
Suspirans, imóque trahens à pectore vocem.
O dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet u annales nostrorum audire laborum:
Antè diem clauso componet vesper olympo.
Nos Troja antiqua (si vestras fortè per aures
Trojæ nomen iit) diversa per æquora vectos,
x Forte suâ Libycis tempestas appulit oris.
y Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste penates
Classe veho mecum, famâ super æthera notus,
Italiam quæro z patriam, & genus ab Jove summo.
Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor,
Matre deâ monstrante viam, data fata secutus:
Vix septem convulsæ undis, Euróque supersunt.

n Ipsos etiam furiosos scelere superans.

o Herculis, cujus erat sacerdos.

p Nihil respiciens aut misertus sororem quæ miserè amabat Sichæum.

q Per se quidem plas: sed ante quas crudeliter interfectus est Sichæus.

r Hactenus celatum & occultum.

s Βύρσα significat corium. Sed Jos. Scal. in Festum vult transpositione Græcâ dici pro בצר *arx, turris, locus munitus.*

t Tergore.

u Relationem. Annales propriè fuerunt tabulæ in quas singulorum annorum res gestæ referebantur, à Pontifice Max. 3. l. 2. Sat. Macrob.

x Casu, *alii* vi.

y Εἰμ' Ὀδυσσεὺς & κή μου κλέος οὐρανὸν ἵκει. 9. Odyss.

z E Corytho enim urbe Etruriæ ortus est Dardanus gentis nostræ author & ipse ex Jove natus.

Ipse

Ipse ignotus, egens, Libyæ deserta peragro,
Europâ, atque Asiâ pulsus. Nec plura querentem
Passa Venus, medio sic interfata dolore est:
Quisquis es, haud (credo) invisus cœlestibus, auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
Námque tibi a *reduces socios, classémque relatam*
Nuncio, & in tutum b *versis aquilonibus actam:*
Ni frustra augurium vani docuere parentes.
Aspice c *bis senos lætantes agmine cygnos*
Æthereâ quos lapsa plagâ d *Jovis ales aperto*
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas jam despectare videntur,
Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantúsque dedere:
Haud aliter puppésque tuæ, pubésque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modò, & quâ te ducit via, dirige gressum.
Dixit: & avertens roseâ cervice refulsit:
e *Ambrosiæq; comæ divinum vertice odorem*
Spiravere: pedes f *vestis defluxit ad imos:*
Et vera g *incessu patuit dea. Ille ubi matrem*
Agnovit, tali fugientem est voce sequutus.
Quid natum toties crudelis h *tu quoque falsis*
Ludis imaginibus? cur i *dextræ jungere dextram*
Non datur, ac veras audire, & reddere voces?
Talibus incusat, gressumque ad mœnia tendit.
At Venus obscuro gradientes k *aëre sepsit:*
Et multo nebulæ circum dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere causas.
Ipsa Paphum sublimis abit, sedésque revisit
Læta suas: ubi templum illi, centúmque Sabæo
l *Thure calent aræ, sertísque recentibus halant.*
Corripuere viam interea, quà semita monstrat.
Jamque ascendebant collem, qui m *plurimus urbi*
Imminet, adversásq; aspectat desuper arces.

a Incolumes.
b Ponentibus, vel conversis. namque supra, stridens Aquilone procella velum adversa percusserat.
c Auspicata omnia & apta; numerus, volatus, cantus avium.
d Aquila, Iovis pinnata satelles. cum relatione ad Aquilonem.
e Ἀμβρόσιαι δ' ἄρα χαῖται. Il. α.
f Succincta prius, nodóque *sinus collecta fluentes*, ut supra.
g Deorum quippe incessus est continuus, & æqualis, non dimotis pedibus neque transpositis, ἀλλὰ κατὰ ῥύμην ἀέριον, καὶ ὁρμὴν ἀπαραπόδιστον: Heliodor.
h Non secus atque Juno, ceteráque numina adversa.
i Conventu mutuóque frui colloquio.
k Nebulâ. Odyss. 7. & 13. Vlysses à Minerva tegitur nebulâ.
l Thure & floribus tantùm sacra Veneri fiebant, non hostiarum sanguine.
m Altus 3. milliaria.

Miratur

Miratur molem Æneas, n magalia quondam:
Miratur portas, strepitúmque, & o strata viarum.
Instant ardentes Tyrii, pars ducere muros,
Molirique arcem, & manibus subvoluere saxa:
Pars p optare locum tecto, & concludere sulco.
q Jura magistratúsque legunt, sanctúmque senatum.
Hîc portus alii effodiunt: hîc alta theatris
Fundamenta locant alii; immanésque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
☞ *Qualis r apes æstate nova per florea rura*
Exercet sub sole labor, cùm gentis adultos
Educunt fœtus; aut cùm liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas;
Aut onera accipiunt venientum; aut agmine facto,
Ignavum fucos s pecus à præsepibus arcent.
Fervet opus, redoléntque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum jam mœnia surgunt,
Æneas ait, & fastigia suspicit urbis.
Infert se septus nebula (mirabile dictu)
Per medios, miscétque viris; neque cernitur ulli.
t Lucus in urbe fuit media, lætissimus umbrâ;
Quo primùm jactati undis, & turbine Pœni
Effodere loco signum, quod regia Juno
Monstrârat, u caput acris equi: sic nam fore bello
Egregiam, & x facilem victu per secula gentem.
Hîc templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum, & numine divæ.
Ærea cui gradibus surgebant limina, nexæque
Ære trabes: foribus cardo stridebat ahenis.
Hoc primùm in luco nova res oblata timorem
Leniit: hîc primùm Æneas sperare salutem
Ausus, & afflictis meliùs confidere rebus.
Námque sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam opperiens; y dum quæ fortuna sit urbi,
Artificumque manus inter se, operumque labores
Miratur; videt Iliacas ex ordine pugnas,
Belláque jam fama totum vulgata per orbem:

n Afrorum *raris habitata mapalia tectis.* Georg 3.l.

o Vias lapide constratas.

p Locum tectis sulco, quasi urbi mœnia aratro designare. ab ὀπτεω considero. Alii leg. *aptare*

q Forum & locum juri dicundo, curiam Sanctissimo senatus ordini & magistratibus Theatrum. Sic corpori animæ, ornamentis Reip. consulitur.

r Labores hosce apum, de iis versus propè eosdem, & quæ nos ibi; vide 3 Georgic.

s Propriè quod πίνκτου. Ovis, Sed, Pecus, inquit Isidor. 12. l. dicimus quicquid humanâ linguâ & effigie caret.

t Adjicietur mox templum. nullum enim veteribus templum erat sine luco, ut majorem religionem loci horror incuteret.

u Idem refert Justinus l. 18. & ipsa Carthago olim *Caccabe* dicta, quod linguâ Punicâ significat caput equinum. Cœl. Rhod. l. 13. c. 38.

x Victoriis; ad vincendum, significatione activâ, aiunt. Sed coactâ, & quæ exemplo caret. *Alii* facili & parabili contentam victu, ut Seneca 90 epist. *Sapiens facilis victus fuit.*

y Dum miratur, quæ in magnifico templo pingebantur, Didonis fugam, equi caput, cæterum sectum, varios urbis casus.

Ipse ignotus, egens, Libyæ deserta peragro,
Europâ, atque Asiâ pulsus. Nec plura querentem
Passa Venus, medio sic interfata dolore est:
Quisquis es, haud (credo) invisus cœlestibus, auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.
Perge modo, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
Námque tibi [a] reduces socios, classémque relatam
Nuncio, & in tutum [b] versis aquilonibus actam:
Ni frustra augurium vani docuere parentes.
Aspice [c] bis senos lætantes agmine cygnos
Æthereâ quos lapsa plagâ [d] Jovis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas jam despectare videntur,
Ut reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantúsque dedere:
Haud aliter puppésque tuæ, pubésque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.
Perge modò, & quâ te ducit via, dirige gressum.
Dixit: & avertens roseâ cervice refulsit:
[e] Ambrosiæq; comæ divinum vertice odorem
Spiravere: pedes [f] vestis defluxit ad imos:
Et vera [g] incessu patuit dea. Ille ubi matrem
Agnovit, tali fugientem est voce sequutus.
Quid natum toties crudelis [h] tu quoque falsis
Ludis imaginibus? cur [i] dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire, & reddere voces?
Talibus incusat, gressumque ad mœnia tendit.
At Venus obscuro gradientes [k] aëre sepsit:
Et multo nebulæ circum dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere causas.
Ipsa Paphum sublimis abit, sedésque revisit
Læta suas: ubi templum illi, centúmque Sabæo
[l] Thure calent aræ, sertísque recentibus halant.
Corripuere viam interea, quà semita monstrat.
Jamque ascendebant collem, qui [m] plurimus urbi
Imminet, adversasq; aspectat desuper arces.

a Incolumes.
b Ponentibus, vel conversis. namque supra, stridens Aquilone procella velum adversa percusserat.
c Auspicata omnia & apta; numerus, volatus, cantus avium.
d Aquila, Iovis pinnata satelles. cum relatione ad Aquilonem.
e Ἀμβρόσιαι δ᾽ ἄρα χαῖται. Il. α.
f Succincta priùs, nodóque sinus collecta fluentes, ut supra.
g Deorum quippe incessus est continuus, & æqualis, non dimotis pedibus neque transpositis, ἀλλὰ κατὰ ῥύμην ἀέριον, καὶ ὁρμὴν ἀπαραπόδιστον: Heliodor.
h Non secus atque Juno, ceteráque numina adversa.
i Conventu mutuóque frui colloquio.
k Nebulâ. Odyss. 7. & 13. Vlysses à Minerva tegitur nebulâ.
l Thure & floribus tantùm sacra Veneri fiebant, non hostiarum sanguine.
m Altus 3. milliaria.

Miratur molem Æneas, [n] magalia quondam:
Miratur portas, strepitúmque, & [o] strata viarum.
Instant ardentes Tyrii, pars ducere muros,
Molirique arcem, & manibus subvoluere saxa:
Pars [p] optare locum tecto, & concludere sulco.
[q] Jura magistratúsque legunt, sanctúmque senatum.
Hîc portus alii effodiunt: hîc alta theatris
Fundamenta locant alii; immanésque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
☞ *Qualis [r] apes æstate nova per florea rura*
Exercet sub sole labor, cùm gentis adultos
Educunt fœtus; aut cùm liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas;
Aut onera accipiunt venientum; aut agmine facto,
Ignavum fucos [s] pecus à præsepibus arcent.
Fervet opus, redolèntque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum jam mœnia surgunt,
Æneas ait, & fastigia suspicit urbis.
Infert se septus nebula (mirabile dictu)
Per medios, miscétque viris; neque cernitur ulli.
[t] Lucus in urbe fuit media, lætissimus umbrâ;
Quo primùm jactati undis, & turbine Pœni
Effodere loco signum, quod regia Juno
Monstrârat, [u] caput acris equi: sic nam fore bello
Egregiam, & [x] facilem victu per secula gentem.
Hîc templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum, & numine divæ.
Ærea cui gradibus surgebant limina, nexæque
Ære trabes: foribus cardo stridebat ahenis.
Hoc primùm in luco nova res oblata timorem
Leniit: hîc primùm Æneas sperare salutem
Ausus, & afflictis meliùs confidere rebus.
Námque sub ingenti lustrat dum singula templo,
Reginam opperiens; [y] dum quæ fortuna sit urbi,
Artificumque manus inter se, operumque labores
Miratur; videt Iliacas ex ordine pugnas,
Belláque jam fama totum vulgata per orbem:

n Afrorum *raris habitata mapalia tectis.* Georg 3.l.

o Vias lapide constratas.

p Locum tectis sulco, quasi urbi mœnia aratro designare. ab ὀπτέω considero. Alii leg. *aptare*

q Forum & locum juri dicundo, curiam Sanctissimo senatus ordini & magistratibus; Theatrum. Sic corporis animæ, ornamentis Reip. consulitur.

r Labores hosce apum, de iis versus prope eosdem, & quæ nos ibi; vide 3 Georgic.

s Proprie quod πρόβατον. Ovis. Sed, Pecus, inquit Isidor. 12. l. dicimus, quicquid humanâ linguâ & effigie caret.

t Adjicietur mox templum. nullum enim veteribus templum erat sine luco, ut majorem religionem loci horror incuteret.

u Idem refert Justinus l. 18. & ipsa Carthago olim *Caccabe* dicta, quod linguâ Punicâ significat caput equinum. Cœl. Rhod. l. 18. c. 38.

x Victoriis; ad vincendum, significatione activâ, aiunt. Sed coactâ, & quæ exemplo caret. *Alii* facili & parabili contentam victu. ut Seneca 90 epist. *Sapiens facilis victus fuit.*

y Dum miratur, quæ in magnifico templo pingebantur, Didonis fugam, equi caput, coriium sectum, varios urbis casus.

z Atriden, Priamumque, & sævum ambobus Achillem.
Cõstitit, & a lacrymans; Quis jam locus (inquit) Achate;
Quæ regio in terris nostri non plena laboris?
En b Priamus, sunt hîc etiam sua præmia c laudi:
d Sunt lacrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt.
Solve metus: feret hæc aliquam tibi fama salutem.
Sic ait, atque animum pictura pascit inani.
Multa gemens, largoque humectat flumine vultum.
Námque videbat, uti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graii, e premeret Trojana juventus:
Hac Phryges; instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc f Rhæsi niveis tentoria velis
Agnoscit lacrymans; primo quæ g prodita somno,
Tydides multa vastabat cæde cruentus:
Ardentésque avertit equos in castra prius, quàm
Pabula gustassent Trojæ, Xanthumque bibissent.
Parte alia fugiens amissis h Troilus armis
Infelix puer, atque impar congressus Achilli,
Fertur equis; currúque hæret resupinus inani,
Lora tenens tamen. huic cervixque, comæque trahuntur
Per terram, & i versa pulvis inscribitur hastâ.
Interea ad templum k non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades l passis, m peplumque ferebant
Suppliciter tristes, & tunsæ pectora palmis.
Diva solo fixos oculos aversa tenebat.
n Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros;
Exanimumque auro corpus o vendebat Achilles.
Tum verò ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conspexit inermes.
p Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis,
q Eoásque acies, & r nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina f peltis
Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet,

z Sanior hæc atque expeditior lectio, quam probat Senecæ autoritas 105. epist. alludens ad Catonem Cæsari & Pompeio infestum, quàm quæ in vulgatis editionibus habetur; *Atridas Priamumque.*
a Ex χαρᾶς δακρυρρόων.
b Priami fama.
c Virtuti, & patriæ fortiter atque cum laude propugnatæ.
d Hîc etiam rerum nostrarum tristium miseratio, ut quæ cuivis accidere possunt.
e Insequeretur fugientes, impressionem n. facere, est urgere cedentes.
f Regis Thracum, qui Trojanis auxilio venit, cum hac oraculi conditione, invictam fore urbem, si equi ipsius intra urbem pabulum gustassent, atque è Xantho fl. bibissent. Clausis autem portis cùm extra urbem castra posuisset, à Diomede & Vlysse speculatum missis, idque à Dolone rescientibus, cæsus est cum suis, avectique equi in castra Græcorum. Il. 10.
g A Dolone speculatore Trojano.
h Priami filius.
i Sulcatur hasta inversâ & per terram tractâ.
k Infensæ Trojanis, quorum tamen erat numen tutelare.
l Sparsis, in luctu & supplicationibus, à pando.
m Pallam pictam à Thoene Antenoris uxore Palladi oblatam.
n Il. 23.
o Patri, Priamo supplici. Il. 24. p Æneid 2. *Vadimus immisti Danais.* q Ab India sub Memnone Ἠοῦς. i. Auroræ filio profectas. r Indi. *et Mauro obscurior Indus.* Iuv. f Cetris, scutis semiplenam lunam referentibus. Ἀσπίδα δῖαν ἀλίγκιον ἄντυγι μήνης Ἡδ' ... ημιου πιπλήθυῖα. Calaber. 1. l.

Aurea

Aurea subnectens [t] *exertæ cingula mammæ*
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,
Dum stupet, obtutuque hæret defixus in uno:
Regina ad templum formâ pulcherrima Dido
Incessit, magnâ juvenum stipante catervâ.
☞ [u] *Qualis in* [x] *Eurotæ ripis, aut per juga* [y] *Cynthi*
Exercet Diana choros; quam mille sequutæ
Hinc atque hinc glomerantur [z] *Oreades: illa pharetrã*
Fert humero, gradiénsque deas supereminet omnes:
[a] *Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus.*
Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios instans operi, regnísque futuris.
Tum foribus divæ, [b] *media testudine templi,*
Septa armis, solióque altè subnixa resedit.
Jura dabat, legésque viris, operúmque laborem
Partibus æquabat justis, aut sorte trahebat.
Cum subitò Æneas concursu accedere magno
Anthea, Sergestúmque videt, fortemque Cloanthum,
Teucrorúmque alios; ater quos æquore turbo
Dispulerat, penitúsque alias advexerat oras.
Obstupuit simul ipse, simul perculsus Achates:
Lætitiáque metúque avidi conjungere dextras
Ardebant: sed res animos incognita turbat.
Dissimulant, & nube cava speculantur amicti,
Quæ fortuna viris: classem quo litore linquant;
Quid veniant. cunctis nam lecti navibus ibant
Orantes [c] *veniam, & templum clamore petebant.*
Postquam introgressi, & coràm data copia fandi,
Maximus Ilioneus placido sic pectore cœpit.
O regina, novam cui condere Juppiter urbem,
[d] *Justitiáque dedit gentes frænare superbas;*
Troës te miseri ventis [e] *maria omnia vecti,*
Oramus; prohibe infandos à navibus [f] *ignes:*
Parce pio generi, & propiùs res aspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare [g] *penates*
Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas

t Sinistræ nudatæ. námque dextra adurebatur μάζα, quò expeditiores essent arcubus hastisque in bello tractandis.

u Οἵη δ' Ἄρτεμις, &c. Odyss. 6.

x Laconiæ fl.

y Deli ins. montis.

z Nymphæ montium. ab ὄρος.

a Matris gratulatæ sibi filiæ formam *pulchrâ gaudet Latona Dianâ.* Juvenal. Sat. 10.

b *In ipso ædis sacræ meditullio,* inquit Apuleius. 11. Met. *ante Deæ simulachrum, constitutum tribunali &c.*

c Subtrahendi naves, armandi eas instruendique, *vel*, petentes pacem, gratiámque reginæ, contra incendium quod parabant Tyrii in naves Trojanas.

d Infrænes Numidas accolas subjugare & imperio justo premere.

e Per maria omnia. *maria omnia circum* supra.

f Quibus naves nostras incendere parant tui Tyrii.

g Ædes sacras & profanas. quibus sui Penates patrii & domestici.

Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, h Hesperiam Graii cognomine dicunt,
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ:
Oenotri coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse, i ducis de nomine gentem:
Huc cursus fuit.
Cùm subitò assurgens fluctu nimbosus k Orion
In vada cæca tulit, penitusq; procacibus Austris,
Pérque undas, superante salo, perq; invia saxa
Dispulit. huc pauci vestris adnavimus oris.
Quod genus hoc hominum? quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ.
Bella cient, l primáque vetant consistere l terrâ.
Si genus humanum, & mortalia temnitis arma,
m *At sperate Deos memores fandi, atque nefandi.*
Rex erat Æneas nobis, quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major, & armis.
Quem si fata virum servant, si vescitur aurâ
Ætherea, nec adhuc crudelibus occubat umbris:
n *Non metus, officio nec te certâsse priorem*
Pœniteat. sunt & Siculis regionibus o urbes,
Armáque, p Trojanóque à sanguine clarus Acestes.
Quassatam ventis liceat subducere classem;
q *Et sylvis aptare trabes, & stringere remos.*
Si datur Italiam, sociis, & rege recepto,
Tendere, ut Italiam læti, Latiumque petamus.
Sin absumpta salus, & te, pater optime Teucrûm,
Pontus habet Libyæ, nec spes jam restat Iüli:
At freta Sicaniæ saltem, sedesq; paratas,
Unde huc advecti, regemq; petamus Acestem.
Talibus Ilioneus. cuncti simul r ore fremebant
Dardanidæ.
Tum breviter Dido, vultum demissa profatur.
Solvite corde metum Teucri; secludite curas.
Res dura, & regni novitas me talia cogunt
Moliri, & s latè fines custode tueri.
Quis genus Æneadûm, quis Trojæ nesciat urbem?
Vir-

h Italiæ nomina & rationes, cur dicta Argessa, Camesene, Hesperia, Ausonia, Oenotria, Italia, adi Ph. Cluverium 1. l. Ital. Antiqu. 1. c.

i Non itaque ab ἰταλῷ bove, ut volunt quidam.

k Constellatio nautis infesta, ortu suo & occasu tempestates ciens. oritur autem. 6. Cal. Jul.

l Littore, quod jure gentium omnibus patere debet.

m Certò scitote atque expectate Deos remuneratores justi fore atque injusti: Ἐλπίσαις οὐ μόνον ἐπ' ἀγαθῷ, ἀλλ' ἁπλῶς ἐπὶ τῇ τοῦ μέλλοντος ἐκβάσει λέγεται παρ' Ἀττικοῖς. Suidas. quæ etiam significatio manet in voce Hispanica, *sperar.*

n Non metus sit, neque te pœniteat ultrò bene de illo meruisse. legitur &, *officio ne te certaße.*

o Cives & auxilia. Al. *Arva.*

p Rex Siliciæ, Egestâ Trojani Hippotæ filiâ & Crinifo fl. oriundus.

q Remos è sylvis incidere. ut l. 4.

r Adsensum profitebantur fremitu oris non concussione armorum, pro more militari.

s Adversus Pygmalionem, Hiarbam, acoolas.

Virtutésq; viresq́;, aut tanti incendia belli?
Non obtusa adeò gestamus pectora Pœni;
t *Nec tam adversùs equos Tyria sol jungit ab urbe.*
Seu vos u *Hesperiam magnam, Saturniaq́; arva,*
Sive x *Erycis fines, regemq́; optatis Acestem:*
Auxilio tutos dimittam, opibusq́; juvabo.
Vultis & his mecum pariter considere regnis?
y *Vrbem quam statuo, vestra est: subducite naves,*
Tros Tyriusq; mihi nullo discrimine agetur.
Atque utinam rex ipse z *Noto compulsus eodem*
Afforet Æneas. equidem per littora certos
Dimittam, & Libyæ lustrare extrema jubebo,
Si quibus ejectus sylvis, aut urbibus errat.

t Qui regiones à Solé remotiores incolunt, stupidi sunt & barbari. Arist. 1. Polit.
u Italiam, Latium.
x Siciliam. cujus rex Eryx Veneris & Butæ filius. l 5.
y Alii, Vrbem quam statuo? vestra est, hoc sensu: vultis urbem quam statuo? vestra est.
z Vento Synecd. namq; ab Aquilone huc compulsi erant.

His animum arrecti dictis, & fortis Achates,
Et pater Æneas, jamdudum erumpere nubem
Ardebant. prior Æneam compellat Achates.
Nate dea, quæ nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides, classem sociósq; receptos.
a *Vnus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi*
Submersum: dictis respondent cætera matris.
Vix ea fatus erat, cùm circumfusa repentè
Scindit se nubes, & in æthera purgat apertum.
Restitit Æneas, claráque in luce refulsit;
Os humerósq; deo similis. námque ipsa decoram
Cæsariem nato genetrix, lumenque juventæ
b *Purpureum, & lætos oculis afflarat honores.*
☞ c *Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo*
Argentum, d *Pariúsve lapis circundatur auro.*
Tum sic reginam alloquitur, cunctisq; repentè
Improvisus ait. Coràm, quem quæritis, adsum
Troïus Æneas, Libycis ereptus ab undis.
O e *sola infandos Trojæ miserata labores,*
Quæ nos, relliquias Danaûm, terræque marisq;
Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos,
Vrbe, domo socias, grates persolvere dignas,
Non opis est nostræ, Dido: nec quicquid ubique est
Gentis Dardaniæ, magnum quæ sparsa per orbem.

a Orontes. suprà, *Vnam quæ Lycios fidúmque vehebat Orontem, &c.*
b Roseum niveo mistum. ὡς δ' ὅτε τίς τ' ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ. juventæ gratiam.
c *Quale per artem Inclusũ buxo aut Oryciâ terebintho lucet ebur.* l. 10.
d Marmor ex ins. Paro.
e Exterorum; namque exceperat errantes Anius, Hellenus: sed hi propinquitate conjuncti & amicitiâ.

[f] *Dii tibi,* [g] *si qua pios respectant numina, si quid*
Usquam justitiæ est, & mens sibi conscia recti,
Præmia digna ferant. quæ te tam læta tulerunt
Secula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, [h] *dum montibus umbræ*
Lustrabunt convexa, [i] *polus dum sidera pascet;*
Semper honos, noménque tuum, laudésque manebunt:
Quæ me cunque vocant terræ. Sic fatus amicum
Ilionea petit dextrâ, lævâque Serestum,
Pòst alios, fortémque Gyan, fortémque Cloanthum.
Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido,
Casu deinde viri tanto, & sic ore loquuta est.
Quis te, nate deâ, per tanta pericula casus
Insequitur? quæ vis [k] *immanibus applicat oris?*
Túne ille Æneas, quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?
Atque equidem [l] *Teucrum memini Sidona venire,*
Finibus expulsum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli: genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, & victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis
Trojanæ, noménque tuum, regésque Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Séque ortum [m] *antiquâ Teucrorum à stirpe volebat.*
Quare agite, ô tectis juvenes succedite nostris.
Me quoque per multos similis fortuna labores
Jactatam, hac demùm voluit consistere terrâ.
Non ignara mali, miseris succurrere disco.
Sic memorat; simul Ænean in regia ducit
Tecta; simul divûm templis indicit [n] *honorem.*
Nec minus interea sociis ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum [o] *horrentia centum*
Terga suum, pingues centum cum matribus agnos:
[p] *Munera, lætitiámque dei.*
At domus [q] *interior regali splendida luxu*

f *Naufragis & advenis benefacimus*, inquit Seneca 1.l. de Benef. *illi discedunt, debitores nobis Deos delegant, precanturque, ut illi pro se gratiam referant.*

g Si qua numina, quæ justitiam respiciant, & rectas mortalium actiones mentésque advertant.

h Quandiù umbræ lustrabunt convexa i.e. latera & ambitus montium.

i Ex opinione vet. philosophorum, qui putabant astra ali humoribus marinis, fluvialibus, terrenis.

k Barbaris; sublestâ fide, feris moribus, rapto viventibus; quorum injurias, etiam nos novos incolas cogit res dura, amolire & *latè fines custode tueri.*

l Telamonis filium ex Hesione, qui quoniam à Trojano bello, fratris Ajacis mortem non ultus rediit, a patre non exceptus. Salamine exul, Sidona venit, & cum patre meo Belo Cyprum ins. vastavit, ibique novam Salamina condidit. inde mihi nota omnia de Græcis & Trojanis.

m Non tantùm ab Hesione regis Laomedontis filiâ; sed à Teucro qui in Troade cum Dardano genero regnavit. unde Trojani Teucri dicti.

n Sacrificii, supplicationum, festi convivii.

o Sues C. quorum terga setis horrebant.

p Bacchi læta munera, vinum. ut infra, *Adsis lætitiæ Bacchus dator.* Agellius legi vult *dii* pro *dei*, quem adi L. 9. c. 14. q Ad magnificentiam convivii facit recessus penitior.

Instru-

Instruitur, mediisq; parant convivia tectis.
Arte laboratæ [r] vestes, ostróque superbo:
Ingens [s] argentum mensis, cœlatáque in auro
Fortia facta patrum, series longissima rerum,
Per tot ducta viros antiquæ ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidum ad naves præmittit Achatem;
Ascanio [t] ferat hæc, ipsúmque ad mœnia ducat.
Omnis in Ascanio chari stat cura parentis.
Munera præterea Iliacis erepta ruinis
Ferre jubet, pallam signis, auróque rigentem,
Et [u] circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus [x] Argivæ Helenæ, quos illa Mycenis,
Pergama cùm peteret, [y] inconcessósque Hymæneos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile [z] donum.
Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim
Maxima natarum Priami, colloque monile
[a] Baccatum, & [b] duplicem gemmis auróque coronam.
Hæc celerans, iter ad naves tendebat Achates.
At Citherea novas artes, nova pectore versat
Consilia, ut faciem mutatus & ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisq; [c] furentem
[c] Incendat reginam, atque [d] ossibus implicet ignem.
Quippe domum [e] timet ambiguam, Tyriosq; bilingues.
Urit atrox Juno: & sub [f] noctem cura recursat.
Ergo his aligerum dictis affatur Amorem.
Nate, meæ vires, mea magna potentia solus,
Nate patris summi, qui tela [g] Typhoëa temnis;
Ad te confugio, & supplex tua numina posco.
Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum
Littora jactetur, odiis Junonis iniquæ,
Nota tibi, & nostro doluisti sæpè dolore.
Hunc Phœnissa tenet Dido, blandísque moratur
Vocibus; & vereor, quò se [h] Junonia vertant
Hospitia, [i] haud tanto cessabit cardine rerum.
Quocirca capere antè dolis, & cingere flammâ
Reginam meditor, ne [k] quo se numine mutet;

r Aulæa, stragulâque purpurea.
s Scyphi & alia vasa argentea, aureáque à cælaturâ & vetustate preciosa. ut in quibus origo, incrementa, & res gestæ regum Assyriorum insculpta fuerint.
t Referat, nunciet.
u Cycladem cujus oræ prætexebantur aureo opere acanthum herbam referente.
x Græcæ, Lacedæmoniæ sic Homerus, Ἀργείης Ἑλένης.
y Paridis adulteri, seu raptoris.
z Et artificium ipsius. quod ipsa fecerat.
a Margaritis distinctum.
b Coronam auream duplici gemmarum ordine distinctam.
c In furorem amoris impellat incendátque.
d Medullis insinuet amoris ignem.
e Ne ab infestæ Junonis odio incitati leves Tyrii res novas moliantur.
f Nox n. solitaria & curarum parens.
g Quibus Jupiter Typhoëum confecit.
h Junonis Carthagini suæ timentis.
i Non omissura est hanc occasionem, cujus in articulo & momento totius negotii sui quasi cardo vertitur.
k Junonio, aut alio quovis.

Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Quà facere id possis, nostram nunc accipe mentem.
Regius, accitu chari genitoris, ad urbem
l *Sidoniam puer ire parat, mea* m *maxima cura;*
Dona ferens pelago, & flammis restantia Trojæ:
Hunc ego sopitum somno super alta Cythera,
Aut super n *Idalium sacratâ sede recondam:*
Ne quà scire dolos, o *mediúsve occurrere possit.*
Tu faciem illius noctem non ampliùs unam
p *Falle dolo, & notos pueri puer indue vultus:*
Ut cùm te gremio accipiet lætissima Dido,
Regales inter mensas, laticémque Lyæum,
Cùm dabit amplexus, atque oscula dulcia figet,
Occultum inspires q *ignem, fallásque* q *veneno.*
Paret Amor dictis charæ genitricis, & alas
Exuit, & gressu gaudens incedit Iuli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
r *Irrigat, & fotum gremio dea tollit in altos*
Idaliæ lucos; ubi mollis amaracus illum
Floribus, & dulci aspirans complectitur umbrâ.
Jámque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
Cùm venit, s *aulæis jam se regina superbis*
t *Aurea composuit spondâ,* u *mediámque locavit.*
Jam pater Æneas, & jam Trojana juventus
Conveniunt: stratóque super discumbitur ostro.
Dant manibus famuli lymphas, Cererémque canistris
Expediunt, tonsisq; ferunt mantilia villis.
Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum struere, & x *flammis adolere penates.*
Centum aliæ, totidémque pares ætate ministri,
Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.
Nec non & Tyrii per limina læta frequentes
Convenere, toris jussi discumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ, mirantur Iulum,
y *Flagrantésque dei vultus, simulatáque verba,*
Pallamque, & pictum croceo velamen acantho.

l Carthaginem à Sidoniis & Tyriis conditam.
m Spes nepotum, quibus debetur fato imperium Italiæ, Romæ, orbis.
n Montem Cypri, veneri sacrum.
o Interventu suo importunus.
p Assume, teque illi assimila.
q Amoris.
r Physicè. irrigato se. à fumo & vaporibus cerebro, quibus resolutis obstruuntur nervi & meatus sensorii, impeditúrque spirituum animalium fluxus.
s Quæ vel parietibus appensa, vel sub cameris extensa, ad defendendum pulverem. Horat. Sat. 8. l. 2.
t Ipsa aureo insignis cultu? an, spondâ aureâ per Synæresin? hoc potiùs.
u Qui locus in lecti discubitorii & triclinii ratione honestissimus: apud Numidas, inquit Salustius, præcipuè. Ergo Æneas in summo loco, ut l. 2. in imo Ascanius falsus; quem *gremio fovet inscia Dido insideat quantus miseræ Deus.*
x Libaminum nidore & thuris odore suffire.
y Amorem conciliantes etiam in Cupidine dissimulante Deum & simulante puerum.

Præcipuè infelix [z] *pesti devota futuræ*
Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo
Phœnissa; & puero pariter, donísque movetur.
Ille, ubi complexu Æneæ, collóque pependit,
Et magnum [a] *falsi implevit genitoris amorem,*
Reginam petit. hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret, & interdum gremio fovet inscia Dido,
Insideat quantus miseræ deus. at memor ille
[b] *Matris Acidaliæ, paulatim abolere Sichæum*
Incipit, & [c] *vivo tentat prævertere amore*
Jampridem resides animos, desuetáque corda.
[d] *Postquàm prima quies epulis,* [e] *mensæque remotæ:*
Crateras magnos statuunt, & vina [f] *coronant.*
Fit strepitus tectis, vocémque per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.
Hîc regina [g] *gravem gemmis, auróque poposcit,*
Implevitque mero pateram, [h] *quam Belus, & omnes*
A Belo soliti. tum facta silentia tectis.
[i] *Juppiter (hospitibus nam te dare jura loquuntur)*
Hunc lætum Tyriísque diem, Trojáque profectis
Esse velis, nostrósque hujus meminisse minores.
Adsis lætitiæ Bacchus dator, & bona Juno:
Et vos ô cœtum Tyrii celebrate faventes.
Dixit, & in mensâ [k] *laticum libavit honorem.*
Primáque libato [l] *summo tenus attigit ore.*
Tum [m] *Bitiæ dedit* [n] *increpitans: ille impiger hausit*
Spumantem pateram, & pleno se proluit [o] *auro.*
Pòst alii proceres. cytharâ [p] *crinitus Iöpas*
[q] *Personat auratâ, docuit quæ maximus Atlas.*
Hic canit [1] *errantem Lunam,* [2] *Solísque labores:*

z Amori exitiali.

a Qui & ipse putabat hunc esse Ascanium suum.

b Mandati sibi negotii à matre quæ Acidalia dicta ab Acidalio fonte Bœotiæ Veneri & Gratiis sacro.

c Redivivo.

d Inter primam & secundam mensam vacat libationibus, hilaritati, Musicæ.

e Fercula prioris mensæ. namque in mensâ manente statuuntur crateres, & facta libatio.

f Corollâ floreâ sertoque cingunt: aut mero ἐπιστεφέας χείλεσι ad labrum usque pocula implent. vide quæ ad calcem. 3. Georg. *Socii cratera coronant.* 3. Æn. *Anchises magnum cratera coronâ Induit.*

g Pateram ex auro gravem, gemmis distinctam, vetustate nobilem.

h Quam Belus Priscus, & ab illo omnes reges Phœniciæ solebant implere in libationibus.

i Dido libans precatur Iovem Xenium. i. hospitalitatis deum, Junonem Carthaginis præsidem, Bacchum lætitiæ datorem.

k Vinum, laticum honorem, florem Liberi. l Modestè & verecundè. m Sacerdoti primo. ut alii, magistro equitum. Nannius 5. misc. c. 8. n Moram; ille ergo *impiger hausit.* o Vino ex aureâ paterâ. p Ex more citharœdorum, qui Apollinem præsidem suum crinitum æmulabantur. q Canit ergo ab Atlante summo philosopho & Astronomiæ peritissimo edoctus, carmen physicum. 1 Lunæ cursus varios secundum latitudinem, longitudinem & altitudinem. 2 Solis cursus, ascensus & descensus, undè longiores æstate dies, hieme breviores. 3 Rerum ortus & interitus, hominum, cæterorumque animalium. 4 Causas meteororum. 5 Cœli siderumque motus, situs, ortus & obitus.

Unde

[3] Unde hominũ genus & pecudes, [4] unde imber, & ignes,
[5] Arcturum, pluviásque Hyadas, gemináſque Triones.
Quid tantum Oceano properent ſe tingere ſoles
Hiberni: vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Ingeminant plauſum Tyrii, Troéſque ſequuntur:
Nec non & vario noctem ſermone trahebat
Infelix Dido, [r] longúmque bibebat amorem,
Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa:
Nunc quibus [ſ] Auroræ veniſſet [r] filius armis;
Nunc quales Diomedis equi, nunc quantus Achilles.
Imò age, & à primâ dic hoſpes origine nobis
[t] Inſidias, inquit, Danaûm, caſúſque tuorum,
[u] Erroréſque tuos; nam te jam [x] ſeptima portat
Omnibus errantem terris & fluctibus æſtas.

r Tractim, ſenſimque, *vel* altè fixum, manſurumque.
ſ Memnon.
t Argumentum ſecundi libri.
u Argumentum tertii libri.
x Septimus annus inchoatus. namque ſub fine ejuſdem, Iris ſub perſona Beroës impellens Troadas ad incendium navium, in Sicilia, ait: *Septima poſt Trojæ excidium jam vertitur æſtas.*

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS LIBER II.

ARGUMENTUM.

Didonis voluntati morem gerens Æneas, Excidii Trojani seriem narrat; ea est hujusmodi. Græci decimo belli Trojani anno, attritis jam viribus, virtutique diffidentes, ad dolum confugiunt: noctéque eâ quæ urbis incendium antecessit, fugam simulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Trojano equo ligneo tantæ magnitudinis, ut portis urbis recipi non posset: ejus utero lectissimum quemq; procerum includunt. Trojani partim fraude Sinonis impulsi, partim Laocoontis supplicio territi, dirutâ muri parte, equum in arce statuunt. Nocte intempestâ Græci à Tenedo profecti, per eam muri ruinam, quâ equus erat introductus, urbem invadunt. Sinon reserato equi utero armatos emittit: omnia ferro flammísque fœdantur. Æneas interim ab Hectore in somnis admonetur, ut sibi fugâ consulat, deósque patrios incendio eripiat. Ille tamen honestam mortem turpi fugæ præferens, frustra in arma ruit: satis feliciter primus impetus succedit Trojanis, donec Chorœbi consilium sequuti, sumptis Græcorum armis, suorum telis obruuntur. Interea Priami regia oppugnatur, Priamúspue ipse à Pyrrho Achillis filio interficitur. Æneas itaque frustra tentatis omnibus, cùm jam nihil spei reliquum esset, sacra Anchisæ patri committit, eoque in humeros suos sublato, assumptísq; Ascanio filio Creusâque uxore, fugam arripit. Græci à tergo insequuntur. In eo tumultu Creusam uxorem amittit: cujus quærendæ causa, per totam urbem oberranti, obvia fit uxoris umbra, virúmque mortis suæ certiorem facit: ipse ad socios revertitur, quò jam magnus virorum mulierúmque numerus confluxerat, ejus auspicium, quocunq; terrarum abducere vellet, sequi paratus.

* *Conticuere omnes, a intentique ora tenebant:*
Inde b toro pater Æneas sic orsus b ab alto.
Infandum regina jubes renovare dolorem:

* Ne fortè, quas concepi, quásque in Promptu habeo explicationes, variæque authorum sententiæ super hujus secundi Libri historiâ, equi sc. Duratei insidiis & Ilii excidio ipsam equi molem exuperent, atque adeo marginis exundantes terminum *Nec recipi in portis, nec duci in mœnia poßint*, veniam mihi præfato, Lectorem. Si cui curæ in tantum ambitiosæ fiet, ut ex incertis velit hæc impenso studio reddere sibi incertiora, exorare liceat, ut Græcos autores, qui tamen Græcâ hæc tradunt fide, adire velit; atque hi post Homerum ejusque enarratorem Eustathium maximè, sunt Dictys Cretensis, Dares Phrygius, Tryphiodorus de Ilii excidio, Lycophron & ejus Commentator Is. Tzetzes, Quintus Calaber, alias Coïntus Smyrnæus libris 12. & 13. Lectione item digna erit Dionis Chrysostomi oratio Troica, *Quòd Ilium non fuerit captum.* Hos deinde sequuti Latini, Petronius in ἁλώσεως tabulâ, Hyginus 108. Fab. & alibi: Josephus Iscanus de bello Trojano libris 6. Cornelio Nepoti falsò adscriptis; Lauri Rhodomanni Troica & si qui sunt alii. a Ora in eum conversi cum silentio attendebant. b A summo lecti loco in quo discubuit Æneas, uti in medio Dido, in imo Ascanius, I. priores *mediamq; locavit*. Namq; ut altus sit gradibusque scansilis, quod volunt, non placet.

Trojanas

Trojanas ut opes, & lamentabile regnum
Eruerint Danai; quæque ipse miserrima vidi,
Et quorum pars magna fui. quis talia fando
c *Myrmidonum,* d *Dolopúmve, aut duri miles* e *Vlyssi,*
Temperet à lacrymis? & jam nox humida cœlo
f *Præcipitat, suadéntque* g *cadentia sidera somnos.*
Sed si tantus amor casus cognoscere nostros,
Et breviter Trojæ supremum audire laborem:
Quanquam animus meminisse horret, luctúq; refugit,
Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi
h *Ductores Danaûm, tot jam labentibus annis,*
Instar montis i *equum divina* k *Palladis arte*
Ædificant, sectáque intexunt abjete costas.
l *Votum pro reditu simulant: ea fama vagatur.*
Huc delecta virûm sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri: penitúsque cavernas
Ingentes, uterúmque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, notissima famâ
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant:
Nunc tantùm sinus, & statio malefida carinis.
Huc se provecti deserto in littore condunt,
Nos abiisse rati, & vento petiisse m *Mycenas.*
Ergo omnis longo solvit se Teucria luctu.
Panduntur portæ, juvat ire, & Dorica castra,
Desertósque videre locos, littúsque relictum.
n *Hîc Dolopum manus, hîc sævus tendebat Achilles:*
o *Classibus hic locus, hic acies certare solebant.*
Pars stupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi; primúsque Thymœtes
Duci intra muros hortatur, & arce locari,
Sive p *dolo, seu jam Trojæ sic fata ferebant.*
At Capys, & quorum melior sententia menti,
Aut pelago Danaûm insidias, suspectáque dona

c Milites hi Achillis, à rege Thessalorum Myrmidono dicti. vel, ut habet fabula notiss. è formicis. 7. Ov. Met. Μύρμων τὸν ἐξάπεζον ἀνδρεφόντας στρατόν, &c. Lycophr.
d Militum Pyrrhi, ut alii, Phœnicis.
e Secundæ formæ declin. à Nominativo tetrasyllabo Vlysseus, Vlyssëi, contractè Vlyssi.
f Se.
g Ad occasum vergentia, exactâ jam mediâ nocte, & appropinquante aurorâ.
h *Tot jam volventibus annis, Ductores Danaûm delecti prima virorum* Lucret. 1.
i Machinámne, subruendis muris? an portam, cujus insigne equus, qua ab Antenore aperta immissi Græci? an equitatus Græcorum, à quo victi Trojani? an mons Hippius, unde ex insidiis adorti exercitum Trojanum, in urbem irruerint Græci? an classis qua advecti? Plaut. in Rudente, *Nempe equo ligneo per vias cærulas estis advectæ.* An denique monstrum aliquod arietis aut machinæ bellicæ, quam ab enormi magnitudine, particula ἵππος, intendit, quasi ἱππομηχανήν. k Παλλάδος ἐννεσίῃσι. Calaber. 12. l Cum inscriptione; *Danai Minervæ dono dant.* Hygin. fab. 108 & Simmiæ πέλεκυς. *Stipant graves Equi recessus Danai, & in voto latent* Petronius, & mox, *Ibat juventus capta, dum Trojam capit.* m Græciam. n Ex persona Trojani alicujus civibus suis castrametationem indicantis. o Manipulis exercitus procinctis. fortè & simpliciter, navibus. p In ultionem scil. crudelitatis Priami, qui Thymœtis uxorem cum infante interficiendos curaverat.

Præcipitare

Præcipitare jubent, subjectísque urere flammis;
Aut terebrare cavas uteri, & tentare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria vulgus.
Primus ibi ante omnes, magna comitante catervâ,
q *Laocoon* r *ardens summa decurrit ab* s *arce:*
Et t *procul: ô miseri, quæ tanta insania, cives?*
Creditis avectos hostes? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaûm? sic notus Ulysses?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi;
Aut hæc in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, u *venturáque desuper urbi:*
Aut aliquis latet error. equo ne credite Teucri.
Quicquid id est, timeo Danaos & x *dona ferentes.*
Sic fatus, validis ingentem viribus hastam
In latus, inque y *feri curvam compagibus alvum*
Contorsit. stetit illa tremens, uteróque recusso,
Insonuere cavæ, gemitúmque dedere cavernæ.
Et si fata deûm, si mens non læva fuisset,
Impulerat ferro Argolicas fœdare latebras:
Trojáque nunc stares, Priamíque arx alta maneres.
Ecce, manus juvenem interea post terga revinctum
Pastores, magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ. qui se ignotum venientibus ultrò,
Hoc ipsum ut strueret, Trojámque aperiret Achivis.
Obtulerat fidens animi, atque in utrumque paratus,
Seu versare dolos, seu certæ occumbere morti.
Undique visendi studio Trojana juventus
Circumfusa ruit, z *certántque illudere capto.*
Accipe nunc Danaûm insidias, a *& crimine ab uno*
Disce omnes.
Namque, ut conspectu in medio turbatus inermis
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt
Accipere? aut quid jam misero mihi denique restat?
Cui neque apud Danaos usquam locus: insuper ipsi
Dardanidæ infensi pœnas cum sanguine poscunt.
Quo gemitu conversi animi, compressus & omnis
Impetus:

q Vates & sacerdos Apollinis. de quo mox plura.
r Indignatione & irâ.
s Ἀκροπόλει. cui præses Pallas. infra, *Summásque petunt Tritonidis arces.* 2. Ecl. *Pallas quas condidit arces ipsa colat.*
t A longè; & in cursu exclamavit: ô miseri.
u Quæ defensores mœnium desuper urbi ventura opprimat. Vegetius. 4.l 19.c.
x Ἐχθρῶν δ' ἄδωρα δῶρα, κοὐκ ὀνήσιμα. Sophocl, Ajax.
y Equi Durii. de eodem Petronius: *hoc titulo ferus Incisus.*

z Πολλὰ δ' ὀλόφρονα φῶτα δαΐζον, mox, Οὔατα θ' ὁμῶς καὶ ῥῖνας ἀπὸ μελέων ἐταμόντο Πάμπαν ἀεικίζοντες Calaber 12.l. Tryphiodorus refert advenisse πανάπολα γυῖα κομίζοντα, Αἵματι σμώδιγξιν, &c. quibus sc. videri posset á suis cæsus.
a Et ex hoc scelere conjecturam facias universæ gentis Danaûm. Scal. ex uno crimine.

Impetus: hortamur fari, quo sanguine cretus;
Quídve ferat, memoret; quæ sit fiducia capto.
Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur.
Cuncta equidem tibi, rex, fuerint quæcunque, fatebor
Vera, inquit, neque me Argolica de gente negabo:
Hoc primum: [b] *nec, si miserum fortuna Sinonem*
Finxit, vanum etiam mendacémque improba finget.
Fando, aliquid si fortè tuas pervenit ad aures
[c] *Belidæ nomen Palamedis, & inclyta famâ*
Gloria: [d] *quem falsa sub proditione Pelasgi*
Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere neci, nunc cassum lumine lugent.
Illi me comitem, & [e] *consanguinitate propinquum,*
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
[f] *Dum stabat regno incolumis, regnúmque vigebat*
Consiliis, & nos aliquod noménque decúsque
Gessimus, invidia postquam pellacis Vlyssi
(Haud ignota loquor) superis concessit ab oris:
Afflictus vitam in tenebris, luctúque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici:
Nec tacui demens: & me, fors si qua tulisset,
Si patrios unquam remeassem victor ad Argos,
Promisi ultorem, & verbis odia aspera movi:
Hinc mihi prima mali labes: hinc semper Vlysses
Criminibus terrere novis: hinc spargere voces
In vulgum ambiguas, & quærere conscius [g] *arma.*
Nec requievit enim, donec [h] *Calchante ministro.* [i]
*Sed quid ego hæc autem nequicquã * ingrata revolvo?*
Quídve moror? [k] *si omnes uno ordine habetis Achivos,*
Idque audire sat est: jamdudum sumite pœnas.
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.
Tum verò ardemus scitari, & quærere causas,
Ignari scelerum tantorum, artísque Pelasgæ.
Prosequitur [l] *pavitans, & ficto pectore fatur.*

b Mirus artifex viam sibi ad insidias struit; qui, ubi se veracem profitetur maximè, tum mentiatur maximè. sed dolis ita consarcinatis ut falsis vera misceat, hæc illis fidem faciant, ut in seq.
c Ex Amymone Beli filia Neptunus genuit Nauplium Palamedis patrem.
d Cujus prudentiæ cùm invideret Vlysses, detectus ab illo insaniæ simulatæ, atque in frumentatione illi inferior, struxit Palamedi insidias, accusavit proditionis, prolatis literis adulterinis, & auro quod in illius tentorio abscondi curaverat, effosso. unde à Græcis Palamedes saxis est obrutus.
e Falsum. namque Vlyssis erat propinquus, filius Æsimi fratris Anticleæ, quæ Vlyssis mater.
f Palamedi enim delatum est subinde summum imperium, Agamemnoni abrogatum.
g Suas, i. artes dolosque.
h Vate & augure præstantissimo.
i Aposiopesis.
* Nullam mihi gratiam, nullam veniam a vobis impetratura.
k Si ex æquo Græcos omnes hostili odio prosequimini, jam satis audivistis; quod ultra dicturus eram in rem vestram, non valebit ad gratiam: proinde oportuit jampridem de me sumpsisse pœnas. pergratum hoc erit Vlyssi & Atridis. l Simulato pavore, ad fidem veri timoris.

Sæpe fugam Danai Troja cupiere relictâ
Moliri, & longo fessi [m] *discedere bello.*
Fecisséntque utinam. sæpe illos aspera ponti
Interclusit hyems, & terruit Auster euntes.
Præcipuè cùm jam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt æthere [n] *nimbi.*
Suspensi [o] *Eurypylum scitatum oracula Phœbi*
Mittimus: isque adytis hæc tristia dicta reportat.
Sanguine placastis ventos, & [p] *virgine cæsâ,*
Cùm primùm Iliacas Danai venistis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, [q] *animâque litandum*
Argolica. vulgi quæ vox ut venit ad aures,
Obstupuere animi, gelidúsque per ima cucurrit
Ossa tremor, cui fata [r] *parent, quem poscat Apollo.*
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ sint ea numina divûm
Flagitat: & mihi jam multi crudele canebant
Artificis scelus, & taciti ventura videbant.
Bis quinos silet ille dies, [s] *tectúsq; recusat*
Prodere voce sua quenquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
[t] *Composito rumpit vocem, & me destinat aræ.*
Assensere omnes, & quæ sibi quisque timebat,
Unius in miseri exitium conversa tulere.
Jámque dies infanda aderat: mihi sacra parari,
Et [u] *salsæ fruges, & circum tempora* [x] *vittæ.*
Eripui (fateor) letho me, & vincula rupi,
Limosóque lacu per noctem obscurus in ulvâ
Delitui, dum vela darent; si fortè dedissent.
Nec mihi jam [y] *patriam antiquam spes ulla videndi,*
Nec dulces natos, exoptatúmque parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob nostra reposcent
Effugia, & culpam hanc miserorum morte piabunt.
Quod te per superos, & conscia numina veri,
Per, si qua est, quæ restat adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro; miserere laborum
Tantorum, miserere animi non digna ferentis.

m Al. decedere.

n Tempestates caligine, tonitru, fulgure mistæ, quæ religionem objecerunt & navigandi metum.

o Filium Astyoches, quæ soror Priami.

p Iphigeniâ Agamemnonis filiâ, quam sibi immolandam poscebat Diana indignata Agamemnoni ob cervam sibi sacram ab illo in Aulide cæsam, ventósque negârat. Cujus tamen Dea miserta, cervam illius loco summisit.

q Duo, inquit Macrob 3.l.5. c. sunt hostiarum genera: unum, quo per exta voluntas Dei disquiritur; alterum, in quo sola anima Deo sacratur.

r Exitium, mortem.

s Domi suæ abditus, invitus prodere voce quenqu.

t Pactus, coactúsque ab Ulysse.

u Mola, far tostum sale mistum, qua victimæ frons, cultri & foci spargebantur.

x Fasciæ quibus victimæ obnubebantur.

y Ἄργος μοὶ πόλις ἐςίν, &c. Sinon apud Tryphiodorum.

His lacrymis vitam damus, & misereſcimus ultro.
Ipſe viro primus manicas, atque arcta levari
Vincla jubet Priamus, dictiſque ita fatur amicis:
Quiſquis es, amiſſos hinc jam obliviſcere Graios:
z Noſter eris, mihiq; hæc ediſſere vera roganti.
Quò molem hanc immanis equi ſtatuere? quis author?
Quidve petunt? quæ relligio? aut quæ machina belli?
Dixerat. Ille dolis inſtructus, & arte a Pelaſgâ,
Suſtulit exutas vinclis ad ſidera palmas:
Vos b æterni ignes, & non violabile veſtrum
Teſtor numen, ait: vos aræ, enſeſq; nefandi,
Quos fugi; c vittæque deûm, quas hoſtia geſſi:
Fas mihi d Graiorum ſacrata reſolvere jura:
Fas odiſſe viros, atque omnia ferre ſub auras,
e Siqua tegunt; f teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modò promiſſis maneas ſervataq; ſerves
Troja fidem, ſi vera feram, ſi magna rependam.
Omnis ſpes Danaûm, & cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis ſemper ſtetit: g impius ex quo
Tydides ſed enim, ſcelerúmque inventor Ulyſſes,
Fatale aggreſſi ſacrato avellere templo
Palladium, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Corripuere ſacram effigiem, manibúſque cruentis
h Virgineas auſi divæ contingere vittas:
Ex illo fluere, ac retro ſublapſa referri
Spes Danaûm, fractæ vires, averſa deæ mens.
Nec dubiis ea ſigna dedit i Tritonia monſtris.
Vix poſitum caſtris ſimulacrum: arſere coruſcæ
Luminibus flammæ arrectis: ſalſuſque per artus
Sudor iit: terq; ipſa ſolo (mirabile dictu)
k Emicuit, parmámque ferens, haſtámque trementem.
Extemplò tentanda fuga canit æquora Calchas:
Nec poſſe Argolicis excindi Pergama telis,
l Omina ni repetant Argis, m numénque reducant,
Quod pelago, & curvis ſecum advexere carinis.
Et nunc, quòd patrias vento petiere n Mycenas,
Arma, deóſque parant comites, pelagóque remenſo

z Civis noſter, juris noſtri. alluſum ad verba Imperatoris Rom. transfugam in fidem ſuam recipientis
a Mala. vafra.
b Veſtales. unde in nonnullis lib. legitur, *& non violabile Veſtæ Teſtor numen.* Alii *ſidera* intelligunt ad quæ ſuſpiciens palmas ſuſtulit.
c Vittæque quas Diis devota hoſtia geſsi.
d Ejurare Græcos & ſacramenta eorum quibus obligor.
e Si qua Graii tecta & ſecreta habent.
f Al. *tenear.*
g Sed enim ex quo tempore impius Tydides, &c.
h Palladis ἀεὶ παρθένε, μισογύμε.
i Pallas, Τριτογένεια. vide Etymologiſtas.
k Exiliit.
l Auſpicia niſi de novo petant, Argis; quia ſub prioribus illis infeliciter ceſsit bellum.
m Et Palladium in Græciam aſportatum reducant. Aliis placet exp. & numen læſum reconcilient.
n Græciam. Synecd.

o Improvisi aderunt. ita digerit omnia Calchas.
Hanc pro Palladio p moniti, pro numine læso
Effigiem statuere, q nefas quæ triste piaret.
Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cœlóque educere jussit;
Ne recipi in portis, aut duci in mœnia possit,
r Neu populum antiqua sub relligione tueri.
Nam si vestra manus violasset dona Minervæ,
Tum magnum exitium (quod dii prius omen in ipsum
Convertant) Priami imperio, Phrygibusq́; futurum.
Sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,
Ultro Asiam magno s Pelopeia ad mœnia bello
Venturam, & nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidiis, perjurique arte Sinonis
Credita res; captique dolis, lacrymisque coacti;
Quos neque Tydides, nec t Larissæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
Hic aliud u majus miseris, multóque tremendum
Objicitur magis, atque improvida pectora turbat.
Laocoon, x ductus Neptuno sorte sacerdos,
Solennes taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem y gemini à Tenedo tranquilla per alta
(Horresco referens) immensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt:
Pectora [illegible]orum inter fluctus arrecta, jubæque
Sanguineæ exuperant undas, pars cætera pontum
Ponè legit, sinuátque immensa volumine terga.
Fit u sonitus spumante salo: jamque arva tenebant,
Ardentesq́; oculos suffecti sanguine, & igni,
Sibila lambebant z linguis vibrantibus ora.
Diffugimus visu exangues. illi a agmine certo
Laocoonta petunt. & primùm parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterq́;
Implicat, & miseros morsu depascitur artus.
b Pòst ipsum auxilio subeuntem, ac tela ferentem
Corripiunt, spirisque ligant ingentibus, & jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum

o Qod verè nimis accidit.
p Oraculo Apollinis. Petron. *Cùm Delio præfante cæsi vertices Idæ, &c.* vel, moniti à Pallade, ut Calaber l. 12.
q Diomedis & Ulyssis sacrilegium & profanationem Palladii.
r Ne Trojanos sub priore religione tueri posset.
s Græcas urbes bello tentaturā. a Pelope qui nomen indidit Peloponneso.
t Larissa Thessaliæ opp cujus in vicinia fuit Phthia Achillis patria.
u Multa hic mœsta litera m *majus, miseris, multo, magis, &c.* sicut infra, serpentina litera s. *sonitus spumante salo suffecti sanguine, sibila, &c.*
x Erat quidem Apollinis sacerdos; sed quia alius certus Neptuni sacris deerat, ille idem sorte ductus Neptuno.
y Omnia no[illegible]nt Græci. νήσους διπλᾶς, Lycophr. unam tantùm Calaber, sed hanc καλύδνην: nomina etiam serpentum Lesches, πόρκεα & Χαρίβοιαν. nec non filiorum Laocoontis nom. Antiphantem & Thymbræum. Hygin. 135.
z Quæ ob celerem motum creduntur trisulcæ.
a Tractu, lapsu.
b *Accumulat ecce liberûm funus parens, Infirmus auxiliator.* Petron.

Terga dati, c *superant capite, & cervicibus altis.*
Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas, atróque veneno:
Clamores simul horrendos ad sidera tollit.
d *Quales mugitus, fugit cùm saucius aras*
Taurus, & e *incertam excussit cervice securim.*
At gemini lapsu f *delubra ad summa dracones*
Effugiunt, g *sævæq; petunt Tritonidis arcem:*
Sub pedibúsque deæ, clypeíque sub orbe teguntur.
Tum verò tremefacta novus per pectora cunctis
h *Insinuat pavor, & scelus expendisse merentem*
Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur
Læserit, & tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandáque divæ
Numina, conclamant.
i *Dividimus muros, & mœnia pandimus urbis:*
Accingunt omnes operi, k *pedibúsque rotarum*
Subjiciunt lapsus, & stuppea vincula collo
Intendunt, scandit fatalis machina muros
Fœta armis, circum pueri innuptæq; puellæ
Sacra canunt, l *funemq; manu contingere gaudent:*
Illa subit, mediæq; m *minans illabitur urbi.*
O patria, ô divûm domus Ilium, & n *inclyta bello*
Mœnia Dardanidûm. quater ipso in limine portæ
Substitit, atque utero sonitum quater arma dedere.
Instamus tamen immemores, cæcique furore:
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce.
Tunc etiam fatis aperit o *Cassandra futuris*
Ora, dei jussu, non unquam credita Teucris.
Nos delubra deûm miseri, quibus ultimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per urbem.
Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox,
Involvens umbra magna terrámque, polúmque,
p *Myrmidonumq; dolos. fusi per mœnia Teucri*
Conticuere; sopor fessos complectitur artus.
Et jam Argiva Phalanx instructis navibus ibat

c Supereminent.
d Ὡς ὅτε ταῦρος Ἤρυγεν, &c. Il. 19.
e Ictu fallente nec toto impactam.
f Templum Palladis, in arce Trojanâ.
g Vlciscentis munus suum à Laocoonte læsum.
h *Sc.*
i Supra Scæam portam. *murum* autem ambitum, *mœnia* munimen esse volunt.
k Ποσσὶν ὑπὸ βριαρῇσιν ἐΰτροχα δ᾽ ἔρχεται ἦχεν. Calaber. 12.
l Duratetum solenni lætitiâ inducunt, & debitâ thensis Deorum εὐλαβείᾳ, quibus lora prætenduntur, quæ gaudent manu tenere, & tangere qui eas ducunt. Asconius ad 3 Verrin.
m Nutans. Juvenalis 3. Sat. de plaustris pinum vehentibus, *nutant altè populóque minantur.*
n Mysiæ totius domitrix.
o Cui vaticinii munus dederat Apollo virginitatis libamen pactus, qua fraudatus fidem illi vera dicenti sustulit.
p Græcorum. Synecd.

A Tenedo, q tacitæ per amica silentia lunæ,
Litora nota petens, r flammas cùm regia puppis
Extulerat: fatìsque deûm defensus iniquis,
Inclusos utero Danaos, & pinea furtim
Laxat claustra Sinon. Illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætique cavo se robore promunt
s Tisandrus, Sthenelúsque duces, & dirus Ulysses,
t Demissum lapsi per funem, Athamásque, Thoásque,
Pelidésque Neoptolemus, primúsque Machaon,
Et Menelaus, & ipse u doli fabricator Epeus.
Invadunt x urbem somno, vinoque sepultam.
Cæduntur vigiles; portísque patentibus omnes
Accipiunt socios, atque agmina y conscia jungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, & dono divûm gratissima serpit.
In somnis ecce ante oculos mœstissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus,
z Raptatus bigis, ut quondam, atérque cruento
Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentes.
Hei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit a exuvias indutus Achillis,
Vel Danaûm Phrygios jaculatus puppibus ignes!
Squallentem barbam, & concretos sanguine crines,
Vulneráque illa gerens, quæ circum plurima muros
Accepit patrios. ultro flens ipse videbar
Compellare virum, & mœstas expromere voces.
O lux Dardaniæ, spes ô fidissima Teucrum,
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
b Expectate venis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominúmque urbísque labores
Defessi aspicimus? quæ causa indigna serenos
Fœdavit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
c Ille nihil; nec me quærentem vana moratur:
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
Heu fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros; ruit alto à culmine Troja.

q Non erat coitus aut interlunium, uti silentem lunam à nonnullis appellari scribit Plinius l. 16. Namque mox, *oblati per lunam Hypanísque Dymásque.* & Petronius in ἁλώσει *Jam plena Phœbe candidum extulerat jubar.* Quid ergo? Solventibus a Tenedo & Trojam appellentibus nondum exorta erat luna, mox urbe captâ lucebat? An, cum Parrhasio, lunam silentem pro nocte intempestâ intelligi placet, quia tunc omnia tacent? vide Jani Parrhasii argumenta contra Ang. Politianum, & testimonia in prima ejus epistola ad Jo. Lascarim.

r Pro more navigationis nocturnæ, ubi puppis regia, *the Admiral,* præfert facem sociæ classi, ut sequatur ducem. An Sinoni datum intelligemus solutarum navium signum, uti opportunè laxaret claustra equi? Sinon certè facem extulisse fertur; nec non Helena 6. Æn. Et Antenor apud Lycophronem Ἀπημπολητὴς τῆς φυταλμίας χθονὸς φλέξας, &c.

s Catalogum eorum qui conscenderant equum dabit Calaber l. 12. & Tryphiodorus.

t Hinc conjicere licet altitudinem equi.

u Equi.

x *Sepultos Priamidas nocte & mero.* Petr.

y Socia, armis, insignibus & tesseris sibi invicem nota.

z Ab Achille cæsus, loris trajectus pedes, bigis raptatus. Il. 22.

a Quas Patroclo armis Achillis induto detraxerat. b Diu desiderate. c Ille nihil resp. mihi interpellivè roganti, neque vana ba[…]

Sat patriæ Priamoq; datum; si Pergama dextrâ
Defendi possent, etiam d *hac defensa fuissent.*
e *Sacra, suósque tibi commendat Troja penates.*
Hos cape fatorum comites, his mœnia quære;
Magna pererrato statues f *quæ denique ponto.*
Sic ait, & manibus g *vittas,* h *Vestámque potentem,*
Æternúmque adytis effert penetralibus ignem.
Diverso interea miscentur mœnia luctu:
Et magis atque magis (quanquam i *secreta parentis*
Anchisæ domus, arboribúsque obtecta recessit)
k *Clarescunt sonitus, armorúmque ingruit horror.*
Excutior somno, & summi fastigia tecti
Ascensu supero, atque arrectis auribus asto.
☞ l *In segetem veluti cum flāma furentibus Austris*
☞ *Incidit:* m *aut rapidus montano flumine torrens*
Sternit agros, sternit sata læta, boúmque labores,
Præcipitésque trahit sylvas: stupet inscius alto
Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.
Tum verò manifesta fides, Danûmque patescunt
Insidiæ: jam n *Deiphobi dedit ampla ruinam*
Vulcano superante domus: jam o *proximus ardet*
Ucalegon: p *Sigæa igni freta lata relucent.*
Exoritur clamórque virûm, clangórque tubarum.
Arma amens capio, nec sat rationis in armis:
Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi: furor, iráque mentem
Præcipitant, pulchrumq; mori succurrit in armis.
Ecce autem telis Panthus elapsus Achivûm,
Panthus q *Otriades,* r *arcis Phœbíque sacerdos,*
Sacra manu, s *victósque deos, parvúmque nepotem*
Ipse trahit, cursúque amens ad t *littora tendit.*
Quo res summa loco, u *Pāthu?* x *quam prendimus arcē?*
Vix ea fatus eram, gemitu cùm talia reddit:
y *Venit summa dies & ineluctabile tempus*

d Hac meâ. Sed, Æn. 11. *Hectoris Aeneæque manu victoria Graiûm Hæsit.*
e Penates qui fuerint vide supra. l. 1. ad illud, *victosq; penates.*
f Lavinium.
g Fascias, velamina, pepla Deorum.
h Cujus nomine ignis cultus & ἄσβεστος in ἑστίᾳ servatus, quæ religio à Persis, quibus ignis pro Deo tanquam solis symbolum ad Græcos, inde ad Romanos fluxit. *Nec tu aliud Vestam quàm vivam intellige Flammam.* Ovid 6. Fast. Sed vide Clariss. v. J. Seldeni Syntagma de Diis Syris 2. c. 7. & Plutarch. l. 7. Sympos. 4. qu.
i In regione urbis Lyrnessia, Idam versus. Strabo. 13 l.
k Clarius audiuntur, increbrescunt.
l Hom. Il. 2. Ἠΰτε πῦρ ἀΐδηλον & Il. 11. Ὡς δ' ὅτε πῦρ.
m Ὡς δ' ὅτε χείμαρῥοι ποταμοὶ κατ' ὄρεσφι ῥέοντες. Il. 4.
n Filii Priami, cui post Paridis fatum nupsit Helena. de quo plura 6. Æneid.
o Proxima illi domus Ucalegonis ardet.
p Pontus sub Sigæo promontorio.
q Otrei filius ad distinctionem alterius, qui Euphœbi f.
r Phœbi, in summa etiam arce culti.
s Qui cùm non transiissent evocati ad victores, comitabantur victos. t Al. *limina.* sed vide infra quæ ad. *jacet ingens litore truncus.* u Crasis in vocativo. x Siquidem Minervæ arx, unde tu fugis, ab hoste sit occupata. y Rogas, Ænea, quo loco sit *res summa*? ah nullo. venit *summa dies*, & exitium irremediabile: *Quis fons, quis torrens* inquit Macrob. l. 5. c. 1. *quod mare tot fluctibus, quot hic verbis inundavit?* Non ultra sumus, & miserum est *fuisse.*

Dardaniæ. fuimus Troës, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum. ferus [z] *omnia Juppiter Argos*
Tranſtulit: incenſa Danai dominantur in urbe:
Arduus armatos mediis in mœnibus aſtans
Fundit equus: victórque Sinon incendia miſcet
Inſultans. portis alii bipatentibus adſunt,
[a] *Millia quot magnis nunquam venere Mycenis.*
Obſedere alii telis anguſta viarum
Oppoſiti. ſtat ferri acies mucrone coruſco
Stricta, parata neci. vix primi prælia tentant
Portarum vigiles, & [b] *cæco Marte reſiſtunt.*
Talibus Otriadæ dictis, & [c] *numine divûm*
In flammas, & in arma feror: quò triſtis [d] *Erynnis,*
Quò fremitus vocat, & ſublatus ad æthera clamor.
Addunt ſe ſocios Ripheus, & maximus [e] *armis*
Iphitus, oblati [f] *per lunam, Hypaniſque, Dymáſque,*
Et lateri agglomerant noſtro; juveniſque [g] *Chorœbus*
Mygdonides; illis qui ad Trojam fortè diebus
Venerat, inſano Caſſandræ incenſus amore:
Et [g] *gener auxilium Priamo, Phrygibúſque ferebat*
[g] *Infelix, qui non ſponſæ præcepta furentis*
Audierat.
Quos ubi confertos audere in prelia vidi,
Incipio ſuper his. Juvenes, [h] *fortiſſima fruſtra*
Pectora (ſi vobis audentem extrema cupido eſt
Certa ſequi, quæ ſit rebus fortuna videtis.
[i] *Exceſſere omnes, adytis aríſque relictis,*
Dii, quibus imperium hoc ſteterat) ſuccurritis urbi
Incenſæ, [k] *moriamur, & in media arma ruamus.*
Vna ſalus victis, nullam ſperare ſalutem.
☞ *Sic animis juvenum furor additus. Inde* [l] *lupi ceu*
Raptores atra in nebulâ, quos improba ventris
Exegit [m] *cœcos rabies, catulíque relicti*
Faucibus expectant [n] *ſiccis; per tela, per hoſtes*
Vadimus haud dubiam in mortem, mediæq; tenemus

z Fortunam, opes, imperium à nobis ad Græcos victores.

a Amplificatio numeri, qui formidini major ſemper apparet.

b Confuſo in tenebris, nocturno prælio.
c Furore irâque divinitus immiſſo, itaque—
d ——— Furia q. ἔρις νῦ.
e Al. *annis*. quia infra, *Iphitus ævo jam gravior*.
f Reviſe notam ad *tacitæ per amica ſilentia lunæ*. hoc libro.
g De quo 13. Il. & Calaber 13. l. Νήπιος, ὃ δ' ἀπόνητο γάμων, ὧν οὕνεκ' ἵκανεν.

h Fortiſsima pectora, ſed fruſtra: fruſtra enim contenditis ſuccurrere urbi jam incenſæ.
i Dii Tutlares, ſi non elicio carmine evocati ad hoſtes tranſierint, certè urbe in hoſtium poteſtatem redactâ, jam exceſſere. *profanatis ſacris Peritura Troja perdidit primùm Deos*. Petron.
k Ruamus morituri. Hyſt. prot.
l Λύκοι ὥς ὠμοφάγοι. Iliad. 16. omnia intendunt; lupos naturâ raptores urget famelica rabies, ſτοργῇ in catulos, opportunitas caliginis. m Cujuſcunque periculi ſecuros. n Jejunis quidem; ſed ſitientibus alimentum humidum, quod à calore nativo continuo abſumitur.

Urbis iter: nox atra cava circumvolat umbrâ.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet? aut possit lacrymis æquare labores?
Urbs antiqua ruit, o *multos dominata per annos:*
Plurima perque vias sternuntur p *inertia passim*
Corpora, perque domos & relligiosa deorum
Limina. nec soli pœnas dant sanguine Teucri:
Quondam etiam victis redit in q præcordia virtus.
Victoresque cadunt Danai. crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, & r *plurima mortis imago.*
Primus se Danaûm, magnâ comitante catervâ,
Androgeos offert nobis, socia agmina credens,
Inscius, atque ultrò verbis compellat amicis.
Festinate viri; nam quæ tam sera moratur
Segnities? alii rapiunt incensa ferúntque
s *Pergama; vos celsis nunc primùm à navibus* t *itis?*
Dixit: & extemplo (neque enim responsa dabantur
Fida satis) sensit medios u *delapsus in hostes.*
Obstupuit, retróque pedem cum voce repressit.
☞ x *Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem*
Pressit humi nitens, trepidúsque repente refugit
Attollentem iras, & cærula colla tumentem.
Haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.
Irruimus, densis & circumfundimur armis:
Ignarósque loci passim, & formidine captos
Sternimus: aspirat primo fortuna labori.
Atque hîc y *exultans successu, animísque Chorœbus,*
O socii, quà prima, inquit, fortuna salutis
Monstrat iter, quâque ostendit se dextra, sequamur.
Mutemus clypeos, Danaûmque z *insignia nobis*
Aptemus: dolus, an virtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi. sic fatus, deinde a *comantem*
Androgei galeam, clypeique insigne decorum
Induitur, laterique Argivum accommodat ensem.
Hoc Ripheus, hoc ipse b *Dymas, omnísque juventus*
Læta facit: spoliis se quisque recentibus armat.
c *Vadimus immisti Danais,* d *haud numine nostro,*

Multáque

o Annos 312.
p Cæsa. cadavera.
q Corda, quæ fortitudinis sedes.
r *Mille simul lethi facies.* Sil. 4.
s Trojam. Trojanas opes ab incendio ereptas.
t Venitis.
u Hellenismus. del. p. sum.
x Ὡς δ᾽ ὅτε τίς τε δράκοντα ἰδὼν — Il. 3.
y Consultissimè juveni imprudenti dantur partes audaciæ & temeritatis, quæ in ipsos reciderint autores.
z Clypeis insculpta. subjicitur enim, *Clypeique insigne decorum.*
a Cristatam.
b Distinguendum hîc censent, ut de se loquatur Æneas, *hoc ego, hoc Dymas,*
c *Se quoque principibus permistum agnovit Achivis.* l. 1.
d Alienis auspiciis, Græcorum sc. quorum in armis pro Græcis habiti. vel, *adverso non favente.* ut Tibullus; *Audiat aversâ non meus aure Deus.* Horat. Epod. *ventis iturus non suis.*

Multáque per cæcam congressi prælia noctem
Conserimus; [e] *multos Danaûm demittimus Orco.*
Diffugiunt alii ad naves, & litora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, & nota conduntur in alvo.
Heu nihil [f] invitis fas quenquam fidere divis.
Ecce, trahebatur passis, Priamëia virgo
Crinibus [g] *à templo Cassandra, adytisque Minervæ,*
Ad cœlum tendens ardentia lumina frustra;
Lumina: nam teneras [h] *arcebant vincula palmas.*
Non tulit hanc speciem, furiata mente Chorœbus,
Et sese medium injecit moriturus in agmen.
Consequimur cuncti, & densis incurrimus armis.
Hîc primùm ex alto delubri culmine telis
Nostrorum obruimur, oritúrque miserrima cædes
Armorum [i] *facie, & Graiarum errore jubarum.*
Tum Danai gemitu, atque ereptę virginis irâ,
Vndique collecti invadunt, acerrimus [k] *Ajax,*
Et gemini Atridæ, Dolopúmque exercitus omnis.
☞ [l] *Adversi rupto ceu quondam turbine venti*
Confligunt, Zephyrúsque, Notúsque, & lætus Eois
Eurus equis: strident sylvæ, sævítque [m] *tridenti*
Spumeus, atque imo [m] *Nereus ciet æquora fundo.*
Illi etiam, si quos obscurâ nocte per umbram
Fudimus insidiis, totáque agitavimus urbe,
Apparent: primi clypeos mentitáque tela
Agnoscunt, atque ora sono [n] *discordia signant.*
Ilicet obruimur numero: primúsque Corœbus
Penelei dextra, [o] *divæ armipotentis ad aram*
Procumbit. cadit & Ripheus, justissimus unus
Qui fuit in Teucris, & servantissimus æqui.
Diis aliter visum. pereunt Hypanísque Dymásque,
Confixi à sociis. nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas, [p] *nec Apollinis infula texit.*
Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,
Testor; in occasu vestro nec tela, nec ullas,
Vitavisse [q] *vices Danaûm; &, si fata fuissent*

e Πολλὰς ἡρώων ψυχὰς ἄϊδι προΐαψεν. Il. α.

f Αἴκητι θεῶν.

g Quo supplex confugerat in summo discrimine Cassandra, Chorœbo desponsata, Ilio capto ab Ajace Oilei vitiata, in prædæ divisione Agamemnoni cessit. cum ipso à Clytemnestrâ in convivio trucidata.

h Continebant, stringebant.

i Simulatâ specie armorum Græcorum quibus induti eramus.

k Oilei f. namque Telamonius jam non erat.

l Ὡς δ' ἄνεμοι δύο πόντον — Il. ι.

m Ponitur pro Neptuno, Deus maris pro Deo maris. namque Neptuni proprius est tridens.

n Linguâ diss. *vel*, tesserâ.

o Palladis.

p Neque te protexit relligio, ratióve habita est sacerdotii, cujus insigne infula Apollinis quam gerebas. Velamentum sc. capitis sacerdotalis, vittas habens laneas, albas coccineis intextas, utrinque dependentes.

q Vt paterer vulnera & cædem à Danais, non segniùs atque ipse iis inserebam.

Ut caderem, meruisse manu. divellimur inde
Iphitus, & Pelias mecum: quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias & vulnere tardus Ulyssi.
Protinus ad sedes Priami clamore vocati,
Hìc verò ingentem pugnam, ceu cętera nusquàm
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe:
Sic Martem indomitum, Danaósque ad tecta ruentes
Cernimus, obsessúmque acta r testudine limen.
Hærent parietibus scalæ, postésque sub ipsos,
Nituntur gradibus: clypeósque ad tela sinistris
Protecti objiciunt: prensant fastigia dextris.
Dardanidæ contrà, turres, ac tecta domorum
Culmina convellunt (his se quando ultima cernunt
Extrema jam in morte parant defendere telis)
Auratásque trabes, veterum decora alta parentum
Devolvunt. alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores: has servant agmine denso.
Instaurati animi regis succurrere tectis,
Auxilióque levare viros, vímque addere victis.
Limen erat, s cæcæq; fores, & pervius usus
Tectorum inter se Priami, postésque relicti
A tergo: infelix quà se, dum regna manebant,
Sæpius Andromache ferre incomitata solebat
Ad t soceros, & avo puerum u Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis; unde
Tela manu miseri jactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti stantem, summísque sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaûm solitæ naves, & Achaica castra:
Aggressi ferro circùm, quà summa labantes
Juncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimúsque: ea lapsa repente ruinam
Cùm sonitu trahit, & Danaûm super agmina latè
Incidit. ast alii subeunt; nec saxa, nec ullum
Telorum interea cessat genus.
Vestibulum ante ipsum, primóq; in limine x Pyrrhus
Exultat telis, & luce coruscus y ahenâ.

r Testudo propriè erat tabulatum coriis & ciliciis contextum, adversus tela & incendium: qua tecti oppugnatores muros appropinquabant. Subita testudo erat series scutorum supra capita sublatorum, continuata in morem squammarum.

s Secretæ & paucis notæ aut animadversæ, ψευδόθυρον.

t Priamum & Hecubam, socerum & socrum Andromaches.

u Filium Hectoris q. urbis principem ἄστεος ἄνακτα. dictum & Scamandrium, ab aliis Neium.

x Achillis fil. ex Deidamiâ Lycomedis filiâ.

y Armorum sc. ex ære, aut etiam ferro, pro quo æs à veteribus usurpatum.

z Qualis

☞ z Qualis ubi in lucẽ coluber a mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc positis novus exuviis, nitidúsque juventâ,
Lubrica convolvit sublato pectore terga
Arduus ad solem, & b linguis micat ore b trisulcis.
Unà ingens Periphas, & equorum agitator Achillis,
Armiger Automedon: unà omnis c Scyria pubes
Succedunt tecto, & flammas ad culmina jactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, postésque à cardine vellit
Æratos. jámque excisa trabe, firma cavavit
Robora, & ingentem lato dedit ore fenestram.
Apparet domus intus, & atria longa patescunt;
Apparent Priami, & veterum penetralia regum;
d Armatósque vident stantes in limine primo.
At domus interior gemitu, miseroque tumultu
Miscetur: penitúsque cavæ plangoribus ædes
Femineis ululant. ferit aurea sidera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæq; tenent e postes, atque oscula figunt.
Instat vi patria Pyrrhus: nec claustra, nec ipsi
Custodes sufferre valent. labat f ariete crebro
Janua, & emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primósque trucidant
Immissi Danai, & latè loca milite complent.
☞ g Non sic aggeribus ruptis cum spumeus amnis
Exiit, oppositásque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, campósque per omnes
Cum stabulis armenta trahit. vidi ipse furentem
Cæde Neoptolemum, geminósque in limine Atridas.
Vidi Hecubam, h centúmq; nurus, Priamumq; per aras
Sanguine fœdantem, i quos ipse sacraverat ignes.
Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
k Barbarico postes auro, spoliísque superbi
Procubuere. tenent Danai, qua deficit ignis.
Forsitan & Priami fuerint quæ fata, requiras.
Urbis ubi captæ casum, convulsáque vidit

z Ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσι βεβρωκὼς κακὰ φάρμακα, &c. Il. 22. unde & Lycophroni dictus Σκύριος δράκων.

a Potentia ad λεβηρίδα exuendam. fœniculum. Plin. 8. 27. vel, ad venenum efficaciora. lege quæ Brodæus habet 28. c. 7. l. Misc.

b Lingua, quæ ob celerem motum triplex videtur.

c E Scyro insulâ, & patriâ Pyrrhi.

d Defensores regiæ, quos mox *custodes* vocat.

e Quos religione sacros & sibi familiares, extremo amplexu, osculo & vale dicto salutant.

f Aries erat trabs ingens ferro præmunita, transversis asseribus, intra testudinem plerunque suspensa & librata, quæ à multitudine retracta ad majorem impetum, deinde emissa propellebatur ad quassanda, labefactanda, diruendáque mœnia.

g Θῦνε γὰρ ἀμπεδίον ποταμῷ πλήθοντι ἐοικὼς χειμάῤῥῳ, &c. Il. 8. & 5. Atq; in hac simil. quadrata omnia.

h Quinquaginta filiorum uxores, natas totidem. vel numerum finitum pro infinito.

i Quos ipse pervigiles sacraverat in arâ Jovis Hercei.

k Phrygio. Sed Græcis ceteræ omnes gentes habitæ barbaræ.

Limina

Ut caderem, meruisse manu. divellimur inde
Iphitus, & Pelias mecum: quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias & vulnere tardus Ulyssi.
Protinus ad sedes Priami clamore vocati,
Hic verò ingentem pugnam, ceu cetera nusquàm
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe:
Sic Martem indomitum, Danaósque ad tecta ruentes
Cernimus, obsessúmque acta r testudine limen.
Hærent parietibus scalæ, postésque sub ipsos,
Nituntur gradibus: clypeósque ad tela sinistris
Protecti objiciunt: prensant fastigia dextris.
Dardanidæ contrà, turres, ac tecta domorum
Culmina convellunt (his se quando ultima cernunt
Extrema jam in morte parant defendere telis)
Auratásque trabes, veterum decora alta parentum
Devolvunt: alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores: has servant agmine denso.
Instaurati animi regis succurrere tectis,
Auxilióque levare viros, vímque addere victis.
Limen erat, s cæcæq; fores, & pervius usus
Tectorum inter se Priami, postésque relicti
A tergo: infelix quà se, dum regna manebant,
Sæpius Andromache ferre incomitata solebat
Ad t soceros, & avo puerum u Astyanacta trahebat.
Evado ad summi fastigia culminis; unde
Tela manu miseri jactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti stantem, summísque sub astra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaûm solitæ naves, & Achaica castra:
Aggressi ferro circùm, quà summa labantes
Juncturas tabulata dabant, convellimus altis
Sedibus, impulimúsque: ea lapsa repente ruinam
Cùm sonitu trahit, & Danaûm super agmina latè
Incidit. ast alii subeunt; nec saxa, nec ullum
Telorum interea cessat genus.
Vestibulum ante ipsum, primoq; in limine x Pyrrhus
Exultat telis, & luce coruscus y ahenâ.

r Testudo propriè erat tabulatum coriis & ciliciis contextum, adversus tela & incendium: qua tecti oppugnatores muros appropinquabant. Subita testudo erat series scutorum supra capita sublatorum continuata in morem squammarum.

s Secretæ & paucis notæ aut animadversæ, ψευδόθυρον.

t Priamum & Hecubam, socerum & socrum Andromaches.

u Filium Hectoris q. urbis principem ἄστυος ἄνακτα. dictum & Scamandrium, ab aliis Nesum.

x Achillis fil. ex Deidamia Lycomedis filiâ.

y Armorum sc. ex ære, aut etiam ferro. pro quo æs à veteribus usurpatum.

☞ z Qualis

☞ z *Qualis ubi in lucē coluber a mala gramina pastus,*
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc positis novus exuviis, nitidúsque juventâ,
Lubrica convolvit sublato pectore terga
Arduus ad solem, & b linguis micat ore b trisulcis.
Unà ingens Periphas, & equorum agitator Achillis,
Armiger Automedon: unà omnis c Scyria pubes
Succedunt tecto, & flammas ad culmina jactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, postésque à cardine vellit
Æratos. jámque excisa trabe, firma cavavit
Robora, & ingentem lato dedit ore fenestram.
Apparet domus intus, & atria longa patescunt;
Apparent Priami, & veterum penetralia regum;
d *Armatósque vident stantes in limine primo.*
At domus interior gemitu, miseroque tumultu
Miscetur: penitúsque cavæ plangoribus ædes
Femineis ululant. ferit aurea sidera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæq; tenent e postes, atque oscula figunt.
Instat vi patria Pyrrhus: nec claustra, nec ipsi
Custodes sufferre valent. labat f ariete crebro
Janua, & emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primósque trucidant
Immissi Danai, & latè loca milite complent.
☞ g *Non sic aggeribus ruptis cum spumeus amnis*
Exiit, oppositásque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, campósque per omnes
Cum stabulis armenta trahit. vidi ipse furentem
Cæde Neoptolemum, geminósque in limine Atridas.
Vidi Hecubam, h centúmq; nurus, Priamúmq; per aras
Sanguine fœdantem, i quos ipse sacraverat ignes.
Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
k *Barbarico postes auro, spoliísque superbi*
Procubuere. tenent Danai, qua deficit ignis.
Forsitan & Priami fuerint quæ fata, requiras.
Urbis ubi captæ casum, convulsáque vidit

z Ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσι βεβρωκὼς κακὰ φάρμακα, &c. Il. 22. unde & Lycophroni dictus Σκύθρος δράκων.
a Potentia ad λεβηρίδα exuendam. fœniculum. Plin. 8. 27. vel, ad venenum efficaciora, lege quæ Brodæus habet 28. c. 7. l. Misc.
b Lingua, quæ ob celerem motum triplex videtur.
c E Scyro insulâ, & patriâ Pyrrhi.
d Defensores regiæ, quos mox *custodes* vocat.
e Quos religione sacros & sibi familiares, extremo amplexu, osculo & vale dicto salutant.
f Aries erat trabs ingens ferro præmunita, transversis asseribus, intra testudinem plerunque suspensa & librata, quæ à multitudine retracta ad majorem impetum, deinde emissa propellebatur ad quassanda, labefactanda, diruendáque mœnia.
g Θῦνε γὰρ ἀμ πεδίον ποταμῷ πλήθοντι ἐοικὼς χειμάρρῳ, &c. Il. 8. &c. Atq; in hac simili quadrata omnia.
h Quinquaginta filiorum uxores, natas totidem. vel numerum finitum pro infinito.
i Quos ipse pervigiles sacraverat in arâ Jovis Hercei.
k Phrygio. Sed Græcis ceteræ omnes gentes habitæ barbaræ.

Limina tectorum, & medium in penetralibus hostem:
Arma diu senior desueta trementibus ævo
Circundat nequicquam humeris, & l *inutile ferrum*
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.
m *Ædibus in mediis, nudóque sub ætheris axe*
Ingens ara fuit, juxtáque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque umbrâ complexa penates.
n *Hîc Hecuba, & natæ* o *nequicquam altaria circum,*
Præcipites atra ceu tempestate columbæ
Condensæ, & divûm amplexæ simulacra tenebant.
Ipsum autem sumptis Priamum juvenilibus armis
Ut vidit; Quæ mens tam dira, miserrime conjux,
Impulit his cingi telis? aut quò ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget: non, si ipse meus nunc afforet Hector.
Huc tandem concede; hæc ara tuebitur omnes;
Aut moriere simul. sic ore effata, recepit
Adsese, et sacra longævum in sede locavit.
Ecce autem elapsus Pyrrhi de cæde Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hostes
Porticibus longis fugit, & vacua atria lustrat
Saucius. illum ardens infesto p *vulnere Pyrrhus*
Insequitur: jam jamque manu tenet, & premit hastâ:
Ut tandem ante oculos evasit, & ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hîc, Priamus, quanquam in q *media jam morte tenetur,*
Non tamen abstinuit, nec voci, iræq; pepercit.
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,
Dii (si qua est cœlo pietas, quæ talia curet)
Persolvant grates dignas, & præmia reddant
Debita; qui nati coràm me cernere lethum
Fecisti, & patrios fœdasti funere vultus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis r *in hoste fuit Priamo: sed jura, fidémque*
Supplicis erubuit, corpusq; exangue sepulchro
Reddidit Hectoreum, méque in mea regna remisit.
Sic fatus senior, telúmque s *imbelle sine ictu*
Conjecit:

l Utpote unius, illiúsque capularis senis.
m Intra ædium septa ἕρκη, sub dio & in impluvio erat ara Jovis inde *Hercei* dicti, ut & penates hîc culti.
n Huc, ad asylum, confugerat Hecuba cum natis, nuribus, &c.
o Sed frustra, namque hinc per vim & scelus abstractæ.
p Telo vulnus minante.
q Manifestâ, & certâ.
r In me, utcunque hoste, cui supplici & Hectoris cadaver redempturo jus fidémque servavit. Hom. Il. ult.
s Imbecille, invalidum, sine viribus ad ictum, & vulnus:

Conjecit: rauco quod protinus [t] *ære repulsum,*
Et summo clypei [u] *nequicquam umbone pependit.*
Cui Pyrrhus; [x] *Referes ergo hæc, & nuncius ibis*
Pelidæ genitori; illi mea tristia facta,
Degenerémque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. Hæc dicens, altaria ad ipsa trementem
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati;
Implicuítque comam lævâ, dextráque coruscum
Extulit; ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incensam, & prolapsa videntem
Pergama, [y] *tot quondam populis, terrísque superbum*
[y] *Regnatorem Asiæ.* [z] *jacet ingens littore truncus:*
Avulsúmque humeris caput, & [a] *sine nomine corpus.*
At me tum primùm sævus circumstitit horror;
Obstupui. subiit chari genitoris imago,
Ut regem [b] *æquævum crudeli vulnere vidi*
Vitam exhalantem: subiit deserta Creüsa,
Et direpta domus, et parvi casus Iüli.
Respicio, & quæ sit me circum [c] *copia lustro.*
Deseruere omnes defessi, & corpora saltu
Ad terram misêre, aut ignibus ægra dedêre.
[d] *Jámque adeo super unus eram, cùm limina Vestæ*
Servantem, & tacitam secreta in sede latentem
[e] *Tyndarida aspicio: dant clara incendia lucem*
Erranti, passímque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos eversa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaûm, & deserti conjugis iras
Permetuens, Trojæ & patriæ communis [f] *Erynnys,*
Abdiderat sese, atque [g] *aris invisa sedebat.*
Exarsere ignes animo: subit ira, cadentem
Ulcisci patriam, & [h] *sceleratas sumere pœnas.*
[i] *Scilicet hæc* [k] *Spartam incolumis, patriásque* [l] *Mycenas*
Aspiciet? partoque ibit regina triumpho?
Conjugiúmque domúmque, patres, natósque videbit,

t Clypeo æreo.
u Nihil aut leviter penetrans.
x Sarcasmus.
y Ab Æsopo ad Caicum fl. extenso imperio, super principes octo, præter auxiliares & socios. Strab. 13. l.
z Allusum à poetâ volunt ad hist. Pompeii à Ptolemæi satellitibus cæsi, cujus truncus, capite abscisso in litore jacuit. Negant enim Priamo ablatum caput aut in litore cecidisse. Alii à Pyrrho raptatum Priamum ferunt ad tumulum Achillis in Sigæo, ibique prope littus cæsum. Alii Trojam in litore conditam. adi. Pr. Floridum l. 1. subcil. c. 10. Manilium clarè. *Priamúmque in litore truncum, Cui nec Troja rogus.* 4. l.
a Non agnoscendum, ablato capite. vel, sine honore sepulturæ & inscriptione nominis.
b Patri meo æquævum.
c Sociorum.
d Versus 22. qui sequuntur, non admittunt quidam, ut qui Deiphobo casum suum referenti l. 6. Æn. non consonent; ideóque amotos à Tucca Varóque, tanquam adulterini irrepserint. e Helenam; Jovis è Leda Tyndari uxore filiam. f Furibundi hujus belli fax. g Ad quas confugerat. h De scelerata Helena. i Æstuans apud se deliberatio Æneæ Helenam stomachantis. k Suam patriam. l Menelai conjugis sui patriam.

m *Iliadum*

m Captivarum.

m *Iliadum turba, & Phrygiis comitata ministris?*
Occiderit ferro Priamus? Troja arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine litus?
Non ita. namque etsi nullum memorabile nomen
Feminea in pœna est, nec habet victoria laudem;
Extinxisse nefas tamen, & sumpsisse merentis
Laudabor pœnas: n *animumq; explesse juvabit*
Vltricis flammæ, & o *cineres satiasse meorum.*
Talia jactabam, & furiata mente ferebar:
Cùm mihi se, non antè oculis tam clara, videndam
Obtulit, & pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam, qualisq; videri
Cœlicolis, & quanta solet: dextrâq; prehensum
Continuit, p *roseóque hæc insuper addidit ore.*
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non priùs aspicies, ubi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisen? q *superet conjuxne Creüsa,*
Ascaniusq; puer? quos omnes undique Grajæ
Circum errant acies: &, ni mea cura r *resistat,*
Jam flammæ s *tulerint, inimicus &* s *hauserit ensis.*
Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænæ,
Culpatúsve Paris, verùm inclementia divûm
Has evertit opes, sternitq; à culmine Trojam.
Aspice (namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat visus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam: tu ne qua parentis
Jussa time, neu præceptis parere recusa)
Hîc, ubi disjectas moles, avulsaq; saxis
Saxa vides, mistoq; undantem pulvere fumum:
t *Neptunus muros, magnoq; emota tridenti*
Fundamenta quatit, totámque à sedibus urbem
Eruit. hic u *Juno Scæas sævissima portas*
Prima tenet, sociúmque furens à navibus agmen
Ferro accincta vocat.
x *Jam summas arces Tritonia (respice) Pallas*
Insedit, nimbo effulgens, & y *Gorgone sævâ.*

n Animum vindictæ cupidine inflammatum.
o Vmbras civium & manes hac hostiâ his inferiis placâsse.

p Æn. 1. *rosea cervice refulsit.* rosa flos Veneris.

q Superfit in vita.

r Restitisset.
s Tulissent & hausisset ensis inimicus.

t Neptuno murorum & fundamentorum discutiendi partes dat, ut qui θεμελιοῦχος, σεισίχθων, ἐννοσίγαιος ——
u —— Junoni portas, ut quæ regnis præsideat. ——
x —— Palladi arces, ut quæ ipsius inventum & cura. *Pallas quas condidit arces Ipsa colat.* Et in arce Trojana præcipuus hujus Deæ cultus & Palladium. memor utraque judicii Paridis.
y Ægide, in qua caput Medusæ. v. 18. Æn. *ipsámque in pectore divæ Gorgona.*

Ipse

Ipse Pater Danais animos, virésque secundas
Sufficit: ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe nate fugam, finemq; impone labori.
Nusquam abero, & tutum patrio te limine sistam.
Dixerat; & spissis noctis se condidit umbris.
Apparent diræ facies, inimicaq; Trojæ
Numina magna deûm.
Tum verò omne mihi visum considere in ignes
Ilium, & ex imo verti z Neptunia Troja.
☞ a *Ac veluti summis antiquam in montibus ornum*
Cum ferro accisam, crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolæ certatim: illa usque minatur,
Et tremefacta comam concusso vertice nutat:
Vulneribus donec paulatim evicta, supremum
Congemuit, traxitq; jugis avulsa ruinam.
Descendo, ac ducente b *Deo flammam inter & hostes*
Expedior. dant tela locum, c *flammæque recedunt.*
Ast ubi jam patriæ perventum ad limina sedis,
Antiquásq; domus; genitor, quem tollere in altos
Optabam primùm montes, primúmque petebam,
Abnegat excisâ vitam producere Trojâ,
Exiliúmque pati. Vos ô quibus integer ævi
Sanguis, ait, solidæq; suo stant robore vires,
Vos agitate fugam.
Me si cœlicolæ voluissent ducere vitam,
Has mihi servassent sedes. d *satis una, superque*
Vidimus excidia, & captæ superavimus urbi.
Sic ô, sic e *positum affati discedite corpus.*
Ipse f *manu mortem inveniam. miserebitur hostis,*
Exuviásque petet: g *facilis jactura sepulchri est.*
Jampridem invisus divis, & inutilis annos
Demoror, ex quo h *me divûm pater, atq; hominum rex*
Fulminis afflavit ventis, & contigit igni.
Talia perstabat memorans, fixúsq; manebat.
Nos contrà effusi lacrymis, conjuxq; Creüsa,
Ascaniúsq;, omnisq; domus; ne vertere secum
Cuncta pater, fatóque urgenti incumbere vellet.

z A Neptuno & Apolline condita aut muris cincta.

a Ἀγχειρός ὡς, &c. Il. 4. Ἀλλ' ὥς τις τ' ἐν ὄρεσσι πελώριν ὑψόθι πευκήν, &c. Apoll. 4. Arg.

b Vénere, numine Veneris, quæ mas & femina perhibetur, à Cypriis barbata culta. quin & θεοὺς utriusque esse generis autumant. vide Macrob. 3. Saturn. 8. c.

c *Raptósque ex ignibus ignes, Cedéntémque viro flammam qui templa ferebat.* Manil. 4. l.

d Satis supérque est, quod Trojam ab Hercule sub Laomedonte semel excisam vidimus, expugnatæ urbi superstites.

e Vox funebris & Libitinaria. Me pro mortuo & conclamato hîc relinquite; ex more, ter Vale dicto. Æn. 11. *Æternúmque Vale.*

f Vel meâ, vel hostis, qui, si minùs mei misereatur, ut spoliet tamen, adjutrice manu mortem meam promovebit.

g *Nec tumulum curo, sepelit natura relictos.* Mæcenas. *capit omnia tellus Quæ genuit, cælo tegitur qui non habet urnam.* Lucan.

h Gloriantem φιλότητι μιγῆναι εὐστεφάνῳ Κυθερείῃ. hymn. Homer. oculis mulctavit.

Abnegat, inceptóque, & sedibus hæret in iisdem.
Rursus in arma feror, mortemq; miserrimus opto.
Nam quod consilium, aut quæ jam fortuna dabatur?
Méne efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperasti? i *tantúmque nefas patrio excidit ore?*
Si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui,
Et sedet hoc animo, perituræq; addere Trojæ
Téque, tuósque juvat: patet isti janua letho:
Jámque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
k *Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.*
Hoc erat, alma parens, quòd me per tela, per ignes
Eripis? ut mediis hostem in penetralibus, útque
Ascaniumq;, patrémque meum, juxtaq; Creüsam,
Alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
Arma, viri, ferte arma, vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais; sinite instaurata revisam
Prælia. nunquam omnes hodie moriemur inulti.
Hîc ferro accingor rursus, clypeoq; sinistram
Insertabam aptans, méque extra tecta ferebam.
l *Ecce autem complexa pedes in limine conjux*
Hærebat, parvúmque patri tendebat Iülum;
Si periturus abis, & nos rape in omnia tecum:
Sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
Hanc primùm tutare domum. Cui parvus Iülus,
Cui pater, & conjux quondam tua dicta relinquor?
Talia vociferans, gemitu tectum omne replebat:
Cùm subitum, dictúque oritur mirabile m *monstrum.*
Námque manus inter, mœstorúmque ora parentum,
Ecce n *levis summo de vertice visus Iüli*
Fundere lumen apex, tactúque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.
Nos pavidi trepidare metu, crinémque flagrantem
Excutere, & sanctos restinguere fontibus ignes.
At pater Anchises oculos ad sidera lætus
Extulit, & cœlo palmas cum voce tetendit.
Juppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Aspice nos; hoc tantùm: & si pietate meremur,

i Tam iniquum de pietate mea judicium, ut velim te deserere cædi expositum; aut ut tu velis nos hîc morantes unà perire.

k Politen in conspectu Priami. supra.

l Ita Andromache Il. 6. Hectorem ad bellum prodeuntem remorari domique continere laborat. Παῖς ὅτι κόλπον ἔχουσα.

m Prodigium.

n Ignis lambens á capite diffusus regni præsagium agnoscit Anchises augurii non imperitus, cæteris timentibus. Allusum volunt ad hist. Servii Tulli. 1. Liv. de Lavinia, l. 7.

Da deinde auxilium pater, atque hæc omnia firma.
Vix ea fatus erat senior: subitoq; fragore
Intonuit o *lævum; & de cœlo lapsa per umbras*
p *Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.*
Illam summa super labentem culmina tecti
Cernimus Idæa claram se condere sylvâ,
Signantémque vias: tum longo limite sulcus
Dat lucem, & latè circum loca q *sulphure fumant.*
Hîc verò victus genitor se tollit ad auras,
Affatúrque deos; & sanctum sidus adorat.
Jam jam nulla mora est; sequor, & quà ducitis, adsum.
Dii patrii servate r *domum, servate nepotem:*
Vestrum hoc augurium, s *vestróq; in numine Troja est.*
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.
Dixerat ille. & jam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiúsque æstus incendia volvunt.
Ergo age, chare pater, t *cervici imponere nostræ:*
Ipse subibo humeris, nec me labor iste gravabit:
Quo res cunque cadent, unum & commune periclum,
Una salus ambobus erit: mihi parvus Iulus
Sit comes, & u *longè servet vestigia conjux.*
Vos famuli, quæ dicam animis advertite vestris.
Est urbe egressis tumulus, templúmque vetustum
x *Desertæ Cereris, juxtáque antiqua* y *cupressus*
Relligione patrum multos servata per annos.
Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape sacra manu, patriósque penates:
z *Me bello è tanto digressum, & cæde recenti,*
Attrectare nefas, donec me flumine vivo
Abluero.
Hæc fatus, a *latos humeros, subjectáque colla*
Veste super, fulvíque insternor pelle leonis,
Succedóque oneri. dextræ se parvus Iulus

o Quod boni est ominis. Quæ enim nobis læva, à Diis dextra proveniunt. Vel, quia auspicia captantibus & Meridiem servantibus, læva auguria sunt ab Oriente, quæ melior cœli pars. Æn. 9. plu ra

p Et hæc etiam prospera, firmat omen, signátque viam fugæ, ducto claro lucis tractu ab Anchisæ domo ad Antandrum sub Idâ.

q Sulphureæ materiæ fuisse fulmina, faces & alios ignes divinos opinabantur veteres, atque hinc θεῖον sulphuri nomen.

r Familiam, genus.

s Arbitrio vestro cadit antiqua Troja, stabit nova.

t Adi Senecam 3. l. Benefic. c 37. ubi hanc Æneæ ut & Cataneorum fratrum pietatem examinat. vide & Æliani var. hist. l. 3. c. 22. & Q. Calabrum. l. 13.

u E longinquo sequatur ne ab hoste advertamur multi simul.

x An quia Cereris fana in recessibus semper fundata, ad memoriam derelictæ Cereris & orbatæ filiâ raptâ? An quia arvorum Dea, extra urbem posita? An quia cultus jam desuetus per decennalem obsessionem,?

y Quæ arbor Diti sacra, & funeribus devota juxta aras & templa conseri solita.

z A cæde, aut etiam funere venientibus nefas sacra adire, nisi fluviali aquâ prius lotis ac purificatis.

a Ὡς παῖς ἐσθλὸς ἀμύμονος Ἀγχίσαο Ἄστυ λιπὼν, δηΐοισι καταιθόμενον πυρὶ πολλῷ, Υἱέα καὶ πατέρα σφὸν ἀναρπάσας, φορέεσκε, Τὸν μὲν ἐπὶ πλατὺν ὦμον ἐφεσσάμενος, &c. Quintus Calaber l. 13.

Implicuit, sequitúrque patrem non passibus æquis.
Pone subit conjux, ferimur per opaca locorum:
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverso glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent auræ, sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitíque oneríque timentem.
Jámque propinquabam portis, omnémque videbar
Evasisse viam, subitò cùm creber ad aures
Visus adesse pedum sonitus: b genitórque per umbram
Prospiciens, Nate, exclamat, fuge nate, propinquant;
Ardentes clypeos, atque æra micantia cerno.
Hîc mihi nescio quod trepido c male numen amicum
Confusam eripuit mentem: námque avia cursu
Dum sequor, & nota excedo regione viarum,
Heu misero conjux fatóne erepta Creüsa
Substitit, erravítne via, seu lassa resedit,
Incertum: d nec pòst oculis est reddita nostris.
Nec prius amissam respexi, animúmque reflexi,
Quàm e tumulum antiquæ Cereris, sedémq; sacratam
Venimus: hîc demum collectis omnibus, una
Defuit, & comites, natúmque virúmque fefellit.
Quem non incusavi amens, hominũmque deorũm que?
Aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
Ascanium, Anchiséńq; patrem, Teucrósque penates
Commendo sociis, & curva valle recondo.
Ipse urbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
Stat casus renovare omnes, omnémque reverti
Per Trojam, & rursus caput objectare perîclis.
Principio muros, f obscuráque limina portæ,
Quà gressum extuleram, repeto; & g vestigia retro
Observata sequor per noctem, & h lumine lustro.
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, si fortè pedem, si fortè tulisset,
Me refero. irruerant Danai, & tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Volvitur; exuperant flammæ; furit æstus ad auras.
Procedo ad i Priami sedes, arcémq; reviso.

b Anchises territus pavénsque videtur sibi per imaginationis umbram videre quæ non sunt. certè, quæ cœco, utpote fulminis afflato ventis, conspici nequaquam possent.

c Inimicum numen, infestus Dæmon, aut etiam Deus, quem malorum æquè ac bonorum authorem dixere gentes.

d Umbra tantùm illius apparuit. ut mox.

e De quo modò dictum, nota x.

f Per noctem. Alii leg. *obsessáque limina portæ.*

g Viam remetior.

h Oculis. non face, nec incendii lumine.

i Qui Creusæ pater.

Et jam porticibus [k] *vacuis, Junonis asylo*
Custodes lecti Phœnix, & dirus Vlysses
Prædam asservabant. huc undique Troïa [l] *gaza*
Incensis erepta adytis, mensæq; deorum,
Cratere̊sque auro solidi, captiváque [m] *vestis*
[n] *Congeritur.* [o] *pueri & pavidæ longo ordine matres*
Stant circum.
Ausus quin etiam voces jactare per umbram,
Implevi clamore vias: mœstusq; Creüsam
Nequicquam ingeminans, iterumq; iterumq; vocavi.
Quærenti, & tectis urbis sine fine furenti
Infelix simulacrum, atque ipsius umbra Creüsæ
Visa mihi ante oculos, & [p] *nota major imago.*
Obstupuï. [q] *stĕtĕruntq; comæ, & vox faucibus hæsit.*
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
Quid tantum [r] *insano juvat indulgere labori,*
O dulcis conjux? non hæc sine numine divûm
Eveniunt: nec te hinc comitem asportare Creüsam
Fas: haud [s] *ille sinit superi regnator Olympi.*
Longa tibi exilia, & vastum maris æquor arandum.
Ad terram Hesperiam venies: ubi [t] *Lydius, arva*
Inter opima virûm, leni fluit agmine Tybris.
Illic res lætæ, regnumq;, & regia conjux
Parta tibi: lacrymas [u] *dilectæ pelle Creüsæ.*
[x] *Non ego Myrmidonum sedes, Dolopúmve superbas*
Aspiciam: aut Graiis servitum matribus ibo
Dardanis, & divæ Veneris nurus:
[y] *Sed me magna deûm genitrix his detinet oris.*
Jámque vale, & nati serva communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lacrymantem & multa volentem
Dicere, deseruit, tenuésque recessit in auras.
[z] *Ter conatus ibi collo dare brachia circum;*
Ter frustra comprensa manus effugit imago
Par levibus ventis, volucrique simillima somno.
Sic demum socios, consumpta nocte, reviso,
Atque hic ingentem comitum affluxisse novorum
Invenio admirans [a] *numerum, matresq;, virosq;,*

k Amplis.
l Vox Persica, quæ regiam pecuniam & ærarium propriè significat.
m Vestes & ornamenta simulachrorum.
n In commune, præda postea dividenda.
o Captivi abducendi.
p Territis imagines apparent augustæ, humanis & notis majores.
q Stupore adeò lapsus est in quantitate syllabæ, cui corripiendæ Grammatici Systolen adhibent.
r Immenso & inutili, vehementi.
s Δεικτικῶς, digito in cœlum intento.
t Thuscus. Namque Lydi, Tyrrheno duce, in hac Italiæ parte consederant. *ubi Lydia quondam Gens bello præclara, jugis insedit Hetruscis.* l. 8 & 10.
u Super me Creusâ tibi dilectâ.
x Neque enim in manus hostium veni, inter captivas abducenda.
y De Creusa memoriæ proditum est (inquit Pausanias in Phocicis) à Deûm matre & Venere Græcis prærepptam esse, & vindicatam in libertatem.
z Τρὶς μὲν ἐφορμήθην, ἑλέειν τέ με θυμὸς ἄνωγε, Τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν, σκιῇ εἴκελον, ἢ καὶ ὀνείρῳ Ἔπτατο. Odyss. 11.
a Si Dareti Phrygio credimus, 3400.

Collectam exilio pubem, miserabile vulgus.
Undique convenere, animis opibúsque parati,
In quáscunque velim pelago deducere terras.
Jámque b *jugis summæ surgébat Lucifer Idæ,*
Ducebátque diem: Danaíque obsessa tenebant
Limina portarum: nec spes c *opis ulla dabatur.*
Cessi, & sublato montem genitore petivi.

b Sol & stellæ poetis, ex opinione & sensu vulgi, dicuntur montes prospicere & ex pelago oriri.
c Servandæ aut recuperandæ urbis.

Joshua Rowley
1774

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS
LIBER III.

ARGUMENTUM.

Everſa Troja, Aeneas collectis ſuorum reliquiis, quæ cædi flammiſque ſupererant, parataque apud Antandrum viginti navium claſſe, primùm in Thraciam defertur: ubi cùm futuræ urbis fundamenta poneret, territus Polydori à Polymneſtore cæſi prodigiis, Delum petit. Conſultoque ibi Apollinis oraculo, cùm antiquam gentis ſuæ matrem, hoc eſt, primam originis ſuæ terram repetendam didiciſſet, falſa Anchiſæ patris interpretatione adductus, Cretam contendit. Verùm cùm ibi quoque, poſitis jam mœnibus, graviſſima peſte exagitaretur, in ſomnis monitus à diis penatibus, relicta Creta Italiam petit. Ibi ſubitò oborta tempeſtate, primùm ad Strophades inſulas appulſus, ab Harpyis infeſtatur, mox Actium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat. Inde Corcyram prætervectus; Epirum tenet: quæ id temporis Heleno Priami filio parebat, cui poſt Pyrrhi cædem Andromache in conjugium ceſſerat. Helenus Aeneam hoſpitio excepit, omnique humanitatis genere complectitur, imminentiúmque terra marique periculorum certiorem facit. Aeneas, relicta Epiro, Tarentum, primamque Italiæ oram prætervectus, ad eam Siciliæ partem, quæ Aetnæ monti adjacet, appellitur. Ibi Achæmenidem ab Vlyſſe in Cyclopis antro deſertum, ſupplicem recipit, edoctúſque ab eo de Cyclopum feritate, inde anchoras ſolvit: memorque præceptorum Heleni, vitatis Charybdis & Scyllæ periculis, Siciliæ litora longo circuitu circumvectus tandem Drepanum advehitur, ubi Anchiſes tum ſenio tum longæ navigationis jactatione fatigatus fatis concedit. Inde Italiam petiturus immiſſa ab Aeolo ſubita tempeſtate, in Africam ejicitur: quam partem libro primo exequitur.

Poſtquam [a] *res Aſiæ, Priamiq; evertere gentem*
[b] *Immeritam viſum ſuperis, ceciditque ſuperbum*
Ilium, & omnis humo fumat [c] *Neptunia Troja:*

a Imperium Trojanum, florentiſſimum in Phrygia minore, quæ in Aſia. *Columen everſum occidit Pollentis Aſiæ.* Sen. Tro. b Invidiosè; in Deos & fata rejectum. c A Neptuno mœnibus cincta.

 Diver-

Diversa exilia, et d *desertas quærere terras*
e *Auguriis agimur divûm: classemq; sub ipsa*
f *Antandro, & Phrygiæ molimur montibus Idæ,*
Incerti quò fata ferant, ubi sistere detur:
Contrahimúsque viros. vix prima inceperat æstas;
Et pater Anchises dare fatis vela jubebat.
Litora tum patriæ lacrymans, portusq; relinquo,
g *Et campos, ubi Troja fuit. feror exul in altum*
Cùm sociis, natóque, h *penatibus, & magnis diis.*
Terra procul vastis colitur i *Mavortia campis,*
Thraces arant k *acri quondam regnata Lycurgo;*
l *Hospitium antiquum Trojæ, sociique penates,*
Dum fortuna fuit. *feror huc, & litore curvo*
Mœnia prima loco, fatis ingressus iniquis;
m *Æneadásque meo nomen de nomine fingo.*
Sacra n *Dionææ matri, divísque ferebam*
Auspicibus cœptorum operum, superóque o *nitentem*
Cœlicolûm regi mactabam in littore p *taurum.*
Fortè fuit juxtà tumulus, q *quo cornea summo*
Virgulta, & densis hastilibus horrida r *myrtus.*
Accessi, viridemq; ab humo convellere * *sylvam*
Conatus, ramis tegerem, ut frondentibus aras:
Horrendum & dictu video mirabile monstrum.
Nam, quæ prima solo ruptis radicibus * *arbos*
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ;
Et terram tabo maculant. mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidúsque coït formidine sanguis.
Rursus & alterius lentum convellere * *vimen*
Insequor, & causas penitus tentare latentes:
Ater & alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa movens animo, s *nymphas venerabar agrestes,*
t *Gradivumq; patrem, Geticis qui præsidet arvis;*
u *Ritè secundarent visus, oménque levarent.*
Tertia sed postquam majore * *hastilia nixu*

d Ab incolis desertas, adeóque vacuas. *vel,* à Dardano quondam derelictas, Italas sc. *hinc Dardanus ortus, Huc repetit.* 7. Æn.

e Imperiis, fatis, oraculis, prodigiis, ut priore lib.

f Oppido ad radicē mōtis in quo Paris inter Deas judicarat. montes autem Idæ numerant 4. Phalacran, Lecton, Pergamon, Gargaron.

g *Ecce* inquit Macrobius l. 5. 1. c *paucissimis verbis maximam civitatem hausit & absorpsit: non reliquit illi nec ruinam.* quam tamen dilataverat. l. 2. *venit summa dies, &c.*

h De Penatibus l. 1. & alibi. Magni Dii sunt illi majorum gentium, Jupiter, Neptunus, Apollo, &c. Enniano disticho inclusi.

i Bellicosa. unde Marti patria assignatur.

k Severo. vites. n omnes succidi jussit exosus Thracum ebrietat.

l Jus hospitale & religiosa societatis fœdera.

m Ænon Thraciæ opp. ab Ænea conditum agnoscunt Geographi.

n Veneri, Jovis ex Dione filiæ.

o Nitidum, ut pote pinguem & saginatum. *vel,* candidum, ex religione; quia Diis superis candidæ offereban tur victimæ, Diis inferis nigræ.

p Sacrificium non litans itaque monstro secuturo prævium. Alii tamen taurum rite Jovi immolari tradunt.

q Ex corno arb. feminâ, quæ fruticosa. r *At myrtis validis hastilibus, & bona bello Cornus.* 2. Georg. * Frondes, frutices. s Hamadryades, arborum præsides & inquilinas nativas. veritus ne forte ipsarum sanguinem elicuissem. t Martem, Thraciæ præsidem & Deum. u Monstrum hoc in melius verterent.

Aggre-

Aggredior, genibúsque adversę obluctor arenę:
(Eloquar, an sileam?) gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad aures.
Quid miserum, Ænea, laceras? jam parce sepulto:
Parce pias scelerare manus. [x] *non me tibi Troja*
Externum tulit; haud cruor hic de stipite manat.
Heu fuge crudeles terras, fuge litus avarum:
Nam Polydorus ego: hic confixum [y] *ferrea texit*
Telorum [y] *seges, & jaculis increvit acutis.*
Tum verò ancipiti mentem formidine pressus
[z] *Obstupui: steterúntque comę, & vox faucibus hæsit.*
[a] *Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno*
Infelix Priamus furtim mandârat alendum
[b] *Threïcio regi;* [c] *cùm jam diffideret armis*
Dardanię, cingíque urbem obsidione videret.
Ille, ut opes fractæ Teucrûm, & fortuna recessit,
Res Agamemnonias, victriciáque arma sequutus,
[d] *Fas omne abrumpit; Polydorum obtruncat, & auro*
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis
Auri [e] sacra fames? *postquam pavor ossa reliquit,*
Delectos populi ad proceres, primúmque parentem
Monstra Deûm refero, & quę sit sententia posco.
Omnibus idem animus, scelerata excedere terrâ,
Linquere pollutū hospitium, & dare [f] *classibus Austros.*
Ergo [g] *instauramus Polydoro funus, & ingens*
Aggeritur tumulo tellus: stant manibus aræ
Cæruleis mœstæ vittis, atráque cupresso:
Et circum Iliades crinem de more solutę.
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis & sacri pateras, animámque sepulchro
Condimus, & magna supremum voce ciemus.
Inde, ubi prima [h] *fides pelago, placatáque venti*
Dant maria, & lenis crepitans vocat Auster in altum;
Deducunt socii naves, & litora complent.
Provehimur portu: [i] *terræq; urbésque recedunt.*
Sacra mari colitur medio gratissima [k] *tellus*

x Sed civem, propinquum, cognatum.
y Jacula cornea myrteáque ferro armata, quæ è sepulchro enata constituunt hoc virgultum. Allusumque volunt ad hastam à Romulo ex Aventino in Palatium jactam, quæ radice actâ in arborem excrevit.
z Idem habetur versus sub fine sec. lib. quem adi.
a Adi Euripidis Hecubam, & Ovid. 13. Met. & Dictyn Cret.
b Polymnestori. cui Ilione maxima natarum Priami nupserat.
c In spem restaurandi regni Tro. quod ipse Priamus in se redempto expertus fuerat. *Consilium sapiens, sceleris nisi præmia magnas Adjecisset opes.* 13. Met. Ov.
d Jus hospitale & socia fœdera violat.
e Execranda cupido.
f Hypallage.
g Errantes Polydori manes revocamus, placamus, ac ritè condimus sepulchro; honore adhibito tumuli, geminæ aræ vittis & funereâ cupresso velatæ; luctu solenni; inferiis novi lactis & sanguinis hostiarum; supremo Vale dicto. adi 6. l. in funere Miseni. & 11. l. fun. Pallantis.
h Per opportunam anni tempestatem, cœli clementiam, maris tranquillitatem.
i Oculus quippe nos quiescere judicans, motu conspecto, quasi semet retractans, terram retro tendere opinatur.
k Delos ins. dicta prius Ortygia,

[l] *Nereidum matri, et Neptuno* [m] *Ægæo:*
Quam [n] *pius* [o] *Arcitenens, oras & litora circum*
Errantem, [p] *Mycone celsa Gyaróque revinxit:*
Immotámque coli dedit, & [q] *contemnere ventos.*
Huc feror, hæc fessos tuto placidissima portu
Accipit: egressi veneramur Apollinis urbem.
Rex [r] *Anius, rex idem hominum, Phœbíque sacerdos,*
Vittis & sacra redimitus tempora lauro,
Occurrit, veterem Anchisen agnoscit amicum.
Jungimus hospitio dextras, & tecta subimus.
Templa dei [s] *saxo venerabar structa vetusto.*
Da propriam, [t] *Thymbræe, domum, da mœnia fessis,*
Et genus, & mansuram urbem: serva altera Trojæ
Pergama, relliquias Danaûm, atque immitis Achilli.
Quem sequimur? quóve ire jubes? ubi ponere sedes?
Da, pater, augurium, atque animis illabere nostris.
Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repentè,
Liminàque, laurúsque dei, totúsque moveri
Mons circum, & mugire [u] *adytis* [x] *cortina reclusis.*
Submissi petimus terram, & vox fertur ad aures.
[y] *Dardanidæ* [z] *duri, quæ vos à stirpe parentum*
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Accipiet reduces: [a] *antiquam exquirite matrem.*
Hic [b] *domus Æneæ cunctis dominabitur oris,*
[c] *Et nati natorum, & qui nascentur ab illis,*
Hæc Phœbus: mistóque ingens exorta tumultu
Lætitia, & cuncti, quæ sint ea mœnia, quærunt,
Quò Phœbus vocet errantes, jubeátque reverti.
Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
Audite, ô proceres, ait, & spes discite vestras.
Creta Jovis magni medio jacet insula [d] *ponto:*
Mons Idæus ubi, & gentis cunabula nostræ.
[e] *Centum urbes habitant magnas, uberrima regna:*

l Doridi. m Æges urbs erat Eubœæ, ubi templum Neptuni Ægæi. Strabo. l. 9. unde & nomen mari Ægæo. quod tamen alii à scopulo αἰγα referente dictum autumant: alii à fluctibus protervis & αἰγῶν more insultantibus.
n In matrem, quam ulta est Pythone interempto; in natalem Delon, quam priùs errantem fixit.
o Apollo. κλυτότοξος, ἀργυρότοξος.
p Insula, quæ Ovidio 7. Met. *humilis*. sed in qua mons celsus Dimastus.
q Non ultrà ventis agi, aut moveri.
r Filius Apollinis ex Staphyli filiâ, quem regno & sacerdotio Deli pater honoravit. Quin & olim apud varias gentes ipsi Reges atque Imperatores, iidem Sacerdotes erant & Pontifices.
s Ubi templum Delphicum, aliaque in Græcia incendiis, prædonibus, ac terræ motibus diruta essent, Delium intactum semper manebat eodem saxo. Macrob 3. l. 6. c. Sat.
t Apollo, cui templum fuerat cultúsque in Thymbræo campo prope Trojam.
u Adytum erat secretior templi pars, ubi pegma extructum & —
x ——Tripos, quem Pythia oraculũ editura conscendebat, cujus velamentum erat ex ære, vel auro. hæc, cortina, dicebatur. 6 l. Æn. adi Diodorum Sic l. 16. de origine Delphici oraculi differentem. vide quæ & nos ad Senecæ Oedip. v. 33. y A Dardano oriundi, qui & ipse ortum habuit ex Italia. quam vel hinc innuere voluit Ooraculum ab illis repetendam z Variis laboribus exerciti. a Terram patriam. Allusum simul ad historiam Bruti & Tarquiniorum Liv. 1. b Æneæ posteri in Italia Rom. imperium c Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται. Il. 20. d Mediterraneo.
e Ἑκατόμπολιν Cretam.

Maxi-

Maximus unde pater (si ritè audita recordor)
Teucrus [f] *Rhœteas primùm est advectus ad oras,*
[g] *Optavítque locum regno. nondum Ilium, & arces*
Pergameæ steterant: habitabant vallibus imis.
[h] *Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiáque æra,*
Idæúmque nemus; hinc fida silentia sacris;
Et juncti currum dominæ subiere leones.
Ergo agite, & divûm ducunt quà jussa, sequamur.
Placemus ventos, & [i] *Gnossia regna petamus;*
Nec longo distant cursu: (modò Jupiter adsit)
Tertia lux classem Cretæis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores;
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo,
Nigram [k] *Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.*
Fama volat [l] *pulsum regnis cessisse paternis*
Idomenea ducem, desertáque litora Cretæ
Hoste; vacare domos, sedésque astare relictas.
Linquimus [m] *Ortygiæ portus, pelagóque volamus,*
[n] *Bacchatámque jugis Naxon,* [o] *viridémque Donysam,*
Oliaron, [p] *niveámque Paron,* [q] *sparsásque per æquor*
Cycladas, & crebris legimus freta consita terris.
[r] *Nauticus exoritur vario certamine* [r] *clamor:*
Hortantur socii, Cretam proavósque petamus.
Prosequitur surgens à puppi ventus euntes,
Et tandem antiquis [s] *Curetum allabimur oris.*
Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
[t] *Pergameámque voco, & lætam cognomine gentem*
Hortor amare [u] *focos, arcémque attollere tectis.*
Jámque fere sicco subductæ litore puppes,
[x] *Connubiis, arvísque novis operata juventus:*
Jura domósque dabam. subitò cùm tabida membris,
Corrupto cœli tractu, miserandáque venit
Arboribúsque satísque [y] *lues, & lethifer annus.*
Linquebant dulces animas, aut ægra trahebant

f Phrygias, à Rhœteo Trojæ, promontorio. g Elegit. h Hinc à Teucro inductus cultus matris Cybeles; Corybantum cymbala quibus Jovis nascentis vagitus celabatur; Idæ nomen & religio; silentium in sacris; Deæ *Turrigeræque urbes, bijugíque ad frena leones.* ut 10. l. Æneid. i Cretam. cujus urbes insignes, Gortyne, Cydon, Cnossus. k Tempestati, pro Deâ consecratæ à Romanis. Cic. 3. de Naturâ Deorum. *Caper & agnæ tempestatibus.* Hor. Epod. 10. & Aristoph. in Ranis, ejúsque Scholiastes. l Regno à suis pulsum, quod à Trojâ redeunti sibi filium gratulatum progressû immolare parabat; ex voto, oblaturum se quod primum occurreret. Alii tradunt prohibitum regno à Leucone, qui Idomenei, in bello Trojano absentis, uxorem vitiarat, & regnum occupaverat. m Deli, ita appellatæ ab ea Ortygia quæ in Ætolia est. Alii à coturnicibus, quæ ὄρτυγες, & ibi frequentes. n Bacchi Orgiis celebratam. ut 2. Georg. *Virginibus bacchata Lacænis Taygeta.* Alii *Baccatam* leg. i. vitibus consitam. o A pabulo quo abundat? an à marmore viridi insignem insulam? p Niveo marmore nobilem. q Vnde & σποράδες dictæ hæ insulæ. & *freta hæc terris consita.* Præferunt alii lectionem *concita* æstu sc. crebrò & reciprocis undis. r Hortantium se invicem κέλευσμα. s Qui primi insulæ Cretæ cultores. t Vrbem. Pergamum inter Cretæ urbes agnoscunt Geographi vet. u Domos privatas extruere, & arcem juxtà in editiore loco ad defensionem. x Conjugiis fundare familias, agros signare & colere cœpere juvenes: sed non nisi auspiciis sumptis & peractis sacris. y Pestis. redi ad 3. Georg. sub fine libri.

Corpora: tum steriles exurere [z] *Sirius agros;*
Arebant herbę, & victum seges [a] *ægra negabat.*
Rursus ad oráclum [b] *Ortygiæ, Phœbúmque remenso*
Hortatur pater ire mari, veniámque precari:
Quem fessis finem rebus ferat; unde laborum
Tentare auxilium jubeat, quo vertere cursus.
Nox erat, & terris animalia somnus habebat.
Effigies sacrę divûm, [c] *Phrygiique penates,*
Quos mecum à Trojâ, mediisque ex ignibus urbis
Extuleram, visi ante oculos astare jacentis
In somnis, multo manifesti lumine, quà se
Plena per [d] *insertas fundebat Luna fenestras.*
Tum sic affari, & curas his demere dictis.
Quod tibi delato Ortygia dicturus Apollo est,
Hîc canit, & tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardania incensa, tuâque arma secuti;
Nos tumidum sub te permensi classibus æquor,
Iidem venturos tollemus in astra nepotes,
Imperiúmque [e] *urbi dabimus. tu mœnia* [f] *magnis*
Magna para, longúmque fugæ ne linque laborem.
Mutandę sedes; non hæc tibi litora suasit
Delius, aut Cretę jussit considere Apollo.
[g] *Est locus (Hesperiam Graii cognomine dicunt)*
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebę:
Oenotrii coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse, ducis de nomine gentem.
Hę nobis proprię sedes: hinc [h] *Dardanus ortus,*
[h] *Jasiúsque pater, genus à* [i] *quo principe nostrum.*
Surge agè, & hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer. [k] *Coritum, terrásque require*
[l] *Ausonias. Dictæa negat tibi Jupiter arva.*
Talibus attonitus visis, ac voce deorum
(Nec sopor illud erat, sed coràm agnoscere vultus,
[m] *Velatásque comas, præsentiáque ora videbar:*
Tum gelidus toto manabat corpore sudor)
Corripio è stratis corpus, tendóque supinas
Ad cœlum cum voce manus, & munera libo

z Stella in ora Canis. *Jam rapidus torrens sitientes Sirius Indos Ardebat.* &c. 4. Georg.
a Et ipsa lue tacta.
b Deli. supra.
c De his l. 1. & 2. supra.
d *Cùm lumina Solis Insertim fundunt radios per opaca domorū.* Luc. 2.
e Romæ.
f Nepotibus, posteris. vaticinium Calchantis de Æneæ nepotibus & Romano Imperio lege apud Q. Calabrum l. 13.
g Habentur quatuor hi versus l. 1. ex ore Ilionei. Adi.
h Jasius & Dardanus filii Coriti regis Hetruriæ, de hereditate patris defuncti decertarunt. Siculus Hispaniæ rex Atlantis filius literis Jasii accitus fratres pacavit. Dardanus postea Jasium fratrem per scelus interceptum peremit. Quod parricidium ulturus avunculus Siculus Dardanum Hetruria expulit. Ille primus Samothraciam, inde in Asiam delatus Ilium condidit. ab illo Erichthonius, Tros, Ilus, Laomedon, Priamus.
i Dardano.
k Hetruriæ opp. à Corito rege, nota præced.
l Italas, ab Ausone Vlyssis & Calypsûs filio.
m Vittatas.

n Inteme-

n Intemerata focis. perfecto lætus o honore
Anchisen facio certum, rémque ordine pando.
p Agnovit prolem ambiguam, geminósque parentes,
Séque novo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat; Nate Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales casus Cassandra canebat.
Nunc repeto hæc generi portendere debita nostro,
Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare.
Sed quis ad Hesperiæ venturos litora Teucros
Crederet? q aut quem tum vates Cassandra moveret?
Cedamus Phœbo, & moniti meliora sequamur.
Sic ait: & cuncti dictis paremus ovantes.
Hanc quoque deserimus sedem, paucisq; relictis
Vela damus, vastúmque cava trabe currimus æquor.
Postquam altum tenuere rates, r nec jam amplius ullæ
Apparent terræ, cœlum undique, & undique pontus:
Tum mihi cæruleus supra caput adstitit imber,
s Noctem, hyememq; ferens, & inhorruit unda tenebris.
Continuò venti volvunt mare, magnáque surgunt
Æquora, dispersi jactamur gurgite vasto.
Involvere diem nimbi, & nox humida cælum
Abstulit; t ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, & cæcis erramus in undis.
Ipse diem, noctémq; negat discernere cœlo;
Nec meminisse viæ mediâ u Palinurus in undâ.
Tres adeò incertos cęcâ caligine x soles
Erramus pelago, totidem sine sidere noctes.
Quarto terra die primùm se attollere tandem
Visa, aperire procul montes, ac volvere fumum.
Vela cadunt: remis insurgimus; haud mora; nautæ
Adnixi torquent spumas, & cærula verrunt.
Servatum ex undis y Strophadum me litora primùm
Accipiunt. Strophades Graio stant nomine dictæ
Insulæ in Iōnio magno: quas dira Celæno,
z Harpyiæq; colunt aliæ: a Phineïa postquam
Clausa domus, mensásq; metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum, nec sævior ulla

n Rite perfecta.
o Sacrificio.

p Agnovit statim errorem suum, ex geminis originis autoribus, Dardano ex Italia, Teucro ex Creta profecto.

q Vaticiniorum fide sublatâ, Dei jussu non unquam credita Teucris. supra Æn. 2. adi.

r Οὐδέ τις ἄλλη φαίνετο γαιάων, ἀλλ' οὐρανὸς ἠδὲ θάλασσα. Δὴ τότε κυανέην νεφέλην — Odyss. 12.

s Caliginem & tempestatem.

t Micant fulgura, crepant tonitrua.

u Gubernator regiæ navis. de quo v. l. 5.

x Dies.

y Ἀπὸ τοῦ στρέφειν. quòd Calais & Zethus Boreæ filii alati huc usque Harpyias persequuti, revertebantur in Arcadiam ab Iride moniti ne ulteriùs Jovis canes persequerentur. cùm priùs Plotæ dictæ fuissent hæ insulæ.

z Monstra volucria & rapacia, unde & nomen, tria, Aello, Ocypete, Celæno.

a Phineus rex Arcadiæ liberos ex priore uxore, suasu Harpalices superinductæ iis novercæ excœcavit. Hanc impietatem Dii ulti & ipsum oculis privarunt, missis insuper his monstris, quæ cibos ejus fœdarent.

Pestis,

Pestis, & ira deûm Stygiis sese extulit undis.
Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
b Proluvies, uncæq; c manus, & pallida semper
Ora fame.
Huc ubi delati portus intravimus, ecce
Læta boum passim campis armenta videmus,
Caprigenúmque pecus, nullo custode, per herbam.
Irruimus ferro, & divos, ipsúmque d vocamus
In prædam partémque Jovem. tunc litore curvo
Extruimúsque toros, dapibúsque epulamur opimis.
At subitò horrifico lapsu de montibus adsunt
Harpyiæ, & magnis quatiunt clangoribus alas.
Diripiúntque dapes, contactúque omnia fœdant
Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo sub rupe cavatâ,
Arboribus clausi circum, atque horrentibus umbris
Instruimus mensas, e arísque reponimus ignem.
Rursum ex f diverso cœli, cæcísque latebris
Turba sonans prædam pedibus circumvolat uncis;
Polluit ore dapes. sociis tunc arma capessant
Edico, & dira bellum cum gente gerendum.
Haud secus, ac jussi faciunt, tectósque per herbam
Disponunt enses, & scuta latentia condunt.
Ergo ubi delapsæ sonitum per curva dedére
Litora, dat signum speculâ g Misenus ab altâ
h Ære cavo. invadunt socii, & nova prælia tentant.
Obscenas i pelagi ferro fœdare volucres.
Sed neque vim plumis ullam, nec vulnera tergo
Accipiunt, celerique fuga sub sidera lapsæ,
Semesam prædam, & vestigia fœda relinquunt.
Una in præcelsa consedit rupe Celæno,
Infelix vates, rupítque hanc pectore vocem.
Bellum etiam pro cæde boum, stratísque juvencis,
k Laomedontiadæ, bellúmne inferre paratis?
Et patrio insontes Harpyias pellere regno?
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta:
Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit,

b Retrimentorum sordes.
c Vngues.
d Voto in partem prædæ advocamus, mox, arísque reponimus ignem.
e Quasi ad succidaneas hostias, cum prioribus non litatum esset.
f Tractu.
g Tubicen. de quo in Lib. 6.
h Lituo, tubâ.
i Terræ & Ponti, ut alii, Neptuni filias. inde mox, regno patrio. i. Neptunio. insulâ sc.
k Trojani à perfido Laomedonte oriundi.

*Prædixit, vobis * furiarum ego maxima pando.*
Italiam cursu petitis, ventísque vocatis:
Ibitis Italiam, portúsque intrare licebit:
Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem,
l *Quàm vos dira fames, nostræq; injuria cædis*
Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit, & in sylvam pennis ablata refugit.
At sociis subita gelidus formidine sanguis
Diriguit: cecidere animi: nec jam ampliùs armis,
Sed votis precibúsque jubent exposcere m *pacem:*
** Sive deæ, seu sint * diræ, obscenæq; volucres.*
At pater Anchises, passis de litore palmis
Numina magna vocat, meritósque indicit n *honores.*
Dii prohibete minas: dii talem avertite casum:
Et placidi servate pios. Tum litore funem
Diripere, excussósque jubet laxare rudentes.
Tendunt vela Noti: fugimus spumantibus undis,
Quà cursum ventúsque, gubernatórque vocabant.
Jam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos,
Dulichiúmque, Saméque, & o *Neritos ardua saxis.*
Effugimus scopulos Ithacæ, Laërtia regna:
Et terram altricem p *sævi execramur Ulyssis.*
Mox & q *Leucatæ nimbosa cacumina montis,*
Et r *formidatus nautis aperitur Apollo.*
*Hunc petimus fessi, & parvæ succedimus * urbi:*
Anchora de prora jacitur, stant litore puppes.
Ergo insperata tandem tellure potiti,
s *Lustramúrque Jovi, votísque incendimus aras,*
t *Actiáque* u *Iliacis celebramus litora ludis.*
Exercent patrias, oleo labente, palæstras
Nudati socii. juvat evasisse tot urbes
Argolicas, mediósque fugam tenuisse per hostes.
Interea x *magnum Sol circumvolvitur annum;*
Et glacialis hyems Aquilonibus asperat undas.
Ære cavo clypeum, magni gestamen y *Abantis,*
Postibus adversis figo, & rem carmine signo;
z *Æneas hæc de Danais victoribus arma.*

* Easdem enim Harpyias & Furias esse volunt. apud Inferos sc. Furias & Canes; apud Superos, Diras & Aves; in medio, Harpyias.

l Expectatam ex hujus vaticinii diritate famem, sublatam elusamque habes l.7. ubi mensæ adoreæ placentam eduliis substratam etiam consumi vorarique, per jocum dixit Julus.

m Et veniam.

n Sacrificia.

o Mons Ithacæ.

p Trojæ domitoris.

q Promontorii Epiri, à petris λευκαῖς dicti.

r Propter scopulos naufragos evitatum promontorium in quo fanum Apollinis.

* Actio.

s Rei votorum in Strophadibus à nobis conceptorum, vel etiam, læti gratias acturi, quòd Græcas evasissemus urbes & hostes. allusum simul ad lustrum Rom. quia ludi isti quinquennales.

t Ludos Actiacos ab Augusto Cæs. institutos in litore juxta Actium Ambracii sinus promontorium, ob victoriam ibi de Cleopatra & Antonio relatam, refert poëta, in principis sui honorem, ad antiquiorem originem.

u Luctâ, sc. pancratio, palæstrâ, idque nudi & uncti.

x Suum. i. Solarem. non Lunarem nec tamen Mundanum nec Platonicum.

y Græci alicujus ab Ænea victi & spoliatis namq; de Abante Trojano mentio rursus l.10.

z Titulo hoc; *Æneas hæc de Dan. &c. arma* detracta dicavit.

Linquere

Linquere tum portus jubeo, & considere transtris.
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
Protinus [a] *aërias Phæacum abscondimus arces,*
Litoraq; Epeiri legimus, portúque subimus
Chaonio, & celsam Buthroti ascendimus urbem.
Hîc incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamiden Helenum [b] *Graias regnare per urbes,*
Conjugio Æacidæ Pyrrhi, sceptrisq; potitum.
Et [c] *patrio Andromachen iterum cessisse marito.*
Obstupui; miróque incensum pectus amore
Compellare virum, & casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classes, & littora linquens.
Solennes tum fortè dapes, & [d] *tristia dona,*
Ante urbem in luco [e] *falsi Simoëntis ad undam*
Libabat [f] *cineri Andromache, manésque vocabat*
Hectoreum ad tumulum, viridi quem cespite [g] *inanem,*
Et [h] *geminas, causam lacrymis, sacraverat aras.*
Ut me conspexit venientem, & Troïa circùm
Arma amens vidit, magnis exterrita [i] *monstris*
Diriguit visu in medio; calor ossa reliquit;
[k] *Labitur, & longo vix tandem tempore fatur.*
Veráne te facies, verus mihi nuncius affers,
Nate dea? vivisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est? dixit, lacrymasq; effudit, & omnem
Implevit clamore locum. vix pauca [l] *furenti*
Subjicio, & raris turbatus vocibus hisco.
Vivo equidem, vitámque extrema per omnia duco,
Ne dubita; nam vera vides.
Heu quis te casus dejectam conjuge tanto
Excipit? aut quæ digna satis fortuna revisit?
Hectoris Andromache, Pyrrhin' connubia servas?
[m] *Dejecit vultum, & demissa voce loquuta est.*
O felix una ante alias [n] *Priameïa virgo,*
Hostilem ad tumulum Trojæ sub mœnibus altis
Jussa mori: [o] *quæ sortitus non pertulit ullos,*
Nec victoris heri tetigit captiva cubile.
Nos patria incensa, diversa per æquora vectæ,

a Corcyram è conspectu amittimus.

b Sortitum partem Epiri, ut cui post cædem Pyrrhi cesserit uxor ejus Andromache cum regno.

c Trojano. Hectori scilicet priùs nupserat Andromache, ut ut Thebana.

d Parentalia, anniversaria.

e Repræsentati hic in Epeiro ab Heleno & nuncupati ad memoriam Trojani illius fl.

f Hectoris.

g Cenotaphium; honorarium.

h Ut Ecl. 5. *Ecce duo tibi, Daphni, duóque altaria Phœbo.* binis scilicet honorabant Deos & heroas.

i Viso miro & inexpectato.

k Animi deliquio.

l Affectu & dolore consternatæ.

m Pudibunda.

n Polyxena à Pyrrho ad placandos patris manes mactata ad tumulum Achillis.

o Quæ sortitione cessit nemini Græcorum, ut ego & reliquæ Trojanæ primariæ.

p Stirpis

p Stirpis Achilleæ fastus, juvenémque superbum,
Servitio q enixæ tulimus, qui deinde sequutus
r Ledæam Hermionem, Lacedæmonióśque hymenæos
Me famulam, famulóque Heleno transmisit habendam.
Ast illum, ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, & s scelerum furiis agitatus Orestes
Excipit incautum, t patriásque obtruncat ad aras:
Morte Neoptolemi, regnorum reddita cessit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniámque omnem Trojano à u Chaone dixit:
x Pergamáque, Iliacámque jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quæ fata dedere?
Aut quis te ignarum nostris deus appulit oris?
Quid puer Ascanius? superátne, & vescitur aurâ?
y Quem tibi jam Trojâ.
Ecquæ jam puero est amissæ cura z parentis?
Ecquid in antiquam virtutem, animosque viriles
Et pater Æneas, & avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrymans, longósque ciebat
Incassum fletus: cùm sese à mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus offert:
Agnoscítque suos, lætúsque ad mœnia ducit,
Et multùm lacrymas verba inter singula fundit.
Procedo, & a parvam Trojam a simulatáque magnis
Pergama, & b arentem Xanthi cognomine rivum
Agnosco, Scææq; c amplector limina portæ.
Nec non & Teucri socia simul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex d accipiebat in amplis.
Aulaï in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus; pateráśque tenebant.
Jámque dies, altérque dies processit: & auræ
Vela vocant, tumidóque inflatur carbasus Austro.
His vatem aggredior dictis, ac talia quæso.
Trojugena, e interpres divûm, qui numina Phœbi,
Qui f tripodas, g Clarii lauros, qui sidera sentis,

p Pyrrhi.
q Pyrrho enim peperit filium, Molossum dictum.
r Filiam Helenæ, quam peperit Lædæ, & Menelai, a quo desponsata sibi fuerat, repetit Pyrrhus. & ipse ab Oreste dum sacris operaretur, cæsus.
s Ob interfectam à se matrem Clytemnestram.
t Sibi patríque fatales. Achilles n. à Paride ad aram Apollinis Thymbræi extra Trojam, Neoptolemus Delphis ad aram item Apollinis ab Oreste interfectus.
u Fratre suo, qui, ita poscente oraculo, devoverat se ut servarentur socii Heleni, grassante sævâ inter eos peste.
x Repræsentata & delineata ad formam antiquæ Trojæ.
y Ἀποσιώπησις, sensu & versu imperfectis. supplent alii, *Quem tibi jam Troja peperit fumante Creüsa.*
z Creusæ, non *patria* ut volunt, quia Creüsæ mortem Andromache scire non poterat.
a Ad repræsentationem veteris Trojæ. ut supra, *falsi Simoëntis* ubi Pergama, Xanthus Scæa porta.
b Sic & Horatio Epod. 13 & Lucano 7.l. *parvus, & in sicco serpebat pulvere Xanthus.*
c Veneror in memoriam portæ illius Trojanæ, quæ ad σκαιὰν. læuam sita.
d Convivio excepit, q. cœnâ adventitiâ.
e Θεοπρόπιον, vaticinandi Perite ex afflatu numinis, astrologiâ, & augurio. f Suggesti genus, quod conscendebat Pythia ἄσθμα δαιμόνιον h austura, quo temulenta, ut ἐνθουσιαστικὴ (?), lauro comesâ, responsum dedit. v. supra *mugire adytis cortina reclusis.* g Apollinis, cui sacra Claros Ins. vel ut alii urbs Colophoniorum.

h Oscines & præpetes observans. ex cantu sc. & volatu avium divinans.
i Hypallage. omnis religio mihi dixit cursum prosperum.
k Supra, hoc libro.
l Et veniam.
m Vt demissæ pendeant. ritu sacro.
n Religiosè anxium & sollicitum.
o Majoribus fatis, quàm quæ auspiciis egeant. Jovis sc.
p Me.
q Siculâ. à tribus promontoriis Siciliæ, Lilybæo, Pachyno, Peloro.
r Maris Italici. infra hoc eod. lib.
s Lib. 6.
t Ab Ææa urbe Colchorum dictæ.
u Lib. 7.
* Adi. l. 8. sub initio, ubi idem habetur vaticinium.
x Prodigii hujus exitum habes lib. 7.
y Hanc Italiæ partem, quæ e regione nobis adversa, sc. Calabriam, Apuliam, Lucaniam, &c. Magnam quondam Græciam dictam declina.
z Adriatici.

Et h volucrum linguas, & præpetis omina pennæ,
Fare agè (námque i omnem cursum mihi prospera dixit
Relligio: & cuncti suaserunt numine divi
Italiam petere, & terras tentare repôstas:
Sola novum, dictúque nefas, Harpyia Celæno
k Prodigium canit, & tristes denunciat iras,
Obscenàmque famem) quæ prima pericula vito,
Quidve sequens tantos possim superare labores.
Hic Helenus, cæsis primùm de more juvencis,
Exorat l pacem divûm, vittásque m resolvit
Sacrati capitis, méque ad tua limina, Phœbe,
Ipse manu multo n suspensum numine ducit.
Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos.
Nate dea (nam te o majoribus ire per altum
o Auspiciis manifesta fides: sic fata deûm rex
Sortitur, volvitq; vices: is vertitur ordo)
Pauca tibi è multis, quò tutior hospita lustres
Æquora, & Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis. prohibent nam cætera Parcæ
Scire p Helenum, faríque vetat Saturnia Juno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
Vicinósque, ignare, paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.
Antè & q Trinacria lentandus remus in undâ,
Et r salis Ausonii lustrandum navibus æquor,
s Inferníque lacus, t Æææq; u insula Circes,
Quàm tuta possis urbem componere terrâ.
Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.
** Cùm tibi sollicito secreti ad fluminis undam,*
Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus
Triginta capitum fœtus enixa jacebit,
Alba solo recubans, albi circum ubera nati;
Is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Nec tu x mensarum morsus horresce futuros;
Fata viam invenient, aderítque vocatus Apollo.
y Has autem terras, Italíque hanc litoris oram,
Proxima quæ z nostri perfunditur æquoris æstu,

Effuge:

Effuge: cuncta a *malis habitantur mœnia Graiis.*
b *Hîc & Narycii posuerunt mœnia Locri:*
c *Et Salentinos obsedit milite campos*
Lyctius Idomeneus: d *hîc illa ducis Melibœi*
Parva Philoctetæ subnixa Petilia muro.
Quin, ubi transmissæ steterint trans æquora classes,
Et positis aris jam vota in litore solves;
Purpureo e *velare comas adopertus amictu,*
Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum
Hostilis facies occurrat, & omina turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto,
Hac casti maneant in religione nepotes.
Ast ubi digressum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, f *& angusti rarescent claustra Pelori:*
Læva tibi tellus, & longo læva petantur
Æquora circuitu: dextrum fuge litus, & undas.
Hæc loca vi quondam, & vasta convulsa ruinâ,
(Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas)
Dissiluisse ferunt; g *cùm protinus utraq; tellus*
Una foret, venit h *medio vi pontus, & undis*
Hesperium Siculo latus abscidit, arvaq; & urbes
Litore diductas angusto interluit æstu.
Dextrum Scylla latus, lævum i *implacata Charybdis*
Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursúsque sub auras
k *Erigit alternos, & sidera verberat unda.*
At Scyllam cæcis cohibet spelunca latebris
Ora exertantem, & naves in saxa trahentem.
l *Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo*
Pube tenus: postrema immani corpore Pistris,
Delphinum caudas utero commissa luporum.
Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
m *Cessantem, longos & circumflectere cursus,*
Quàm semel informem vasto vidisse sub antro

a Hostibus nostris, adeóque fidei malæ.
b Hîc Græci à Narycio urbe Atticâ profecti condidere urbem Locros Epizephyrios.
c Idomeneus è Lycto Cretæ opp. pulsus consedit in Salentinis.
d Philoctetes ex Melibœa Thessaliæ urbe condidit Petiliam.
e Phrygio more, ut mox. & orto ab Æneas qui in litore Laurenti dum sacra faceret velato capite non agnitus est ab Vlysse qui ibi fortè appulerat. Alii referunt ad Diomedem sacris intervenientem. Sed &, arceri à sacris profanos solenne erat ne mysteria non initiati funestarent. unde, vela viis, foribus, fenestris prætensa, & despectio è fenestris interdicta. Macrob. Stat. lib. 1. cap. 6.
f Per fretum, quod Rhegium Italiæ à Peloro Siciliæ dividit, navigare noli; quin ipsam Siciliam totam circumnaviga, devitabis inde Scyllæ & Charybdis pericula.
g Cùm continuatim una esset terra, i.e. continens, Italia & Sicilia. atque hoc ex fide vet. historicorum.
h Terræ motu avulsum refert Strabo, unde & Rhegio nomen. l. 6.
i Al. *impacata.* de Scylla rupe cujus cavernæ fluctibus allisis resonant, & de verticoso Charybdis gurgite passim poetæ, & abundè Mythologi. Ov. 14. Met.
k Al. *Egerit.*

l Mulier supernè, desinit in piscem, balænam vel Delphinas, sub utero latrantibus monstris, lupis cen canibus, succincta. ut 6. Eclog. μιξοπάρθενον κύαν. Lycophr. m Cum viæ & temporis dispendio potiùs circumvectum, quàm semel, &c.

Scyllam,

Scyllam, & caeruleis canibus resonantia saxa.
Praeterea si qua est Heleno prudentia, vati
Si qua fides, animum si veris implet Apollo;
Unum illud tibi, nate dea, praeq; omnibus unum
Praedicam, & repetens iterúmq; iterumq; moneb o.
Junonis magnae primùm prece numen adora:
Junoni cane vota libens, dominamq; potentem
Supplicibus [n] *supera donis: sic denique victor*
Trinacria fines Italos mittêre relictâ.
Huc ubi delatus [o] *Cumaeam accesseris urbem,*
[p] *Divinósque lacus, & Averna sonantia sylvis,*
[q] *Insanam vatem aspicies, quae rupe sub imâ*
Fata canit, [r] *foliísque notas, & nomina mandat.*
Quaecunque in foliis descripsit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit.
Illa manent immota locis, neque ab ordine cedunt.
Verùm eadem, verso tenuis cùm cardine ventus
Impulit, & teneras turbavit [s] *janua frondes:*
Nunquam deinde cavo volitantia prendere [t] *saxo;*
Nec revocare situs, aut jungere carmina curat.
[u] *Inconsulti abeunt, sedémque odere Sibyllae.*
Hîc tibi nequa morae fuerint dispendia tanti:
Quamvis increpitent socii, & vi cursus in altum
Vela vocet, possísque sinus implere secundos:
Quin adeas vatem, precibúsque oracula poscas:
Ipsa canat, vocémque volens, atque ora resolvat.
Illa tibi Italiae populos, venturáque bella,
Et quo quemque modo fugiásque ferásque laborem,
Expediet; cursúsque dabit venerata secundos.
Haec sunt, quae nostra liceat te voce moneri.
Vade agè, & ingentem factis fer ad aethera Trojam.
Quae postquam vates sic ore effatus amico est,
Dona dehinc auro gravia, [x] *sectóque elephanto*
Imperat ad naves ferri: stipátque carinis
Ingens argentum, [y] *Dodonaeósque lebetas,*
Loricam [z] *consertam hamis, auróque trilicem,*
Et conum insignis galeae, cristasque comantes,

n Sacrificiis expugnatam concilia.
o Cumas. l. 6.
p Apollini sacros & Sibyllae lacus Lucrinum & Avernum.
q Fatidicam, afflatam numine & furore divino, ut l. 6.
r In foliis palmae scribi fata à Sibylla solita scribit Varro & Æn. l. 6.
s Aperta, admittens ventum.
t Rupe, antro.
u Oraculi responso non accepto.
x Ebore in laminas diducto.
y Ex aere Dodonaeo, quod vaticiniis aequè celebratur ac quercus Dodonaea.
z Consertam hamis aureis, iisque triplici serie connexis.

Arma

Arma Neoptolemi, sunt & [a] sua dona parenti.
Addit equos, additque [b] duces.
[c] Remigium supplet, socios simul instruit [d] armis.
Interea classem velis aptare jubebat
Anchises. fieret vento mora nequa [e] ferenti.
Quem Phœbi interpres multo compellat honore:
[f] Conjugio Anchisa Veneris dignate superbo,
Cura deûm, [g] bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniæ tellus; hanc arripe velis:
Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est,
Ausoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade (ait) ô felix nati pietate. quid ultrà
Provehor, & fando surgentes demoror Austros?
Nec minùs Andromache digressu mœsta supremo,
Fert picturatas auri subtemine vestes,
Et [h] Phrygiam Ascanio chlamydem: [i] nec cedit honori.
Textilibusque onerat donis, ac talia fatur:
Accipe & hæc, [k] manuum tibi quæ monumenta mearũ
Sint, puer, & longum Andromaches testentur amorem
Conjugis Hectoreæ: cape dona extrema tuorum.
O mihi sola mei [l] super Astyanactis imago:
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat.
Et nunc æquali tecùm pubesceret ævo.
Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis.
Vivite felices, quibus est fortuna peracta
Jam sua. nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum:
Arva neque Ausoniæ, [m] semper cedentia retro,
Quærenda. [n] effigiem Xanthi, Trojamq; videtis,
Quam vestræ fecere manus: melioribus opto
Auspiciis, & quæ fuerit minùs obvia Graiis.
Siquando Tybrim, vicináque Tybridis arva
Intrâro, gentique meæ [o] data mœnia cernam,
[p] Cognatásque urbes [q] olim, populósque propinquos
Epeiro, Hesperia, quibus idem Dardanus autor,
Atque idem casus, unam faciemus utranque
Trojam animis; maneat nostros [r] ea cura nepotes.

a Anchisæ data.
b Bellinc futuri ? an navigationis ? an forte equisones ?
c Remiges.
d Nauticis armamentis.
e Secundo.
f Honesto verbo Veneris furtum velat.
g Primò, sub Hercule; secundò, sub Agamemnone, capta Troja.
h Acu pictam. propriè, opus & inventum Phrygum.
i Neque enim Andromache in honore munerum cedit Heleno.
k Τοῦτο δίδωμι Μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν. Odyss. 15.
l Superstes, qui superest.
m *Italiam sequimur fugientem.* lib. 5.
n Supra, *simulatáque magnis Pergama. & arentem Xanthi cognomine rivum.*
o Fatis.
p Hanc in Epiro vestram, & in Italia nostram.
q Tempore futuro.
r Fœderum et amicitiæ. de qua re lege Dionysium Halicarnassæum l. 1. Contraria huic imprecatio Didonis, l. 4.

Provehimur pelago, vicina [s] *Ceraunia juxta;*
Unde iter Italiam, cursúsque brevissimus undis.
Sol ruit interea, & montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris ad undam
Sortiti remos; passimq́; in litore sicco
Corpora curamus: fessos sopor [t] *irrigat artus.*
Nec dum orbem medium nox horis acta subibat:
Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
Explorat ventos, atque auribus aëra captat:
Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo,
[u] *Arcturum,* [x] *pluviásq; Hyadas,* [y] *geminósq; Triones,*
[z] *Armatúmque auro circumspicit Oriona.*
Postquam cuncta videt cœlo constare sereno,
Dat clarum è puppi [a] *signum. nos* [b] *castra movemus,*
Tentamúsque viam, & velorum pandimus alas.
Jámque rubescebat stellis aurora fugatis,
Cùm procul obscuros colles, [c] *humilémque videmus*
Italiam. Italiam primus conclamat Achates:
Italiam læto socii clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera [d] *coronâ*
Induit, implevitque mero, Divósque vocavit
Stans celsa in puppi.
Dii [e] *maris, & terræ, tempestatúmque potentes,*
Ferte viam vento facilem, & spirate secundi.
Crebrescunt optatæ auræ, portúsque patescit
Jam propior [f] *templúmq́; apparet in arce Minervæ.*
Vela legunt socii, & proras ad litora torquent.
Portus ab Eöo fluctu curvatur in [g] *arcum,*
Objectæ salsa spumant aspergine cautes:
Ipse latet, gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli, refugítque à litore templum.
Quatuor hîc (primum omen) equos in gramine vidi
Tondentes campum latè, candore nivali.
Et pater Anchises, [h] *Bellum, ô terra hospita, portas:*

s Acro ceraunia, promontorium Epiri, è regione Italiæ. à fulmine, quo crebro feriuntur, dicta.

t A naturali somni causâ.

u Stellam primæ magnitudinis, inter crura Bootæ.

x Septem stellas in fronte Tauri, quæ ortu suo & occasu pluvias creant, ἀπὸ τοῦ ὕειν.

y Utramque ursam, quarum majorem, plaustrum sc. trahunt triones, boves.

z Sidus Australe stellis 3a conspicuum, stellato ense fulgens.

a Tubæ; aut etiam vigiliis facem.

b Nautica .i. classem.

c Ita è longè prospicientibus visam, propter intervalli Sphæricam superficiem. vel, ab illa parte planam,

d Floreâ corollâ vel serto. vide quæ ad 2 Georg. sub fine, *socii cratera coronant.* nisi forte *implevitque mero* interpretetur coronam. i. e. cratera ad marginem usque repletum.

e Maris, quod navigo; terræ, ad quam affecto; tempestatum, quæ viam expediant.

f In Japygiæ promontorio Salentino Minervæ eminebat arx hodie *Castro.* Sub illo, portus Veneris. Cluv. l. 4. c. 13.

g Sinum, recessum, scopulos utrinque defendentes portum descriptum. vid. l. 1. Æn.

h Belli præsagium interpretatur equum, ad bella natum ut in 1. I. de Carthagine, in cujus fundamentis reperiebatur *caput acris equi.* Et in contentione Neptuni cum Minerva de Athenis; quoniam verò quatuor, iique candidi, & curru succedere frænaque ferre sueti, in omen pacis convertit; agriculturæ sc. certaminibus, triumphis aptos,

Bello armantur equi: bellum hæc armenta minantur.
Sed tamen iidem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, & fræna jugo concordia ferre.
Spes est pacis, ait. tum numina sancta precamur
Palladis armisonæ, quæ prima accepit [i] *ovantes.*
[k] *Et capita ante aras Phrygio velamur* [l] *amictu:*
Præceptisque Heleni, dederat quæ maxima, ritè
Junoni Argivæ jussos adolemus honores.
Haud mora; continuò perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antennarum:
[m] *Grajugenumque domos, suspectáque linquimus arva.*
Hinc sinus [n] *Herculei,* [n] *si vera est fama, Tarenti*
Cernitur: attollit se [o] *diva Lacinia contra,*
[p] *Caulonisque arces, & navifragum* [q] *Scylacæum.*
Tum procul è fluctu [r] *Trinacria cernitur Ætna,*
[s] *Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa*
Audimus longe, fractásque ad litora voces:
[t] *Exultantque vada, atque æstu miscentur arenæ.*
Et pater Anchises: Nimirum hæc illa Charybdis:
Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrenda canebat:
Eripite, ô socii, pariterque insurgite remis.
Haud minus ac jussi faciunt: primusque [u] *rudentem*
Contorsit lævas proram Palinurus ad undas;
Lævam cuncta cohors remis, ventisque petivit.
[t] *Tollimur in cœlum curvato gurgite: & iidem*
Subducta ad manes imos descendimus undâ.
[s] *Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere:*
Ter spumam elisam, & [x] *rorantia vidimus astra.*
Interea fessos ventus cum sole reliquit:
Ignarique viæ Cyclopum allabimur oris.
Portus ab accessu ventorum immotus, & ingens
Ipse, sed horrificis juxta tonat [y] *Ætna ruinis:*
Interdúmque atram [z] *prorumpit ad æthera nubem,*
Turbine fumantem piceo, & candente favillâ:

i Lætos, levium bellorum aut non justorum victores urbem ingrediebantur ovantes, equo vecti, vel etiam pedites, & ovem mactabant, ut triumphantes taurum.
k Ex præcepto Heleni supra. *Purpureo velare comas, &c.* vide rationem ibidem.
l Tutulo.
m Ab Heleno moniti ut partem illã Italiæ, quæ a Græcis ibi colonis, Magnæ Græciæ nomen sortita est, vitaremus. supra.
n Neque enim planè stare vult Aristotelis fide, qui in libro περὶ θαυμασίων ἀκουσμάτων scribit Tarentum ab Hercule conditum ac Heracleam dictum, alii à Tara Herculis comite.
o Junonis Laciniæ templum iis promontorio cognomine juxta Crotonem.
p Post Sagram Caulonia extat, priùs Aulonia Strab. 6. l.
q Promontorium in Brutiis. vide Erythræi indicem.
r Sicilia, à tribus promontoriis, ut supra.
s *Nimirũ hæc Scylla est.*
t —*Nimirum hæc illa Charybdis.*
u Stridentem dum secat fluctus. Metaph. à rudiitu asinorum.
x Aspergine irrorata.
y De Ætna, monte Siciliæ flammivomo, post philosophos, geographos, poetas majorum & minorum gentium, & in his Cornelii Severi poema, inscriptum Ætnam, & Virgilio adscriptum, vide Cluverii Siciliam. l. 1. c. 8. & Jovianum Pontanum defendentem Virgilium contra Agellium. l. 17 c. 10. & Macrobium c. 17. 5. Saturn. calumniantes Virgilium parum feliciter æmulatum esse Pindari Ætnam descript. 1. Pythiorum. vide & Jul. Scal. l. 5. Poet. c. 4. z Eructat, evomit.

Attollitque globos flammarum, & sidera [a] lambit:
Interdum scopulos, avulsáque viscera montis
Erigit eructans, liquefactáque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundóque exæstuat imo.
Fama est, [b] Enceladi semiustum fulmine corpus
Urgeri mole hac, ingentémque insuper Ætnam
Impositam, ruptis flammam expirare [c] caminis;
Et fessum quoties [d] motat latus, intremere omnem
Murmure Trinacriam, & cœlum subtexere fumo.
Noctem illam tecti in sylvis immania monstra
Perferimus: nec quæ sonitum det causa, videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus [e] æthra
Siderea polus: obscuro sed nubila cœlo;
Et lunam in nimbo nox [f] intempesta tenebat.
Postera jámque dies primo surgebat Eoo,
Humentémque aurora polo dimoverat umbram:
Cùm subitò è sylvis, macie confecta supremâ,
Ignoti [g] nova forma viri, miserandáque cultu
Procedit, supplexq; manus ad litora tendit.
Respicimus: dira illuvies, [h] immissáq; barba,
Consertum tegmen spinis: at [i] cætera Graius,
Et quondam patriis ad Trojam missus in armis.
Isq; ubi Dardanios habitus, & Troïa vidit
Arma procul; paulum aspectu conterritus hæsit,
Continuitque gradum: mox sese ad litora præceps
Cum fletu precibúsque tulit. Per sidera testor,
Per superos, atque hoc cœli [k] spirabile lumen;
Tollite me Teucri; quascunque abducite terras.
Hoc [l] sat erit. [m] scio me Danais è classibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiisse penates.
Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
Spargite me in fluctus, vastóque immergite ponto.
Si pereo manibus hominum, periisse juvabit.
Dixerat. & [n] genua amplexus, genibúsque volutans
Hærebat: qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur, quæ deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater [o] dextram Anchises, haud multa moratus,

Dat

a Tremulo motu ad instar vibratæ linguæ, ascendens.
b Fil. Titanis & terræ, qui quum cælo bellum cum aliis gigantibus inferret, à Jove fulminatus atque Ætnæ subjectus est. Quod tamen nonnulli de Typhoëo narrant. Placet autem poetæ à verâ causâ, visceribus sc. sulphureis à vento per cavernosam terram accensis, discedere ad fabulas.
c Fornacibus, cratere.
d Alii *mutat*.
e Splendore ætheris, à sideribus illato.
f Obscura, ut pote media.
g Quasi larva hominis, aut λυκάνθρωπος. v. Ovid. Met. 13. l.
h Promissa.
i Per, vel, quoad cætera, περὶ τ' ἄλλα.
k Aërem, cujus beneficio ex æquo spiramus.
l Beneficii loco abunde, effugisse Cyclopas.
m Fateor.
n Misericordiæ veteres assignabant genua, ut & mentum; pudori os; sagacitati nasum, judicio aurem, fastui supercilium, virtuti & —— o —— Fidei dextram.

Dat juveni, atque animum præsenti o *pignore firmat.*
Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur:
Sum patria ex Ithaca, comes p *infelicis Ulyssi,*
Nomine Achæmenides, Trojam genitore Adamasto
q *Paupere (* r *mansissetq́; utinam fortuna) profectus.*
Hîc me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores socii vasto Cyclopis in antro,
Deseruere. domus sanie, dapibúsque cruentis,
Intus opaca, ingens: ipse arduus, altaq́; pulsat
Sidera (dii talem terris avertite pestem)
s *Nec visu facilis, nec dictu affabilis ulli.*
Visceribus miserorum, & sanguine vescitur atro.
t *Vidi egomet, duo de numero cùm corpora nostro,*
Prensa manu magna medio resupinus in antro
Frangeret ad saxum, sanieq́; u *aspersa natarent*
Limina: vidi, atro cùm membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremerent sub dentibus artus.
Haud impunè, quidem, nec talia passus Ulysses,
x *Oblitúsve sui est Ithacus discrimine tanto.*
Nam simul expletus dapibus, vinóque sepultus,
Cervicem inflexam posuit, jacuitque per antrum
Immensum, saniem eructans, ac frusta cruento
Per somnum commista mero: nos magna precati
Numina, sortitique vices, unà undique circum
Fundimur, & y *telo lumen terebramus acuto*
Ingens, quod torva solum sub fronte z *latebat,*
Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis instar:
Et tandem læti sociorum ulciscimur umbras.
a *Sed fugite ô miseri, fugite, atque ab litore funem*
Rumpite.
Nam qualis, quantúsque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera pressat;
Centum alii curva hæc habitant ad litora vulgo
Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.
Tertia jam lunæ se cornua lumine complent,
Cùm vitam in sylvis, inter deserta ferarum
Lustra domosq́; traho, vastosq́; ab b *rupe Cyclopas*

p Vobis invisi, nec suis minùs: quantum ad se ipsum, miserrimi, diutino sc. errore jactati.
q *Pauper in arma pater primis me misit ab annis.* Sinon. 2. l.
r Atque utinam propriâ quièssem pelle, intra fortunam meam utcunque pauperculam tutus, potiùs quam, &c.
s Cujus aspectum nemo ferat, nedum colloquium.
t Homer. Odyss. 9.
u Al. *exspersa.*
x Nec sibi, ubi opus, defuit, immemor veterum artium,
y Sude oleagineâ, præustâ.
z Dormienti Cyclopi clausum. *al.* sub capillitio senco latens.
a Oratio ex abrupto turbida, timentis & fugam cum festinatione suadentis.
b De qua descendunt, qua errant. uti mox de Polyphemo, *summo cum monte videmus Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem,*

Prospicio, sonitúmque pedum, vocémque tremisco.
Victum infelicem baccas, lapidosáque corna
Dant rami, & vulsis pascunt radicibus herbæ.
Omnia collustrans, hanc primùm ad litora classem
Conspexi venientem: huic me, quæcunque fuisset,
Addixi. Satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potiùs quocunque absumite letho.
Vix ea fatus erat, summo cum monte videmus
Ipsum inter pecudes vasta se mole moventem
Pastorem Polyphemum, & litora nota petentem:
Monstrũ horrendũ, informe, ingens, cui lumẽ ademptũ.
Trunca manum c pinus regit, & vestigia firmat:
Lanigeræ comitantur oves, ea sola voluptas:
d Solaménque mali de collo fistula pendet.
e Postquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit,
Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu, e graditúrque per æquor
Jam medium; nec dum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice, sic merito; tacitíque incidere funem:
Verrimus & proni certantibus æquora remis.
Sensit, & ad sonitum f vocis vestigia torsit.
Verùm ubi nulla datur dextram affectare potestas,
Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo,
Clamorem immensum tollit; quo pontus & omnes
Intremuere undæ, penitúsque exterrita tellus
Italiæ, curvísque immugiit Ætna cavernis.
At genus e sylvis Cyclopum, & montibus altis
Excitum ruit ad portus, & litora complent.
Cernimus astantes g nequicquam lumine torvo
h Ætneos fratres, cœlo capita alta ferenteis;
☞ Concilium horrendum: quales cum vertice celso
Aëriæ quercus, aut i coniferæ cyparissi
Constiterant, k sylva alta Jovis, lucúsve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocunque rudentes
Excutere, & ventis intendere vela l secundis.

c Hinc immanem corporis vastitatem conjicere licet.
d Sunt qui quatuor voces ultimas; sunt qui totum versum penitus abdicant. quibus simplacet oves esse solam voluptatem sint modò. Sed & solamen admittant fistulam moti authoritate Theocriti, Philostrati, Ovidii, Manilii, Qui omnes Polyphemum inducunt, *cui fistula collo Hæreat.*
e Postquam undas littoreas emensus in altum planumque mare venit. quam magnus Orion *Cum pedes incedit medii per maxima Nerei Stagna, viam scindens, humero supereminet undas.* lib. 8.
f Fluctuum remis agitatorum. supra, *fractásque ad litora voces.* & *fugam trepidi celerare, tacitíque incidere funem.* modò.
g Extra ictum enim, & periculum se expedierant Troës.
h Siculos Cyclopas. allusum simul ad αἰτνεῖ-ος. immanis.
i Ferentes fructus cen baccas imitantes formam ipsius arboris, quæ metas imitata est, κωνοειδής.
k Quercus, enim, sacra Jovi; cupressus, Dianæ infernæ.
l Etiam iis qui nos à puppi secuti urgebant inter Siciliam atque Italiam. sed memores præceptorum Heleni quæ monebant ne teneremus cursum cum vitæ discrimine per angustum fretum inter Scyllã & Charybdim, retrorsum vela dare contendebamus. Cùm subitò mutatus numinis benignitate ventus nos in Austrum revectos Siciliam circumvehi impulit.

Contrà, jussa monent Heleni, Scyllam, atq; Charybdin
Inter utranque viam, lethi discrimine parvo,
m Ni teneant cursus: certum est dare lintea retrò.
Ecce autem Boreas angusta à sede n Pelori
Missus adest. vivo prętervehor ostia saxo
Pantagię, Megarósque sinus, o Thapsúmque jacentem.
Talia monstrabat p relegens errata retrorsum
Litora Achæmenides, comes infelicis Vlyssi.
Sicanio prętenta sinu jacet insula, contra
q Plemmyrium undosum; nomen dixere priores
r Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse vias subter mare: qui nunc
Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
Numina magna loci jussi veneramur: & inde
Exupero præpingue solum f stagnantis Helori.
Hinc altas cautes, t projectáque saxa Pachyni
Radimus: & fatis nunquam concessa moveri
Apparet u Camarina procul, campíque Geloï,
x Immanísque Gela fluvii cognomine dicta:
y Arduus inde Agragas ostentat maxima longè
Mœnia, magnanimûm quondam generator equorum.
Téque datis linquo ventis, z palmosa Selinûs,
Et vada dura lego saxis a Lilybeïa cæcis.
Hinc b Drepani me portus, & c illę tabilis ora
Accipit. hîc pelagi tot tempestatibus actus,
Heu genitorem, omnis curę, casúsque levamen,
Amitto Anchisen: hîc me, pater optime, fessum
Deseris, heu tantis nequicquam erepte periclis!
Nec vates Helenus, cùm multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hęc meta viarum.
Hinc me digressum vestris deus appulit oris.
Sic pater Æneas intentis omnibus, unus
d Fata renarrabat divûm, cursúsque docebat.
Conticuit tandem, factóque hîc fine quievit.

m Pro ne Turnebus l. 17. c. 11. Vel, Nisi possint tenere medium cursum.
n Promontorii Siciliæ Septentrionem versus
o Fl. intra Taurum promontorium; sinum Megarensem, & Thapsum peninsulam, eamque humilem. Cluv. Sicil. 1. l. 11. c.
p Per quæ erraret priùs cum Vlysse.
q Promontorium juxta Syracusas.
r Insulam, quam pons Syracusis connectit. hîc fons Arethusa ex quo ferunt per subterraneos cuniculos emergere Alpheum flumen Elidis. Ἀμπνευμα σεμνὸν Ἀλφεοῦ Ὀρτυγία. Pindarus Nem. od. 1.
f Inundantis & superfusi ad instar Nili. Cluver 13. c. l. 1. Sicil.
t Pachynum promontorium Siciliæ Austrum spectans.
u Camarina urbs supra paludem cognominem. è cujus tetrâ exhalatione cùm orta esset pestilentia, consultus à civibus Apollo, an siccanda esset, respondit, Μὴ κίνει Καμαρίναν. illi autem contempto oraculo exsiccarunt. unde sedata pestilentia, sed per eam ingressi hostes urbem ceperunt.
x Vrbs magna à fluvio cognomine dicta.
y In editissimo monte situm Agrigentum. unde equi nobiles missi ad agones Græciæ.
z Sylvestrium palmarum fertilis, & apii, unde nomen.
a Lilybeum, tertium Siciliæ promontorium, sub quo vada latentibus saxis periculum nautis facessunt. b Vrbis ad radicem montis Erycis, a falce Saturni ibi projectâ, vel, Cereris ibi à Vulcano acceptâ. Δρέπανον enim falx est. Ἅρπης Κρόνου πήδημα. Lycophr. c Amisso hîc patre. d Excidium narrabat Trojæ, & suos errores.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS.

Lib. IV.

ARGVMENTVM.

Dido amore Æneæ inſaniens, animi ſui morbum ſorori aperit: ejuſq; conſilium ſequuta, ad nuptias animum adjicit. Iuno quoq;, ut Æneam faciliùs ab Italiâ averteret, agit cum Venere, ut ejus bonâ cum veniâ liceat Æneæ Eliſam uxorem ducere: quòq; id commodiùs fieri poſſit, ſe opportunitatem oblaturam oſtendit. Poſtridie Æneas, & Dido venatum proficiſcuntur. Ibi omnibus jam prædæ intentis, Juno ſubitam immittit tempeſtatem. Comites alius aliò diffugiunt. Aeneas & Dido in idem antrum conveniunt, ibiq; infauſtis omnibus conjunguntur. Interim Iupiter Iarbę Getulorum regis, (qui advenam ſibi præferri iniquo animo ferebat,) precibus fatigatus, Mercurium mittit ad Aeneam, jubétq; ut relictâ Africa in Italiam naviget. Ille Iovis imperio morem gerens, quęcunq; ad navigationem erant neceſſaria, clàm per ſocios parari jubet: Cęterùm Dido ubi claſſem inſtaurari ſenſit, ſuſpicata id quod res erat, graviter cum ipſo expoſtulat, precibúſque, & lacrymis tum per ſeipſam, tum per ſororem, eum ab incepto revocare conatur. Aeneas iterum in ſomnis a Mercurio admonitus, intempeſtâ nocte anchoras ſolvit. Illa doloris impatiens, in editiſſimâ ędium parte, ſimulatione ſacrorum ingentem pyram extruit, ablegatâq; Barce Sichęi nutrice, ne quid deſtinatę morti impedimenti afferret, necem ſibi conſciſcit.

At regina gravi jamdudum ſaucia curâ,
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.
Multa viri [1] virtus animo, multúſque recurſat
[2] Gentis honos: hærent infixi pectore [3] vultus,
[4] Verbáque: nec placidam membris dat cura quietem.
Poſtera Phœbeâ luſtrabat lampade terras,
Humentémque aurora polo dimoverat umbram;
Cùm ſic unanimem alloquitur maleſana ſororem.
Anna ſoror, quæ me ſuſpenſam [a] inſomnia terrent?
Quis novus hic noſtris ſucceſſit ſedibus hoſpes!

Didonem intereà moverat Æneæ 1 ardens virtus, 2 gentis honos, 3 flagrans oris venuſtas, 4 facundia prudens, 5 genus divinum. tacito itaque & ad tempus celato amore jamdudum accenſa æſtuare jam, atque in flammas ire cœpit.
a Per reliquam noctem quæ à fine narrationis Æneæ ſuperfuit ad auroram.

Quem

Quem[3] sese[4] ore ferens! quàm[1] forti pectore & armis!
Credo equidem (nec vana fides)[5] genus esse deorum.
Degeneres animos timor arguit. *heu quibus ille*
Jactatus fatis! quæ bella exhausta canebat!
Si mihi non animo fixum, immotúmque sederet,
Ne cui me vinclo vellem sociare jugali,
Postquam primus b *amor deceptam morte fefellit;*
Si non pertæsum c *thalami, tedæq; fuisset:*
d *Huic uni forsan potui succumbere* e *culpæ.*
Anna (fatebor enim) miseri post fata Sichæi
Conjugis, & sparsos f *fraterna cæde penates,*
Solus hic inflexit sensus, animúmque labantem
Impulit. agnosco veteris vestigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem priùs ima dehiscat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentes umbras Erebi, noctémque profundam;
Antè pudor, quàm tè violem, aut tua jura resolvam.
Ille meos, primus qui me sibi junxit, amores
Abstulit; ille habeat secum, servétque sepulchro.
Sic effata, g *sinum lacrymis implevit obortis.*
Anna refert. O luce magis dilecta sorori,
h *Soláne perpetuò mœrens carpêre juventâ?*
Nec dulces natos, i *Veneris nec præmia nôris?*
Id k *cinerem, aut manes credis curare sepultos?*
Esto: ægram nulli quondam flexere mariti,
Non Libyæ, non antè Tyro, despectus l *Iärbas,*
Ductorésque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit: placitóne etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem quorum consederis arvis?
m *Hinc Getulę urbes, genus insuperabile bello,*
Et Numidæ n *infreni cingunt, &* o *inhospita Syrtis:*
Hinc p *deserta siti regio, latéque furentes*
q *Barcæi. quid bella Tyro surgentia dicam,*

b Conjux Sichæus. 1. l. Æneid.
c Nuptiarum. quibus sternitur lectus genialis in aula, & præferuntur quinque faces è teda arbore de laricum genere.
d Singula hîc verba emphasin habent & pondus, inquit Scal.
e Digamiæ, secundis nuptiis. quarum nomen Ethnicis etiam infame habitum. Cæl, Rhod. l. 28. c. 22.
f Fratis Pygmalionis manu. ut 1. Æn.
g Gremium. non sinum oculorum tantùm, ut volunt quidam.
h Soli[illegible], sine consortis solatio, & sobole.
i Κρυοῦς δῶρ' Αφροδίτης.
k Conjugis defuncti.
l Rex Maurusiorum, qui cùm Elisæ, per legatos, ambiret nuptias non sine belli, si recusaret, minis: illa trimestris spatii impetratâ morâ, ut prioris mariti manes placaret, in pyram, quam eo prætextu extruxerat, se conjecit, maluítque ardere, quàm nubere. historiam lege apud Justinum lib. 18. contra cujus veritatem obtinuit Virgilii figmentum de Ænea.
m Carthaginem à Meridie Getulia & deserta Libyæ, ab Ortu Syrtis major, ab Occasu Numidia sive Mauritania à Septentrione mare, cingebant.

n Qui equos non fræno regunt, sed virgâ tantùm. *Et Massylæum virga gubernat equum.* Matt. l. 9. ep. 23. Gens tamen fera nec legibus nec imperio parens. Æn. 1. *cui condere Jupiter urbem, Justitiaque dedit gentes frenare superbas.* o Importuosa & inaccessa, propter vada & reciprocos æstus, & accolas Nasamonas naufragiis & raptu victitantes. Duæ autē sunt Syrtes. vide quæ nos ad Lucanum. l. 1. v. 367. p Libya deserta, neque fontes, neque fluvios habens, neque pluviam. q Gens Africæ bellicosa. Turn. l. 22. c. 25.

r Germa-

r Germanique minas?
Diis equidem auspicibus reor, & Junone secundâ
Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
Quam tu urbem, soror, hanc cernes! quæ surgere regna
Conjugio tali! Teucrûm comitantibus armis
Punica se quantis attollet gloria rebus!
Tu modò posce deos veniam, s sacrisque litatis
Indulge hospitio, causásque innecte morandi,
Dum pelago desævit hyems, & aquosus t Orion,
Quassatæq; rates, & non tractabile cœlum.
His dictis incensum animum inflammavit amore:
Spémque dedit dubiæ menti, solvítque pudorem.
Principio delubra adeunt, u pacémque per aras
Exquirunt: x mactant lectas de more bidentes
y Legiferæ Cereri, z Phœbóque, patríque a Lyæo,
b Junoni ante omnes, cui vincla jugalia curæ.
Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ c media inter cornua fundit:
Aut antè ora deûm pingues spatiatur ad aras,
Instaurátque diem donis, d pecudúmque reclusis
Pectoribus inhians, spirantia consulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes, quid vota furentem,
Quid delubra juvant? e est f mollis flamma medullas
Interea, & tacitum vivit sub pectore vulnus.
Uritur infelix Dido, totáque vagatur
Urbe furens. qualis conjecta cerva sagittâ,
Quam procul incautam nemora inter Cressia fixit
Pastor agens telis, liquítque volatile ferrum
g Nescius. illa fuga sylvas saltúsque peragrat
h Dictæos; hæret lateri lethalis arundo.
i Nunc media Aeneam secum per mœnia ducit,
Sidoniásque ostentat opes, urbémque paratam.
Incipit effari, mediáque in voce resistit.
Nunc eadem labente die convivia quærit:

r Pygmalionis, vindicaturi fugam suorum & thesauros abductos. l. 1.

s Veniâ impetratâ, per sacrificia Diis accepta, καλλιερῆσαι.

t Sidus navigantibus infestum, ortu & occasu tempestates ciens.

u Veniam, gratiam. explorant voluntatem Deorum sacrificando.

x Verba ritualia. de quibus l. 12. Æn.

y Θεσμοφόρῳ. quæ frugibus inventis, unà leges, urbes, civilem vitam, conjugia sanxit.

z Ut auspicia mitteret bona, quæ nuptiis felicibus prævia.

a Lætitiæ libertatisq; datori. 1. Æn.

b Pronubæ & nuptiarum præsidi.

c Setis inter cornua avulsis primùm libata Sale deinde & farre fronti inspersis immolata, tum vino inter cornua fuso probata est hostia.

d De extispicina sive aruspicina, quò parcatur huic margini, relegandus es ad ea quæ nos latè ad Senec. Oedip. Act. 2. sc. 2 & Thyest. v. 763. & Lucanum l. 1. à versu 610.

e Edit, consumit.

f Al. molleis, molles, Catull. Epigr. 42. *Ignis mollibus ardet in medullis.*

g Latens cervam dum percussit. vel Activè: Nescius à se percussam cervam, adeóque non insequens. Ovid. 9. Met. *Quam si venabula Taurus Corpore fixa gerat, factique refugerit author.*

h Dictys mons Cretæ, quæ celebris peritis sagittandi, cervis & Dictamno.

i Affectus miserè amantis, & artes, quibus Æneam contueri, remorari, ambire studet.

Iliacósque

Iliacósque iterum demens audire labores
Exposcit, pendétque iterum narrantis ab ore.
Pòst ubi digressi, luménque obscura vicissim
Luna premit, suadéntque cadentia sidera somnos:
Sola domo mœret vacua, [k] stratísque relictis
Incubat; illum absens absentem audítque vidétque:
Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, [l] infandum si fallere possit amorem.
Non cœptæ assurgunt turres: non arma juventus
Exercet, portúsve aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, [m] minæq;
Murorum ingentes, æquatáque machina cœlo.
Quam simul ac tali persensit peste teneri
Chara Jovis conjux, [n] nec famam obstare furori;
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis.
[o] Egregiam verò laudem, & spolia ampla refertis
Tuq; [p] puerq; tuus, magnum, & memorabile numen:
[q] Una dolo divûm si fœmina victa duorum est.
Nec me adeò fallit, veritam te mœnia nostra,
Suspectas habuisse domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quò nunc [r] certamine tanto?
Quin potiùs pacem æternam, pactósque [s] Hymenæos
Exercemus? habes tota quod mente petîsti:
Ardet amans Dido, traxitq; per ossa furorem.
Communem hunc ergo populum, paribúsque regamus
Auspiciis: [t] liceat Phrygio servire marito,
Dotaléśque tuæ Tyrios permittere dextræ.
Olli (sensit enim simulata mente loquutam,
Quò regnum Italiæ Libycas averteret oras)
Sic contrà est ingressa Venus. Quis talia demens
Abnuat? aut [u] tecum malit contendere bello?
Si modò, quod memoras, factum [x] fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, [y] si Jupiter unam
Esse velit Tyriis urbem, Trojáque profectis;
Miscerive probet populos, aut fœdera jungi.
Tu conjux, tibi fas animum tentare precando.
Perge, sequar. Tùm sic excepit regia Juno.

k Lectis, quibus modò discubuerat unà cum Æneâ.

l Si explere mentem possit, satiatâque patre in filii vultu conspecto amorem eludere & extinguere.

m Pinnæ murorum, unde propugnatores hostium impetus arcent, ἐπάλξεις. *Batlements*

n Adversâ famâ æquè ac amore laborare.

o Ironia, Rhetoribus notissima.

p Cupido, pro Ascanio suppositus.

q Emphaticè omnia.

r Subaudi. opus est?

s Nuptias. vide quæ nos ad Senecæ Thebaid. v. 262.

t Invidiosè & virulenter, quasi in servitium turpe cum suis cessura sit quæ Æneæ Phrygio nupserit. Cum respectu simul ad Rom. nuptias quæ per coemtionem fiebant. adi. 1. Georg. *tique sibi generum Tethys emat omnibus undis.*

u Emphaticè. quæ regia Juno, regis filia, soror, uxor.

x Consultò satis. ubi adhibentur fortuna, fatum, voluntas Deorum.

y Utrùm, an.

Mecum

Mecum erit iste labor. nunc qua ratione, quod instat,
Confieri possit, paucis (adverte) docebo.
Venatum Æneas, unáque [z] *miserrima Dido*
In nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
His [a] *ego nigrantem commista grandine nimbum,*
[b] *Dum trepidant alæ, saltúsque* [c] *indagine cingunt,*
Desuper infundam, & tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, & [d] *nocte tegentur opacâ.*
Speluncam Dido, dux & Trojanus eandem
Devenient. adero, & [e] *tua si mihi certa voluntas,*
[f] *Connubio jungam stabili, propriamq; dicabo.*
Hic [g] *Hymenæus erit. Non adversata, petenti*
Annuit, atque dolis [h] *risit Cytherea repertis.*
[i] *Oceanum interea surgens Aurora reliquit:*
It portis, [k] *jubare exorto, delecta juventus:*
Retia rara, plagæ, lato venabula ferro,
[l] *Massylique ruunt equites, &* [m] *odora canum vis.*
Reginam thalamo cunctantem, ad limina primi
Pœnorum expectant, ostróque insignis & auro
Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur magna stipante catervâ,
Sidoniam picto [n] *chlamydem circundata limbo,*
Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Nec non & Phrygii comites, & lætus Iülus
Incedunt, ipse ante alios pulcherrimus omnes
Infert se socium Æneas, atque [o] *agmina jungit.*
[p] *Qualis, ubi hybernam* [q] *Lyciã, Xanthiq; fluenta*
Deserit, ac [r] *Delum maternam invisit Apollo,*
Instauratque [s] *choros; mistiq; altaria circum*
Cretésque, Dryopésque [t] *fremunt, pictíque Agathyrsi:*
Ipse jugis [u] *Cynthi graditur, mollique fluentem*

z Perditè amore saucia.
a Rite ac jure, ut quæ aëris præses.
b Dum hinc inde alæ citæ discurrunt equitum, qui cum clamore feras in obstantes plagas impellunt.
c Serie plagarum, formidinibus vicissim interpositis, ad retinendas vel terrendas feras. nos ad Senecæ Hippolytum. 1. sc. 1. act.
d Caligine tempestuosa.
e Siquidem conjugij præsidi assentiatur amoris dea.
f Hunc eundem versum repete, 1. Æn.
g Hymenæi, nuptiæ.
h φιλομειδὴς.
i Ex opinione vulgi maritimi, cui sidera è mari emergere videntur, cum relatione item ad fabulosum Auroræ & Oceani conjugium.
k Lucifero: vel etiam, Sole.
l Numidæ, equites expediti. suprà, hoc lib.
m Naris sagacis canes.
n Pallium non minus viatorium ac venatorium quàm militare.
o Comites, comitatum suum.
p Οἷος δ' ἐκ νηοῖο θυώδεος εἶσιν Ἀπόλλων Δῆλον ἀν' ἠγαθέην, &c. Apollonius 1. Argonaut. Qualis ubi vere novo ab hybernis suis ad æstiva remigrans nos revisit pulchrior & alacrior. q Asiæ provinciam: in qua Xanthus fl. r Ins. natalem Apollinis, Latonæ sacram. s Sacris propemodum omnibus adhibiti chori: maximè Apollinis; qui & ipse ὀρχηστὴς summus. hujus altaria circum gens omnis, Cretes saltandi peritissimi, Dryopes Parnassi accolæ, Agathyrsi Scythiæ pop. qui se pingunt, ut de Gelonis dictum 2. Georg. saltant: idq; à sinistris dextrorsum, Solis in Zodiaco cursum signantes, & a dextris sinistrorsum cœli cursum notantes. t Cantantes, *Lætitia, plausuque viæ, Ludisque fremebant.* 8. Æn. u Montis in Delo ins.

Fronde

Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro.
Tela sonant humeris: haud illo [x] segnior ibat
Æneas; tantum egregio decus enitet ore.
Postquam altos ventum in montes, atque invia lustra,
Ecce feræ [y] saxi dejectæ vertice capræ
Decurrere jugis: alia de parte patentes
Transmittunt cursu campos, atque agmina cervi
Pulverulenta fuga glomerant, montésque relinquunt.
At puer [z] Ascanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo, jámque hos cursu, jam præterit illos,
Spumantémque dari pecora inter [a] inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.
Interea magno misceri [b] murmure cœlum
Incipit; insequitur commista grandine nimbus.
Et Tyrii comites passim, & Trojana juventus,
Dardaniúsque nepos Veneris, diversa per agros,
[c] Tecta metu petiere: ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido dux & Trojanus eandem
Deveniunt. [d] [1] prima & Tellus, & pronuba Juno
Dant signum: [2] fulsere ignes, & [3] conscius æther
Connubii, summoq; [4] ulularunt vertice Nymphæ.
Ille dies primus lethi, primúsque malorum
Causa fuit. neque enim specie, famâve movetur,
Nec jam furtivum Dido meditatur amorem:
Conjugium vocat, hoc prætexit nomine culpam.
[e] *Extemplo Libyæ magnas it fama per urbes;*
Fama, malum, quo non aliud velocius ullum.
Mobilitate viget, virésque acquirit eundo:
[f] *Parva metu primo, mox sese attollit in auras:*
Ingreditúrque solo, & [g] caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, irâ irritata deorum,
[h] *Extremam (ut perhibent) Cœo, Enceladoq; sororem*
Progenuit, pedibus celerem, & pernicibus alis.
Monstrũ horrendũ, ingens; cui quot sunt corpore plumæ
Tot vigiles oculi subter, (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
Nocte volat [i] cœli medio, [k] terræq; per umbram,
Stridens,

x Vegetus æquè & alacer; tamq; oris decore insignis.
y Montis scopulosi, quæ capreis sive rupicapris sedes.
z Verus Ascanius jam patri redditus, Veneris mandatis a supposititio illo illo peractis.
a Imbellia, capras, cervos, & quæ repugnare nesciant.
b Tonitru, tempestate ingruente.
c *Shelter.* latibula ferarum, cavas arbores, antra, rupes prominentes.
d Malè ominata omnia. 1 pro auspiciis, Terræ motus & surda tonitrua 2 pro facibus nuptialibus, fulgura: 3 Pro auspicibus, aer solus conscius: 4 pro puellis quæ ante thalamos a vespere ad mediam noctem concinerent, ulularunt Nymphæ. sive intra illæ Oreades & Napeæ, an, ut alii volunt, Diræ.
e Imitamen hujus descriptionis habes apud Ovid. 12. Met. quem adhibe hujus quasi expositorem.
f Ἥτ' ὀλίγη μὲν πρῶτα κορύσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα Οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη, καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει. Homeri Eris 4. Il. vide hic vindicias Pontani in Antonio Dialogo a calumniis Macrobii. & Scal. l. 5. Poet. c. 3.
g Quia autor rumorum ferè incertus est. Scal. ibid.
h Amoturam a fratribus suis crimen cœli affectati, & ulturam Deos furta eorum & delicta divulgando.
i Inter cœlũ & terram media.
k Noctis tenebras.

Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos, aut summi culmine l *tecti,*
m *Turribus aut altis, & magnas territat urbes;*
Tam ficti pravíq; tenax, quàm nuncia veri.
Hæc tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens, & pariter facta, atque infecta canebat.
Venisse Æneam, Trojano à sanguine cretum,
Cui se pulchra viro dignetur jungere Dido.
Nunc hyemem inter se luxu, n *quàm longa, fovere,*
o *Regnorum immemores, turpíque cupidine captos.*
Hæc passim Dea fœda virûm diffundit in ora.
Protinus ad Regem cursus detorquet Iärbam,
Incenditq; animum dictis, atque aggerat iras.
Hic p *Ammone satus, rapta Garamantide nymphâ,*
Templa Jovi centum latis immania regnis,
Centum aras posuit, q *vigilemq; sacraverat ignem,*
Excubias divûm æternas, pecudúmque cruore
Pingue solum, & variis florentia limina sertis.
Isq; amens animi, & rumore accensus amaro,
Dicitur ante aras, media inter numina divûm,
Multa Jovem r *manibus* s *supplex orâsse supinis.*
Jupiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
Gens epulata toris, t *Lenæum libat honorem,*
Aspicis hæc? an te genitor, cùm fulmina torques,
Nequicquam horremus? u *cæcique in nubibus ignes*
Terrificant animos, & u *inania murmura miscent?*
Femina, quæ nostris errans in finibus, urbem
Exiguam pretio posuit; cui litus arandum,
Cuique x *loci leges dedimus, connubia nostra*
Reppulit, ac y *dominum Aenean in regna recepit.*
Et nunc ille z *Paris cum* a *semiviro comitatu*
b *Mæonia mentum mitra, crinemq;* c *madentem*
Subnixus, rapto potitur; nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famámque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis, d *arásque tenentem*
Audiit omnipotens, oculósque ad mœnia torsit
Regia, & oblitos famæ melioris amantes.

l Privatarum ædium.
m Regum aulis.
n Quàm longa est. i. totam hyemem. Neq; tamen hyemem Carthagini insumebat. Hæc fama tam ficti pravique tenax quàm nuncia veri, namq; dicit Iris lib. 7. *Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas.* vide.
o Hunc Italici, illam, Africani.
p Jovis Ammonis, in arenosâ regione Cyrenaicâ culti sub formâ arietis, & nymphæ ex gente vel patre Garamante, filius. vide quæ nos ad Lucan. l. 9.
q Ἄσβεστον in istâ servandum. supra l. 2. ad *Æternúmque adytis effert penetralibus ignem.*
r Conversis ad cœlum palmis.
s Exprobrans potius & expostulans indignabundè.
t Vinum. Lenæus Bacchi nomen à ληνὸς torcular & lacus.
u Bruta fulmina, κεκενὸς πολιτικὸς ἀτεχνῶς καὶ ἀσόλοικος. Timon Luciani.
x Pomærii, ad mensuram corii bubuli, vel, locarii vectigalis.
y Contemptim & Ironicè. Juno suprà, *Phrygio servire marito.*
z Hic Paris alter, raptor
a Molli, corpore quidẽ viris, animo & cultu fœminis, spadonibus, Gallis.
b Vide 9. l. quæ ad, *Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ,* &c.
c Vnguentis delibutum & nitidum.
d Ex more precantium & jurantium.

Tunc sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat.
Vade age, nate, voca Zephyros, & labere pennis:
Dardaniumq; ducem (Tyria Carthagine qui nunc
e Expectat, fatísque datas non respicit urbes)
Alloquere, & celeres defer mea dicta per auras.
Non illam nobis genitrix pulcherrima talem
Promisit, Graiúmq; ideo f bis vindicat armis:
Sed fore, qui gravidam imperiis belloq; frementem
Italiam regeret, genus alto à sanguine Teucri
g Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem;
Ascanióne pater Romanas invidet arces?
Quid struit? aut qua spe h inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam, & Lavinia respicit arva?
Naviget. hæc summa est, hic nostri nuncius esto.
Dixerat. ille patris magni parêre parabat
Imperio, & primùm pedibus i talaria nectit
Aurea, quæ sublimem alis, sive æquora supra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum k virgam capit: hac l animas ille evocat Orco
Pallentes, alias sub tristia Tartara mittit:
Dat somnos, adimítque, & lumina morte m resignat.
Illâ fretus agit ventos, & turbida tranat
Nubila. jámque volans apicem, & latera ardua cernit
n Atlantis duri, o cœlum qui vertice fulcit:
Atlantis cinctum assiduè cui nubibus atris
Piniferum caput, & vento pulsatur & imbri:
Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento
Præcipitant senis, & glacie riget horrida barba.
Hîc primùm p paribus nitens Cyllenius alis
Constitit: hinc toto præceps se corpore ad undas
Misit, q avi similis, quæ circum litora, circum
Piscosos scopulos humilis, volat æquora juxta.
Haud aliter terras inter, cœlúmque volabat,
Litus arenosum Libyæ, ventósque secabat,

e Moratus terit otia.
f A Diomede, ipsa, Iliad. 5. Iterum ab Achille, per Neptunum. Il. 20. & Æneid. 5.
g Propagaret, extenderet, proferret.
h Cum respectu ad hostile odium futurum inter Romanos & Carthaginenses.
i Πέδιλα πτερῶν ταρσοὺς ἔχοντα.
k Caducéum, κηρύκειον. quod ab Apolline pro lyra à se inventâ acceperat.
l Πομπαῖος sc. ψυχαγωγὸς & νεκροπομπός.
m Cum relatione ad veterum morem. à quibus oculi mortuorum in rogo aperiebantur, qui in morte domi clausi fuerant. quod munus Mercurio assignat.
n Cui quia ex viro in montem mutatus est, attribuit poeta promiscuè quæ sunt utriusq; saxa, pinus, flumina, necnon verticem, barbam, mentum, latera, &c. Metamorph. vide. 4. Ovid.
o Montis vertex nubes superans aciem oculorum fugit, adeóque ab accolis vocatur Cœli columna. Allusum simul ad ipsum Atlanta regem Mauritaniæ, Astronomiæ peritissimum, cælique motus docentem.
p Æquatis, non motis leni volatu.
q Laro. quæ Mercurii avis, & ex imitatione Hom. Odyss. 5. Σεύατ' ἔπειτ' ἐπὶ κῦμα λάρῳ ὄρνιθι ἐοικώς. Alii mergum intelligi volunt.

r *Materno veniens ab avo Cyllenia proles.*
Ut primùm alatis tetigit magalia plantis,
Æneam fundantem arces, ac tecta novantem
Conspicit. atque illi stellatus iaspide fulvâ
f *Ensis erat: Tyrióque ardebat* t *murice* u *læna*
Demissa ex humeris: dives quæ munera Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.
Continuò invadit: Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchrámque uxorius urbem
Extruis, heu regni, rerúmque oblite tuarum!
Ipse deûm tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum & terras qui numine torquet:
Ipse hæc ferre jubet celeres mandata per auras.
Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem:
Ascanium surgentem, & spes hæredis Iüli
Respice, cui regnum Italiæ Romanáque tellus
Debentur. Tali Cyllenius ore loquutus,
Mortales visus x *medio sermone reliquit,*
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
At verò Æneas aspectu obmutuit y *amens:*
z *Arrectæq; horrore comæ, & vox faucibus hæsit.*
Ardet abire fuga, dulcésque relinquere terras,
Attonitus tanto monitu, imperióque Deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam a *ambire furentem*
Audeat affatu? & quæ prima exordia sumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc:
In partésque rapit varias, pérque omnia versat.
Hæc b *alternanti potior sententia visa est:*
Mnesthea, Sergestúmque vocat, fortémque Cloanthum:
Classem aptent taciti, socios ad litora cogant,
c *Arma parent, & quæ sit rebus causa* d *novandis*
Dissimulent. sese interea, quando optima Dido
Nesciat, & tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, & quæ e *mollissima fandi*
Tempora, quis rebus dexter modus. ocyùs omnes

Imperio

r Atlante patre Maiæ quæ mater Mercurii, educati in Cylleno monte Arcadiæ.

f Capulus seu vaginæ frons, interprete Juvenale, 5. Sat.

t Purpurâ. murex piscis est è concharum genere, cujus in faucibus succus est quo tingitur purpura.

u χλαῖνα, vestis crassa arcendo frigori adhibita. ut & auguralis amictus.

x Non expectato Æneæ responso.

y Consternatus animo.

z *Steteruntque comæ & vox faucibus hæsit:* Il. 2. & 3.

a Aggredi & verbis circumvenire.

b Variè agitanti, reciproco inter amorem Didonis & Jovis jussa æstu.

c Defensiva, adversus Pœnos, si opus sit: *vel etiam* navalia. quibus armetur classis. ut infra.

d De novo moliendis, mutandis.

e Maximè opportuna consilio suo detegendo, εὐκαιρίας.

Imperio læti parent, ac jussa facessunt.
At regina dolos (quis fallere possit amantem?
Præsensit, motusq; excepit prima futuros,
f Omnia tuta timens. g eadem impia fama furenti
Detulit, armari classem, cursúmque parari.
Sævit inops animi, totamq; incensa per urbem
h Bacchatur, qualis commotis excita sacris
i Thyas, ubi audito stimulant k trieterica Baccho
l Orgia, nocturnusq; vocat clamore m Cithæron.
Tandem his Æneam compellat vocibus ultrò:
n Dissimulare etiam sperâsti, o perfide, tantum
Posse nefas? tacitúsque mea decedere terrâ?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quinetiam p hyberno moliris sidere classem,
Et mediis properas q aquilonibus ire per altum
Crudelis. Quid, si non arva aliena domosq;
Ignotas peteres? & Troja antiqua maneret?
Troja per undosum peteretur classibus æquor?
Mene fugis? per ego has lacrymas, dextramq; tuam, te,
Quando aliud mihi jam miseræ nihil ipsa reliqui,
Per connubia nostra, per r inceptos hymenæos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
Dulce meum: miserere domus f labentis, & istam
Oro si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycæ gentes, Nomadúmque t tyranni
Odere, u infensi Tyrii: te propter eundem
Extinctus pudor, x &, qua sola sidera adibam,
Fama prior. cui me moribundam deseris, hospes?
Hoc solum nomen, quoniam de conjuge restat.
y Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
z Destruat? aut a captam ducat Getulus Iärbas?
Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam b soboles: si quis mihi parvulus aulâ

f Omnia, etiam quæ tuta sunt, timens. adi Scal. 3. Poet. c. 13.
g Quæ Iärbæ dudum nunciaverat amores Æneæ & Didonis.
h Vel propter effigiem Bacchi in his sacris prælatam: vel tumultum vociferantium & cymbalorum sonitum.
i Mænas, Bacchi ministra. à θύω furoris impetu feror.
k Bacchanalia tertio quoque anno celebrata, in memoriam triennalis Bacchi expeditionis in Indiam.
l Sacra, à quibus arcentur profani, non initiati. ab εἴργω.
m Mons Bœotiæ Nycteliis .i. nocturnis Bacchi Orgiis resonans. 2. Georg. *virginibus bacchata Lacænis Taygeta.*
n Orationis hujus, inter alias, perpetuam explicationem habes apud Jul. Scalig. 3. Poet. l. c. 23.
o In perfidiâ, dissimulatione, ingratitudine exprobranda insistit maximè.
p Per anni cælique inclementiam & mare tempestuosum. veteribus autem post Cal. Novembris intempestiva habita est navigatio. Solvisse tamen ex Africa Æneam sub finem æstatis ex sequentibus constat, rediisseq; in Siciliam ante hiemem.
q Qui navigantibus ex Africa in Italiam contrarii.
r Quos novitate etiamdum dulces esse par erat. f Te discedente ruituræ. t Hiarbas & ductores alii supra. u Civium meorum alienati a me animi. x Et qua longè latéque clara eram pudicitiæ fama, omni unguento suavior, omni gemmâ preciosior. y Quid ultra moror? z Victurus fugam. a Ultimus spretum a me illius meatum nuptiarum ambitum. b Cujus aspectu fallere possem tui desiderium.

Luderet Æneas, qui te tantùm ore referret,
Non equidem omnino capta, aut deserta viderer.
Dixerat. Ille Jovis monitis immota tenebat
Lumina, & c obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert. d Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, nunquam, regina, negabo
Promeritam: nec me meminisse pigebit Elisæ,
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus.
Pro re pauca loquar. e Nec ego hanc abscondere furto
Speravi, ne finge, fugam: nec f conjugis unquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me si fata g meis paterentur ducere vitam
Auspiciis, & g sponte mea componere curas:
h *Urbem Trojanam primùm, dulcésque meorum*
Relliquias colerem, & Priami tecta alta manerent:
Et i recidiva manu posuissem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam k Grynæus Apollo,
Italiam l Lyciæ jussere capessere sortes.
Hic amor, hæc patria est. si te Carthaginis arces
Phœnissam, Libycæque aspectus detinet urbis,
Quæ tandem, Ausonia Teucros considere terrâ,
Invidia est? & nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchisæ, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties astra m ignea surgunt,
Admonet in somnis, & turbida terret imago:
Me n puer Ascanius, capitísque injuria chari,
Quem regno Hesperiæ fraudo, & fatalibus arvis.
Nunc etiam o interpres divûm, Jove missus ab ipso
(Testor p utrunque caput,) celeres mandata per auras
Detulit; ipse Deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocémque his auribus hausi.
Desine meque tuis incendere, téque querelis:
Italiam non sponte sequor.
Talia dicentem jamdudum q aversa tuetur.
Huc illuc volvens oculos, totúmque pererrat
r *Luminibus tacitis; & sic accensa profatur:*
Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus author,
Per-

c Obfirmato animo reluctans.
d Diluit hac oratione exprobrationes, abitum transfert in fata. Scal. 3. l. Poet. 13. c.
e Nec clam adornavi fugam, nec fieri id posse sperabam.
f Conjugii.
g Meo arbitrio.
h Patriæ meæ ruinas restaurare contenderem.
i Post casum restituta priori dignitati.
k In Grynæo nemore, de quo dictum ecl. 6. oracula reddens. Sunt qui Grynæi Apollinis oraculum in Delo statuunt. unde responsum accepit Æneas lib. 3. Æn.
l Patara urbs est Lyciæ, Apollinis templo & oraculo clara.
m Naturæ, ut quibusdam philosophis placitum est, igneæ.
n Ratio habita Ascanii filii.
o Ἑρμῆς. Mercurius.
p Meum & Ascanii, qui 9. l. *Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat.*
q Rectâ intueri dedignata, aut non sustinens,
r Oculis ægris, cum indignatione & fastidio, ipsa tacita.
s Perpendit & hanc orationem Jul. Scal. dicto. 23. c. 3. l. Poetices.

Perfide: t sed duris genuit te cautibus horrens
u Caucasus, Hyrcanæq; admôrunt ubera tigres.
Nam quid dissimulo? aut quæ me ad majora reservo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrymas victus dedit? aut miseratus amantem est?
x Quæ quibus anteferam? jam jam nec maxima y Juno
Nec z Saturnius hæc oculis pater aspicit æquis.
Nusquam tuta fides. *ejectum a litore, egentem*
Excepi, & regni demens in parte locavi:
a Amissam classem, socios à morte reduxi.
Heu b furiis incensa feror. c nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ sortes, nunc & Jove missus ab ipso
Interpres divûm fert horrida jussa per auras.
d Scilicet is superis labor est: ea cura quietos
Sollicitat. e neque te teneo, neque dicta refello.
I, sequere Italiam ventis: pete regna per undas.
Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
Supplicia f hausturum scopulis, & nomine Dido
Sæpe vocaturum. sequar atris ignibus absens:
Et cum frigida mors animâ seduxerit artus,
Omnibus umbra locis g adero: dabis improbe pœnas.
Audiam & hæc manes veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit, & auras
h Ægra fugit, seq; ex oculis avertit, & aufert,
Linquens multa metu cunctantem, & multa parantem
Dicere. suscipiunt famulæ, collapsáque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratísque reponunt.
At pius Æneas, quanquam lenire dolentem
Solando cupit, & dictis avertere curas,
Multa gemens, magnoq; animum labefactus amore;
i Jussa tamen Divûm exequitur, classemque revisit.
Tum verò Teucri incumbunt & litore celsas
Deducunt toto naves; natat k uncta carina:
Frondentesq; ferunt remos & robora sylvis
Infabricata, fugæ studio.

t Nec partionem solam, sicut ille quem sequebatur (Homerus sc. Iliad. 16. Νηλεὲς, ὀυκ ἄρα σοί γε πατὴρ ἦν &c.) sed nutricationem criminatur. addit enim de de suo; *Hyrcanæque admôrunt ubera tigres.* & quæ seq. vide apud Agellium l. 12. c. 1. & Macrob. Sat. 5. l. 11. c. & Scal. 1. 5. c 3

u Mons Indiam à Scythia dividens, Promothei supplicio notissimus.

x Quid primùm querar? Deorumne neglectum? an hominis injuriam. *Servius exp.* Quid prius; quid posterius dicam?

y Quæ urbis meæ, ut & conjugii præses.

z Jupiter fil. Saturni; aspectu noxius.

a Lib. 1. Æn. cùm hospitio prohiberetur arenæ, classis quassa.

b Injuriæ indignitas mentem tollit de cardine rationem luxat, in furias me agit.

c Et nunc prætexis Apollinis oracula Jovisque mandata. Repetit autem Ironicâ Mimesi ipsa Æneæ verba.

d Elevatio Ironica, ex Epicureis placitis. *namque Deos didici securum agere ævum: Nec si quid &c.* Horat. 5. sat. 1. l.

e Epitrope Ironica.

f Ovid. 2. Amor. 10. eleg. *Aequora perjuro naufragus ore bibat.*

g Ex opinione veterum; infestari vivos ab umbris eorum quibus injustæ necis fuerint causa.

h Præ iræ impotentiâ, miseræ delinquit anima.

i Amorem religione dolorem ratione vincit. k navis pice & resinâ obducta, ad excludendas rimis undas.

Migrantes cernas, totaq; ex urbe ruentes.
☞ Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Cùm populant, hyemis memores, tectóque reponunt,
[l] It nigrum campis agmen, [m] prædamq; per herbas
Convectant calle angusto. pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: [n] pars agmina cogunt,
Castigantq; moras. opere omnis semita fervet.
Quis tibi nunc Dido cernenti talia sensus?
Quósve dabas gemitus, cùm litora fervěre latè
Prospiceres arce ex summa, totúmque videres
Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando
Cogitur, & supplex animos submittere amori,
Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.
Anna, vides toto properari litore circùm:
Undique convenere: [o] vocat jam carbasus auras,
[p] Puppibus & læti nautæ imposuere coronas:
Hunc ego si potui tantum [q] sperare dolorem,
Et perferre soror potero. Miseræ hoc tamen unum
Exequere, Anna, mihi: solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
Sola viri [r] molleis aditus, & tempora nôras.
I, soror, atque [s] hostem supplex affare superbum.
[t] Non ego cum Danais Trojanam excindere gentem
[u] Aulide juravi, classémve ad Pergama misi.
Nec patris Anchisæ cineres manésve revelli,
Cur mea dicta negat durus demittere in aures?
Quò ruit? extremum hoc miseræ det munus amanti:
Expectet [x] facilemq; fugam, ventósque ferentes,
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro:
Nec [y] pulchro ut Latio careat, regnúmque relinquat:
Tempus inane peto, requiem, [z] spatiumq; furori,

l Hemistichium Ennii de elephantis, quo antè Actius usus erat de Indis.

m Ruunt sepedum populorum undæ, summóque studio singulæ granatim totum digerunt acervum. Apul. 6. Met.

n Ex disciplinâ Reip. secus atque in Monarchia.

o Demissa antennis vela expectant. Nonnullis placet Hypallage; auræ vocant carbasa.

p Redi ad ea quæ super hoc eodem versu adnotantur. 1. Georg.

q Si tantum dolorem, quantum nunc fero, sperare potui, potero etiam perferre. Quo insinuat, se non posse perferre, quia id non potuit sperare. Cerda. Cùm hunc dolorem sperare. i. expectare potuerim; eundem, si necesse sit, perferam, *Sperare* autem pro *expectare* usurpari dictum est, 1. Æn. *At sperate Deos memores, &c.*

r *Mollissima fandi tempora.* supra.

s Simpliciter an, hospitem? ut supra, *cui me moribundam deseris hospes? Hoc solum nomen quoniam de conjuge restat.* Cic. 1. off. Hostis apud majores nostros is dicebatur, quem nunc peregrinum vocamus.

t Neque enim ego illi rea sum hostilitatis, neque impietatis. *Aversio.* Scal. 3. Poet. 81. c.

u Portu in Bœotia, classe & conjuratione principum Græcorum de Helenâ repetendâ, claro.

x Mitius discedendi tempus & ventos secundos.

y Præ quo cætera omnia illi sordent.

z Quo desæviat amoris mei impetus, atque ex furore transeat temporis beneficio in dolorem.

Dum

Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro [a] *veniam (miserere sororis)*
Quam mihi cùm dederis, cumulatā morte relinquam.
Talibus orabat, taléſque miſerrima fletus
Fértque, refértque soror. sed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
Fata obstant, placidáſque viri deus obstruit aures.
☞ *Ac veluti annoſam valido cum robore quercum*
[b] *Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc*
Eruere inter se certant; it stridor, & altè
Consternunt terram concuſſo ſtipite frondes:
Ipſa hæret ſcopulis, & quantum vertice ad auras
Æthereas, tantum radice in Tartara tendit:
Haud ſecus aſſiduis hinc, atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno perſentit pectore curas:
Mens immota manet, lacrymæ volvuntur inanes.
Tum verò infelix fatis exterrita Dido
Mortem orat: tædet cœli [c] *convexa tueri.*
Quò magis incœptum peragat, lucémque relinquat,
Vidit, thuricremis cùm [d] *dona imponeret aris,*
(Horrendum dictu) latices nigreſcere ſacros,
Fuſáque in [e] *obſcenum ſe vertere vina cruorem.*
Hoc viſum nulli, non ipſi effata ſorori.
Præterea, fuit in tectis de marmore [f] *templum*
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
[g] *Velleribus niveis & feſta fronde revinctum:*
Hinc exaudiri voces, & [h] *verba vocantis*
Viſa viri, nox cùm terras obſcura teneret:
Soláque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & [i] *longas in fletum ducere* [i] *voces.*
Multáque præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant: agit ipſe furentem
In ſomnis ferus Æneas: ſempérque relinqui
[k] *Sola ſibi, ſemper* [l] *longam incomitata videtur*
Ire viam, & Tyrios deſerta quærere terrâ.

a Gratiam, beneficium; cujus, cumulo priorum additi, memoriam & gratiam mors ſola mihi auferet.

b Tranſalpini, ex Alpibus ſpirantes. Alpes a. cum Hyperboreis & Rhipœis confundunt veteres. vide Cæl. Rhod. l.15. c.7. & Athenæum l.6. c.5. Πάλαι μὲν Ῥίπαια. &c. νῦν δὲ Ἄλπια. & ad eum Caſaub. Comparatio a. ſumitur ex Il.6. & 12.

c Τὸ κυρτὸν καὶ τὸ κοῖλον, convexum & cavum, exterius & interius Poetæ confundunt.

d Libamina, quibus parentabatur mortuis.

e Mali ominis.

f Delubrum, ædicula eadem ſepulchrum Sichæi.

g Tæniis, vittis, faſciis laneis cinctum, coronis, ramis, frondibus ornatum. lana a. ramo circumvoluta ςέμμα dicitur.

h *Ipſe ſono tenui dixit Eliſa veni.* Ovid. Epiſt. Didonis.

i *Scrieches.*

k Quæ ſolitudo principibus, qui ſatellitio & comitatu ſtipari ſolent, abominanda; & in ſomniis mali ominis. l Tænariam, ad inferos ſc. ubi ſuos deſiderat.

m Eumenidum veluti demens videt agmina n Pentheus,
Et o solem geminum, & duplices se ostendere Thebas:
Aut Agamemnonius p scenis agitatus Orestes,
Armatam facibus matrem, & serpentibus atris
Cùm fugit, ultricésque * sedent in limine Diræ.
Ergo ubi concepit furias evicta dolore,
Decrevitque mori: tempus secum ipsa, modúmque
Exigit: & mœstam dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat.
Inveni, germana, viam, (gratare sorori)
Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.
Oceani finem juxta, solemque cadentem
Ultimus Æthiopum locus est: ubi maximus q Atlas
Axem humero r torquet stellis ardentibus s aptum.
Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos
t Hesperidum templi custos, epulásque draconi
Quæ dabat, & u sacros servabat in arbore ramos,
Spargens humida mella, x soporiferúmque papaver.
y Hæc se carminibus promittit solvere mentes,
Quas velit: ast aliis duras immittere curas:
Sistere aquam fluviis, & vertere sidera retro:
Nocturnósque ciet manes: mugire videbis
Sub pedibus terram, & descendere montibus ornos.
Testor, chara, Deos, & te, germana, tuúmque
Dulce caput, magicas invitam accingier artes.
Tu secreta pyram tecto interiore z sub auras:
Erige, & a arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Impius, b exuviasque omnes, lectúmque c jugalem
Quo perii, superimponas: abolere nefandi

m Furiarum, quas Argis placatas Orestes nuncupavit Εὐμενίδας.
n Thebanorum rex, in furias actus ob contemptum Bacchum, & à Bacchis descerptus.
o Ὁρᾶν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ, Δισσὰς δὲ Θήβας. Euripid. Bacch.
p In theatris ac scenis passim actus.* In Æschyli tragœdia, cui nomen Eumenides, Delphis in templo Apollinis a Furiis, in limine præstolantibus eum, obsessus, egredi non ausus est & contendere ad Minervæ templum, ubi erat expiandus.
q Mons Africæ. supra, hoc lib.
r Sphæricâ vertigine volvit. supra, vertice fulcit.
s Ἀστερόεντα, ἄρθρον. distinctum stellis quasi clavis fixum
t Filiarum Hesperi, qui frater Atlantis, custodiebant a. aurea poma in horto prope Lixum opp. Mauritaniæ cui custodiæ aderat unà vigil draco, quem cibavit hæc sacerdos.
u Veneri.
x Mulcenos truculentiæ accommodatum & mitigandę naturæ feræ.
y Poeta nihil ipse asserit: verum ex persona Magæ artem suam prædicantis. Operatur autem Magia vel per motum localem; vel per causas naturales applicando activa passivis; vel sensibus illudendo amores an valeat solvere aut impedire, an cursum naturæ mutare, procellas excitare, animas mortuorum evocare, &c. post Platonicos, Iamblichum, Plotinum, Porphyrium, Apuleium, poetas, aliosque veteres, videantur H. Cornel. Agrippa de occulta philosophia, Wierus de Magis infam. & de curat. Ia. malefic. Binsfeildius Confess. maleficorum. Augustin. de Natura Dæmonum Cœlius Rhod. l. 3. c. 43. Cigogna l. 3. Magiæ omnifariæ c. 5. & l. 4 c. 2. &c. vide etiam quæ nos olim ad Senecæ Medeam. Act. 4. sc. 2. & ad Lucanum l. 6. vide etiam quæ Alb. Gentilis habet ad tit. Cod. *De maleficis & mathematic.* & cap. 16 Virgilian lection. z Sub dio, cœlo aperto; *penetrali in sede* intra. a Ensem viri cujus jam nomen quasi ingratum horret. b Vestes ex arte Magica. ut 8. Ecl. *Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit.* vide Corn. Agripp. l. 1. occult. philosophiæ c. 40. de ligationibus & solutionibus, & c. 41. de veneficiis, earúmque virtute. c Genialem.

Cuncta

Cunctaviri monimenta jubet, monstrátque sacerdos.
Hæc effata silet: pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna novis [d] *prætexere funera sacris*
Germanam credit: nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet, [e] *quàm morte Sichæi.*
Ergo jussa parat.
At regina, pyrâ penetrali in sede sub auras
Erectâ ingenti, tedis, atque ilice sectâ,
Intendítque locum sertis, & [f] *fronde coronat*
Funerea: super exuvias, ensémque relictum,
[g] *Effigiemq; toro locat,* [h] *haud ignara futuri.*
Stant aræ circùm, & crines effusa sacerdos
[i] *Tercentum tonat ore deos,* [k] *Erebúmque,* [l] *Chaósque,*
[m] *Tergeminámque Hecaten, tria virginis ora Dianæ,*
Sparserat & latices [n] *simulatos fontis Averni.*
[o] *Falcibus & messæ ad lunam quæruntur ahenis*
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni.
Quæritur & nascentis equi de fronte revulsus,
Et [p] *matri præreptus amor.*
Ipsa mola, manibúsque piis altaria juxta,
[q] *Unum exuta pedem vinclis, in veste* [r] *recinctâ*
Testatur moritura deos, & conscia fati
Sidera: tum si quod [s] *non æquo fœdere amantes*
Curæ numen habet, justúmq;, memorq; precatur.
[t] *Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem*
Corpora per terras, sylvæq; & sæva quiêrant
Æquora, cùm medio volvuntur sidera lapsu.
Cùm tacet omnis ager, pecudes, pictæq; volucres,
[u] *Quæq; lacus latè liquidos,* [x] *quæq; aspera dumis*
Rura tenent; somno positæ sub nocte silenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœnissa, nec unquam

d Prætextu sacrorum dissimulare, vel per Hypallagen prætexere. i. prætendere sacrum hoc funeri quod intendebat.

e Quam quæ contigerant morte Sichæi.

f Cupresso & verbenis.

g Eff. Æneæ ceream incendio devotam. vid. Ecl. 8. & Hor. sat. 8. l. 1.

h Reservato tamen sibi consilio moriendi ut ut specie hac sacrorum velato.

i Trecenta. i. infinita Deorum nomina citat, quod in his Cocytiis sacris fieri solet.

k Infernos tenebrarum incolas.

l Spiritus aerios. Chaos quidem vasta illa vorago & moles indigesta primæ materiæ: sed tamen, Aristophani in avibus, est aer.

m De Hecate triformi, vide quæ nos ad Senecæ Hippolytum. v. 410.

n In sacris, sicubi res ipsæ exhiberi non possent, repræsentabantur, aliæ simulatæ & pro veris acceptabantur.

o Ex horum sacrorum ritu omnia. Herbæ ad Lunæ observationem, cujus spumantis salivâ efficaciores creditæ falcibus ahænis utpote purioribus quàm ferreis præcidebantur. eæque pubescentes & succo venenoso tumentes.

p Hippomanes, caruncula in fronte recens nati pulli, quam si quis præripuerit equæ matri, illa non admittit fœtum ad ubera. Hanc in philtris efficacem esse ferunt. vid. Corn. Agrip. l. 1. de occult. phil. c. 42. igni verò mandata abolere amorem creditur. Turneb. l. 5. c. 8. q In Stygiis his Nudipedalibus sinistrum Pedem nudabant. r In sacris nihil esse ligatum decet, præcipuè quæ amori solvendo fiunt. s Non pari amore sibi mutuò respondentes. t Descriptio somni placida, divina, inquit Scaliger, l. 4. Poet. c. 9. & l. 5. c. 6. & eloquentiæ florum manipulis adspersa. u Pisces. x Feræ.

Solvitur in somnos, oculísve aut pectore noctem
Accipit. y *ingeminant curæ, rursúsque resurgens*
Sævit amor, magnóque irarum fluctuat æstu.
Sic adeò insistit, secúmque ita corde volutat.
En, quid agam? z *rursúsne procos irrisa priores*
Experiar? Nomadúmque petam connubia supplex,
Quos ego sum toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur classes, atque a *ultima Teucrûm*
a *Jussa sequar:* b *quia ne auxilio juvat antè levatos,*
Et benè apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem (fac velle) sinet? ratibúsque superbis
Irrisam accipiet? nescis heu perdita, nec dum
c *Laomedonteæ sentis perjuria gentis?*
Quid tum? d *sola fuga nautas comitabor* e *ovanteis?*
An Tyriis, omníque manu stipata meorum
Insequar? & quos Sidonia f *vix urbe revelli,*
Rursus agam pelago? & ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es, ferróque averte dolorem.
Tu lacrymis evicta meis, tu prima furentem
His germana malis oneras, atque objicis g *hosti.*
Non licuit thalami expertem sine crimine vitam
Degere, h *more feræ? tales nec tangere* i *curas?*
k *Non servata fides cineri, promissa Sichæo.*
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Æneas celsa in puppi, jam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus jam ritè paratis.
Huic se forma Dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursúsque ita visa monere est,
Omnia Mercurio similis, vocémque colorémque,
Et crines flavos, & membra decora juventæ.
Nate deâ, potes hoc sub casu ducere somnos?
Nec quæ circumstent te deinde pericula cernis
Demens? nec l *Zephyros audis spirare secundos?*
Illa dolos, dirúmque nefas in pectore versat,
Certa mori, varióque irarum fluctuat æstu.
Non fugis hinc m *præceps, dum præcipitare potestas?*

y Se. vel ingeminantur.

z Rejectáne & relicta ab Ænea, referam me ad Hiarbam Ductorésque alios, quos procus priùs aspernata sum?

a Abitum à Diis imperatum. An? responsa & imperia ultima.

b An quòd ita gratos eos & auxilii memores experta sum. *Ironicè.*

c Trojanæ. invidiosè, à Laomedonte, quem superbiâ perfidiâ, & perjurio referunt. is autem Neptunum & Apollinem pacta de condendis Trojæ mœnibus mercede fraudavit.

d Emphatica omnia.

e Lætos quasi de me reportata victoria triumphantes.

f Quia non convenirent nisi metu aut odio tyranni compulsi. Quis enim aliter patriam desereret? Scalig.

g Hospiti. ut supra, & mox, *advena.*

h Quid enim aptius ad excusandum, quàm ostendere vitam illam quam optabat, esse ferarum ac brutorum vitam, hanc autem hominum, ac propterea non damnandam? *ἔννοιαν* hanc figuram Græci, Scaliger, *Innuitionem* vocat 79. c. 3. l. poet. cujus hanc explicationem ibi adfert. Sunt qui allusum volunt ad singularem aliquam feram, quæ amisso conjuge nulli in posterum jungatur.

i Amoris.

k Fides promissa Sichæo non servata cineri ejus. Alii pro *Sichæis*. l Ventos Synecch. m Festinus.

Jam

Jam mare turbari [n] *trabibus, sævásque videbis*
Collucere faces, jam fervĕrĕ litora flammis:
Si te his attigerit terris aurora morantem.
Eja age, rumpe moras. varium, & mutabile semper
Femina. *sic fatus, nocti se immiscuit atræ.*
Tum verò Æneas subitis exterritus umbris,
Corripit è somno corpus, sociósque [o] *fatigat.*
Præcipites vigilate viri, & considite transtris,
Solvite vela citi. Deus æthere missus ab alto
Festinare fugam, tortósque incidere funes,
Ecce iterum stimulat. sequimur te, sancte deorum
[p] *Quisquis es, imperioq;* [q] *iterum paremus ovantes.*
Adsis ô, placidúsque juves, & [r] *sidera cœlo*
Dextra feras. dixit: vagináque eripit ensem
[s] *Fulmineum, strictóque ferit retinacula ferro.*
Idem omnes simul ardor habet: rapiúntque, ruúntque,
[*] *Litora deseruere: latet sub classibus æquor.*
Annixi torquent spumas, & cærula verrunt.
Et jam prima novo spargebat lumine terras
[t] *Tithoni croceum linquens Aurora cubile.*
Regina è speculis, ut primùm albescere lucem
Vidit, & [u] *æquatis classem procedere velis,*
Litoráque, & vacuos sensit sine remige portus:
Térque, quatérque manu pectus percussa decorum,
Flaventésque [x] *abscissa comas.* [y] *Proh Jupiter, ibit*
Hic (ait) & nostris illuserit advena regnis?
Non arma expedient? totáque ex urbe sequentur?
[*] *Diripiéntque rates alii navalibus? ite,*
Ferte, citi flammas, date vela, impellite remos.
Quid loquor? aut ubi sum? quę mentē insania mutat?
Infelix Dido, nunc te fata impia tangunt.
[z] *Tum decuit, cùm sceptra dabas. en dextra fidésque,*
Quem secum patrios, [a] *aiunt, portare Penates,*
Quem subiisse humeris confectum ætate parentem.
[b] *Non potui abreptum divellere corpus? & undis*

n Ratibus, ut vos insequuti adoriantur propter illud infra. *Non arma expedient, totáque ex urbe sequentur? Diripiéntque rates alii navalibus?* Sunt qui distinguunt post *turbari*, & *trabes* intelligunt *faces*. Quibus non assentio. neque enim bis tantum poeta dixisset idem: nec conjunctio enclitica placet in secundâ voce, ad *sævas*.

o Vrget, excitat.

p Formula ex religione veterum, ne Deum alium pro alio nominarent. Agel. l. 2. c. 28.

q Vt antè paratis omnibus ad fugam: sic nunc celeri fugâ.

r Ventos & navigationem prosperam ex siderum ortu vel occasu.

s Instar fulminis vibratum cum splendore, & rapidè cum dicto retinacula rescindentem.

* Trepidationi & Brachyologiæ concinunt dactyli accumulati.

t Supra, *Oceanum interea surgens Aurora reliquit.* allusum ad fabulosum Tithoni & Auroræ conjugium.

u Junctis frontibus, & rostris æquatis, ut 5. l. Alii. Ego, *Secundo vento* sinum implente, velis paribus, neutro scilicet pede veli producto ad captandos ventos à latere. l. 5 Æquatæ spirant auræ.

x Doloris impotentiâ comas avellens.

y Oratio affectuum varietate vehemens. nunc concitata, mox sedata; furore, imprecationibus; vaticiniis ex interrupto mista. z Olim hæc provisa esse oportuit, cùm sceptra. a Ironicè, ad elevandam pietatis creditæ fidem. b Allusum ad fabulas Penthei, Absyrti, Ityos, Orphei, Baccharum; Atrei & Thyestæ. de quibus consulendi Mythologi.

Spargere?

Spargere? non socios? non ipsum absumere ferro
Ascanium? patriisq; epulandum apponere mensis?
[c] *Verùm anceps pugnæ fuerat fortuna:* [d] *fuisset:*
Quem metui moritura? faces in [e] *castra tulissem,*
Implêssemque foros flammis: natúmque, patrémque
Cum genere extinxêm: memet super ipsa dedissem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras:
Túque harum interpres curarum, & [f] conscia Juno
[g] *Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbes,*
Et [h] *diræ ultrices, & dii morientis Elisæ,*
Accipite hæc: [i] *meritúmque malis advertite numen,*
Et nostras audite preces. [k] *si tangere portus*
Infandum caput, ac terris adnare necesse est:
Et si fata Jovis poscunt, hic [l] *terminus hæret:*
At bello [m] *audacis populi vexatus & armis,*
Finibus extorris, [n] *complexu avulsus Iüli,*
Auxilium imploret, videátque indigna suorum
Funera: nec cùm se sub leges [o] *pacis iniquæ*
Tradiderit, regno, aut optata luce fruatur:
Sed cadat ante diem, [p] *mediáque inhumatus arenâ.*
Hæc precor, hanc vocem extremam [q] *cũ sanguine fũdo.*
Tum vos ô Tyrii stirpem, & genus omne futurum
Exercete odiis, cinerique hæc mittite nostro
[r] *Munera.* [s] *nullus amor populis, nec fœdera sunto.*
Exoriare [t] *aliquis nostris ex ossibus ultor,*
Qui face Dardanios, ferróque sequare colonos,
Nunc, olim, quocunque dabunt se tempore vires,
Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Imprecor, arma armis: pugnent ipsiq; nepotes.
Hæc ait: & partes animum versabat in omneis,
Invisam quærens, quàm primùm abrumpere lucem.
Tum breviter Barcen nutricem affata Sichæi,
(Namque suam patriâ antiqua cinis ater habebat)
Annam, chara mihi nutrix, huc siste sororem:
Dic corpus properet fluviali [u] *spargere lymphâ,*
Et pecudes secum, & monstrata piacula ducat:
Sic veniat, túque ipsa pia tege tempora vittâ:

c Prolepsis.
d Concessio, ex desperatione.
e Navalia, classem; vel simpl. castra.
f Conciliatrix, & pronuba Juno. & conscius æther Connubii, supra h. lib.
g A veneficis ululatu invocata in nocturnis sacris per trivia. unde [illegible], trivia. in memoriam Proserpinæ raptæ & a matre cum ululatu quæsitæ.
h Furiæ.
i Advertite numen vestrum [illegible] perfidos hosce prout merentur.
k Imprecationes has Elisæ comparat cum diris Polyphemi ex 9. Odyss. Scaliger. l. 5. poet. 3. c. & 13.
l Fixi [illegible] fati terminus [illegible] alte depactus.
m Rutulorum.
n Quod evenit, ubi relictis cum Iülo castris Evandrum Æneas adiit auxiliam petiturus, inde Tarchontem. 8. l. Æn.
o Cujus fœdere mansit victis nomen, et in Latinorum nomen gens victrix cessit vide quæ ad 12. l. sub initio, [illegible] Latinum.
p Æneas tertio anno in prælio contra Mezentium [illegible] disparuit, mersus [illegible], in Numicio fl.
q [illegible] meo sanguine.
r Inferias, parentalia.
s Alludit ad Punica bella, & fidem fluxam.
t Annibalem innuit, cujus bello etiam intra Italiæ viscera res Romanorum graviter fuit [illegible].
u Diis inferis sacrificantes aspergebantur; superis abluebantur.

x *Sacra*

x *Sacra Jovi Stygio, quæ ritè incepta paravi,*
Perficere est animus, finémque imponere curis,
Dardaniiq; y rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait: illa gradum studio celerabat z *anili.*
At trepida, & cœptis immanibus effera Dido
Sanguineam volvens aciem, maculísque trementes
Interfusa genas, & pallida morte futurâ,
a *Interiora domus irrumpit limina, & altos*
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, b *non hos quæsitum munus in usus.*
Hîc postquam Iliacas vestes, notúmque cubile
Conspexit, paulùm lacrymis & mente morata,
Incubuitque toro, dixitq; novissima verba.
c *Dulces exuviæ, dum fata deúsque sinebant,*
Accipite hanc animam, méque his exolvite curis.
Vixi, & d *quem dederat cursum fortuna, peregi:*
Et nunc e *magna mei sub terras ibit* f *imago.*
Urbem præclaram statui: mea mœnia vidi:
Ulta virum, g *pœnas inimico à fratre recepi:*
Felix, heu nimium felix, si litora tantùm
Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.
Dixit: & os impressa toro, Moriemur inultæ?
Sed moriamur, ait: sic, sic juvat ire sub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & nostræ secum ferat omina mortis.
Dixerat. atque illam media inter talia ferro
Collapsam aspiciunt comites, ensémque cruore
Spumantem, sparsásque manus. it clamor ad alta
Atria. concussam bacchatur fama per urbem.
Lamentis, gemituque, & femineo ululatu
Tecta fremunt, resonat magnis plangoribus æther.
☞ *Non aliter quàm si immissis ruat hostibus omnis*
Carthago, aut antiqua Tyros, flammæq; furentes
Culmina pérque hominum volvantur, pérque Deorum.
Audiit exanimis, trepidóque exterrita cursu,
Unguibus ora soror fœdans & pectora pugnis,

x Quæ, Maga indicârat expiando & solvendo amori accommoda.
y Rogum, in quo Æneæ imago, ensis & exuviæ, incendere.
z Testudineo sc. quo tamen posset. Tot mandata, tot moræ huc spectant, ut Didoni spacium sit peragendi quod destinarat.
a Supra, *pyram tecto interiore* erexerat. & *penetrali in sede.*
b Non relictum ab Ænea, quo sibi mortem consciscceret Dido.
c Vide Scal. 3. l. Poet. c. 23.
d Non quem indulget Natura annorum 120. non quem Fatum, annorum 90. spacium: sed quem fortuitus casus infra, *Sed misera ante diem, subitoque accensa furore.*
e An quia corporis angustiis exuta, latiùs se iam extendit aërea? an ex terrore eorum quibus objectæ umbræ augustæ & usitatis majores videbantur. De Creusa 2. l. *Et notâ major imago.*
f Animæ idolum. *Acherusia templa Nam neque permanant animæ, neque corpora nostra, Sed quædam simulachra modis pallentia miris.* Lucret. lib. 1. ex Ennio. 1. Annal. Verùm de tribus animæ vehiculis, æthereo sc. corpusculo i. spiritu; animæ umbrâ; & animæ idolo, lege quæ Cæl. Lib. 17. Cap. 16.
g Cives subducti, atque *asportabantur avari Pygmalionis opes*, quarum causâ Sichæum interfecerat. 1. Æn.

Per

Per medios ruit, ac morientem [h] *nomine clamat.*
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes, aræq; parabant?
Quid primùm deserta querar? comitémne sororem
Sprevisti moriens? eadem me ad fata vocâsses:
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriósque vocavi
Voce Deos, sic te ut [i] *positâ, crudelis abessem?*
Extinxti te, méque soror, populúmque, [k] *patrésque*
Sidonios, urbémque tuam. date, vulnera lymphis
Abluam, & extremus si quis super halitus errat,
[l] *Ore legam. sic fata,* [m] *gradus evaserat altos,*
Semianiméмque sinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa graves oculos conata attollere, rursus
Deficit: infixum stridet sub pectore vulnus.
Ter sese attollens, cubitóque innixa levavit:
Ter revoluta toro est, oculísque errantibus alto
Quæsivit cœlo lucem, [n] *ingemuitque repertâ.*
Tum Juno omnipotens longum miserata dolorem,
Difficilesque abitus, [o] *Irim demisit Olympo,*
Quæ luctantem animam, nexósque resolveret artus.
Nam [p] *quia nec fato, merita nec morte peribat,*
Sed misera ante diem, subitóque accensa furore:
[q] *Nondum illi flavum Proserpina vertice crinem*
Abstulerat, Stygióque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris [r] *croceis per cœlum roscida pennis,*
Mille trahens varios adverso sole colores,
Devolat, & supra caput astitit. [s] *hunc ego Diti*
Sacrum jussa fero, téque isto corpore solvo.
Sic ait, & dextra crinem secat. omnis & unà
Dilapsus calor, atque [t] *in ventos vita recessit.*

h Vt nomine citata rediret, si quid vitalis spiritus interclusum superesset.

i Quasi ad mortem compositâ. vox funebris.

k Senatum.

l More veterum, apud quos parens, proximus, cognatus, aut amicus intimus expirantem deosculatus extremum halitum & fugientem ore animam excepit.

m Per quos ad fastigium pyræ ascendebatur. hæc autem in conum surgebat, pro dignitate personæ celsior, aut humilior.

n An quia vitam dudum pertæsa etiamdum odit? an quia amissæ jam pœnitet? ut l. 6. *qui sibi lethum Insontes peperere manu, lucémque perosi Projecere animas. quàm vellent æthere in alto Nunc & pauperiem & duros perferre labores.*

o Junonis. i. aëris nuncium.

p Quia nec fatalem adimplesset vitæ periodum (supra ad versum *Vixi, & quem dederat cursum fortuna*) nec scelus aliquod admisisset morte adactâ dignū, sed furore amoris impulsa. q Ex superstitione veterum, quibus persuasum, eos qui morti essent proximi, à Proserpinâ primùm tonderi, & his quasi primitiis Orco auctorari. Euripides de Alceltide, Ἱερὸς γὰρ οὗτος τῶν κατὰ χθονὸς θεῶν, &c. A ritu sacrificiorum sumptum, ubi victimis abscissæ capitis setæ in ignem projiciebantur. r Rite omnia, & ex ratione Physica. Est n. Iris, arcus apparens varicolor a lumine Solis oppositi refracto in nube aquosâ, concavâ, & in pluviam resolvi paratâ. s Crinem. t Ex opinione eorum, qui animam aërem esse dicunt, adeòque evanescere.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS
LIBER V.

ARGUMENTUM.

Æneas, relictâ Carthagine, in Italiam navigans, vi tempestatis in Siciliam defertur: ubi ab Aceste benignè exceptus, manibus Anchisæ patris, quem superiori anno, eodem die, apud Drepanum sepeliverat, anniversarium sacrum facit, ludosque apud tumulum ejus instituit, suáque victoribus præmia decernit. Navali certamine vincit Cloanthus. Euryalus, Nisi dolo, cursu superat. Entellus senex Daretem juveniliter se jactantem cæstu vincit. Sagittandi peritia superat Eurytion: prima tamen præmia, ætatis dignitatisque habitâ ratione, Acestæ decernuntur, cujus sagitta in aërem emissa subitò exarserat. Ascanius in honorem Anchisæ avi cum primæ nobilitatis pueris equestres ludos pugnámque imaginariam exhibet. Interea Trojanæ mulieres, hortatu Iridis, longæque navigationis tædio, ignem in classem conjiciunt, quatuorque naves exurunt: cæteræ subitâ à Iove immissâ pluviâ, incendio sunt ereptæ. Nocte sequenti Anchises Æneæ filio in somnis apparens, Iovis verbis admonet, ut Nautæ consilium sequutus, mulieres, imbellésque senes in Siciliâ relinquat, ipse cum juventutis robore, integræque ætatis flore in Italiam naviget: Sibyllæque inprimis antrum adeat: illius enim ductu se in campos Elysios esse venturum, ubi & posteritatis suæ seriem omniúmque instantium bellorum discat eventum. Monitis itaque paternis morem gerens, Æneas oppidum in Siciliâ condit, nomine Acestam: eò & matrum & senum bello inutilium coloniam transcribit: ipse cum exercitus robore Italiam petit. Interim Neptunus, Veneris precibus exoratus, naviganti Aeneæ mare tutum præstat. Palinurus in tantâ securitate somno succumbens, unà cum gubernaculo in mare excutitur: ejusque vicem supplet Aeneas.

INterea medium Æneas jam classe tenebat
Certus iter, fluctúsque a atros Aquilone secabat;
Mœnia respiciens, quæ jam infelicis Elisæ
Collucent flammis. quæ tantum accenderit ignem
Causa latet, duri magno sed amore dolores

a Austro spirante, mare videri glaucum & cæruleum; Aquilone obscurum, atrumque refert Agellius l. 2. c. 30. citatque Arist. probl. ult. 26. sect.

Polluto,

Polluto, notúmque furens quid femina possit,
Triste per b augurium Teucrorum pectora ducunt.
c Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla
Occurrit tellus, maria undique, & undique cœlum:
Olli cæruleus supra caput astitit imber,
d Noctem, hyemémque ferens: & inhorruit unda tenebris.
Ipse gubernator puppi Palinurus ab altâ:
Heu e quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve, Pater Neptune, paras? sic deinde loquutus,
f Colligere arma jubet, validísque incumbere remis:
Obliquátque sinus in ventum, ac talia fatur.
Magnanime Ænea, non si mihi Jupiter author
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cœlo.
Mutati g transversa fremunt, & vespere ab atro
Consurgunt venti: atque h in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contrà, neque tendere tantum
Sufficimus. superat quoniam fortuna, sequamur:
Quóque vocat, vertamus iter. nec litora longè
Fida reor fraterna i Erycis, portúsque Sicanos:
Si modò rite memor k servata remetior astra.
Tum pius Æneas: Equidem sic poscere ventos
Jamdudum, & frustrà cerno te tendere contrà.
Flecte viam velis. an sit mihi gratior ulla,
Quóque magis fessas optem dimittere naves,
Quàm quæ l Dardanium tellus mihi servat l Acestem,
Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa?
Hæc ubi dicta, petunt portus, & vela m secundi
Intendunt Zephyri; fertur cita gurgite classis,
Et tandem læti n notæ advertuntur arenæ.
At procul excelso miratus vertice o montis
Adventum, sociásque rates, occurrit Acestes,
Horridus in jaculis, & pelle p Libystidis ursæ:
q Troïa Criniso conceptum flumine q mater
Quem genuit. veterum non immemor ille parentum
Gratatur r reduces, & r gaza lætus r agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
Postera cùm primo stellas oriente fugârat

Clara

b Conjecturam, sinistri quidpiam accidisse vitæ aut rebus Didonis.
c *Postquam altum tenuere rates* eosdem ferè versus quatuor v. l. 3.
d Tenebras & tempestatem.
e Cur. lege Erythræum in indice asserentem hanc lectionem contra aliorum *quidnam* vel *quianam*.
f Contrahere vela: funes, rudentes. ὅπλα. non, omnino colligere. sequitur enim *Obliquatque sinus in ventum.*
g Carthagine nolventes, æquatis velis & vento secundo processerant. ventus autem mutatus, transversim ab Occasu jam fremit.
h Aër extenuatus in sublime fertur, concretus in nubem cogitur. Cic. 2. De Nat. Deorum.
i Qui Veneris & Butæ filius. cui in regno Siciliæ successit Acestes.
k Ante tempestatem observata.
l Filium Egestæ Hippotis Trojani filiæ, ex Criniso Siciliæ fl. ut, mox, q.
m Jam à puppe adspirantes divertentibus in Siciliam.
n Huc enim appulerant, hinc solverant, anno priore.
o Promontorii Drepani, quo appulisse Æneam scribit Dionysius.
p Non parvæ hic inter Criticos dividuæ, hos defendentes, illos oppugnantes Plinium. qui cc. 35. & 58. l. 8. ursos in Africa gigni negat. ursos itaque Libycos contendit Lipsius esse leones. quem lege l. 2 Electorum. c. 4.
q Egesta, ut modò, nota l.
r Apparatu tenui & planè rustico.

Clara dies, socios in cœtum litore ab omni
Advocat Æneas, tumulíque ex aggere fatur:
Dardanidæ magni, [s] genus alto à sanguine divûm,
Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo relliquias, divinique ossa parentis
[t] *Condidimus terra, mœstásque sacravimus aras.*
Jámque dies (ni fallor) adest, quem semper [u] acerbum,
Semper [x] honoratum (sic dii voluistis) habebo.
Hunc ego Getulis agerem si Syrtibus exul,
Argolicóve mari deprensus & urbe [y] Mycenæ:
[z] *Annua vota tamen, solennésque ordine [z] pompas*
[z] *Exequerer, [z] strueremque [z] suis [a] altaria [z] donis.*
Nunc ultrò ad cineres ipsius & ossa parentis
(Haud equidem sine mente reor, sine numine divûm)
Adsumus, & portus delati intramus amicos.
Ergo agite, & cuncti [b] lætum celebremus honorem:
[c] *Poscamus ventos, atque hæc mea sacra quotannis*
Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Troja generatus Acestes
Dat numero capita [d] in naves, adhibete Penates
Et patrios epulis, & quos colit hospes Acestes.
Præterea, si [e] nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem,
Prima citæ Teucris ponam [f] certamina classis;
Quique pedum cursu valet, & qui viribus audax;
[g] *Seu [h] crudo fidit pugnam committere [h] cæstu:*
Aut jaculo incedit melior, levibúsve sagittis;
Cuncti adsint, meritæque expectent præmia palmæ.
[i] *Ore favete omnes, & [k] cingite tempora ramis.*
Sic fatus, velat [l] materna tempora myrto.
[m] *Hoc Helymus facit, hoc ævi maturus Acestes,*
Hoc puer Ascanius: sequitur quos cætera pubes.

s Oriundum à Dardano Jovis & Electræ filio.
t Anchisem alii in Sicilia obiisse ferunt, alii in Atho monte: inde ossa & cineres in Siciliam delatas.
u Ob amissi patris memoriam.
x Relati in Deos cultu & parentalibus solennem.
y Emphaticè, ubi regnavit Agamemnon ipse. Et *Mycenæ* in Singulari posuit pro Mycenarum. Alii leg. *Mycenis*.
z Signatè omnia ad *funera & exequias*.
a Vinorum, honoratorum Manes geminis aris consecrabat antiquitas.
b Nos læti. vel quo lætatur Anchises in Deos relatus. à quo——
c——— Poscamus navigationem prosperam in Italiam, ubi urbe constitutâ & templis dicatis anniversario honore numen illius colamus.
d In singulas naves.
e Cum respectu ad Rom. ritus, apud quos defunctus per septem dies adservabatur domi positus, octavo cremabatur, nono reliquiæ sepeliebantur. Hinc Novendiales feriæ, epulæ, ludi.
f Expressa hæc certamina ex Hom. Il. 23.
g Cùm ex ordine certaminum seq. tum ex virium fiduciâ quæ cæstuum pugnæ suo quasi jure convenit, duos hosce versus nec sine autoritate vet. codicum transponere ausus sum. h E corio bubulo crudo, vel cruento potiùs à pugnâ. ut infra. Apollon. l. 2. ὠμούς ἱμάντας dixit. i Sacro silentio hoc agite, taciti precamini: nec minùs sacerdotis præeuntis preces conceptis verbis iterate. Ovid. 15. Met. *Verba sacerdotis referunt geminata, piúmque Æneadæ præstant & mente & voce favorem.* k Ex more celebrantium ludos, festa & sacra. l Veneri sacrâ. m Hoc idem faciunt duces populi; viri, senes, pueri; Troes, Siculi.

Ille è concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magna medius comitante catervâ,
Hic [n] *duo ritè mero libans* [o] *carchesia Baccho*
[p] *Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro,*
Purpureósque jacit [q] *flores, ac talia fatur.*
Salve, sancte parens, [r] *iterum salvete, recepti*
[s] *Nequicquam cineres,* [t] *animæque* [u] *umbræque paternæ;*
Non licuit fines Italos fataliáque arva,
Nec tecum Ausonium, quicunque est, quærere Tybrim.
Dixerat hæc: adytis cùm lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina traxit,
Amplexus placidè tumulum, lapsúsque per aras:
Cæruleæ cui terga notæ, maculosus & auro
Squamam incendebat fulgor. * *ceu nubibus arcus*
Mille trahit varios adverso sole colores.
Obstupuit visu Æneas: ille agmine longo
Tandem inter pateras [x] *& levia pocula serpens,*
Libavítque dapes, rursúsque innoxius imo
Successit tumulo, & depasta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
Incertus [y] *geniúmne loci,* [z] *famulúmne parentis*
Esse putet. cædit quinas de more [a] *bidentes,*
Tótque [a] *sues, totidem nigrantes terga* [a] *juvencos:*
Vináque fundebat pateris, animámque vocabat
Anchisæ magni, manésque Acheronte remissos.
Nec non & socii, quæ cuique est copia, læti
Dona ferunt, onerántque aras, mactántque juvencos.
Ordine ahena locant alii, fusique per herbam
Subjiciunt verubus prunas, & viscera torrent.
Expectata dies aderat, nonámque serenâ
Auroram [b] *Phaëthontis equi jam luce vehebant:*
Famáque finitimos & clari nomen Acestæ
Excierat. læto complerant litora cœtu
Visuri Æneadas; pars & certare parati.
Munera principio ante oculos, circóque locantur.

n Duæ enim positæ fuerant aræ. supra.
o Pocula ansata, & ad formam carchesii quæ summa pars mali.
p Hinc χοαὶ dictæ inferiæ, ex vino meraco, lacte, sanguine victimarum.
q Rosas, qui Veneris flores; aut etiam alios.
r Quos jam secundò revisimus & salutamus. Nisi respicere videatur ad cineres Anchisæ à Diomede ablatos, quos ab oraculo monitus postea restituit.
s Rationem hujus vocis reddent duo seq. versus.
t Ex opinione Platonicorum duas animas statuentium, rationalem & sensitivam. vel etiam quatuor, secundum alios, vegetativam, vitalem, sensualem, intellectualem. Cœl. l. 15. c. 23.
u Animas Heroum in aëre habitare, umbras in sepulchris degere, idola ad inferos descendere credebat antiquitas.
* De Iride, vide quæ ad lib. 4. sub fine.
x Et ipse levi lapsu proserpens.
y Deum Topicum, quem regionibus, urbibus, locis omnibus Genium assignabat veterum superstitio.
z Heroibus & in Deos relatis suæ erant minores potestates & ministræ, quos Famulos vocabant. Atque hi ut plurimùm angues, quos tamen ex medulla hominum in sepulchris gigni tradunt physici.

a Allusum ad Suovetaurilia Rom. b Solis. Ἠέλιος φαέθων ἐπιδέρκεται. Hom. 11. Odyss. de Solis filio Phaëthonte & equis Solis Ovid. 2. Met.

In medio: sacri c tripodes, viridesq; coronæ,
Et d palmæ, pretium victoribus, armáque, & ostro
Perfusæ vestes, argenti aurique talenta.
Et tuba commissos medio canit aggere ludos.
Prima e pares ineunt gravibus certamina remis
Quatuor ex omni delectæ classe carinæ.
Velocem Mnestheus agit acri remige f Pristin,
Mox Italus Mnestheus, genus à quo nomine g Memmi:
Ingentemq; Gyas ingenti mole Chimæram,
i Vrbis opus: h triplici pubes quam Dardana versu
Impellunt: h terno consurgunt ordine remi.
Sergestúsque, domus tenet à quo g Sergia nomen,
k Centauro invehitur magna: Scylláque Cloanthus
Cærulea: genus unde tibi Romane g Cluenti.
Est procul in pelago saxum, spumantia contra
Litera, l quod tumidis submersum tunditur olim
Fluctibus, hyberni condunt ubi sidera Cori:
Tranquillo silet, immotáque attollitur undâ
Campus, & apricis statio gratissima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Constituit, signum nautis, pater: m unde reverti
Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt: ipsiq; in puppibus auro
n Ductores longe effulgent, ostróq; decori.
Cætera populea velatur fronde juventus:
Nudatosq; humeros oleo perfusa nitescit.
Considunt transtris. o intentáque brachia remis

c Tripodes vasa erant ut plurimum ahenea, ansata et tribus innixa pedibus, alii ἐμπυριβῆται, ad aquam calefaciendam λοετροχόοι balneatores: alii ἄπυροι, ad miscendum vinum Athenæus. l. 2 c. 19. Hi in certaminibus proponebantur *præmia fortium*. i. victorū: Hor. 4. l. od. 8. Hom. 23. Il. Erant & dona principum. Il. 9. Agamemnon Achilli promittit septē tripodas. Quin & Diis suspendebantur ἀναθήματα, unde *sacri* dicti. De tripode Pythio, vide quæ 3. l. diximus ad, *Quæ tripodas, Clarii laurus*.
d Rami è palmâ.
e Vtcunque mole aut pondere inter se impares instruebantur tamen remis, ut essent pares. *matched. Scylla*, infra, *melior remis, sed pondere tarda*.
f A forma qua referebat marinam belluam ceu balenam quæ *Pistris* dicitur aut *pistrix*. Vel ab insigni navis, ut in ceteris hisce, & l. 10. Tritone, Tigride, Apolline &c.
g Hæc in honorem familiarum Memmiæ, Sergiæ, Cluentiæ, quæ antiquitatem referant ad Æneam & Trojanos. h Triremes innuere videtur. Αναχρονισμὸς. Namq; Corinthi diu post excidium Trojæ primam triremem invenit Aminocles. De remorum ordinibus nihil certi Statuunt, qui fuse de re navali scripserunt. apud quos θρανῖται, ζυγῖται, θαλαμῖται conficiunt remigum ordinem in altum surgentiū, summum, medium, imum, quæ in ἤρης exire voluut, ut τριήρης; quæ verò à numero remorum in longum extenduntur, in ορ... ut πεντηκόντορος. Videantur Laz. Bayfius de re Navali. Jos. Scaliger ad Eusebium pag. 61. Willebr Snellius in præfatione ad Tiphyn Bat. Tho. Rivius l. 3 hist. nav. c. 37. &c. i Ad instar urbis. Vel, cujus ædificationem & impensam urbi imperatam credas. De ingenti navium mole, quas fabricavit Ptolemæus Philopater & alii; legatur Athenæus l. 5. Deipnosoph. c. 9. k Navi, sc. *Magna* autem particulæ βȣ vim habere, atque hinc galeam quam vocant Venetam *Bucentoro* dictam volunt. adi Josephi Laurentii dissertationem secundam Polymathiæ ad Clariss. Dominicum Molinum. l Quod subinde fluctibus obruitur, ubi per hiemem, sidera occidentia, vel etiam ventos ab Occasu tempestuosum est mare, placido contrà mari eminet, &c. m Vnde, signo audito, à carceribus effundantur, rectâ lineâ. n Domini, duces, *Owners*, *Captaines*.

o Intenti expectant signum: exultantiaq́; haurit
Corda pavor pulsans, laudúmque arrecta cupido.
Inde ubi clara dedit sonitum tuba, p finibus omnes
(Haud mora) prosiluere suis: ferit æthera q clamor
Nauticus: adductis spumant freta versa lacertis.
Infindunt pariter sulcos: totúmque dehiscit
Convulsum remis, r rostris stridentibus æquor.
s Non tam præcipites bijugo certamine campum
Corripuere, ruúntque effusi carcere currus:
Nec sic immissis aurigæ t undantia lora
Concussere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plausu, fremitúque virûm, u studiísque faventûm
Consonat omne nemus: vocemq́; inclusa volutant
Litora: pulsati colles clamore resultant.
Effugit ante alios, primúsque elabitur undis
x Turbâ inter fremitúmq; Gyas. quē deinde Cloanthus
Consequitur, melior remis, sed pondere pinus
Tarda y tenet. post hos z æquo discrimine Pristis
Centaurúsque locum tendunt superare priorem.
Et nunc Pristis a abit, nunc victam præterit ingens
Centaurus: nunc unà ambæ, junctísque feruntur
Frontibus, & longæ sulcant vada salsa carinæ.
Jámque propinquabant scopulo, metamq́; tenebant,
Cùm b princeps medióque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis compellat voce Menœten:
Quò tantum mihi dexter abis? huc dirige cursum:
c Litus ama, & d lævas stringat sine palmula cautes:
Altum alii teneant. Dixit: sed e cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet f ad undas.
Quò diversus abis? iterum, pete saxa, Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat: & ecce Cloanthum
Respicit instantem tergo, & propiora tenentem.
Ille inter navémque Gyæ, scopulósque sonantes
Radit iter lævum interior, subitúsque priorem

o Suavis (inquit Scaliger 4.l. Poet. c. 29) ταυτότης, ad exprimendam intentionem. habentes brachia intenta & in statione parata remiges intenti expectant signum. Aliis placet hæc constr. Brachia remigum intenta expectant signum intenti remis .i. Portisculi. Ennius apud Nonium, *tonsaque tenentes Parerent, expectarent portisculus signum cùm dare cœpisset.*

p Carceribus.

q Κέλευσμα.

r Al. *rostrisque tridentibus.* propter antiquarum navium rostra trifida. *spumas vomit ære tridenti.* Val. Flacc. 1. l.

s Hæc cum Homericis Il. 23. comparat Macrob. l. 5. Sat. c. 11. & Scal. 5. Poet. c. 3. vide & extremos versus l. 1. Georg.

t Laxa, effusa, fluitantia collis. 12. l. *manibusque undantes flectit habenas.*

u Plausui, fremitui, studiis faventûm respondent nemus consonans, litora vocem volutantia, colles clamore resultantes.

x Inter turbæ strepitum, & faventium hinc inde clamores.

y Moratur.

z Æquatis sc. frontibus, inter se contendentes utra esset prior.

a Al. *habet.* sc. priorem locum. b Primus, & ad tempus victor. c Saxum, in quo meta. d Remi leniter stringant propiores cautes; quò breviore gyro circumflectas metam a lævâ cum viæ compendio devitatam. et in seq. e Procurrentia & sub aquis latentia. f Ad altum, cum viæ dispendio,

Pre-

Præterit, & [g] metis tenet æquora tuta relictis.
Tum verò exarsit juveni dolor ossibus ingens:
Nec lacrymis caruere genæ, segnémque Menœten,
Oblitus decorísque sui [h] sociúmque salutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab altâ.
Ipse gubernâclo rector subit, ipse magister,
Hortatúrque viros, clavúmque ad litora torquet.
At gravis ut fundo vix tandem redditus imo est
Jam senior, madidaq; fluens in veste Menœtes,
Summa petit scopuli, siccaq; in rupe resedit.
Illum & labentem Teucri, & risere natantem,
Et salsos rident revomentem pectore fluctus.
Hîc læta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto Mnesthéòque, Gyan superare morantem.
Sergestus capit ante locum, scopulóque propinquat:
Nec tota tamen ille prior præeunte carinâ:
[i] Parte prior, partem rostro premit æmula Pristis.
At media socios incedens nave per ipsos
Hortatur Mnestheus: Nunc nunc insurgite remis
[k] Hectorei socii, Trojæ quos [l] sorte supremâ
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Getulis [m] Syrtibus usi,
[n] Ioniòque mari, [o] Maleæq; sequacibus undis.
Non jam prima peto Mnestheus: neque vincere certo:
([p] Quanquam ô) sed superent, quibus hoc, Neptune, dedisti.
Extremos pudeat rediisse. hoc vincite cives,
Et prohibete nefas. Olli certamine summo
Procumbunt. vastis tremit ictibus [q] ærea puppis:
Subtrahitúrque [r] solum. Tum creber anhelitus artus,
Aridáque ora quatit, sudor fluit undique rivis.
Attulit ipse viris optatum casus honorem.
Namque furens animi, dum [s] proram ad saxa suburget
Interior, spatioque subit Sergestus iniquo;
Infelix saxis in procurrentibus hæsit.
Concussæ cautes, & acuto in [t] murice remi
Obnixi crepuere, illisaq; prora pependit.
Consurgunt nautæ, & magno clamore morantur:

g Prætervectus scopulos, inoffensâ navi rediturus ad carceres.
h Sociorum, quorum salus hîc & alibi periculum subitura erat, amisso gubernatore. Neque enim placet, quod video quibusdam placere, ut per *socium* in quarto casu intelligat Menœten. propter inelegantiam alterius è geminis encliticis supervacuæ futuræ.
i Prorâ, namque puppim rostro premit Pristis.
k Fortissimi, Hectoris quondam comites.
l In excidio Trojæ.
m *In brevia & Syrtes urgebantur.* 1 lib.
n Cujus *proni verrebant certantibus æquora remis.* l. 3.
o Μάλεα vel Μαλεία Laconiæ est promontorium, cujus cautes in mare procurrunt per V M. passuum. sequaces hinc & Syrticæ undæ incautos impediunt absorbéntque.
p Ἀποσιώπησις modesta.
q Rostro æreo armata.
r τὸ ὑποκείμενον. sic navibus mare, solum est; stellis cœlum *Astra tenent cœleste solum.* Ov. 1. Met.
s Quò brevioris cursus compendio saxum circumflecteret. suprà Gyas idem voluit.
t Saxo aspero & acuto, cochleam illam marinam referente.

u Ferratásq; sudes, & acuta cuspide contos
Expediunt, fractósq; legunt in gurgite remos.
At lætus Mnestheus, successúque acrior ipso,
Agmine remorum celeri, ventísque vocatis,
x Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
☞ Qualis spelunca subito commota columba,
Cui domus, & dulces latebroso in y pumice nidi,
Fertur in arva volans, z plausúmque exterrita pennis
Dat tecto ingentem: mox aëre lapsa quieto
Radit iter liquidum, celeres neque commovet alas.
Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat ultima Pristis
Æquora; sic illam fert impetus ipse volantem.
Et primùm in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum, brevibúsque vadis, frustráque vocantem
Auxilia, & fractis discentem currere remis.
Inde Gyan, ipsámque ingenti mole Chimæram
Consequitur. cedit, quoniam spoliata magistro est.
Solus jámque ipso superest in fine Cloanthus:
Quem petit, & summis adnixus viribus urget.
Tum verò ingeminat clamor; cunctíque sequentem
Instigant studiis: resonat clamoribus æther.
Hi proprium decus, & partum indignantur honorem
Ni teneant: vitámque volunt pro laude pacisci.
Hos successus alit; a possunt, quia posse videntur.
b Et fors æquatis cepissent præmia rostris,
Ni palmas ponto tendens utrásque Cloanthus,
Fudissetq; preces, divosq; in vota vocásset.
Dii, quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc c candentem in litore taurum
Constituam ante aras c voti reus, extáque salsos
f Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.
Dixit. cúmque imis sub fluctibus audiit omnis
g Nereïdum, h Phorcíque chorus, Panopæáque virgo:
Et pater ipse manu magna i Portunus euntem

u Al. *Ferratas trudes.*

x Quieta, tuta & expeditiora jam Mnestheo καμπτῆρα emenso & à metâ tanquam à monte descendenti. Navigantium hæc (inquit Plinius de siderum ortu locutus) maximè cursus deprehendunt, in alia adverso, in alia prono mari. l.2.c.70.

y Rupe foraminosâ instar pumicis. vel, pumiceâ rupe.

z Exterrita dat plausum pennis.

a *Plus incipit habere posse, qui plus habet.* Seneca epist. 119.

b Et fortè intrassent unâ portum reversi ad carceres, æquatis rostris, ad æqua præmia, nisi divinam implorasset opem Cloanthus.

c Victorialem. aliàs, Neptuno immolandus erat niger taurus.

e Voti reus est, qui, suscepto sub conditione voto se numini obligat: damnatus, qui suscepta non solvit.

f Ex aruspicum officinâ vox nata. Exta prosecta & porrecta nec non vina libabo, in fluctus; Diis sc. marinis; ut aliis Diis in arâ, mensâ, foco aut terrâ. g Filiarum Nerei I. quarum una Panopœa. h Phorci (qui Neptuni & Theseæ filius Deus quemarinus) chorus, h.e. Nymphæ marinæ. i Idem, Melicerta, et Palæmon, portuum præses.

Im-

Impulit: illa Noto citiùs, volucriq; sagittâ
Ad terram fugit, & portu se condidit alto.
Tum satus Anchisa, cunctis ex k *more vocatis,*
l *Victorem magna præconis voce* l *Cloanthum*
Declarat, viridiq; advelat tempora lauro:
Muneraq; in naves m *ternos* n *aptare juvencos,*
Vinaq;, & o *argenti* p *magnum dat ferre* p *talentũ,*
Ipsis præcipuos ductoribus addit q *honores.*
Victori r *chlamydem auratam, quam plurima circum*
Purpura Mæandro duplici ſ *Melibœa cucurrit:*
Intextúsque t *puer frondosa regius Idâ*
Veloces jaculo cervos cursúque fatigat,
Acer, anhelanti similis: quem præpes ab Idâ
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.
Longævi palmas nequicquam ad sidera tendunt
Custodes, sævítque canum latratus in auras.
At, qui deinde locum tenuit virtute secundum,
Levibus huic hamis consertam, u *auróque trilicem*
Loricam (quam Demoleo detraxerat ipse
Victor, apud rapidum Simoënta sub Iliô alto)
Donat habere viro, decus, & tutamen in armis.
x *Vix illam famuli Phegeus, Sagarísque ferebant*
Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
Demoleus, cursu palantes Troas agebat.
Tertia dona facit, geminos ex ære y *lebetas,*
z *Cymbiaq; argento perfecta, atque aspera signis.*
Jamq; adeò donati omnes, opibúsque superbi,
Puniceis ibant evincti tempora a *tæniis:*
Cùm sævo è scopulo multa vix arte revulsus,
Amissis remis, atque b *ordine debilis uno,*
Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens,
c *Ærea quem obliquum rota transiit, aut gravis ictu*
Seminecem liquit saxo, lacerúmque viator,

k Præcones ludorum gymnicorum coronas imposuerunt victoribus, eorúmque nomina magna voce pronunciarunt Cic. l. 5. epist. 12.
l Ad Scyllam Tyrrhenorum piratarum navim, cujus celeritatem memorat Palæphatus, respexisse poetam vult Snellius in præf. ad Tiphyn Batav.
m Non singulis navibus ternos, sed singulos tribus quæ redierant.
n Alii *optare*.
o Hinc autumant legendum fuisse supra, *argenti aurique talenta*. sed ubi hîc remigibus & navarchis datur talentum argenti, superest illud auri.
p Talentum majus Atticum fuit 8000 drachmarum, nostræ monetæ 250 l.
q Munera honoraria.
r Indumentum Imperatorium & militare, cujus oras gemina prætexta purpurea sinuoso et in se remeabili flexu, ad instar Mæandri Cariæ fl. cinxit.
ſ Ab insula vel urbe Thessaliæ cognomine, purpurâ celebri.
t Ganymedes, quem, dum in Ida monte venaretur, rapuit aquila ales *volucrúmque potens & fulminis heres, Gesturus summo tela trisulca Jovi.* Claudian. præ. 3. l. &c.
u Aureis hamis spirisve consertam, iisque triplici serie connexis.
x Quantus interea Æneas, qui hanc tanto viro victor detraxerat? Scal. l. 3. c. 32.
y Fortibus viris in præmia dari solitos, quos itaque & tripodas esse existimant nonnulli. z Vasa in formam cymbæ nauticæ: cælata & signis ornata. a Vittis aut lemniscis coronatum. Tæniæ propriè sunt extremæ partes vittarum quæ ab infulis vel coronis undantes pendent. b Remigum. c Æreo vel ferreo armata cantho.

Nequicquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardénsque oculis, & sibila colla
Arduus attollens; [d] pars vulnere clauda retentat
Nexantem nodis, séque in sua membra plicantem.
Tali remigio navis se tarda movebat,
Vela facit tamen, & plenis subit [e] ostia velis.
Sergestum Æneas [f] promisso munere donat,
Servatam ob navem lætus, sociósque reductos.
Olli serva datur, [g] operum haud ignara Minervæ,
[h] Cressa genus Pholoë, geminíque sub ubere nati.
Hoc pius Æneas misso certamine, tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis
Cingebant sylvæ, mediáque in valle theatri
Circus erat: quò se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit, extructóque resedit.
Hîc qui fortè velint rapido contendere cursu,
Invitat preciis animos, & præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, mistíque Sicani:
Nisus, & Euryalus primi.
Euryalus formâ insignis viridíque juventâ,
Nisus amore [k] pio pueri. quos deinde sequutus
Regius egregia Priami de stirpe [l] Diores.
Hunc [l] Salius simul, & [l] Patrõ: quorũ alter [m] Acarnã,
Alter ab Arcadia, [n] Tegeæ de sanguine gentis.
Tum duo Trinacrii juvenes, [l] Helymus [l] Panopésque
[o] Assueti sylvis, comites senioris Acestæ:
Multi præterea, quos fama obscura recondit.
Æneas quibus in mediis sic deinde loquutus.
Accipite hæc animis, lætásque advertite mentes.
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
[p] Cnosia bina dabo [q] levato lucida ferro
Spicula, cælatámque argento ferre [r] bipennem.
Omnibus hîc erit unus honos, tres præmia primi
Accipient, flaváque caput nectentur olivâ.
Primus equum phaleris insignem victor habeto:
Alter [s] Amazoniam pharetram, plenámque sagittis
Threiciis: lato quam circum amplectitur auro
Balteus

d Posterior pars saucia.

e Portum. ostia propriè sunt fluminum.

f Uti jusserat eos meritæ expectare præmia palmæ, ita victis solatia non neganda duxit, ut infra. Dareti.

g Lanificii, telæ, texturæ: quæ Minervæ inventa.

h Cretensis genere.

i Erat vallis θεατροειδής, facili, ex omni parte, ascensu acclivis, ad modum theatralis caveæ aut Circi. sic Rhodope est Orpheum Theatrum Ovidio 11. Met. & Martiali spectaculorum l. ep. 21.

k Casto & honesto, Attico & Lacedæmonio, inquit Plutarchus lib. de educat. non Thebano aut Cretensi.

l Nomina hæc non ficta, sed ex historia petita censet Turnebus l. 26. Advers. c. 17.

m Epirota ex Acarnaniæ tractu.

n Arcadiæ oppidi.

o Venatores & nobiles.

p Cretensia. Cnosus civitas Cretæ, quæ sagittariis clara.

q Levigato.

r Securim ancipitem manubrio & argento cælato instructam.

s Quali utuntur Amazones, vel superstitem ex spoliis Amazonum quæ populabundæ Phrygiam invaserant, vel etiam ex iis quæ auxilio Priamo venerant duce Penthesileâ.

Balteus, & tereti subnectit fibula gemmâ.
Tertius Argolica hac galea contentus abito.
Hæc ubi dicta, t locum capiunt: signóque repente
Corripiunt spatia audito: liménque relinquunt
Effusi, nimbo similes, simul ultima u signant.
Primus abit, longéque ante omnia corpora Nisus
Emicat, & ventis & fulminis ocior alis.
Proximus huic, longo sed proximus intervallo,
Insequitur Salius: spatio pòst deinde relicto,
Tertius Euryalus.
Euryalúmque Helymus sequitur: quo deinde sub ipso
Ecce volat, x calcémque terit jam calce Diores,
Incumbens humero: y spatia & si plura supersint,
Transeat elapsus prior, ambiguúmque relinquat.
Jámque fere spatio extremo, fessíque sub ipsum
Finem adventabant: levi cum z sanguine Nisus
Labitur infelix, cæsis ut fortè juvencis
Fusus humum, viridésque super madefecerat herbas.
Hìc juvenis jam victor ovans vestigia presso
Haud tenuit titubata solo, sed pronus in ipso
Concidit, immundóque fimo, z sacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam sese opposuit Salio per lubrica surgens.
a *Ille autem spissa jacuit revolutus arenâ.*
Emicat Euryalus, & munere victor amici
b *Prima tenet, plausúque volat, fremitúque secundo.*
Pòst Helymus subit, & nunc c tertia palma Diores.
Hìc totum caveæ d consessum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet:
Ereptúmque dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrymæq; decoræ,
Gratior & pulchro veniens in corpore virtus.
e *Adjuvat, & magnâ proclamat voce Diores,*
Qui subiit palmæ, frustráque ad præmia venit
Ultima, si primi Salio reddantur honores.
Tum pater Æneas, Vestra, inquit, munera vobis
Certa manent, f pueri, & palmam movet ordine nemo.

t Carcerem, lineam aut signum, *the start.*

u Metam oculis directè intuentur, animo devorant avidi.

x In cursu pari, inquit Scaliger, æquatâ lineâ utriusque calcibus ita dirigebatur, ut calces inter se attererent, &c. l. 5. c. 3. contra Macrobium l. 5. Sat. c. 13. μεταστοιχεὶ & ex æquo, ad latus currens. Adumbratus hic cursus ex Il. 23. ubi & Ajax cecidit.

y Quòd si plus spatii ad metam superfuisset, Diores Helymum, in cursu jam æquum & ambiguum, præversus, à tergo reliquisset.

z Hostiarum quæ, pro more, ante Agonalia cædebantur ut Il. 23.

a Salius.

b Spatia. τὰ πρῶτα

c Tertius victor. *Et certamen erat Corydon cum Thyrside magnum.*

d Spectatores. cum respectu ad caveam theatri.

e Juvat Diores causam Euryali. excludendus sc. à tribus primis præmiis, si modo Salio stet primus locus. Alii distinguunt *in corpore virtus Adjuvat. & magna.*

f Juvenes. ipse Æneas pater.

Me liceat casum misereri [g] insontis amici.
Sic fatus, [h] tergum Getuli immane leonis
Dat Salio, villis onerosum, atque unguibus aureis:
Hîc Nisus, Si tanta, inquit, sunt præmia victis,
Et te lapsorum miseret: quæ munera Niso
Digna dabis? primam merui qui [i] laude coronam,
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tulisset.
Et simul his dictis faciem ostentabat, & udo
[k] Turpia membra fimo. risit pater optimus olli:
Et clypeum efferri jussit, Didymaonis artes,
Neptuni sacro [l] Danais de poste refixum:
Hos juvenem egregium præstanti munere donat.
Post ubi confecti cursus, & dona peregit:
Nunc si cui virtus, animúsque in pectore præsens,
Adsit, & evinctis attollat brachia palmis.
Sic ait, & geminum [m] pugnæ proponit honorem,
Victori velatum [n] auro vittisque juvencum:
Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.
Nec mora, continuò vastis cum viribus effert
Ora Dares, magnóque virûm se murmure tollit:
Solus qui [o] Paridem solitus contendere contra,
Idémque [p] ad tumulum, quo maximus occubat Hector,
Victorem [q] Buten immani corpore (qui se
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat)
Perculit, & fulva [r] moribundum extendit arenâ.
Talis prima Dares caput altum in prælia tollit:
Ostenditque humeros latos, alternáque jactat
[s] Brachia protendens, & verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius: nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibúsque inducere cæstus.
Ergo alacris, cunctósque putans excedere [t] pugnâ,
Æneæ stetit ante pedes, nec plura moratus,
Tum læva taurum cornu tenet, atque ita fatur.
Nate Dea, si nemo audet se credere pugnæ,

g Salii, qui supplantatus dolo Nisi. vide Alciat. Parerg. l. 6. c. 22.

h Vide quæ ad l. 8. *quem fulva leonis Pellis obit totum præfulgens unguibus aureis.*

i Laudabili nisu, virtute in cursu.

k Ἐν δ᾽ ὄνθου βοέου πλῆτο στόματα ῥῖνάς τε. de Ajace

l A Danais templa in Trojano excidio profanantibus detractum, & ab Heleno donatum Æneæ.

m Cæstuum pugna erat è pugillatus genere, ubi pugnis res agebatur, sed armatis, tanquam si qui chirothecis è corio bubulo iisque ferro & plumbo adfixo gravibus, quæ loris alligabantur brachiis & cubitis, ne exciderent, armati inter se decertarent. cæstuum agonas & icones exhibet Hier. Mercurialis in Gymnastic. Et Manutius l. 1. de quæsitis per epist. 8. epist.

n Inter dona Heroum & præmia agonalia militariáque erant boves; iique aurati cornua & laminis aureis frontes ornati. l. 9. *auratâ fronte juvencum.*

o Qui, utcunque propter Helenam raptam imputetur illi mollities, erat tamen strenuus & fortis. námque expositus propter Hecubæ somnium & inter pastores educatus pugillatu claruit, adeóque in solennibus Ludis cum Hectore cæstuum pugnâ certans, a fratre agnitus est. p In ludis funebribus, ad Sigæum, ubi conditus erat Hector. q Filium Amyci qui Neptuni filius rex Bebrycinorum, a Polluce victus cæsúsque, pugil tamen strenuus, ut & Butes fil. r Semineccem. s Ventilans. t Al. *palmâ*.

Qui

Qui finis standi? quò me decet usque teneri?
Ducere dona jube. Cuncti simul ore fremebant
Dardanidæ, reddíque viro promissa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis [u] *castigat Acestes,*
Proximus ut viridante [x] *toro consederat herbæ:*
Entelle, heroum quondam fortissime [y] *frustra,*
Tantáne tam patiens nullo certamine tolli
Dona sines? ubi nunc nobis [z] *Deus ille magister*
Nequicquam memoratus [a] *Eryx? ubi fama per omnem*
Trinacriam? spolia illa tuis [b] *pendentia tectis?*
Ille sub hæc: Non laudis amor, nec gloria cessit
Pulsa metu: sed enim gelidus tardante senectâ
Sanguis hebet, frigéntque effœtæ in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quáque improbus iste
Exultat fidens, si nunc foret illa juventa:
Haud equidem pretio inductus, pulchróque juvenco
Venissem: nec dona moror. Sic deinde loquutus,
In medium geminos immani pondere cæstus
Projecit: quibus acer Eryx in prælia suetus
Ferre manum, duróque [c] *intendere brachia tergo.*
Obstupuere animi: [d] *tantorum ingentia septem*
Terga boum, plumbo insuto, ferróque rigebant.
Ante omnes stupet ipse Dares, longéque recusat.
Magnanimúsque Anchisiades & *pondus, & ipsa*
Huc illuc [e] *vinclorum immensa volumina versat.*
Tum senior tales referebat pectore voces.
Quid, si quis cæstus, ipsius & Herculis arma
Vidisset, tristémque hoc ipso in litore [f] *pugnam?*
Hæc [g] *germanus Eryx quondam tuus arma gerebat:*
Sanguine cernis adhuc, sparsóque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra stetit: his ego suetus
Dum melior vires sanguis dabat; [h] *æmula nec dum*
Temporibus geminis canebat sparsa senectus.
Sed, si nostra Dares hæc Troïus arma recusat,
Idque pio sedet Æneæ, probat [i] *author Acestes:*
Æquemus pugnas: [k] *Erycis tibi terga remitto,*
Solve metus, & tu Trojanos exue cæstus.

u Graviter objurgans

x Aggesto ex herbis.

y Si tam patiens sinas præmia hæc abire ἀκονιτί.

z Heros, divinas laudes in pugillatu consequutus.

a Filius Butæ, modò dicti, & Veneris (aliis, Lycastes) rex Siciliæ.

b Ex more & honore athletarum, qui liminibus suis spolia devictis antagonistis detracta suspendebant.

c Innectere brachia cæstuum loris è tergore boum.

d Non placet Servius, qui *tantorum* ad *hominum animi* refert, non ad *boum*.

e Cæstuum lora, fascias, sinus, orbes, spiras flexos.

f Boum ex Hispania ab Hercule actorum unus ex Rhegio Italiæ in Siciliam tranavit. repetebat Hercules, Erycem abnegantem cæstuum pugnâ interfecit. Ἥξει δ' ὁ ταῦρος sic enim Erycem appellat Lycophron. γυμνάδας κακοξένους Πάλης χορίστας. & ibi Tzetzes.

g Ὁμομήτριος, Butæ fil. ex Venere vel Lycastes potiùs, nobilis scorti, quæ ob formam eximiam Venus dicta.

h Ætati virili invidens, viresque ejus pretrudens.

i Hujus certaminis.

k Erycis cæstibus & jure meo cedo, tu tuos exue, ego meos; æquos induemus.

Hæc

Hæc fatus, duplicem ex humeris rejecit amictum;
Et magnos mēbrorum artus, magna ossa, lacertós que l
Exuit, atque ingens media consistit arenâ.
Tum satus Anchisa cæstus pater extulit æquos.
Et paribus palmos amborum innexuit armis.
Constitit m *in digitos extemplo arrectus uterque,*
n *Brachiáque ad superas interritus extulit auras.*
Abduxere retro longè capita ardua ab ictu;
Immiscéntque manus manibus, pugnámque lacessunt,
Ille pedum melior motu, fretúsque juventâ,
Hic membris, & mole valens: sed tarda trementi
o *Genua labant: vastos quatit æger anhelitus artus.*
Multa viri nequicquam inter se p *vulnera jactant:*
Multa cavo lateri ingeminant, & pectore vastos
Dant sonitus, errátque aures, & tempora circum
Crebra manus: duro crepitant sub vulnere malæ.
Stat gravis Entellus, nisúque immotus eodem,
q *Corpore* p *tela modò, atque oculis vigilantibus exit.*
Ille velut celsam oppugnat qui molibus, urbem,
Aut montana sedet circum castella sub armis,
Nunc hos nunc illos aditus, omnémque pererrat
Arte locum, & variis assultibus irritus urget.
r *Ostendit dextram insurgens Entellus, & altè*
Extulit: ille ictum venientem à vertice velox
Prævidit, celeríque elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit: & ultrò
Ipse gravis, gravitérque ad terram pondere vasto
Concidit: ut quondā s *cava cōcidit aut* t *Erymātho,*
Aut u *Idâ in magna radicibus eruta pinus.*
Consurgunt studiis Teucri, & Trinacria pubes:
It clamor cœlo: primúsque occurrit Acestes,
Æquævúmque ab humo miserans x *attollit amicum.*
At non tardatus casu, neque territus heros,
Acrior ad pugnam redit, & vim suscitat ira.
Tum pudor incendit vires, & y *conscia virtus:*
Præcipitémque Daren ardens agit æquore toto,
Nunc dextrâ ingeminans ictus, nunc ille sinistrâ.

z Nec

l Hypermeter extendit lacertos.
m *On tiptoe.*
n Ventilat uterque, præluditque.
o Proceleusmaticum hic alii pedem statuunt; alii, quibus assentio, vocalem mediam in consonam mutant, ut vox sit dissyllaba sic *ariete, tenuia, pituita,* trissyllaba fiunt. Scal. 2. l. poet. c. 37.
p Ictus.
q Corporis declinatione ictus eludit: & ab ictûs linea se subducit, adeóque exit.
r Insurgens attollit dextram ictum graviorem minatus.
s Vetusta, annosa, carie & annis exesa.
t Nemeroso Arcadiæ monte.
u Phrygiæ monte ut & Cretæ altero cognomine.
x Idque ex æqua pugilatûs lege, ut casu collapsus elevetur: alioqui casui non virtuti cesserit victoria.
y Quam sibi inesse nôrat.

☞ z Nec mora, nec requies. quā multâ grandine nimbi
Culminibus crepitant: a sic densis ictibus heros
Creber utraque manu pulsat, versatq; Dareta.
b Tum pater Æneas, procedere longiùs iras,
Et sævire animis Entellum haud passus acerbis:
Sed finem imposuit pugnæ: fessumq; Dareta
Eripuit, mulcens dictis, ac talia fatur:
Infelix, quæ tanta animum dementia cepit?
c Non vires alias, conversáque numina sentis?
Cede Deo: dixítque; & prælia voce diremit.
Ast illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantémque utroque caput, crassumq; cruorem
Ore ejectantem, mistósque in sanguine dentes,
Ducunt ad naves: galeámque, ensémque d vocati
Accipiunt: e palmam Entello, f taurumq; relinquunt.
Hîc victor superans animis, tauróque superbus,
Nate dea, vósque hæc, inquit, g cognoscite, Teucri,
Et mihi quæ fuerint juvenili in corpore vires,
Et qua servetis revocatum à morte Dareta.
Dixit: & adversi contra stetit ora juvenci;
Qui donum astabat pugnæ: durósque reductâ
Libravit dextra media inter cornua cæstus
Arduus, h effractóque illisit in ossa cerebro.
i Sternitur, exanimísque tremens procumbit humi bos.
Ille super tales effudit pectore voces:
k Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis
Persolvo: hîc victor cæstus, artémque l repono.
Protinus Æneas celeri certare sagittâ
Invitat, qui fortè velint, & præmia ponit:
m Ingentíque manu malum de nave Seresti

z *Nec morà, nec requies interdatur ulla.* Lucret. 4.l.

a Videatur Aldus Manutius, de Quæsitis per epistolas l.1. Epist. 8. de Cæstu & Jul. Cæs. Scal. l.1. poet. c 22.

b Cùm neuter pugilum in arenam descenderit injuriam internecinâ pugnâ ulturus; sed laude & præmio invitatus: munerario licet prælium dirimere atque alterutrum subtrahere.

c Annon advertis ab illo stare vires plusquam mortales, pugnæ fortunam & Deos? cede itaque tempori, fortunæ, Deo. Mulcet Dareta Æneas, in Deos mutatos, conversaque numina iniquum quasi pugnæ exitum conferens ut l. 2. Æneam Venus. *Verùm inclementia Divûm Has evertit opes.*

d Neque enim per verecundiam sponte erant postulaturi. Macrob. 4. Sat. 1. c. & tamen luculentiore munere auctus est victus quàm victor. quippe sibi virtus pulcherrima merces, sibi vel Indotatæ precium.

e Commune omnium certaminum præmium, utcunque nulla mentio ejus priùs facta sit.

f Allusum ad Rom. morem, immolandi bovis post certamina. g Observato senum decoro, quibus res suas gestas prædicare conceditur. h Fractis ossibus illisit cæstum in cerebrum. Hypallage. i Et cum bove versus corruit non sine summo poetæ artificio & judicio ut ruinam signanter exprimat. sic 1. l. *Præruptus aquæ mons.* Et 2. *ruit Oceano nox.* k Taurum, gratiorem Eryci magistro meo & Heroi hostiam futuram, quàm si humanum libarem sanguinem. Allusum simul ad succidaneam, sicubi prior non litaret hostia. l Gladiatores, nec non artifices alii, si ætate graves, vulneribus invalidi, consilio artem improbantes, victoriis saturi, aut aliâ de causâ valedicerent arti suæ, tanquam emeriti & rude donati artis suæ instrumenta Deo alicui, ad templi parietem suspensa, consecrabant. m Multâ suorum manu.

Erigit:

Erigit, & volucrem [n] *trajecto in fune columbam,*
Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Convenere viri: dejectámque [o] *ærea sortem*
Accepit galea: & primus clamore secundo
Hyrtacidæ ante omnes exit locus Hippocoontis.
Quem modò navali Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus evinctus [p] *olivâ.*
Tertius Eurytion, tuus ô clarissime frater
Pandare: [q] *qui quondam jussus confundere fœdus,*
In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus, galeáque ima [r] *subsedit Acestes,*
Ausus & ipse manu juvenum tentare laborem.
Tum validis [s] *flexos incurvant viribus arcus*
Pro se quisque viri, & depromunt tela pharetris:
Primáque per cœlum, nervo stridente, sagitta
Hyrtacidæ juvenis volucres diverberat auras:
Et venit, adversíque infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuítque exterrita pennis
Ales, & ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post acer Mnestheus adducto constitit arcu
Alta petens, pariterque oculos telúmque tetendit.
Ast ipsam [t] *miserandus avem contingere ferro*
Non valuit: nodos & vincula linea rupit,
Queis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos, atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, [u] *fratrem Eurytion in vota vocavit:*
Jam vacuo lætam cœlo speculatus, & alis
Plaudentem, nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, [x] *vitámque reliquit in astris*
Aëriis, fixámque refert delapsa sagittam.
Amissa solus palma [y] *superbat Acestes,*
Qui tamen æthereas telum contorsit in auras,
[z] *Ostentans artem pariter, arcúmque sonantem.*
Hîc oculis subitò objicitur, magnóque futurum
[a] *Augurio monstrum: docuit pòst* [b] *exitus ingens:*

Seráque

n Cui trajectus est suspensæ columbæ pes πέλειαν λεπτῇ μηρίνθῳ δῆσεν ποδὸς Homer. Il. ψ. in certamine etiam sagittarum. neque enim placet quod omnes interpretes *trajecto* exponunt *extenso*.

o Sitellæ forensis loco in certaminibus & militia ad sortiones adhibita est galea. ut Il. 7. & 23.

p Nuperæ victoriæ insigni.

q Qui jussu Minervæ in certamine Menelai & Paridis sagittâ missâ fœdera certaminis disturbasti. Il. 4.

r Neque enim necesse erat sortem Acestis educi, qui ultimus erat.

s Incurvos flectunt. Hypallage, flectendo incurvant.

t Quòd à propositâ metâ aberraret.

u Pandarum, qui in vivis peritissimus sagittandi, à Lyciis pro Heroë colebatur. hujus itaque divinam quasi opem invocat.

x Cùm stellis ac astris aves rite immolentur, laudat Macrobius poetæ scientiam & judicium, qui volucrem in stellis animam reliquisse dixerit.

y Superfuit.

z Gestu. an fortè carchesium, ubi suspensa fuerit columba, sagittâ petens.

a Prodigio.

b Classis incensa, quod postea ex hac sagittâ accensâ significari, serò intellexerunt agnoveruntque vates.

Seráque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo,
Signavítque viam [c] *flammis, tenuésque recessit*
☞ *Consumpta in ventos:* [d] *cœlo ceu sæpe refixa*
Transcurrunt, [e] *crinémque volantia sidera ducunt.*
Attonitis hæsere animis, superósque precati
Trinacrii Teucríque viri: [f] *nec maximus omen*
Abnuit Æneas; sed lætum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur.
Sume, pater, (nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis [g] *exortem ducere* [g] *honorem)*
Ipsius Anchisæ longævi hoc munus habebis:
Cratera impressum signis, quem [h] *Thracius olim*
Anchisæ genitori in magno munere [h] *Cisseus*
Ferre sui dederat monimentum & pignus amoris.
Sic fatus, cingit viridanti tempora lauro:
Et primum ante omnes victorem [i] *appellat Acesten,*
Nec bonus Eurytion *prælato invidit honori:*
Quamvis solus avem cœlo dejecit ab alto.
[k] *Proximus ingreditur donis,* [l] *qui vincula rupit:*
Extremus volucri qui fixit arundine malum.
At pater Æneas, nondum certamine misso,
[m] *Custodem adsese, comitémque impubis Iüli*
Epytidem vocat, & fidam sic fatur ad aurem:
Vade age, & Ascanio, si jam puerile paratum
Agmen habet secum, cursúsque instruxit equorum;
Ducat [n] *avo turmas, & sese ostendat in armis,*
[o] *Dic, ait. ipse omnem longo decedere circo*
Infusum populum, & campos jubet esse patentes.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frænatis lucent in equis, quos omnis euntes
Trinacriæ mirata fremit, Trojæq; juventus.
[p] *Omnibus in morem tonsâ coma pressa coronâ:*
[q] *Cornea bina ferunt præfixa hastilia ferro,*
Pars leves humero pharetras, it pectore summo

c Flammeo tractu. ut 2. l. *Signantemque vias.* in eadem re.
d Ex vulgi, putantis revulsas è cælo stellas cadere, opinione de meteoro stellæ cadentis, *Quæ si non cecidit, potuit cecidisse videri.*
e Instar cometæ.
f Nec pro diro omine abhorruit, sed lætum interpretabatur.
g Præmium, extra sortis & pacti ordinem, amplissimum. cui & precium ponit à prioribus dominis & artificio.
h Pater Hecubæ, rex Thraciæ.
i Præconis voce pronunciat.

k Proximè Eurytionà donis insignis & gloriabundus incedit Mnestheus.
l Hippocoon.
m Pædagogum rectorem· μύθων ῥητῆρα, πρηκτῆρα τε ἔργων. pro more educationis liberorum regum & nobilium: Clem. Alex. l. 1. pædag. c. 7.
n In honorem avi, in ipsius sc. parentalibus ludisque funebribus.
o Alii *Sic ait.*

p Omnibus in morem unum ac eundem, comam premebat galea, quam cinxit tonsa corona; vel insignivit crista in speciem coronæ tonsa. Namque in seq *Ascanius galeam ante pedes projecit inanem, Qua ludo indutus belli simulachra ciebat.* q E corno. *Et bona bello Cornus.* Georg. 2.

r *Flexilis*

[r] Flexilis obtorti per collum [r] circulus auri.
[s] Tres equitum numero [t] turmæ, ternique vagantur
Ductores: pueri bisseni quenque sequuti,
Agmine partito fulgent, paribúsque [u] magistris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus [x] ovantem
(Nomen avi referens) [y] Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis: [z] vestigia primi
Alba pedis, frontémque ostentans arduus albam.
Alter, Atys, [a] genus unde Atyi duxere Latini:
Parvus Atys, pueróque puer dilectus Iülo.
Extremus, formáque ante omnes pulcher Iülus
Sidonio est invectus equo; quem candida Dido
Esse sui dederat monimentum & pignus amoris.
[b] Cetera Trinacriis pubes senioris Acestæ
Fertur equis.
Excipiunt plausu [c] pavidos, gaudéntque tuentes
Dardanidæ: [d] veterúmque agnoscunt ora [d] parentum;
Postquam omnem læti consessum, oculósque suorum
Lustravere in equis: signum clamore paratis
Epytides longè dedit, insonuítque flagello.
Olli [e] discurrêre pares: atque agmina terni
Diductis solvêre choris: rursusque vocati
Convertêre vias, infestáque tela tulere.
Inde alios ineunt cursus, aliósque recursus
Adversis spatiis, alternósque orbibus orbes
Impediunt, pugnæq; cient [g] simulachra sub armis.
Et nunc terga fugæ nudant, nunc spicula vertunt
Infensi: facta pariter nunc pace feruntur.
Ut quondam [h] Creta fertur Labyrinthus in [i] altâ, ☞
Parietibus textum cæcis iter, ancipitémque
Mille viis habuisse dolum: quà signa sequendi

r Torquis aureus.
s Allusum volunt ad tres centurias à Romulo institutas, Rhamnensium, Tatiensium, Lucerum.
t Turma proprie est 32. equitum.
u Cum respectu ad *magistros equitum Rom.*
x Lætam. & quasi triumphantem. de ovandi ratione alibi dictum.
y Qui filius Politæ, de cujus cæde dictum 2. Æneid. qui, cùm Politorium condidisse feratur, Italos auxisse dicitur.
z Prioribus pedibus albis & candidâ stellâ in fronte spectabilis.
a Hoc in gratiam Augusti, & familiæ maternæ Atiæ, è qua erat Atia Augusti mater.
b Ceteri pueri vehebantur Siculis equis, ex equili Acestæ.
c Hinc inde obequitantes: ut de equitibus Æn. 4. *Dum trepidant alæ.* Et de apibus 4. Georg. *Dum trepidæ inter se coëunt pennisque coruscant.* Alii exponunt, gloriæ cupiditate sollicitos. Alii ordinant, excipiunt pavidos plausu. Quibus non applaudo.
d Avorum quos ore referunt.
e Primùm discurrebant bini: deinde in tres divisi turmas referebant tres centurias; mox ab Epytide flagelli sonitu moniti, conversi belli simulachra cient vibratis hinc inde telis se invicem lacessunt. variis cursibus, recursibus, orbibus representant choreas, atq; imaginariæ pugnæ prælium adversum, receptum sive fugam, pacem. g Lucret. 2. l. *Fervere cùm videas belli simulachra cientes.* h Theseus devicto Minotauro redux, instituit saltationem ad speciem Labyrinthi erroribus flexuosi: neque enim Labyrinthus fabula est, inquit Scaliger 1. l. poet. c. 10. Sed etiam nunc extat & in Creta visitur. Non itaque sine summâ eruditione ludum Trojanum divinus descripsit poeta, appositâ Labyrinthi comparatione, infra l. 6. Æn. per initia. i *Contra elata mari respondet Gnosia tellus.* Æn. 6.

Falleret

Falleret indeprensus, & irremeabilis error.
Haud aliter Teucrûm nati vestigia cursu
Impediunt, texúntque fugas, & prælia ludo:
☞ *Delphinum similes, qui per maria humida nando*
Carpathium, Libycúmque secant, ludúntque per undas.
Hunc morem, hos cursus, atque hæc certamina primus
Ascanius, longam muris cùm cingeret Albam,
Rettulit, & priscos docuit celebrare Latinos:
Quo puer ipse modo, secum quo Troïa pubes,
Albani docuere suos. hinc maxima [k] *porrò*
Accepit Roma, & patrium servavit honorem:
Trojáq; nunc, pueri Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus [l] *sancto certamina patri.*
Hîc primùm fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt solennia ludis,
[m] *Irim de cœlo misit Saturnia* g *Juno*
Iliacam ad classem, ventósque aspirat eunti,
Multa movens, nec dum antiquum saturata dolorem.
[n] *Illa viam celerans per mille coloribus arcum*
Nulli visa cito decurrit tramite virgo:
Conspicit ingentem concursum, & litora lustrat:
Desertósque videt portus, classémque relictam.
At procul in [o] *sola secretæ Troades* [p] *actâ*
Amissum Anchisen flebant, cunctæq; profundum
Pontum aspectabant flentes. [q] *Heu, tot vada fessis,*
Et tantum superesse maris! vox omnibus una.
Vrbem orant, tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese [r] *haud ignara nocendi*
Conjicit, & faciémque deæ vestémque reponit:
Fit Beroë, [s] *Ismarii conjux longæva Dorycli:*
Cui genus, & quondam nomen, natíque fuissent;
Ac sic Dardanidûm mediam se matribus infert.
[t] *O miseræ, quas non manus, inquit, Achaica bello*
Traxerit ad lethum patriæ sub mœnibus: ô gens
Infelix, cui te exitio fortuna reservat?
[u] *Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas,*
Cùm freta, cùm terras omnes, tot inhospita saxa

k Ludi quidam antè urbem conditam, inquit Scal. l. 1. Poet. 28. c. in Latium, atque inde Romam advecti; ut Troja & Compitalitii. Trojæ meminerunt Dio, Xiphilinus, Tacitus, Suetonius, alii.

l In Deos relato.

m Nunciam Junonis; & Jovis. l. 4. & 9. causâ physicâ, aeris sc. nuncjam. [illegible] plerunque, ad discordiam missam, ut Mercurium ad concordiam.

n Vt arcus via sit & vehiculum, Iris nomen quod descendit.

o Deserta à viris ludos solennes alibi celebrantibus.

p Litore, ἀκτῇ. *In acta cum mulierculis jacebat ebrius.* Cic. Ver.

q Atque hæc una erat omnium vox; Heu! supersúntne tot vada, tantum maris, fessis obeunda.

r Fraudum scientissima.

s Thracii. Alii leg. Tmarii. a Tmaro monte Epiri, ubi benignè excepti ab Heleno Troës. probabiliúsque est hîc contracta matrimonia, quàm in Thracia. à quo litore avaro festini se expediebant.

t *O térque quaterque beati! Queis ante ora patrum,* &c. l. 1.

u In primo lib. dictum: *nunc te jam septima portat æstas.* Atque hîc jam post tantum temporis intervallum *Septima vertitur æstas.* Portat ergo æstatem incipientem signat, *vertitur* finitam vel desinentem.

[x] Sideráque emensæ ferimur: dum per [y] mare magnum
Italiam sequimur [z] fugientem, & volvimur undis.
Hîc Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes:
Quis prohibet muros jacere, & dare civibus urbem?
O patria, & rapti [a] nequicquam ex hoste penates,
Nulláne jam Trojæ dicentur mœnia? nusquam
[b] Hectoreos amnes, [c] Xanthum, & Simoënta videbo?
Quin agite, & mecum infaustas exurite puppes.
Nam mihi Cassandræ per somnum vatis imago
Ardentes dare visa faces; Hîc quærite Trojam:
Hîc domus est, inquit, vobis. [d] nunc tempus agi res;
Nec tantis mora [e] prodigiis: en quatuor [f] aræ
Neptuno: [g] Deus ipse faces, animúmque ministrat.
Hæc memorans, prima infensum vi corripit ignem,
Sublatáque procul dextra connixa coruscat,
Et jacit. arrectæ mentes, stupefactáque corda
Iliadum. Hîc una è multis, quæ maxima natu,
Pyrgo, [h] tot Priami natorum regia nutrix:
Non Beroë vobis, non hæc [i] Rhæteïa, matres,
Est Dorycli conjux: divini signa decoris,
Ardentésque notate oculos: qui [k] spiritus illi,
Qui [l] vultus, vocísque sonus, vel [m] gressus eunti!
Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui
Ægram, indignantem [n] tali quòd sola careret
Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores.
Hæc effata.
At matres primò ancipites, oculísque malignis
Ambiguæ, spectare rates, miserum inter amorem
Præsentis terræ, fatísque vocantia regna:
Cùm dea se paribus per cœlum sustulit alis,
Ingentémque fuga secuit sub nubibus arcum.
Tum verò attonitæ [o] monstris, actæq; [p] furore
[q] Conclamant, rapiúntque focis [r] penetralibus ignem.
Pars spoliant aras, frondem, ac virgulta, facésque

x Maria & terras vario siderum aspectu distincta.
y Mediterraneum; non Oceanum, quod mare magnum propriè.
z Visam retro cedere nobis post tot annos exactos tot maria emensis. *tandem Italiæ fugientis prendimus oras.* lib. 6.
a Siquidem nulla nobis vestrâ ope reperta sedes neque adeo vobis ipsis.
b Trojanos.
c Coloni urbem novam ad patriæ urbis imaginem simulare solebant, & si fieri posset, fabricam, mœnia, portas, amnes ipsos. sic l. 3. ab Heleno conditam *parvam Trojam simulatáque magnis Pergama, & arentem Xanthi cogn.* &c.
d Per absentiam virorum.
e Visis, & Cassandræ monitis.
f An quæ à Cloantho victore & cæteris positæ ex voto? An illæ in quibus sacra fiebant anniversaria Anchisæ, igne nondum extincto?
g Neptunus; cujus hæ aræ.
h *Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum.* 2. Æn.
i Trojana, à Rhæteo promontorio Trojæ.
k Vivida virtus animi. Aliis odor, ut de Venere 1. *Divinum vertice odorem Spiravere comæ.*
l *Namque haud tibi vultus Mortalis; nec vox hominem sonat. ô dea certè.* 1. Æn.
m *Et vera incessu patuit Dea.* vide quæ nos ibi. n Quod per valetudinem non posset interesse his sacris. o Deæ visæ. p Ab Iride Junonis nunciâ immisso. infra, *Excussáque pectore Juno est.* q Castrense verbum quasi ad arma cum hoste conserenda, aut oppugnandam urbem, aut castra movenda. r Sacris, ab aris sc. quæ plerumque in partibus ædium penitioribus.

Conjiciunt:

Conjiciunt: s furit immissis Vulcanus habenis
Transtra per, & remos, & t pictas abjete puppes.
Nuncius Anchisæ ad tumulum, u cuneósque theatri
Incensas perfert naves Eumelus: & ipsi
Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus & Ascanius, cursus ut lætus equestres
Ducebat, sic acer equo turbata petivit
x Castra: nec y exanimes possunt retinere magistri.
Quis furor iste novus? quò nunc, quò tenditis, inquit,
Heu miseræ cives? non hostem, inimicáque castra
Argivûm, vestras z spes uritis. en ego vester
Ascanius: a galeam ante pedes projecit inanem,
Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
Accelerat simul Æneas, simul agmina Teucrûm:
Ast illæ diversa metu per litora passim
Diffugiunt; sylvasq; & sicubi concava furtim
Saxa petunt. b piget incepti, lucisq;: suósque
c Mutatæ agnoscunt, d excussaq; pectore Juno est:
Sed non idcirco flammæ, atque incendia vires
Indomitas posuere: e udo sub robore vivit
Stupa vomens tardum fumum: lentúsque carinas
f Est vapor: & toto descendit corpore g pestis.
Nec vires heroum, infusaq; h flumina prosunt.
Tum pius Æneas i humeris abscindere vestem,
Auxilióque vocare deos, & tendere palmas:
Jupiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
Trojanos; k si quid pietas antiqua labores
Respicit humanos: da flammam evadere classi,
Nunc, pater, & tenues Teucrûm res eripe letho:
l Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
Si mereor, demitte, tuaq; hic obrue dextrâ.
Vix hæc ediderat, cùm effusis imbribus, atra
Tempestas sine more furit, tonitrúque tremiscunt
m Ardua terrarum, & campi: ruit æthere toto

s Licenter grassatur ignis.
t Simpliciter, puppes in quibus Tutelares Dii picti, aut naves abiegnas rubricâ, ut solent, pictas.
u Ordines sedilium in theatris ad formam cunei per gradus ascendentium ab imo acuta in latum. videantur Icones Theatrorum apud Lips. Rosinum. Buleng. &c.
x Classem.
y Solliciti super Ascanii salute.
z Naves quibus vectæ perveniatis ad sedes quietas.
a Ut agnosci ab illis posset.
b Pudet post tale facinus videri. speluncis itaque & sylvis abdunt se. Alii omnes interpretantur; piget eas vitæ.
c Ad mentem saniorem reversæ.
d Excussus est pectore furor ille à Junone immissus. respicit autem enthusiasmum Phœbadum, de quo libro seq. per initia.
e Quin et per stupam, qua tabularum rimæ stipantur, vomit fumus, tardior tamen, quia materia uda a vicinis aquis.
f Edit, consumit ignis.
g Incendium.
h Aquæ impensè infusæ, vel aqua fluvialis, cùm marina non tam extinguit, quàm accenditur propter pinguedinem.
i Pro more usitato, in luctu & dolore, ut paterent humeri & pectora ad planctum. pateat pectus, jam nuda vocans pectora dextras. Senec. Troas. 1. Chorus. quem morem testantur & Sacræ literæ. Alb. Gentilis 11. cap. Lect. Virg. k Si pia numina respiciant pietatem humanam. l Summe Deûm, liceat perituro viribus ignis, Igne perire tuo, clademque autore levare. Ovid. 2. Met. m Montes.

Turbidus imber aqua, densisque nigerrimus Austris:
Implenturque super puppes, semiusta madescunt
n *Robora, restinctus donec vapor omnis, & omnes,*
Quatuor amissis, servatæ à peste carinæ.
At pater Æneas casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentes, nunc illuc pectore curas
Mutabat, o *versans Siculísne resideret arvis,*
Oblitus fatorum, Italásne capesseret oras.
Tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaque insignem reddidit p *arte,*
Hæc responsa dabat: vel quæ portenderet ira
Magna Deûm, vel quæ fatorum posceret ordo.
Isque his Æneam solatus vocibus infit.
Nate dea, quò fata trahunt retrahúntque sequamur:
Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
Est tibi q *Dardanius divinæ stirpis Acestes:*
Hunc cape consiliis socium, & conjunge volentem:
Huic trade, amissis superant qui navibus, & quos
Pertæsum magni incepti, rerúmque tuarum est:
Longævósque senes, ac fessas æquore matres.
Et quicquid tecum invalidum, metuénsque pericli est,
Delige: & his habeant terris sine mœnia fessi.
Urbem appellabunt r *permisso nomine* f *Acestam.*
Talibus incensus dictis senioris amici:
Tum verò in curas animus diducitur omnes.
Et t *nox atra polum* u *bigis subvecta tenebat:*
Visa dehinc x *cœlo facies delapsa parentis*
Anchisæ, subitò tales effundere voces.
Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
Chare magis, nate Iliacis exercite fatis:
Imperio Jovis huc venio, qui classibus ignem
Depulit, & cœlo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos juvenes, fortissima corda,
Defer in Italiam. y *gens dura, atque aspera cultu*
Debellanda tibi Latio est. z *Ditis tamen antè*
Infernas accede domos, & Averna per alta

n Naves.

o Anxius, dubius an Siculis resideret arvis, an Italiam capess.

p Prudentiâ & divinatione, adeo ut quasi ex oraculo responsa daret. *Ille Deo plenus tacita quem mente gerebat, Effudit dignas adytis è pectore voces.* Lucan. 9. vide quæ nos ibi.

q Trojanus, Crinise fl. & Egestâ Trojani Hippotæ filiâ. divinæ ergo stirpis, à fluvio ortus, vel cum respectu ad Dardanum Trojæ auctorem, qui Jovis ex Electrâ filius.

r In gratiam Acestæ regis.

f Quæ postea dicta est *Segesta.*

t Μέλαινα εὐφρόνη.

u Bigas dant Lunæ, quadrigas Soli, trigas Inferis, sejuges Jovi, desultores Lucifero. ratione Physicâ.

x Heroum enim animæ cœlum incolunt, simulachra inferos. *vel,* à Jove demissa, ut quarto abhinc versu.

y Rutuli, Aborigines, Tyrrheni. de quibus Numanus l. 9. *Durum à stirpe genus,* & quæ seq. vide.

z Ab hoc Anchisæ mandato semina jacta sunt descensûs Æneæ ad inferos, lib. sequenti.

Con-

Congressus pete, nate, meos. non me impia namque
Tartara habent, tristésque umbræ; sed amœna piorum
Concilia, Elysiúmque colo. huc casta Sibylla
a *Nigrantûm multo pecudum te sanguine ducet.*
Tum genus omne tuum, & quæ dentur mœnia disces.
b *Jámque vale: torquet medios nox humida cursus,*
Et me sævus equis oriens afflavit anhelis.
Dixerat, & tenues fugit ceu fumus in auras.
Æneas, quò deinde ruis? quò proripis, inquit?
Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?
Hæc memorans, cinerem & sopitos suscitat c *ignes,*
Pergameúmque larem, & canæ penetralia Vestæ
d *Farre pio, &* e *plena supplex veneratur acerrâ.*
Extemplo socios, primumq́; accersit Acesten:
Et Jovis imperium, & chari præcepta parentis
Edocet, & quæ nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis, nec jussa recusat Acestes.
f *Transcribunt urbi matres, populúmque volentem*
Deponunt, animos g *nil magnæ laudis egentes.*
Ipsi transtra novant, h *flammísque ambesa reponunt*
Robora navigiis: aptant remósque, rudéntésque,
Exigui numero, sed bello vivida virtus.
Interea Æneas urbem i *designat aratro:*
k *Sortitúrque domos:* l *hoc Ilium, & hæc loca Trojæ*
Esse jubet: gaudet regno Trojanus Acestes:
m *Indicítque forum, & patribus dat jura vocatis.*
n *Tunc vicina astris Erycino in vertice sedes*
Fundatur Veneri Idaliæ: tumulóque sacerdos,
Et lucus latè sacer additur Anchisæo.
Jámque dies epulata novem gens o *omnis, & aris*
Factus honos: placidi straverunt æquora venti:
Creber & aspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per litora fletus:

a Furvæ n. hostiæ Diis inferis debentur.
b Neque enim lucescente die dæmoniis umbrísve permissum vagari. *Sed me Imperiosa trahit Proserpina, vive valéque.* Tiresias apud Horat. sat. 5. l. 2. Solis quippe adventu intereunt umbræ.
c Quibus adoleat far & thus, expiando somno. Neque interea aliud est lar Trojanus & Vesta quam ignis ἄσβεστος. uti dictum à nobis ad illud 2. l. *Vestámque potentem: Aeternúmque adytis effert penetralibus ignem.* adi locum.
d Molâ salsâ qua Vesta & Ceres, quæ anima terræ habita est, placanda.
e Thuris.
f Cum respectu ad colonias Rom. in quas transcripti deducebantur.
g Ingloriosutique, nec laudis & honoris ambitiosos.
h Eximunt asceres roboreos ambustos, novos aptant.
i Pro more designandi mœnia urbis condendæ; ubi quis tenens stivam aratri, in quo taurus à dextrâ & vacca à sinistrâ juncti, obliquo vomere glebas invertebant, ut intrinsecus caderent, suspendebat verò aratrum ubi futuræ erant portæ.
k Sorte cuique domos signat.
l Ad formam & repræsentationem veteris Trojæ. ut supra & l. 3. de Heleni urbe. unde & delectatio regi Acestæ. m Indicit forum rebus agendis, & leges ad quas Senatores, quos evocaverat, Remp. administrarent. Fori autem triplex est usus. 1 Ibi tribunal juri dicundo. 2 Cibaria habentur venalia. 3 Statis diei horis conveniunt negotiatores. *the court, the market, the burse.* n In monte Erycis matri Veneri templum erigit, & juxtà patri sacellum, sacra, lucum, sacerdotem. allusum verò ad Iulæum Romæ & Flaminem Julio Cæs. in Deum relato, ab Augusto datum. o Utraque, Trojana & Sicula.

Complexi inter se noctémque, diémque morantur.
Ipsæ jam matres, ipsi quibus aspera quondam
Visa maris facies, & non tolerabile numen,
Ire volunt, omnémque fugæ preferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lacrymans commendat Acestæ.
Tres Eryci vitulos, & p tempestatibus agnam
Cædere deinde jubet, solvíque ex q ordine funes.
Ipse caput tonsæ foliis evinctus olivæ
Stans procul in prora pateram tenet, extaq; salsos
r Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens à puppi ventus euntes:
Certatim socii feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum s exercita curis
Alloquitur, taléśque effundit pectore questus.
Junonis gravis ira, & inexaturabile pectus
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnes:
Quam nec longa dies, t pietas nec mitigat ulla:
Nec Jovis imperio, fatísve, infracta, quiescit.
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
Urbem odiis, satis est: pœnam traxisse per omnem
Relliquias Trojæ: u cineres, atque ossa peremptæ
Insequitur. x causas tanti sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Lybicis tu testis in undis
Quam molem subitò excierit: mària omnia cœlo
Miscuit, Æoliis nequicquam freta procellis:
In regnis hoc ausa tuis.
Prô scelus! ecce etiam Trojanis matribus y actis,
Exussit fœdè puppes, & z classe subegit
Amissâ socios ignotæ linquere terræ.
Quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi: liceat Laurentem attingere Tybrim:
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.
Tum a Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis.
b Unde genus ducis. merui quoque: sæpe furores
Compressi, & rabiem tantam cœlíque, maríśque,

p Respectum ad Rom. quorum ritibus consecratæ Tempestates. Cic. 3. de Nat. Deorum. vide quæ ad l. 3. *Nigram hiemi pecudem.*

q Quo littus prætexebant, ad cavendum tumultum solventibus.

r Vide supra in voto Cloanthi, quæ ad illa, *extaque salsos Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam.*

s Sollicita pro Trojanis.

t Vtut illi ab Heleno *jussos adolemus honores*, l. 3.

u Immane odium & verè inexaturabile, quod in urbis excisæ cineres & ossa sæviat.

x Ego certè causas nescio, inquit Venus, enumerat tamen Juno. l. 1. & 10.

y In furorem.

z Coegit nos, navibus quatuor incendio amissis, relinquere partem civium in terra peregrinâ. quorum auxilio nobis opus fuerat ad debellandas gentes duras in terrâ nobis fatis debitâ.

a Neptunus Saturni filius.

b Nata e spumâ maris, unde ἀφροδίτη. vide quæ nos ad Senecæ Hippolytum v. 273.

Nec

Nec minor in terris (c *Xanthum, Simoëntáque testor*)
Æneæ mihi cura tui: cùm Troïa Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret letho: c *gemerentque repleti*
Amnes, nec reperire viam, atque evolvere posset
In mare se Xanthus. Pelidę tunc ego forti
Congressum Æneam, d *nec diis, nec viribus æquis,*
Nube cavâ eripui: e *cuperem cùm vertere ab imo*
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi. pelle timores;
Tutus, quos optas, portus accedet Averni.
f *Unus erit tantùm, amissum quem gurgite quæret;*
Unum pro multis dabitur caput.
His ubi læta deæ permulsit pectora dictis,
Jungit equos curru genitor, spumantiáque addit
Frena g *feris, manibúsque omnes effundit habenas.*
Cæruleo per summa levis volat æquora curru:
Subsidunt undę, tumidúmque sub axe h *tonanti*
Sternitur æquor aquis, fugiunt vasto æthere nimbi.
Tum varię comitum facies, immania cœte,
Et senior i *Glauci chorus,* k *Inoúsque Palæmon,*
l *Tritonésque citi, Phorcique exercitus omnis.*
m *Læva tenent Thetis & Melite, Panopæáque virgo,*
Nisæe, Spióque, Thaliáque, Cymodocéque.
Hic patris Æneæ n *suspensam blanda vicissim*
Gaudia pertentant mentem: jubet ociùs omnes
Attolli malos, o *intendi brachia velis.*
Unà omnes fecere p *pedem: pariterque sinistros,*
Nunc dextros solvêre sinus: q *unà ardua torquent*
Cornua, detorquéntque: ferunt r *sua flamina classem.*
Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii cursum contendere jussi.

c Qui Achillem ita affatus. Πλήθει γὰρ δή μοι νεκύων ἐρατεινὰ ῥέεθρα, Οὐδέ τι πῃ δύναμαι προχέειν ῥόον εἰς ἅλα δῖαν. Iliad. 21.

d Ὅς σεῦ ἅμα κρείσσων καὶ φίλτερος ἀθανάτοισιν. Neptunus ad Æneam de Achille, cui nube objectâ Æneam in singulari certamine jam devictum subduxerat. Il. 20.

e Utcunque pœnas sumere cuperem de Troja, cujus rex Laomedon me pactâ conditæ urbis mercede destituerat.

f Palinurus, quem præcipitem cum clavo à Somno dejectum, ut mox, desideravit Æneas. Alii de Miseno intelligunt, qui sospes in Italiam vectus in litore periit. 6. l.

g Equis marinis, ἱπποκάμποις, Sca. exercit. 226. 7.

h Al. *Sonanti*. quod præplacet, si conjecturæ subscriberent libri vet.

i E piscatore Dei marini facti. Ovid. Met. 13. fab. ult. Ejus verò chorus, ut & Phorci (de quo supra hoc eodem l.) exercitus, sunt Nymphæ marinæ. Phorcus erat rex Corsicæ & Sardiniæ.

k Filius Inûs, Melicerta dictus & Portunus supra h. l.

l Monstra marina, à vertice ad umbilicum humanâ effigie, infra pisces: Neptuni & Amphitrites proles. m Sinistram tenent sequioris sexus numina marina, & Nymphæ. n Anxiam. versantem sc. *Siculísne resideret arvis Oblitus fatorum, Italásne capesseret oras.* o Antennis intendi vela. p Imum veli angulum protulere dextrum modò, modò sinistrum, altero reducto, ut velorum obliquati sinus ventum à latere flantem captarent. *brought the tacke abord.* q Extremitates antennarum unâ cum pede veli torquent detorquéntque, *brace the mainyard a starbord or a larbord.* r Venti ferentes, prosperi.

Jámque ferè mediam cœli nox humida metam
Contigerat: placida laxârant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautæ.
Cùm levis æthereis delapsus Somnus ab astris
[s] *Aëra dimovit tenebrosum, & dispulit umbras,*
Te, Palinure, petens, tibi tristia somnia portans
Insonti: puppique Deus consedit in altâ,
Phorbanti similis, fudítque has ore loquelas.
[t] *Iaside Palinure, ferunt ipsa æquora classem:*
Æquatæ spirant auræ: datur hora quieti:
Pone caput, fessósque oculos [u] furare labori:
Ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.
Cui [x] vix attollens Palinurus lumina fatur:
Méne salis placidi vultum, fluctúsque quietos
Ignorare jubes? méne huic confidere [y] monstro?
Æneam credam quid enim fallacibus Austris,
Et cœli toties deceptus fraude sereni?
Talia dicta dabat, clavúmque affixus & hærens
Nusquam amittebat, oculósque sub [z] astra tenebat.
Ecce Deus [a] ramum lethæo rore madentem,
Víque soporatum Stygia, super utraque quassat
Tempora, [b] cunctantique [c] natantia lumina [d] solvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus,
Et super incumbens, cùm puppis [e] parte revulsâ,
Cúmque gubernaclo liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac socios nequicquam sæpe vocantem.
[f] *Ipse volans, tenues se sustulit ales in auras.*
Currit iter tutum non secius æquore classis:
[g] *Promissísq; patris Neptuni interrita fertur.*
Jámque adeò [h] scopulos Sirenum advecta subibat
Difficiles quondam, multorúmque [i] ossibus albos;
Tum rauca assiduo longè sale saxa sonabant:
Cùm [k] pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, & ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casúque animum concussus amici.
[l] *O nimium cœlo, & pelago confise sereno,*
Nudus in ignota, Palinure, jacebis arenâ.

s Quò Palinurus cœlo fretus sereno in somnos secederet.
t Jasii fili aut nepos.
u Furtim oculos fessos subtrahe labori & vigiliis.
x A Somni viciniâ gravedo oculos invaserat. atque hinc abruptum responsum & somnolentum.
y Mari infido, & ventis fallacibus?
z Quorum observatione cursum dirigeret
a Qui utique letheo rore & Stygia vi soporatus, lethalem somnum & tristem soporem inducat.
b Reluctanti.
c Inter somnum & vigiliam fluitantia.
d Λυσιμελὴς ὕπνος.
e Cui affixus erat clavus.
f Somnus.
g Supra, *Tutus, quos optas, portus accedet.*
h Ἁρπυιογόνων κλωμακάς τ' ἀηδόνων. Lycoph. Saxosas insulas prope Capreas, Σειρηνοῦσσας dictas, à Sirenum fabulâ celebres; nec minus naufragis qui perierint attracti scopulorum harmoniâ ex undarum haustu reciproco. an meretrices illæ fuerint, an adulatores, aut voluptates ut alii.
i Naufragorum, qui ibi perierint.
k Æneas.
l Ex persona Æneæ deflentis Palinuri jacturam.

P. VIRG.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS.

LIBER VI.

ARGUMENTUM.

Cumas advectus Æneas antrum Sibyllæ petit, peractóque de more sacrificio, Phœbi oraculum consulit. Ibi & instantia pericula & futuri belli eventum discit. Miseni cadaver in litore inventum exurit, reliquiásque sub proximo monte sepelit, qui Miseni nomen ab illo obtinuit. Inde columbarum ductu ab aureum ramum pervenit: quo decerpto, mactatísque hostiis deos inferos veneratus, Sibyllâ duce per Averni fauces ad inferos tendit. Palinurum, quod sepulchri honore careret, circa Stygiam paludem oberrantem invenit, eúmque unà in ulteriorem ripam trajicere cupientem Sibylla prohibet, cenotaphiíque, & exequiarum spe consolatur. Post hęc Stygem trajectus Æneas, Cerberóque medicatis offis sopito, per loca infantium, eorúmque qui falso crimine damnati capite supplicium luerant, iter faciens, pervenit ad sedem eorum qui amoris impatientiâ manus sibi consciverant. Ibi Elisam conspicatus cùm ei se purgare vellet, illa indignabunda conspectum ejus effugit. inde progressus Deiphobum in sedibus eorum qui bello aliquando claruerant, multis vulneribus lacerum conspicit, necísque ejus indignum modum ab ipso edocetur. Relicto deinde ad lævam Tartaro, sceleratorúmque pœnas à Sibylla edoctus, ad Ditis ipsius mœnia contendit, aureúmque ramum in ipso regiæ limine defigit. Post hęc ad fortunatorum sedes iter instituit, & à Musæo ad patrem suum perducitur. Ibi Anchises Æneę filio Albanorum Romanorúmque regum catalogum recenset, nobiliúmque aliquot Romanorum nomina percurrens, ad Iulii Cæsaris, & Augusti laudes descendit, Marcellúmque Octaviæ filium, immatura morte præreptum, miris in cœlum laudibus effert. Inde per eburneam portam ad superos egressus, socios revisit, relictísque Cumis Cajetam petit.

Sic fatur [a] *lacrymans, classiq; immittit* [b] *habenas;*
Et tandem [c] *Euboicis Cumarum allabitur oris.*
[d] *Obvertunt pelago proras; tum* [e] *dente tenaci*

a Miseratus sc. casum insontis amici, Palinuri. l. præcedentis ult. vers.

b Funes nauticos quæ vela tollant vel intendant. Metaph. ab equis. Sunt qui de novo clavo substituto intelligant.

c Baias appellit, quas in sinu Puteolano condidere Chalcidenses ex Eubœa ins. coloni.

d Sic enim proræ pelago obversæ & in anchoris, quas ναῦσι πέδας Lexiphanes apud Lucianum appellat, stantes, melius sustinent fluctus volventes ad litora.

e Πέυκης ὀδόντι, Lycop. *unco non alligat ancora morsu.* I. Æn.

Anchora fundabat naves, & litora curvæ
[f] *Prætexunt puppes. juvenum manus emicat ardens*
Litus in Hesperium: quærit pars [g] *semina flammæ*
Abstrusa in venis silicis; pars densa ferarum
Tecta rapit, sylvas, inventáque flumina monstrat.
At pius Æneas [h] *arces, quibus altus Apollo*
Præsidet, [i] *horrendæq; procul secreta* [k] *Sibyllæ,*
Antrum immane petit: magnā cui [l] *mentē animúmque*
[m] *Delius inspirat vates, aperítque futura.*
Jam subeunt [n] *Triviæ lucos, atque aurea tecta.*
Dædalus (ut fama est) fugiens [o] *Minoïa regna,*
[p] *Præpetibus pennis ausus se credere cœlo,*
[q] *Insuetum per iter gelidas* [r] *enavit ad* [s] *Arctos,*
[t] *Chalcidicáque levis tandem super astitit arce,*
Redditus his primùm terris, tibi, Phœbe, [u] *sacravit*
[x] *Remigium alarum, posuítque immania templa.*
In foribus, lethum [y] *Androgeô: tum pendere pœnas*
Cecropidæ jussi (miserum) septena quotannis
Corpora natorum: stat ductis sortibus urna.
[z] *Contrà elata mari respondet Gnossia tellus.*
Hîc crudelis amor tauri, suppostáque furto
Pasiphaë: mistúmque genus, prolésque biformis
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandæ,
[a] *Hic labor ille domus, & inextricabilis error.*
Magnum [b] *reginæ sed enim miseratus amorem*
Dædalus, ecce dolos tecti, ambagésque resolvit,
[c] *Cæca regens filo vestigia. tu quoque magnam*

f Puppes à pelago aversæ oras littoris prætexunt, *border the shore.* sic 7. Eclog. & 3. Georg. *Mincius viridi prætexit arundine ripas.* Metaph. à re vestiaria.

g Σπέρματα πυρός, Odyss. ε.

h Templum Apollinis in editiore loco positum. vel respicit simulachri Apollinis altitudinem xv. pedum. sed infra, *Teucros vocat alta in templa sacerdos.*

i Vbi vates numine afflata *Horrendas canit ambages,* infra *Al. venerandæ.*

k Vatis, Berosi filiæ, ex Babylone profectæ. Justin. Martyr, in oratione Parænetica: plura infra.

l Confunduntur apud autores *Mens & Animus* quandoque, ut hîc conjunguntur; non rarò dicitur *Mens animi.* Distinguuntur tamen ab aliis, ut animus sit spiritus, mens ratio. Mens est Aristoteli l. 1. Moral. c. 34. divinior animi pars. Sed vide Lactantium 7 l.

m Apollo, à natali insula; vel à vaticinatione, à δῆλος.

n Dianæ lucum, in quo templum hoc illi cum Phœbo commune. mox, *Phœbi Triviæque sacerdos.* o Cretam, ubi regnavit Minos. v. Ovid. 8. Met. & 2. Art. p Adeatur Agellius *l. 6. c. 6.* defendens hoc epitheton. q Homini negatum. volatu sc. r Disertè. namque navigiis è Creta fugit. adinvento novo veli genere, dolone, quod hîc poëta innuit per præpetes pennas. s Cumæ à Creta Septentrionem spectant t Cumis. supra nota c. u Ex more veterum; qui instrumenta artis, vel rerum quæ iis usui fuissent, Deo alicui suspendebant. x Erudité & volatûs fabulam & navigationis historiam jungit. πτερύγων ἐρετμοῖσιν ἐρεσσόμενοι. Æschylus in Agamemnone. y Filii Minois, quem in certaminibus victorem per invidiam interfecerunt Athenienses. hos itaque bello attritos coëgit Minos quotannis (ut alii, nono quovis anno) mittere septem mares & totidem fœminas Minotauro devorandos. atque hos sorte ductos. z In foribus, ab alia parte oppositè sculpserat Dædalus Cretam altiùs extantem è mari, taurum à Pasiphaë amatum; Minotaurum, Labyrinthum, Theseo ab Ariadne datum filum, cujus ductu è Labyrintho rediret, cæso Minotauro. a De Labyrinthorum, Ægyptiaci, Cretici, Lemniaci, Itali, portentosa mole, artificio, erroribus, &c. Plin. l. 36. c. 13. b Ariadnes, filiæ Regis Minois, de qua modò dictum. not. z. c Neque enim sine glomere fili exitus inveniri potuit.

Partem opere in tanto, (ſineret dolor) Icare, haberes.
Bis conatus erat caſus effingere in auro:
Bis patriæ cecidere manus. quin protinus omnia
d *Perlegerent oculis: ni jam præmiſſus Achates*
Afforet, atque unà Phœbi, Triviæq; ſacerdos,
e *Deiphobe Glauci: fatur quæ talia regi:*
Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit:
Nunc f *grege de intacto ſeptem mactare juvencos*
Præſtiterit, totidem lectas de more bidentes.
Talibus affata Æneam, (nec ſacra morantur
Juſſa viri) Teucros vocat alta in templa ſacerdos.
g *Exciſum Euboïcæ latus ingens rupis in antrum:*
Quò lati ducunt aditus centum, oſtia centum:
Unde ruunt totidem voces, reſponſa h *Sibyllæ:*
Ventum erat ad limen, cum virgo poſcere i *fata*
Tempus, ait, k *Deus ecce, Deus: Cui talia fanti,*
Antè fores ſubitò non vultus, non color unus,
Non comptæ manſere comæ; ſed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument: majórque videri,
Nec mortale ſonans: afflata eſt numine quando
Jam propiore dei. Ceſſas in vota, precéſque
Tros (ait) Ænea? neque enim ante dehiſcent
l *Attonitæ magna* m *ora domûs: & talia fata*
Conticuit. gelidus Teucris per dura cucurrit
Oſſa tremor: fudítque preces rex pectore ab imo.
Phœbe, graves Trojæ ſemper miſerate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela, manúſque
n *Corpus in Æacidæ: magnas obeuntia terras*
Tot maria intravi duce te: penitúſque repôſtas
Maſſylum gentes, p *prætentáque Syrtibus arva:*
Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras:
Hac Trojana tenus fuerit fortuna ſequuta.
Vos, quoque, Pergameæ jam fas eſt parcere genti,
q *Diiq; deæq; omnes, quibus obſtitit Ilium, & ingens*

d Perlegiſſent Æneas & qui cum illo.

e Quod proprium huic Sibyllæ nomen. Glauci filia. alii ſecus.

f Ex armento eximios injuges, numeri item perfecti. Septenarii perfectionem docebit Macrobius 6.c.l.1.de Somnio Scipionis.

g Templum hoc ex rupe cavata aliud erat ab illo juxta Avernum, quod hodie *la grotta della Sibylla* dicitur.

h Cumanæ, ut ſupra, ab Euboicis colonis habitatæ.

i Reſponſa, oracula de fatis.

k Phœbas numine afflata, ſive illud ſit dæmon ἐγγαστρίμυθος, ſive ſpiritus e ſpecu exhalans, ut l. 16. Diod. Siculi, tota tremuit fremuitque in rabiem & vecordiam acti, vide quæ nos ad 5. l. Lucan. v. 80. & deinceps.

l Ἐμβροντήτου, attonantis.

m Oſtia, per quæ, ut primùm patuerint, feruntur *vatis reſponſa per auras.* infra.

n In eam partem corporis quæ erat vulnerabilis, calcaneum ſc. quem tenuit mater, cum in Stygia palude tingeret. In templo autem Apollinis, quo invitatus ab Hecuba fuerat Achilles ad nuptias Polixenæ, interfectus eſt ſagittâ à Paride poſt ſimulachrum latente. o Africam, cujus in mediterranea parte ſunt Maſſyli p Carthaginem innuit, cujus mari, ab Oriente, prætenditur Syrtis minor, exinde major. de his ſæpe antea. q Pro Troja ſtabant, *Xanthus, Apollo, Venus,* Mavors, *Latona, Diana*: contra Trojanos, *Hermes, Neptunus, Vulcanus, Juno, Minerva.* Alludum ſimul ad Vejovem Deosq; noxios; de quibus Agellius l.5.c.12. necnon Faſcinum excellentis gloriæ.

Gloria

Gloria Dardaniæ. túque, ô sanctissima vates,
Præscia venturi, r *da (non indebita posco*
Regna meis fatis) Latio considere Teucros,
Errantésque deos, agitatáque numina Trojæ.
s *Tum Phœbo, & Triviæ solido de marmore templa*
Instituam, festósque dies de nomine Phœbi.
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
Hîc ego namque tuas t *sortes, arcanaq; fata*
Dicta meæ genti ponam: lectósque sacrabo
Alma viros. u *foliis tantùm ne carmina manda,*
Ne turbata volent, rapidis ludibria ventis:
Ipsa canas, oro. finem dedit ore loquendi.
x *At Phœbi nondum patiens immanis in antro*
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum: tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingítque premendo.
Ostia jámque domus patuere ingentia centum
Sponte sua, vatísque ferunt responsa per auras.
O tandem magnis pelagi defuncte periclis,
Sed terrâ graviora manent: in regna y *Lavini*
Dardanidæ venient (mitte hanc de pectore curam)
Sed non & venisse volent. bella, horrida bella,
Et Tybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non z *Simoïs tibi, nec Xanthus, nec* a *Dorica castra*
Defuerint: alius Latio jam partus b *Achilles,*
Natus & ipse dea: nec Teucris c *addita Juno*
Usquam aberit: cùm tu supplex in rebus egenis,
Quas gentes Italûm, aut quas non oraveris urbes?
Causa mali tanti d *conjux iterum hospita Teucris,*
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis, sed contra audentior ito,
Quàm tua te fortuna sinet. *via prima salutis,*
Quod minimè reris, f *Graia pandetur ab* f *urbe.*
Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla

r Concede.

s Hæc in gratiam Augusti, qui ex Æneæ familia, & Phœbi, ut creditum est, filius, Apollini in Palatio templum dedicavit, ludósque Apollinares restituit.

t Allusum ad sortes, κλήρους, χρησμοὺς, oracula, libros Sibyllinos, de quibus Agell. l. 1. c. 19. & vide quæ Dalecampius ad 13. c. 13. l. Plinii, A Tarquinio emptos, à XV viris consulendos, sicubi opus esset, quos Augustus condidit duobus forulis auratis sub Palatini Apollinis basi. Suet. Aug. c. 31.

u Locum hunc interpretatur Heleni admonitio, repetatur l. 3.

x Reluctata Pythia ægrè admittit ἐνθουσιασμὸν, utpote cujus impetu concussa labascit anima. laborat itaque Deum qui insidet excutere: tanto magis ille fatigat, domat, fingit, premit.

y Al. *Latini*.

z Pro Simoënte & Xantho fluentibus sanguine, obstructis cæsorum cadaveribus erunt tibi de novo Tibris & Numicius.

a Alii respici ad Turnum volunt origine Graium, ut interpretatur Amata responsum l. 7. Alii ad Halesum Agamemnonis ex Briseïde filium.

b Turnus, *cui diva Venilia mater.* l. 10. c Quæ semel quasi dedit nomen ad insequendum Trojanos, nunquam desistet. Aliis *addita* est infesta, affixa. d Lavinia, qua sibi desponsatâ destitutus Turnus aspera movebit bella, cùm respectu ad Helenam à Paride raptam. f Pallanteo, Evandri Arcadis urbe, ut l. 8.

Horrendas

Horrendas canit [g] *ambages, antróque remugit,*
[g] *Obscuris vera involvens:* [h] *ea frena furenti*
Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo.
Ut primùm cessit furor, & rabida ora quiêrunt,
Incipit Æneas heros. Non ulla laborum,
O virgo, nova mî facies, inopináve surgit:
[i] *Omnia præcepi, atque animo mecum antè peregi.*
Unum oro, (quando hîc [k] *inferni janua regis*
Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso)
Ire ad conspectum chari genitoris, & ora
Contingat: doceas iter, & [l] *sacra ostia pandas.*
Illum ego per flammas, & mille sequentia tela
Eripui his humeris, medióque ex hoste recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas, cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra, sortémque senectæ.
Quin, [m] *ut te supplex peterem, & tua limina adirem,*
Idem orans mandata dabat. natíque, patrísque
Alma precor miserere; potes namque omnia: nec te
Nequicquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit manes arcessere conjugis [n] *Orpheus,*
Threïcia fretus cithara, fidibúsque canoris:
Si [o] *fratrem Pollux alterna morte redemit,*
Itque reditque viam toties: quid [p] *Thesea? magnum*
Quid memorem [q] *Alciden? & mî* [r] *genus ab Jove summo.*
Talibus orabat dictis, [s] *arásque tenebat:*
Tunc sic orsa loqui vates: Sate sanguine divûm
Tros Anchisiade: [t] facilis descensus Averni:
Noctes atque dies patet atri janua Ditis:
Sed revocare gradum, superásque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. *pauci, quos æquus amavit*

g Cujusmodi ἀμφιβολίας & perplexa oracula Pythiæ suæ suggerit Apollo λοξίας.

h Et stimulos adhibet furoris ad vaticinium, & frenis temperat ora ad silentium. *Accipit & frenos, nec tantum prodere vati, Quantum scire licet.* Lucan. 5. l.

i Jamdudum ad omnes casus præparatus. Alii leg. *percepi.* Ex Heleno sc. & patre prædicta.

k Hîc rursus innui videtur antrum Sibyllæ juxta Avernum lacum, in quem restagnare credebatur Acheron propter sulphureas mephytes, cavernas, & calidas aquas. unde & Νεκρομαντεία locus idoneus visus est Homero, & descensus ad inferos.

l Diti sacra vel execranda.

m Lib. 5. *Ditis tamen antè Infernas accede domos, &c. huc casta Sibylla.*

n De Orpheo abundè 4. l. Georg. & Ov. 10. Met.

o Castora gemellum è Leda matre & Tyndaro, communicatâ cum illo immortalitate, ut alternis viverent. adi. Mythologos hoc de Geminorum sidere exponentes.

p Qui ad Inferos descendit cum Pirithoo, rapturi Proserpinam.

q Herculem qui descendit Cerberum ab inferis tracturus. r Genus idem, caussa mihi melior. s Pro more precantum, jurantium, vota concipientium. t Si Ethicè hanc fab. interpretari velimus; immane vitiorum præcipitium, è quorum barathro non facile emergitur, intelligemus. Si mysticè & Platonicè; plerisque gravari divinam animi particulam terrenâ ὕλης corporeæ mole, opprimi à sensu rationem; ita ut, ad virtutem, rerum cognitionem, & veritatis indagationem adspirent pauci, quibus, vel benignitate Deorum, vel eximiâ virtute, vel divino ingenio, datum est aureum studii ramum carpere, & prudentiâ duce ad summa contendere. mox, *ramum hunc Lucus & obscuræ claudunt convallibus umbræ.*

Juppiter,

Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Dis geniti, potuere. tenent media omnia sylvæ;
[u] *Cocytúsque sinu labens* [x] *circumfluit atro.*
Quòd si tantus amor menti, si tanta cupido est,
[y] *Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre*
Tartara, & [z] insano juvat indulgere labori:
Accipe quæ peragenda priùs. latet arbore opacâ
Aureus & foliis, & lento vimine ramus,
[a] *Junoni infernæ dictus sacer: hunc [b] tegit omnis*
Lucus, & obscuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non antè datur telluris operta subire,
Auricomos quàm quis decerpserit arbore fœtus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit: primo avulso non deficit alter
Aureus, & simili frondescit virga metallo.
Ergo [c] altè vestiga oculis, & ritè repertum
Carpe manu; namque ipse volens, facilísque sequetur,
Si te fata vocant: [d] aliter non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea, jacet exanimum tibi corpus [e] amici,
(Heu nescis) totámque incestat funere classem,
Dum consulta petis, nostróque in limine [f] pendes:
[g] *Sedibus hunc refer antè suis, & conde sepulchro.*
Duc [h] nigras pecudes: ea prima piacula sunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis
Aspicies. Dixit, pressóque obmutuit ore.
Æneas mœsto defixus lumina vultu
Ingreditur linquens antrum, [i] cæcósque volutat
Eventus animo secum: cui fidus [k] Achates
It comes, & paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone serebant,
Quem socium exanimũ vates, quod corpus humandum
Diceret. atque illi Misenum in litore sicco,
Ut venêre, vident [l] indigna morte peremptum:

u Quid Cocytus, Styx, Acheron Inferi sint secundum veteres Theologos, docet Macrobius 1. l. de Somnio Scipionis. c. 10.
x Al. *circumvenit.*
y In vita semel, secundo in morte. gloriam In vivis consequi, æternam, post mortem.
z Vehementi.
a Proserpinæ.
b Allusum ad Bonæ Deæ, quæ eadem Tellus est, sacra; quæ non nisi in operto fiebant.
c Deum cœlúmque suspice.
d Absque sit gratia & auxilium divinum, incassum intercidunt humani conatus.
e Miseni, ut infra, à Tritone intercepti. quem tamen nonnulli ab Ænea interfectum autumant; ut in hac necromantia suppeteret cadaver & animam.
f Moraris. vel, sollicitus hæres.
g Terræ & inhumationi.
h Furvis hostiis placandi Dii Inferi, ad quos tibi lustrato sternenda via. *huc casta Sibylla Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.* l. 5.
i Incertos, ignotos.
k Ἀπὸ τῆς ἄχους. à sollicitudine, quæ summatum & principum comes. Jul. Scaliger Æneæ genium esse vult, est enim ἄχθος ἄτης. Non quòd vir tantus mœreat: sed quòd inter tot ærumnas ad summam virtutem perpetuandam continuetur. l. 3. poetices cap. 25.
l Non respondente meritis, arti & virtuti ejus. aut quia exceptus insidiis ab eo quem æmulabatur, aut quia anima in aquis extinguebatur, quod genus mortis abominabantur veteres.

Misenum Æoliden, quo non præstantior alter,
Ære ciere viros, Martémque accendere[m] *cantu.*
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
Et lituo pugnas insignis obibat, & hastâ.
Postquam illum victor vitâ spoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ sese fortissimus[n] *heros*
Addiderat socium,[o] non inferiora sequutus.
Sed tum, forté cava dum personat æquora[p] *conchâ*
Demens, & cantu vocat in certamina Divos,
Æmulus[q] *exceptum*[r] *Triton (si credere dignum est)*
Inter saxa virum spumosâ immerserat undâ.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant;
Præcipuè pius Æneas. Tum jussa Sibyllæ,
Haud mora, festinant flentes.[s] *arámque sepulchri*
Congerere arboribus, cœlóque educere certant.
Itur in antiquam sylvam, stabula alta ferarum:
Procumbunt[t] *piceæ, sonat icta securibus ilex,*
Fraxineæque trabes, cuneis & fissile robur
Scinditur: advolvunt ingentes montibus ornos.
Nec non Æneas, opera inter talia[u] *primus*
Hortatur socios, paribúsque accingitur[x] *armis.*
Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat,
Aspectans sylvam immensam, & sic ore precatur:
Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto: quando omnia verè
Heu nimium de te vates, Misene, loquuta est.
Vix ea fatus erat, geminæ cùm[y] *fortè*[z] *columbæ*
Ipsa sub ora viri cœlo venêre volantes,
Et viridi sedêre solo: tum maximus heros
Maternas agnoscit aves, lætúsque precatur:
Este duces, ô, si qua via est, cursúmque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum: túque ô dubiis ne defice rebus
Alma parens. Sic effatus[a] *vestigia pressit,*
Observans quæ signa ferant, quò tendere pergant.
[b] *Pascentes illæ tantum prodire volando,*

m Lituo.
n Æolides.

o Virum nequaquam Hectori secundum, neque virtute, neque laude; fatis etiam superiorem.
p Tubâ credo & buccina quæ Tritoni concha. *Ceruleum Tritona vocat, conchaque sonanti Inspirare jubet.* deinde *cava buccina sumitur illi.*
q Insidiis interceptum.
r Oceani & Tethyos filius, Neptuni tubicen. Tritones qui sint, dictum lib. præcedente sub fine.
s Pyram, in altum extructam, in aræ formam.
t Piceæ tedæque resinâ pingues, fraxini, orníque funeribus adhibitæ quo clariùs & luculentiùs arderent rogi.
u Exemplo suo prælucens aliis.
x Securi, cuneis

y Oblativum ergo augurium.
z Quæ & Veneris aves & felix regibus augurium: per geminas columbas mysticè duas animæ alas designari volunt, Contemplativam Moralemque virtutem, quæ ad aureum Sapientiæ ramum à divinarum rerum amore mittuntur.
a Substitit. Captantes autem auguria & observantes stare immobiles aut sedere solebant.
b Allusum ad pullare augurium, quod felix habitum, si pulli pascerentur.

Quantum acie possent oculi servare sequentum.
Inde ubi venêre ad fauces gravèolentis Averni,
Tollunt se celeres, liquidúmque per aëra lapsæ
Sedibus [c] *optatis geminæ super arbore sidunt:*
[d] *Discolor unde auri per ramos* [e] *aura refulsit:*
Quale solet sylvis brumali frigore [f] *viscum*
Fronde virere nova, quod non sua [g] *seminat arbos,*
Et croceo fœtu teretes circundare truncos:
Talis erat species auri frondentis opacâ
Ilice: sic leni [h] *crepitabat bractea vento.*
Corripit extemplo Aeneas, avidúsque refringit
[i] *Cunctantem, & vatis portat sub tecta Sibyllæ.*
Nec minus interea Misenum in litore Teucri
Flebant, & cineri [k] *ingrato suprema ferebant.*
Principio pinguem tædis, & robore secto
Ingentem struxêre [l] *pyram: cui frondibus* [m] *atris*
Intexunt latera, & ferales [n] *antè cupressos*
Constituunt: [o] *decorántque super fulgentibus armis.*
Pars [p] *calidos latices & abena undantia flammis*
Expediunt, [q] *corpúsque lavant frigentis & ungunt.*
Fit gemitus: tum membra [r] *toro defleta reponunt,*
[s] *Purpureásque super vestes, velamina nota,*
Conjiciunt: pars ingenti subiêre pheretro,
Triste ministerium: & subjectam more parentum
[u] *Aversi tenuêre facem: congesta cremantur*
[x] *Thurea dona, dapes, fuso crateres olivo.*
Postquam collapsi cineres, & flamma quievit:
[y] *Relliquias vino & bibulam lavêre favillam:*
Ossáque lecta [z] *cado texit Chorineus* [z] *aheno.*
Idem ter socios [a] *pura circuntulit undâ,*

c Ex voto Æneæ.
d Alio à viridi arbore colore.
e Splendor αὔρος vetus vox Græca aurum significat. Scal. Poet. l. 4. c. 16.
f *Misseldine, misselto.* quod brumali tempore maturescit virore in flavum vergente. croceo ergo fœtu.
g Nascitur enim ex vitali excremento arborum, non ex fimo volucrum, ut vulgo receptum. Jul. Scal. in 2. l. Theophrasti de Caus. c. 23.
h Annon videris audire bracteati rami a ventis agitati crepitantem sonum ex literarum aspera conflictatione?
i Visam remorari desiderium avidi Æneæ.
k Minùs grato amicis triste hoc ministerium exequentibus.
l Apparatus mortuorum, funus dicitur; extructio lignorum, rogus; subjectio ignis, pyra; crematio cadaveris, bustum; locus, ustrina; operis constructio, sepulchrum; inscriptum nomen & memoria, monumentum. citat hoc Servii Scal. in Festum.
m Funereis, feralibus, viroris in atrum vergentis.
n Ab anteriore usquequaque parte.

o Cum viris magnis unâ cremabantur arma, vestes, equi, canes, & quæ in vita erant charissima. Apud Indos & uxor amantissima. Cic. 5. Tusc. quæst. & 11. l. Æn. *galeas, ensesque decoros,* &c. p Calida ablui & per intervalla inclamari solebant pro mortuis compositi, ne fortè lateret vitalis spiritus obstructus, adeóque vivi cremarentur. q Ex Ennii versu. *Tarquinii corpus bona fœmina lavit & unxit.* r Funebri, qui unâ cum cadavere cremabatur. s Viris illustribus vestes, quibus vivi utebantur, injectæ. purpureæ, prætextæ, paludamenta. vide Pallantis funus l. 11. Æn. quæ nos ibi & l. 9. Lucani. u Testati dolorem, & se invitos id facere. x Dona ab amicis ingesta notum est, thus, adipem hostiarum, oleum, &c. y De more ossa legendi, lavandi, componendi, vide quæ nos ad Sen. Troad. 797. v. z Vrnâ ærea. quandoque aureâ condebantur cineres. a Lustravit pollutos funere aquâ sacratâ ab aspergillo felicis olivæ, namque oleaster infelix.

Spargens

Spargens rore levi, & ramo felicis olivæ:
Lustravitque viros dixitque [b] *novissima verba.*
At pius Aeneas ingenti mole sepulchrum
Imponit, suáque arma viro, [c] *remúmque,* [c] *tubámque*
[d] *Monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo*
Dicitur, æternúmque tenet per secula nomen.
His actis, properè exequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vastóque immanis hiatu,
Scrupea, [e] *tuta lacu nigro, nemorúmque tenebris:*
Quam super haud ullæ poterant impunè volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris
Faucibus effundens, supera ad [f] *convexa ferebat:*
Unde locum Graii dixerunt nomine [g] *Avernum.*
[h] *Quatuor hîc primùm nigrantes terga juvencos*
Constituit, frontíque [i] *invergit vina sacerdos:*
Et summas [k] *carpens media inter cornua setas,*
Ignibus imponit sacris libamina prima,
[l] *Voce vocans* [m] *Hecaten, cœlóque, Erebóque potentem.*
Supponunt alii cultros, tepidúmque cruorem
Suscipiunt pateris. [n] *ipse* [o] *atri velleris agnam*
Aeneas [p] *matri Eumenidum,* [q] *magnæq; sorori*
Ense ferit, * *sterilémque tibi, Proserpina, vaccam.*
Tum [r] *Stygio regi nocturnas inchoat aras:*
Et [s] *solida imponit taurorum viscera flammis,*
Pingue supérque oleum fundens ardentibus extis.
Ecce autem primi sub lumina solis, & ortus,
Sub pedibus mugire solum, & juga cœpta moveri
Sylvarum: visæque [t] *canes ululare per umbram,*
Adventante dea. [u] *Procul ô, procul este profani,*
Conclamat vates, totóque absistite luco:
Túque invade viam, vaginâque eripe [x] *ferrum:*
Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.

b Ilicet. & vale, vale, vale. Æn. 11. l.
c Insignia remigis & tubicinis.
d Qui etiam ad hunc diem retinet nomen & vulgo dicitur *Monte Miseno*, & *Capo Miseno*.
e Cincta lacu & sylvâ.
f Ad cœli curvitatem.
g Ἄορνον, avium expertem.
h Signatè omnia, & Diis Manibus convenienter. Numerus par, hostiæ furvæ, sacra in scrobe & terrâ effossâ Diis Inferis: ut Superis numerus impar, victimæ candidæ, aræ extructæ.
i Inversâ paterâ. contra in sacris supernis supinâ manu libatum. 4. l. *media inter cornua fundit*. hoc autem ad probationem victimarum, si non stupuissent, gratarum.
k Molâ sparsæ & devotæ hostiæ vulsos è fronte pilos conjiciebãt in ignem ἀπαρχαῖς sc. primitias & libamina.
l Dissonâ & alienâ à voce humanâ, vide quæ nos ad Lucan. 6. l. 687. v.
m De Hecate, quæ Luna, nomine & potentia, adi quæ nos ad Senecæ Hippolytũ v. 410.
n Quò ipse victimarius, & ensis adeo victimarum sanguine consecratus tuti validique sint adversus umbras.
o Concolorem agnam.
p Nocti, quæ furias parit fovétque.
q Terræ, quæ Noctis soror fingitur, quia ex umbra ejus nox vicissim nata est.

* Στεῖραν βοῦν. Odyss. κ. Junoni infernæ propriam; infœcundam infœcundæ; sterilem illi quæ nunquã enixa est; taurã Proserpinæ, ut Plutoni taurũ. r Plutoni. s Holocaustũ. t Stygiæ canes, Furiæ. Sed & Dianæ Triviæ suæ sunt canes. quin & Hecate Lycophroni est κυνοσφαγὸς θεά. ubi interpres iccirco immolari Hecatæ scribit, quod ipsorum latratus incantationes & monstrosas visiones solvit. *Et Hylax in limine latrat.* Ecl. 8. u Quod in sacris fieri solet, *profanos arcet*, heroa suum *hoc agere* monet. x Dæmones an sentiant dolorem, lædantur, ensem horreant, differit Cœl. Rhod. l 2. c. 8. hæc noster ex opinione Platonicorum, infra sanior; *frustra ferro diverberet umbras.* Gentilis 16. c, lect, Virg.

[y] *Tantum effata, furens antro se immisit aperto.*
Ille ducem haud timidis vadentem passibus æquat.
[z] *Dii, quibus imperiũ est animarum, umbræq́; silentes,*
Et Chaos, & Phlegeton, loca nocte silentia latè,
Sit mihi fas [a] *audita loqui: sit numine vestro,*
Pandere res alta terrâ, & caligine mersas.
[b] *Ibant obscuri sola sub nocte per umbras,*
Perq́; domos Ditis [c] *vacuas, & inania regna.*
Quale per incertam lunam sub luce [d] *malignâ*
Est iter in sylvis, ubi cœlum condidit umbrâ
Juppiter, & rebus nox abstulit atra colorem.
[e] *Vestibulum ante ipsum, primísque in faucibus Orci,*
Luctus, & [f] *ultrices posuere cubilia Curæ:*
Pallentésque habitant morbi, [g] *tristísque Senectus:*
Et Metus, & [h] *malesuada Fames; & turpis Egestas,*
([i] *Terribiles visu formæ) Lethúmque, Labórque.*
Tum [k] *consanguineus Lethi Sopor, &* [l] *mala mentis*
[l] *Gaudia, mortiferúmque* [m] *adverso in limine Bellum:*
[n] *Ferrêiq; Eumenidum* [n] *thalami, &* [o] *Discordia demẽs*
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In [p] *medio ramos, annosaq́; brachia pandit*
[q] *Ulmus opaca, ingens: quam sedem somnia vulgò*
Vana tenere ferunt, foliísque sub omnibus hærent.
Multáque præterea variarum monstra ferarum,
[r] *Centauri in foribus* [s] *stabulant,* [t] *Scyllæq́; biformes,*
Et [u] *centumgeminus Briareus, ac* [x] *bellua Lernæ*
Horrendum stridens, [y] *flammísque armata Chimæra,*
[z] *Gorgones,* [a] *Harpyæq́;, & forma* [b] *tricorporis umbræ.*

y Et cum dicto projicit se in Averni fauces; comite Ænea.

z Piè, nec nisi veniam præfatus, accedit ad inferorum arcana retegenda. Plutonem & Proserpinam precatus, mox umbras, inde vastam voraginem & indigestam primæ materiæ molem, hinc loca ipsa & lacus.

a Uti per eburneam portam emissus redit ad Superos, sub calce hujus libri: ita per eandem se demissum profitetur, referre se hæc ex auditu tantùm.

b Hypallage Ibant soli sub nocte obscurâ.

c Corporibus vacuas. ubi umbræ tantùm & simulachra.

d Caligante. sublustri tamen.

e Locum ante januam vacuum, describit Agellius l. 16. c. 5. per quem à via aditus accessúsque est ad ædes. Hoc ut Romani signis statuis & tabulis ornabant: ita ante vestibulum inferorum varias monstrorum formas depingit. quarum adverte nativa epitheta.

f Quæ animum excarnificant & malè consciis stimulis fodiunt.

g Morosa, querula, difficilis.

h Injurias, furta, rapinas, malas artes suggerens. i Non re terribiles, sed visu, inquit Seneca 104. Epist. quem adi. k Κασίγνητος θανάτοιο. Hesiod. Orpheus, alii. l Lege Senecam explicantem hunc locum Epist. 59. malis suis lætos, ait. m Contrà enim stat, atque è regione pugnat. n Cubilia dura. Virgines enim furiæ non nôrunt thalamos. o *Et scissa gaudens vadit Discordia pallâ.* l. 8. Æn. p Vestibulo: namque illa ante vestibulum. q Dabis mihi veniam, lector, per institutæ brevitatis angustias excluso, si strictis tantùm sterilis hujus ulmi foliis, vanisque poeticorum monstrorum somniis excussis, te ad ipsos poetas, mythologos, eósque qui allegoriis philosophantur, relegem. r Vide quæ nos ad Senecæ Herc. furent. v. 777. Et quæ differit Hier. Magius de Centauris monstrorumque ortu l. 1. Miscel. c. 19. s Aptè, quia inferna parte equi. t Nisi filia. Ov. Met. 8. & Phorci f. l. 14. & nos ad 6. Eclog. & 3. Æn. & Senec. Medeam. v. 350. u Lib. 10. Æneid. x Hydra multiceps, excetra infra. y Πνείουσαν πῦρ Hesiod. Et Hom. Il. 6. Lucret. l. 5. *Prima leo, postremo draco, media ipsa Chimæra.* z Medusa, Stheno, Euryale, filiæ Phorci. a De his dictum 3. l. Æn. b Geryonis & Erili.

Corripit

Corripit hîc subita trepidus formidine c ferrum
Aeneas, strictámque aciem venientibus offert:
Et, ni docta comes d tenues sine corpore vitas
Admoneat volitare, cava sub imagine formæ,
Irruat, & frustra ferro diverberet umbras.
Hinc via Tartarei quæ fert * Acherontis ad undas:
Turbidus e hîc cœno, vastáque voragine gurges
Aestuat, atque omnem * Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas, & flumina servat
Terribili squalore Charon: cui plurima mento
Canities inculta jacet: f stant lumina flammâ:
g Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velísque ministrat,
Et ferruginea subvectat corpora cymbâ,
Jam senior: sed h cruda deo viridisq; senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
i Matres, atque viri, defunctáque corpora vitâ
Magnanimûm heroum, pueri, innuptæq; puellæ,
Impositíque rogis juvenes ante ora parentum.
k Quàm multa in sylvis autumni frigore primo
Lapsa cadunt folia: aut ad terram gurgite ab alto
l Quã multæ glomerãtur aves, ubi m frigidus ãnus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
n Stabant orantes, primi transmittere cursum,
Tendebantq; manus ripæ ulterioris amore:
Navita sed o tristis nunc hos, nunc accipit illos:
Ast alios longè summotos arcet arenâ.
Aeneas (miratus enim, motúsque tumultu)
Dic, ait, ô virgo, quid vult concursus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel quo discrimine ripas
Hæ linquunt; illæ remis p vada livida verrunt?
Olli sic breviter fata est q longæva sacerdos:
Anchisa generate, Deûm r certissima proles,
Cocyti stagna alta vides, Stygiámque paludem:

c Gladium, quem vagina eripere jusserat suprà Sibylla.

d Vmbras, εἴδωλα, vide quæ ad 4. l. *Et nunc magna mei sub terras ibit imago.*

* De fluviis infernis quid opinati veteres, lege Macrob. c 10. l. 1. de somnio Scipionis. qui Acheron, Lethe, Phlegethon, Cocytus & Styx.

e In Cocytum.

f Rigent, ardent, scintillant.

g *Venias ornatus ornatu nauclerico. Palliolum habeas ferrugineum. Id erit connexum in humero lævo, &c.* Plaut. Mil.

h Prima senecta est ὠμογερόντων crudorum; secunda γερόντων senum; tertia πεμπέλων capularium.

i Sexus, ætatis, conditionis omnis simulacra & umbræ. Habentur hi 3 versus. l. 4. Georg sub fine.

k Ἠΰτε φύλλα χάμαζε πεκαλάδεται πίσεν ὕλης φυλλοχόῳ ἐνὶ μηνί. Apollonius 4. l. Sub exitu Autũni ubi primum invalescit frigus.

l Ὄρνιθες ὥς Αἴτ' ἐπεὶ οὖν χειμῶνα φύγον Iliad. 3.

m Hiems. n Spondæorum tractus supplicibus convenit. o Asper, *grim, churlish.* p Styga et Cocytum tranimittunt. q Πολυχρονιωτάτη παρθένος, quæ sæcula septem vixerat. Ovid. 14. Met. r Cui vivo inferos adire datur.

s Dii cujus jurare timent, & fallere numen.
Hæc omnis quã cernis, t inops, inhumatáque turba est:
Portitor ille Charon : hi, quos vehit unda, sepulti.
Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta
Transportare priùs, quàm sedibus ossa quierunt:
u Centum errant annos, volitántque hæc litora circum:
Tum demum admissi stagna exoptata revisunt.
Constitit Anchisa satus, & vestigia pressit,
Multa putans, sortémque animo miseratus x iniquam.
Cernit ibi mœstos, & mortis honore carentes,
y Leucaspim, & Lyciæ ductorem z classis y Orontem:
Quos simul à Troja ventosa per æquora vectos
Obruit Auster, aquâ involvens navémque virósq;.
Ecce gubernator sese Palinurus a agebat:
Qui Libyco nuper cursu, dum sidera servat,
b Exciderat puppi, mediis effusus in undis.
Hunc ubi vix multa mœstum cognovit in c umbrâ,
Sic prior alloquitur: quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medióq; sub æquore mersit:
Dic age. Namque mihi fallax haud antè repertus,
Hoc uno responso animum delusit Apollo:
Qui fore te ponto incolumem, finésque canebat
Venturum Ausonios: en hæc promissa fides est d?
Ille autem: Neque te Phœbi e cortina fefellit,
Dux Anchisiade: f nec me deus æquore mersit.
Namque gubernaclum multa vi fortè revulsum,
Cui datus hærebam custos, cursúsque regebam,
g Præcipitans traxi mecum. maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quàm tua ne spoliata h armis, i excussa magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tres Notus k hybernas immensa per æquora noctes
Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab undâ.
Paulatim adnabam terræ, & jam tuta tenebam.

s Hesiodi Theogonia. & ibi Tzetzes. uti ad Lycophronem ibi Στυγὸς κιλαινῆς νασμὸν, ἔνθα Τερμιεὺς Ορκωμότους, &c. quæ nos ad Senecæ Herc. Furent. v. 711.

t Neque legitimam neque imaginariam nacta sepulturam.

u Locum hunc explicat Cælius Rhodig. l. 23. c. 14. ex philosophiâ Platonicâ, denarium statuente numerum in se multiplicatum, labis ex peccato inustæ concretæque expiationi requisitum.

x Vbi hæ admittuntur, illæ arcentur. *vel*, ubi mortui plectuntur ob peccatum vivorum qui funera exequi neglexerunt.

y De his 1. l. Æn.

z Navis.

a Errabundus obibat. ibat. Terent. Andr. *Quò hinc te agis?*

b Vt 5. l. sub exitu.

c Inferorum caligine.

d Indignationi convenit oratio in monasyllabam desinens, inquit Scalig. l. 4. Poet. c. 48.

e De cortina & tripode l. 3. per initia, & alibi.

f Servius & Fabricius distinguunt, *neque te Phœbi cortina fefellit, Dux Anchisiade, neque me: Deus æquore mersit.* ut Deus sit Somnus. qui præcipitavit quidem, non mersit.

g Præcipitans gubernaclum; aut me i. præcipitatus. h Clavo, gubernaculo. i Cui excussus magister. Hypallage. k Procellosas, asperas.

Ni

Ni [l] *gens crudelis madida cum veste gravatum,*
Prensantémq; uncis manibus [m] *capita aspera montis,*
Ferro invasisset, [n] *prædámque ignara putâsset.*
Nunc me fluctus habet, versántque in litore venti.
Quod te per cœli jucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iüli
Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi [o] *terram*
Injice, namque potes, [p] *portúsque require Velinos:*
Aut tu, siqua via est, siquam tibi diva creatrix
Ostendit, (neque enim credo sine numine divûm
Flumina tanta paras, Stygiámq; innare paludem)
Da dextram misero, & tecum me tolle per undas:
Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.
Talia fatus erat: cœpit cùm talia vates.
Unde hæc, ô Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnémque [q] *severum*
Eumenidum aspicies? [r] *ripámve injussus abibis?*
Desine fata deûm flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor duri solatia casus,
Nam tua finitimi longè, latéque per urbes
[s] *Prodigiis acti cœlestibus, ossa piabunt:*
Et statuent tumulum, & tumulo solennia mittent:
Æternúmq; locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulsúsque parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terrâ.
Ergo iter inceptum peragunt, fluvióque propinquant.
Navita quos jam inde, ut Stygia prospexit ab undâ
Per tacitum nemus ire, pedemq; advertere ripæ:
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat [t] *ultrò:*
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias: jam istinc & cōprime gressum.
Umbrarum hîc locus est, somni, noctísque soporæ,
Corpora viva nefas Stygia vectare carinâ.
Nec verò Alciden me sum [u] *lætatus euntem*
Accepisse lacu: nec Thesea, Pirithoúmque:

l Veliensium in Lucania.
m Præruptos scopulos.
n Corpus meum.

o Levissimum saltem sepulturæ genus postulat. Si quis enim in cadaver insepultum incidisset, nefas erat præterire terræ glebâ non injectâ aut pulvere aut arenâ; quod præcidaneâ porcâ expiandum erat.
p Invenies autem cadaver meum in portu Velino. Atque hunc locum ab Hygino exagitatum apud Agellium l. 10. c. 16. quòd Velia, post sexcentesimum annum quàm Æneas in Italiam venit, condita fuerit, adferunt plurimi; respexisse sc. poetam loci naturam non nomen urbis. portus sc. palustres ab ἕλος. Turnebus l. 22. c. 1. Alciat. parerg. c. 21. Pontanus in Antonio. Cœlius l. 11. c. 24. πρόληψιν poetis usitatam opponit.
q Tristem, Styga sc. aut Cocytum, unde Furiæ accendunt faces.
r Alii leg. *ripâ.* sc. citeriore. Alii *ripam adibis.* ulteriorem sc.
s Lucanis oraculum de sedandâ gravi pestilentiâ, quæ apud eos grassabatur, consulentibus, respondit oraculum placandos esse manes Palinuri à Veliensibus interfecti: illi itaque lucus prope Veliam dicatus & erectum cenotaphium.
t Prior, non compellatus.
u Anno enim integro in compedibus fuit Charon, quòd Herculem trajecisset.

x Diis quanquam geniti, atque invicti viribus essent:
y Tartareum ille manu custodem in vincla petivit,
Ipsius à solio regis, traxitque trementem:
z Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata est a Amphrysia vates:
Nullæ hîc insidiæ tales (absiste moveri)
Nec vim tela ferunt: b licet ingens janitor antro
Æternùm latrans exangues terreat umbras:
Casta licet c patrui servet Proserpina limen.
Troïus Æneas, pietate insignis, & armis,
Ad genitorem, d imas Erebi descendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago;
At ramum hunc (aperit ramum, qui veste latebat)
Agnoscas. tumidâ ex ira tum corda residunt.
Nec plura his: ille admirans venerabile donum
Fatalis virgæ, longo post tempore visum,
Cæruleam advertit puppim, ripæq; propinquat.
Inde alias animas, quæ per e juga longa sedebant,
Deturbat, f laxátque foros: simul accipit alveo
g Ingentem Æneam: h gemuit sub pondere cymba
Sutilis, & multam accepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumes, vatémque, virumq;
Informi limo, glaucáque exponit in ulvâ.
i Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adversó recubans immanis in antro.
Cui vates horrere videns jam colla k colubris,
Melle l soporatam, & medicatis frugibus offam
Objicit: ille fame rabidâ tria guttura pandens,
Corripit objectam, atque immania terga resolvit,
Fusus humi: totóque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum, custode m sepulto,
Evaditque celer ripam irremeabilis undæ.
Continuò auditæ voces, vagitus & ingens,
n Infantumq; animæ flentes in limine primo:

x Hercules & Pirithous Jove sati, Theseus Ægeo, ut alii Neptuno.
y Cerberum Hercules petivit.
z Theseus & Pirithous descendebant rapturi Proserpinam.
a Apollinea. ab Amphryso fl. Thessaliæ, juxta quem Apollo pavit Admeti armenta, & Sibyllam sollicitavit.
b Cerberus, per nos, antro tutus maneat.
c Plutonis, qui eam rapuit, Jovis ex Cerere filiam.
d Ad intimas umbras inferni. pro quo Erebus ponitur Synecdochicè.
e Sedilia, transtra.
f Quo Heroi & vati sit sedendi spatium, laxat portitor foros, & poeta versum, extenditque cymbæ alvum ut sit Hypermeter.
g Gravem cymbæ futili.
h Sic currus Diomedis, insiliente Minervâ, μέγα δ' ἔβραχε φήγινος ἄξων βριθοσύνη. Iliad. ε.
i Ditis triceps canis. ut signet mortem genituræ casus, fati. Horat. 13. od. l. 2. centiceps, propter varia mortis genera. Terram alii exponunt, alii sepulchrum. Adverte quàm frequens litera canina. r
k Qui illi pro pilis.
l Quæ soporem inducat, ut 4. Æn. *humida mella, soporiferúmque papaver* draconi pro cibo data. Alii *saporatum* legi contendunt, ut melle condiatur offa, sicut alia omnia dulciaria, saccharo nondum invento; somnum verò an concilient medicatæ herbæ. Turneb. l. 28. c. 45 & l. 19. c. 6.
m Sopito. n Hos qui interierant primo limine & ingressu vitæ, rectè statuit in limine primo. qui etiam ante Solis exortum efferebantur ad funus. Erythræi *limbo*.

Quos dulcis vitæ exortes, & ab ubere raptos
Abstulit [o] atra dies, & funere mersit [p] acerbo.
[q] Hos juxta falso damnati crimine mortis.
[r] Nec verò hæ sine sorte datæ, sine judice sedes:
Quæsitor [s] Minos urnam movet: ille [t] silentûm
Conciliumq; vocat, vitásq; & crimina discit.
[u] Proxima deinde tenent mœsti loca, qui sibi lethum
Insontes peperere manu, lucémque perosi
Proiecêre animas. quàm vellent [x] æthere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores?
Fata obstant, tristique palus [y] innabilis undâ
Alligat, & [z] novies Styx interfusa coercet.
[a] Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi, sic illos nomine dicunt.
Hic quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, & myrtea circum
Sylva tegit; curæ non ipsâ in morte relinquunt.
His [b] Phædrâ, [c] Procrinq; locis, mœstámq; [d] Eriphylen
Crudelis [e] nati monstrantem vulnera cernit:
[f] Evadnénque, & [g] Pasiphaën; his [h] Laodomia
It comes, & [i] juvenis quondam, nunc femina, Cæneus,
Rursus & in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phœnissa recens à vulnere Dido
Errabat sylvâ in magna: quam Troïus heros

o Fatalis.
p Immaturo.
q Secundo loco statuit falso crimine damnatos. Plato in apologia.
r Hæc cum respectu ad Romanum forum dici voluit, ubi a quæstionis judice qui dictus Quæsitor, inde Quæstor, è judicibus selectis adhibiti sunt illi, quorum nomina ex urnâ vel sitellâ primùm ducta, ad numerum legitimum Quoniam autem nulla hic de judicibus sortitio, respici omnino arbitror ad judicia Græcorum. in quibus duæ erant urnæ, in alteram conjiciebantur à judicibus sortes vel calculi absolventes, in alteram damnantes. Pro harum diremptarum numero sententia lata est. Harum urnarum posterior tantum apud Inferos in usu de pœnâ sc. & supplicii loco. namque Elysius campus a Jove assignatus.
s Jovis filius, rex Cretæ dum in vivis erat, justissimus unus.
t Vmbrarum ad cognoscendum & testandum de vitis & criminibus, mortuorum. Plato in Gorgia, Axiocho & 5. Leg. u Tertium locum assignat iis qui non scelere adacti, sed miseriis pressi & vitam pertæsi mortem sibi consciverant. Adi Aristot. l. 3. Ethic. c. 7. & Macrob. de Somnio Scip. l. 1. c. 13. x In vita, qua priùs fruebantur, utcunque miserâ & ærumnosâ. y Irremeabilis, ut modò notâ. Alii leg. inamabilis. συγχεῶ. z Alii allusum autumant ad Novendialia mortuorum. Alii ad novem orbes cœlestes. Alii ad perfectionem numeri novenarii, qui constat ex tribus trinitatibus. Alii ad novem Inferorum regiones; 1 Infantum. 2 falso damnatorum. 3 Αὐτοχείρων. 4 Amantum. 5 Bellatorum. 6 Nocentum. 7 Animarum Purgatarum. 8 Rediturarum in vitam. 9 Elysii. a Quartum locum assignat iis quæ (nam fœminæ omnes) perierunt amore. de quibus videndi Poetæ Homerus, Ovidius, Seneca, & Mythologi, Hyginus, Palæphatus, Fulgentius, Natalis Comes, Apollodorus, &c. b Senecæ Hippolytus videndus & Fab. 47. Hygini. & Ovidii epist. 4. c Hyginum vide, fab. 189. & Ovid. Met. 7. d Corruptam monili ab Adrasto ceu Polynice ut proderet maritum Amphiaraum. Horat. 16. Ode l. 3. & fab. 73. Hygini. e Alcmœonis ulciscentis patrem. ibid. f Capanei uxorem, quæ se in rogum conjecit auditâ morte conjugis. Apollod. 3. l. g Supra hoc lib. & ecloga 6. & Hygini fab. 40. h Vxor Protesilai, quem ubi periisse in bello Trojano audîsset, optavit ut vel umbram ejus videret; & voti compos in ejus amplexu animam efflavit. Ovid. Epist. 13. Hygini fab. 103 & 104 i Impetravit quippe à Neptuno corrupta in stupri precium, ut transformaretur in virum fortem & invulnerabilem. Ovidii Metamorph. lib. 12. & Palæphat. 1. l.

Ut primùm juxtà stetit, agnovítque per umbram
Obscuram ([k] qualem [*] primo quis surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat per nubila lunam)
Demisit lacrymas, dulcíque affatus amore est.
Infelix Dido: verus mihi [l] nuncius ergo
Venerat extinctam, ferróque extrema sequutam.
Funeris heu tibi causa fui: per sidera juro,
Per superos, [m] & si qua fides tellure sub imâ est,
Invitus, regina, tuo de litore cessi.
Sed me jussa deûm, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca senta situ cogunt, noctémque profundam,
Imperiis egere suis: nec credere quivi,
Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
Siste gradum, téque aspectu ne subtrahe nostro.
Quem fugis? [n] extremum fato quod te alloquor, hoc est.
Talibus Æneas ardentem, & [o] torva tuentem
Lenibat dictis animum, [p] lacrymásque ciebat:
Illa solo fixos oculos aversa tenebat:
[q] Nec magis incepto vultum sermone movetur,
Quàm si dura silex, aut stet [r] Marpesia cautes.
Tandem proripuit sese, atque [s] inimica refugit
In nemus umbriferum: conjux ubi pristinus illi
Respondet [t] curis, æquátque Sichæus amorem.
Nec minus Æneas casu percussus iniquo,
Prosequitur lacrymans longè, & miseratus euntem est.
Inde datum molitur iter: Jámque [u] arva tenebant
Ultima, quæ bello clari secreta frequentant.
Hîc illi occurrit [x] Tydeus; hîc inclytus armis
[y] Parthenopæus, & [z] Adrasti [a] Pallentis imago.
Hîc [b] multùm fleti ad superos, bellóque caduci
Dardanidæ: quos ille omnes longo ordine cernens
Ingemuit: [c] Glaucúmque, [d] Medontáque, Thersilochúmque,

k Ὥς τίς τε νέῳ ἐνὶ ἤματι μήνην Ἢ ἴδεν ἢ ἐδόκησεν ἐπαχλύουσαν ἰδέσθαι. Apollon. 4. Arg.

* Per mensis initium.

l Κατὰ τὸ σιωπώμενον. *vel*, prænunciante Mercurio 4. l. *Illa dolos dirúmque nefas sub pectore versat Certa mori.*

m Et si quod apud inferos numen sit, quod juratorum fidem obliget. Styx certè Deorum jusjurandum inviolabile.

n Neque enim mihi vivo dabitur te rursus convenire, neque mortuo. umbris enim negata vox, nisi quibus fato i. voluntate Deorum sit concessa. ut hîc Palinuro, Deiphobo, Musæo, Anchisæ.

o Torvè Græcisma.

p Sibi; non Didoni elicuit lacrymas, ut quibusdam placet.

q Adverte talionem, secundum Rhadamanthi edictum, Εἴκε πάθοι τά κ' ἔρεξε, δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο. Arist. Eth. 5. l. 5. c. Æneas, supra 4. l. *immota tenebat Lumina*, hîc *Illa solo fixos oculos aversa tenebat.* Ibi Æneas, quercus Boreæ flatibus immota, hîc Dido silex aut Marpesia cautes. ibi ille fugit, hîc illa.

r Marpesus mons in Paro ins. ut Jornandes, Caucasi pars.

s Adumbratur hic locus ex Odyss. 11. Hom. ubi Ajacis umbra Ulyssem declinat. t Affectibus. u Quintam regionem, ubi bello clari. x Gener Adrasti, pater Diomedis. *Hic bello pugnax corpore parvus erat*. de quo, ut & de Parthenopæo & Adrasto legendus Euripides in Phœnissa, & Statius in Thebaide. y Filius Atalantæ, z Regis Argivorum. a Vel cum respectu ad repulsam illius à Thebis. *vel* quia umbra. b Luctu & exequiis honorati à vivis propter virtutem. c Antenoris fil. ab Agamemnone cæsum. vel alium cujus meminit Hom. Il. 6. d Alii legunt *Mydónáque* ducti autoritate Hom. 21. Il. Θερσίλοχόν τε Μύδωνά τε.

Tres [e] Antenoridas, Cererique sacrum Polybetem,
[f] Idęúmque etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumstant animæ dextra, lęváque frequentes.
Nec vidisse semel satis est; juvat usque [g] morari,
Et conferre gradum, & veniendi discere caussas.
At Danaûm proceres, [h] Agamemnoniæq; phalanges
Ut videre virum, fulgentiáque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu: pars vertere terga,
Ceu [i] quondam petiere rates: pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor frustratus [k] hiantes.
Atque hîc [l] Priamiden laniatum corpore toto
[l] Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora:
Ora, manúsque ambas, populatáque tempora raptis
Auribus, & truncas inhonesto vulnere nares.
Vix adeo agnovit pavitantem, & dira tegentem
[m] Supplicia, & notis compellat vocibus ultro:
Deiphobe [n] armipotens, genus alto à sanguine Teucri,
[o] Quis tam crudeles optavit sumere pœnas?
Cui tantum de te licuit? mihi fama supremâ
Nocte tulit, fessum vasta te cæde Pelasgûm
Procubuisse super confusæ stragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhæteo in litore [p] inanem
Constitui, & [q] magna manes ter voce vocavi.
[r] Nomen & [s] arma locum servant: [t] tè, amice nequivi
Conspicere, & patria decedens ponere terrâ.
Atque hîc Priamides: Nihil ô tibi amice relictum est:
Omnia Deiphobo solvisti, & [u] funeris umbris.
Sed me fata mea, & scelus exitiale Lacænæ
His mersere malis: illa hęc [x] monimenta reliquit.
Namque, ut supremam [y] falsa inter [y] gaudia noctem

e Abdicant hos, nè sint Antenoris filii, quia Polybus, Aganor, Acamas filii Antenoris committuntur cum Hectore, Polydamante & Ænea. Il. 11.

f Aurigam Priami. cujus vivi studium etiam mortuo manet, ut infra hoc libro.

g Immorari spectaculo vivi hominis, vel morari illius iter. quod si non possent, una tendere, causam illius descensus exploraturæ.

h Græca agmina.

i Il. 12. & 15.

k Conantes loqui, sed vocis organis destitutas. Servius vocem faucibus hæsisse præ metu putat: cùm aliæ umbrarum loquantur. redi ad notam n. modò.

l Refert idem Dictys Cret. l. 5. de Deiphobo qui post Paridis mortem duxit Helenam.

m Mutilata membra, nares præcisas, auresque, cujusmodi pœnas maritorum ira exigit inter alias ab adulteris. Martial. l. 2. ep. 83. & l. 3. ep. 85. & Athenæus l. 12. Deipn.

n Deiphobi virtutem & res gestas habes apud Calabr. 9. l.

o Cui data est optio & voluntas? cui permissa tanta de te potestas?

p Imaginarium; cenotaphium. cujusmodi repræsentabantur busta & tumuli, ubi ipsa cadavera desiderabantur. Palinurus supra, hoc lib. Andromache 3. & alibi. q Vide pag. 107. not. g. & hoc l. *dixítque novissima verba* in funere Miseni. & l. 11. *Salve mihi maxime Palla, Æternúmque vale.* Ausonius in parentalibus, *Cui defuit urna sepulchri Nomine ter dicto penè sepultus eris.* & ejusdem Ausonii 13. epitaph. Deiphobi. r Ne alienentur, aut ab aliis occupentur. vel per Hypallagen nostro frequentem, *locus servat nomen & arma.* l. 7. *Et nunc servat honos sedem tuus.* s *Suáque arma viro, remúmque tubámque Imponit.* supra in funere Miseni necnon Pallantis l. 11. t Tuum cadaver. u Funeri adumbrato, repræsentativo, honorario. modò nota. p. x Vulnera, mutilata membra, supplicia supra, not. n. y Adi Senec. epist. 59. ubi *mala gaudia & falsa gaudia* excutiuntur.

Egerimus, nôsti; & nimium meminisse necesse est:
z *Cùm fatalis equus saltu super ardua venit*
Pergama, & armatum peditem gravis attulit alvo:
Illa chorum simulans, a *evanteis Orgia circum*
b *Ducebat Phrygias:* c *flammam media ipsa tenebat*
Ingentem, & summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis, somnóque gravatum,
Infelix habuit thalamus: pressitq; jacentem
d *Dulcis, & alta quies, placidæq; simillima morti.*
e *Egregia interea conjux; arma omnia tectis*
Emovet, & fidum f *capiti subduxerat ensem:*
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit,
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? irrumpunt thalamo: g *comes additur unà*
Hortator scelerum h *Æolides: dii talia Graiis*
i *Instaurate, pio si pœnas ore reposco.*
Sed te qui vivum casus, age, fare vicissim,
Attulerint: pelagíne venis erroribus actus,
An monitu divûm? an quæ te fortuna fatigat,
Ut tristeis k *sine sole domos, loca turbida, adires?*
Hac vice sermonum roseis l *Aurora quadrigis*
Jam medium æthereo cursu trajecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, breviterque affata Sibylla est.
Nox ruit, Ænea; nos flendo ducimus horas.
Hîc locus est, partes ubi se via findit in ambas:
m *Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit,*
Hâc iter Elysium nobis: at læva malorum

z Repete l. 2. Æneid. pag. 130.
a Bacchi celebrantes Orgia 4. Georg. pag. 98. o. vociferantes *Evan* quod Bacchi nomen, & *evohe Bacche frementes* l. 7.
b Ipsa choraga.
c Speculatoriam, quæ signum daret Græcis solvendi à Tenedo. Tryphiodorus, ut noster, has Helenæ partes dat. Dictys Sinoni, Lycophron, Antenori. vide pag. 131. r.
d Νήδυμος ὕπνος, νήγρετος, ἥδιστος, θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικώς. 13. Odyss.
e Ironicè. sed vide quæ 2. Æn. pag. 139 not. d.
f De hoc more vel suspendendi gladium ad caput, vel reponendi sub pulvino, vide quæ Ramirez ad 43. ep. l. 1. Martialis.
g Refert idem Homerus Odyss. 8. Tryphiodorus.
h Ulysses filius Anticleæ, quam ex Sysipho Æoli filio gravidam duxit Laertes. hinc *sanguine cretus Sysiphio* vocatur ab Ajace Ovid. Metaph. 13.
i Reddite, rependite.
k Ἀνηλίους δόμους seu μυχούς. quia loca turbida. Namque Elysii campi solem suum sua sidera norant. infra. l Ad sacra hæc Magica peragenda concessum est spacium 24. horarum. Sacra incœpta sunt nocturno tempore: sub ortum lucis mugiit solum & incœptum est iter. impensum est antemeridianum tempus trajiciendæ Stygi, lustrandis quinque regionibus inferorum, Didoni & Deiphobo conveniendis. Jam Sol (quem per Auroram quadrigis vectam accipio, cum illa propriè vehatur bigis, ut l. 7. Æn.) trajecerat meridiem apud superos mortales; ruit nox, inquit Sibylla, vergente in occasum die properandum, ut tempore, quod superest, fruamur ad colloquium Anchisæ. Nescio an hoc liquidiùs quàm commentatores, a quibus omnibus discesserim, ut quibus hic aqua hæreat; & revera locus hic est ubi partes se via findit in ambas: aliis civilem diem a meridie, aliis à media nocte incipere contendentibus. legatur Agellius l. 3. c. 2. & Macrobius l. 1. Saturn. c. 3. & Galeottus de promisc. doct. c. 30. m Ἡ μὲν εἰς μακάρων νήσους, ἡ δὲ εἰς τάρταρον, Plato in Gorgia, quem locum ut & multos alios adumbrat poeta Platonicus.

Exer-

Exercet pœnas, & ad impia Tartara mittit.
Deiphobus contrà: Ne sævi, magna sacerdos:
Discedam, [n] explebo numerum, reddárque tenebris.
I decus, i nostrum: melioribus utere fatis.
Tantum effatus, & in verbo vestigia torsit.
Respicit Æneas subitò, & sub rupe sinistrâ
[o] *Mœnia lata videt triplici circundata muro,*
Quæ rapidus [p] flammis ambit [p] torrentibus amnis
Tartareus Phlegetôn, torquétque sonantia saxa.
Porta adversa ingens, solidóque adamante columnæ.
Vis ut nulla virûm, non ipsi excindere ferro
Cœlicolæ valeant; stat ferrea turris ad auras;
Tisiphonéque sedens, palla succincta cruentâ,
Vestibulum insomnis servat noctésque, diésque.
Hinc exaudiri gemitûs, & sæva sonare
[q] *Verbera: tum stridor ferri, tractæq; catenæ.*
Constitit Æneas, strepitúmque exterritus hausit.
Quæ scelerum facies? (ô virgo, effare) quibúsve
Urgentur pœnis? quis tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: dux inclyte Teucrûm,
[r] *Nulli fas casto sceleratum insistere limen.*
Sed me, cùm lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipsa [s] deûm pœnas docuit, [t] perque omnia duxit.
Gnossius hæc [u] Rhadamanthus habet durissima regna;
Castigátque, auditque dolos, subigítque fateri,
Quæ quis apud superos, [x] furto lætatus [y] inani,
Distulit in seram commissa [z] piacula mortem.
Continuò sontes ultrix accincta flagello
Tisiphone quatit insultans, torvósque sinistrâ
Intentans angues, vocat agmina sæva [a] sororum.

n Constat (inquit Macrobius l. 1. in Somn. Scip. c. 13) numerorum certam constitutamque rationem animas sociare corporibus. Hi numeri dum supersunt, perseverat corpus animari; cùm verò deficiunt, mox arcana illa vis solvitur qua societas ipsa constabat. Et hoc est quod fatum & fatalia vitæ tempora vocamus. Anima ergo ipsa non deficit, quippe quæ immortalis atque perpetua est, sed, impletis numeris, corpus fatiscit. Nec anima lassatur animando, sed officium suum deserit corpus, cùm jam non possit animari. hinc illud est doctissimi vatis; *explebo numerum, reddárque tenebris.* Nam ceteræ quidem expositiones, de implendo numero umbrarum, & de implendo, i. minuendo vestrum numerum, non habent micam salis nec bonæ frugis. Saniùs illi qui de numeris hoc denariis, centenariis, aut millenariis intelligunt ex Platonica doctrina, quibus exactis, purgantur animæ & ad vitam revertuntur.

o Vide 2. Æneid. pag. 130. not. i. Mœnia quid muris distent. hic autem urbem cinctam triplici munimine intelligo. p Torrente flammeo, Flammis æstuantibus, Pyriphlegethonte. q Furiarum, quibus noxii dissecabantur. r Nulli pio datum est intrare adeòque contueri quæ in Tartaro gesta sunt. s Quas Dii exigunt à sceleratis. t Perduxitque omnia ad me, relatione sc. neque enim duxit per omnia, cùm nulli casto permittatur ingredi. u Rhadamanthus Cretæ, ut alii Lyciæ rex justissimus Jovis ex Europa filius, non tantùm à poëtis, sed à Platone perhibetur quæstionem exercere apud inferos crimina audire, cogere ad confessionem. lege Platonis Gorgiam, sub fine. x Crimine clam admisso, sed——— y ———Frustra celato, apud inferos enim nihil potest latere, ubi per tot conscios delatores, testes, quæstio à severissimis judicibus habetur. z Scelera, fraudes, flagitia admissa, neque in vivis expiata. a Megæræ & Alectus, Senec. Herc. furent. *agmen horrentum anguibus Megæra ducat.* quas ab impetu, furore & assiduitate supplicii agmina vocat.

b Tum

b Tum demum horrisono stridentes cardine sacræ
Panduntur portæ: cernis, custodia qualis
Vestibulo sedeat? facies quæ limina servet?
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
Sævior intus habet sedem: tum Tartarus ipse
Bis patet in præceps c *tantum, tenditque sub umbras,*
Quantus ad æthereum cœli suspectus Olympum.
Hic d *genus antiquum terræ, Titania pubes,*
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.
Hic & e *Aloidas geminos,* f *immania vidi*
Corpora, qui manibus magnum rescindere cœlum
Aggressi, superisque Jovem detrudere regnis.
Vidi & crudeles dantem g *Salmonea pœnas,*
Dum flammas Jovis, & sonitus imitatur Olympi.
Quatuor hic invectus equis, & lampada quassans,
Per Graiûm populos, mediæque per Elidis h *urbem*
Ibat i *ovans, divûmque sibi poscebat honorem.*
Demens, qui nimbos, & non imitabile fulmen
Ære, & cornipedum cursu simulârat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
*Contorsit (*k *non ille faces, nec fumea tædis*
Lumina) præcipitémque immani turbine adegit.
Nec non & l *Tityon,* l *terræ omniparentis alumnum,*
Cernere erat. m *per tota novem cui jugera corpus*
Porrigitur: rostróque immanis vultur obunco
n *Immortale jecur* o *tondens,* n *fœcundáque pœnis*
Viscera, p *rimatúrque epulis, habitátque sub alto*
Pectore: q *nec fibris requies datur ulla renatis.*
Quid memorem r *Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?*
Quos super atra silex jamjam lapsura, s *cadentí que*

b Dum hæc loquitur Sibylla, diræ atque execrandæ Tartari portæ panduntur, stridore horrendo. Illa pergit, videsne Ænea, quales hic custodes, Furiæ? vel Hydra 50. habens capita, sævior quam illa prior in aditu stans Inferni? ad hiatum explicandum advertantur A & I alternatim aperientes os & claudentes.

c Τόσσον ἔνερθ' Ἀΐδεω ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης. Iliad. 8.

d Γηγενεῖς, Terræ & & Titanis filii, qui Saturnum regno pellere, ut patrem restituerent primò conabantur, mox & Jovem. à quo victi ad Tartara detrusi sunt.

e Othon & Ephialten putativos Aloei filios, verè Neptuni ex Iphimedia. Apollodorus l. I.

f Qui ubi nonum explevere annum, novem cubitos longi excrevere. ibid.

g Regem Elidis qui per pontem aheneum quadrigis vectus & facem jaculatus, tonitru & fulmen imitaturus, ipse vero fulmine à Jove ad inferos deturbatus est. Apollodorus. l. I.

h Pisam.

i Jactabundus, glorians, ut in triumpho seu ovatione, de quâ aliàs.

k Ut Salmoneus.

l Jovis quidem filium ex Elara filiâ Orchomeni, quam a se compressam, ab ira & zelotypia Junonis in terra occultavit. hinc terræ alumnum dictum. Hic cùm Latonam de stupro appellasset, ab Apolline sagittis transfixus has apud inferos dat pœnas libidinis, cujus sedes jecur. m Ex Homeri Odyssea 11. quem locum cum hoc contendit Jul Scal. 5. l. c 3. Poetices, adeoque singula verba expendit. n In pœnas indies renasc. o Ita Homerus. Odyss. 11. ἧπαρ ἔκειρον. Sunt quibus præplacet *tundens*. i. rostro impetens. p Diffindens ac scrutatus depascitur. q Omnia autem quæ de Inferis finguntur, esse in hac vita μυθολογοῦσι Lucretius l. 3. & Macrobius 1. I. in Somn. Scip. c. 10. quos legere erit operæpretium. r Distinctè, vel etiam Appositivè. erant enim Ixion & Pirithous Lapithæ, qui Thessaliæ pop. barbarus & ferox. De his adeundi Mythologi, s Saxi pendentis & usque & usque ruinam minitantis naturam exprimit hypermeter.

Imminet

Imminet assimilis. lucent t *genialibus altis*
Aureafulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu : u *furiarum maxima juxtà*
Accubat, & manibus prohibet contingere mensas :
Exurgitque facem attollens, atque intonat ore.
Hîc quibus invisi fratres, dum vita manebat,
x *Pulsatúsque parens, & fraus innexa clienti :*
Aut qui divitiis soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis (quæ maxima turba est :)
Quique ob adulterium cæsi : quique arma sequuti
y *Impia,* z *nec veriti dominorum fallere dextras :*
Inclusi pœnam expectant. ne quære doceri
Quam pœnam, aut quæ forma viros, fortunáve mersit.
a *Saxum ingens volvunt alii, radiisque rotarum*
Districti pendent : b *sedet, æternúmque sedebit*
Infelix Theseus : c *Phlegyasque miserrimus omnes*
Admonet, & magnâ testatur voce per umbras :
Discite justitiam moniti, & non temnere divos.
d *Vendidit hic auro patriam, dominúmque potentem*
Imposuit: e *fixit leges pretio, atque refixit.*
Hic thalamum invasit natæ, vetitósque Hymenæos :
Ausi omnes immane nefas, ausóque potiti.
f *Non mihi si linguæ centum sint, oráque centum,*
Ferrea vox, omnes scelerum comprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possem.
Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva sacerdos;
Sed jam age, carpe viam, & susceptum g *perfice munus.*

t Sumptu magnifico instructis, ad instar lectorum qui nuptiis sternuntur in honorem Genii. Alii hîc Tantalum, alii Phinea innui volunt : ego, de Ixione & Pirithoo ambitiosis intelligo. legendus Cic. 5. Tusc. de Damocle.

u Megæram vel Tisiphonen alii, Famem alii intelligunt. Si de Phineo accipiatur, de Celæno constabit, quæ 3. Æn. *Furiarum maxima.* Vide quæ nos ibi.

x Quod manu fit, non ferro, aut sude. itaque Senec. l. 9. controv. 4. Qui patrem pulsaverit, manus ei præcidatur.

y Civilia, vel contra patriam.

z Servi, qui prodiderunt; aut fidem (cujus symbolum dextra) fefellerunt dominí.

a De Sisypho, Ixione, &c. nota hæc, vel petenda à Mythologis.

b Theseus quidem Pirithoo comes descenderat rapturus Proserpinam, ubi comite cæso ipse manebat captivus : sed ab Hercule avulsus fuit à petrâ unde adsurgere non poterat, atque adeo ab inferis reversus est. Vt supra hec Lib. jam autem & post fatum, damnatur ut in æternum sedeat eidem affixus ignescenti petræ. Apollonii interpres adeundus Libro 1. ad illum versum, Θησεὺς ὃς περὶ πάντας ἐρεχθείδας ἐκέκαστο. Videndus & Baptista Pius, l. Annot. Poster. 3. cap. 9. & Cœlius Rhod. l. 4. cap. 8. Et Pontanus in Antonio. Quoniam autem *sessio* lugentium & pœnitentium proprius situs est, ut 9. l. Æn. Quarto versu, nota d. quid si dicamus Thesea jam mortuum æterno luctu mœstum sedere deflentem Hippolyti mortem? Lege quæ Torrentius Lævinus ad 7. Oden. 4. l. carm. Horatii: tum quia *infelix*, ut mox de Bruto. c Quid? an Theseus exemplari hac admonitione ad justitiam hortatur Phlegyas Thessaliæ populum impium & latrociniis victitantem? An Phlegyas filius Ixionis & rex Lapitharum pœnâ suâ monitos alios omnes velit, ut Deos colant & justitiam? d Lasthenem hic innui volunt, qui Olynthum Philippo vendidit: necnon Curionem, qui Romam Julio Cæsari. e Leges sanxit atque abrogavit rursus, pro sua lubidine. Leges autem in æs incisæ, fixis in publico tabellis proponebantur. f Οὐδ᾽ εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ᾽ εἶεν, Φωνὴ δ᾽ ἄῤῥηκτος, χάλκεον δέ μοι ἦτορ ἐνείη. Iliad. 2. g Aureum ramum offerendo Proserpinæ, mox, *perfecto munere Divæ.*

Acceleremus,

Acceleremus, ait; Cyclopum [h] *educta caminis*
Mœnia conspicio, atque adverso fornice portas:
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat: & pariter gressi per opaca viarum
Corripiunt spatium medium, foribúsque propinquant.
Occupat Æneas aditum, corpúsque recenti
Spargit aqua, ramúmque adverso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divæ,
Devenêre locos lætos, & amœna vireta
[i] *Fortunatorum nemorum, sedésque beatas.*
[k] *Largior hic campos æther, & lumine vestit*
Purpureo: solémque suum, sua sidera nôrunt.
Pars in gramineis exercent membra palæstris:
Contendunt ludo, & fulva luctantur arenâ:
Pars pedibus plaudũt chorēas, & carmina dicunt.
Nec non [l] *Threïcius longa cum veste* [l] *sacerdos*
[m] *Obloquitur numeris* [n] *septem discrimina vocum:*
[o] *Jámque eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.*
Hîc genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati [p] *melioribus annis,*
Ilúsque, Assaracúsque, & Trojæ [q] *Dardanus author.*
Arma procul, currúsque virûm [r] *miratur inanes.*
Stant terræ defixæ hastæ, passímq; soluti
Per campos pascuntur equi. [s] *quæ gratia currûm,*
Armorúmque fuit vivis; quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repôstos.
Conspicit, ecce, alios dextra, lævaq; per herbam
[t] *Vescentes, lætúmque choro* [u] *Pæana canentes*
Inter odoratum lauri nemus: unde supernè

h Mœnia in altum ducta unâ cum caminis, veluti Cyclopum opera, inquiunt interpretes. Non placet. Dixerim potiùs, Mœnia ferrea in Cyclopum fornacibus fabricata. quia supra, *Stat ferrea turris ad auras*. & quia omnia magnæ molis opera, mœnia præcipuè Cyclopum credebantur. nos ad Senecæ Herc. Fu. v. 996.

i Allusum ad insulas Fortunatas, in quibus Elysium statuunt nonnulli, ut & alii in Hispaniâ Bæticâ. videatur Natalis Comes l. 3. c. 19. Muretus l. 5. c. 1. Var. lect. Tertullianus item, Eusebius & Irenæus vindicantes Elysii doctrinam & notitiam ab Ethnicis relatamque libb. Mosis & Judæis.

k Et purior quam in orbe nostro. Pluto apud Claudianum, *sunt altera nobis Sidera, sunt orbes alii, lumenque videbis Purius, Elysiosque magis mirabere campos*, &c. l. 2. de raptu Proserp. Plutarch. alii.

l Orpheus Thracius, qui ex Ægypto primus arcana ceremoniarum transtulit, & Orgia instituit. usi autem vates in sacris fluxâ veste & syrmate; ut & in scenis citharœdi

m Pulsans pariter & cantans. *digiti cum voce locuti.* Tibull. l. Eleg. 4. n Lyra à Mercurio inventa habuit 7. nervos, addidit Pythagoras octavam, nonam Terpander, ut Jul. Scal. 1. l. Poet. c. 48. Apollo. quem vide, ut & Turneb. l. 19. c. 30. o Sinistra chordas pulsat digitis; dextra pectine vel plectro. h. e. intus canit & foris. p Felicioribus, quàm qui Laomedonti contigerant & Priamo. q Vide 152. pagin. not. h. r An dicam Æneam mirari arma abjecta, currus inanes, ut quæ principibus pacis studiosis conveniant? an *mirari* exponam *cernere*. quæ significatio etiamdum habetur apud nostrum sæpe, & alios autores, ut & in idiomate Hispano *mirar*. s Studia quippe & affectus etiam hinc cum mortuis transire credebat antiquitas. supra, *curæ non ipsa in morte relinquunt*. Cœl. l. 10. c. 9. t Plato in Axiocho assignat his locis συμπόσια, εἰλαπίνας, ᾠδεῖαν δίαιταν. u Apollini factum hymnum, qui victorialis canitur à ducibus jam post bellum, & partâ victoriâ. Namque & alter erat Pæan quem Marti ante congressum canebant.

x *Plurimus*

[x] *Plurimus Eridani per sylvam volvitur amnis.*
[y] *Hîc manus ob patriam pugnando vulnera passi;*
Quíque sacerdotes casti, dum vita manebat;
Quíque pii vates, & Phœbo digna loquuti;
Inventas aut qui vitam excoluere per artes;
Quíque sui memores alios fecere merendo:
Omnibus his [z] *nivea cinguntur tempora* [z] *vittâ.*
Quos circumfusos sic est affata Sibylla:
([a] *Musæum ante omnes: medium nam plurima turba*
Hunc habet, atque humeris extantem suspicit altis.)
Dicite felices animæ, túque optime vates,
Quæ regio Anchisen, quis habet locus? illius ergô
Venimus, & magnos Erebi tranavimus amnes.
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
[b] *Nulli certa domus; lucis habitamus opacis,*
Ripartúmque toros, & prata recentia rivis
Incolimus; sed vos (si fert ita corde voluntas)
Hoc superate jugum, & facili jam tramite sistam.
Dixit: & antè tulit gressum, campósque nitentes
Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquunt.
At pater Anchises penitus convalle virenti
[c] *Inclusas animas, superúmque* [d] *ad lumen ituras,*
Lustrabat studio recolens: omnémque suorum
Fortè recensebat numerum, charósque nepotes:
Fatáque, [e] *fortunásque virûm,* [f] *morésque,* [g] *manúsque:*
Isque ubi tendentem adversum per gramina vidit
Ænean, alacris palmas utrásque tetendit:
[h] *Effusæque genis lacrymæ, & vox excidit ore:*
Venisti tandem? tuaque [i] *expectata parenti*
Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
Nate, tua? & notas audire, & reddere voces?
Sic equidem ducebam animo, rebárque futurum,
Tempora dinumerans: nec me [k] *mea cura fefellit.*
Quas ego te terras, & quanta per æquora vectum
Accipio! quantis jactatum, nate, periclis!

x Disertissimè Eridanum statuit fluvium Elysiorum: utpote qui plurimus. i. e. cujus multa pars terra absorbetur nec emergit rursus. Goropius 9. l. Orig.

y Divinum poetæ artificium. ut, cives pro patria fortiter cadentes; casti, pii, inventores bonarum artium, benè de aliis meriti in Elysiis degant beati, ex oppositione eorum qui patriam vendiderunt, qui ob adulterium cæsi, qui Deos temnebant, pulsarunt parentes, fraude alios circumvenerunt, & qui divitiis soli incubuere repertis, quos in Tartaro puniri suprà memorabat.

z Insigni castitatis, virtutis, & divinitatis.

a Theologum, Orphei discipulum. cujus laudes, & cur Homero præferatur, vide apud Scalig. Lib. 5. Poet. Cap. 2. & Cassiodor. l. 2. Epist. 40.

b Anima sc. à corpore secreta non terminatur. Heroum tamen animæ in lucis soli solitæ. intellige itaque quod sequitur mox animas Inclusas ———

c ——— Separatas à multitudine ceterâ. ut possent distinctè lustrari animæ in vitam hanc rediture.

d Al. *limen.*

e Opes gloriam, triumphos, imperium.

f Virtutem, pacis studia & jura.

g Res bello gestas aut gerendas. h Affectu & gaudio. i Al. *spectata.* k Desiderium & spes, cujus cura comes.

Quàm

Quàm metui[l] ne quid Libyæ tibi regna nocerent!
Ille autem: tua me genitor, [m] *tua tristis imago*
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
Stant [n] *sale Tyrrheno classes: da jungere dextram,*
Da genitor, téque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans, largo fletu simul ora rigabat.
[o] *Ter conatus ibi collo dare brachia circum,*
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucríque simillima somno.
Interea videt Æneas in valle [p] *reductâ*
Seclusum nemus, & virgulta sonantia sylvis,
[q] *Lethæúmque,* [r] *domos placidas qui prænatat, amnem:*
Hunc circum innumeræ gentes, populíque volabant:
Ac veluti in pratis, ubi apes æstate serenâ
Floribus insidunt variis, & candida circum
[s] *Lilia funduntur: strepit omnis murmure campus.*
Horrescit visu subito: causásque requirit
Inscius Æneas, quæ sint ea flumina porrò;
Quive viri tanto complêrint agmine ripas.
Tum pater Anchises: [t] *animæ, quibus altera fato*
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
[u] *Securos latices, & longa oblivia potant.*
Has equidem memorare tibi, atque ostendere coràm,
Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum;
Quo magis Italia tandem lætere repertâ.
O pater; [x] *ánne aliquas ad cœlum hinc ire putandum est*
Sublimes animas? iterúmque ad tarda reverti
Corpora? quæ lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem, nec te suspensum, nate, tenebo:
[y] *Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.*

l Propter odium dolosque Junonis & amorem Didonis. unde fieri posset ut Italiæ suæ oblivisceretur.
m Lib. 4. *Me patris Anchisæ, &c. Admonet in somnis, & turbida terret imago.* & lib. 5. *Ditis tamen antè Infernas accede domos, & Averna per alta Congressus pete, nate, meos.*
n Mari, ἁλί.
o Τρὶς μὲν ἐφορμήθην, ἑλέειν τέ με θυμὸς ἄνωγε, Τρὶς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἴκελον ἢ καὶ ὀνείρῳ Ἔπτατο. Odyss. 11.
p Recedente, in recessum remota.
q Qui potus animis rerum omnium quæ in vita priore acta sunt inducit oblivionem λήθην. ut mox.
r Elysios campos.
s Synecdoche, flores omnis generis.
t Philosophiam hanc Socraticam (vel Pythagoricam μετεμψύχωσιν & animarum παλιγγενεσίαν, & tamen eandem somniavit Empedocles) à Platone sæpiùs inculcatam, in Phædone maximè & Philebo, explosserunt jamdudum saniores Philosophi. ὥσπερ ἐνδεχόμενον κατὰ τοὺς Πυθαγορικοὺς μύθους, τὴν τυχοῦσαν ψυχὴν εἰς τὸ τυχὸν ἐνδύεσθαι σῶμα. Arist. 1. de anima. Cap. 3.
u Qui poti curas & labores prioris vitæ tollunt, adeóque eorum memoriam. Ut jam purgatam non pigeat in vitam redire.
x An credibile utique est animas expertas jam prioris vitæ labores & ærumnas velle ex beatissima hac quiete Elysia redire sublimes ad vitam, orásque superas, & denuò aliis corporibus uniri?
y Excipit orationem filii & sic in... sic incipit.

Principio [1] *cœlum* [2], *ac* [3] *terras* [4] *campósque liquentes,*
Lucentémque globum Lunæ, a *Titaniáque astra*
[5] *Spiritus intus alit; totámque infusa per* b *artus*
Mens agitat c *molem, & magno se corpore miscet:*
Inde hominum, pecudúmque genus, vitæq; volantum,
Et quæ marmoreo fert monstra sub æquore pontus.
d *Igneus est ollis vigor, & cœlestis origo*
Seminibus: quantum non noxia corpora tardant,
Terreníque hebetant artus, moribundáque membra.
e *Hinc metuũt, cupiuntq;: dolent, gaudẽtq;:* f *nec auras*
Respiciunt clausæ tenebris, & carcere cæco.
g *Quin & supremo cum lumine vita reliquit,*
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt pestes: penitúsque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
h *Ergo exercentur pœnis: veterúmque malorum*
Supplicia expendunt. aliæ panduntur inanes
Suspensæ ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
i *Quisque suos patimur manes.* k *exinde per amplum*
Mittimur Elysium, & pauci læta arva tenemus:
Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem: purúmque reliquit
l *Æthereum sensum, atque aurai simplicis ignem.*
Has omnes, ubi m *mille rotam volvere per annos,*

1 Aërem, 2 Ignem, 3 Terram, 4 Aquam, 5 Deus, νοῦς, Mens mundi spiritu quasi genitali fovet, animat, informat, complet, movet, qualitatibus & potentiis instruit propriis ad munia sua obeunda. Ex elementis itaque & spiritu infuso, prægnante, alentéque illa nascitur τὸ πᾶν, Mundus & quæ in mundo omnia; Cœlum, Sol, Luna, Astra, Homines, Pecudes, Volucres, pisces. Homini verò ad summa nato nobiliorem quàm ceteris animalibus indulsit animam; quam Philosophi essentiam se moventem, ἐντελέχειαν, ideam, harmoniam, lucem, Solis aut stellæ alicujus scintillam, quintam essentiam, ignem, aerem, spiritum, alii aliud opinati statuebant.
a Solem & stellas. Titan, inquit Pausanias in Corinthiacis, Solis motum & anni rationem solertissimè observavit. unde fratrem Solis eum commenti sunt. inde Sol Titan dictus, ut 4. Æn. *Ubi primos crastinus ortus Extulerit Titan.* Et astra dicta Titania. b Elementa, quæ mundi membra. c Mundum. d Est illis animis vigor igneus & è cœlesti semine origo: nisi quatenus à terrenæ compositionis nexâ corruptæ tardentur, a corporum languore, ægritudine aut senio gravatæ hebetentur. namque hinc, id est ——— e ——— A corporis mistura contrahuntur animæ contages, affectus sc. circa bonum & malum, de præterito & futuro, Spes, metus, dolor, lætitia. f Obliviscuntur cœlestis suæ naturæ, tenebroso sc. corporis carcere inclusæ. g Nec tamen exutæ corpore animæ statim etiam exuuntur sordibus, quas ex diutino corporis commercio contraxerint. verùm necesse est, ut pœnis exercitæ, pro peccatorum natura variè, lustrentur & expurgentur. h Quin & animæ, pro ratione & qualitate delictorum, dant pœnas; eluuntur sc. reliquiæ sordium aqua, ventilantur aëre, aut exuruntur igne. i Neque nostrûm quisquam tam piè vixit, ut impunè concreta ex corporis commercio vitia ferat. Quisque pro suo merito patitur supplicia & tormenta. Ausonius, *tormentaque sera gehennæ Anticipat, patiturque suos mens conscia manes.* Suos lemures. Turneb. l. 22. c. cap. 1. k Sic tandem defæcatæ animæ post volventium mille annorum orbem & rotam, id est, spacium in Elysio exactum, Letheâ aquâ epotâ, obliti omnium quæ in corpore passæ sunt, in vitam reverti volunt. l Animam, ætheriæ substantiæ, ut supra. Horatius. *adfigit humi divinæ particulam auræ.* Sat. 2. l. 3. m E mysterio Platonico numeri denarii in se multiplicati, centenarium conficientis: supra, *centum errant annos.* Qui per decem multiplicatus millenarium constituit.

Lætheum

Lethæum ad fluvium [n] *Deus evocat agmine magno,*
Scilicet immemores supera ut convexa revisant,
Rursus & incipiant in corpora velle reverti.
Dixerat Anchises, natúmque, unáque Sibyllam
Conventus trahit in medios, [o] *turbámque sonantem:*
Et tumulum capit, unde omnes longo ordine possit
Adversos [p] *legere, & venientûm discere vultus.*
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Illustres animas, nostrúmque in [q] *nomen ituras,*
Expediam dictis, & te tua fata docebo.
Ille (vides?) [r] *purâ juvenis qui nititur hastâ,*
Proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras
Ætherias [s] *Italo commistus sanguine surget*
[t] *Sylvius,* [u] *Albanum nomen, tua* [x] *postuma proles:*
Quem tibi longævo [y] *serum Lavinia conjux*
Educet sylvis regem, regúmque parentem:
Unde genus longa nostrum dominabitur Albâ.
* *Proximus ille Procas Trojanæ gloria gentis,*
Et [z] *Capys, & Numitor: & qui te nomine reddet,*
[a] *Sylvius Æneas, pariter pietate, vel armis*
Egregius, [b] *si unquam regnandam acceperit Albam.*
Qui juvenes quantas ostentant, aspice, vires.
At qui umbrata gerunt [c] *civili tempora* [c] *quercu,*
Hi tibi [d] *Namentum, &* [e] *Gabios, urbemq;* [f] *Fidenam,*
Hi [g] *Collatinas imponent montibus arces,*
[h] *Pometios,* [i] *Castrúmque Inui,* [k] *Bolámq;,* [l] *Corámque.*

n Sunt qui hîc Mercurium πομπαῖον significari volunt.

o Supra comparaverat eas apibus, nunc alludit ad fremitum populi & concionis. quamvis & per se sonum edere possint substantiæ, utut incorporeæ.

p Lustrare & discernere & supra, *Perlegerent oculis omnia.*

q Familiam gentem. Aliò enim cessit nomen. ut p. 101. not. g. dictum.

r Non præpilatâ, sine ferro. Alii, incruentâ. Cujusmodi hasta qui tyroni convenit magis quam regi. Cerda sceptrum intelligit & probat. cui & σκήπτρον.

s Ex Laviniâ Latini filiâ.

t In sylvis natus, quò fugerat Lavinia, metu Ascanii, post mortem Æneæ.

u Albani enim reges omnes ab eo dicti Sylvii.

x Non eum significat, inquit Cæsellius apud Agellium l. 2 c. 16. qui patre mortuo, sed qui postremo loco natus est. qui Ænea jam sene, tardo seróque partu est editus. Qui Posthumum defendunt, natum sc. patre mortuo, interpretantur *longævo* ævum cum Diis agenti, hoc est, immortali, quòd Anchises jam præscire poterat Æneam Indigitem futurum. sic δαρβίοισι θεοῖσι. apud Æschylum. Parrhas. Epist. 31. Sed vide etiam interpretationem Fr. Luisini 1 parergôn c. 4. nec non Gul. Canter, l. 2. novar. Lect. c. 10. Sed à primâ expositione stat Ausonius Epist. 17. *Ut quondam in Albæ montibus Postremus Ænea satus.* y Τηλύγετον. Evander de Pallante l. 8 *mea sola & sera voluptas.*

* Non loco ascendendi in vitam, sed standi coram Anchise. Erat enim decimus tertius rex Albanorum, pater Numitoris & Amulii. Neque justum observat ordinem noster, neque consentiunt historici, Dionys. l. 1. Antiqu. Livius l. 1. Ovid. 4. Fast. z Septimus ab Ascanio, ut & Numitor decimus quartus, vel quintus. a Tertius. b Vix enim & serò, anno sc. quinquagesimo tertio recuperavit regnum quod invaserat tutor ipsius. c Coronâ quernâ, ob cives servatos, & urbes conditas. Agell. l. 5. c. 6. d Opp. Sabinorum. e Antiqui Latii urbem, in viâ Prænestina. Sext. Tarquinii dolo interceptam. f Fidenas, Sabinorum opp. *Castel Jubileo* hodie. ab urbe 5 mill. g Collatiam, Sabinorum opp. in montibus ab urbe 4. mill. in viâ Tiburtinâ. h Suessam Pometiam, Volscorũ opp. i Castrũ Inui. i. Panos in Volscis, hodie *Cornetto*. k Æquorũ opp. in confinio Latinorũ, jamdudum sine vestigiis. l Volscorũ opp. hodie retinens nomen Cluver. 3. l. Italiæ Antiquæ, 8. c. qui exactissimus Italiæ pervestigator de his consulendus.

Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ.
Quin & m avo comitem sese Mavortius addet
Romulus, n Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet. viden', ut geminæ stant vertice cristæ,
Et o pater ipse suo superûm jam signat honore?
En hujus, nate, auspiciis illa inclyta Roma
Imperium terris, animos æquabit Olympo:
p Septemq; una sibi muro circumdabit arces,
☞ *Felix prole q virûm: qualis r Berecynthia mater*
Invehitur curru Phrygias f turrita per urbes,
Læta Deûm partu, centum complexa nepotes,
Omnes cælicolas, omnes supera alta tenentes.
Huc geminas, huc flecte acies: hanc aspice gentem,
*Romanosq; tuos: hic * Cæsar, & omnis Iüli*
Progenies, magnum t cœli ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti sæpius audis,
*Augustus Cæsar, divûm genus: ** aurea condet*
Sæcula qui rursus Latio, regnata per arva
Saturno quondam: u super & Garamantas, & Indos
Proferet imperium. x jacet extra sidera tellus,
Extra anni, solisq; vias: ubi cœlifer Atlas
y Axem humero torquet stellis ardentibus aptum:
z Hujus in adventu jam nunc & Caspia regna
Responsis horrent divûm, & Mæotica tellus,
Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.
a Nec verò Alcides tantum telluris obivit:
Fixerit b æripedem cervam licèt, aut Erymanthi

m Romulus Martis ex Iliâ filius, Numitori avo regnũ restituet cum eo aliquandiu regnabit. n A quo diductũ stemma hinc Capyos, Anchisæ Æneæ, illinc Priami. o Mars Romulum in Deorum numerum relatum nomine suo Quirini & honore insignit. *Quirinus Martis equis Acheronta fugit.* Hor. 3. l. 3 ode. Alii ad Jovem referunt Romuli apotheosin, ut pote cujus solius sit transcribere heroas in Deorum album. p Hunc versum habes 2. Georg. sub fine, vide quæ nos ibi. q Fortium & magnanimorum. de quorum virtute, ut & de ipsâ Româ in necessariis his angustiis tacius est nihil quam pauca dicere. pleni sunt omnes libri, historiæ, monimenta. r Cybele, Deûm mater à Berecyntho monte Phrygiæ. f An quia urbis Midæ clausæ muros capite levavit ingressa? an *Quod primis turres urbibus illa dedit*? an, quia eadem cum Vesta, quæ terra? * Julius Cæs. quem ceteris regibus omissis Romulo adjungit, ut secundum conditorem. t Utrumne, Deorum turmalibus adscribendi? an simpliciter, emersuri in lucem. ** Ecloga. 4. u Ab Europa extendet Imperium in Africam & Asiam. in illa Garamantes, in hac Indi. x Proferetque imperium ultra tellurem, si qua habitatur (namque de hoc ambigebant veteres) extra sidera majora & planetas qui intra Tropicos decurrunt, ultra τὴν κεκαυμένην, nempe ἀντιπάζονα nobis. Sed quid dicemus de Atlante? qui uterque intra Zodiacum situs, imò citra Æquatorem? Vel igitur poeta in honorem Augusti sedem Atlanti adsignat notâ remotiorem ûsque ad Æthiopas quos M. Petronius Romanorum dux subegit; ubi Herodoto, Pomponio & Plinio sunt Atlantes populi: vel, respexit ad insulam Atlantis, cujus meminit Plato in Timæo, & alii, novum sc. orbem, a Columbo repertum Anno Salutis MCDXCII. quem tamen scivisse magis illos quàm novisse scribit Lipsius in epist. ad Fr. Taubmannũ. qua de re vide quæ H. Salmuth adnotat ad 1. tit. Panciroli de novè repertis. námq; hîc ut in plerisq; salebris hæret aqua nostris interpretibus. y Vide quæ nos ad hunc versum pag. 182 f. z Oràcula utcunq; defecerint nato Christo, nasciturо tamen Oraculis ab omni parte Mundi, quâ Caspium mare & portæ in Asia, quâ Mœotis palus in Europa, quâ Nilus in Africa, responsũ est, Toti orbi terrarum nasciturum invictum Imperatorem. quod ad Augustũ trahebatur. unde servitutẽ horrebânt trepidi, Suet. Aug. c. 94. a Terris ab Hercule & Baccho devictis anteponit Aug. victorias. b Χαλκόποδα, alii, aëripedem ἀελλίποδα propugnant. Brodæ. Misc. 2, l. 29. c.

Placârit nemora, et [c] Lernam tremefecerit arcu.
Nec [d] qui pampineis victor juga flectit habenis,
Liber, agens celso Nysæ de vertice tigres.
[e] Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?
Aut metus Ausonia prohibet consistere terrâ?
[f] Quis procul ille autem ramis insignis olivæ
Sacra ferens? [g] nosco crines, incanaq; menta
Regis Romani: primus qui legibus urbem
Fundavit, Curibus parvis, & paupere terrâ
Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit
[h] Otia qui rumpet patriæ, residésque movebit
Tullus in arma viros, & jam desueta triumphis
Agmina: Quem juxtà sequitur jactantior [i] Ancus,
Nunc quoque jam nimiùm gaudens popularibus auris.
Vis & [k] Tarquinios reges; [l] animámq; superbam
Ultoris Bruti, fascésque videre receptos?
Consulis imperium hic primus, sævásque secures
Accipiet: [m] natósque pater nova bella moventes
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit
Infelix. [n] utcunque ferent ea facta minores:
Vincet amor patriæ, laudúmque immensa cupido.
Quin [o] Decios, [p] Drusosq; procul, [q] sævúmque securi
Aspice Torquatum, & [r] referentem signa Camillum.
[s] Illæ autem, paribus quas fulgĕrĕ cernis in armis,
Concordes [s] animæ nunc, & dum [t] nocte premuntur,
Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ
Attigerint, quantas acies, stragémque ciebunt!

c Hydram in Lerna palude confecerit. variant tamen fabb. ab arcu.
d Bacchus ex India, in qua urbs Nysa, victor, vehebatur curru, quem traxerunt tigres junctæ, quas ille regebat pampineis habenis.
e Et dubitamus tamen per virtutem arduam grassari ad tantam gloriam, tantum Imperium, tantos nepotes?
f Redit desultoria relatione ad reges Romanos. quoniam verò successio regiæ stirpis in Romulo defecit, fingit se ægrè agnoscere Numam à Curibus Sabinorum urbe accitum in regnum Rom. pacis, religionis, legum latorem.
g Agnosco ex crine & valdè canâ barbâ Numam secundum regem Rom. *Sed de his regibus, & illustribus viris qui sequ. videndi Dionysius, Livius, Plutarchus, historici alii. fusiorem enim relationem non admittunt marginales angustiæ.*
h Tullus Hostilius, ad arma concitatior. tertius rex.
i Martius Ancus, Numæ ex filia nepos, cui favore patrum & plebis delatum Regnum. quartus rex.
k Tarqu. Priscum, quintum regem & Tarqu. Superbum, septimum. omisso Servio Tullo, qui sextus; Fortè quia è servâ natus est, & à Tarquinio genero trucidatus; per cujus cadaver filia carpentum egit. l Nobilem animam Junii Bruti Lucretiam ulti à Sexto Tarquinii filio stupratam, regibus exactis, assertâ libertate, regum insignibus fascibus sc. & securibus ad annuum Consulum imperium translatis m Filios suos 2. inter alios nobiles juvenes de reducendis Tarquiniis conjuratos ipse Brutus primus cum Tar. Collatino Consul virgis cæsos securi feriri jubebit. n Utcunque judicabunt posteri de hoc Bruti facto (leg. alii & fata) patriæ tamen amor & justitiæ laus præponderabunt naturalem affectum o Patrem & filium qui se pro salute legionum & patriæ devoverunt, pater bello Latino, Filius Gallico. p Neronem, qui Hasdrubalem fratrem Annibalis cum exercitu vicit, & Claudium, Augusti privignum, qui Germanos domuit. q T. Manlium, qui Dictator filium suum securi cædi jussit, quòd provocatus ab hoste contra imperium paternum pugnâsset, utcunque feliciter. r Quæ Galli duce Brenno abstulerant, victis hostibus & urbe sibi restitutâ. Liv. 5. Plutarch. in Camillo. Polyb. 2. Florus lib. 1. cap. 13. s Cæsaris & Pompeii. t Nondum ingressæ vitam.

Aggeribus [u] socer Alpinis, atque arce Monœci
Descendens; [x] gener adversis instructus Eöis.
[y] Ne pueri, ne tanta animis assuescite bella,
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
[z] Túque prior, tu parce, [a] genus qui ducis Olympo,
Projice tela manu sanguis meus.
[b] Ille triumphatâ Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, cæsis insignis Achivis.
[c] Eruet ille Argos, Agamemnoniásque Mycenas,
Ipsúmque Æaciden, genus armipotentis Achillî,
Ultus avos Trojæ, templa & temerata Minervæ:
Quis te, [d] magne Cato, tacitũ, aut te, [e] Cosse, relinquat?
Quis [f] Gracchi genus? aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, [g] cladem Libyæ? [h] parvóque potentem
Fabricium? Vel te [i] sulco, [k] Serrane, serentem?
[l] Quò fessum rapitis [m] Fabii? tu maximus ille es,
[n] Unus qui nobis cunctando restituis rem.
[o] Excudent [p] alii spirantia [q] molliùs æra;
Credo equidem, vivos ducent de marmore vultus:
Orabunt causas meliùs, cœlique meatus
Describent radio, & surgentia sidera dicent.
Tu regere imperio populos, Romane, memento,
(Hæ tibi erunt artes) pacique imponere morem:
Parcere subjectis, & debellare superbos.

u Cæsar, cujus filia Julia Pompeio nupserat legionibus & auxiliis è Gallia per Alpes & arcem Herculis Monœci (vide quæ nos ad Lucan. 1. l. p. 16. deductis. x Pompeius milite suo & auxiliis regum & pop. Orientalium instructus. y Dehortatur, blandè & cum affectu compellatos senex, à bello civili. z Cæsar, victor, qui certè victoriâ clementer usus est. a Propter Venerem, Æneam, Iülum, unde duxit Cæsar originem. b L. Mummius, qui vicit Achæos, Corinthum delevit, triumphans egit currum ad Capitolium, pro more triumphantium. c Paulus Æmylius subvertet Græciæ urbes & vires, Persen Macedoniæ regem vincet, qui originem ducit ab Æacida Achille, ultus Trojanos unde Romani descendunt, & templum Minervæ pollutum furto Palladii & stupro Cassandræ. d Cato major, censorie, qui max. Orator, max. Imperator, max. Senator. e Cornelius Cossus victo Larte Tolumnio Vejentum rege opima spolia Jovi Feretrio tulit. f Sempronium & filios Tiberium & Cajum, ex Cornelia, viros eloquentiâ claros, sed infelices. g Scip. Major Carthaginem tributariam fecit, Minor delevit. h Continentem, in re tenui repudiantem à Samnitum legatis oblatum aurum. i Al. *sulcos.* k C. Atilium invenit Consulatus oblatus serentem agros, unde Serrani cognomen. Plin. 18. l. 3. c. l Adverte, lector, summum consiliosissimi poetæ artificium. Supra destinarat clarare Augustum. noluit expectare locum proprium; sed interturbato ordine, proximè Romulum, locatum tanquam alterum Romæ conditorem pleno spiritu ad cœlum sustulit. Hîc, in gratiam Atiæ sororis Augusti, quæ mater Marcelli, & hunc celebrare statuit. Sed qua arte? quibus gradibus? fingit se multitudine Romanorum qui virtutibus pacis ac belli claruerunt pressum, & torrente laudum seriei fessum, nullo tamen modo omittere posse Fabios, & in his Fabium Maximum, Romanorum in bello Punico secundo, contra Annibalem, clypeum; hinc necesse habet nominare etiam Marcellum, in eodem bello, Romanorum gladium: ab hoc descendit ad Marcellum Atiæ filium, quem juxtà addit comitem, cujus laude & luctu absolvit catalogum, & coronidem huic libro addit. m Cujus familiæ 306 uno prælio contra Vejentes ad Cremeram fl. interierunt. n Versus Ennianus. Qui cùm Annibalem frangere non posset cunctando minuebat. o Aliæ gentes sibi habeant aliarum artium principatum; Romana gens pacis bellique media aliis imperet, supplices & afflictos defendat, injurios & insolentes ulciscatur. p Corinthios innuere videtur, ut & Athenienses eloquentiâ claros, Chaldæos & Ægyptios astronomiâ. q Horat. ad Pisones, *molles imitabitur ære capillos.*

Sic pater Anchises: atque hæc mirantibus addit;
Aspice, ut insignis spoliis [r] *Marcellus* [s] *opimis*
Ingreditur, victórque viros supereminet omnes.
Hic rem Romanam, magno turbante [t] *tumultu,*
Sistet [u] *eques:* [x] *sternet Pœnos, Gallúmque rebellem,*
[y] *Tertiáque arma patri suspendet capta Quirino.*
Atque hic Æneas: (unà namque ire videbat
Egregium forma juvenem, & fulgentibus armis;
Sed frons læta parum, & dejecto lumina vultu;)
Quis, pater, ille, [z] *virum qui sic comitatur euntem?*
Filius? anne aliquis magna de stirpe nepotum?
Quis strepitus circà comitũ! [a] *quantũ instar in ipso est!*
Sed [b] *nox atra caput tristi circumvolat umbrâ.*
Tum pater Anchises lacrymis ingressus obortis:
O nate, ingentem luctum ne quære tuorum.
[c] *Ostendent terris hunc tantùm fata, neque ultra*
Esse sinent: [d] *nimiùm vobis Romana propago*
Visa potens, superi, propria hæc si dona fuissent.
[e] *Quantos ille virûm magnam Mavortis ad urbem*
Campus aget gemitus! vel quæ, Tyberine, videbis
Funera, cùm tumulum præterlabêre recentem!
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet avos: nec [f] *Romula quondam*
Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas, heu prisca fides, invictáque bello
Dextera! non illi quisquam se impunè tulisset
Obvius armato, seu cùm pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu miserande puer, [g] *si quà fata aspera rumpas,*
Tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores: [h] *animámque nepotis*

r Claudius Marcellus, qui docuit Annibalem posse vinci. modò.
s Opima spolia sunt arma quæ ipse dux duci victo cæsoque exuit, & dedicat Jovi Feretrio. supra de Corn. Cosso.
t Propriè. Est enim tumultus, aut domesticus, ut Italicus; aut finitimus, ut Gallicus. quo de hîc poeta. cæso sc. Viridomaro eorum rege. Plutarchus in Marcelli vitâ.
u Cum equitatu eum contendisse adversus Gallos & vicisse refert idem Plutarch.
x Quod fecit bis ad Nolam devicto Annibalis exercitu.
y Quirinum. i. Romulum autorem secutus, appendit illi sua arma opima, sed quæ Jovi Feretrio dedicata. Namque quod aiunt, ex lege Numæ, prima spolia opima debere suspendi Jovi, secunda Marti, tertia Romulo, capiendum est, si quis unus tria suspendat spolia opima; non, si plures.
z Cl. Marcellum Cos.
a Quanta indoles & spes ad summos honores & gloriam? vel, quàm refert superiorem illum Marcellum? unde sperandum est fore ut illum virtute æquiparet.
b Mortis germana, & præsagium.
c Introibit vitæ hoc theatrum, tantùm ut exeat, Natus enim annos. 8. ut alii, 20. interiit Ant. Musæ medici incuriâ. vide Jos. Scal. ad 17. el. 3. l. Propert.
d Invidistis sc. Romanis diuturnam vitæ ipsius usuram & perpetuum tanti viri futuri donum
e Quanto luctu quantâ pompâ ducetur funus illius in campo Martio, juxta Tyberim? sexcentis sc. lectis ornatum.
f Romulea, Romana.
g Quòd si Deorũ benignitate aut qua ratione alia poteris fatalem moriendi necessitatem effugere, tu vere eris Marcellus. Fertur poeta recitasse librum hunc sextum coã Augusto, præsente Octaviâ, quæ, audito nomine filii sui quod ille hucusque suspenderat spiritu defecisse dicitur; refocillata tandem fletu atq; ejulatu omnia miscuisse, sed poetæ pro singulis hujus argumenti versibus dena sestertia. h. e. nostræ monetæ. 78. l. 2. s. 6 d. dari jussisse.
h Pro more funerum ornandorum, maximè in juvenum funeribus quorum immaturam mortem referebant flores illi decerpti sparsique.

His saltem accumulem donis, & fungar [i] *inani*
Munere. Sic tota passim regione vagantur
[k] *Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.*
Quæ postquam Anchises natum per singula duxit,
Incenditque animum famæ venientis amore:
Exin bella viro memorat, quæ deinde gerenda:
Laurentesque docet populos, urbemque Latini:
Et quo quemque modo fugiátque ferátque laborem.
Sunt geminæ [l] *somni portę: quarum altera fertur*
Cornea, qua veris facilis datur exitus umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto:
Sed falsa [m] *ad cœlum mittunt insomnia manes.*
His ubi tum natum Anchises, unáque Sibyllam
Prosequitur dictis, portaq; emittit eburnâ.
Ille viam secat ad naves, sociósque revisit.
Tum se ad Cajetæ recto fert litore portum.
Ancora de prora jacitur: stant litore puppes.

i Sic l. 11. *Nos juvenem exanimum* Pallantem *vano mœsti comitamur honore.*

k Vbi inanis plaga, & umbræ aëriæ. per ἠέρ' ἔντα κέλευθα.

l Somnii Hom. δοιαὶ πύλαι εἰσὶν ὀνείρων, &c. Cùm duas somniorum portas faciat, Corneam unam, oculorum sc. à corneâ tunicâ, Eburneam alteram, oris, cujus septum dentium eburneum, illam veram, hanc falsam; quia quæ videntur certiora sunt quam quæ audiuntur ore prolata; Æneam portâ eburneâ emittit; obscurè ac symbolicè indicans totam hanc τερατολογίαν, descensum & relationem de inferis æquè vera esse ac somnia ex eburnea porta emissa. Macrob. l. 1. in Somn. Scip. c. 3.

m Ad regionem mortalium, qui Manibus superi. somnia autem ab inferis mitti credita.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS.

LIBER VII.

ARGUMENTUM.

Caietam nutricem suam Æneas sepelit, locúmque ipsum ab ejùs nomine Caietam appellat. Inde Circes sedem prætervehitur, secundóque vento ad Tiberis ostia defertur: adversóque flumine subvectus, in Laurentem agrum egreditur. Ibi cùm ex Ascanii verbis cognovisset eam esse terram fatis sibi debitam, ad Latinum regem, qui ejus tractûs regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui & suo nomine illi munera offerrent, & urbis condendæ locum peterent. Latinus legatione benignè auditâ, præter postulata Laviniam filiam suam, quam ex Fauni (patris sui oraculis, & Augurùm responsis externo viro tradere jubebatur) ultro Æneæ conjugem offert. Interim Juno, prosperis Trojanorum rebus offensa, Alecto ad disturbandam pacem ab inferis evocat: quæ primùm Amatam, Latini uxorem, deinde ipsum etiam Turnum furiis suis implet: atque inde ad Trojanorum juventutem conversa, quæ tum fortè venationi operam dabat, mansuetum illis cervum objicit, Tyrrhei armentarii regii liberis imprimis charum: quem cùm Ascanius sagittâ vulneràsset, rustici arreptis armis in Trojanos impetum faciunt. Alecto ex superiore loco classicum canit: cadunt in eo tumultu Almon Tyrrhei filius natu maximus, & Galesus agricola regionis totius locupletissimus; qui cùm in urbem mortui essent relati, Turnus, & Amata regem Latinum ad bellum suscipiendum, injuriámque manu vindicandam extimulant. Verùm cùm ille & fatorum, & fœderis nuper cum Trojanis initi memor, adduci non posset, ut illis bellum indiceret. Juno ipsa belli portas aperuit. Turni auspicia ad bellum sequitur Mezentius, unà cum Lauso filio: item Aventinus Herculis ex Rhea filius, Catillus & Coras Tiburtini, fratres, Camilla ex Volscorum gente, mulier fortissima, aliíque complures, quorum catalogus ad finem libri recensetur.

Tu [a] quoque litoribus nostris Æneia nutrix
Æternam moriens famam Caieta dedisti:

a Sicut Palinurus promontorio in Lucania; Misenus monti in Campania, lib. 5. & 6. sic & tu nutrix Æneæ nomen dedisti portui. Quem tamen alii à καίειν dictum volunt, quòd ibi Trojanorum classis incensa fuerit, alii à καιάτα, quod Laconibus cavitatem sonat, h. e. Sinum, portum.

Et nunc [b] servat honos sedem tuus: ossáque nomen
[c] *Hesperiâ in magna (si qua est ea gloria) signat.*
At pius exequiis Æneas ritè solutis,
Aggere composito tumuli, postquam alta quiêrunt
Æquora, tendit iter velis, portúmque relinquit.
Aspirant auræ in [d] noctem: nec candida cursum
Luna negat: splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima Circææ raduntur litora terræ:
[e] *Dives [f] inaccessos ubi Solis filia lucos*
*Assiduo * resonat [g] cantu: tectísque superbis*
Urit odoratam nocturna in lumina [h] cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræq; leonum
Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum:
Setigeríque sues, atque in præsepibus ursi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie [i] dea sæva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus, ac terga ferarum.
Quæ ne monstra pii paterentur talia Troës,
Delati in portus, neu litora dira subirent,
Neptunus ventis implevit vela secundis:
Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.
Jámque rubescebat radiis mare, & æthere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:
Cùm venti [k] posuere, omnísque repentè resedit
Flatus, & in lento luctantur marmore tonsæ.
Atque hîc Æneas ingentem ex æquore lucum
Prospicit: hunc inter fluvio [l] Tiberinus amœno,
Vorticibus rapidis, & multa flavus arenâ
In mare prorumpit: variæ circúmque supráque
Assuetæ ripis volucres, & fluminis alveo,
Æthera mulcebant cantu, lucóque volabant.
Flectere iter sociis, terræq; advertere proras
Imperat, & lætus fluvio succedit [m] opaco.
Nunc age, qui reges, [n] Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
Cùm primùm Ausoniis exercitus appulit oris,

b Sedes servat tuum honorem. Hypallage.
c Italia. dicta Græcis quòd ad Vesperum sita esset. Vt Italis Hispania, dicta Hesperia ultima, magna a. armis & gloriâ. est n. minor quàm Hispania. Poëtis dicitur ab Hespero fratre Atlantis.
d Circa noctem, ubi increbescunt auræ.
e Expressa hæc ex Hom. 5. Odyss. de Calypso & 10. de Circe. vide & hæc imitatum Ovidium 14. Met.
f Nulli impune adeundos.
* Resonare facit.
g Leniendo lanæ ac telæ studio. 1. Georg.
h Faces; vel oleum è cedro, in usum lampadum.
i Solis filia. Circe venefica.
k Se posuere, quievere.
l Fl. ipse, vel Deus fluminis.
m Umbrâ sylvæ, quam mediam interfluit.
n Cur Musa quæ *nomen amoris habet* invocatur ad bella dicenda? An pro Calliope ponitur, Musa pro Musa? An quia orta hæc bella ex amore & nuptiarum Laviniæ mabitu?

Expediam: & primæ revocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu diva mone. dicam horrida bella:
Dicam acies, actósque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totámque sub arma coactam
Hesperiam: major rerum mihi nascitur ordo:
Majus opus moveo. o *Rex arva Latinus, & urbes*
Jam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno, & nympha genitum Laurente p *Maricâ*
Accipimus. Fauno Picus pater: isque parentem
Te, Saturne, refert: tu sanguinis q *ultimus author.*
Filius huic fato Divûm prolésque virilis
Nulla fuit, primáque oriens erepta juventa est.
Sola domum, & tantas r *servabat filia sedes,*
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno è Latio, totáque petebant
Ausonia: petit ante alios pulcherrimus omnes
s *Turnus, avis, atavísque potens: quem* t *regia conjux*
Adjungi generum miro properabat amore:
Sed variis u *portenta deûm terroribus obstant.*
x *Laurus erat tecti medio, in penetralibus altis,*
Sacra comam, multósque y *metu servata per annos:*
Quam pater inventam primas cùm conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus,
z *Laurentísque ab ea nomen posuisse colonis.*
Hujus apes summum densæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti, liquidum trans æthera vectæ,
Obsedêre apicem: & pedibus per mutua nexis
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuò vates. Externum cernimus, inquit,
Adventare virum: & partes petere agmen easdem
Partibus ex iisdem, & summa dominarier arce.
a *Præterea castis adolet dum altaria tædis,*
Et juxta genitorem astat Lavinia virgo,
Visa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari:
Regalésque accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis: tum fumida lumine fulvo

o Aboriginum rex.

p Minturnensis litoris juxta Lirim fl. ex Circe factâ Deâ dictâ & *Faunâ*.

q Primus. ultra quem non ascenditur.

r Paterni regni heres.

s Rutulorum rex.

t Latini conjux, Amata.

u Prodigia.

x Primum prodigium. Examen apum consi. dentium in apice lauri.

y Religione. *Primus in orbe Deos fecit timor.*

z Laurentis urbis, *vel* Laurenteis populos.

a Secundum prodigium. Flamma lambens. Ductum videtur ex historiâ Servii Tulli. Liv. 1. l.

Involvi, ac totis [b] *Vulcanum spargere tectis.*
Id verò horrendum, ac visu mirabile ferri:
Namque fore illustrem fama fatisque canebant
Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus [c] *monstris oracula Fauni*
Fatidici genitoris adit: lucósque sub altâ
Consulit [d] *Albunea: nemorum quæ maxima sacro*
Fonte sonat, sævámque exhalat opaca [e] *mephitim.*
Hinc Italæ gentes, omnísque [f] *Oenotria tellus*
In dubiis [g] *responsa petunt: huc dona sacerdos*
Cùm tulit, & cæsarum ovium sub nocte silenti
* *Pellibus incubuit stratis, somnósque petivit,*
Multa modis simulachra videt volitantia miris:
Et varias audit voces, [h] *fruitúrque deorum*
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Avernis.
Hìc & tum pater ipse petens responsa Latinus,
Centum lanigeras mactabat ritè bidentes:
Atque harum effultus tergo, stratísque jacebat
Velleribus: subita ex alto vox reddita luco est:
Ne pete connubiis natam sociare Latinis,
O mea progenies: [i] *thalamis neu crede* [i] *paratis.*
Externi veniunt [k] *generi: qui sanguine nostrum*
Nomen in astra ferant, quorúmque à stirpe nepotes
Omnia sub [l] *pedibus, quà sol utrumque recurrens*
Aspicit Oceanum, vertíque regíque videbunt.
Hæc responsa patris Fauni, monitúsque silenti
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus:
Sed circùm latè volitans jam fama per urbes
Ausonias tulerat: cùm Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere classem.
Æneas, primique duces, & pulcher Iülus
Corpora sub ramis deponunt arboris altæ:
Instituúntque dapes, & adorea [m] *liba per herbas*
Subjiciunt epulis, ([n] *sic Jupiter ipse monebat)*
Et [o] *Cereale solum pomis agrestibus augent.*
Consumptis hìc fortè aliis, ut vertere morsus
Exiguam in [p] *Cererem penuria adegit edendi:*

b Ignem lambentem.

c Prodigiis hisce.

d Fonte & nemore agri Tiburtis, sacro Albuneæ Nymphæ. quam Sibyllam Tiburtinam indigitat Suidas.

e Sulphureum vaporem assurgentem ex aquis Albulis, cujus gravi odore afflati futura canebant, δαιμονίου ἄσθματος Delphici originem vide apud Diodorum 16. l. biblioth.

f Italia primùm dicta est Hesperia, deinde Ausonia, mox Oenotria ab Oenotro Lycaonis filio Arcade huc advecto. Cluv. 1. l. 1. c.

g Oraculi hujus institutum Amphiarao auguri & somniorum interpreti referunt; Latióque illatum à Tiburno filio ejus.

* Oraculum autem consulturus purgabatur primùm, deinde cæsi arietis pelli incubuit, hinc per somnium captabat responsum.

h Per Averni specum colloquium habet cum Diis infernis.

i Turni.

k Gener. Synecd. numeri.

l Ditione imperio.

m Ex farre, melle, oleo placentas.

n Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή.

o Onerant mensas. i. e. liba adorea, vel quadras è pane, fructibus aliísque eduliis.

p Mensas adoreas.

Et

Et q *violare manu, malísque audacibus* r *orbem*
s *Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris:*
Heus etiam mensas consumimus, inquit Iülus;
Nec plura alludens. ea vox audita laborum
Prima tulit finem: primámque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.
Continuò, Salve fatis mihi debita tellus,
Vósque, ait, ô fidi Trojæ salvete Penates.
Hic domus, hæc patria est: t *genitor mihi talia námq;*
(Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit:
Cùm te, nate, fames ignota ad litora vectum
Accisis coget dapibus consumere mensas:
Tum sperare domos defessus: ibique memento
Prima locare manu, molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames: hæc nos suprema manebant
u *Exitiis positura modum.*
Quare agite, & primo læti cum lumine Solis,
Quæ loca, quíve x *habeant homines, ubi mœnia gentis*
Vestigemus, & à portu diversa petamus.
Nunc y *pateras libate Jovi, precibúsque vocate*
z *Anchisen genitorem; & vina reponite mensis.*
Sic deinde affatus, a *frondenti tempora ramo*
Implicat, & b *Geniúmque loci, primámque Deorum*
Tellurem, Nymphásque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, Noctisque orientia signa,
c *Idæúmque Jovẽ,* d *Phrygiámque ex ordine* d *matrem*
Invocat: & e *duplices Cœlóque, Erebóque parentes.*
Hîc pater omnipotens ter cœlo f *clarus ab alto*
Intonuit: radiísq; ardentem lucis, & auro,
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
g *Diditur hic subitò Trojana per agmina rumor,*
Advenisse diem, quo debita mœnia condant.
Certatim instaurant epulas, atque omine magno
Crateras læti statuunt, & vina h *coronant.*
Postera cùm prima lustrabat lampade terras
Orta dies: urbem, & fines, & litora gentis
Diversi explorant: i *hæc fontis stagna Numici,*

Hunc

q Mensæ enim sacræ habitæ.
r Placentam orbicularem in quatuor partes sectam.
s Erat enim in fatis, & ab Harpyia Celæno prædictum supra l. 3. non priùs habituros errorum & laborum finem, quàm dira eos fames adegisset mensas absumere.
t Εὐφημισμοῦ gratiâ tribuit patri, quod edixerat Harpyia. vel fortè idem prædixerat Anchises.
u Maris erroribus. *nam terrâ graviora manent.*
x Incolant, habitent.
y Metonymia continentis.
z Consecratum sc. ut lib. 5.
a Ex more sacra facientium.
b Regionem aliquam ingressis religiosi moris erat Genios loci Deósque Topicos salutare.
c Ab Ida monte Phrygiæ, vel Ida Cretæ, incunabulis Jovis celebri.
d Cybelen.
e Venerem apud Superos, Anchisen apud inferos.
f Claro sono & sereno cœlo. quod fausti erat ominis.
g Longè latéque spargitur. Lucret. l. 5. de fulmine; *inde omnis flammarum diditur ardor.*
h Non vino tantùm ad summam coronam & marginem implent, inquit Turnebus l. 21. c. 15. Sed & crateras floreis coronis ornant, convivalis hilaritatis causâ & libationis.
i Et exploratum referunt, hæc esse stagna Numicii, &c.

Hunc Tybrim fluvium: hîc fortes habitare Latinos.
Tum satus Anchisa, delectos ordine ab omni,
Centum oratores augusta ad mœnia regis
Ire jubet, [k] ramis velatos [k] Palladis omnes:
Donáque ferre viro, pacémque exposcere Teucris.
Haud mora: festinant jussi, rapidísque feruntur
Passibus. ipse humili [l] designat mœnia fossâ,
Molitúrque locum, primásque in litore sedes
Castrorum in morem pinnis, atque aggere cingit.
Jamque iter emensi, turres & tecta [m] Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muróque subibant.
Antè urbem pueri, & primævo flore juventus
Exercentur equis: domitantq; in pulvere [n] currus:
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent: cursúque ictúque lacessunt.
Cùm prævectus equo, longævi regis ad aures
Nuncius, ingentes ignota in veste reportat
Advenisse viros. Ille intra tecta vocari
Imperat: & solio medius consedit avito.
Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis
[o] Urbe fuit [o] summa, Laurentis regia Pici,
[p] Horrendum sylvis, & religione parentum.
[q] Hinc sceptra accipere, & primos attollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæ sacris sedes epulis: hîc ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.
Quinetiam veterum [r] effigies ex ordine avorum
Antiquâ ex [s] cedro, Italúsque, patérque Sabinus,
Vitisator curvam servans sub imagine falcem,
Saturnúsque senex, Janíque bifrontis imago,
Vestibulo astabant: aliiq; [t] ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.
[u] Multáque præterea sacris in postibus [u] arma,
Captivi pendent currus, curvæq; secures,
Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculáque, clypeíque, ereptáque rostra carinis.
[x] Ipse Quirinali lituo, parváque sedebat

k Oleaginis. ut qui pacem peterent.

l Sulco, fossâ, vallo & aggere pinnato in morem castrorum munit adversum vim omnem & impetum.

m Al. *Latini*. ad cavendum Hypermetrum.

n Equos sub curribus. Allusum autem ad exercitia pubis & juventutis Rom.

o Ἐν πόλει ἀκροπόλει. Acropoli.

p Arboribus consitum, quarum horror sacrum quendam horrorem animis incuteret.

q Allusum ad Rom. mores, Capitolii, Curiæ Hostiliæ, palatii, unde magistratus fasces desumebant, ubi sacra curabant, epulas dabant.

r Statuæ, stemmata.

s Quæ cariem non sentit.

t Aboriginum reges.

u Spolia Diis suspensa & templis affixa.

x Insignis. ut 6. libro. Agellius, Macrobius & Turnebus exponunt Picus erat cum lituo, sedebátque succinctus trabeâ. Quirinalis verò, quasi bacillo incurvo Romulus, & ab illo augures cœli templa designabant.

Succinctus

Succinctus y *trabea, levaque* z *ancile gerebat*
Picus equûm domitor: quem capta cupidine a *conjux*
b *Aurea percussum virgâ, versúmque* c *venenis,*
Fecit avem Circe, sparsitq́ue coloribus alas.
Tali intus templo divûm, patriáque Latinus
Sede sedens, Teucros ad sese in tecta vocavit,
Atque hæc ingressis placido prior edidit ore:
Discite Dardanidæ (neque enim nescimus & urbem,
Et genus, auditíque advertitis æquore cursus)
Quid petitis? quæ causa rates, aut cujus egentes
Litus ad Ausonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, seu tempestatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intrastis ripas, portúque sedetis:
Ne fugite hospitium: néve ignorate Latinos
Saturni gentem, d *haud vinclo, nec legibus æquam,*
Sponte sua, veterísque dei se more tenentem.
Atque equidem memini (e *fama est obscurior annis)*
f *Auruncos ita ferre senes: his ortus ut agris*
g *Dardanus Idæas Phrygiæ penetravit ad urbes,*
Threïciámque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum h *Coriti Tyrrhenâ ab sede profectum,*
Aurea nunc solio stellantis regia cœli
Accipit, & numerum divorum altaribus auget.
Dixerat: & dicta Ilioneus sic voce sequutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hyems vestris succedere terris,
Nec i *sidus regione viæ, litúsve fefellit.*
Consilio hanc omnes, animísque volentibus urbem
Afferimur, pulsi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens sol aspiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis, Jove Dardana pubes
Gaudet avo: rex ipse Jovis de gente supremâ
Troïus Æneas tua nos ad limina misit.
Quanta per Idæos sævis effusa Mycenis
k *Tempestas ierit campos:* l *quibus actus uterque*

y Tunicâ, quam augures cocco & purpurâ trabeatim intertextam gerebant. aliam ab hac reges, aliam equites induebant.

z Clypeum ἀγκύλον, a summa parte inflexum ad imam, ut sit quasi concavum. respicit autem mores Rom.

a Circe amore illius capta, insidiis eum ambiens, sed repulsa. uxorem autem Picus habuit Canentem Jani ex Venilia filiam. vide Fab. 14. Ovid. Met.

b Solis filia. Aliis placet ut contracta sit Ablat. Et referatur ad *virgâ*.

c Veneficiis.

d Non pœnis & legibus coercitam & coactum. *Non vincla minacia colli Ære ligabantur.* Ovid. 1. Met. *sed vindice nullo Sponte sua sine lege fidem rectúmque colentem*, referentem sc. aurei seculi mores.

e Haud ita multi sunt anni sed fama pervagata non est. Scal.

f Veteres Campaniæ pop. Rutulis vicinos. ut 11. l. infra. quorum traditione nititur.

g Dardanus Jovis ex Electra filius, propter fratrem Jasium interemptum ex Italia in Samothraciam fugit, inde Phrygiam. sacra, quæ ex Italia secum asportavit, retulit multa post secula Æneas.

h Arcis Etruscæ. *Cortona* Cluv. 2. l. 3. cap. vide l. 3. *Coritum terrasque requirit Ausonias.*

i Sideris observatio.

k Belli. l *Græcia Barbariæ lento collisa duello.* Horat. 2. Epist. 1. l.

Europæ,

Europæ, atque Asiæ fatis concurrerit orbis:
m Audiit, & si quem tellus extrema refuso
Submovet Oceano, & si quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
n Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti,
Diis sedem exiguam patriis, litúsque rogamus
o Innocuum, & p cunctis undámque, auramque patentem
Non erimus regno indecores: nec vestra feretur
Fama levis, tantíque abolescet gratia facti:
Nec q Trojam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextrámque potentem,
Sive fide, seu quis bello est expertus, & armis:
r Multi nos populi, multæ (ne temne, quòd ultro
Præferimus manibus f vittas, ac verba precantûm)
Et petiêre sibi, & voluêre adjungere gentes.
Sed nos fata Deûm vestras exquirere terras
Imperiis egêre suis. hinc Dardanus ortus,
Huc repetit, jussísque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Tybrim, & fontis vada sacra Numici.
Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera, relliquias Trojâ ex ardente receptas.
t Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami u gestamen erat, cùm jura vocatis
More daret populis, sceptrúmque, sacrásque x tiaras,
y Iliadúmque labor, vestes.
Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora, solóque immobilis hæret,
Intentos volvens oculos. nec purpura regem
y Picta movet, nec sceptra movent Priameïa tantum,
Quantum in connubio natæ, thalamóque moratur:
Et veteris Fauni volvit sub pectore z sortem.
Hunc illum fatis externâ à sede profectum
Portendi generum, paribúsque in regna vocari
Auspiciis: hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Dii nostra incepta secundent,
Auguriúmque suum: dabitur, Trojane, a quod optas.

Munera

m Audierunt, & qui extra Herculeas fauces qua se refundit Oceanus, habitant, & si qui sub torrida zona, quæ media est quatuor aliarum, degant.
n Clade universa belli & excidii.
o Unde vobis nulli sit detrimenti.
p Jure Naturæ & gentium aquæ & aëris usum liberum.
q Trojæ reliquias, Æneadas.
r Siculi, Pœni.
f Supplices pacem aut veniam petentes præferebant oleæ ramos laneis vittis obvolutos, qui repræsentarent manus velamentis illigatas, vinctas & sese dedentes.
t Hac paterâ aureâ.
u Capitis gestamen, diadema.
x Sacerdotis mitra, infulis ornata, bucculis sub mento ligata, l. 9. *Et habent redimicula mitræ.* Persis & Turcis hodie in usu. *a turbant.*
y Phrygiæ acus opera purpurâ & auro intertexta. Regia verè.
z Oraculi responsum.
a Unda, aura, terra, pax, quæcunque optas, insuper

Munera nec sperno, non vobis, rege Latino,
Divitis [b] *uber agri, Trojæve opulentia deerit.*
Ipse modò Æneas (nostri si tanta cupido est,
Si jungi hospitio properat, sociúsque vocari)
Adveniat, vultus nève exhorrescat amicos:
[c] *Pars mihi pacis erit dextram tetigisse* [d] *tyranni.*
Vos contrà regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, viro gentis quam jungere nostræ
Non patrio ex adyto sortes, non plurima cœlo
Monstra sinunt: [e] *generos externis affore ab oris,*
Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant: hunc illum poscere fata
Et reor, &, si quid veri mens augurat, opto.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant tercentum nitidi in præsepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Instratos [f] *ostro alipedes. pictisque tapetis.*
Aurea pectoribus demissa monilia pendent,
Tecti auro. fulvum mandunt sub dentibus [g] *aurum.*
Absenti Æneæ currum, geminósque jugales
[h] *Semine ab ætherio spirantes naribus ignem,*
Illorum de gente, patri quos [i] *Dædala Circe*
[k] *Supposita de* [k] *matre nothos furata creavit.*
Talibus Æneadæ donis, dictisque Latini,
Sublimes in equis redeunt, pacémque reportant.
Ecce autem [l] *Inachiis sese referebat ab Argis*
Sæva Jovis conjux, aurásque invecta tenebat:
Et lætum Æneam classémque ex æthere longè
Dardaniam Siculo prospexit ab usque [m] *Pachyno.*
Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ,
Deseruisse rates. stetit acri fixa dolore:
Tum quassans caput, hæc effudit pectore dicta.
Heu stirpem invisam, & fatis [n] *contraria nostris*
Fata Phrygum. num [o] *Sigeis occumbere campis,*
Num [p] *capti potuere capi? num incensa cremavit*
Troja viros? medias acies, mediósque per ignes
Invenere viam? [q] *at, credo, mea numina tandem*

b ——— Fertile sumen agri & ubertas soli non Trojæ ipsi cessura.

c Interea, donec justa sanciantur fœdera, pro pacis pignore erit juncta dextra.

d Regis. Τυράννου nomen initio honestum erat: póstea principum improbitate odio esse cœpit.

e Generum. Synechd. Occurrit fatis ab Ilioneo memoratis oraculum Fauno redditum Latino de genero externo.

f Stramentis acu pictis, ostro intertextis, & auro. mox *Tecti auro.*

g Frena aurea.

h Qui referrent patres, Solis equos, *animosos ignibus illis, Quos in pectore habent, quos ore & naribus efflant.* Ovid. 2. Met.

i Ingeniosa artifex.

k Mortali matre, equâ.

l Ab Inacho olim regnatis. ut distinguat ab aliis.

m Promontorio Siciliæ.

n Imo victricia.

o Trojanis. à Sigæo promontorio.

p Qui, captâ Trojâ & incensâ, evaserunt tamen.

q At me fortè defessam aut odiis exsaturatam cessare putant? Non ita. *Non sic abibunt odia.* apud Senec. Herc F.

Fessa

Fessa jacent, odiis haud exaturata quievi.
Quinetiam patriâ excussos infesta per undas
q *Ausa sequi, & profugis toto me opponere ponto.*
Absumptæ in Teucros r *vires cœlíque maríſque.*
Quid s *Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis*
Profuit? optato conduntur Tybridis alveo,
Securi pelagi, atque mei. t *Mars perdere gentem*
Immanem Lapithûm valuit: concessit in iras
u *Ipse deûm antiquam genitor Calydona Dianæ:*
(x *Quod scelus aut Lapithis tãtũ, aut Calydone merẽte?)*
Ast ego, magna Jovis conjux, nil linquere inausum
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Ænea. quòd si mea numina non sunt
Magna satis, dubitẽ haud equidẽ implorare quod usquã (est.
Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lavinia conjux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus:
At licet amborum populos y *excindere regum.*
Hac z *gener, atque* z *socer coëant mercede suorum,*
Sanguine Trojano, & Rutulo dotabere a *virgo:*
Et b *Bellona manet te pronuba:* c *nec face tantùm*
Cisseis prægnans d *ignes enixa jugales:*
e *Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,*
Funestæque iterum f *recidiva in Pergama tædæ.*
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit:
Luctificam Alecto dirarum ab sede sororum,
Infernísque ciet tenebris: cui tristia bella,
Iræq; insidiæq; & crimina noxia cordi.
Odit & ipse pater Pluton, odêre sorores
Tartareæ monstrum: tot sese vertit in ora,
Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno bis acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, g *virgo* h *sata nocte, laborem;*
Hanc operam, ne noster honos, i *infractáve cedat*
Fama loco, neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ possint, Italósve obsidere fines.

q Contra fata, atque extra meæ ditionis regna. Neptuni sc.
r Imbres, tempestates, &c. aëris vires, quæ tamen omnia incassum cesserunt nec minus——
s—— Brevia, Scopuli, maris monstra. è Catulli versu. *Quæ Syrtis, quæ Scylla vorax, quæ vasta Charybdis.*
t Iratus Pirithoo quod in nuptiali solennitate ab ipso præteritus fuisset, cæteris Diis adeóque Centauris invitatis, immisit furorem ad disturbandas nuptias & excidium Lapitharum.
u Jupiter permisit Dianæ ulcisci Oenea regem Calydonis immisso apro, quòd de primitiis sacrificâsset reliquis Diis, illâ exceptâ.
x Quam sceleris pœnam?
y Si non excindere, accidere tamen.
z Æneas & Latinus.
a Lavinia.
b Dea belli, haud ego.
c Neque enim Hecuba Cissei filia, sola experta est verè somniasse se parituram facem quæ Trojam incenderet.
d Illicitis conjugiis patriæ suæ incendium & exitium illaturos.
e Æneas erit alter Paris, Venus Hecuba, Lavinia Helena.
f In hanc resurgentis Trojæ spem.
g Ἀεὶ παρθένοι ἐσομένας. nec prece nec precio corruptæ ne ulciscantur scelera.
h Furiæ enim Acherontis & Noctis filiæ.
i Huc usq; infracta, vel jam valdè fracta.

Tu

Tu potes unanimes armare in prælia fratres,
Atque odiis versare domos: tu verbera tectis,
Funereásque inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes: fœcundum concute pectus,
Disjice compositam pacem, sere crimina belli:
k *Arma velit, poscátque simul, rapiátque juventus.*
Exin l *Gorgoneis Alecto infecta venenis*
Principio Latium, & Laurentis tecta m *tyranni*
Celsa petit, n *tacitúmque obsedit limen Amatæ:*
Quam super adventu Teucrûm, Turníque hymenæis
Fœmineæ ardentem curæque, iræque coquebant.
Huic dea cæruleis unum de crinibus o *anguem*
Conjicit, inque sinum p *præcordia ad intima subdit:*
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille inter vestes, & levia pectora lapsus
q *Volvitur attactu nullo, fallítque furentem,*
Vipeream inspirans animam. r *fit tortile collo*
Aurum ingens coluber, fit longæ s *tænia vittæ:*
Innectítque comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo sublapsa veneno
Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem;
Nec dum animus toto percepit pectore flammam:
Molliùs, & solito matrum de more loquuta est,
Multa super gnata lacrymans, Phrygiisq; Hymenæis:
t *Exulibúsne datur ducenda Lavinia Teucris,*
O genitor? nec te miseret gnatæque tuique?
Nec matris miseret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abducta virgine prædo?
An non sic u *Phrygius penetrat Lacedæmona* u *pastor,*
Ledæámque Helenam Trojanas vexit ad arces?
Quid tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et x *consanguineo toties data dextera Turno?*
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque sedet, Faunique premunt te jussa parentis:
Omnem equidem sceptris terram, quæ libera nostris
Dissidet, externam reor, & sic dicere divos:
Et Turno si prima domus repetatur origo,

k Animo velit, voce poscat, manu rapiat arma contra jus, omina, fata, regis imperium.
l Auxiliaribus Gorgonum venenis instructa.
m Regis, ut supra.
n Tacitè.
o Vesanum mentis affectum, errorem, dissidium.
p Affectuum sedes.
q Insinuat se sine sensu furoris primùm.
r Sese in omnes formas vertit in omnes partes fundit.
s Pars vittæ dependens & extensa, à τείνω.
t Nuptiis jungenda erroni qui mox eam abducat prædo?
u Paris.
x Filio Venliæ, quæ soror Amatæ.

y Inachus,

y Inachus, Acrisiusque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequicquam dictis experta, Latinum
Contrà stare videt: penitúsque in viscera lapsum
Serpentis furiale malum, totámque pererrat:
Tum verò infelix, ingentibus excita monstris,
Immensam sine more furit z lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans sub verbere a turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent: ille actus habenâ
Curvatis fertur spatiis: stupet inscia turba,
Impubesque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ. non cursu segnior illo
Per medias urbes agitur, populosque feroces.
Quinetiam in sylvas, b simulato numine Bacchi,
Majus adorta nefas, majoremque orsa furorem,
Evolat, & natam frondosis montibus abdit,
Quò thalamum eripiat Teucris, tædásque moretur,
Evohe Bacche fremens, solum te virgine dignum
Vociferans. etenim c molles d tibi sumere c thyrsos,
Te lustrare e choro, sacrum tibi pascere crinem.
Fama volat, furiisque accensas pectore matres
Idem omnes simul ardor agit, nova quærere tecta.
Deseruêre domos: ventis dant colla, comásque.
Ast aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineasque gerunt incinctæ f pellibus hastas.
Ipsa inter medias flagrantem fervida g pinum
Sustinet, ac natæ, Turníque canit hymenæos,
h Sanguineam torquens aciem, torvumque repente
Clamat: Iò matres audite ubi quæque Latinæ.
Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, si juris materni cura remordet:
* Solvite crinales vittas, capite Orgia mecum.
Talem inter sylvas, inter deserta ferarum,
Reginam Alecto stimulis agit undique Bacchi.
Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliúmque omnemque domum vertisse Latini;
Protinus hinc fuscis tristis i dea tollitur alis

y Inachus primus fuit rex Argivorum, Acrisius ultimus, ab eo translatum regnum Mycenas. Acrisius filiam Danaën arcâ inclusam in mare projecit, quam litori Apulo appulsam Pilumnus duxit, ex iis natus Daunus pater Turni ex Venilia nymphâ.

z Mente mota, furibunda. ὑϕ' ὀρφοβίοιο πάθει agitata.

a Res longe à trocho diversa, quæ tamen interpretes confundunt.

b Simulans se inflatam Bacchi numine & Orgia celebrans. evans, evohe ingeminans. l. 6. pag. 232. a.

c Hastas pampineas. ut mox. pampinis & ederâ vestitas 5. eclog.

d In tuam gratiam, tibi devotam, tuis nuptiis dignam atque è voto tibi nutrire comam.

e Ut l. 10. *lustrare choris*. non *choros* ut vulgo.

f Cervinis, νεβρίδας indutus rediit Bacchus ab expeditione Indicâ.

g Pineam facem, ut pronuba quæ nuptias filiæ tuæ cum Turno caneret.

h Oculos irâ & furore inflammatos. l. 4. *sanguineam volvens aciem.*

* Solutis crinibus celebrate mecum Bacchanalia. ab εἴργω. arcentur enim à sacris profani, & non initiati.

i Furia. *dea dira*. 12. *Æn. in visam numen* infra. Pœnarum Dea.

Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
k Acrisioneïs Danaë fundasse colonis,
Præcipiti delata Noto. locus Ardua quondam
Dictus l avis: & nunc magnum manet Ardea nomen.
m Sed fortuna fuit; tectis hîc Turnus in altis
Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto torvam faciem, & furialia membra
Exuit, in vultus sese transformat aniles,
Et frontem obscœnam rugis arat; induit albos
Cum n vitta crines; tum ramum innectit olivæ,
Fit Calybe Junonis anus, templique sacerdos:
Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert:
Turne, tot incassum fusos patiere labores?
Et tua Dardaniis o transcribi sceptra colonis?
Rex tibi conjugium, & quæsitas p sanguine dotes
Abnegat, externusque in regnum quæritur hæres.
I nunc, ingratis offer te irrise periclis:
Tyrrhenas, i, sterne acies, tege pace Latinos.
Hæc adeò tibi me, placida cùm nocte jaceres
Ipsa palam fari omnipotens Saturnia jussit.
Quare age, & armari pubem, portísque moveri
Lætus in arma para, & Phrygios, qui q flumine pulchro
Consedêre duces, r pictásque exure carinas.
Cælestûm s vis magna jubet. rex ipse Latinus,
Ni dare conjugium, & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.
Hîc juvenis t vatem irridens, sic orsa vicissim
Ore refert: Classes invectas Tybridis undam,
Non, ut rere, meas effugit nuncius aures:
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Juno
Immemor est nostri.
u Sed te victa situ, verique effœta senectus,
O mater, curis nequicquam exercet, & arma
Regum inter falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi divûm effigies, & templa tueri:
Bella viri, pacémque gerant, queis bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarsit in iras.

k A patris Acrisii nomine dictis colonis. vel, qui è Græcia ad urbem à Danaë conditã adventarint. Servius vult esse Nominativum Patronymicum fœm. refertque ad Danaë.
l Ov. 14. Met.
m Tum fortè Turnus, &c.
n Vt quæ sumeret sibi formam sacerdotis.
o A te in alienum transferri, & propriè *transcribi* de colonis.
p Tuo tuorumque, fuso in prœliis dum Latino auxilium fers contra Thuscos. l. 8.
q Tibride.
r Ad pompam potiùs quàm pugnam adornatas. *vel potiùs* ob Deos tutelares & insigne navis in puppe pictos.
s Juno.
t Alecto, quam credidit Calybem.
u Sed te senectus gravis & delira à veris ad vana & curas nihil ad te pertinentes abducit.

x *At juveni oranti subitus tremor occupat artus:*
Diriguêre oculi: tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaq; se facies aperit: tum flammea torquens
Lumina, cunctantem, & quærentem dicere plura
Reppulit, & y geminos erexit crinibus angues,
z *Verberáque insonuit, rabidóque hæc addidit ore:*
a *En ego victa situ, quam veri effœta senectus*
Arma inter regum falsa formidine ludit.
Respice ad b *hæc: adsum dirarum ab sede sororum:*
Bella manu, lethúmque gero.
Sic effata c *facem* d *juveni conjecit, & atro*
Lumine fumantes fixit sub pectore tedas.
Olli somnum ingens rupit pavor, ossaq; , & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens e *fremit, arma toro, tectísque requirit:*
Sævit amor ferri, & scelerata insania belli:
Ira super. f *magno veluti cùm flamma sonore*
Virgea suggeritur costis undantis aheni,
Exultantq; æstu latices: furit intus g *aquæ vis,*
Fumidus atque altè spumis exuberat amnis:
Nec jam se capit unda: volat vapor ater ad auras.
h *Ergo iter ad regem,* i *polluta pace, Latinum*
Indicit primis juvenum, & jubet arma parari:
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucrísque venire, Latinísque.
Hæc ubi dicta dedit, divósque in vota vocavit:
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet, atque juventæ:
Hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.

Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis,
Arte novâ speculata locum, quo litore pulcher
k *Insidiis, cursúque feras agitabat Iülus.*
Hîc subitam canibus rabiem l *Cocytia virgo*
Objicit, & noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: m *quæ prima malorum*
Causa fuit, belloq; animos accendit agrestes.

x At Turno etiamnum loquenti.

y Instar cornuum erexit *Alii* pares crinibus. *Alii*, expuit duos angues.

z Vel *Verbere*, i.e. flagello.

a Verba Turni insultans furia in ipsum retorquet, Sarcasticè.

b Angues, facem, flagellum, insignia belli ac lethi; & agnosce Furiam.

c Incendentem desiderium belli ferro ac face furentis.

d Turno.

e Cum fremitu poscit, *arma* ingeminans.

f Lege Macrobium l.5. c.11. Sat. exponentem hanc comparationem, & cum Homeri loco Iliad 21. conferentem. & Jul. Scal. l.5. Poet. c. 3.

g Alii præferunt lectionem, *furit intus aquaï fumidus: &c.*

h Mittit principes juvenum ad Latinum, qui moneant, bellum indicat &c.

i A Turno, qui violavit pacem initam inter Latinum & Æneam? an à Latino, qui violavit pacem cum Turno.

k Subsessoribus & alatis venatoribus

l Infernalis, à Cocyto fl.

m Locum hunc exagitat Macrobius, ineptam dictitans futilémque tanti belli causam. Sed & ille, passus suos manes, à plurimis iisque doctis qui Virgilium asserunt, probè commulcatus vapulat.

Cervus erat forma præstanti, & cornibus ingens;
[n] *Tyrrhidæ pueri, quem matris ab ubere raptum*
Nutribant, Tyrrhusque pater, cui regia parent
Armenta, & latè custodia credita campi.
Assuetum imperiis soror omni [o] *Sylvia curâ*
Mollibus intexens ornabat cornua sertis,
Pectebátque [p] *ferum, puróque in fonte lavabat.*
Ille manum patiens, mensæq; assuetus herili,
Errabat sylvis, rursúsque ad limina nota
Ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem [q] *rabidę venantis Iüli*
Commovere canes, fluvio cùm fortè secundo
Deflueret, ripaq; æstus viridante levaret.
Ipse etiam eximiæ laudis succensus amore
Ascanius, curvo direxit spicula cornu:
Nec dextræ erranti [r] *deus abfuit; actaq; multo*
Pérque uterum sonitu, pérque ilia venit arundo.
Sancius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Successitq; gemens stabulis, questúque, cruentus,
Atque imploranti similis, tectum omne replevit.
Sylvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, & duros [s] *conclamat agrestes.*
Olli ([t] *pestis enim tacitis latet aspera sylvis)*
Improvisi adsunt. hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis. quod cuique [u] *repertum*
[u] *Rimanti, telum ira facit. vocat agmina Tyrrhus,*
Quadrifidam quercum cuneis ut fortè coactis
Scindebat, raptâ spirans immane securi.
At sæva e speculis tempus [x] *dea nacta nocendi,*
Ardua tecta petit, stabuli & de culmine summo
[y] *Pastorale canit* [y] *signum, cornuq; recurvo*
Tartaream intendit vocem: quâ protinus omne
Contremuit [z] *nemus, & sylvæ intonuêre profundæ.*
Audiit & [a] *Triviæ longè* [b] *lacus, audiit amnis*
Sulfurea [c] *Nar albus aqua, fontésque* [d] *Velini:*
Et trepidæ matres [e] *pressere ad pectora natos.*

n Filii Tyrrhi, qui regii pecoris magister & custos erat.

o Soror Tyrrhidarum, non Tyrrhi.

p Cervum. ut 2. Æn. *In latus, inque feri* &c. de equo ligneo. Alii leg. *feram.*

q In animalibus, observatum, ubi de feritate sermo, nominari fœminas, ubi de generositate, mares.

r Alecto, dea, supra. Deos autem volunt esse ἀρσενοθήλας. ut 2. Æn. *Descendo, ac ducente Deo,* i.e. Venere.

s Clamore convocat agrestes. Aliàs, verbum castrense. ad bellum vel convasare significans.

t Alecto. Cerda pastores intelligit.

u Neque tamen locus hic componit dividias Grammaticorum litigantium de discrimine inter *reperio* & *invenio*. spero a me diremptas in Indice Rhetorico, tit. Schematis Oxymori.

x Alecto. ut supra.

y Pastoribus notum Classicum, quo audito ad arma concurrere solebant.

z Aricinum.

a Diana cur vocetur Trivia, vide quæ nos ad Senecæ Hippolytum. v. 411.

b Aricinus, qui & Dianæ speculum dicitur.

c Fluvius Sabinos ab Umbris disterminans. hodie *la Solforata.* à sulphureis aquis.

d Velinus fl. per lacum Velinũ defluit in Narem.

e Arctius, ut in timore, complexæ.

Tum

Tum verò ad vocem celeres, quà buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: nec non & Troïa pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxere acies: non jam certamine agresti,
Stipitibus duris agitur, sudibúsve præustis:
Sed ferro ancipiti decernunt, atráque latè
f *Horrescit strictis seges ensibus, æraq́; fulgent*
g *Sole lacessita, & lucem sub nubila jactant:*
h *Fluctus uti primo cœpit cùm albescere vento,*
Paulatim sese tollit mare, & altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.
Hîc juvenis primam ante aciem stridente sagittâ,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almon
Sternitur. hæsit enim sub gutture i *vulnus, & udæ*
Vocis iter, tenuémq; inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virûm circa, seniórque Galesus,
Dum paci medium se offert; justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisq; olim ditissimus arvis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.
Atque ea per campos k *æquo dum Marte geruntur,*
Promissi l *dea facta potens, ubi sanguine bellum*
Imbuit, & primæ commisit funera pugnæ,
Deserit Hesperiam, & cœli m *convexa per auras*
Junonem victrix affatur voce superbâ:
En perfecta tibi bello discordia tristi:
n *Dic, in amicitam coëant, & fœdera jungant:*
Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros:
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendámque animos insani Martis amore;
Undiq; ut auxilio veniant, o *spargam arma per agros.*
Tum contrà Juno: Terrorum, & fraudis abundè est.
p *Stant belli caussæ: pugnatur comminus armis,*
Quæ fors prima dedit, sanguis novus imbuit arma.
Talia connubia, & tales celebrent hymenæos

f Horrescunt vibrati enses instar segetis fluctuantis 2. Georg. *densisque virûm seges horruit hastis.* πέφρικαν δ᾽ ὥστε ληίου χἠ αἱ λόγχαις ἀποστίλβοντες.
g Ex repercussu Solis.
h Comparationem hanc cum Homerica vide apud Macrob. l. 5. Sat. c. 13.
i Sagitta vulnerans.

k Justo prælio & jam dissidio palam facto. neque enim æquo Marte pugnatum, cùm Itali soli fuerint interempti.
l Alecto.
m Convecta per cœli auras. ut in 4. Georg. *amnis devexus ab Indis.* non ut l. 6. Æn. *cœli convexa tueri.*
n Ironica insultatio.

o Omnes undique agrestes concitabo ad arma.
p Jacta sunt belli fundamina, sparsa semina.

q Æneas. Iron.

q Egregium Veneris genus, & rex ipse Latinus.
Te super ætherias errare licentiùs auras,
Haud pater ipse velit summi regnator Olympi.

r Superest fortuna laborum. Tmesis.

Cede locis: ego, si qua r super fortuna laborum r est,
Ipsa regam. Tales dederat Saturnia voces.
Illa autem attollit stridentes anguibus alas,
Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.

s Nec in meditullio & umbilico Italiæ, ut volunt interpretes, nec sub montibus est lacus iste Amsanctus in Hirpinis, neque enim Scrobes hîc Charoneæ. Sed vide Cluverii Italiam, l. 4. c. 8.

s Est locus Italiæ in medio, sub montibus altis,
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Amsancti valles. densis hunc frondibus atrum
Urget utrinque latus nemoris, medióque fragosus
Dat sonitum saxis, & torto vortice torrens.
Hîc specus horrendum, & sævi spiracula Ditis
Monstrantur: ruptóque ingens Acheronte vorago

t Per specum hunc, fauces pestiferas & spiracula Ditis ad inferos remeâsse Furiam dicit poëta.

Pestiferas aperit fauces: t queis condita Erynnis,
Invisum numen, terras, cœlúmque levabat.
Nec minùs interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, cæsósque reportant,

u Cruore & sanie.

Almonem puerum, u fœdatíque ora Galesi:
Implorántque deos, obtestantúrque Latinum.

x Belli, quod ferro grassatur & igne, terrorem ingeminat.

Turnus adest, medióque in crimine x cædis & ignis
Terrorem ingeminat: Teucrósque in regna vocari,
Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.

y Tum juvenes, quorum matres Baccho furiatæ choreis lustrabant nemora, in gratiam Amatæ, deposcunt bellum.

z Choreis Ecl. 5. *thyasos inducere Baccho.* vide quæ nos ibi

a Contra prodigia & oraculum Fauni.

y Tum quorum attonitæ Baccho nemora avia matres
Insultant z thyasis (neque enim leve nomen Amatæ)
Undique collecti coëunt, Martémque fatigant.
Ilicet infandum cuncti a contra omina bellum,
a Contra fata Deûm perverso numine poscunt.
Certatim regis circumstant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, resistit: ☞
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ sese, multis circum latrantibus undis,
Mole tenet: scopuli nequicquam, & spumea circum
Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.
Verùm ubi nulla datur cæcum exsuperare potestas
Consilium, & sævæ nutu Junonis eunt res:

Multa

Multa deos, aurásque pater testatus inanes,
b *Frangimur heu fatis, inquit, ferimúrque procellâ:*
Ipsi has c *sacrilego pendetis sanguine pœnas,*
O miseri; te, Turne, nefas, te triste manebit
Supplicium, votísque deos d *venerabere seris.*
e *Nam mihi parta quies, omnísque in limine portus:*
Funere felici spolior. Nec plura loquutus,
Sepsit se tectis, rerúmque reliquit habenas.
f *Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes*
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cùm prima movent in prælia Martem;
g *Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,*
Hyrcanísve, Arabísve parant, seu tendere ad Indos,
Aurorámque sequi, Parthósque reposcere signa.
Sunt geminæ belli portæ, sic nomine dicunt,
Relligione sacræ, & sævi formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, h *æternáque ferri*
Robora: nec custos absistit limine i *Janus.*
Has, ubi certa sedet patribus sententia pugnæ,
Ipse, k *Quirinali trabea,* l *cinctúque Gabino*
Insignis, reserat stridentia limina consul:
Ipse vocat pugnas: sequitur tum cætera pubes:
Æreáque assensu conspirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, m *tristésque recludere portas.*
Abstinuit tactu pater, aversúsque refugit
Fœda ministeria, & cæcis se condidit umbris.
Tum regina deûm cœlo delapsa, morantes
Impulit ipsa manu portas, & cardine verso
n *Belli ferratos rupit Saturnia postes:*
Ardet inexcita Ausonia, atque immobilis antè,
Pars pedes ire parat campis; o *pars arduus altis*
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leves clypeos, & spicula lucida tergent
Arvina pingui, subigúntque in cote secures;

b Vtcunque firmus, uti pelagi rupes, frangor tamen, & tanquam navis vi tempestatis victa auferor.
c Quia sacris Deorum prodigiis & oraculis adversati bella parabant.
d Precabere.
e Vitæ actæ securus ego & felix, quid si funeris honore destituar? vestro cedant res periculo. *ego in portu navigo.*
f Mores sui ævi transfert non raró tribuítque superiori ævo, ut majestas ab antiquitate rebus accedat. uti hîc de Martis & Jani templo, quod ortum habuit sub Numâ.
g Hæc cum respectu sui temporis, ubi Augustus Dacos atque Sarmatas repressit & coërcuit: & quem veriti Parthi signa M. Crasso & Antonio adempta remiserunt.
h Lucret. 2. l. *& duri robora ferri.*
i Index pacis & belli, apertus significabat in armis esse civitatem; clausus, pacatos circà omnes populos. Liv. 1. l.
k Quali utebatur posteà Quirinus. regiâ scil. purpureâ, cui admistum est aliquid albi. supra.
l Togâ sic in tergum rejectâ, ut ejus lacinia revocata hominem cingeret. à Gabiis mos ortus, quorum cives ad subitaneum bellum ita cincti exilierunt, redierúntque victores.

m Tristis belli indices n Ennius citante Horatio 4. sat. 1. l. *Belli ferratos postes portásque refregit.*
o Alii sublimes in equis, sensu sano, voce parum congruâ.

Signáque ferre juvat, sonitúsque audire tubarum.
Quinque adeò magnę positis incudibus urbes
Tela [p] *novant, Atina potens, Tiburque* [q] *superbum,*
Ardea, [r] *Crustumeríque, & turrigeræ* [f] *Antemnæ.*
[t] *Tegmina tuta cavant capitum,* [u] *flectúntque salignas*
Umbonum crates: alii thoracas ahenos,
Aut leves ocreas lento ducunt [x] *argento.*
[y] *Vomeris huc, & falcis honos, huc omnis aratri*
Cessit amor: recoquunt [z] *patrios fornacibus enses.*
[a] *Classica jámque sonant: it bello* [b] *tessera signum.*
Hic galeam tectis [c] *trepidus rapit: ille frementes*
Ad juga cogit equos, clypeúmque, auróque [d] *trilicem*
Loricam induitur, fidóque accingitur ense.
[e] *Pandite nunc Helicona deæ, cantúsque movete,*
Qui bello exciti reges, quæ quemque sequutæ
Complêrint campos acies, quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.
Et [f] *meministis enim, divæ, & memorare potestis:*
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
[g] *Contemptor divûm Mezentius, agmináque armat.*
Filius huic juxtà Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit, [h] *excepto Laurentis corpore Turni:*
Lausus, equûm domitor, debellatórque ferarum,
Ducit [i] *Agyllina* [k] *nequicquam ex urbe sequutos*
Mille viros, [l] *dignus patriis qui lætior esset*
Imperiis, & cui pater haud Mezentius esset.
Post hos insignem [m] *palma per gramina currum,*
Victorésque ostentat equos, [n] *satus Hercule pulchro*
Pulcher [o] *Aventinus, clypeóque insigne paternum,*
Centum angues, cinctámque gerit serpentibus hydram.
Collis Aventini sylva quem Rhea sacerdos

p Incudibus fingunt nova, refingunt vetera arma.
q Prolepsis respiciens tempora Romana. Cùm enim à Senatu auxilia poscerent Tiburtes commemoratis suis beneficiis, & quasi benemeritis debita, tulerunt responsum, *Superbi estis.* vel quia in monte situm. Hor. *Tiburque supinum.* & *Tiburis arces*
r Crustumerium. in Sabinis opp.
f Oppidum à Latinis conditum cis Anienem. unde nomen, *ante amnem.*
t Galeas.
u In usum scutorum, quæ teguntur corio.
x Spondæus in quinto loco producit ocreas è lento argento.
y Georg. 1. *Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.*
z Veteres, avitos.
a Signa tubarum ad arma conclamantium. *alarmas.*
b Muta in tabellis aut insignibus ad distinguendum, aut vocalis. *the word* in excubiis & expeditionibus.
c Festinus, properè huc illuc discurrens.
d Τρίμιτον, è tribus liciis, tertio quoque aureo.
e Ἔσπετε νῦν μοι μοῦσαι, &c. Hom. 2. Il. exorsurus catalogum.
f Estis enim filiæ Mnemosynes.
g Quia suis imperavit, ut sibi offerrent primitias Diis debitas.
h Excepto Turno. Hellen.
i Agylla opp. Etruriæ, eadem cum Cære.
k Statim enim perierunt in bello, unà cadente duce.
l Dignus melioribus auspiciis, meliore patre.
m Victoriæ in certaminibus præmio & insigni, ergo *Victores equos ost.*
n De catalogi hujus artificio, fabulísque verò miscendis, vide Macrob. 5. l. 16. c. In fab. enim Aventini ex Hercule & Rhea nati respicit ad historiam Romuli & Remi qui Marte & Ilia geniti.
o Cui a sylva collis Aventini, ubi natus est, nomen inditum vult.

Furtivum

Furtivum partu sub luminis edidit auras,
p *Mista deo mulier: postquam Laurentia victor*
q *Geryone extincto,* r *Tirynthius attigit arva,*
s *Tyrrhenoque boves in* s *flumine lavit* t *Iberas.*
u *Pila manu, sævósque gerunt in bella* x *dolones:*
Et tereti pugnant mucrone, y *verúque Sabello.*
Ipse * *pedes,* z *tegmen torquens immane leonis,*
Terribili impexum seta, cum dentibus albis
a *Indutus capiti, sic regia tecta subibat,*
Horridus, * *Herculeóque humeros innixus amictu.*
Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt,
Fratris Tyburti dictam cognomine gentem,
Catillúsque, acérque Coras, b *Argiva juventus:*
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur:
☞ *Ceu duo nubigenæ cùm vertice montis ab alto*
Descendunt Centauri, c *Omolen,* c *Othrynq; nivalem*
Linquentes: cursu rapido dat euntibus ingens
Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore.
Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,
Vulcano genitum pecora inter agrestia regem,
Inventúmque focis, omnis quem credidit ætas,
Cæculus. hunc legio latè comitatur agrestis:
Quique d *altum Præneste viri, quique arva* e *Gabinæ*
Junonis, gelidúmque Anienem, & f *roscida rivis*
g *Hernica saxa colunt: quos* h *dives Anagnia pascit,*
Quos i *Amasene pater. non illis omnibus arma,*
Nec clypei, currúsve sonant? k *pars maxima glandes*
Liventis plumbi spargit: pars spicula gestat
Bina manu, fulvósque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti: l *vestigia nuda sinistri*
Instituere pedis: crudus tegit altera pero.
At Messapus equûm domitor, m *Neptunia proles,*
Quem neque fas n *igni cuiquam, nec sternere ferro,*
Jampridem resides o *populos, desuetáque bello*
Agmina in arma vocat subitò, ferrúmque retractat.

p Τῷ θεῷ μιγεῖσα γυνή.
q Rege Hispaniæ.
r Hercules, à Tiryntha opp. Argis vicino, ubi nutritus est.
s Tibride.
t Hispanas.
u Pilum fuit hastile pedum quinque & semis ferro præfixum. respicit Rom. peditatum cujus hoc erat telum. Veget. l. 2, 15. c.
x Gladiolos in ligneo conto latentes.
y Veru vel veruto Sabino, cui teres mucro.
* Herculis ritu.
z Ab læva torquens recinctam leonis pellem.
a Pellis quippe caput adaptabatur capiti Aventini, galeæ loco, ad terrorem & munimen.
b Filii sc. Amphiarai, qui ab Argis huc vecti Tibur condiderunt.
c Thessaliæ montes.
d Editum, in monte situm.
e Quæ Gabiis colitur.
f Trero & Cola fluviis rigata.
g Loca montosa. Hernam saxum à Sabinis dici ferunt.
h Fertilis urbs.
i Privernatium fl. pater a. Nympharum i.e. aquarum s. pascis.
k Funditores sc.
l Hernicos ab Ætolis oriundos ad ipsorum morem μονοκρήπιδας producit. Macrobium vide, l. 5. c. 18.
m Sic enim mari advectos aliundè, appellabant.
n Quia Dei aquarum filium.
o Etruscos.

Hi

Hi [p] Feſcininas acies, [q] æquóſque Faliſcos,
Hi [r] Soractis habent arces, [ſ] Flaviniáque arva,
Et [t] Cymini cum monte lacum, lucóſque [u] Capenos.
Ibant æquati [x] numero, regemq́; canebant:
[y] Ceu quondam nivei liquida inter nubila cygni,
Cùm ſeſe é paſtu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos; ſonat [z] amnis, & Aſia longè
Pulſa palus.
Nec quiſquam æratas acies ex agmine tanto
Miſceri putet, aëriam ſed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad litora [a] nubem.
Ecce Sabinorum priſco de ſanguine, magnum
Agmen agens Clauſus, magníque ipſe agminis inſtar:
Claudia nunc à quo diffunditur & tribus, & gens
Per Latium, [b] poſtquam in partem data Roma Sabinis.
Una ingens * Amiterna cohors, priſcique [c] Quirites,
* Ereti manus omnis, oliviferæque * Mutuſcæ:
Qui * Nomentum urbem, qui [d] Roſea rura Velini,
Qui [e] Tetricæ horrentes rupes, montémque [e] Severum,
* Caſperiámq́; colunt, * Forulóſq́;, & [f] flumen Himellæ:
Qui Tiberim, [g] Fabarímque bibunt, quos frigida miſit
* Nurſia, & [h] Hortinæ claſſes, populíque Latini:
Quóſque ſecans infauſtum interluit [i] Allia nomen:
Quàm multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi [k] Orion hybernis conditur undis;
Vel cùm Sole novo denſæ torrentur ariſtæ,
Aut [l] Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis:
Scuta ſonant, pulſuq́; pedum tremit excita tellus.
Hinc [m] Agamemnonius, Trojani nominis hoſtis,
Curru jungit Haleſus equos, Turnóque feroces
Mille rapit [n] populos: vertunt felicia Baccho
[o] Maſſica qui raſtris, & quos de collibus altis
Aurunci misêre patres, Sidicináque juxta
Æquora, quíque Cales linquunt, amníſque vadoſi

p A Feſcenniâ Tuſciæ opp. Epithalamio ab ea invento, nobili.
q A quibus Romani acceperunt jura fecialia, & ſupplementa 12. tabularum. vel à ſanctitate qua tuti per ardentes prunas illæſi incedebant. Æn. 11.
r Montem Soracte in Faliſcis Apollinis templo clarum.
ſ Flavina Etruriæ opp.
t Prope lacum Volſinienſem.
u Capena, oppidum non longè à Faliſcis & Soracte.
x Ordine & numero. Al. numeroſè ad tympana ſe moventes.
y Hom. Il. 2. Scal. Poet. 5. l. 3. c.
z Cayſter Aſiæ minoris fl.
a Cycnorum gregem.
b Reſpicit tempora Romana, conciliatos à feminis Sabinis Romanos & Sabinos, inde initam pacem & fœdus urbem datam. vide Manutii quæſita per Epiſtolas. 1. l. 1. Ep.
c Amiterni, Curenſes, unde Quirites.
d Roſea, campus Reatini agri fertiliſsimus prope Velinum. fl. Alii *roſcida* legi volunt, ſed perperam.
e Tetricum & Severum, montes in Sabinis.
* Sabinorum opp. vide Cluverii Italiam l. 2. c. 8. neque n. Geographis vett. certa ſemper fides, Servio minimè.
f Prope Caſperiam.
g Qui & Farfarus dictus. hod. *Farfa*.

h Ex Horta vel Hortano Etruriæ oppido milites in claſſes diviſi. i Fl. clade acceptâ XVII. Kal. Sextiles, à Gallis, Brenno duce. k Sidus ortu & occaſu nimboſus. l Fl. Phrygiæ. m Agamemnonis dudum partes ſecutus. Agamemnonis comes vel nothus. n Campanos, ſc. Auruncos, Sidicinos, Calenos, Vulturni fl. accolas, Saticulos, Oſcos. o Colles Maſsicos ſeu Gauranos in Cāpania.

Accola Vulturni, pariterque Saticulus p *asper,*
Oscorúmque manus: teretes sunt q *aclides illis*
Tela: sed hæc lento mos est aptare flagello.
Lævas r *cetra tegit, falcati comminus enses.*
Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale: quem generâsse Telon s *Sebetide nymphâ*
Fertur, t *Teleboûm Capreas cùm regna teneret*
Jam senior: patriis sed non & filius arvis
Contentus, latè jam tum ditione premebat
u *Sarrastes populos, & quæ rigat* x *æquora Sarnus,*
Quique y *Rufas,* z *Batulumque tenent, atque arva* z *Celennæ*
Et quos maliferæ despectant mœnia a *Abellæ,*
Teutonico ritu soliti torquere b *cateias:*
c *Tegmina queis capitum raptus de subere cortex,*
d *Æratæque micant* d *peltæ, micat æreus ensis.*
Et te montosæ misêre in prælia Nursæ,
Ufens, insignem famâ, & felicibus armis:
Horrida præcipuè cui gens, assuetáque multo
Venatu nemorum, duris e *Æquicola glebis.*
Armati terram exercent, semperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Quin & f *Marrubia venit de gente sacerdos*
g *Fronde super galeam, & felici comptus olivâ,*
Archippi regis missu, fortissimus Umbro:
h *Vipereo generi, & graviter spirantibus hydris,*
Spargere qui somnos cantúque manúque solebat,
Mulcebatque iras, & morsus arte levabat:
Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
Evaluit, neque eum juvêre in vulnera cantus
Somniferi, & Marsis quæsitæ in montibus herbæ.
Te nemus Angitiæ, vitrea te i *Fucinus undâ,*
Te liquidi flevere lacus.
Ibat & k *Hippolyti proles pulcherrima bello,*
l *Virbius: insignem quem mater Aricia misit,*

p Montosus.

q Tela è tereti ligno aut ferro, vel amentata loro, vel fundâ vibrata tortáque, quod flagellum appellat.

r Scutum Hispanum, levis armaturæ.

s Sebethus fl. Campaniæ prope Neapolim.

t Græcos ea tenuisse, Capreasque Telebois habitatas fama refert. Tacit. 4 Annal.
u Sarni accolas.
x Agros planos.
y Opp. in finibus Hirpinorum, ultra Apenninum.
z Batulum & Celennæ ubi sitæ fuerint, non liquet Cluverio accuratissimo Italiæ antiquæ investigatori
a Opp. supra fontes Literni fl. malis Punicis nobile
b Tela quæ Hisp. *chucos.*
c Galeæ è recenti subere.
d Æreis laminis tectæ.
e Opp. Æquorum. qui quotannis rebelles, semper raptores.
f Marrubium urbs, caput Marsorum.
g Oleaginâ fronde undique comptâ coronatus uti sacerdos. *Undique decerptæ frondem præponere olivæ.* Hor. 1. od. 7. Sed variatur lectio.
h Viperas sopire atque incantare, vipereos sanare morsus innatum, a Circe, unde ducebant originem, munus. Agel. 16. l. Cap. 11. i Opp. apud ipsum lacum Fucinum in Marsis. h. *Luco.* k Noti ex Ovidio & Seneca tragico. l Primò, Demophoon dictus est; ab equis discerptus, Hippolytus; ab Æsculapio restitutus vitæ, Virbius.

Eductum

Eductum [m] *Egeriæ lucis,* [n] *Hymettia circum*
Litora, [o] *pinguis ubi, & placabilis ara Dianæ.*
Namq; ferunt famâ, Hippolytū, postquā arte [p] *novercæ*
Occiderit, [q] *patriásque explêrit sanguine pœnas,*
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Ætheria, & superas cœli venisse sub auras,
[r] *Pæoniis revocatum herbis, & amore Dianæ.*
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,
Ipse repertorem medicinæ talis & artis,
Fulmine [f] *Phœbigenam Stygias detrusit ad undas.*
At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus, & nymphæ Egeriæ nemoríque relegat:
Solus ubi in sylvis Italis [t] *ignobilis ævum*
Exigeret, versóq; ubi nomine Virbius esset.
Unde etiam Triviæ templo, lucísque sacratis
Cornipedes arcentur equi, quòd litore currum,
Et juvenem monstris pavidi effudere marinis.
Filius ardentes [u] *haud secius æquore campi*
Exercebat equos, currúque in bella ruebat.
Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
[x] *Vertitur, arma tenens, & toto vertice supra est:*
Cui [y] *triplici crinita juba galea alta* [z] *Chimæram*
Sustinet, [a] *Ætnæos efflantem faucibus ignes.*
Tam magis illa fremens, & tristibus [b] *effera flammis,*
Quàm magis effuso crudescunt sanguine pugnæ.
At [c] *levem clypeum sublatis cornibus Iö*
Auro insignibat, jam setis obsita, jam bos,
[d] *Argumentum ingens, &* [e] *custos virginis Argus,*
[f] *Cælatáque amnem fundens pater Inachus urnâ.*
Insequitur nimbus peditum, clypeatáque totis
Agmina densantur campis, [g] *Argiváque pubes,*
Auruncæq; manus, Rutuli, veterésque [h] *Sicani,*
Et [i] *Sacranæ acies, & picti scuta* [k] *Labici,*

m Nymphæ, cum quâ Numa nocturnos congressus simulavit.
n *Humettia* legendum monet Ptol. Flavius 4. l. conject. c. 16. quo minus *Hymettia* obtineat vetat lex Pedis, & sensus, nisi cum respectu ad suas Athenas.
o Pecudum adipe, non sanguine humano, ut in Tauricis Scyth.
p Phœdræ.
q Thesei irati.
r Medicis. Pæon insignis medicus. Hom. Il. 5.
f Æsculapium phœbi natum. *Al. pœnigenam.* Coronidis matris pœnâ natum.
t Ignotus, latens.
u Non segniùs quàm pater, inquiunt interpretes. palmerius *nihilo sectius* à seco. Simpliciùs & veriùs exponi posse arbitror, nihilo secius i. e, nihilominus.
x Versatur, hinc inde se rotans.
y Τρυφάλεια, galea insignis tribus conis seu cristis.
z Chimæræ effigiem, ad terrorem.
a Instar Ætnæ, montis Siculi flammivomi.
b Motu & tumultu pugnæ crebriùs evomuit flammas.
c Ob nitorem, vel Iö nondum cornutam.
d Cælatura hæc argumentum erat generis ducti ab Acrisio rege Argivorum, atque inde ab Inacho. e Additus à Junone. f Quod fluviorum insigne est & cælatura. g Cum respectu ad originem Turni, ab Argis, ut modò. h Latium olim Sicilia dicebatur. hinc Latini, veteres Sicani. i Sacrani Reate orti Roma Ligures Siculosque exegerant. Festus. k Latii pop. à Glauco Labico oriundi Minois filio, qui pictum gentis suæ scutum primus in Italia ostendit.

Qui

Qui saltus, Tyberine, tuos, sacrúmque [l] *Numici*
Litus arant, Rutulósque exercent vomere colles,
[m] *Circæúmque jugum, queis Jupiter Anxuris arvis*
Præsidet, & viridi gaudens Feronia luco:
Quà [n] *Saturæ jacet atra palus, gelidúsque per imas*
Quærit iter valles, atque in mare conditur Ufens.
Hos super advenit [o] *Volsca de gente Camilla,*
Agmen agens equitum, & [p] *florentes ære catervas,*
Bellatrix. [q] *non illa colo, calathisve Minervæ*
Fœmineas assueta manus; sed prælia virgo
Dura pati, cursúque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas:
Vel mare per medium, [r] *fluctu suspensa tumenti*
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis, agrísque effusa juventus,
Turbáque miratur matrum, & prospectat euntem,
Attonitis inhians animis: ut regius ostro
Velet honos leves humeros, ut fibula crinem
Auro internectat, [s] *Lyciam ut gerat ipsa pharetram,*
Et pastoralem præfixa cuspide [t] *myrtum.*

l Supra.

m Promontorium Circæum, cui opponitur ultra Ufente fl. Anxur seu Tarracina, ubi Jupiter imberbis ἄνευ ξυρὸυ colebatur. ut in vicinia colebatur Feronia Jovis Anxuris uxor. legitur & *Anxurus.*

n Saturam hanc Pontinam esse paludem sunt qui autumant.

o Priverno Volscorum oppido profecta à gente Amazonum, quæ in Attica devictæ in Italiam fugerunt.

p Fulgentes æreis armis. Lucr. 4. *florentia lumina flammis.*

q Non illa lanificio & studiis Minervæ assueta; sed Palladis.

r Cujus cursu ne tumor quidem fluctuum deprimeretur. inquit Scaliger, quem vide 5. l. Poet. 3. c. ista cum Hom. Il. 20. conferentem.

s Apollinis & Dianæ gestamen, qui in Lycia colebantur. Lycii autem sagittandi arte claruerunt.

t Hastam myrteam.

P. VIR.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS
LIBER VIII.

ARGUMENTUM.

Belli signum Turnus Laurenti arce proponit, Latiíque totius finitimarumque urbium sibi auxilia adjungit. Venulus quoque Arpos ad Diomedem mittitur, ut eum periculi similitudine ad belli societatem impellat. Quibus rebus permotus Æneas, copiarumque suarum paucitati diffidens, Tyberini monitu, adverso flumine in ea loca subvehitur, in quibus postea Roma condita fuit: Evandríq; regis, qui ex Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallanteum condiderat, auxilium implorat. Evander Æneam, adventus ejus causâ cognitâ, benignè hospitio excipit: sacrisque Herculis, quibus tum intentus erat, adhibitum, caussam ritúsque sacrificii edocet, locáque ejus tractus nobiliora obiter hospiti recenset. Postridie Æneas, equitum quadringintorum subsidio adjutus (quibus præerat Pallas, unicus Evandri filius) partem copiarum secundo flumine ad suos remittit: ipse cum reliquis Agyllam florentissimam Tyrrhenorum civitatem petit: cui cum Mezentio, quem ob intolerandã crudelitatẽ regno expulerat, internecina odia intercedebant. Interim Vulcanus uxoris blanditiis adductus, privigno suo arma fabricatur: eadémque à Venere ad Aneam deferuntur: qui armorum pulchritudine delectatus, cùm cætera omnia, tũ clypeũ inprimis, qui res à posteritate sua strenuè gerendas habebat depictas, studiosè admiratur.

VT Belli a *signum Laurenti* b *Turnus ab arce*
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu,
Utque acreis c *concussit equos, utque* d *impulit arma:*
Extemplo turbati animi: simul omne e *tumultu*
Conjurat trepido Latium, sævitque juventus
Effera. ductores primi, f *Messapus & Ufens,*

a Vexillum, ad comitia, & exercitum conscribendum.
b Namque Latinus, Sepserat se tectis, rerumque reliquerat habenas. supra 7. l.
c Procursu excitavit.
d Animos diu jam resides ad arma retractanda vibratione, ventilatione & concussione excivit. Allusum volunt ad Rom. morem ubi qui curam belli susceperat Martis sacrarium ingressus ancilia movit, ipsumque Martis simulachrum, cum hoc dicto, *Mars vigila.* e Simpliciter, vel cum respectu ad militiæ genera, conjurationem, evocationem, tumultum, sacramentum. Et tumultus propriè de bello Italico & Gallico. f De his supra 7. l.

g *Contemptórque*

g *Contemptorque deûm Mezentius, undique cogunt*
Auxilia, & latos h *vastant cultoribus agros.*
Mittitur & magni Venulus i *Diomedis ad urbem,*
Qui petat auxilium, & Latio consistere Teucros,
Advectum Æneam classi, victosque penates
Inferre, & fatis regem se dicere posci,
Edoceat; multasque viro se adjungere gentes
Dardanio, & latè Latio increbrescere nomen.
Quid struat his cœptis, quem, si fortuna sequatur,
Eventum pugnæ cupiat, manifestiùs k *ipsi,*
Quàm Turno l *regi, aut regi apparere Latino.*
m *Talia per Latium: quæ* n *Laomedontius heros*
Cuncta videns, magno curarum fluctuat æstu:
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partésque rapit varias, pérque omnia versat.
o *Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis*
Sole repercussum, aut radiantis p *imagine lunæ,*
Omnia pervolitat latè loca, jamque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia fessa per omnes
Alituum, pecudúmque genus sopor altus habebat:
Cùm pater in ripa, q *gelidíque sub ætheris axe*
Æneas, tristi turbatus pectora bello,
Procubuit, serámque dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci, fluvio Tyberinus amœno,
Populeas inter senior se attollere frondes
Visus. eum tenuis glauco velabat amictu
r *Carbasus, & crines umbrosa tegebat* s *arundo.*
Tum sic affari, & curas his demere dictis.
O sata gente deûm, Trojanam ex hostibus urbem
Qui t *revehis nobis, æternáque Pergama* u *servas,*
Expectate solo Laurenti, arvísque Latinis,
Hìc tibi certa domus, certi (ne absiste) penates:
Neu belli terrêre minis, tumor omnis & iræ
Concessere x *Deûm.*
Jamque tibi (ne vana putes hæc fingere somnum)
y *Littoreis ingens inventa sub ilicibus sus,*

z *Triginta*

g Qui sibi divinos honores & primitias offerri imperavit.
h Pecore, frugibus, ipsis colonis spoliant.
i Argyripam, sive Arpos opp. in Apulia, à Diomede Ætoliâ pulso conditum.
k Vt qui Trojanos priùs propiúsque noverat.
l Rutulorum duci, aut cui jus ad regnum Laurenti.
m Gerebantur, agitabantur.
n Æneas.
o Ηελίκ ὥς τις τε δόμοις ἐνιπάλλεται ἄγλη, &c. Apollon. Arg. 3.l.
p Lumen in laquearibus intelligit, lunæ imaginem exceptam atque repercussam, inquit Jul. Scalig. 5.l. Poetic. 6. c.
q Sub dio.
r Vestis carbasina glauca; fluvio concolor.
s Corona arundinea; qua prætexebantur ripæ.
t Ita Ilioneus, l. 7. supra. *Hinc Dardanus ortus huc repetit.*
u Ne intereant, reliquiis advectis; servando facis ut sint æterna.
x Jovis &c. namque Junonis etiamnum manebant.
y Heleni idem vaticinium iisdem versibus prolatum habes. l. 3.

z Triginta capitum fœtus enixa, jacebit,
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati.
Hîc locus urbis erit, requies ea certa laborum.
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. nunc qua ratione, quod instat,
Expedias victor, paucis (adverte) docebo.
a Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui signa sequuti
Delegêre locum, & posuere in montibus urbem,
Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
Hi bellum assiduè ducunt cum gente Latinâ:
Hos castris adhibe socios, & fœdera junge.
Ipse ego te ripis, & b recto flumine ducam,
Adversum remis superes subvectus ut amnem.
Surge age, nate dea, c primísque cadentibus astris
Junoni fer ritè preces, irámque, minásque
Supplicibus supera votis. mihi victor honorem
Persolves. ego sum, pleno quem flumine cernis
d Stringentem ripas, & pinguia culta secantem,
Cæruleus Tybris, e cœlo gratissimus amnis.
Hîc mihi magna domus, celsis caput urbibus exit.
Dixit, deinde f lacu fluvius se condidit alto,
Ima petens. nox Æneam, somnúsque reliquit.
Surgit, & ætherei g spectans orientia solis
Lumina, ritè cavis undam de flumine palmis
Sustulit, ac tales effundit ad æthera voces.
Nymphæ, Laurentes Nymphæ, h genus amnib[9] unde est;
i Tuque, ô Tybri, tuo genitor cum flumine sancto,
Accipite Ænean, & tandem arcete periclis.
Quo te cunque k lacus miserantem incommoda nostra
Fonte tenet, l quocunque solo pulcherrimus exis:
Semper m honore meo, semper celebrabere m donis,
n Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.
Adsis ô tandem, & propiùs tua numina firmes.
Sic memorat: gemináque legit de classe biremes,

z Porcelli 30. signant annos totidem quibus exactis Ascanius conditurus erat urbem, à sue albâ dictam Albam. *Et stabit Alba potens albæ suis omine dicta* Propert. l. 4. El. 1.

a Evander pronepos Pallantis, patre occiso patriâ profugus Arcadiâ, in has Italiæ partes cum suis venit, Aborigenes expulit, urbem a proavo dictam Pallanteum condidit. quo in loco postea Roma condita est.

b Alii leg. *tecto.* sylvâ sc. & arboribus. quia Tybris flexuosus.

c Albescente Aurora, quæ fugat astra.

d Præmordentem, radentem, subruentem, quæ Tybridis natura est.

e Cælitibus, quorum numine Oceanus decesserit Tybri, ad quem Roma condita arx & metropolis erit Italiæ caput devicti orbis.

f Antro, regiâ, domo suâ.

g Ad orientem solem conversus, ter libato vivo flumine se lustravit.

h A quibus amnes ducunt originem. á lymphis sc.

i Ennius. 1. Annal. *Tuque pater Tiberine tuo cum flumine sancto.*

k Antrum, regia.

l Hæc, ut advena dubitans nesciusque loci & originis sc.

m Sacris.

n Cornuti finguntur majorum gentium fluvii, ab alveis geminis vel ostiis pluribus in quæ divisi sese in mare exonerant. 4. Georg.

Remigióque

Remigioq; aptat: o socios simul instruit p armis.
Ecce autem subitum atque oculis mirabile q monstrũ:
Candida per sylvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in r litore conspicitur sus:
Quam pius Æneas, tibi enim, tibi maxima Juno,
Mactat, sacra ferens, & cum grege sistit ad aram.
Tybris eâ fluvium, quàm longa est, nocte tumentem
Leniit, & tacita refluens ita substitit undâ,
Mitis ut in morem stagni, placidæq; paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abesset.
Ergo iter inceptum celebrat s rumore secundo:
Labitur uncta vadis abies: mirantur & undæ,
Miratur nemus insuetum fulgentia longè
Scuta virûm fluvio, t pictásque innare carinas.
Olli remigio noctémque diémq; fatigant,
Et longos superant u flexus, variisq; teguntur
Arboribus, viridésque secant placido æquore x sylvas.
Sol medium cœli conscenderat igneus orbem,
Cùm muros, arcémque procul, & rara domorum
Tecta vident, quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ociùs advertunt proras, urbíque propinquant.
Fortè die solennem illo rex Arcas honorem
y Amphitryoniadæ magno, divisq; ferebat
Ante urbem, in luco. Pallas huic filius unà,
Unà omnes juvenum primi, paupérque z senatus,
Thura dabant, tepidusq; cruor fumabat ad aras.
Ut celsas vidêre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, & a tacitis incumbere remis:
Terrentur visu subito, cunctíque relictis
Consurgunt mensis. audax quos b rumpere Pallas
Sacra vetat, raptóque volat telo obvius ipse:
Et procul è tumulo; Juvenes, quæ causa subegit
Ignotas tentare vias? quò tenditis? inquit.
Qui c genus? d unde domo? pacémne huc fertis, an arma?
Tum pater Æneas puppi sic fatur ab altâ,
(e Paciferæque manu ramum prætendit olivæ.)

o Remiges, nautas, milites.
p Remis, armamentis, telis.
q Portentum, prædictum ab Heleno. 3. l. & à Tiberino. supra.
r Satis tamen longinqua à Tibridis ripa erat sedes Albæ longæ.
s Undæ remis proscissæ strepitu, & fluore secundi amnis à ῥύω, fluo. vel κατὰ ῥεῦμα φερομένῳ. Alii *Rumone* quod nomen est Tibridis, unde *Ruminalis ficus*. Neque enim placet, quod de plausu nautico intelligi volunt.
t Rubricâ. vel puppes pictas, vel Phrygias. Juno 7. Æn. supra, *pictásque exure carinas.*
u Mæandros sinuosos. *Winding reaches.* Angl.
x Impendentium sylvarum imagines in placidis undis apparentes. *Reddit navales vitreo sub gurgite formas*, Auson. Mose.
y Herculi, Amphitryonis filio.
z Senes. vel simpliciter, senatus.
a In amne placido, nullo aut leni remorum jactatione.
b Interrumpi sacra nefas, infaustique ominis.
c E quo genere, i. e. gente estis?
d E qua domo, i. e. patria?
e Pacem petentes præferebant oleæ ramos laneis vittis obvolutos. l. 7. *Præferimus manibus vittas.* vitta autem religionis, oliva pacis insigne.

Trojugenas, ac tela vides inimica Latinis,
Quos illi bello [f] *profugos egere superbo.*
Evandrum petimus. ferte hæc, & dicite lectos
Dardaniæ venisse duces, socia arma rogantes.
Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:
Egredere ô quicunque es, ait: coramq; parentem
Alloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
Accepitq; manu, [g] *dextrámque amplexus inhæsit.*
Progressi subeunt luco, fluviúmque relinquunt.
Tum regem Æneas dictis affatur amicis.
Optime Grajugenûm, [h] *cui me fortuna precari,*
[i] *Et* [k] *vitta comptos voluit prætendere ramos:*
Non equidem extimui, Danaûm quòd ductor, & Arcas,
[l] *Quòdq; à stirpe fores geminis conjunctus Atridis:*
Sed mea me virtus, & sancta oracula divûm,
[m] *Cognátique patres, tua terris* [n] *didita fama,*
Conjunxere tibi, & fatis egere volentem.
Dardanus Iliacæ primus pater urbis & author,
Electrâ ut (Graii perhibent) Atlantide cretus,
Advehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, ætherios humero qui sustinet orbes.
Vobis Mercurius pater est, quem [o] *candida Maia*
Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam (auditis si quicquam credimus) Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui sidera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
[p] *His fretus,* [q] *non legatos, neque prima per artem*
Tentamenta tui pepigi: me me ipse, meúmque
Objeci caput, & supplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli [r] *Daunia bello*
Insequitur: nos si pellant, nihil absore credunt,
Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant:
Et mare, quod [s] *suprà, teneant, quodq; alluit* [s] *infrà.*
Accipe, dáque fidem. sunt nobis fortia bello
Pectora, sunt animi, & rebus [t] *spectata juventus.*
Dixerat Æneas. ille os, oculósque loquentis
Jamdudum, & totum lustrabat lumine corpus.

Tunc

f Vti & vos, advenas.

g Fidei pignus.

h Hellenism. Εὔχομαι ἀντιβολῶν (?)

i Suppliciter pacem petere, ut modò, nota e.

k Innexos & illigatos vittâ laneâ.

l Ex Sterope Atlantis filiâ natus Oenomaus, ex illo Hippodamia; è qua Pelops Atreum genuit, patrem Agamemnonis & Menelai. Ex Maja Steropes sorore Mercurius, ab illo Evander.

m Dardanus Trojanæ gentis pater filius Majæ quæ soror Electræ, filia utraque Atlantis, ut sequ. quamvis tres fuerint Atlantes.

n Sparsa. 7. Æn. Diditur hîc subito Trojana per agmina rumor.

o Pulchra. vel cum respectu ad Pleiades quarum lucidissima est Maia.

p Virtute meâ, Deorum oraculis, cognatione nostrâ.

q Neque per fœdera aut legatos experiri aut pacisci placuit: sed ipse corám & cum fiducia supplex adsum.

r Rutuli, à Dauno Turni patre

s Adriaticum & Tyrrhenum.

t Decennali bello circa Trojam.

Tunc sic pauca refert. [u] Ut te, fortissime Teucrûm,
Accipio, agnoscóque libens! ut verba parentis
Et vocem Anchisæ magni, vultúmque recordor!
[x] Nam memini Hesiones visentem regna sororis
Laomedontiadem Priamum, Salamina petentem,
Protinus Arcadiæ gelidos invisere fines.
Tum mihi prima genas vestibat flore juventa:
Mirabárque duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiadem; sed cunctis altior ibat
Anchises. mihi mens juvenili ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram.
Accessi, & cupidus Phenei sub mœnia duxi.
[y] Ille mihi insignem pharetram, Lyciásque sagittas,
Discedens, chlamydémque auro dedit [z] intertextam,
Frænaq; bina, [a] meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.
Ergo &, quam petitis, juncta est mihi [b] fœdere dextra:
Et lux cùm primùm terris se crastina reddet,
[c] Auxilio lætos dimittam, opibúsque juvabo.
Interea sacra hæc (quando huc venistis amici)
Annua, quæ differre nefas, celebrate [d] faventes
Nobiscum, & jam nunc sociorum assuescite mensis.
Hæc ubi dicta, dapes jubet, & sublata reponi
Pocula, gramineoq; viros locat ipse sedili:
Præcipuúmque [e] toro, & villosi pelle leonis
Accipit Æneam, [f] solioq; invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim, aræq; sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantq; canistris
[g] Dona laboratæ Cereris, [g] Bacchúmque ministrant.
Vescitur Æneas simul, & Trojana juventus
[h] Perpetui tergo bovis, & lustralibus [i] extis.
[k] Postquã exempta fames, & amor compressus edendi,
Rex Evandrus ait. Non hæc solennia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis [l] aram,
Vana superstitio, veterúmve ignara deorum
Imposuit. sævis, hospes Trojane, periclis
Servati facimus, meritósque novamus honores.
Jam primùm, saxis [m] suspensam hanc aspice rupem:

u Ὡς; how! Angl.

x Refert, ubi Anchisen viderit Evander qui Trojano bello non interfuisset. comitem sc. Priami, cùm sororem Hesionem Telamoni Salamino nuptam viseret, inde Arcadiam venere, ubi excepti sunt ab Evandro in Pheneo urbe Arc.

y Gratus beneficii æstimator munera hospitalia accepta agnoscit, recenset gratus, elogiisq; ornat.

z Opus Phrygium. propriè.

a Filius.

b Olim sancito, nunc renovato.

c Copiis militaribus.

d Animis linguisque, εὐφημοῦντες.

e Herbâ & fronde extructo. στιβάδι.

f Sacra Herculis celebrantes sedere moris erat.

g Panem, vinumque.

h Νώτοισι διηνεκέεσσι, Homer. 7. Il. porrecto tergo bovis vescebatur Æneas: socii extis.

i Quæ reliqua erant è sacrificio.

k Ad verbum ex notissimo illo Homerico, Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο.

l Herculeam, quæ Magno dicata numini dicta est Maxima. infra, quæ Maxima semper, &c.

m Labentem & ruinam minitantem, lapsuræ similem.

Disjectæ procul ut moles, desertáque montis
Stat domus, & scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit, vasto submota recessu,
n *Semihominis Caci: facies quam dira tegebat,*
Solis inaccessam radiis; semperque recenti
Cæde tepebat humus; foribusq; affixa superbis
Ora virûm tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Vulcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignes, magna se mole ferebat.
Attulit o *& nobis aliquando optantibus ætas*
Auxilium, adventúmque dei. nam maximus p *ultor,*
q *Tergemini nece Geryonis,* r *spoliisque superbus*
Alcides aderat, taurosq; hâc victor agebat
Ingentes; vallémque boves, amnémque tenebant.
At furiis Caci mens effera, nequid inausum
Aut intentatum scelerísve, dolíve fuisset,
Quattuor à stabulis præstanti corpore tauros
Avertit, totidem forma superante juvencas.
s *Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,*
Caudâ in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
Quærentem nulla ad speluncam signa ferebant.
Interea cùm jam stabulis saturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumq; pararet;
Discessu t *mugire boves, atque omne querelis*
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem; vastóque sub antro
Mugiit, & Caci spem custodita fefellit.
Hîc verò Alcidæ furiis exarserat atro
u *Felle dolor: rapit* x *arma manu,* y *nodisque gravatum*
y *Robur, & aërii cursu petit ardua montis.*
Tum primùm nostri Cacum vidêre timentem,
Turbatúmque z *oculis. fugit ilicet ocior Euro,*
Speluncámque petit. pedibus timor addidit alas.
Ut sese inclusit, ruptísque immane catenis
Dejecit saxum, a *ferro quod & arte paternâ*
Pendebat; fultósque emuniit obice postes:

n Infra, *villosaque setis Pectora semiferi.*

o Sicut antè multis aliis.

p Scelerum vindex, tyrannorum exactor, monstrorum domitor.

q Ter ampli, tricorporis. cui propter concordiam & mutuum auxilium 3 fratrum, tria adfinguntur corpora. Justin. 44. l.

r Bobus abductis ex Hispaniâ.

s *Hac, ne certa forent manifestæ signa rapinæ, Adversos cauda traxit in antra boves.* Propert. 4. l. 10. eleg. quem lege ad plenum fabulam Caci referentem. ut & Ovidium 1. Fast. & Liv. 1. l. & Dionys. Hal. 1. l.

t Relictíne pascui, an abactorum boum desiderio, ut Livius. καὶ γὰρ τὰ θήλεα τῶν κλωπευομένων ἀποσπώμενα, ταῦτα ποθοῦντα φαίνεται. Plutarch. pæd.

u Quæ bilis sedes. atra verò bilis, ubi incaluit, commoto animo ac perturbatâ ratione, hominem in furias agit.

x Arcum & sagittas.

y Nodosam clavam. ῥόπαλον.

z Qui mentis perturbationum indices.

a Quod ferreis catenis libratum arte Vulcania, obstrueret aditum antri.

Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnèmque
Accessum lustrans, huc ora ferebat, & illuc,
Dentibus infrendens. ter totum fervidus irâ
Lustrat Aventini montem: ter saxea tentat
Limina nequicquam: ter [b] *fessus valle resedit.*
Stabat acuta silex, præcisis undique saxis,
Speluncæ dorso insurgens, altissima visu,
[c] *Dirarum nidis domus opportuna volucrum.*
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad [d] *amnem,*
Dexter in adversum nitens concussit, & imis
Avulsum solvit radicibus: inde repente
Impulit: impulsu quo maximus insonat æther,
Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At specus, & Caci detecta apparuit ingens
Regia, & umbrosæ penitus patuêre cavernæ.
Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens ☞
Infernas reseret sedes, & regna recludat
Pallida, [e] *diis invisa,* [f] *supérque immane* [g] *barathrum*
Cernatur, trepidéntque immisso lumine manes.
Ergo insperata deprensum luce repentè,
Inclusúmque cavo saxo, atque insueta [h] *rudentem,*
Desuper Alcides telis premit, omniáque arma
Advocat, & [i] *ramis, vastísque molaribus instat.*
Ille autem (neque enim fuga jam super ulla pericli est)
Faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
Evomit, involvítque domum caligine cæcâ,
Prospectum eripiens oculis, glomerátque sub antro
[k] *Fumiferam noctem, commistis igne tenebris.*
Non tulit Alcides animis, séque ipse per ignem
Præcipiti jecit saltu, quà plurimus undam
Fumus agit, nebuláque ingens specus æstuat atrâ.
Hîc Cacum in tenebris incendia [l] *vana vomentem*
Corripit in [m] *nodum complexus, & angit inhærens*
Elisos oculos, & siccum sanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulsis:
Abstractæque boves, [n] *abjuratæque rapinæ*
Cœlo ostenduntur, pedibúsque informe cadaver

b Inops consilii.

c Rapacium & mali ominis.

d Tiberim.

e Stygiis. ἀ στυγεῖν καὶ θεοί.

f Desuper.

g Vorago inferorum. Proprie, puteus profundus Athenis in quem nocentes dabantur præcipites.

h De Caco semper ut de ferâ loquitur.

i Truncis, simpliciter, vel, clavâ ex oleastro cum ramalibus & radice. *Mœnalio jacuit pulsus tria tempora ramo Cacus.* Propert. 10. El. 4 l.

k Nebulam fumei vaporis.

l Nihil adversus Herculem proficientia.

m Brachiorum arctè stringentium.

n Obstinatè abnegatæ. Dionys. 1. l.

Protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villosáque setis
Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, lætique o *minores*
Servavêre diem: primúsque p *Potitius author,*
Et domus Herculei q *custos* p *Pinaria sacri,*
Hanc aram luco statuit, quæ Maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ Maxima semper.
Quare agite, ô juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite r *fronde comas, &* s *pocula porgite dextris,*
t *Communémque vocate deum, & date vina volentes.*
Dixerat; u *Herculea bicolor cùm populus umbrâ*
Velavitque comas, foliísque innixa pependit:
Et x *sacer implevit dextram scyphus. ociùs omnes*
In mensam læti libant, divósque precantur.
y *Devexo interea proprior fit vesper Olympo:*
Jámque sacerdotes, primúsque Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammásque ferebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt, cumulántque oneratis lancibus aras.
Tum z *Salii ad cantus, incensa altaria circum,*
Populeis adsunt evincti tempora ramis.
Hic juvenum chorus, ille senum, qui carmime laudes
Herculeas, & facta ferunt. a *ut* b *prima* c *novercæ*
Monstra manu, geminósque premens eliserit angues:
Ut bello egregias idem disjecerit urbes,
d *Trojámque,* e *Oechaliámque: ut duros mille labores*
Rege sub f *Euristheo, fatis Junonis iniquæ,*
Pertulerit. Tu g *nubigenas, invicte, bimembres,*
g *Hylæúmque,* g *Pholúmque manu, tu* h *Cressia mactas*
h *Prodigia, & vastum Nemeæ sub rupe leonem.*
Te Stygii tremuere lacus, te i *janitor Orci,*

o Posteri. propriè, qui ultra trinepotes. ut, majores, qui supra tritavum.
p Potitium & Pinarium senes duos instituebat Hercules sacerdotes suos. mansitque cultus ratio & sacrorum Herculis munus diù in duabus illis familiis. primus honor Potitiis, secundus Pinariis datus, rationem vide apud Livium 1. l. Festum. Macrobium 3. Sat. 6. c.
q Ministra.
r Ad preces.
s Ad libamina.
t Trojanis & Arcadibus ex æquo cultum. An, Medioxumum, & Medium fidium? An, benignum & omnibus patentem & ad auxilia paratum? An, quia idem cum Marte, qui κοινὸς, ut & Mercurius?
u Populus alba ab Hercule ad inferos descendente in coronam adoptata. cujus interior pars qua capiti adhæsit, alba permansit, exterior ab inferis nigredinem contraxit.
x Herculi propriè dicatus, ut Baccho cantharus. capax sc. ut qui manum impleverit.
y In noctem inclinante.
z Ludii qui ad tibiam & cantum in sacris saltant. nec sacris tantùm Martis, ut Macrobius habet, qui idem est cum Hercule 3. l. 12. c. Sed & qui ἐνόπλιον ὄρχησιν, saltarunt, Salii dicti sunt. Jos. Scal. in Catull. 17. epist.

a Hymnus laudes Herculis comprehendens. Præter Homerum, Orphea & alios qui ex professo hymnos canebant, vide Ovidium, initio l. 4. Horat. l. 1. od. 21. & 2. l. od. 19. &c. Statium sub fine 1. l. Thebaidos, &c. b In cunis. c Junonis. d A Laomedonte pactâ mercede fraudatus. e Ab Euryto rege rejectus in nuptiis desponsatæ ei filiæ. f Rege Argivorum, ministro Junonis, Herculem ad difficillima obeunda adigente. g Centauros ex nube in Junonis speciem informatæ & Ixione genitos. h Taurum Cretensem. sed de his videndi Mythologi. Ovid. 9. Met. &c. i Cerberus, κρεοβόρος.

Ossa

Ossa super recubans antro semesa cruento:
Nec te ullæ [k] facies, non terruit ipse [l] Typhœus
Arduus, arma tenens: [m] non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumstetit anguis.
Salve vera Jovis proles, decus addite divis:
Et nos & tua [n] dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant: super omnia Caci
Speluncam adjiciunt, spirantémque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu, collésque resultant.
Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. ibat rex [o] obsitus ævo,
Et comitem Æneam juxtà, natúmque tenebat
Ingrediens; varióque viam sermone levabat.
Miratur, [p] facilésque oculos fert omnia circum
Æneas: capitúrque locis, & singula lætus
[q] Exquirítque, audítque virûm monimenta priorum.
Tum rex Evandrus, [r] Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora [s] indigenæ Fauni, nymphæq; tenebant,
Gensque virûm truncis, & duro robore nata:
Queis neque mos, neq; cultus erat: nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto:
Sed [t] rami, atque asper victu venatus alebat.
[u] Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, & regnis exul ademptis.
Is genus [x] indocile, ac dispersum montibus altis
Composuit, legésque dedit, Latiúmque vocari
Maluit; his quoniam latuisset tutus in oris.
Aureáque (ut perhibent) illo sub rege fuere
Secula: sic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paulatim, ac [y] decolor ætas,
Et belli rabies, & amor successit habendi.
Tum manus Ausoniæ, & gentes venêre Sicanæ:
[z] Sæpius & nomen posuit Saturnia tellus.
Tum reges, aspérque immani corpore [a] Tybris;
A quo pòst Itali fluvium cognomine Tybrim
Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.
Me pulsum patria, pelagíque extrema sequentem,

k Formæ monstrorum, species malorum.
l Gigas.
m Non exanimatum, aut confusum te sensit Hydra multiceps.
n Favens, propitius.

o Annis confectus. Terent. Eun. *pannis annísque obsitus.*
p Curiosos, omnia lustrantes.
q Vide Macrob. 7. c. 2.
r Pallanteæ, quod postea Palatium Rom.
s Αὐτόχθονες, ἐγχώριοι, Aborigines Fauni homines rudes & bruti sub dio agebant, quibus nymphæ suæ fœtum sub ilicibus aut fagis fuderunt: mox & cavas arbores habitarunt unde nasci dicebantur
t Fructibus sponte natis vescebantur, venatione victitabant.
u Creta pulsus à Jove filio; propter artes ab indigenis de cœlo descendisse creditus.
x Rude & ferum.
y Colore detrito ac vitiato, ab auri splendore in argenti pallorē, mox in ferruginem belli, avaritiæ & omnium vitiorum degenerans.
z Primum dicta Argessa, inde Camesene, mox Hesperia, hinc Ausonia, dein Oenotria, denique Italia. Cluver. 1. l. 1. c.
a Thuscorum dux prædabundus Albula demersus mutavit fluvio nomen.

Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum
His posuêre locis: matrísque egêre tremenda
Carmentis nymphæ monita, & deus author Apollo.
Vix ea dicta: dehinc progressus, monstrat & [b] aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant [c] Nymphę priscum Carmentis honorē
Vatis fatidicæ: cecinit quæ prima futuros
[d] *Æneadas magnos, & nobile [e] Pallanteum.*
Hinc lucum ingentem ([f] quem Romulus acer Asylum
Rettulit) & gelida monstrat sub [g] rupe Lupercal,
[h] *Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.*
Nec non & [i] sacri monstrat nemus [k] Argileti:
Testatúrque locum, & lethum docet hospitis Argi.
Hinc ad [l] Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit,
[m] *Aurea nunc, olim sylvestribus horrida dumis.*
[n] *Jam tum relligio pavidos terrebat agrestes*
Dira loci: jam tum sylvam, saxúmque tremebant.
Hoc nemus, [o] hunc (inquit) frondoso vertice collem
(Quis Deus, incertum est) habitat Deus. [p] Arcades ipsū
Credunt se vidisse [q] Jovem; cùm sæpe nigrantem
[r] *Ægida concuteret dextra, nimbósque cieret.*
Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Relliquias, veterúmque vides monimenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit urbem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis, ad tecta subibant
Pauperis Evandri: passimq; armenta videbant
[s] *Romanóque foro, & [t] lautis mugire [u] Carinis.*
Ut ventum ad sedes, [x] Hæc (inquit) limina victor
Alcides subiit: hæc illum regia cepit.
Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge deo: rebúsque veni non asper egenis.

b Carmentæ matri dicatam.
c *Supple*, retinuisse priscum honorem.
d Romanos olim, Æneæ progeniem.
e Palatium Rom. Imperii sedem.
f Quem Romulus postea retulit in *asylum*, quò quicunque confugerent, benignè accepti in societatem invitabantur.
g Monte Palatino.
h Templum Arcadico ritu & cultu consecratum Pani Lycæo. nomen utrique a λύκος, lupus.
i Execrandi, scelesto tumulo Argi violantis hospitalia jura.
k A letho Argi cujusdam, qui hospitio ab Evandro acceptus conjurabat in Evandrum, à cujus comitibus interfectus est. cujus cædis invidiam à se, attestatione loci, amovet.
l Arcem Tarpeiam, dictam à filia Sp. Tarpeii quæ illam Sabinis prodidit. postea Capitolium, à capite Toli ibi invento. Liv. Dionys. alii.
m Ovid. 1. Fastor. & Propert. 4. l. 1. el.
n Sic l. 7. de Latini tecto, *Horrendum sylvis & relligione parentum.*
o Rupem Tarpeiam.
p Nostri.
q Agnitum postea à Romanis & Capitolini nomine & honore cultū.
r Scutum Jovis. Amaltheæ αἰγίδος pelle tectum.
s Illo loco in quo postea erant Romanum forum & Carinæ. Prolepticus Anachronismus. t Ædeficiorum magnificentiâ, namq; ibi Pompeii domus postea, Ciceronis & aliorum, Proleptice. u Vico Rom. extructo ædificiis in morem carinarum inversarum. x Hercules ille monstrorum domitor victo Geryone reversus non dedignatus est subire humilia hæc limina, hanc qualemcunq; regiam. Tu quoq; tantum heroa imitatus, imò Deum ipsum, contemnendo opes luxuriosas, noli fastidire res tenues, sed lætus succede angustis hisce tectis. Seneca laudato hoc versu, epist. 18. *Nemo*, inquit, *alius est Deo dignus, quàm qui opes contempsit.* Et Juvenalis 11. Sat. Persicum ad frugalem invitans cœnam, *habebis Evandrum, venies Tirynthium aut minor illo Hospes*, &c. Æneas, sc.

Dixit

Dixit: & [y] angusti subter fastigia tecti
[y] Ingentem Æneam duxit: stratisque locavit
Effultum foliis, & pelle Libystidis [z] ursæ.
Nox ruit, & fuscis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequicquam exterrita mater,
Laurentúmque minis, & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur: [a] thalamóq; hęc conjugis aureo
Incipit, & dictis divinum aspirat amorem.
Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
[b] Debita, casurásque inimicis ignibus arces:
Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
Artis, opísque tuæ: nec te, charissime conjux,
Incassúmve tuos volui exercere labores:
Quamvis & Priami deberem plurima [c] natis:
Et durum Æneæ flevissem sæpe laborem.
Nunc, Jovis imperiis, Rutulorum constitit oris:
Ergo eadem supplex venio, & sanctum mihi numen
Arma rogo, [d] genetrix nato. te [e] filia Nerei,
Te potuit lacrymis [f] Tithonia flectere conjux.
Aspice qui coëant populi, [g] quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis in me, excidiúmque meorum.
Dixerat: & niveis hinc atque hinc Diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet. ille repentè
Accepit solitam [h] flammam, notúsque medullas
Intravit [h] calor, & labefacta per ossa cucurrit.
Non secus, atque olim tonitru cùm rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit læta dolis, & formæ conscia conjux.
Tum pater [i] æterno fatur devictus amore:
Quid causas petis [k] ex alto? fiducia cessit
Quò tibi diva mei? [l] similis si cura fuisset,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset.

y Pulchra Antithesis. Sic Martialis de Domitiano, 4. l. 8. Epigr. *Ingentíque tenet pocula parca manu.*
z An Leonis. vide quæ ad versum illum 5. l. *Horridus in jaculis, & pelle Libystidis ursæ.*
a *Hos illa Dei molles aditus, mollißima sancti Tempora norat*, hîc fragrare cydonia, dominari Suadas, Gratias, Veneres geminatas.
b Ruinæ & exitio destinata à fatis.
c Paridi præcipuè, cujus judicio de formâ palmam tuli, necnon Creusæ.
d Non leves hîc dividi[r] inter Grammaticos, quorum alii judicium poëtæ desiderant inducentis Venerem deprecantem filio arma à marito cui soli nupserat, neque ex eo prolem suscepisse se noverat. Sic itaque distinguendum censent. *Arma rogo. genetrix nato te filia Nerei, Te potuit, &c.* Alii contra tuentes quam retinuimus lectionem, parant defensionem: Esse bonum virum Vulcanum, qui Marti retibus implicito ignoverit, qui Venerem patienter amet, rivalem Anchisen ferat. cujus iram lacrymula una vix vi expressa restinguat; apud quem blanditiæ interlodicales, *charißime conjux, sanctum mihi numen* delere valeant omnem nequitiarum furtorúmque Veneris suæ memoriam. Ab his insuper stat Anaphoræ gratia, *Te filia Nerei, te potuit lacrymis*— Quamvis & illis in mundo sit quod opponant precanti Ven. *mihi arma rogo*, & mox Vulc. resp. *si bellare paras*— namq. & illa bellatrix, Il. 5. e Thetis Achilli suo. Il. 18. unde hæc adumbrata. f Aurora Memnoni g Supra l. 7. *Quinque adeò magnæ, positis incudibus, urbes Tela novant.* h Vulcano conveniunt *flamma* per *medullas* & *calor* per *ossa*. i Magno & divino, qualem agnoscunt Dii æterni. Sed & Lucret. præibat l. 1. *æterno devictus vulnere amoris*. de Marte amante Venerem. k Ab ovo quasi Trojani belli ab exemplis? l Si tibi similis cura armorum fuisset prius.

Nec

Nec pater omnipotens Trojam, nec [m] fata vetabant
Stare, decémque alios Priamum superesse per annos.
Et nunc, si bellare paras, atque hæc tibi mens est;
Quicquid in arte mea possum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidóve potest [n] electro:
Quantum ignes, [o] animæque valent: absiste precando
Viribus [p] indubitare tuis. Ea verba loquutus,
Optatos dedit amplexus, placidúmque petivit
Conjugis infusus gremio per membra soporem.
Inde, ubi prima quies medio jam noctis abactæ
[q] Curriculo expulerat somnum: [r] ceu fœmina, primùm
Cui [s] tolerare colo vitam, tenuíque [t] Minervâ,
Impositum cinerem, & sopitos suscitat ignes,
Noctem addens operi, famulásque ad lumina longo
Exercet penso; castum ut servare cubile
Conjugis, & possit parvos educere gnatos:
Haud secus [u] ignipotens, nec tempore segnior illo
Mollibus è stratis opera ad fabrilia surgit.
[x] Insula Sicanium juxta latus, [y] Æoliámque
Erigitur [y] Liparen, fumantibus ardua saxis:
Quam subter specus, & [z] Cyclopum exesa caminis
Antra [a] Ætnæa tonant, validíque incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, [b] stridúntque cavernis
[c] Stricturæ chalybum, & fornacibus ignis anhelat:
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
[d] Hoc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontésque, Steropésque, & nudus membra Pyracmon.
His [e] informatum manibus jam parte politâ
Fulmen erat (toto genitor [f] quæ plurima cœlo
Dejicit in terras) pars imperfecta manebat.
[g] Tres imbris torti radios, [h] tres nubis aquosæ
Addiderant, rutili [i] tres ignis, & [k] alitis Austri.
Fulgores nunc terrificos, sonitúmque, metúmque
Miscebant operi, flammísque sequacibus iras.
Parte alia Marti currúmque, rotásque volucres
[l] Instabant; quibus ille viros, quibus excitat urbes:
[m] Ægidáque

m Fata Trojæ mutare non potui, differre potui.
n Factitio, vel etiam nativo, ubi auro conflatur quinta argenti portio, ad duritiem metalli. ideo *liquido*.
o *Aurarum animæ*. Lucret. & follium flabra.
p Diffidere. particula In ἐπιτατική. ut *intacta*, *insanus*, &c.
q Cursu.
r Ὡς δὲ γυνὴ μαλερῷ πυρὶ, &c. Apollon. Arg. 3.
s Bene ac pudice vitam instituit, lanâ ac telâ victum quæritans. Terent. Andr.
t Lanificio, Minervæ invento ac opere.
u Mulciber, ferrariæ Deus.
x Hiera ins. Vulcani officina, inter Siciliam & Liparen ———
y ——— Vnam ex Æoliis insulis.
z Qui fabricam ferrariam invenisse feruntur.
a Ignivoma, instar Ætnæ.
b Ictu sc. malleorum in incudibus.
c Scintillæ erumpentes è ferro dum cuditur stringiturque.
d Non sine autoritate Grammaticorum, pro *huc*. quod & habent nonnulli codices.
e Formam habens, sed rudem. fulmen nondum erat planè perfectum & absolutum. infra, *clypeum informant*.
f Qualia plurima Jupiter dejicit cœlo.
g Grandinis 3.
h Pluviæ. 3.
i Ignis, seu æstuantis aëris. 3.
k Venti. 3.
l Intentâ operâ fabricabant.

m Ægidáque horrificam n turbatæ Palladis arma,
Certatim squamis serpentum, auróque polibant,
Connexósque angues, ipsamq; in pectore divæ
Gorgona desecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta (inquit) cœptósque auferte labores,
Ætnei Cyclopes, & huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro: nunc viribus usus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistrâ:
Præcipitate moras. Nec plura effatus. at illi
Ociùs incubuêre omnes, o pariterque laborem
Sortiti: p fluit æs rivis, aurique metallum;
Vulnificúsque chalybs vasta fornace liquescit.
Ingentem clypeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum: septenósque orbibus orbes
Impediunt. alii ventosis follibus auras
Accipiunt, reddúntque; alii q stridentia tingunt
Æra lacu: gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa vi brachia tollunt
r In numerum, versantq; tenaci forcipe massam.
Hæc s pater Æoliis properat dum Lemnius oris;
Evandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini volucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior, t tunicáque inducitur artus,
Et u Tyrrhena pedum circundat u vincula plantis:
Tum lateri, atque humeris x Tegeæum subligat ensem,
y Demissa ab læva pantheræ terga retorquens.
Nec non & z gemini custodes limine ab alto
Procedunt, gressúmque z canes comitantur herilem.
Hospitis Aeneæ sedem & secreta petebat,
Sermonum memor, & promissi muneris heros.
Nec minus Aeneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, olli comes ibat Achates.
Congressi jungunt dextras, mediisq; residunt
Aedibus: & a licito tandem sermone fruuntur.
Rex prior hæc.
Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunquam
Res equidem Trojæ victas, aut regna fatebor:

Nobis

m Munimentum pectoris æreum, Jovis aut Palladis proprium, squammoso draconum corio contectum, sic ut extremum ipsius ambitum dracunculi ad limbi aut fimbriæ vicem circumcluderent: in medio habens Gorgonis caput.

n Ad bellum concitatæ. turbidis oculis torvum intuitæ.

o Divisis inter se operibus.

p Conflatum liquitur ad modum fluentis aquæ.

q Stridet sc. ferrum dum in aqua tingitur.

r In ordinem, ita ut ex alternis ictibus numerus & concentus advertatur. vide quæ ad hos versus supra. 4. Georg.

s Vulcanus, à Lemno insulâ. in qua à Lemniis excipiebatur cœlo à Junone dejectus ob deformitatem. nec non præcipitatus à Jove eodem cecidit. Il. a.

t Il. 2. Agamemnon μαλακὸν δ' ἔνδυνε χιτῶνα Ποσσὶ δ' ὑπαὶ λιπαροῖσιν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα.

u ὑποδήματα, sandalia, soleas corrigiis subvinctas.

x Arcadicum. Tegea urbs Arcadiæ.

y Pellem pantheræ ab humero lævo demissam revocans ad partem sinistram.

z Ita Telemachum ἅμα δύω κύνες ἀργοὶ ἕποντο. 2. Odyss.

a Remotis arbitris.

Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires: hinc [b] *Thusco claudimur* [b] *amni:*
Hinc Rutulus premit, & murum circumsonat armis.
Sed tibi ego [c] *ingentes populos, opulentáque regnis*
Jungere castra paro: quam fors inopina salutem
Ostentat: fatis huc te poscentibus affers.
Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
Urbis [d] *Agyllinæ sedes:* [e] *ubi Lydia quondam*
Gens bello præclara, jugis insedit Etruscis.
Hanc multos florentem annos, rex deinde superbo
Imperio & sævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes? quid facta tyranni
Effera? Dii capiti ipsius, generíque reservent.
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibúsque manus, atque oribus ora,
(Tormenti genus) & sanie, tabóque fluentes
Complexu in misero, longa sic morte necabat.
At fessi tandem cives [f] *infanda furentem*
Armati circumsistunt, ipsúmque, domúmque:
Obtruncant socios; ignem ad fastigia jactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapsus in agros
Confugere, & [g] *Turni defendier hospitis armis.*
Ergo omnis [h] *furiis surrexit Etruria justis:*
Regem ad supplicium [i] *præsenti Marte reposcunt.*
His ego te, Ænea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condensæ litore puppes,
Signáque ferre jubent. retinet longævus [k] *aruspex*
Fata canens: O [l] *Mæoniæ delecta juventus,*
Flos veterum, virtúsque virûm, quos justus in hostem
Fert dolor, & meritâ accendit Mezentius irâ:
Nulli fas Italo tantam subjungere gentem:
Externos [m] *optate duces. Tum Etrusca resedit*
Hoc acies campo, monitis exterrita divûm.
Ipse oratores ad me, regníque [n] *coronam*
Cum sceptro misit, mandátque insignia Tarchon:
[o] *Succedam castris, Tyrrhenáque regna capessam.*
Sed mihi tarda [p] *gelu,* [q] *seclísque effœta senectus*
Invidet

b Tiberi.
c Etruriam, in qua 12. urbes a Tyrrheno conditæ sub præfectis totidem.
d Agylla, quæ & Cære, urbs Etruriæ.
e Vbi Lydia colonia quondam insedit Tyrrheno duce, infra.
f Infandùm. Hellenism. Infando scelere & suppliciis.
g Inversa à nostro historia. namque Turnus ad Mezentium confugit. Liv. 1. l.
h Irâ, tumultu.
i Ne morâ intermissus tepescat calor.
k Tarchon fortè; cujus ministerio usus fuerat Tyrrhenus rex ad condendas 12 urbes. jam quasi Interrex.
l Hetrusci à Lydis & Mæoniis oriundi, qui sub Tyrrheno Lydi fratre duce hanc Italiæ partem appulsi occuparunt.
m Adoptate.
n Diadema.
o Vt velim succedere cast.
p Gelidâ senectâ novis imperiis ineptâ.
q Seculum hîc 30. annis censetur.

Invidet imperium, feræq; ad fortia vires.
Gnatum exhortarer, ni [r] *mistus matre Sabellâ*
[s] *Hinc partem patriæ traheret. Tu cujus &* [t] *annis,*
Et [u] *generi fatum indulget, quem numina poscunt,*
Ingredere, ô Teucrûm, atque Italûm fortissime ductor.
Hunc tibi præterea, spes, & solatia nostri,
Pallanta adjungam: sub te tolerare magistro
Militiam, & grave Martis opus: tua cernere facta
Assuescat, primis & te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta dabo, totidémque suo tibi nomine Pallas.
Vix ea fatus erat: defixique ora tenebant
Æneas Anchisiades, & fidus Achates:
Multáque dura suo tristi cùm corde putabant;
Ni signum cœlo [x] *Cytherea dedisset* [y] *aperto.*
Namque improviso vibratus ab æthere fulgor
Cum [z] *sonitu venit; & ruere omnia visa repentè,*
[a] *Tyrrhenúsque tubæ mugire per æthera clangor.*
Suspiciunt: [b] *iterũ, atq; iterum fragor intonat ingens:*
Arma inter nubem, cœli in regione serenâ
Per sudum rutilare vident, & pulsa tonare.
Obstupuere animis alii: sed Troïus heros
[c] *Agnovit sonitum, & divæ promissa parentis.*
Tum memorat: Ne verò hospes, ne quære profectò,
Quem casum portenta ferant: [d] *ego poscor Olympo.*
Hoc signum cecinit missuram diva [e] *creatrix,*
Si bellum ingrueret; Vulcaniáque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu, quantæ miseris cædes Laurentibus instant!
Quas pœnas mihi Turne dabis! quàm multa sub undas
Scuta virûm, galeásque, & fortia corpora volves
Tybri pater! [f] *poscant acies, & fœdera rumpant.*
Hæc ubi dicta dedit; solio se tollit ab alto,
Et primùm Herculeis [g] *sopitas ignibus* [g] *aras*
Excitat, [h] *hesternúmque larem,* [i] *parvósque penates*
Lætus adit: mactat lectas de more bidentes,
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.

r Duxerat enim Evander filiam regis Sabinorum.
s A materna parte esset Italus.
t Cum respectu, ad Evandrum.
u Cum respectu, ad Pallantem.
x Venus ab ins. Cythera, ad quam orta mari appulit.
y Dirupto & hiante fulgetris & tonitribus.
z Tonitru.
a Propriè. inventum enim Tyrrhenorum tuba. Cum respectu tamen ad Etruscos ducem externum jam poscentes.
b Ad firmandum omen.
c Prodigio hoc armorum conjicit sibi delata à matre arma contra arma inimica; nec non acies & prælia.
d Me cœlestia hæc portenta designant ad hoc bellum.
e Mater Venus.
f Permissio Ironica. Eant jam, vi ac bello rumpant fœdera pacta inter me & Latinum, sed non diu impunè.
g Sopitos ignes in aris Herculeis.
h Hesternum focum excitat. vel, adit Larem cui pridie sacrum factum.
i Domesticos, ut distinguat à Provincialibus & Vrbanis.

Pòst hinc ad naves graditur, sociósque revisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,
Præstantes virtute legit: pars cætera pronâ
Fertur aqua, segnísque secundo defluit amni,
Nuncia ventura Ascanio rerúmque, patrísque.
Dantur equi [k] Teucris Tyrrhena petentibus arva:
Ducunt [l] exortem Æneæ, quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus [m] aureis.
Fama volat parvam subitò vulgata per urbem,
Ocius ire equites [n] Tyrrheni ad litora regis.
Vota metu duplicant matres, propiúsque periclo
It timor, & major Martis jam apparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
Hæret, inexpletum lacrymans, ac talia fatur.
O mihi prӕteritos referat si Juppiter annos:
Qualis eram, [o] cùm primam aciem Præneste sub ipsa
Stravi, [p] scutorúmque incendi victor acervos,
Et regem hac [o] Herilum dextra sub Tartara misi:
Nascenti cui [q] tres animas [r] Feronia mater,
(Horrendum dictu) dederat: terna arma movenda,
Ter letho sternendus erat: cui tum tamen omnes
Abstulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis.
[s] Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,
Nate, tuo: neque finitimus Mezentius unquam
Huic capiti insultans tot ferro sæva dedisset
Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
At vos, ô superi, & divûm tu maxime rector
Juppiter, Arcadii quæso miserescite regis,
Et patrias audite preces. [t] si numina vestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant;
Si visurus eum vivo, & venturus in unum:
Vitam oro: patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum [u] casum fortuna minaris;
Nunc, ô nunc liceat crudelem abrumpere vitam:
[x] Dum curæ ambiguæ, dum spes incerta futuri,
Dum te, chare puer, mea [y] sera & sola voluptas,
Complexu teneo; gravior ne nuncius aures

Vulneret.

k Electis illis, qui cum Ænea ad Tarchontem & Etruscos ituri erant.

l Extra ordinem sortis; eximium supra alios.

m Aurum referentibus ex politie; *aut* aureis ung. arte infertis; *aut* aureis laminis opertis.

n Mezentii. in Etruriam sc.

o Evandrum ex Arcadiâ venientem in Italiam repellere conatus est Herilus rex Prænestinus. sed ab Evandro victus, cæsúsque.

p Victores arma, scuta præsertim, eorum quos vicerant, incendebant ex more, & voto.

q Tres vitas, namque *ter letho sternendus erat.* seq.

r Dea nemoris Tarracini, Jovis Anxuris uxor. supra 7. l.

s Ipse unà profectus comitarer Æneam.

t Si reducem filium sospitem recepturus sum.

u Mortem. sed malè ominato verbo abstinet.

x *Dum metus est, nec adhuc dolor.* Val. 1. l: *Nec dum est ille dolor, sed jam metus.* Lucan. 2.

y Mihi seni natus, & unigena.

Vulneret. Hæc genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli [z] *collapsum in tecta ferebant.*
Jámque adeò exierat portis equitatus apertis;
Aeneas inter primos, & fidus Achates,
Inde alii Trojæ proceres: ipse agmine Pallas
In medio, chlamyde, & pictis [a] *conspectus in armis:*
[b] *Qualis ubi Oceani* [c] *perfusus* [d] *Lucifer undâ,*
(Quem [d] *Venus ante alios astrorum diligit ignes)*
Extulit os sacrum cœlo, [e] *tenebrásque resolvit.*
Stant pavidæ in muris matres, oculísque sequuntur
[f] *Pulveream nubem, & fulgentes ære catervas.*
Olli per dumos, quà proxima meta viarum,
Armati tendunt: it clamor, & agmine facto
Quādrŭpĕdāntĕ pŭtrēm sŏnĭtū quătĭt ūngŭlă campū
Est ingens gelidum lucus prope Cæritis [g] *amnem,*
Relligione patrum latè sacer: undique colles
Inclusêre cavi, & nigra nemus abiete cingunt.
Sylvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum pecorísque deo, lucúmque [h] *diémque,*
[i] *Qui primi fines aliquando habuêre Latinos.*
Haud procul hinc Tarcho, & Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis; celsóq; omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas, & [k] *bello lecta juventus*
Succedunt, fessíq; & equos, & corpora curant.
At Venus ætherios inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat: natúmque in valle reductâ
Ut procul [l] *è gelido secretum flumine vidit,*
Talibus affata est dictis, seq; obtulit [m] *ultrò.*
En perfecta mei promissa conjugis arte
Munera: ne mox aut Laurentes (nate) superbos,
Aut acrem dubites in prælia [n] *poscere Turnum.*
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit:
Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
Ille deæ donis, & tanto lætus honore,
Expleri nequit, atque oculos per singula volvit:
Miratúrque, intérque manus & brachia versat.

Terribilem

z Delinquentem animâ præ dolore.

a Conspicuus.
b Homer Il. 5. & 22.
c Ex opinione veterum qui humore ali sidera credebant.
d Eadem cùm sit stella, Luciferum intelligit globum & corpus; Venerem autem numen illud quam intelligentiam vocant Metaphysici. Scal. Poet. 5. l. 3. c.
e Proximè Solem ac Lunam stella clarissima, Diei prænuncia.
f Ab equitibus concitatam.
g Minionem; fl. 10. Æn.

h Festum annuâ celebritate.
i Qui primi è Græcia advenæ incoluere Italiam.

k Suprà. *qui sese in bella sequantur, Præstantes virtute legit.*

l E'x ποταμοῖο λεασθεὶς divitum a sociis interjecto flumine. Alii leg. *egelido.*
m Confessa Deam, agnoscendam.
n Provocare.

Terribilem cristis galeam, [o] flammásque vomentem,
[p] Fatiferúmque ensem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis cùm cærula nubes
Solis inardescit radiis, longéque refulget.
Tum leves ocreas [q] electro, auróque recocto,
Hastámque, & clypei non enarrabile [r] textum.
Illic res Italas, Romanorúmque triumphos,
[s] Haud vatum ignarus, venturíque inscius ævi,
Fecerat ignipotens: illic genus omne futuræ
Stirpis ab Ascanio, pugnatáque in ordine bella.
Fecerat & viridi [t] fœtam Mavortis in antro
Procubuisse [u] lupam: [x] geminos huic ubera circum
Ludere pendentes [x] pueros, & lambere matrem
Impavidos: illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora [y] fingere linguâ.
Nec procul hinc Romam, & raptas [z] sine more Sabinas
[a] Consessu caveæ, [b] Magnis Circensibus [c] actis,
Addiderat; subitóque novum consurgere bellum
Romulidis, [d] Tatióque seni, [e] Curibúsque severis.
Pòst [f] iidem inter se posito certamine reges
Armati, Jovis ante aras, paterásque tenentes
Stabant, & cæsa jungebant fœdera [g] porcâ.
Haud procul inde, citæ [h] Metium in diversa quadrigæ
Distulerant (at tu dictis, Albane, maneres)
Raptabátque viri mendacis viscera Tullus
Per sylvam, & sparsi rorabant sanguine vepres.
Nec non Tarquinium ejectum [i] Porsenna jubebat
Accipere, ingentíque urbem obsidione premebat:
[k] Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
[l] Illum indignanti similem, similemque minanti
Aspiceres: pontem auderet quòd [m] vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret [n] Clœlia ruptis.

o De Turni galeâ, quæ Chimæram sustinuit *Ætnæos efflantem faucibus ignes*, vide 7. l. sub fine. quamvis alii hoc ad ensem fulmineum referunt.
p Fatalē Turno & aliis.
q Metallo misto: ubi auro conflatur quinta argenti portio. supra.
r Ego potiùs ad imagines insculptas, quàm ad varia metalla è quibus confectus fuit, retulerim. ut sit quasi transeundi ansa ad historias & gesta Romana inibi cælata, quæ continuantur ad exitum hujus libri.
s Non ignarus artis vaticinandi, ut qui futura præsciret.
t Partu levatam.
u Veràne fuerit lupa, an fœmina; videndi historici, Livius, Dionys. Plutarch, &c.
x Romulum & Remum.
y Allusum ad ursos, qui informi fœtui lambendo formam inducere finguntur.
z Malo more.
a Circi, seu Theatri sedibus, unde spectabantur ludi.
b Consualibus in quibus raptæ Sabinæ c 83 Neptuno a. Conso & Magnis Diis ludi hii instituti, magnis impensis. Asconius.
c Dum agerentur.
d Sabinorum regi.
e Cures opp. caput quondam Sabinorum, tristi ac masculâ morum gravitate ac disciplinâ nobile.

f Romulus & Tatius in acie conciliati interventu Sabinarum. g In sacris potentiores victimæ fœmineæ. h Metium Suffectium Albanorum regem, qui à Tullo Hostilio in auxilium contra Fidenates accitus, suos in collem subduxit. Rom. victor eum binis quadrigis illigatum discerpsit. i Rex Etruscorum Tarquin. regem Romà ejectum restituere conatus. k Romani in arma ruebant ad tuendam libertatem partam exactis regibus. l Porsenam. m Tueri, hostem sustinens, dum Romani à tergo pontem revellerent. n Virginum Vestalium una, quæ obses Porsenæ data, deceptis custodibus, Tibrim ad suos tranavit, de his vide Liv. l. Dionys. l. 3. 4. 5.

o In summo custos p Tarpeiæ q Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat,
r Romuleòque recens horrebat regia culmo.
Atque hîc auratis volitans s argenteus anser
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcémque t tenebant,
Defensi tenebris & u dono noctis opacæ.
Aurea cæsaries ollis, atque aurea x vestis:
y Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
z Auro innectuntur: duo quisque a Alpina coruscant
b Gesa manu, scutis protecti corpora longis.
Hinc extultantes c Salios, d nudósque Lupercos,
Lanigerosq; e apices, & lapsa f ancilia cœlo
Extuderat: castæ ducebant sacra per urbem
g Pilentis matres in mollibus. hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis:
Et scelerum pœnas, & te, h Catilina, minaci
Pendentem scopulo, furiarúmque ora trementem:
Secretósque pios, i his dantem jura k Catonem.
Hæc inter tumidi latè maris ibat imago
Aurea: sed fluctu spumabant cærula cano:
Et circum argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æstúmque secabant.
In medio classes æratas, l Actia bella
Cernere erat: totumq; instructo Marte videres
Fervĕrĕ m Leucaten, n auróque effūlgĕrĕ fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar
o Cum patribus, populoq;, penatibus, & magnis Diis,
Stans celsa in puppi: geminas cui p tempora flammas

o In summa clypei parte.
p De Tarpeiâ arce & Capitolio, supra.
q Manlii historia, excitati ab ansere, cùm Galli, qui sub Brenno Romam occupârant, Capitolium conscendentes noctu penè cepissent, vide Liv. 2. & histor. alios.
r Porticibus licèt auratis culmo tamen horrebat casa Romuli, ut moneret eos morum vetustatis.
s Candidus. an ex argento fictus in clypeo?
t Parum abfuit quin tenerent.
u Beneficio.
x Barba. hinc investis, imberbis.
y Vario colore ad modum virgarum distinctis aut segmentatis.
z Torquibus aureis.
a Ex arboribus montanis, Alpinis sc.
b Jacula Gallorum, vel pila Romanorum.
c Sacerdotes Martis. supra, ad, *Tum Salii ad cantus.*
d Sacerdotes Panos Lycœi, qui nudi per compita in Lupercalibus discurrebant.
e Pileos Flaminum & sacerdotum.
f Clypeos incurvos, quorum unus e cœlo delapsus, cum fato Imperii. ad cujus formâ & undecim alii effecti, ne internosceretur verus.
g Pilentis vehi ad sacra ludósq; indultum matronis, quòd ex mundo suo aurum suppleverant Apollini Delphico ex voto Camilli. h Catilinam ad supplicia, ut insidiatorem relegat: Catonem ad judicia infernæ, ut rigidum nec sibi parcentem. i In Elysiis judicem piorum sistit Catonem. cùm Minoa, Æacum, Rhadamanthum Græci damnatis dent judicem. k Censorium intelligi volunt, ne honorem Uticensi habitum indignè ferat Augustus. Sed & hujus rigidam vanamque de Rep. Cæsare, Pompeio ipso, se, omnibus opinionem ad inferos relegatam damnare videtur. l Inter Augustum & Antonium depugnata sub Actio Acarnaniæ opp. maritimo. m Acarnaniæ promontorium & peninsulam in sinu Ambraico. n Aureorum armorum & rostrorum reflexu. o A Cæsare stabant Senatus, & populus: Penates & Dii Magni Jupiter, Mercurius, Minerva. supr. l. 3. vide Macrob. l. 3. c. 4 *Satur.* & Arnob. l. 3 advers. gentes. p Galea, hinc inde flammivoma. uti Turni & Æneæ galeæ supra. aut splendore flammeo, quam gloriam vocamus, insignita; ut & sidere Julii Cæs. in cujus ludis funebribus cùm apparuisset stella crinita per dies septem habita est Julii anima; adjectaq; illa statuis, & ab Augusto gestata in galea.

Læta vomunt, patriumque aperitur vertice sidus.
Parte alia, ventis & diis Agrippa [q] *secundis,*
Arduus, agmen agens: cui belli insigne superbum
Tempora [r] *navali fulgent* [s] *rostrata* [r] *coronâ.*
Hinc [t] *ope barbarica, variisque Antonius armis*
[u] *Victor ab auroræ populis, & litore* [x] *rubro*
Ægyptum, viresque Orientis, & [y] *ultima secum*
[y] *Bactra vehit, sequiturque,* [z] *nefas! Ægyptia conjux.*
Unà omnes ruere, ac totum spumare reductis
Convulsum remis [a] *rostris stridentibus æquor.*
Alta petunt: pelago credas innare revulsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos.
Tantâ mole viri [b] *turritis puppibus instant.*
[c] *Stuppea flamma manu, telisque volatile ferrum*
Spargitur: [d] *arva nova* [d] *Neptunia cæde rubescunt.*
[e] *Regina in mediis patrio vocat agmina* [f] *sistro:*
Nec dum etiam geminos à tergo respicit [g] *angues.*
[h] *Omnigenûmque deûm monstra, &* [i] *latrator Anubis,*
Contra Neptunum, & Venerem, contraque Minervam
Tela tenent: sævit medio in certamine Mavors,
Cælatus ferro, tristésque ex æthere [k] *Diræ:*
Et scissa gaudens vadit [k] *Discordia pallâ:*
Quam cum sanguineo sequitur [k] *Bellona flagello.*
[l] *Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo,*
Desuper: omnis eo terrore [m] *Ægyptus, & Indi,*
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipsa [n] *videbatur ventis regina vocatis*
Vela dare, & laxos jam jamque immittere funes:
Illam inter cædes, pallentem morte futurâ
[o] *Fecerat ignipotens, undis, &* [p] *Japyge ferri.*
Contrà autem magno mœrentem corpore Nilum,
Pandentémque [q] *sinus, & tota veste vocantem*

q Prosperis, & proximè Augusti auspicia secundis. Námque Augustus dextrum, M. Agrippa gener ejus sinistrum cornu classis tenebatur.
r Bello navali Siculo ob rem feliciter gestam contra Pompeii filium, sibi ab Augusto datam.
s Ea quasi navium rostris insignita est, inquit Agellius. l. 5. c. 6.
t Africæ, Ciliciæ, Cappadociæ, Thraciæ, aliis quæ enumerat Plutarchus auxiliis.
u Parthos decem & octo præliis vicit. Sed Cadmeæ erant victoriæ.
x Rubri maris, ab Erythro rege, non à colore.
y Imperii sui ultimos. Bactrianos.
z Contra disciplinam Rom. militiæ: & quia, peregrina; & maximè repudiatâ uxore Octaviâ sorore Imperatoris Rom.
a Al. *rostrisque tridentibus.* propter rostra trifida. *spumas vomit ære tridenti.* Val. Flac. 1. l.
b Turribus super tabulatis erectis. Liburnis. Agrippæ, ut volunt, inventum. Sed utraque classis erat turrita. videatur Dio. l. 50. & Florus l. 4.
c Cæsariani phalaricis & ignitis telis; Antoniani missilibus pugnabant.
d Mare.
e Jusserat enim Antonius ut legiones parerent Cleopatræ. f Instrumento musico Ægyptiorum, quod opponit poeta buccinæ Rom. g Aspides, in clypeo à tergo Cleopatræ, cælatas. quarum morsu interiisse creditur. h *Quis nescit qualia demens Aegyptius portenta colat?* Juven. 15. sat. i Canino enim capite colebatur. k Martis ministræ & comites. l Hæc in gratiam Augusti, cujus mater Actia credita est ab Apolline sub formâ draconis compressa. Apollini autem in litore Leucadio vetus erat templum; quod post hanc victoriam ampliavit Augustus. m Ægyptii. o In clypei cælaturâ. o Cælârat Vulcanus. d Vento ex Japyge & Gargano in Apulia flante. q Allusum ad septem Nili ostia.

Cæruleum

Cæruleum in gremium, latebrosáq; flumina victos.
At Cæsar, r triplici invectus Romana r triumpho
s Mœnia, diis Italis t votum immortale sacrabat,
u Maxima ter centum totam delubra per urbem.
Lætitia, ludisq; viæ plausúque fremebant;
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæsi stravêre juvenci.
Ipse sedens x niveo candentis limine Phœbi,
y Dona recognoscit populorum, aptátque superbis
Postibus. incedunt victæ longo ordine gentes,
Quàm variæ linguis, habitu tam vestis, & armis.
Hic Nomadum genus, & z discinctos Mulciber Afros,
Hic a Lelegas, b Carásque, sagittiferosq; c Gelonos
Pinxerat: d Euphrates ibat jam mollior undis,
Extremiq; hominum e Morini, Rhenúsque f bicornis.
Indomitiq; g Daæ, & h pontem indignatus i Araxes.
Talia per clypeum Vulcani, dona parentis
Miratur: rerúmq; ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famámque, & fata nepotum.

r Curules triumphos (inquit Suetonius c. 22.) tres egit, Dalmaticum, Actiacum, Alexandrinum, continuo triduo omnes.
s Diruptis enim mœnibus intrabant triumphantes, non portis.
t Vota in periculis extremis nuncupare solebant Imperatores. Augustus templum Apollini.
u Qui & omninum templorum conditor aut restitutor agnitus ab historicis. Liv. Sueton. vel leg. 300 *totam delubra per urbem Lætitiæ, ludisque viæ* (id est Compitalitiis) *plausuque fremebant*
x Marmoreo templo Apollinis ab Augusto extructo in Palatio, marmore advecto à portu Lunæ in Liguria
y In his coronas & aurum
z Veste fluxâ, mente ignavâ. a Mysiæ pop. ad sinum Adramytenum. b Minoris Asiæ pop. c Scythiæ pop. d Pathos. quasi se victum agnoscens. *Medumque flumen gentibus additum Victis, minores volvere vortices.* Horat. l. 2. od. 9. fl. Mesopotamiæ. e Belgæ litorales, ad Itium & Gessoriacum, unde transitus in Britanniam. f Ostiis duobus, cognomine altero, altero Vahalis in mare exiens. g Scythiæ pop. h Pathos. cum respectu ad Alexandri pontem à rapido flumine dirutum, quem tamen Augustus firmiore coërcuit. i Armeniæ fl.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS.

LIBER IX.

ARGUMENTUM.

Absente Ænea, & in Tuscia conquirendis auxilis occupato, Turnus à Junone per Iridem admonitus, ne tantam rei bene gerendæ occasionem amitteret, quàm proximè ad hostes copias admovet. Qui cùm suis se mœnibus continerent, neq; æquo loco facerent dimicandi potestatem, ut illis spem omnem fugæ intercluderet, classem exurere conatur. Erat ejus classis materia ex Idææ matris luco cęsa: quapropter matris precibus adductus Iuppiter, naves omnes instanti incendio eripuit, & in totidē nymphas marinas convertit. Post hæc imminente jam nocte, Turnus adversus hostium eruptiones ad oppidi portam excubias disponit: iis Messapū pręficit. Interim consultantibus Trojanorum ducibus, quemnam potissimùm ad Æneam mitterent, qui de suorū periculo eum faceret certiorem, ultro eam provinciā suscipiunt Nisus & Euryalus, conjunctissimum amicorum par: qui cùm urbe emissi, hostium excubias vino somnóq; obrutas offendissent, Rhamnetem cum magno Rutulorum numero trucidant, eorúmq; se spoliis exornant. Verùm cum instante jam luce se recipere conātur, à Volscentis equitibus conspecti, ad sylvas confugiunt. Ibi Euryalus armorū pondere, viæq; errore impeditus, in hostes incidit, & à Volscente, frustra deprecante Niso confoditur. Nisus quoq; cæso Volscente, & Euryali nece strenuè vindicatâ, multis vulneribus confossus super amici corpus concidit. Capita hastis affixa in castra deferuntur: ubi à Trojanis è mœnibus agnita, ingentem in urbe luctum excitant. Interim Turnus totis viribus hostes oppugnat, magna utrinq; strages editur. Ibi Ascanius Numanū, insolentiùs se jactantē, sagittæ ictu interficit. Pandarus & Bitias successu elati portam recludunt, hostesq; subeuntes ingenti cęde propellunt. Ejus rei nuntio accepto Turnus per portam patentē in oppidum irrumpit. Trojanósque in fugam convertit, tandem hostium multitudine circumventus, paulatim cedit ad eam oppidi partem quę fluvio alluitur: & ut erat armatus, flumen tranans incolumis ad suos revertitur.

Atque ea a *diversa* b *penitus dum parte geruntur,*
Irim de cœlo misit Saturnia Juno

a In Etrurià, ubi jam Æneas————

b————Longè à castris. *extremas sc. Corythi penetravit ad urbes.* mox.

Au-

Audacem ad Turnum. luco tum fortè [c] parentis
Pilumni Turnus sacratâ valle [d] sedebat.
Ad quem sic roseo [e] Thaumantias ore locuta est.
Turne, quod optanti divûm promittere nemo
Auderet, [f] volvenda dies en obtulit ultro.
Æneas, urbe, & sociis, & classe relictâ,
Sceptra Palatini, sedemq; [g] petit Evandri:
Nec satis, extremas [h] Coryti penetravit ad urbes,
[i] Lydorumq; manum, collectos armat agrestes.
Quid dubitas? nunc tẽpus equos, nunc poscere currus.
Rumpe moras omnes, & [k] turbata arripe castra.
Dixit, & in cœlum paribus se sustulit alis;
Ingentemq; fuga [l] secuit sub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, duplicesq; ad sidera palmas
Sustulit, et tali fugientem est voce sequutus.
Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
Tempestas? video medium [m] discedere cœlum,
[n] Palantesq; polo stellas. sequar omina tanta,
Quisquis in arma vocas. & sic effatus, ad undam
Processit, summoq; hausit de gurgite [o] lymphas,
Multa deos orans; oneravitq; æthera votis.
Jamq; omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equûm, dives pictai vestis, & auri.
Messapus primas acies, [p] postrema coërcent
[q] Tyrrhidæ juvenes: medio dux agmine Turnus
[r] Vertitur arma tenens, & toto vertice suprà est.
Ceu [s] septem surgens sedatis amnibus altus ☞
Per tacitum Ganges, aut [t] pingui flumine Nilus,
[u] Cùm refluit campis, et jam se condidit alveo.
Hîc subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac [x] tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa conclamat [y] mole Caycus:
Quis globus, ô cives, caligine volvitur atrâ?
Ferte citi ferrum, date tela, [z] scãndite muros.

c Avi sui, sive abavi, *Pilumnúsque illi quartus pater.* Sed à primo, & posteri omnes dicti sunt Pilumni. v. 10. l.
d Rite qui enim manibus majorum parentabant, ut pote mortuis feriati, solo sedere solebant.
e Thaumantis filia, Iris, ve è θαῦμα.
f Se volvens, jam voluta.
g Ne prima syllaba Evandri corripiatur. cum alias legatur, *pecilavit.*
h Arcis Etruriæ, supra, l. 3, & 7.
i Etruscos. Nàmq; Lydi, Tyrrheno duce in hac Italiæ parte consederant.
k Absente Æneâ, auxilio & cõsilio destituta.
l Ipsa suo subvecta arcu.
m Chasmate & hiatu divisum aperiri.
n Tempore locóque non suo apparentes. vel cadentes stellas.
o Queis visa purgaret, puriorque ad precandum accederet.
p Agmen claudunt.
q Tyrrhi filii de quibus supra. 7.
r Videtur hic versus huc irrepsisse ex 7. l. quem respice.
s Cum respectu ad Nilum septemfluum. námque unicum Gangis ostium agnoscunt autores probati nisi intelligi placeat de fluminibus quæ recipit Ganges profundus amnis; adeóque tacitus.
t Fœcundanti Ægyptum.
u Cùm, ab inundatione recedit redditque se suo alveo.
x Caliginem à pulvere
y Turre speculatoria.

z Præ festinatione, cæspitatum peccatúmque contra legem Pediam. Excusant alii leg. *& scandite,* alii, *ascendite.*

Hostis adest: eja, ingenti clamore per omnes
Condunt se Teucri portas, & [a] mœnia complent.
Namque ita discedens præceperat [b] optimus armis
Æneas: [c] si qua interea fortuna fuisset,
Ne struere auderent aciem, neu credere campo:
Castra modò, & tutos servarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum pudor, iráque [d] monstrat,
Objiciunt portas tamen, & præcepta facessunt:
Armatíque cavis expectant turribus hostem.
Turnus, ut ante volans [e] tardum præcesserat [e] agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improvisus adest: [f] maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristáque tegit galea aurea rubrâ.
Ecquis erit mecum, ô juvenes, qui primus in hostem?
En, ait, & [g] jaculum intorquens emittit in auras,
Principium pugnæ, & campo sese arduus infert.
[h] Clamorem excipiunt socii, fremitúque sequuntur
Horrisono. Teucrûm [i] mirantur inertia corda;
Non æquo dare se campo, non obvia ferre
Arma viros, sed castra fovere. huc turbidus atq; huc
Lustrat equo muros, aditúmque [k] per avia quærit.
*Ac veluti * pleno lupus insidiatus ovili,* ☞
*Cùm * fremit ad caulas, * ventos perpessus, & imbres,*
** Nocte super media; * tuti sub matribus agni*
*Balatum exercent; ille * asper, & * improbus irâ*
*Sævit in [m] absentes: * collecta fatigat edendi*
*Ex longo rabies, & * siccæ sanguine fauces:*
Haud aliter Rutulo muros & castra tuenti,
Ignescunt iræ, & duris dolor ossibus ardet:
Qua tentet ratione aditus, [n] & qua via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.
Classem, quæ lateri castrorum adjuncta latebat,
Aggeribus septam circum, & fluvialibus undis,
Invadit: sociósque incendia poscit ovantes,
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum verò incumbunt, urget præsentia Turni:
Atque omnis facibus pubes [o] accingitur atris.

Diri-

a Muros, & propugnacula castrorum.
b Rei militaris scientissimus.
c Si quis fortè oppugnationis aliusve belli casus, se absente, daretur.
d Suadet, urget.
e Peditum, si collati ad equites Turni, aut Turno festinanti tardum visum.
f Sic l. 5. *quem Thracius albis Portat equus bicolor maculis.*
g Respicit morem Romanum, ubi Fecialis clarigatum missus; vel etiam Græcum morem, ubi dux hastâ in fines hostium missâ, principium pugnæ dedisse putabatur.
h Al. *Clamore*, i. applausu.
i Bene consultos cautosque interpretantur ignavos.
k Quâ via, qua non via.
* Emphatica omnia.
2. Æn. *quos improba ventris Exegit cæcos rabies.*
m Seclusos, & quos rapere negatum.
n Et qua ratione via aliqua eliciat aut excutiat Troas castrorum vallo in aciem & campum. proinde init consilium incendendæ classis.
o Expeditè instruitur.

Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
Tæda, & commistam [p] *Vulcanus ad astra favillam.*
Quis deus, [q] *ô Musæ, tam sæva incendia Teucris*
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. prisca fides facto, [r] *sed fama perennis.*
Tempore quo primùm Phrygia formabat in Idâ
Æneas classem, & pelagi petere alta parabat:
Ipsa deûm fertur genitrix [s] *Berecynthia magnum*
Vocibus his affata Jovem. Da, nate, petenti,
Quod tua chara [t] *parens domito te poscit Olympo.*
Pinea sylva mihi multos dilecta per annos,
Lucus in [u] *arce fuit* [u] *summa, quò sacra ferebant,*
Nigranti picea, trabibúsque obscurus acernis:
Has ego [x] *Dardanio juveni, cùm classis egeret,*
Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius urget.
Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem,
[y] *Ne cursu quassatæ ullo, neu turbine venti*
Vincantur: prosit nostris in montibus ortas.
Filius huic contrà, torquet qui sidera mundi.
O Genitrix, quò fata vocas? aut quid petis [z] *istis?*
Mortaline manu factæ, immortale carinæ
[a] *Fas habeant? certúsque incerta pericula lustret*
Æneas? cui tanta deo permissa potestas?
Imò ubi [b] *defunctæ finem, portúsque tenebunt*
Ausonios, olim quæcunque evaserit undis,
Dardaniúmque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris esse deas: qualis Nereïa Doto,
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat: ídque ratum [c] *Stygii per flumina fratris,*
Per pice torrentes, atráque voragine ripas,
Annuit, & [d] *totum nutu tremefecit Olympum.*
Ergo aderat [e] *promissa dies, & tempora Parcæ*
Debita complêrant: cùm Turni injuria [f] *matrem*
Admonuit, sacris ratibus depellere tædas.
Hîc primùm nova lux oculis effulsit, & ingens
Visus ab aurora cœlum transcurrere [g] *nimbus,*

p Incendium.
q Rei haud ita probabilis fidem penes Musas autores esse mavult.
r Atque etiamdum fama ad nos constans pervenit.
s Cybele, à Berecyntho Phrygiæ monte.
t Ego.
u Cacumine Idæ montis, quæ Gargara dicuntur. κάρα κρατός.
x Æneæ.
y Ne intereat classis pinea.
z Navibus, aut istis precibus.
a Jus. immortalitatis sc. navibus: & securitatis Æneæ in incertis periclis.
b Cursu suo.
c Styga, quæ jurata facit cœlo fidem. l. 6. *Dii cujus jurare timent & fallere numen.*
d Κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων — μέγαν δ' ἐλέλιξεν ὄλυμπον. I. Il.
e Qua naves munere suo defunctæ salvum Æneam in Italiam perduxissent.
f Cybelen.
g Nubes splendore insignis, in qua Cybele, & Phrygii Deæ comites.

Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troum, Rutulorúmque agmina complet:
h *Ne trepidate meas Teucri defendere naves,*
Néve armate manus: maria antè exurere Turno,
Quàm sacras dabitur pinus. Vos ite solutæ,
Ite i *deæ pelagi, genitrix jubet. & sua quæque*
Continuò puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinúmque modo demersis æquora rostris
Ima petunt. hinc virgineæ (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies, pontòque feruntur,
Quot priùs k *æratæ stèterunt ad litora* k *proræ.*
Obstupuere animis Rutuli: conterritus l *ipse*
Turbatis Messapus equis: cunctatur & amnis
Rauca sonans, m *revocátque pedem Tyberinus ab alto.*
At non audaci cessit fiducia Turno:
Vltro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
n *Trojanos hæc monstra petunt: his Jupiter ipse*
Auxilium solitum eripuit. non tela, nec ignes
Expectant Rutulos. ergo maria invia Teucris,
Nec spes ulla fugæ: o *rerum pars altera adempta est:*
Terra autem in manibus nostris: p *tot millia gentes*
Arma ferunt Italæ. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ se jactant responsa deorum.
q *Sat fatis, Venerique datum est, tetigere quòd arva*
Fertilis Ausoniæ Troës: sunt & mea contrà
Fata mihi, r *ferro sceleratam excindere gentem,*
s *Conjuge prærepta:* t *nec solos tangit Atridas*
Iste dolor, solísque licet capere arma Mycenis.
u *Sed periisse semel satis est. peccare fuisset*
Ante satis, penitus modò non genus omne perosos
Fœmineum: quibus hæc medii fiducia valli,
Fossarúmque moræ, lethi discrimina parva
Dant animos. an non viderunt mœnia Trojæ,
Neptuni fabricata manu, considere in ignes?
Sed vos ô lecti, ferro quis scindere vallum
Apparat, & mecum invadit trepidantia castra?
x *Non armis mihi Vulcani,* y *non mille carinis*

h Ne festinate solliciti.

i Transformatæ in deas pelagi, lege Ovid. 14. Met.

k Rostris æreis armatæ proræ. i. naves

l Vt ut Neptuni filius.

m Sic 8. l. *refluitque exterritus amnis*, de eodem Tybri.

n Portenta hæc Trojanos spectant, eorum perniciem prædicunt.

o Fuga sc. per mare, amissis jam navibus.

p Copiæ & auxilia recensita supra, l. 7.

q Adimplentur fata, Jovísque promissa Veneri, eo quòd ——

r Namque hoc jubent fata, ulcisci sceleratos qui aliena præripiunt conjugia. *Inversio.*

s Sponsâ Laviniâ.

t Ἦ μοῦνοι φιλέουσ' ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων Ἀτρεΐδαι; Iliad. 6.

u Verùm dicent Trojani, se luisse jam Helenæ raptum. resp. desiissent ergo peccare; didicissent odisse potiùs feminas omnes quàm vel unam rapere. quod quia in Laviniâ faciunt, iterum pereant.

x Non mihi ut Achilli, opus est πανοπλίᾳ Vulcaniisque armis: satis ensis erit. 12 Æn.

y Vt Græcis Trojam expugnaturis.

Est

Est opus in Teucros: [z] addant se protinus omnes
Etrusci socios; [a] tenebras & inertia furta
Palladii, cæsis summæ custodibus arcis,
Ne timeant: nec equi cæca condemur in alvo:
Luce palam certum est igni circundare muros.
Haud sibi cum Danais rem faxo, & pube Pelasgâ
Esse putent, decimum quos distulit Hector in annum.
Nunc adeò, melior quoniam pars acta diei,
Quod superest, læti benè gestis corpora rebus
Procurate viri, & [b] pugnam sperate parati.
Interea vigilum excubiis obsidere portas
Cura datur Messapo, & mœnia cingere [c] flammis.
Bis septem Rutuli, muros qui milite servent,
Delecti: ast illos centeni quemque sequuti
Purpurei cristis juvenes, auróque corusci
Discurrunt, [d] variántque vices: fusiq; per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos.
Collucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Hæc super è vallo prospectant Troës, & armis
Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
Explorant, [e] pontésque & propugnacula jungunt;
Tela gerunt: instant Mnestheus, acérque Serestus:
Quos Pater Æneas, si quando adversa vocarent,
Rectores [f] juvenum, & rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio [g] sortita periclum
Excubat, exercétque vices, quod cuique tuendum est.
Nisus erat portæ custos, acerrimus armis,
Hyrtacides (comitem Æneæ quem miserat [h] Ida
Venatrix, jaculo celerem, levibúsque sagittis)
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, [i] Trojana nec induit arma,
Ora puer [k] prima signans intonsa [k] juventâ.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
Tunc quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait: Diine hunc ardorem mentibus addunt
Euryale? [l] an sua cuique Deus fit [m] dira cupido?

Aut

z Hoc propter Evandri, Tarchontis, Thuscorúmque auxilia.
a Non insidiis, ut Græci, rem agemus; sed palam, luce mediâ igni muros circumdabimus. De Palladio & equo Durateo, l. 2. supra.
b Crastinam. curatis refectisque corporibus, parte, quæ superest hodiernâ.
c Accensis ab excubitoribus, ad lucem; ne erumperent rebus desperatis Trojani, aut etiam abirent.
d Per vices succedant vigiliis, primæ, secundæ, tertiæ.
e Pontes inter propugnacula, per quos transitus & discursus.
f Alii leg. *juveni*. Ascanio sc. prospectores, consultores, institutores, præsides.
g Sorte disposita ad munia tuendi muros per vices & loca.
h Mons Phrygiæ, patria & parens venatorum opt. inter alios Nisi. neque enim placet, ut nomen sit matris, quod quidam volunt.
i Neque omnium, qui Trojana induerunt arma, alius quispiam pulchrior fuit.
k Lanugine, juventæ primæ insigni.
l An suam quisque cupiditatem ut ut diram pro Deo habet? *Animus humanus etiam nunc in corpore situs*, inquit Apuleius de Deo Socratis, Δαίμων *nuncupatur*. citat deinde hos versus, deinde pergit: *Igitur & bona cupido animi, bonus Deus est.*
m Vehemens & magna,

Aut pugnam, aut aliquid jamdudũ invadere magnum
Mens agitat mihi. nec placida contenta quiete est.
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum:
Lumina rara micant: somno vinóque soluti
Procubuere: silent latè loca: percipe porro
[n] *Quid dubitem, & quæ nunc animo sententia surgat.*
Ænean acciri omnes populúsque patrésque
Exposcunt, mittíque viros qui certa reportent.
[o] *Si tibi quæ posco, promittunt, (nam mihi facti*
Fama sat est) tumulo videor reperire sub illo
Posse viam ad muros, & mœnia Pallantêa.
Obstupuit magno laudum perculsus amore
Euryalus, simul his ardentem affatur amicum.
Méne igitur socium summis adjungere rebus,
Nise, fugis? solum te in tanta pericula [p] *mittam?*
Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes
[q] *Argolicum terrorem inter, Trojæq; labores*
Sublatum erudiit: nec tecum talia gessi,
Magnanimum Ænean, & fata extrema sequutus.
Est hic, est animus [r] *lucis contemptor, & istum*
Qui vita bene credat emi, quò tendis, honorem.
Nisus ad hæc. Equidem de te nil tale verebar,
Nec fas: non ita me referat tibi magnus ovantem
Juppiter, aut quicunque oculis hæc aspicit æquis.
Sed si quis (quæ multa vides discrimine tali)
Si quis in adversum rapiat casúsve, deúsve,
Te superesse velim: tua vita dignior ætas.
Sit qui me raptum pugna, pretióve redemptum
Mandet humo [s] *solitâ: aut, si qua id fortuna vetabit,*
Absenti [t] *ferat inferias, decorétque sepulchro.*
Neu matri miseræ tanti sim caussa doloris,
Quæ te sola, puer, multis è matribus ausa
Prosequitur, magni [u] *nec mœnia curat Acestæ.*
Ille autem: Causas nequicquam nectis inanes,
Nec mea jam mutata loco sententia cedit:
Acceleremus, ait, vigiles simul excitat: illi
Succedunt, servántque vices; statione relictâ

n Quid mihi varia in animo versanti, deliberatur tandem fixumque sedeat.
o Vt una mecum eas, inquiant interpretes. Verùm expeditior & ex mente poetæ sanior, ut puto, erit expositio; Si proceres Trojani tibi se soluturos promiserint quæ poscam expeditionis hujus præmia; nam mihi facti fama sat est. Rationes enim postea reddit tres cur Euryalum non admissurus comitem, sibi superesse velit.
p Mitti sinam?
q Inter bella, quæ Græci Trojanis inferebant, natum educatúmque.
r Vitæ.
s More solito debitóque exequiarum munere: sin minùs; cenotaphio saltem decoret.
t Inferebantur autem sacris hisce mortuorum, mel, lac, oleum, vinum, sanguis, comæ.
u Nec cum reliquis matribus remansit in urbe ab Acestâ rege conditâ donatâque Trojanis, ut lib. 5.

Ipse

Ipse comes Niso graditur, [x] regémque requirunt.
Cætera per terras omnes animalia somno
Laxabant curas, & corda oblita laborum:
Ductores Teucrûm primi, & delecta juventus,
[y] *Consilium* [z] *summis regni de rebus habebant;*
Quid facerent, quisve Æneæ jam nuncius esset.
Stant longis adnixi hastis, & scuta tenentes,
Castrorum, & campi medio. tum Nisus, & unà
Euryalus confestim alacres admittier orant.
Rem magnam, [a] *pretiúmque moræ fore. primus Iülus*
Accepit trepidos, ac Nisum dicere jussit.
Tum sic Hyrtacides. Audite ô mentibus æquis
Æneadæ, neque hæc nostris spectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli somno vinóque sepulti
Conticuere, locum insidiis conspeximus ipsi,
Qui patet in bivio [b] *portæ, quæ proxima ponto.*
[c] *Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus*
Erigitur, [d] *si fortuna permittitis uti,*
Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantêa,
Mox hîc cum spoliis, ingenti cæde peractâ,
Affore cernetis. nec nos via fallet euntes.
Vidimus obscuris [f] *primam sub vallibus* [f] *urbem*
Venatu assiduo, & totum cognovimus [g] *amnem.*
Hîc annis gravis, atque animi maturus Alethes:
Dii patrii, quorum semper sub numine Troja est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis;
Cùm tales animos juvenum, & tam certa tulistis
Pectora: sic memorans, humeros dextrásque tenebat
Amborum, & vultum lacrymis atque ora rigabat.
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro talibus ausis
Præmia posse rear solvi? pulcherrima primùm
Dii, moréSque dabunt vestri: tum cætera reddet
[h] *Actutum pius Æneas, atque integer ævi*
Ascanius, meriti tanti non immemor unquam.
Imò ego vos, cui sola salus genitore reducto

x Ascanium principem regis filium, cui jus ad regnum. Ita l. 6. Ariadna Minois regis filia dicitur regina. & Laviniæ datur corona. 7. l.

y Consiliis nox apta, hinc εὐφρόνη dicta Euripidi in Iphigenia.
z Et jam quasi extremis, & in summo periculo sitis.

a Temporis indulti precium, ut, operæ precium. fieri quidem potest, ut importunus videatur interventus hic noster, qui consultationes vestras remoretur: fore tamen speramus ut rei oblatæ pondus moram officio compenset.

b Castrorum portæ, quæ proxima est Tyrrheno mari.

c Aliis sc. extinctis aut certè deficientibus quod ex fumo apparet. quod signum est ignium sopitorum.
d Si occasione oblatâ per vos vestrumque imperium uti liceat. neque enim ex rei militaris disciplinâ atque sacramenti licet à castris discedere inconsulto duce.
f Frontem ædificiorum sub vallibus obscuris, sic enim è longinquo spectantibus visa nemus & luci. l. 8. *Solemnem rex Arcas honorem Herculi ferebat Ante urbem in luco.*
g Tiberim, qui Pallantis urbem præterlabitur.
h Statim & in præsentia Æneas, in posterum & æternum Ascanius, ubi ad ætatis maturitatem & imperium summum pervenerit.

(Excipit

([i] Excipit Ascanius) per magnos, Nise, Penates,
Assaracique larem, & [k] canæ penetralia [k] Vestæ
Obtestor, (quæcunque mihi fortuna, [l] fidésque est,
In vestris pono [m] gremiis) revocate parentem,
Reddite conspectum: nihil illo triste recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
Pocula, devicta genitor quæ cepit [n] Arisba:
Et [o] tripodas geminos, auri duo magna talenta:
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si verò capere Italiam, sceptrísque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere sortem:
Vidisti quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus? [p] ipsum illum, clypeum, cristásque rubentes
[q] Excipiam sorti, jam nunc tua præmia, Nise.
Præterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captivósque dabit, suáque omnibus arma:
[r] Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
[s] Te verò, mea quem spatiis propioribus ætas
Insequitur, [t] venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem casus complector in omnes.
Nulla meis sine te quæretur gloria rebus:
Seu pacem, seu bella geram: tibi maxima rerum
Verborúmque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus. Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit: [u] tantùm fortuna secunda
Aut adversa cadat. sed te super omnia dona
Unum oro: genitrix Priami de gente vetustâ
Est mihi, quam miseram tenuit non [x] Ilia tellus,
Mecum incedentem, non [y] mœnia regis Acestæ:
Hanc ego nunc, ignaram hujus quodcunque pericli est,
[z] Inque salutatam linquo [a] (nox, & tua testis
Dextera) quòd nequeam lacrymas perferre parentis.
At tu, oro, solare inopem, & succurre relictæ.
Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
In casus omnes. Percussa mente dederunt
Dardanidæ lacrymas: ante omnes pulcher Iülus,
Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.

i Interrumpit Ascanius, ut ad quem ista propiùs spectant.
k Antiquissimæ Deorum Terræ, & parentis Deorum.
l Quæ in principe debet esse maxima.
m Fidis & fortibus.
n Troadis oppido. Iliad. 12. & 21.
o Virorum præmia fortium. tripodum duo erant genera, alterum quo aqua calefiebat, ἐμπυριβήτης: alterum in quo vinum diluebatur, ἄπυρον. vide. quæ ad 3 l. *In medio sacri tripodes.*
p Equum. Sic il. 10. Hector Doloni promittit equos Achillis.
q Extra sortem divisæ prædæ, exortes.
r Al. leg. *Insuper id campi quod*
s Euryale.
t Formâ & forti pectore.
u Hoc tantùm de me promitto; fortuna, quod volet, faciat. Lect. alia, *tantùm fortuna secunda, Haud adversa cadat.*
x Trojana.
y Segesta, modo & l. 5.
z Tmesis, non vale dicto.
a Quæ conscia rite adhibetur testis eorum quæ nocte geruntur.

Tum

Tum sic effatur.
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit ista mihi genitrix, noménque Creusæ
Solum defuerit: nec b *partum gratia talem*
Parva manet, casus factum quicunque sequetur.
Per caput hoc juro, c *per quod pater ante solebat,*
Quæ tibi polliceor reduci, rebúsque secundis,
Hæc eadem matríque tuæ, generíque d *manebunt.*
Sic ait illacrymans: humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
e *Gnossius, atque habilem vaginâ aptarat eburnâ.*
Dat Niso Mnestheus pellem, horrentísque leonis
Exuvias: galeam fidus permutat Alethes.
Protinus armati incedunt: quos omnis euntes
f *Primorum manus ad portas, juvenúmque senúmque*
Prosequitur votis: nec non & pulcher Iülus,
Ante annos animúmque gerens, curámque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata: sed auræ
Omnia discerpunt, & nubibus g *irrita donant.*
Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt: multis tamen antè futuri
Exitio. Passim vino somnóque per herbam
Corpora fusa vident, arrectos litore currus,
Inter lora, rotásque viros, simul arma jacere,
h *Vina simul. prior Hyrtacides sic ore loquutus,*
Euryale, i *audendum dextra, nunc ipsa vocat res.*
k *Hac iter est: tu, nequa manus se attollere nobis*
A tergo possit, custodi, & consule longè.
Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam.
Sic memorat, vocémque premit; simul ense superbum
* *Rhamnetem aggreditur: qui fortè tapetibus altis*
m *Extructus, toto proflabat pectore somnum:*
Rex idem, & regi Turno gratissimus augur:
n *Sed non augurio potuit depellere* o *pestem.*
Tres p *juxtà famulos* q *temerè inter tela jacentes,*
Armigerúmque * *Rhemi premit, aurigámque sub ipsis*
Nactus equis, ferróque secat pendentia colla.

b Nam quæ te talem peperit ingentem meretur gratiam.
c More sumpto à *Græcis jurare paratis Per caput alterius.* Juv. 6. Sat.
d Si quid secius accidit, abstinet verò à verbis malè ominatis.
e Cretensis, ad distinctionem ab Arcade illo fabb. notissimo.
f Procerum, à recto, *primores.*
g Ad Æneam non perventura. quorum sc. nuncii interierint, magnisque exciderint ausis.
h Dolia, scyphos, vasa vinaria.
i Vlysses ad Diomedem Il. 10 Ἀλλ' ἄγε δὴ πρόφερε κρατερὸν μένος.
k Per hostium nostra virtute cæsorum strages.
* Gaudet (inquit Turnebus l. 22. Adu. c. 15.) poëmati suo Latina intexere nomina Virgilius, Romanis gratificaturus familiis.
m Fultus toro alto tapetibus ornato, stertebat. Al. Extructis.
n Ἀλλ' οὐκ οἰωνοῖσιν ἐρύσσατο κῆρα μέλαιναν. Il. 3.
o Mortem.
p Junctim. ut sint famuli Rhemi.
q Negligenter, securè.

Tum caput ipsi aufert [r] *domino, truncúmque relinquit*
Sanguine singultantem. atro tepefacta cruore
*Terra torique madent, nec non * Lamyrumq́ue, * Lamúmq́ue,*
*Et juvenem * Serranum, illa qui* [s] *plurima nocte*
Luserat, insignis facie, multóque jacebat
Membra [t] *deo victus: felix,* [u] *si protinus illum*
Æquâsset nocti ludum, in lucémque tulisset.
[x] *Impastus ceu plena leo per ovilia* [y] *turbans*
(Suadet enim vesana fames) mandítque trahítque
Molle pecus, mutúmque metu; fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes: incensus & ipse
Perfurit: ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumq́ue, Hebesumq́ue subit, Rhœtúmque, Abarímque,
[z] *Ignaros: Rhœtum vigilantem, & cuncta videntem:*
Sed magnum metuens se post [a] *cratera tegebat:*
Pectore in adverso totum cui comminus ensem
Condidit assurgenti, & multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam, & cum sanguine mista
Vina refert moriens. hic [b] *furto fervidus instat*
Jámque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, & religatos ritè videbat
Carpere gramen equos: breviter cùm talia Nisus,
(Sensit enim nimia cæde, atque cupidine ferri)
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhaustum satis est: via facta per hostes.
Multa virûm solido argento perfecta relinquunt
Armáque, craterásque simul, pulchrósque tapetas.
Euryalus [c] *phaleras Rhamnetis, & aurea bullis*
[d] *Cingula Tyburti Remulo ditissimus olim*
Quæ mittit [e] *dona, hospitio cùm jungeret absens*
Cædicus: ille suo moriens [f] *dat habere nepoti;*
Pòst mortem bello Rutuli, prædáque potiti:
Hæc rapit, atque humeris [g] *nequicquam fortibus aptat.*
Tum galeam Messapi habilem, cristísque decoram
Induit. excedunt castris, & tuta capessunt.
Interea præmissi equites ex [h] *urbe Latinâ,*
Cætera dum [i] *legio campis instructa moratur,*

r Rhemo.

s Plurimùm.

t Baccho, aut etiam Somno.

u Si ludum continuasset pervigil.

x Ὡς δ᾽ ὃ λέων μήλοισιν, &c. Il. 10. de Diomede Thracas somno oppressos cædente.

y Grassatus. Alii agnoscunt Tmesin. perturbans ovilia.

z Dormientes sc. à somno traditos fratri suo, letho.

a Tanquam Clypeum. qui aliàs pro telo.

b Nocturnæ cædi & tacitæ.

c Phaleræ propriè sunt frontis equinæ ornamenta scutulata. quas alii à monilibus distinguunt, alii frontalia & monilia constituere phaleras sentiunt. Sed & nobilium virorum ornamenta sunt, scribit enim Livius l. 9. plerosque nobilium indignatos Cn. Flavii scribæ ædilitatem aureos annulos & phaleras deposuisse.

d Et equorum hæc esse cingula volunt, bullis seu clavis aureis stellata.

e Ξένια, conciliatoria hospitum dona.

f Hellenism. dat habenda.

g Neque enim diu fruiturus erat. periturus sc. Volscentis manu.

h Laurolavinio, regis Latini urbe.

i Peditatus, cui tardior incessus, quàm equitibus.

Ibant,

Ibant, & Turno regi responsa ferebant,
k *Tercentum,* l *scutati omnes, Volscente magistro.*
Jamq; propinquabant castris, muróque subibant,
Cum procul hos lævo flectentes limite cernunt:
Et galea Euryalum sublustri noctis in umbrâ
Prodidit m *immemorem,* n *radiísque adversa refulsit.*
Haud temerè est visum: conclamat ab agmine Volscens,
State viri; quæ causa viæ? quive estis in armis?
Quóve tenetis iter? o *Nihil illi tendere contrà,*
Sed celerare fugam in sylvas, & fidere nocti.
Objiciunt equites sese ad divortia nota,
Hinc atq; hinc, omnémque p *aditum custode coronant.*
Sylva fuit latè dumis, atque ilice nigrâ
Horrida, quam densi complêrant undique sentes;
Rara per occultos ducebat semita calles.
Euryalum tenebræ ramorum, onerosáq; præda
Impediunt, fallitque timor regione viarum.
Nisus abit: jamq; q *imprudens evaserat hostes,*
Atque lacûs, qui pòst Albæ de nomine dicti
Albani; tum rex stabula alta Latinus habebat.
Ut stetit, & frustra absentem respexit amicum:
r *Euryale infelix, quá te regione reliqui?*
Quáve sequar? rursus perplexum iter omne revolvens
Fallacis sylvæ, simul & vestigia retrò
Observata legit, dumísque silentibus errat.
Audit equos, audit strepitûs, & signa sequentûm.
Nec longum in medio tempus, cum clamor ad aures
Pervenit: ac videt Euryalum, quem jam manus omnis
Fraude loci, & noctis subito turbante tumultu,
Oppressum rapit, & conantem plurima frustra.
Quid faciat? s *quâ vi juvenem, quibus audeat armis*
Eripere? an sese medios moriturus in hostes
Inferat, & pulchram properet per vulnera mortem?
Ociùs adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altam Lunam, sic voce precatur:
Tu dea, tu præsens nostro succurre labori,
Astrorum decus, & nemorum, Latonia custos,

k Respicit militiam Rom. ubi equitum hic numerus in quaque legione. ut & magistrum equitum respicit in Volscente.

l Armati. ubi Servius ait, scuta fuisse equitum, clypeos peditum.

m Galeæ levis & nitidæ, quæ ipsum proditura esset.

n Diei adpetentis. supra, *nam lux inimica propinquat.*

o Neque respondebant neque contra adversos tendebant.

p Al. *abitum*, abeundi facultatem adimunt, sylvâ undique cinctâ.

q Relicti Euryali. vel passivè, ἐκλαθών. qui hostes fefellerat. de pastore 4. Æn. *liquitque volatile telum Nescius.* i latens.

r Hæc secum.

s Quibus viribus, copiis aut auxiliis?

Siqua

Siqua tuis unquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, siqua ipse meis venatibus auxi,
Suspendive t *tholo, aut sacra ad fastigia fixi:*
u *Hunc sine me turbare globũ, &* x *rege tela per auras.*
Dixerat: & toto connixus corpore ferrum
Conjicit: hasta volans noctis diverberat umbras,
Et venit y *aversi in tergum Sulmonis, ibique*
Frangitur, ac z *fixo transit præcordia ligno.*
Volvitur ille, vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, & longis singultibus ilia pulsat.
Diversi circumspiciunt, hoc acrior idem
Ecce aliud summa telum librabat ab aure.
Dum trepidant, a *it hasta Tago per tempus utrumque*
Stridens, trajectoque hæsit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volscens, nec teli conspicit usquam
Auctorem, nec b *quò se ardens immittere possit.*
Tu tamen interea calido mihi sanguine pœnas
Persolves c *amborum, inquit: simul ense recluso*
Ibat in Euryalum, tunc verò exterritus, amens
Conclamat Nisus, nec se celare tenebris
Ampliùs, aut tantum potuit perferre dolorem.
d *Me, me: adsum qui feci: in me convertite ferrum,*
O Rutuli, mea fraus omnis: nihil iste, nec ausus,
Nec potuit (e *cœlum hoc & sidera* e *conscia testor:)*
f *Tantùm infelicem nimiùm dilexit amicum.*
Talia dicta dabat: sed viribus ensis adactus
Transadigit costas, & candida pectora rumpit.
Volvitur Euryalus letho, pulchrósque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapsa recumbit:
g *Purpureus veluti cùm flos succisus aratro* ☞
Languescit moriens, lassóve papavera collo
Demisere caput, pluvia cùm fortè gravantur.
At Nisus ruit in medios, h *solúmque per omnes*
Volscentem petit, in solo Volscente moratur.
Quem circũ glomerati hostes, hinc cominus, atque hinc
i *Proturbant; instat non segniùs, ac rotat ensem*
Fulmineum: donec k *Rutuli clamantis in ore*
Condidit

t Centro & quasi umbilico fastigiatæ fornicis in templo. ubi trabes coëunt, fixo insuper scuto, à quo dona suspenduntur.
u Globum hunc militum confusum distrahere, quo amicum eripiam.
x Nam & ipsa Diana venatrix jaculatoriæ arti præest, cum fratre.
y Al. *adversi.* sed præplacet, aversi à Niso, conversi ad Euryalum.
z Al. *fisso.* i. e. fracto.
a Al. *iit.*
b In quem.
c Sulmonis & Tagi cæsorum. neque enim constabat Volscenti de numero sociorum Euryali.
d Me occidite, me ferro petite.
e Testes rerum in nocte gestarum.
f Me, cui se comitem junxit. Potest & esse Epiphonematis loco. Tantum Nisus dilexit infelicem Euryalum.
g Hyacynthus. Serv. Hom. Il. 8. Μήκων δ' ὡς ἑτέρωσε κάρη βάλεν, ἥτ' ἐνὶ κήπῳ, &c.
h Alios nil moratus Volscentem petit.
i Protelant, ut Volscentem protegant.
k Volscentis.

Condidit adverso, & moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimem sese projecit amicum
[l] *Confossus, placidáque ibi demum morte* [m] *quievit.*
Fortunati ambo; siquid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet ævo;
Dum domus Æneæ Capitoli [n] *immobile saxum*
Accolet, imperiúmque [o] *pater Romanus habebit.*
Victores præda Rutuli, spoliísque potiti,
Volscentem exanimem flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exangui, & primis una tot cæde peremptis,
Serranoq; Numaq;. ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecesq; viros, tepidumq; recenti
Cæde locum, & plenos spumanti sanguine rivos.
Agnoscunt spolia inter se, galeamq; nitentem
Messapi, & multo phaleras sudore receptas.
Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam sole infuso, jam rebus luce retectis,
Turnus in arma viros, armis circundatus ipse
Suscitat, æratásque acies: in prælia cogit
Quisque suos, variisq; acuunt [p] *rumoribus iras.*
Quin ipsa arrectis (visu miserabile) in hastis
Præfigunt capita, & multo clamore sequuntur,
Euryali, & Nisi.
Æneadæ [q] *duri murorum in parte sinistrâ*
Opposuere aciem, (nam dextera cingitur [r] *amni)*
Ingentesq; tenent fossas, & turribus altis
Stant mœsti, [s] *simul ora virûm præfixa videbant,*
Nota nimis miseris, atróque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuncia fama ruit, matrisque allabitur aures
Euryali; ac subitus miseræ calor ossa relinquit.
Excussi manibus [t] *radii, revolutáque* [u] *pensa.*
Evolat infelix, & fœmineo ululatu,
Scissa comam, muros amens, atque agmina cursu
Prima petit: non illa virûm, non illa pericli,

l Ipse à se, an ab hostibus?
m Rituale, ex formulâ defunctorum.
n Cùm Tarquinius vovisset Jovi templum in rupe Tarpeia, ceteriq; Dii à Numa ibi dicati cessissent, Terminus solus, qui sub forma saxi colebatur cedere noluit. quod omen arripuerunt Romani Imperium sibi fore æternum.
o Princeps, Imperator Romanus. Rom. Imperium, quod sibi æternum promittebant poetæ. *Roma triumphati dum caput orbis erit.* Ov. Amor. l. 1. eleg. ult. *Stabit dum terra polúsque, dum Romana dies.* Statius Sylv. 1. de equo Domitiani. hoc autem noster in gratiam Augusti et Juliæ gentis.
p Super his Nisi atque Euryali ausis: strage, cæde.
q Laboribus assueti, & mœnibus olim defendendis. proximè nota. h.
r Tiberi.
s Simulac.
t Instrumenta, quibus in telâ stamini intexitur subtegmen. quod & pecten dicitur.
u Fila nendo ducta.

Telorúmve memor: cœlum dehinc questibus implet.
Hunc ego te, Euryale, aspicio? túne ille [x] senectæ
Sera meæ requies? potuisti linquere solam
Crudelis? [y] nec te sub tanta pericula missum,
Affari extremum miseræ data copia matri?
Heu terrâ ignotâ canibus data præda Latinis,
Alitibusq; jaces: nec te tua funera mater
Produxi, pressíve oculos, aut vulnera lavi,
Veste tegens, tibi [z] quam noctes festina diésque
Urgebam, & telâ curas solabar aniles.
Quò sequar? aut quæ nunc artus avulsaq; membra,
Et [a] funus lacerum tellus habet? [b] hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc sum terráque, maríque sequuta?
Figite me, si qua est pietas, in me omnia tela
Conjicite, ô Rutuli: me primam absumite ferro.
Aut tu, magne pater divûm, miserere, tuoque
Invisum [c] hoc detrude [c] caput sub Tartara telo,
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concussi animi, mœstúsque per omnes
It gemitus: torpent [d] infractæ ad prælia vires.
Illam incendentem luctus Idæus, & Actor
Ilionei monitu, & multùm lacrymantis Iüli,
Corripiunt, intérque manus sub tecta reponunt.
At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
Increpuit: sequitur clamor, cœlúmque remugit.
Accelerant acta pariter [e] testudine Volsci,
Et fossas implere parant, ac [f] vellere vallum:
Quærunt pars aditum, & scalis ascendere muros,
[g] Quà rara est acies, interlucétque corona
Non tam spissa viris. telorum effundere contrà
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Assueti [h] longo muros defendere bello.
Saxa quoque infesto volvebant pondere, si quà
Possent [i] tectam aciem perrumpere: cùm tamen omnes
Ferre libet subter densa testudine casus.
Nec jam [k] sufficiunt. nam quà globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvuntq; ruuntq;:

Quæ

[x] Spe meâ future requies senectæ meæ.
[y] Nec te, uti par fuit, produxi ad vestibulum domus, extuli ad funus, non tibi oculos in morte clausi, non lavi, non unxi, &c. pertinebat hæc cura ad funera quæ verè dolebant, præficæ enim fictè, ut quæ conducebantur in funere. Alii leg. *funere.* & subintelligunt *in.* Scal. *funera* & subaud. *ad.*
[z] Ex more veterum, qui sibi aut suis in vita funebrem parabant vestem, qua mortui efferrentur. sic Penelope Laerti 2. Odyss.
[a] Cadaver.
[b] Hoc caput?
[c] Me.
[d] Priùs infractæ, nunc torpent. vel infractæ, intensivè. valdè fractæ vide quæ ad primum versum libri. 12.
[e] Testudo erat tabulatum coriis & ciliciis contextum adversus tela & incendium, quo tecti milites solum æquabant ac muros appropinquabant. Subita testudo erat series scutorum supra capita sublatorum, continuata in morem squammatum.
[f] Diruere vallum ex palis, aut sudibus terrâ aggestâ depactis.
[g] Qua rari stant propugnatores, neque coronæ & pinnæ murorum frequenti defensore stipatæ.
[h] Bello decennali in Troja antiqua.
[i] Testudinem. supra nota e.
[k] Rutuli non ferre valent.

Quæ stravit Rutulos latè, armorumq; resolvit
Tegmina: nec curant l cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
Missilibus certant.
Parte aliâ horrendus visu quassabat m Etruscam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes.
At Messapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum, & scalas in mœnia poscit.
Vos ô n Calliope precor aspirate canenti,
Quas ibi tum ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco:
Et mecum ingentes oras evolvite belli.
Et o meministis enim, divæ, & memorare potestis.
Turris erat vasto suspectu, & p pontibus altis,
Opportuna loco: summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summáque evertere opum vi,
Certabant: Troës contrà defendere saxis,
Pérque cavas densi tela intorquere fenestras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri; quæ plurima vento
Corripuit tabulas, & postibus hæsit adesis.
Turbati trepidare intus, frustráque malorum
Velle fugam, dum se glomerant, retróq; residunt
In partem, quæ q peste caret: tum pondere turris
Procubuit subitò, & cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole sequutâ,
Confixique suis telis, & pectora duro
Transfossi ligno veniunt. r vix unus Helenor
Et Lycus elapsi. quorum s primævus Helenor,
Mæonio regi, quem serva Lycimnia t furtim
u Sustulerat, x vetitisque ad Trojam miserat armis:
y Ense levis nudo, a parmaque inglorius albâ.
Isque, ubi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies astare Latinas,
Ut fera, quæ densa venantum septa coronâ
Contra tela furit, sesèq; b haud nescia morti
Injicit, & saltu supra venabula fertur:

l Subter testudine.

m Ad signandam patriam, molem & vires. hastam ex solida pinu vel facem pineam. Hendiadys.

n Unam nominat, reginam sc. & principem, reliquas Musas implicite invocat. χαρεῖτε τοίνυν ὦ Διόνυσε. Aristoph. Ran.

o Utpote Mnemosynes filiæ. vide eundem hunc versum l. 7.

p Tabulatis quibus ascendebatur turris ab infra. vel pontibus inter propugnacula ut supra.

q Incendio. sic l. 5. Est vapor, & toto descendit corpore pestis. i. flamma.

r Vix unus & alter.

s Ætate major fortè cum respectu ad Lycum tanquam fratrem.

t Illegitimo concubitu.

u Natum educaverat. sup a Sublatum erudit t.

x Cum respectu ad disciplinam Rom. quæ servis interdicebat militiam.

y Levis armaturæ miles.

a Tyronibus Rom. ad quos allusum dabatur parma alba & pura, insigni prorsus nuda; quod argumento fuit nomis alicujus a se editi insignire in sua manu & virtute erat.

b Certa morte & desperata. [illegible] Per [illegible] tenti [illegible] exit. Lucan. 1.

Haud aliter juvenis medios moriturus in hostes
Irruit, & quà tela videt densissima, tendit.
At pedibus longè melior Lycus, inter & hostes,
Inter & arma fuga muros tenet, altaq; certat
Prendere tecta manu, sociûmque attingere dextras.
Quem Turnus pariter cursu, telóque sequutus,
Increpat his victor: Nostrásne evadere demens
Sperâsti te posse manus? simul arripit ipsum
Pendentem, & magna muri cum parte revellit.
* *Qualis ubi aut leporē, aut cādenti corpore cygnū* ☜
Sustulit alta petens pedibus c *Jovis armiger uncis:*
* *Quæsitum aut matri multis balatibus agnum* ☜
d *Martius à stabulis rapuit* d *lupus. undique clamor*
Tollitur: invadunt, & fossas aggere complent.
Ardentes tedas alii ad fastigia jactant.
Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis
e *Lucetium portæ subeuntem, ignésque ferentem,*
e *Emathiona* f *Liger,* f *Chorinæum sternit* e *Asylas:*
(Hic jaculo bonus, hic g *longè fallente sagittâ)*
e *Ortygium* f *Cæneus, victorem Cænea Turnus;*
Turnus f *Ityn,* f *Cloniumq;,* f *Dioxippū,* f *Promulúmq;,*
Et f *Sagarim, & summis* h *stantem pro turribus* f *Idam:*
e *Privernū* f *Capys. hunc primo levis hasta* f *Themillæ*
i *Strinxerat: ille manum projecto* k *tegmine demens*
Ad vulnus tulit: ergo l *alis allapsa sagitta,*
Et lævo infixa est lateri manus, abditáque intus
m *Spiramenta animæ lethali vulnere rupit.*
Stabat in egregiis n *Arcentis filius armis,*
Pictus acu chlamydem, & o *ferrugine clarus Iberâ,*
Insignis facie: genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, p *Simethia circum*
Flumina, pinguis ubi & placabilis ara q *Palici.*
Stridentem fundam positis Mezentius armis,
Ipse ter adducta circum caput egit habenâ,
Et media adversi r *liquefacto tempora plumbo*
Diffidit, ac multa porrectum extendit arenâ.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam

* Macrob. Sat. l. 5. c. 12. & 13. & Jul. Scal. Poetic. 5. l. 3. c. ex Hom. Il. 12. & 22.
c Aquila, Jovis dicta armigera, quòd sublimè volet, nec unquam fulmine exanimetur. Plin. 10. l. 3. c.
d Martis fera.
e Ital.
f Trojan.
g Eminus quippe missa non animadvertitur, neque ita facilè declinatur.
h Propugnantem defendentemque turres.
i Levi vulnere.
k Clypeo.
l Pennata, volucris sagitta.
m Pulmones, instrumenta respirationis; cor domicilium spirationis.
n Siculi.
o Nativo colore pullo, Hispano aut Bætico.
p Simæthus Siciliæ fl. prope Catanam. h. *la Jarutta.*
q Palicorum. Erant Palici filii Jovis & Thaliæ nymphæ, Siculis Dii habiti, culti ad lacus duos *Crateras* dictos; insignes juramenti religione, in perjurum sc. implacabiles. in veracem placabiles. quorum aræ uberibus fercul[i]s Siciliæ donis annuis coronantur. v. Macrob. Sat. 5. l. 19 c. Cluverius legit, *pinguis ubi implacabilis ara Palici.* vide geminum huic locum. l. 7. sup. *pinguis ubi & placabilis ara Dianæ.*
r Ex attritione aeris; & celeri motu, quo aer attenuatus accenditur.

Dicitur, antè feras solitus terrere fugaces
Ascanius; fortémque manu fudisse Numanum,
Cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
Is primam ante aciem digna, atque indigna relatu
Vociferans, tumidúsque novo præcordia [s] *regno*
Ibat, & ingenti sese clamore ferebat.
Non pudet obsidione iterum valló que teneri,
[t] *Bis capti Phryges, & morti prætendere muros?*
En qui nostra sibi bello connubia poscunt.
Quis deus [u] *Italiam, quæ vos dementia adegit?*
Non hîc Atridæ, nec fandi fictor Ulysses:
[x] *Durum à stirpe genus: natos ad flumina primùm*
Deferimus, sævóque gelu duramus, & undis.
Venatu invigilant pueri, sylvásque fatigant:
Flectere [y] *ludus equos, & spicula tendere cornu.*
At patiens operum, parvóque assueta juventus,
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne ævum ferro teritur, versáque juvencûm
Terga fatigamus [z] *hasta: nec tarda senectus*
Debilitat vires animi, mutátque vigorem:
Caniciem galea premimus: sempèrque recentes
[a] *Convectare juvat prædas, &* [a] *vivere rapto.*
Vobis [b] *picta croco, & fulgenti murice vestis;*
Desidiæ cordi; juvat indulgere choreis.
Et [c] *tunicæ manicas, & habent redimicula* [d] *mitræ.*
[e] *O verè Phrygiæ, neque enim Phryges, ite per alta*
Dindyma, ubi assuetis [f] *biforem dat tibia cantum.*
Tympana vos, buxúsque vocat [g] *Berecynthia matris*
Idææ: sinite arma viris, & cedite ferro.
Talia jactantem dictis, ac dira canentem
Non tulit Ascanius; nervóque obversus [h] *equino*
Contendit telum, diversáque brachia ducens,

s Regis Turni affinitate, namque Regum fratres & affines olim nomine Regum insigniebantur.
t Ab Hercule primùm, secundò à Græcis. Tzetzes ter. ab Amazonibus sc. secundò, à Græcis tertiò.
u Bello claram petere vos imbelles adegit? quos qui vicerunt Græci, si nobiscum conferantur, ignavi & vani.
x Ut primùm nati sunt, infantes gelidis undis fluviorum induramus. Allusum ad Celtas, qui recens natos ad fl. Rhenum clypeo impositos deferebant, exploraturi, si fluitaret scutum, sobolem genuinam; si mergeretur, spuriam. necnon ad indurandum eos bello & rebus asperis; *vel.* Natationi à prima pueritia natos nostros assuefacimus.
y Qui viris alibi labor, nostris pueris ludus est.
z Stimuli loco.
a Qui primis hominibus, rudibus & ferarum more viventibus, honor erat.
b Crocotium innuit, vestem muliebrem, acu pictam, croco & purpurâ intertinctam.
c Tunicas χειριδωτὰς innuit, prolixas sc. infra brachia, & usque in primores manus gestare viris Rom. indecorum fuit. Agell. 7. l. 12. c.
d Mitræ quidem Lydis ac Phrygibus tegmina erant capitis: aliis verò gestare turpe & molle habebatur. magis, si redimiculis mento subligarentur. e Ἀχαιΐδες, οὐκ ἔτ' Ἀχαιοί. Il. 7 choris Cybeles per Dindyma montem Phrygiæ celebrandis ad sonum tympani & tibiæ potius quàm armis apti. f Gravem & acutum, tibiis sc. dextris & sinistris, quæ Phrygiæ g Berecynthus, mons Phrygiæ. Phryges a. inventores tibiæ buxeæ, quæ Elymos dicebatur. Jul. Scal. l. 1. Poet. c. 20. h Nervo ex equinis setis. Hesychius. nisi lubeat intelligere de arcu, cujusmodi usi Parthi, hodie Turcæ & Tartari, ex nervis equinis.

Constitit ante Jovem, supplex per vota precatus:
Jupiter omnipotens, audacibus annue cœptis.
Ipse tibi ad tua templa feram solennia dona,
Et statuam ante aras i *aurata fronte juvencum*
Candentem, k *paritérque caput cum matre ferentem,*
Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
Audiit, & cœli genitor de parte l *serenâ*
Intonuit m *lævum; sonat unà lethifer arcus:*
Et fugit horrendum stridens elapsa sagitta,
Perque caput Remuli venit, & cava tempora ferro
Trajicit. I, verbis virtutem illude superbis:
n *Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittunt.*
Hæc tantùm Ascanius: Teucri clamore sequuntur,
Lætitiáque fremunt, animósque ad sidera tollunt.
Ætheria tum fortè plagâ o *crinitus Apollo*
Desuper Ausonias acies, urbémque videbat,
Nube sedens, atque his victorem affatur Iülum:
p *Macte nova virtute puer, sic itur ad astra,*
q *Diis genite, & geniture* r *deos.* s *Jure omnia bella*
Gente sub Assaraci fato ventura resident:
t *Nec te Troja capit. Simul hæc effatus, ab alto*
Æthere se mittit; u *spirantes dimovet auras,*
Ascaniúmque petit. formâ tum vertitur oris
Antiquum in Buten. hic Dardaniō *Anchisæ*
Armiger antè fuit, fidúsque x *ad limina custos.*
Tum comitem Ascanio pater addidit. ibat Apollo
y *Omnia longævo similis, vocémque, colorémque,*
Et crines albos, & z *sæva sonoribus arma:*
Atque a *his ardentem dictis* a *affatur Iülum:*
Sit satis, b *Æneïde, telis* c *impunè Numanum*
Oppetiisse tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & d *paribus non invidet armis:*
e *Cætera parce puer bello. Sic orsus Apollo,*

i Taurorum cornua deaurare, vitulorum frontes aureis laminis & coronis ornare in sacris ad magnificentiam victimæ faciebat.
k Statura matri æqualem.
l Prodigiosum, ut quod extra rationis aleam.
m Quod boni ominis. Nam quibus auspicia captantibus antica pars fuerit Meridies, læva auguria sunt ab Oriente quæ melior cœli pars. sive servantibus antica fuerit Oriens, læva erit Septentrionalis pars, cujus vertex sublimis; Meridionalem sub Horizonte depressum *Sub pedibus Styx atra videt manesque profundi.*
n Sarcasticè in Numanum sua dicta, cum lethiferâ sagittâ repensa.
o Propter radios Solis dicitur Apollo crinitus, ut & sagittis instructus.
p Amplificate honore. Rituale à sacris, in quibus hostiâ immolatâ & cæsâ, boni ominis gratiâ dicebatur, mactus esto taurus. i. e. magis auctus.
q Venere, perinde Jove.
r Julium Cæs. & Augustum.
s Trojanæ gentis auspiciis quiescent bella ubique: claudentur Jani limina. hoc vaticinium in Augusti gratiam.
t Major es quàm quem caperet Troja. u Suave à Deo Sole spirantes. x Atriarius. ut *ad pocula, ad mensam,* &c. y Per omnia. κατὰ, sub. z Arcus & pharetra. Δεινὴ δὲ κλαγγὴ, &c. Il. α. a Hæc coram & claré. nam priùs illud elogium ad Ascanii aures non pervenit. b Æneade. c Citra noxam tuam. d Et gloriam tibi concedit in suis armis, i. e. arcu & sagittis. e Cæterùm in præsens supersede, cessáque ab ulteriore pugna.

Morta-

Mortales medio aspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovere Deum proceres, divináque tela
Dardanidæ, pharetrámque fuga sensere [f] *sonantem.*
Ergo avidum pugnæ dictis, ac numine Phœbi
Ascanium prohibent. ipsi in certamine rursus
Succedunt, animásque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris:
Intendunt acres arcus, [g] *amentáque torquent.*
Sternitur omne solum telis; tum scuta, cavæq́;
Dant sonitum [h] *flictu galeæ: pugna aspera surgit.*
Quantus ab occasu veniens pluvialibus [i] *Hædis* ☞
Verberat imber humum: quàm multa grandine nimbi
In vada præcipitant, cùm Jupiter horridus Austris
[k] *Torquet aquosam hyemē, & cœlo cava nubila rumpit.*
Pandarus & Bitias, Idæo Alcanore creti,
Quos Jovis eduxit luco sylvestris [l] *Hiera,*
Abjetibus juvenes patriis, & montibus æquos:
[m] *Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt,*
Freti armis, ultróque invitant mœnibus hostem.
Ipsi intus dextrâ, ac levâ [n] *pro turribus astant*
Armati ferro, & cristis capita alta corusci:
Quales aëriæ [o] *Liquentia flumina circum,* ☞
Sive Padi ripis, [p] *Athesim seu propter amœnum,*
Consurgunt geminæ quercus, intonsáque cœlo
Attollunt capita, & sublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentes.
Continuò [q] *Quercens, & pulcher* [q] *Equicolus armis,*
Et præceps animi [q] *Tmarus, & Mavortius* [q] *Hæmon,*
Agminibus totis aut versi terga dedere,
Aut ipso portæ posuere in limine vitam.
Tum magis increscunt animis discordibus iræ:
Et jam collecti Troës glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere longiùs audent.
Ductori Turno diversâ in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuncius, hostem
Fervere cæde novâ, & portas præbere patentes.

f Ἔκλαγξαν δ' ἄρ' ὀϊστοί, &c. Il. α.

g Amentata tela.

h Afflictu.

i Stellis duabus in Aurigæ brachio, quarum ortu & occasu cōcitantur pluviæ tempestates.

k In grandinem rotat.

l Mater Idæa. Alii ab hyæna nutriri hos volunt, ut à cerva, cane, lupa alios. vide Turneb. l. 22. c. 7. Adverf.

m Macrob. l. 5. Sat. c. 11. legit, *Portam quæ imperio ducis est commissa.* ubi locum hunc cum illo 12. Iliad. comparat.

n Propugnantes. ut supra, *stantem pro turribus Idam.* Alii. Ipsi Pand. & Bitias instar turrium, quia *abjetibus Ideis & montibus æqui.*

o Alii. *Liquetia flumina.* rectiùs *Liquentia* qui fl. est Venetæ ditionis ex montibus Opiterginis ortus: hodie *Livenza.* Cluver. Ital. l. 1. c. 18.

p Celebrem, & maximum, post Padum, Italiæ fl. Venetæ ditionis ultra Hadriam opp.

q Itali duces.

Deserit inceptum, atque immani concitus irâ
r Dardaniam ruit ad portam, fratrèsque superbos.
Et primum Antiphaten (is enim se primus agebat)
Thebana de matre nothum Sarpedonis s alti,
Conjecto sternit jaculo: volat Itala cornus
Aëra per tenuem, stomachóque infixa sub altum
Pectus abit: reddit t specus atri vulneris undam
Spumantem, & fixo ferrum in pulmone tepescit.
Tum Meropem, atque Erymanthau manu, tum sternit
Aphidnum:
Tum Bitiam ardentem oculis, animisque frementem,
Non jaculo, (neque enim jaculo vitam ille dedisset)
Sed magnum stridens contorta x phalarica venit,
Fulminis acta modo: quam y nec duo taurea terga,
z Nec duplici squama lorica fidelis, & auro
Sustinuit. collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitum, & clypeum super intonat ingens.
Qualis in a Euboico Baiarum litore quondam
b Saxea pila cadit, magnis quam molibus antè
Constructam jaciunt ponto: sic illa ruinam
Prona trahit, penitúsque vadis illisa recumbit.
c Miscent se maria, & nigræ attolluntur arenæ.
Tum sonitu d Prochyta alta tremit, durúmque cubile
e Inarime Jovis imperiis imposta Typhœo.
Hîc Mars armipotens animum, virésque Latinis
Addidit, & stimulos acres sub pectore vertit.
Immisitq; fugam Teucris, f atrúmque timorem.
Undique g conveniunt: quoniam data copia pugnæ,
Bellatórque animo deus incidit.
Pandarus ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam vi multa converso cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multósque suorum
Mœnibus exclusos duro in certamine linquit:
Ast h alios secum includit, recipitque ruentes
Demens: qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultróque incluserit urbi,

Imma-

r Castrorum hanc portam, cognominem illi veteris Trojæ.

s Nobilis, utpote nepotis Jovis.

t Hiatus, cavitas vulneris.

u Hos tres comminùs: Antiphaten eminùs interfecerat.

x Hasta valido præfixa ferro; sulfure, resinâ, bitumine, stupísque convoluta, infuso oleo incendiario; quæ ballistæ impetu destinata, ardens figitur phalis & turribus incendendis.

y Non clypeus ex duplici taurino tergore sustinere valuit.

z Nec lorica ex laminis aureis squammarum in morem conserta.

a Baias in sinu Puteolano condidere Chalcidenses ex Eubœa Ins. coloni.

b Moles ex saxo, latere, cæmento, ligneisque pilis jacta eductaq; ad arcendum mare & tutandos portus. χηλή.

c Intra molem & extra.

d Insula litoris Campani inter Misenum promontorium & insulam Pithecusam quæ —

e — Ænaria & Inarime, Homero εἰν Ἀρίμοις, quam, quòd flammas quandoque vomit, Typhoëo giganti superjectam fabulantur.

f Funestum, turpem, ut Horat. atra cura. aut pallidum ad nigredinem usque.

g Itali.

h Suos, Trojanos. nam Turnus solus ex hostibus receptus.

Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuò nova lux oculis effulsit, & arma
Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristæ
Sanguineæ, clypeóque micantia fulgura mittit.
Agnoscunt faciem invisam, atque [i] immania membra
Turbati subitò Æneadæ. tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis fraternæ fervidus irâ
Effatur: [k] Non hæc dotalis regia Amatæ,
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
Olli [l] subridens sedato pectore Turnus,
Incipe, siqua animo virtus, & consere dextram:
[m] Hîc etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. [n] ille rudem nodis, & cortice crudo
Intorquet summis adnixus viribus hastam.
Excepêre auræ vulnus: Saturnia Juno
Detorsit veniens; portæq; infigitur hasta.
[o] At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
Effugies: [p] neque enim is teli, nec vulneris author.
Sic ait, & sublatum altè consurgit in ensem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, impubésque immani vulnere malas.
Fit sonus, ingenti concussa est pondere tellus.
Collapsos artus, atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput, atque illuc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt versi trepidâ formidine Troës.
Et, [q] si continuò victorem ea cura subîsset,
Rumpere claustra manu, sociósque immittere portis,
Ultimus ille dies bello, gentíque fuisset.
Sed furor ardentem, cædísque insana cupido
Egit in [r] adversos.
Principio Phalarim, & succiso poplite Gygen
Excipit: hinc [s] raptas fugientibus ingerit hastas
In tergum. Juno vires animúmque ministrat.
Addit Halyn comitem, & [t] confixum Phegea parmâ.
Ignaros deinde in muris, Martémque cientes,

i *Præstanti corpore* Turnum, *ac toto vertice supra.*

k Hæc non est regia Latini, quam tibi filiæ dotis nomine assignavit Amata, neque enim tua regia, Ardea.

l Sui fiduciâ, neglectu & contemptu hostis.

m Manu meâ cæsus nuncius ibis Priamo, narrans te incidisse in alterum Achillem. i. e. Turnum.

n Pandarus.

o Inquit Turnus.

p Neque enim ego, sicut tu modo, erravero.

q Si Turno in animum subiisset portas reserare. Si tam uti victoria, quàm vincere novisset.

r Qui ante eum ex adverso erant. Alii leg. *aversos*, fugientes scilicet, quos insequi ardebat.

s Quas in fuga trepidi hostes abjecerant.

t Transfixerat hastâ Turnus parmam junctim & corpus Phegei.

quæ natura brevis, producitur. vl Eclog. 4. 51.
terrasque tractusque —
Georg. 1. 164.

Alcandrúmque, Haliúmque, Noëmonáque Prytanimque,
Lyncea tendentem contra, sociósque vocantem,
Vibranti gladio connixus ab aggere u dexter
Occupat: huic uno dejectum comminus ictu
Cum galea longè jacuit caput. inde ferarum
Vastatorem Amycum: quo non x felicior alter
Ungere tela manu, ferrúmque armare y veneno.
Et Clytium z Æoliden, & a amicum Cretea Musis:
Cretea a Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharæ cordi, numerósque intendere nervis:
Semper equos, atque arma virûm, pugnásque canebat,
Tandem ductores, audita cæde suorum,
Conveniunt Teucri, Mnestheus, acérque Serestus,
Palantésque vident socios, hostémque receptum.
Et Mnestheus, Quò deinde fugam? quò tenditis? inquit.
Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis?
Unus homo, & vestris (ô cives) undique septus
Aggeribus, tantas strages impunè per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriæ, veterúmque deorum,
Et magni Æneæ segnes b miserétque, b pudétque?
Talibus accensi firmantur, & agmine denso
Consistunt. Turnus paulatim excedere pugnâ,
Et c fluvium petere, ac partem, quæ cingitur amni.
Acriùs hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum. d Ceu sævum turba leonem
Cum telis premit infensis: at territus ille,
Asper, acerba tuens, retrò redit: & e neque terga
Ira dare, aut virtus patitur, nec tendere contrà,
Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela virósque.
Haud aliter retrò dubius vestigia Turnus
e Improperata refert, & mens exæstuat irâ.
Quinetiam bis tum medios invaserat hostes:
Bis conversa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus è castris properè coït omnis in unum,
Nec contrà vires audet Saturnia Juno
Sufficere: aëriam cœlo nam Juppiter Irim

u A parte dextrâ, an successu felix.

x Peritior.

y Τοξικῷ lethali & immedicabili.

z Ex Æoli familiâ, an ex Æoliâ in Trojam, inde cum Ænea in Italiam profectum.

a Vatem Lyricum. ab instrumentis & argumentis. *Musa dedit fidibus divos, puerosque deorum, & pugilem victorem, & equum certamine primum.*

b *Miseret* respicit ad patriam. *pudet* ad Æneam.

c Tiberin.

d ὥστε λῖς ἠυγένειος, Ὃν ῥα κύνες τε, καὶ ἄνδρες &c. Il. 17.

e Non cursu contento, sed lentè & paullatim.

Demisit,

Demisit, [f] germanæ [g] haud mollia jussa ferentem,
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clypeo juvenis subsistere tantùm,
Nec dextra valet: injectis sic undique telis
Obruitur; strepit assiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, & saxis solida æra fatiscunt,
Discussæq; jubæ capiti; nec sufficit umbo
Ictibus: ingeminant hastis & Troës, & ipse
Fulmineus Mnestheus. tum toto corpore sudor
Liquitur, & [h] piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit: fessos quatit æger anhelitus artus.
Tum demum præceps * saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit. ille suo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis;
Et lætum sociis [i] abluta cæde remisit.

f Junoni.
g Minacia, ni cedat Turnus.

h Pulvere misto fœdidum. *vel* lentum & viscosum.

* Sese armatum in fluvium projecit. Allusum ad historiam Romanam Horatii Coclitis.

i Patrii fluminis benignitati tribuit poetra religiosum morem: quò redeuntes è bello & sanguine se abluebant. Parabat Andromache Ἕκτορι θερμὰ λοετρὰ μάχης ἐκνοστήσαντι. Il. 22.

* Quem versum transtulit Virgil: ex Hom. Iliad. ε. 678.
Ἄλκανδρόν θ', Ἅλιόν τε, Νοήμονά τε, Πρύτανίν τε

P. VIR-

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS
LIBER X.

ARGUMENTUM.

Iupiter, convocato deorum concilio, ad concordiā ipsos adhortatur. Ibi Venus de Trojanorū periculo, insatiabilique Junonis odio conqueritur: aliquādq; tandē tot calamitatū requiē petit. Juno contrà malorū omniū causā in Trojanos, veluti primos belli auctores, atq; adeò in Venerē ipsam rejicit. Frustra itaq; tentatâ reconciliatione, Iupiter, ubi nullū videt esse contentionū finē, ne aut uxorē aut filiā læderet, se neutrarū partiū studia sequuturū pronuntiat, sed pro suâ æquitate omnia fatis esse permissurum. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt, non minore animo obsessi se ad defensionē parant. Dum hęc in Latio geruntur, Æneas, rebus in Etruriâ ex animi sententiâ confectis, multorūmq; sibi populorū auxiliis adjunctis, triginta naviū classe ad suos revehitur. Ibi nymphas, paulò antè in eam formā ex navibus suis transformatas, obvias habet: ex his & de classis amissione, & de suorū periculo certior redditur. Inde in hostiū usq; conspectū provectus, copias suas exponit. Rutuli oppugnatione desistūt, occurrentēq; ad litus, terrâ hostē prohibere conantur. Magno utrinq; detrimento pugnatur. Ibi Pallas, magnâ priùs editâ hostiū strage, tandē à Turno occiditur. Cujus rei dolore percitus Æneas, magnos Rutulorum acervos amico inferias mittit: Ascanius quoq; eruptione factâ, suas cum patre copias conjūgit. Quibus rebus permota Iuno, & pro Turno solicita, impetratâ à Iove veniâ, præsenti eum periculo eripit, objectâ illi falsâ Æneæ imagine, quā dum in navim quandā fugientem insequitur, vinculis à Iunone ruptis, vi tēpestatis ad litora Ardeæ proxima devehitur. Interim Mezētius Iovis monitu pugnæ succedens magnum tam Trojanorum, quàm Etruscorum numerum prosternit; donec ab Aeneâ hastæ ictu vulneratus, & a Lauso filio protectus, ægrè se ad obligandum vulnus ex acie recipit. Ibi Lausus quoque, dum patrem ulscisci conatur, ab Aeneâ interficitur. ejus rei nuntio accepto, Mezentius conscenso equo in prælium redit: ubi dum filii mortem vindicare parat, eâdem, quâ filius, dextrâ concidit.

a Panditur interea domus b omnipotentis Olympi;
Conciliūq; vocat divûm pater, atq; hominum rex;
c Sideream

a Concilium hoc habitum volunt interpretes summo mane apertâ scilicet Cœli portâ oriente. Quoniam verò nulla interveniens nox prælium & obsidionem diremerat, Cœli arcem & curiam pandi intelligo, ad concilium deorum & spectacula hominum. ut in seq. *terras unde arduus omnes, Castraque Dardanidûm aspectas, populosq; Latinos.*

b Alii leg. *omnipatentis* i. e. omni ex parte patentis. alii *omniparentis*. alii *omnipotentis olympia* alii *omnipotentis olympii* i. e. Jovis. qui, ut sciunt plerique omnes, disertim habet L. Cæcilius Minutianus Libello de Orthographia, Olympius appellatur. Vbi ex nostro citat hunc versum, uno tantum epitheto immutatum ab illo Nævii. *Panditur interea domus altitonantis Olympi*, ut contractione factâ sicut in *peculi, tuguri Patavi oti* & cet. vel denotet *Jovem* vel etiam *cælum*: Quod cùm Cleanthes deorum omnium maximum pronunciarit, *omnipotentis* epitheton hic ferri poterit, non secus atque in 12. Lib. *Junonem interea rex omnipotentis Olympi. Alloquitur.* Adde quod & Quintilianus & Priscianus in hoc versu quinque tantum agnoscunt dactylos, quorum authoritate *Olympia* & *Olympii* exploduntur.

c *Sideream in sedem: terras unde arduus omnes,*
Castráque Dardanidûm aspectat, populósque Latinos.
Considunt tectis bipatentibus: incipit ipse.
Cœlicolæ magni, d quia nam sententia vobis
Versa retro? tantúmque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quæ contra vetitum discordia? quis metus aut hos,
Aut hos arma sequi, ferrúmque lacessere suasit?
Adveniet justum pugnæ (ne accersite) e tempus,
Cùm fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum, atque Alpes immittet f apertas.
Tum certare odiis, tum res g rapuisse licebit.
Nunc sinite, & placidum læti componite fœdus.
Juppiter hæc paucis: at non Venus aurea contrà
Pauca refert.
O pater, ô hominum, divûmque æterna potestas;
(Namq; aliud quid sit, quod jam implorare queamus?)
Cernis ut insultent Rutuli, Turnúsque feratur
Per medios insignis equis, tumidúsque secundo
Marte ruat? non clausa tegunt jam mœnia Teucros:
Quin intra portas, inque ipsis prælia miscent
Aggeribus h mœrorum, & inundant sanguine fossæ.
Æneas ignarus abest. nunquámne levari
Obsidione sines? muris iterum imminet hostis
Nascentis Trojæ, necnon exercitus alter:
Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab i Arpis
Tydides: equidem (credo) mea vulnera k restant:
Et tua progenies mortalia demoror arma.
Si sine pace tuâ, atque invito numine Troës
Italiam petiere, luant peccata; neque illos
Juveris auxilio: sin tot responsa sequuti,
Quæ l superi, m manésq; dabant, cur nunc tua quisquã
Flectere jussa potest? aut cur nova condere fata?
Quid repetam exustas n Erycino in litore classes?
Quid tempestatum o regem, ventósque furentes,
Æoliâ excitos? aut actam nubibus p Irim?
Nunc etiam Manes (hæc intentata manebat

c In Cœli summam arcem & palatium Jovis. Allusum ad circulum Lacteum ἀστερόεντα. *Qua superis iter est ad magni tecta Tonantis Regalemque domum.*

d Cur? ex Ennianâ antiquitate dignitatem conciliat atque autoritatem acerrimi judicii P. Virgilius. in *Olli, quianam, mi,* &c. Quintilianus. 8 l. & Æn. 5. l. *Heu quianam tanti cinxerunt æthera nimbi.*

e Bellum innuit Punicum secundum.

f Ab Annibale, igne & aceto.

g Res per injuriam abreptas repetere, clarigare. bellum per feciales indicere; inde qua vi qua armis rapere.

h Murorum. antiquè

i Diomedes ex Ætoliâ adveniens condidit Arpos sive Argyripam in Apuliâ.

k Respexit ad vulnus quod acceperat à Diomede. Il. 5.

l Jupiter. l. 1. *cernes urbem & promissa Lavini Mœnia.* Et Apollo l. 3. *Antiquam exquirite matrem.*

m Creüsa. l. 2. *Ad terram Hesperiam venies.* Et Anchises, *gens dura atque aspera cultu Debellanda tibi Latio est.* l. 5. & 6.

n Siculo. ab Eryce. l. 5. Æn

o Æolum. supra l. pag. 103.

p L. 5. & 9. supra.

q Sors rerum) movet, & superis immissa repente
Alecto, medias Italûm bacchata per urbes.
Nil super imperio moveor: r speravimus ista,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
Si nulla est regio, Teucris quam det tua conjux
Dura: per eversæ (genitor) s fumantia Trojæ
Excidia obtestor, liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
Æneas sanè ignotis jactetur in t undis,
Et quamcunque viam dederit fortuna, sequatur:
Hunc tegere, & diræ valeam subducere pugnæ.
Est u Amathus, est celsa mihi u Paphos, atque u Cythere,
u Idaliæque domus: positis inglorius armis
Exigat hic ævum, magna ditione jubeto
Carthago premat Ausoniam: nihil urbibus x inde
Obstabit Tyriis. Quid pestem evadere belli
Juvit, & Argolicos medium fugisse per ignes?
Totq; maris, vastæq; exhausta pericula terræ,
Dum Latium Teucri, y recidiváq; Pergama quærunt?
Non satius cineres patriæ insedisse supremos,
Atque solum, quo Troja fuit? Xanthum & Simoënta
Redde oro miseris: iterúmque revolvere casus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno
Acta furore gravi. Quid me alta silentia cogis
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Ænean hominum quisquam, divûmque subegit
Bella sequi? aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam petiit fatis auctoribus: esto,
z Cassandræ impulsus furiis. num linquere castra
Hortati sumus? aut vitam committere ventis?
Num a puero summam belli, num credere muros?
Tyrrhenámve fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostra
Egit? ubi hîc Juno, demissáve nubibus Iris?
Indignum est Italos b Trojam circundare flammis
Nascentem; & patria Turnum consistere terrâ,
Cui c Pilumnus avus, cui d diva Venilia mater.

q Inferi, qui sortitò obtigere Plutoni tertio fratri. *Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.* l. 7. inde Alecto excitares mortalium in terris mistura.

r Italiæ devictæ imperium speravimus olim felices. nunc sufficiet, si salvi evadere possimus.

s Etiamdum. penè fumantia, nec dum extincta. Ad movendam misericordiam.

t Tiberi vivus, Numicio mortuus.

u Cypri insf. urbs.

x Ab Italia.

y Renascentia in Italia ex reliquiis Trojæ, regna. rediviva.

z Anchises 3. l. *Sola mihi tales casus Cassandra canebat, Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare,* &c.

a Ascanio. cui tamen Æneas non crediderat; sed Mnestheo & Sergesto.

b Castra Trojana flāma & ferro oppugnare, ut l. 9

c Pilumnus & Picumnus filii Jovis, auspiciis conjugalibus, natisque pueris præsides dati. sed vide l. hunc sub fine, *Pilumnusque illi quartus pater.*

d Ut malè urat Venerem, & Turni natales natalibus Æneæ adæquare videatur, Veniliam appellat Divam quæ nympha maris, ut & Salacia.

c Quid,

[e] *Quid? face Trojanos atra vim ferre Latinis?*
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
Quid? [f] soceros legere, & [f] gremiis abducere pactas?
[g] *Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?*
Tu potes Æneam manibus subducere [h] Graiûm,
Próque viro nebulam, & ventos obtendere inanes;
Et potes in totidem [i] Classem convertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contrà juvisse [k] nefandum est.
[l] *Æneas ignarus abest: ignarus & absit.*
Est Paphos, Idaliúmque tibi, sunt alta Cythera:
Quid [m] gravidā bellis urbem, & corda aspera tentas?
Nósne tibi [n] fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? nos? [o] an miseros qui Troas Achivis
Objecit? quæ causa fuit consurgere in arma
Europámque Asiámque, & fœdera solvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovíve Cupidine bella?
Tunc decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
Haud justis assurgis, & irrita jurgia jactas.
Talibus orabat Juno; cunctique fremebant
Cœlicolæ assensu vario: ceu [p] flamina prima,
Cùm deprensa fremunt sylvis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit. eo dicente, deûm domus alta silescit,
Et tremefacta solo tellus, silet arduus æther:
Tum Zephyri [q] posuere, premit placida æquora pontus.
Accipite ergo animis, atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem:
Quæ cuiq; est fortuna hodie, [r] quam quisq; secat spem,
Tros Rutulúsve [s] fuat, nullo discrimine habebo:
Seu [t] fatis Italûm castra obsidione tenentur,
Sive [u] errore malo Trojæ, monitísque sinistris.
Nec Rutulos solvo. [x] sua cuique exorsa laborem,

e Quid? quod Latinos bello infestent, imperium affectent, prædentur arva, &c. Hæc propter cervum Tyrrhidasque. l. 7.
f Latinum. Ad invidiam plurali utitur. ut & Gremio Turni intercipere desponsatam Laviniam.
g Pacem prætendere; paratos interea vi cogere, & extorquere arma ostentando. idque propter *Centum oratores augusta ad* &c. Et *geminasque legit de classe biremes, Remigioque aptat, socios simul instruit armis* & *Scuta virûm fluvio* &c. l. 7.
h Diomedis. Il. 5. & Achillis. Il. 20. quibuscum Æneas congressus ultimo discrimini ereptus est, à Venere & Neptuno.
i Supra. l. 9.
k Ironicè. vel εἰρωνικῶς.
l Irrisoriè & contemptim.
m Ardeam, & Rutulos, *Durum à stirpe genus*, &c. ut Numanus supra 9 l.
n Molles, ex se, aut etiam fato perituras.
o An qui raptâ Helenâ prædáque abactâ Troas obnoxios fecit Græcis?
p *Nemorum increbrescere murmur*. inter prognostica. Georg. 1.
q Sc. flatus. i. e. quievere.
r Quam quisque spei suæ & sectæ viam aperit.
s Antiquè, pro, *fuerit*.
t Iniquis, ut noxii sint Itali; non absolvo tamen Trojanos. u Malè & sinistrè interpretati responsa ut Italiam peterent, Non absolvo Rutulos. x Sua cuique opera adferent aut cladem aut victoriam.

Fortunámque

Fortunámque ferent. rex Juppiter omnibus [y] *idem.*
Fata viam invenient. [z] *Stygii per flumina fratris,*
Per pice torrentes, atráque voragine ripas
[a] *Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.*
Hic finis fandi, solio tum Juppiter aureo
Surgit, [b] *cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.*
Interea Rutuli portis circum omnibus instant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere [c] *flammis.*
Ast legio Æneadûm vallis obsessa tenetur;
Nec spes ulla fugæ. miseri stant turribus altis
Nequicquam, & rara muros cinxere [d] *coronâ.*
[e] *Jasius Imbrasides,* [f] *Hicetaoniúsque* [f] *Thymœtes,*
Assaracique duo, & senior cum Castore Tybris,
Prima acies: hos germani [g] *Sarpedonis ambo,*
Et Clarus et Hæmon Lycia comitantur ab [h] *altâ.*
Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partem exiguam montis, [i] *Lyrnesius Acmon,*
Nec Clytio genitore minor, nec fratrĕ Mĕnĕsthĕo.
[k] *Hi jaculis,* [k] *illi certant defendere saxis,*
Molirique ignem, nervóque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris justissima cura,
[l] *Dardanius* [m] *caput ecce puer* [m] *detectus* [n] *honestum:*
Qualis gemma micat, fulvum quæ [o] *dividit aurum,*
Aut [p] *collo decus, aut* [p] *capiti: vel quale per artem*
Inclusum buxo, aut [q] *Oricia terebintho*
Lucet ebur: fusos cervix cui lactea crines
Accipit, & molli subnectit circulus auro.
Te quoque [r] *magnanimæ viderunt, Ismare, gentes*
Vulnera dirigere, & [s] *calamos armare veneno,*
[t] *Mæonia generose domo: ubi pinguia culta*
Exercentque viri, [u] *Pactolusque irrigat auro.*
Affuit & Mnestheus, [x] *quem pulsi pristina Turni*
Aggere murorum sublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen [y] *Campanæ ducitur* [y] *urbi.*
Illi inter sese duri certamine belli
Contulerant. media Æneas freta nocte secabat:
Namque ut ab Evandro [z] *castris ingressus Etruscis,*

a Regem

y Æquus. in neutrarum partium studia inclinans.
z Solenne & inviolatum Deorum juramentum l. 6.
a Ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων, &c. Il. α.
b Allusum ad morem Senatorum deducentium domum Coss.
c Facibus ad incendia, non ignibus excubitoriis, ut quidam volunt.
d Propugnantium.
e Al. *Asius.*
f Hicetaonis filius. Il. 3.
g Regis Lyciæ, qui Trojanis venerat auxilio.
h Nobili.
i Ex Lyrneso urbe Phrygiæ.
k Itali jaculis, Trojani saxis.
l Ascanius.
m Cum respectu ad Jul. Cæsarem, qui nudo capite sæpe cum hoste conflixit.
n Pulchrum.
o Auro sc. inclusa, circundata. ut 1. Æn. *aut ubi flavo Argentum Pariusve lapis circundatur auro.*
p Monile aut corona.
q Ex Orico Epiri urbe maritima terebintho electri æmulâ.
r Italæ.
s Mittentem sagittas veneno illitas.
t Lydia.
u Lydiæ, fl. aureis ramentis nobilis.
x Cujus hortatu & virtute pulsus castris heri Turnus l. 9.
y Capuæ.
z In castra Etr. Græca constructio.

a Regem adit, & regi memorat nomênque genúsque :
Quidve petat, quidve ipse ferat : Mezentius arma
Quæ sibi conciliet ; violentaq́ue pectora Turni
Edocet : humanis quæ sit fiducia rebus
Admonet ; immiscetque preces : haud fit mora, Tarchon
Jungit opes, fœdúsque ferit, tum b libera fatis
Classem conscendit jussis c gens c Lydia divûm
Externo commissa duci. Æneïa puppis
d Prima tenet, e rostro Phrygios subjuncta leones :
f Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
Hîc magnus sedet Æneas, secúmque volutat
Eventus belli varios : Pallasq́ue sinistro
Affixus lateri, jam quærit sidera, opacæ
Noctis iter : jam quæ passus terraq́ue marique.
Pandite nunc Helicona deæ, cantúsque movete,
Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
Ænean ; arméntque rates, pelagóque vehatur.
g Massicus h ærata princeps secat æquora i Tigri :
Sub quo mille manus juvenum, qui k mœnia Clusi,
Quíque urbem liquêre l Cosas : queis tela, sagittæ,
m Corytíque leves humeris, & lethifer arcus.
Unà n torvus Abas : huic totum insignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat o Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat p Populonia mater
Expertos belli juvenes : ast q Ilva trecentos
Insula inexhaustis chalybum generosa metallis.
Tertius, ille r hominum, s divûmque interpres Asylas,
t Cui pecudum fibræ, cœli cui sidera parent,
Et linguæ volucrum, & præsagi fulminis ignes ;
Mille u rapit densos acie, atque horrentibus hastis.
Hos parere jubent Alpheæ ab origine x Pisæ,
Urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur,
Astur y equo fidens, & versicoloribus armis.
Ter centum adjiciunt (mens omnibus una sequendi)

a Tarchonta. l. 8.
b Absoluta religione interdicti aruspicis Etruscis, ne militarent sub Etruscis auspiciis, sed externos adoptarent duces. l. 8.
c Hetrusci Lydis orti. supra l. 8 & 9.
d Prætoria sc. & regia, quæ flammas noctu cæteris præfert. vel, tenet prima loca, seu maria.
e Rostrum præfert geminos leones veluti Cybeles currum trahentes. τὸ παράσημον statuebatur in prora semper, animal plerunque aut aliud quid, aliquando Deus aut Heros. Tutela in puppi, semper Deus aut Dea.
f In puppi effigiata erat Ida mons Phrygiæ, quæ suppeditaverat materiam classi Æneæ.
g Dux Clusinorum.
h Ære seu ferro rostratâ.
i Navi, cui nomen ab insigni Tigridis.
k Urbem Clusium, Porsenæ postea regiam.
l Urbem Etruriæ, cui subjacet Herculis portus.
m Pharetræ. γωρυτοί.
n Acer vultu in hostem.
o Insigni, tutelâ, παράσημον navis. qui in puppi insculptus.
p Patria. ut, quem mater Aricia misit. 7. l.
q Æthalia olim. h. Elba. chalybum memorabilis Ilva metallis. Rutil. r In quorum gratiam. s Quorum oracula interpretatus est. t De Heleno. l. 3. qui numina Phœbi, Qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera sentis, & volucrum linguas, & præpetis omina pennæ. v. quæ nos ibi. u Raptim ducit. x Urbs Etruriæ condita a colonia deducta à Pisis opp. juxta Alpheū Arcadiæ fl. y Equitandi peritissimus. ἱππιόδαμος.

Qui z *Cærete domo, qui sunt* a *Minionis in arvis,*
Et b *Pyrgi veteris,* c *intempestæq;* c *Graviscæ.*
Non ego te Ligurum ductor, fortissime bello,
Transierim Cycne, & d *paucis comitate Cupavo:*
e *Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ.*
Crimen amor vestrum, formæq; insigne paternæ.
Namque ferunt luctu Cycnum Phaëthontis amati,
Populeas inter frondes, umbramq; f *sororum,*
Dum canit, & mœstum musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam,
g *Linquentem terras, & sidera voce sequentem.*
Filius, h *æquales comitatus classe catervas,*
Ingentem remis i *Centaurum promovet: ille*
Instat aquæ, saxúmque undis immane minatur
Arduus, & longa sulcat maria alta carinâ.
Ille etiam patriis agmen ciet k *Ocnus ab oris,*
Fatidicæ Mantûs, & Thusci filius amnis;
Qui muros, matrísque dedit tibi, Mantua, nomen:
Mantua dives avis: sed non genus omnibus unum.
l *Gens illi triplex, populi sub gente quaterni;*
Ipsa caput populis, Thusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos m *in se Mezentius armat,*
Quos patre Benaco velatus arundine glaucâ,
n *Mincius infesta ducebat in æquora pinu.*
It o *gravis Auletes,* p *centenáque arbore fluctum*
Verberat assurgens: spumant vada q *marmore verso.*
Hunc vehit immanis r *Triton, & cœrula conchâ*
Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem prefert, in Pristin desinit alvus:
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio s *Trojæ, &* t *campos* t *salsi ære secabant.*
Jámque u *dies cœlo concesserat, almáque curru*

z Ex urbe Thusca Cære seu Cærete. Agylla. l. 8.
a Etruriæ fl.
b Colonia Etruriæ, castra olim ad navale Cæretanorum.
c *Quas premit æstiva sæpe paludis odor.* Rutilii Itinerar. unde & nomen Graviscæ, Etruriæ opp.
d *Qui pauci numero, sed bello vivida virtus.* 5. Æn.
e Cycni filii, cristas ex olorinis plumis in galeâ gestans. insigne patris in cygnum mutati. fab. notiss. ex Ov. 2. Met. erat autem Cycnus rex Ligurum, in musicis eximius.
f Sor. Phaethontis in populos mutatarum, aut alnos.
g Subvolantem & in sidera relatum.
h Socias virtute & cultu æquales.
i Navem, cui nomen à parasemo seu insigni Centauri; qui in prora effigiatus saxum ingens projecturus in mare videbatur.
k Qui & Bianor dictus, Eclog. 9. filius Mantûs filiæ Tiresiæ vatis & Tiberis fl. conditor Mantuæ quæ Etruriæ caput. Sed hoc poeta in gratiam suæ Mantuæ. Namque Felsina, quæ pòst Bononia dicta, veteris Etruriæ caput fuit.
l Ex tribus gentibus conflata in tres tribus divisa est, singulæ autem tribus quatuor urbibus imperabant. hoc propter 12 Lucumones quibus 12 principes Tuscæ urbes paruerint. Liv. 5. l. m In odium & vindictam sui excitat Mezentius, sub Ocno duce. n Mincius sc. ex lacu Benaco profluit. Erat & puppis hujus insigne. o Infestus Mezentio. Fortis & militaris. p Centum remis q Mari. r Navis cui insigne Triton, cujus pars anterior in prora secabat undas præferens hominis hispidi formam; posterior sub puppi in piscem desinebat. s Æneæ & Trojanorum, Trojæ renatæ. t Æquor. u Dies prior, qui Romanis absolvebatur meridie i.e. nocte media.

Nocti-

Noctivago Phœbe medium pulsabat Olympum.
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
x *Ipse sedens clavúmque* x *regit, velísque ministrat.*
Atque illi medio in spatio, y *chorus ecce suarum*
Occurrit comitum, nymphæ: quas alma Cybele
Numen habere maris, nympháſque è navibus esse
Jusserat. innabant pariter, fluctúsq; secabant,
Quot priùs æratæ steterant ad litora z *puppes.*
Agnoscunt longè regem, a *lustrantq; choreis.*
Quarum quæ fandi doctissima Cymodocea,
Ponè sequens, dextra puppim tenet, ipsaq; dorso
Eminet, ac læva tacitis subremigat undis.
Tum sic b *ignarum alloquitur. Vigiláſne deûm gens*
Ænea? vigila, & c *velis immitte rudentes.*
Nos sumus Idææ sacro de vertice pinus,
Nunc pelagi nymphæ, classis tua. d *perfidus ut nos*
Præcipites ferro d *Rutulus, flammáque premebat;*
Rupimus e *invitæ tua vincula, téque per æquor*
Quærimus: hanc genitrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse deas, ævumq; agitare sub undis.
At puer Ascanius muro, fossisq; tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Jam loca jussa tenet forti permistus Etrusco
f *Arcas eques. medias illis opponere turmas,*
Ne castris jungant, certa est sententia Turno.
Surge age, & aurora socios veniente vocari
Primus in arma jube: & clypeum cape, quem dedit ipse
Invictum g *ignipotens, atque oras ambiit auro.*
Crastina lux (mea si non irrita dicta putâris)
Ingentes Rutulæ spectabit cædis acervos.
Dixerat, & dextra discedens impulit altam,
h *Haud ignara modi, puppim: fugit* i *illa per undas*
Ocior & jaculo, & ventos æquante sagittâ.
Inde aliæ celerant cursus, stupet inscius ipse
Tros Anchisiades, animos tamen omine tollit.
Tum breviter supera aspectans convexa precatur.
Alma parens Idæa deûm, cui k *Dindyma cordi,*

x Sic & l. 5. Amisso Palinuro, *ipse ratem nocturnis rexit in undis.*
y Ex navibus suis in totidem Nymphas maris mutatæ, supra l. 9.
z Alii *proræ* legunt. ne æneis rostris armentur puppes. quæ tamen Synecdochicè sumuntur pro navibus. sed vide Florid. Sabini Subcisiv. l. 5. c. 3.
a Circumeunt natatu.
b Rerum quæ in castris; & navium ab incendio vindicatarum atq; in Nymphas transformatarum.
c Pande totos sinus velorum & propera.
d Turnus qui post fœdus Latini cum Ænea, pacem rupit.
e Lubenter tibi potiùs ministraturæ, si per vim Rutulorum licuisset.
f Auxilia Arcadum equitum ab Evandro quos cum Etruscis præmisisti, impediuntur a Turno ne se Ascanio jungant.
g Vulcanus. 8. Æn.
h Ut quæ ipsa fuerat navis.
i Navis.
k Mons Phrygiæ sacer Cybele.

l Turrigeræque urbes, m bijugique ad fræna m leones;
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibúsque adsis pede, diva, secundo.
Tantum effatus. & interea revoluta ruebat
Matura jam luce dies, noctémque fugârat.
Principio sociis edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent se.
Jámque in conspectu Teucros habet, & sua castra,
Stans celsâ in puppi. clypeum tum deinde sinistrâ
Extulit ardentem clamorem ad sidera tollunt
Dardanidæ è muris. spes addita suscitat iras.
Tela manu jaciunt: n quales sub nubibus atris
Strymoniæ dant signa grues, atque æthera tranant
Cum sonitu, o fugiuntque Notos clamore p secundo.
At Rutulo Regi ducibúsque ea mira videri
Ausoniis; donec versas ad litora puppes
Respiciunt, totumque allabi classibus æquor.
q Ardet apex capiti, cristísque ac vertice flamma
Funditur, & vastos umbo vomit aureus ignes:
Non secus ac liquidâ si quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut r Sirius ardor:
Ille sitim morbósque ferens mortalibus ægris
Nascitur, & s lævo contristat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Litora præripere, & venientes pellere terrâ.
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro.
t Quod votis optastis, adest, perfringere dextrâ:
In manibus Mars ipse, viri. Nunc conjugis esto
Quisque suæ tectíque memor: nunc magna referto
Facta patrum, laudésque. ultro occurramus ad undã,
Dum trepidi, egressísque labant vestigia prima.
Audentes fortuna juvat.
Hæc ait: & secum versat, quos ducere contrà,
Vel quibus obsessos possit concredere muros.
Interea Æneas socios de puppibus altis
u Pontibus exponit: multi x servare recursus

l Cybele, quæ eadem cum Vesta & Terra, turrita incedere dicitur, propter turritas urbes quas gerit; vel, *Quòd primis turres urbibus illa dedit.*

m Ipsa junctis vecta leonibus. In promptu est fab. Hippomenis atque Atalantæ qui à Cybele versi *Dente premunt domito Cybeleia frena leones*. Ov. 10. Met.

n Ὀρνίθες ὥς ἠΰτε πὲρ κλαγγῇ γεράνων &c. Il. 3

o Redeuntes sc. a Nilo ad suum Strymona Thraciæ fl.

p Læto, & ominis boni.

q Fulgorem tribuit Æneæ armis, a luce Homerica Il. ε. ubi Diomedis galeæ clypeique splendor Ἀστέρ᾽ ὀπωρινῷ ἐναλίγκιος.

r Sirius est stella primæ magnitudinis in ore Canis majoris, cujus accendentis vapores Solares influentia est sæva & pestifera. *Jam rapidus torrens sitientes Sirius Indos Ardebat cœlo*. Georg. 4.

s Infelici & tristi.

t Quod in votis dudum fuerat, nunc adeo in manibus est: datur jam manum conferendi copia. Breve quidem sed acre & pulchrum Hortatoriæ exemplum.

u Catarractis seu ἀποβάθραις, scalis. x Observabant refluí maris æstum, aut fluctuũ recursum.

Lan-

Languent is pelagi, & y brevibus se credere saltu :
Per z remos alii. Speculatus litora Tarchon,
a Quà vada non sperat, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,
Advertit subito proras, sociosq; precatur.
Nunc, ô lecta manus, validis incumbite remis:
Tollite, ferte rates, b inimicam findite rostris
Hanc terram, sulcúmque sibi premat ipsa carina.
b Frangere nec tali puppim statione recuso,
Arrepta tellure semel. Quæ talia postquam
Effatus Tarchon, socii consurgere tonsis,
Spumantésque rates arvis inferre Latinis:
Donec rostra tenent siccum, & sedêre carinæ
Omnes c innocuæ: sed non puppis tua, Tarchon.
Namque inflicta vadis d dorso dum pendet iniquo,
Anceps sustentata diu, e fluctúsque fatigat,
f Solvitur, atque viros mediis exponit in undis:
Fragmina remorum quos & fluitantia transtra
Impediunt, retrahitq; g pedes simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contra in littore sistit.
Signa canunt. primus turmas invasit agrestes
Æneas, omen h pugnæ; stravítque Latinos,
Occiso Therone, virûm qui maximus ultro
Æneam petit: huic gladio, perque ærea scuta,
Per tunicam i squalentem auro, k latus haurit apertũ.
Inde Lycam ferit, exectum jam matre peremptâ,
Et l tibi, Phœbe, sacrum: casus evadere ferri
Cui licuit parvo. nec longè Cissea durum,
Immanémque Gyam sternentes agmina clavâ,
Dejecit letho. nihil illos Herculis m arma,
Nil validæ juvere manus, genitórque Melampus,
Alcidæ comes, usque graves dum terra n labores
Præbuit. Ecce, Pharo, voces dum jactat inertes,
Intorquens jaculum clamanti sistit in ore.
Tu quoque flaventem prima lanugine malas
Dum sequeris Clytiũ o infelix, nova p gaudia, q Cydon,

y Vadosis dorsis pelagi.
z Projectos è navi ad modum ponticulorum.
a Quà sperabat profundum esse mare quia infractum. Al. leg. *spirant.* hoc sensu, Quà vada non movent aquas. Scal. poet. l.4 c.16.
b Indignatione & odio in Mezentium & Italos.
c Sine noxa indemnes.
d Arenæ cumulo altiori.
e Dum eorum impetus sustinet.
f Frangitur.
g Lapsantes.
h Victoriam usque laturæ.
i Aureis laminis contextam in speciem squammarum.
k Sanguinem & spiritum è latere confosso elicit.
l Qui prodeunt execti ex matris utero, Phœbo, ut medicorum præsidi, sacri sunt. Hinc Æsculapius Phœbi filius.
m Clava.
n Monstra, virtutis exercendæ segetem & materiam.
o Amore perdito, an fato?
p Delicias, amasium.
q Appositè Proprium. Cretenses enim nefando hoc amore infames. Plutarch. De puerorum educatione & Athenæus l.13 c.27. Cydon à urbs Cretæ.

r Privatus, secretúsque ab amorum curâ.

Dardania stratus dextra, [r] securus amorum,
Qui juvenum tibi semper erant, miserande jaceres;
Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies, septem numero, septenáque tela
Conjiciunt: partem galea, clypeóque resultant
Irrita; deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus. fidum Æneas affatur Achatem.
Suggere tela mihi (non ullum dextera frustra,

s Idomeneus. Il. 13. Ἃ κταμένων ἀποαίνυμαι.

Torserit in Rutulos) [s] steterunt quæ in corpore Graiûm
Iliacis campis. tum magnam corripit hastam,
Et jacit: illa volans clypei transverberat æra
Mæonis, & thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratrémque ruentem
Sustentat dextra. trajecto missa lacerto

t Cures opp. erat caput quondam Sabinorum. Vnde *Clausus* retinetur potius quàm *Lausus* ut in vulgatis libb. namque Æn. 7. *Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum Agmen agens Clausus.*

u Ὁ δ' ἐχόντα τύπτε μετώπῳ. Od. 22.

x Ab extimo Septentrione.

y Thraciæ mons & urbs.

z Ex Aurunca Suessa, hodie *Sessa*, Aurunci, Ausonii, Opici.

a *At Messapus equûm domitor, Neptunia proles, Quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro* l. 7.

b Littore aditu Italiæ.

c Ὡς δ' εὖρός τε, νότος τ' ἐριδαίνετον, &c. Il. 16.

d Φράξαντες δόρυ δουρὶ σάκος σάκεϊ προθελύμνῳ. Ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνήρ. Il. 16.

Protinus hasta fugit, servátque cruenta tenorem,
Dexteráque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Æneam petiit: sed non & figere contrà
Est licitum, magníque femur perstrinxit Achatæ.
Hic [t] Curibus, fidens primævo corpore, Clausus
Advenit, & rigida Dryopen ferit eminus hastâ
Sub mentum graviter pressâ, pariterque loquentis
Vocem, animámque rapit, trajecto gutture. at ille
[u] *Fronte ferit terram, & crassum vomit ore cruorem.*
Tres quoque Threïcios, [x] Boreæ de gente supremâ,
Et tres quos Idas pater & patria [y] Ismara mittit,
Per varios sternit casus. occurrit Halesus
[z] *Auruncæq; manus: subit & Neptunia proles,*
Insignis [a] Messapus equis. expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur [b] limine in ipso
Ausoniæ. [c] magno discordes æthere venti
Prælia ceu tollunt, animis & viribus æquis:
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit:
Anceps pugna diu: stant obnixa omnia contrà:
Haud aliter Trojanæ acies, aciésque Latinæ
[d] *Concurrunt: hæret pede pes, densúsque viro vir.*
At parte ex alia, quà saxa rotantia latè

Intulerat

Intulerat torrens, arbuſtáque diruta ripis,
Arcadas [e] *inſuetos acies inferre pedeſtres*
Ut vidit Pallas [f] *Latio dare terga ſequaci,*
(Aſpera queis natura loci dimittere quando
Suaſit equos) [g] *unum quod rebus reſtat egenis;*
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.
Quò fugitis ſocii? per vos, & fortia facta,
Per ducis Evandri nomen, devictáque bella,
Spémque meam, patriæ quæ nunc ſubit æmula laudis,
Fidite ne pedibus. ferro rumpenda per hoſtes
Eſt via, quà globus ille virûm denſiſſimus urget:
Hac vos, & Pallanta ducem patria alta repoſcit.
Numina nulla premunt; mortali urgemur ab hoſte
Mortales: totidem nobis animæq; manúſque.
Ecce maris magno claudit nos obice pontus:
Deeſt jam terra fugæ: pelago Trojámne petemus?
Hæc ait, & medius denſos prorumpit in hoſtes.
Obvius huic primùm fatis adductus iniquis
Fit Lagus; hunc, magno vellit dum pondere ſaxum,
Intorto figit telo, diſcrimina coſtis
Per medium quà ſpina dedit, haſtamq; receptat
Oſſibus hærentem. [h] *quem non ſuper occupat Hisbon,*
Ille quidem hoc ſperans. Nam Pallas antè ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte ſodalis
Excipit, atque enſem tumido in pulmone recondit.
Hinc [i] *Helenum petit, & Rhœti de* [k] *gente vetuſtâ*
Anchemolum, [l] *thalamos auſum inceſtare novercæ.*
Vos etiam gemini Rutulis cecidiſtis in arvis
[m] *Daucia, Laride, Thymbérque, ſimillima proles,*
Indiſcreta ſuis, gratúſque parentibus error.
[n] *At nunc dura dedit vobis diſcrimina Pallas:*
Nam tibi, Thymbre, caput [o] *Evandrius abſtulit enſis;*
Te deciſa ſuum, Laride, dextera quærit,
Semianiméſque micant digiti, ferrúmque retractant.
Arcadas accenſos monitu, & præclara tuentes
Facta viri, miſtus dolor & pudor armat in hoſtes.
Tum Pallas bijugis [p] *fugientem Rhœtea præter*

e Cúm non poſſent per loca ſaxis & arbuſtis impedita equos agere, nec pedeſtri prælio certare aſſueti eſſent.
f Latinis inſequentibus.
g Fuga, quæ in rebus extremis ſola ſalus, ultimum perfugium.

h Quem tamen inclinatum ut haſtam revelleret, non occupavit deſuper, uti ſperaverat, Hisbon.
i Servius legit *Sthenium*. Quod præplacet. namque *Helenus* Trojanum nomen.
k Rhœtus n. originem ducebat à Phorco marino Deo.
l Rhœtus Marrubiorum in Italia rex Caſperiam ſecundam uxorem filio Anchemolo ſuperinduxerat, privignus novercam ſtupravit. hinc iratum patrem fugiens ſe ad Turnum contulit.
m Laride, Thymberque gemelli, Dauci filii, ita inter ſe ſimiles ut vix diſcerni poſſent: ne à parentibus quidem. Alii Dauciam & Thymbrum Lari filios eſſe volunt.
n *Diſcrevit mors ſæva viros &c* Lucan. 3.
o Pallantis fil. Evandri, enſis.
p Præter fugientem Rhœtea; qui Rutulus; ut & Ilus.

Trajicit: hoc spatium, tantúmque moræ fuit [q] Ilo:
Ilo namque procul validam direxerat hastam;
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
[r] Te fugiens, [r] fratrémque Tyren, curruque volutus
Cædit semianimis Rutulorum [s] calcibus arva.
Ac velut [t] optatò ventis æstate coortis
Dispersa immittit [u] sylvis incendia pastor;
Correptis subitò mediis extenditur una
Horrida per latos [x] acies Vulcania campos:
[y] Ille sedens victor flammas despectat ovantes:
Non aliter socium virtus coït omnis in unum,
Téque juvat, Palla. sed bellis acer [z] Halesus
Tendit in adversos, seque in sua colligit arma.
Hic mactat [a] Ladona, [a] Pheretaq;, [a] Demodocúmque;
[a] Strymonio dextram fulgenti deripit ense,
Elatam in jugulum; saxo ferit ora [a] Thoantis,
Ossaque dispergit cerebro permista cruento.
Fata [b] canens sylvis genitor celârat Halesum:
[c] Ut senior letho canentia lumina solvit,
[d] Injecêre manum Parcæ, [e] telísque sacrârunt
Evandri; quem sic Pallas petit antè precatus,
Da nunc, Tybri [f] pater, ferro, quod missile libro,
Fortunam, atque viam duri per pectus Halesi:
Hæc arma, exuviásque viri tua quercus habebit.
Audiit ille deus: dum [g] texit Imaona Halesus,
[i] Arcadio infelix [i] telo dat pectus inermum.
[k] At non cæde viri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnæ [l] nodúmque morámque.
Sternitur Arcadiæ proles, sternuntur Etrusci,
Et vos ô Graiis [m] imperdita corpora Teucri.
Agmina concurrunt ducibúsque, & viribus æquis.
Extremi addensant acies, [n] nec turba moveri
Tela manúsque sinit. hinc Pallas instat & urget.
Hinc contra Lausus. nec multùm discrepat ætas:
Egregii forma, sed queis fortuna negârat
In patriam reditus. ipsos concurrere passus

Haud

q Cujus mortem aliquantulum morata est mors interposita Rhœti.

r Arcadas.

s Χθόνα ποσσὶν ἀράσσων. Nonnus l. 22.

t Ex voto, tempestivè.

u Stipulæ, credo, & calamis. Aristot. Meteor. l. 1. c. 4. ὥσπερ ἐν ἀρούρᾳ καιομένης καλάμης,

x Ignis.

y Pastor.

z Rutulus.

a Arcad.

b Al. *cavens*.

c Post obitum verò patris.

d Tanquam in rem suam. Ex formula vindicationis.

e Letho consecrarunt, à manu & telo Pallantis.

f Numen vicinum & præsens.

g Dum scuto protegit Imaona. Alii. Dum detexit, i. e. spoliat.

i Pallantis.

k At Lausus non patitur agmina Rutulorum esse perterrita cæde Halesi: quin ipse restaurat prælium.

l In quo hæserat strages suorum, obicem pugnæ.

m Quos non perdiderant Græci. Reliquiæ Danaûm.

n Turba densa & conferta non dat spatium movendis telis manibúsque.

Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox o *illos sua fata manent* o *majore sub hoste.*
Interea p *soror alma monet succurrere Lauso*
Turnum, qui volucri curru medium secat agmen.
Ut vidit socios; tempus desistere pugnâ;
Solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
Debetur: cuperem, ipse q *parens spectator adesset.*
Hæc ait: & socii cesserunt æquore r *jussi.*
At Rutulûm abscessu s *juvenis, tum jussa superba*
Miratus, stupet in Turno; corpúsque per ingens
Lumina volvit, obítque truci procul omnia visu:
Talibus & dictis it contra dicta tyranni.
Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,
Aut letho insigni: t *sorti pater æquus utrique est.*
Tolle minas. fatus medium procedit in æquor.
Frigidus Arcadibus coït in præcordia sanguis.
Desiluit Turnus bijugis, pedes apparat ire
Comminus. u *utque leo, specula cùm vidit ab altâ* ☞
Stare procul campis meditantem prælia taurum,
Advolat: haud alia est Turni venientis imago.
Hunc x *ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,*
Ire prior Pallas, si qua fors adjuvet ausum
Viribus imparibus, magnúmque ita y *ad æthera fatur.*
Per patris hospitium, & mensas quas advena adisti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adsis:
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victorémque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnúmque sub imo
Corde premit gemitum, lacrymásque effudit z *inanes.*
Tum a *genitor natum dictis affatur amicis.*
b Stat sua cuique dies: breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ: sed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. *Trojæ sub mœnibus altis*
c *Tot gnati cecidere deûm: quin occidit unà*
Sarpedon, mea progenies: etiam sua Turnum
Fata vocant, metásque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque e *oculos Rutulorum* e *rejicit arvis.*

o Pallantem interimendum à Turno; Lausum ab Ænea.
p Juturna soror Turni, quæ Diva & Nympha, adeóque præsens.
q Evander.
r Alii, *jusso.* ut sit Hypallage.
s Pallas.
t Æquo, certè scio, animo feret pater utramque sortem aut victoriæ, aut pulchræ mortis. resp. ad id, *cuperem ipse parens spectator adesset.*
u Ἠΰτε ταῦρον ἔπεφνε λέων, &c. Il. 16.
x Ubi credidit Turnum esse intra jactum hastæ.
y Cœlum suspiciens, ubi Hercules.
z Non profuturas, ut cui contra fata auxilio venire non liceret.
a Jupiter Herculem.
b Μοῖραν δ' οὔ τινά φημι, &c. Il. 6.
c Achilles Thetidis, Memnon Auroræ, Ascalaphus Martis, Sarpedon meus f.
d Ἦ ἴε τὶν δ' ἄγε μοῖρα κακὴ, θανάτοιο τέλος δέ. Il. 13.
e Avertit oculos ab his campis, neutrius exercitus res curaturus, permittens omnia fatis.

At

At Pallas magnis emittit viribus hastam,
Vaginâque cava fulgentem diripit ensem.
Illa volans, humeri surgunt quà tegmina summa,
Incidit, atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno [f] *strinxit de corpore Turni.*
Hîc Turnus ferro præfixum [g] *robur acuto*
In Pallanta, diu librans, jacit: atque ita fatur,
Aspice num mage sit nostrum penetrabile telum.
Dixerat: ac clypeum, tot ferri [h] *terga, tot æris,*
Cùm pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuspis medium transverberat ictu,
Loricæque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum;
Unâ eâdémque via sanguísque, animúsque sequuntur.
Corruit in vulnus: sonitum super arma dedere,
Et [i] *terram hostilem moriens petit ore cruento.*
Quem Turnus [k] *super assistens,*
Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro, [l] *qualem meruit, Pallanta remitto.*
Quisquis honos tumuli, quicquid solamen humandi est,
Largior: [m] *haud illi stabunt Æneïa parvo*
Hospitia. & lævo pressit pede, talia fatus,
Exanimum; rapiens immania pondera baltei,
Impressúmque [n] *nefas, una sub nocte jugali*
Cæsa manus juvenum fœdè, thalamíque cruenti;
Quæ [o] *bonus Eurytion multo cælaverat auro.*
Quo nunc Turnus ovat spolio, gaudétque potitus.
Nescia mens hominum fati, sortísque futuræ,
Et servare modum rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cùm optaverit emptum
Intactum Pallanta, & cùm [p] *spolia ista, diémque*
Oderit. At socii multo gemitu lacrymísque
[q] *Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.*
O dolor, atque decus magnum rediture [r] *parenti:*
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert:
Cùm tamen ingentes [s] *Rutulorum linquis acervos.*
Nec jam fama mali tanti, sed [t] *certior auctor*
Advolat

f Levi sc. vulnere.
g Hastam.
h Laminas, quibus armabatur clypeus è taurinâ pelle.
i Γαῖαν ὀδὰξ εἷλε. Il. *Procumbit moriens & humum semel ore momordit* Æn. 11. vide quæ nos ibi.
k Pede premens, & insultabundus. Alii supplent versum hunc, *sic ore profatur.* quod non agnoscunt lib. boni.
l Mortuum, dignum sc. fœdere & hospitio inito cum Ænea. Scaligero visum est potius elogium quam Sarcasmus.
m Magno constabunt Æneæ hospitia.
n In quo insculptum erat nefandum facinus Danaidum, quæ prima nocte & nuptiali maritos suos Ægypti filios interfecerunt uno tantùm excepto.
o Artifex bonus & peritus.
p Namque Æneam ducum unum parceret supplici, admonuit vindictæ balteus iste in humero Turni conspectus.
q Ex more & honore militari.
r Parenti jam orbo & seni.
s Editâ tantâ Rutulorum strage, quorum acervos aquisiti.
t Nuncius super ea re missus.

Advolat Æneæ: tenui discrimine lethi
Esse suos, tempus [u] versis succurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, [x] latúmque per agmen
Ardens limitem agit ferro: te, Turne, superbum
Cæde nova quærens. Pallas, Evander, in ipsis
Omnia sunt oculis; mensæ, quas advena primus
Tunc adiit, dextræq; datæ. Sulmone creatos
Quattuor hîc juvenes, totidem quos educat [y] Vfens,
[z] Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivóque rogi perfundat sanguine flammas.
Inde Mago procul infensam cùm tenderet hastam,
[a] Ille astu subit, ac tremebunda supervolat hasta:
Et [b] genua amplectens effatur talia supplex.
Per patrios manes, & spes surgentis Iüli,
Te precor, hanc animam serves [c] natóque patríque.
Est domus alta; jacent penitus defossa talenta
Cælati argenti; sunt auri pondera [d] facti
[e] Infectique mihi, non hîc victoria Teucrûm
Vertitur, [f] haud anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat. Æneas contrà cui talia reddit.
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis. belli [g] commercia Turnus
Sustulit ista prior, jam tum Pallante perempto.
[h] Hoc patris Anchisæ manes, hoc sentit Iülus.
Sic fatus, galeam læva tenet: atque reflexâ
Cervice orantis capulo tenus abdidit ensem.
Nec procul Æmonides, Phœbi Triviæq; sacerdos,
[i] Infula cui sacra redimibat tempora vittâ,
Totus collucens veste, atque insignibus [k] armis.
Quem congressus agit campo, lapsumq; superstans
Immolat, ingentique [l] umbra tegit. arma Serestus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, trophæum.
Instaurant acies Vulcani stirpe creatus
[m] Cæculus, & veniens Marsorum à montib9 [m] Vmbro.
Dardanides contrà furit ([n] Anxuris ense sinistram,
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.)

u In fugam.
x Latam per cæsos hostes sibi sternit viam.
y Fl. Latii juxta Taracinam.
z Moris erat, in funere virorum fortium, captivos necari, seu inferias placandis eorum Manibus. Sic Il. 23. Achilles 12. Trojanos Patroclo mittit inferias.
a ὁ δ' ὑπέδραμε ϗ λάβε γούνων Κύψας. Il. 21.
b Pro more supplicum. vide quæ ad Senecæ Troada. v. 689. Et Hom. Il 6. de Adrasto supplice. unde hic locus adumbratus.
c Meo.
d In vasis & signis.
e Rudis & gravis in massa.
f Vna hæc anima mea servata non lancem victoriæ inverget. *Non pondera rerum, Nos momenta sumus.*
g Λύτρων et ἀποίνων rationem sustulit Turnus.
h Resp. ad illud, *Per patrios manes & spes surgentis Iüli.*
i Velamentum capitis sacerdotalis vittis ornatum laneis, albis, & coccineis, iisque utrinque dependentibus.
k Al. Albis.
l Morte σκότος ὄσσ' ἐκάλυψεν. Hom.
m De Cæculo & Vmbrone l. 7. sub fine.

n Ita separandum per Parenthesin à contextu, Vmbrone; vel idem erit Anxur cum Vmbrone.

At Pallas magnis emittit viribus hastam,
Vaginâque cava fulgentem diripit ensem.
Illa volans, humeri surgunt quà tegmina summa,
Incidit, atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno f strinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum g robur acuto
In Pallanta, diu librans, jacit: atque ita fatur,
Aspice num mage sit nostrum penetrabile telum.
Dixerat: ac clypeum, tot ferri h terga, tot æris,
Cùm pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuspis medium transverberat ictu,
Loricæque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum;
Unâ eâdémque via sanguísque, animúsque sequuntur.
Corruit in vulnus: sonitum super arma dedere,
Et i terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus k super assistens,
Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro, l qualem meruit, Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quicquid solamen humandi est,
Largior: m haud illi stabunt Æneïa parvo
Hospitia. & lævo pressit pede, talia fatus,
Exanimum; rapiens immania pondera baltei,
Impressúmque n nefas, una sub nocte jugali
Cæsa manus juvenum fœdè, thalamíque cruenti;
Quæ o bonus Eurytion multo cælaverat auro.
Quo nunc Turnus ovat spolio, gaudétque potitus.
Nescia mens hominum fati, sortísque futuræ,
Et servare modum rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cùm optaverit emptum
Intactum Pallanta, & cùm p spolia ista, diémque
Oderit. At socii multo gemitu lacrymísque
q Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor, atque decus magnum rediture r parenti:
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert:
Cùm tamen ingentes s Rutulorum linquis acervos.
Nec jam fama mali tanti, sed t certior auctor

f Levi sc. vulnere.
g Hastam.
e Laminæ, quibus armabatur clypeus è taurinâ pelle.
i Γαῖαν ὀδὰξ εἷλε. Il. Procumbit moriens & humum semel ore momordit Æn. 11. vide quæ nos ibi.
k Pede premens, & insultabundus. Alii supplent versum hunc, *sic ore profatur*. quod non agnoscunt libri boni.
l Mortuum, dignum sc. fœdere & hospitio inito cum Ænea. Scaligero visum est potius elogium quam Sarcasmus.
m Magno constabunt Æneæ hospitia.
n In quo insculptum erat nefandum facinus Danaidum, quæ prima nocte & nuptiali maritos suos Ægypti filios interfecerunt, uno tantùm excepto.
o Artifex bonus & peritus.
p Namque Æneam ducum utrum parceret famæ supplici, admonuit vindictæ balthens iste in humero Turni conspectus.
q Ex more & honore militari.
r Parenti jam orbo & seni.
s Editâ tantâ Rutulorum strage, quorum acervos reliquisti.
t Nuncius super ea re missus.

Advolat Æneæ: tenui discrimine lethi
Esse suos, tempus [u] *versis succurrere Teucris.*
Proxima quæque metit gladio, [x] *latúmque per agmen*
Ardens limitem agit ferro: te, Turne, superbum
Cæde nova quærens. Pallas, Evander, in ipsis
Omnia sunt oculis; mensæ, quas advena primus
Tunc adiit, dextræq; datæ. Sulmone creatos
Quattuor hîc juvenes, totidem quos educat [y] *Ufens,*
[z] *Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,*
Captivóque rogi perfundat sanguine flammas.
Inde Mago procul infensam cùm tenderet hastam,
[a] *Ille astu subit, ac tremebunda supervolat hasta:*
Et [b] *genua amplectens effatur talia supplex.*
Per patrios manes, & spes surgentis Iüli,
Te precor, hanc animam serves [c] *natóque patríque.*
Est domus alta; jacent penitus defossa talenta
Cælati argenti; sunt auri pondera [d] *facti*
[e] *Infectíque mihi, non hîc victoria Teucrûm*
Vertitur, [f] *haud anima una dabit discrimina tanta.*
Dixerat. Æneas contrà cui talia reddit.
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis. belli [g] *commercia Turnus*
Sustulit ista prior, jam tum Pallante perempto.
[h] *Hoc patris Anchisæ manes, hoc sentit Iülus.*
Sic fatus, galeam læva tenet: atque reflexâ
Cervice orantis capulo tenus abdidit ensem.
Nec procul Æmonides, Phœbi Triviæq; sacerdos,
[i] *Infula cui sacra redimibat tempora vittâ,*
Totus collucens veste, atque insignibus [k] *armis.*
Quem congressus agit campo, lapsumq; superstans
Immolat, ingentíque [l] *umbra tegit. arma Serestus*
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, trophæum.
Instaurant acies Vulcani stirpe creatus
[m] *Cæculus, & veniens Marsorum á montib⁹* [m] *Umbro.*
Dardanides contrà furit ([n] *Anxuris ense sinistram,*
Et totum clypei ferro dejecerat orbem.)

[u] In fugam.
[x] Latam per cæsos hostes sibi sternit viam.
[y] Fl. Latii juxta Taracinam.
[z] Moris erat, in funere virorum fortium, captivos necari, seu inferias placandis eorum Manibus. Sic Il. 23. Achilles 12. Trojanos Patroclo mittit inferias.
[a] ὁ δ' ὑπέδραμε καὶ λάβε γούνων κύψας. Il. 21.
[b] Pro more supplicum. vide quæ ad Senecæ Troada. v. 689. Et Hom. Il 6. de Adrasto supplice. unde hic locus adumbratus.
[c] Meo.
[d] In vasis & signis.
[e] Rudis & gravis in massa.
[f] Una hæc anima mea servata non lancem victoriæ inverget. *Non pondera rerum, Nos momenta sumus.*
[g] Λύτρων et ἀποίνων rationem sustulit Turnus.
[h] Resp. ad illud, *Per patrios manes & spes surgentis Iüli.*
[i] Velamentum capitis sacerdotalis vittis ornatum laneis, albis, & coccineis, iisque utrinque dependentibus.
[k] Al. Albis.
[l] Morte σκότος ὄσσε ἐκάλυψεν. Hom.
[m] De Cæculo & Umbrone l. 7. sub fine.
[n] Ita separandum per Parenthesin à contextu Umbrone; vel idem erit Anxur cum Umbrone.

Dixerat ille aliquid o magnum, vimque affore verbo
Crediderat, cœlóque animum fortasse ferebat,
Caniciémque sibi, & longos promiserat annos.
Tarquitus exultans contrà fulgentibus armis,
Sylvicolæ Fauno Dryope quem nympha creârat,
Obvius ardenti sese obtulit: ille p reductâ
q Loricam clypeique ingens onus impedit hastâ.
Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ, truncúmque repentè
Provolvens, super hæc inimico pectore fatur.
Istic nunc, metuende, jace: non te optima mater
Condet humi, patrióve onerabit membra sepulchro:
Alitibus linquêre feris, aut gurgite mersum
Unda feret, r piscésque impasti vulnera lambent.
Protinus Antheum, & Lycam, prima agmina Turni
Persequitur, fortémque Numam, fulvúmque Camertem,
Magnanimo Volscente satum: ditissimus agri
Qui fuit Ausonidum, & s tacitis regnavit s Amyclis.
t Aegæon qualis, centum cui brachia dicunt
Centenásque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribúsque u arsisse, Jovis cùm fulmina contrà
Tot paribus streperet clypeis, tot stringeret enses.
Sic toto Aeneas desævit in æquore victor,
x Ut semel intepuit mucro: quin ecce Nyphæi
Quadrijuges in equos, adversáque pectora tendit:
Atque illi y longè gradientem, & dira frementem
Ut vidêre, metu versi, retróque ruentes,
Effundúntque ducem, rapiúntque ad litora currus.
Interea bijugis infert se Lucagus albis
In medios, fratérque Liger: sed frater habenis
Flectit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.
Haud tulit Aeneas tanto fervore furentes:
Irruit, adversáque z ingens apparuit hastâ.
Cui Liger:
a Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis,
Aut Phrygiæ campos: nunc belli finis & b ævi
His dabitur terris. vesano talia latè

Dicta

o Elatum, superbificum, τὶ μέγα. Sunt qui legunt. *magicum*. ut qui se carmine magico adversus vulnera munivisset. namque *vim affore verbo crediderat*. Et viperas incantare nôrat. *Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum Evaluit*, &c. l. 7.

p Retroacta ad majorem vibrandi impetum.

q Æneas confixit hasta loricam & clypeum Tarquiti, adeoque impedivit.

r Pisces avidi vorabunt.

s Latii opp. prope Tarracinam, quod silentio periisse fertur captum sc. ab hoste, cujus adventum nemo nunciare auderet postquam interdicto cautum esset, ne quis interturbaret Remp. multoties rumoribus hostilibus territam.

t Ægæon seu Briareus, qui centum brachia totidemque manus, quinquaginta capita, totidem ventres habuisse fingitur.

u Spirasse, evomuisse.

x Postquam semel incaluit brachium. ait Orator.

y Longis gradibus spaciantem.

z Uti Heroas inducunt poetæ.

a Sic Turnus l. 9 *Haud sibi cum Danais rem faxo & pube Pelasga esse putent.* mollitiem sc. exprobrans. Alii ad hos a quibus victus est Æneas, allusum volunt.

b Vitæ tuæ.

Dicta volant Ligeri. sed non & Troïus heros
Dicta parat contrà. jaculum nam torquet in hostem.
Lucagus, ut [c] *pronus pendens in verbera telo*
[d] *Admonuit bijugos, projecto dum pede lævo*
Aptat se pugnæ, subit oras [e] *hasta per imas*
Fulgentis clypei; tum lævum perforat inguen.
Excussus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Aeneas dictis affatur amaris:
Lucage, [f] *nulla tuos currus fuga segnis equorum*
Prodidit, aut vanæ vertêre ex hostibus umbræ:
Ipse rotis saliens juga deseris. Hæc ita fatus
Arripuit bijugos: frater tendebat inermes
Infelix palmas, curru delapsus eodem.
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Trojane, sine hanc animam, & miserere precantis.
Pluribus oranti Aeneas. Haud talia dudum
Dicta dabas. morere, & fratrem ne desere frater.
Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri ☞
More furens. Tandem erumpunt, & castra relinquunt
Ascanius puer, & nequicquam obsessa juventus.
Junonem interea compellat Juppiter ultro:
[g] *O germana mihi, atque eadem gratissima conjux:*
[h] *Ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)*
Trojanas sustentat opes: [i] *non vivida bello*
Dextra viris, animúsque ferox, patiénsque pericli.
Cui Juno submissa, Quid, ô pulcherrime conjux,
Sollicitas ægram, & tua [k] *tristia dicta timentem?*
Si mihi, quæ quondam fuerat, quámque esse decebat,
Vis in amore foret: non hoc mihi namque negares
Omnipotens: quin & pugnæ subducere Turnum,
Et Dauno possem incolumem servare parenti.
Nunc pereat, Teucrísque [l] *pio det sanguine pœnas.*
Ille tamen nostra deducit origine nomen:
Pilumnúsque illi [m] *quartus pater, & tua largâ*
Sæpe manu, multísque oneravit limina donis.

c Habitum hunc aurigarum memoravit sub fine 3 Georg *pronique in verbera pendent.*
d Flagello aut telo.
e Ab Ænea missa.
f Nec te equi tardè fugientes, nec territi prodiderunt; sed te ipse.
g Κασιγνήτη ἄλοχός τε. Il. 18.
h Ironicè & παραβλήδην ἀγορεύεις, ut 4. Il.
i Quinimo ipsi Martii non egent Veneris auxilio
k Ἔπεα κερτόμια. 4. Il.
l Mox *multisque onerarvis limina donis.* i. e. tholos templi.
m Supra. l. 9. *parens.* hoc libro, *avus.* hîc, *quartus pater.* A primo generis autore Pilumno posteri quoque dicti Pilumni. ut Arsaces, Pharaones, Ptolemæi, Cæsares.

Cui

Cui rex ætherei breviter sic fatur Olympi.
Si mora præsentis lethi, tempúsque [n] caduco
Oratur juveni, [o] méque hoc ita ponere sentis;
Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fatis.
Hactenus indulsisse vacat. sin altior istis
Sub precibus venia ulla latet, totúmque moveri
Mutaríve putas bellum, spes pascis inanes.
Cui Juno illacrymans. Quid si, quod [p] voce gravaris,
Mente dares, atque hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet insontem gravis exitus: aut ego veri
[q] Vana feror; quod ut ô potiùs formidine falsâ
Ludar; & in melius tua, qui potes, orsa reflectas.
Hæc ubi dicta dedit, cœlo se protinus alto
Misit, agens hyemem nimbo succincta per auras;
Iliacámque aciem, & Laurentia castra petivit.
[r] Tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram,
In faciem Æneæ (visu mirabile monstrum)
Dardaniis ornat telis, clypeúmque, [s] jubásque
Divini assimilat capitis. dat inania verba;
Dat sine mente sonum, gressúsque effingit euntis.
Morte obita quales fama est volitare figuras,
Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
At primas læta ante acies exultat imago,
Irritátque virum telis, & voce lacessit.
Instat cui Turnus, stridentémque eminus hastam
Conjicit: illa dato vertit vestigia tergo.
Tum vero Ænean aversum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo spem [t] turbidus hausit inanem:
Quò fugis, Ænea? thalamos ne desere pactos.
[u] Hac dabitur dextra tellus quæsita per undas.
Talia vociferans sequitur, strictúmque coruscat
Mucronem, nec ferre videt sua [x] gaudia ventos.
Fortè ratis celsi [y] conjuncta crepidine saxi
Expositis stabat [z] scalis, & [z] ponte parato,
Qua rex Clusinis advectus [a] Osinius oris.

n Quem in bello hoc casurum in fatis est.
o Statuere me posse putas cupisque.
p Fato. namque *Jovis vocem fata sequuntur.*
q A vero errans & falsa.
r Αὐτὰρ ὁ εἴδωλον τεῦξ' ἀργυρότοξος Ἀπόλλων Αὐτῷ τ' Αἰνείᾳ ἴκελον καὶ τεύχεσι τοῖον. Hom. 5 Il.
s *Terribilem cristis galeam* Æneæ. l. 8. Galeas autem ornare solebant avium pinnis plumisque, leonum & equorum jubis vel etiam setis caudæ equinæ, infra hoc eodem libro, *Ære caput fulgens, cristáque hirsutus equinâ.* hinc ἵππουρις, κόρυς ἱπποδάσεια, ipsique ἱπποκορυσταί. nec non capitibus atque rictibus luporum, canum, vulpium, felium. unde λυκέαι, κυνέαι, ἀλωπεκέαι, γαλέαι. Pyrrhus gestabat hircina cornua.
t Mente mota vana spe elatus. x Ironicè. ut illud. *En agros, &, quam bello, Trojane, petisti Hesperiam metire jacens.* r Inania sc. futura, & fallacia, ut quæ venti dissipent. y Fune alligata tophi. z Quibus in navim conscenderetur. a Osinius Massicus.

Huc

Huc sese trepida Aeneæ fugientis imago
Conjicit in latebras; nec Turnus segnior instat,
Exuperátque moras, & pontes transilit altos.
Vix proram attigerat, rumpit Saturnia funem,
Avulsámq; rapit revoluta per æquora navem.
Illum autem Æneas absentem in prælia poscit;
Obvia multa virûm demittit corpora morti.
Tunc levis haud ultrà latebras jam quærit imago,
Sed sublime volans nubi se immiscuit atræ;
Cùm Turnum medio interea fert æquore turbo.
Respicit ignarus rerum, [b] *ingratúsq; salutis,*
Et duplices cum voce manus ad sidera tendit.
Omnipotens genitor, tantón' me [c] *crimine dignum*
Duxisti? & tales voluisti expendere pœnas?
Quò feror? unde abii? quæ me fuga, [d] *quémve reducet?*
Laurentésne iterum muros aut castra videbo?
Quid manus illa virûm, qui me meaq; arma secuti?
Quósque, nefas, omnes infandâ in morte reliqui?
Et nunc palantes [e] *video, gemitúmque cadentûm*
Accipio: quid agam? aut quæ jam satis ima dehiscat
Terra mihi? vos ô potiùs miserescite venti;
In rupes, in saxa, volens vos Turnus adoro,
Ferte ratem, sævísque vadis immittite Syrtis;
[f] *Quò neque me Rutuli, neque conscia fama sequatur.*
Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc:
An sese [g] *mucrone ob tantum dedecus amens*
[g] *Induat, & crudum per costas exigat ensem:*
Fluctibus an jaciat mediis, & litora nando
Curva petat, Teucrûmque iterum se reddat in arma.
Ter conatus utramque viam; ter maxima Juno
Continuit, juvenémque animo miserata repressit.
Labitur alta secans, fluctúque æstúque secundo,
Et patris antiquam Dauni defertur ad [h] *urbem.*
At Jovis interea [i] *monitis Mezentius ardens*
Succedit pugnæ, Teucrósque invadit ovantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus [k] *uni,*
Uni odiísque viro, telísque frequentibus instant.

b Ingrato animo salutem acceptam ferens.
c Inhonestæ fugæ, utut invitæ mihique ingratæ, probro & quæ Turno objecta est à Drance. l. 11.
d Qualem? fugæ sc. criminis obnoxium, meorumque desertorem.
e Videre mihi videor.
f *Nesciat hoc quisquam nisi tu que &c. me privatum.* Fortuna mori. Cæsar. 5 l. Lucan.
g Sic 7. bell. Gal. Cæs. *se ipsi acutissimis vallis induebant.*
h Ardeam.
i Victricibúsne intelligis Mezentii? an prævenientibus gloriæ segetem Æneæ.
k Mezentio. 8 l.

Ille,

[l] Ille, velut rupes, vastum quæ prodit in æquor
Obvia ventorum furiis, expostaq; ponto,
Vim cunctam, atq; minas perfert cœliq; marisq;,
Ipsa immota manet. prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi; cum quo Latagum, Palmũq; fugacem.
Sed [m] Latagum saxo, atq; ingenti fragmine montis
Occupat [m] os, faciemq; adversam: poplite Palmum
Succiso volvi segnem sinit, armaq; Lauso
Donat habere humeris, & vertice figere cristas.
Nec non Evantem Phrygium, Paridísque Mimanta
Æqualem, comitémque, [n] unâ quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, & face prægnans
Cisseis regina Parin creat: [o] urbe paternâ
Occubat; [p] ignarum Laurens habet ora Mimanta.
[q] Ac velut ille canum morsu de montibus altis
Actus aper (multos [r] Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multósque palus Laurentia) sylvâ
Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,
Substitit, infremuítque ferox, & inhorruit armos:
Nec cuiquam irasci, [s] propiúsve accedere virtus,
Sed jaculis, tutísque procul clamoribus instant:
Haud aliter, justæ quibus est Mezentius iræ,
Non ulli est animus stricto concurrere ferro:
Missilibus longè, & vasto clamore lacessunt.
Ille autem impavidus partes [t] cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, & [u] tergo decutit hastas.
Venerat antiquis [x] Coriti de finibus Acron,
Graius homo, [y] infectos linquens profugũs [y] hymenæos.
Hunc ubi miscentem longè media agmina vidit,
[z] Purpureum pennis, & pactæ conjugis ostro:
[a] Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans
(Suadet enim vesana fames) si fortè fugacem
Conspexit capream, aut [b] surgentem in cornua cervum,
Gaudet hians immane, comásque arrexit, & hæret
Visceribus super accumbens: lavit improba teter
Ora cruor.
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.

Sternitur

l Comparatio huic gemina l. 6. & 7. supra. ex Il. Hom. 15.

m Græca constructio gemini Accusativi.

n Eadem nocte, quâ Hecuba Cissei regis Thraciæ filia peperit Paridem, quem in utero gestans se facem parturire somniavit.

o Paris in Troja.

p Ignoratum, advenam, peregrinum.

q Il. 11. Hom. & Hes. in scuto.

r Mons Liguriæ.

s *Licet eminus esse Fortibus.* Ov.

t Se versat.

u Scuto è tergore bubulo. si de Mezentio capias. Si de apro; interpretaberis ex illo Lucani de elephanto: *Omne repercussum squallenti missile tergo Frangit, & hærentes motâ cute discutit hastas.* l 6.

x Thusciæ opp.

y Sponsam, nuptias infestas.

z Purpureâ eminentem cristâ, & ostro sponsæ suæ insigni.

a Ὥς τε λέων ἐχάρη, &c. Il. 3.

b Caput altè ferentem *Cornibus arboreis.* 1. Æn.

Sternitur infelix Acron, & [c] calcibus atram
Tundit humum expirans, infractáque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
Sternere, nec jacta [d] cæcum dare cuspide vulnus.
Obvius adversoq; occurrit, séque viro vir
Contulit, haud [e] furto melior, sed fortibus armis.
Tum super abjectum posito pede nixus & hastâ,
Pars belli haud temnenda viris, jacet altus Orodes.
Conclamant socii lætum [f] Pæana sequuti.
[g] Ille autem expirans; non me, quicunque es, inulto,
Victor, nec longum lætabere, te quoque fata
Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem subridens mista Mezentius irâ:
[h] Nunc morere: ast de me divûm pater atq; hominũ rex
Viderit. hoc dicens, eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos, & ferreus urget
Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.
[i] Cædicus Alcathoum obtruncat, [i] Sacrator Hydaspem.
Partheniúmque [i] Rapo, & prædurum viribus Orsen:
[i] Messapus Cloniúmque, Lycaoniúmque Ericaten:
Illum [k] infrænis equi lapsu tellure jacentem;
Hunc peditem pedes; & Lycius processerat Agis:
Quem tamen haud expers [i] Valerus virtutis avitæ
Dejicit, [i] Atronium Salius, Saliúmque [i] Nealces,
Insignis jaculo, & [l] longè fallente sagittâ.
Jam gravis æquabat luctus, & mutua Mavors
Funera: cædebant pariter, pariterque ruebant
Victores, victiq;: neque his fuga nota, nec illis.
Dii Jovis in tectis iram miserantur [m] inanem
Amborum, & tantos mortalibus esse labores.
Hinc Venus, hinc contrà spectat Saturnia Juno.
Pallida Tisiphone media inter millia sævit.
At verò ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo. [n] quàm magnus Oriõ,
Cùm pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna viam scindens, humero supereminet undas.
Aut summis referens annosam montibus ornum,

c In morte λακτίζων ποσὶ γαῖαν. χθόνα λὰξ αἱρέοντες. alibi sæpe.
d Quod fugienti & averso infigitur. vel altum, ab hastâ aut gladio punctim feriente.
e Non insidiis aut dolis peritior.
f Acclamationem exultantium super hoste strato. Propriè quidem hymnum in laudem Apollinis ἀπὸ τοῦ παίειν à confecto Pythone.
g Ita Patroclus 16. Il.
h Sic Achilles Hectori. Il. 22.
i Rutuli, reliqui sunt Trojani.
k Efferati, fræno non parentis, nec audientis habenas. quid sibi velint *Effranes Numidæ* vide l. 4.
l Quæ missa eminus non advertitur, nec cavetur.
m Nihil proficientem ad hujus aut illius partis victoriam.
n Qualis Orion, qui ab Oenopione occœcatus consuluit oraculum, qua ratione posset visum recipere. responsum tulit, si per mare, ortum versus incederet, ut solis radii oculis illucescerent. quod fecit. Turneb. 27. l. 28. c. Hyginus. Natalis. 8. l. 13. c.

Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit.
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contrà Æneas, speculatus in agmine longo,
Obvius ire parat: manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, & mole suâ stat.
Atque oculis spatium emensus quantum satis hastæ;
o *Dextra mihi deus, & telum quod missile libro,*
Nunc adsint: voveo p *prædonis corpore raptis*
Indutum spoliis, ipsum te, Lause, trophæum
Æneæ, dixit, stridentémque eminus hastam
Jecit: at illa volans p *clypeo est excussa, procúlque*
Egregium q *Anthorem latus inter & ilia figit:*
Herculis Anthorem comitem, qui missus ab Argis
Hæserat Evandro, atque Itala consederat Urbe.
Sternitur infelix r *alieno vulnere, cœlúmque*
Aspicit, & dulces moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Æneas hastam jacit: illa per s *orbem*
Ære cavum triplici, per t *linea terga, tribúsque*
Transiit intextum tauris opus, imáque sedit
Inguine: sed vires haud pertulit. ociùs ensem
Æneas, viso Tyrrheni sanguine, lætus
Eripit á femore, & trepidanti fervidus instat.
Ingemuit chari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lausus, lacrymæque per ora volutæ.
Hic mortis u *duræ casum, tuaque optima facta,*
Siqua fidem tanto est x *operi latura vetustas,*
Non equidem, nec te, juvenis memorande, silebo.
y *Ille pedem referens, & inutilis,* z *inque ligatus*
Cedebat, clypeoque inimicum hastile trahebat.
Proripuit juvenis, seséque immiscuit armis:
Jámque assurgentis dextræ, plagamque ferentis
Æneæ subiit mucronem, ipsumque morando
Sustinuit. a *socii magno clamore sequuntur,*
Dum genitor nati parma protectus abiret:
Teláque conjiciunt, proturbántque eminus hostem
Missilibus. furit Æneas, b *tectúsque tenet se.*
Ac velut effusa si quando grandine nimbi

o Æquè impius est Turnus 12. l. Euripidis Polynices Sophoclis Ajax. Statii Capaneus, Silii Annibal quibus telum pro numine.
p Æneæ.
q Al. leg. *Antonem.* unde Antoniorum familiam duci volunt.
r Non in illum directo. *telo non in sua vulnera misso.* Sil. 7. l.
s Clypeum.
t Tergora trium taurorum in scuto, tecta lino, cui posset appingi insigne.
u Acerbæ sc. & prægmaturæ.
x Pietati & virtuti.
y Mezentius.
z Illigatus & impeditus hastâ Æneæ.
a Rutuli.
b Tectus clypeo se tuetur continetque donec detonet telorum imber.

Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola, & tuta latet [c] *arce viator,*
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit in terris: ut possint sole reducto
[d] *Exercere diem: sic obrutus undiq; telis*
Æneas, nubem belli, dum detonet, omnem
Sustinet; & Lausum increpitat, Lausóque minatur.
Quò moriture ruis? majoráque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minùs ille
Exultat demens, sævæ jámque altiùs iræ
Dardanio surgunt ductori; extremáque Lauso
Parcæ fila legùnt. validum namque exigit ensem
Per medium Æneas juvenem, totúmque recondit.
Transiit & parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro:
Implevitq; sinum sanguis. tum vita per auras
Concessit mœsta ad manes, corpusq; reliquit.
At verò ut vultum vidit morientis et ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans graviter, dextramq; tetendit:
[e] *Et mentem patriæ subiit pietatis imago.*
Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
Arma quibus lætatus, habe tua: teq; parentum
Manibus, & cineri ([f] *siqua est ea cura) remitto.*
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem;
Æneæ magni dextrâ cadis. Increpat ultro
Cunctantes socios, & terra sublevat ipsum,
Sanguine turpantem comptos de more capillos.
Interea [g] *genitor Tyberini ad fluminis undam*
Vulnera [h] *siccabat lymphis, corpúsque levabat*
Arboris acclivis trunco: procul ærea ramis
Dependet galea, & prato gravia [i] *arma quiescunt.*
Stant lecti circùm juvenes: ipse æger, anhelans
Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam.
Multa super Lauso rogitat, multósque remittit,
Qui revocent, mœstique ferant mandata parentis.

c Arboris, ripæ, aut saxi, quæ vim & injuriam tempestatis arceat.

d Redire ad opus diurnum.

e Subiitque Æneæ in animum, quonam ipse afficeretur dolore si quid simile suo contigisset Ascanio.

f Si qua te fato functum muneris hujus tangat cura aut gratia.

g Mezentius.

h Sistebat sanguinem, lavabat, purgabatque.
i Clypeum.

At Lausum socii exanimum super [i] *arma ferebant*
Flentes ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Agnovit longè gemitum præsaga mali mens;
[k] *Canitiem immundo deformat pulvere, & ambas*
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret.
[l] *Tantáne me tenuit vivendi, nate, voluptas?*
Ut pro me hostili paterer succedere dextræ,
Quem genui? tuáne hæc genitor per [m] *vulnera servor,*
Morte tua vivens? heu nunc misero mihi demum
Exilium infelix, nunc alte vulnus [n] *adactum.*
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulsus ob invidiam solio, sceptrísque paternis.
[o] *Debueram patriæ pœnas, odiísque meorum:*
Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem.
Nunc vivo; neque adhuc homines, lucémque relinquo.
Sed linquam. Simul hæc dicens, attollit in [p] *ægrum*
Se femur, & quanquam vis alto vulnere tardat,
Haud dejectus equum duci jubet; [q] *hoc decus illi.*
Hoc solamen erat: bellis hoc victor abibat
Omnibus. alloquitur [q] *mœrentem, & talibus infit,*
[q] *Phœbe diu,* Res si qua diu mortalibus ulla est,
Viximus: aut hodie victor spolia illa [r] *cruenta,*
Et caput Æneæ referes, Lausíq; dolorum
Ultor eris mecum: aut, [s] *aperit si nulla viam vis,*
Occumbes pariter. neque enim, fortissime, credo,
Jussa aliena pati, & dominos dignabere Teucros.
Dixit: & exceptus tergo consueta locavit
Membra, manúsque ambas jaculis oneravit acutis,
Ære caput fulgens, [t] *cristáq; hirsutus equinâ.*
Sic cursum in medios rapidus dedit, æstuat ingens
Imo in corde [u] *pudor, mistóq; insania* [x] *luctu,*
Et furiis agitatus amor, & conscia virtus.
Atque hic Æneam magna ter voce vocavit.
Æneas agnovit eum, lætúsque precatur.
[y] *Sic pater ille deûm faciat,* [y] *sic altus Apollo;*
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, & infesta subit obvius hastâ.

i Clypeum.

k Quod in gravi luctu fieri solet caput canum spargit pulvere.

l Hane misero mihi lucis tam dira cupido, ut fatis male judicantibus, adeoque pietate præposterâ, servari velim morte filii?

m Vulnus invidiosè & pathetice.

n Per filii mei pectus.

o Morte tuâ luis crimen, invidiam pœnas meas quas ipse lubens obiissem.

p Saucium.

q Equum. Sic Achilles Xanthum equum alloquitur. 19. Il.

r Arma Æneæ Lausi sanguine cruentata. Namque arma Lauso jussit habere sua.

s Si virtuti adversus sit adventus.

t κόρυθ' ἱπποδάσειαν, Sic Paris 3. Il. κυνέην εὔτυκτον ἔθηκεν ἵππουριν. δεινὸν δὲ λόφος καθύπερθεν ἔνευεν. supra.

u Quòd ipse jam victus cessisset.

x Quòd filium amisisset.

y Precantis, optantísq; Adverbium.

Ille autem. Quid me erepto, sævissime, nato
Terres? hæc via sola fuit quâ perdere posses.
Nec mortem horremus, z nec divûm parcimus ulli.
Desine, jam venio moriturus, & hæc tibi porto
a *Dona priùs. Dixit, telúmque intorsit in hostem.*
Inde aliud super, atque aliud figitque, volátque
Ingenti gyro: sed sustinet aureus umbo.
Ter circum astantem b *lævos equitavit in orbes,*
Tela manu jaciens: ter secum Troïus heros
Immanem ærato circumfert tegmine c *sylvam.*
Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
Vellere, & urgetur pugna congressus d *iniquâ,*
Multa movens animo, jam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effusúmque equitem super ipse sequutus
Implicat, e *ejectóque incumbit cernuus armo.*
Clamore incendunt cœlum Troësq; Latinìq;. f
Advolat Æneas, vaginâq; eripit ensem:
Et super hæc. Ubi nunc Mezentius acer, & illa
Effera vis animi? contrà g *Tyrrhenus, ut auras*
Suspiciens hausit cœlum, mentémque recepit,
Hostis amare, quid increpitas, mortémque minaris?
h *Nullum in cæde nefas: nec sic ad prælia veni,*
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
Unum hoc per, i *si qua est victis venia hostibus, oro,*
Corpus humo patiare tegi. scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc (oro) k *defende furorem,*
Et me consortem nati concede sepulchro.
Hæc loquitur, juguloque haud inscius accipit ensem:
l *Undantíque animam diffundit in arma cruore.*

z Neque enim Deorum quempiam veneror supplex, uti tu, neque alli Deûm vitam debere volo cujus me usque tæ[...] et amisso filio. Impiè ex persona contemptoris Deûm.
a Infesta jacula.
b Sibi lævos, Æneæ scilicet dextram partem nudam neque scuto tectam consequuturus telo.
c Clypeum præfert impeditum, tot exceptis jaculis horrentem instar sylvæ.
d Ipse pedes contra Mezentium equitem.
e Cernuus armo incumbit ejecto Mezentio.
f Hypermeter, ad extenti clamoris significationem.
g Mezentius, ut ad se redijt recepitque animum ruinâ equi & sua consternatum
h Neque duxi nefas mori, neque vivendi animo huc veni neque ex pacto tecum redemit vitam meam suâ morte filius meus.
i Abruptè & imperfectè. Neque enim Deos agnovit, per quos oraret.
k Ne corpus insepultum exponatur ludibrio infestis mihi civibus.
l Ordo. diffundit animam cruore undanti in arma.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS. LIB. XI.

ARGUMENTUM.

Occiso Mezentio, victor Æneas Marti trophæum erigit. Pallantis mortui corpus magno pompæ apparatu, ad Evandri urbem remittit: ubi summo & patris & suorum omnium luctu excipitur. Interim oratores à Latinis missi, dierum 12. inducias impetrant: quo temporis spatio utriq; suorum cadavera perquirũt, supremóq; sepulturę honore prosequuntur. Eodem quoq; tempore Venulus, quem sub belli initium legatum ad Diomedem miserant Latini, ad suos rediens, auxilia sibi denegata renunciat. Ea spe destitutus Latinus, consilio convocato, de summâ belli cõsultat, legatósq; de pacis conditionibus ad Æneam mittendos censet. Ibi Drances & Turnus, pro inveterato inter ipsos odio, se mutuis conviciis proscindunt. Interim Æneas bipartitò divisis copiis, levis armaturæ equites planis itineribus ad urbem præmittit: ipse cum reliquo exercitu per loca sylvis montibúsq; impedita, ad editiorem oppidi partem contendit. Cujus rei nuncio Laurentum perlato, concilium dimittitur: parantúrq; ea quæ ad urbis defensionem putantur pertinere. Turnus, cognito per exploratores Æneæ consilio, bifariam & ipse suas copias partitur. Equitibus Messapum & Camillam præficit, eósque hostium equitibus opponit: ipse cum peditibus angustias, quà necessariò Æneæ ad urbem iter erat, breviori itinere occupat, atque ibi in insidiis subsistit. Interim equestre prælium committitur, diúq; dubio vtrinq; eventu pugnatur. Ibi Camilla, magnâ priùs editâ hostium strage, dum Chloreum Cybeles sacerdotem, armorum ejus pulchritudine capta incautiùs sequitur, ex insidiis ab Arunte hastâ trajicitur. Quam tamen sacræ virginis cędem Aruns non diu tulit inultam: nam & ipse paulò pòst ab Opi Dianę ministrâ sagittâ trajectus, offensi numinis pœnas persolvit. Camillæ nece consternati Rutuli, fugam arripiunt: Trojani urbis oppugnationẽ parant. Ejus calamitatis nuncio ab Acca Camillæ comite ad Turnum perlato, relictis quas obsederat angustiis suis, auxilio accurrit. Eodem subsequitur & Æneas, &, quoniam imminente jam nocte prælium committi non poterat, utriq; positis ante urbem castris considunt.

Oceanum interea surgens aurora reliquit.
Æneas (quanquam & sociis dare tempus humãdis

a Præcipitans

Quisquis in hunc librum tamen convertit ocellos.
Subscriptum nomen perlegat illa meum.
Joshua Rowley
Me jure [illegible]
1715

a *Præcipitant curæ, turbatáque* b *funere mens est)*
Vota deûm c *primo victor solvebat* c *Eoo.*
Ingentem quercum decisis undique ramis
Constituit tumulo; fulgentiaq; induit arma,
Mezenti ducis exuvias, (tibi magne d *trophæum*
e *Bellipotens:) aptat rorantes sanguine* f *cristas,*
f *Teláq; trunca viri, &* g *bis sex* f *thoraca petitum,*
Perfossumq; locis, f *clypeúmque ex ære sinistræ*
Subligat, atque f *ensem collo suspendit* h *eburnum.*
Tum socios (namq; omnis eum stipata tegebat
Turba ducum) sic incipiens hortatur ovantes.
Maxima res effecta, viri, timor omnis abesto,
Quod superest. hæc sunt spolia, & de rege superbo
Primitiæ, manibúsque i *meis* k *Mezentius hic est.*
Nunc iter ad regem nobis, murósque Latinos:
Arma parate animis, & spe præsumite bellum.
Ne qua mora ignaros (ubi primùm vellere signa
l *Annuerint superi, pubémq; educere castris)*
Impediat, segnesq; metu sententia tardet.
Interea socios, m *inhumatáque corpora terræ*
Mandemus: n *qui solus honos Acheronte sub imo est.*
Ite, (ait) egregias animas, quæ sanguine nobis
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
Muneribus. mœstamq; Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas: quem non virtutis egentem
Abstulit atra dies, & o *funere mersit* o *acerbo.*
Sic ait illacrymans, recipítque ad limina gressum,
Corpus ubi exanimi p *positum Pallantis Acœtes*
Servabat senior, qui Parrhasiō Evandro
Armiger antè fuit: sed non felicibus æquè
Tum comes auspiciis charo datus ibat alumno.
Circùm omnes, famulûmque manus, Trojanaq; turba,

a Festinare urgent, premunt.
b Pallantis inprimis.
c Primo mane, albescente Aurorâ.
d De trophæo, vide quæ nos ad Juvenalem, sat. 10. *Bellorum exuviæ truncis affixa trophæis* &c.
e Mars. cui enim debentur potius? ut cui grata, ἔναρα καὶ λάφυρα suspenduntur si fracta, sanguinea, mutila, trunca, curta, perfossa.
f Ut trophæum referat hominis formam, ecce primùm cristas galeæ, deinde tela in manu, clypeum ad sinistram, thoraca in media arbore, ensem dimissum ad latus ex baltheo, qui collo appensus.
g Tot vulneribus ab Æneâ perfossum thoraca intelligo potiùs, quam a 12. Etruriæ principibus, ut volunt quidam.
h Propter vaginam, aut capulum.
i Cum respectu, ad spolia opima, ubi dux sua manu hostium ducem confecit.
k Refero ad titulum trophæi. *Mezentius hic est* &c.
l Neque enim nisi captato augurio, aut sine Deûm numine evellebantur signa.
m Cæsorum in bello funebres pompæ à suis honestabantur elogiis, orationibus, epitaphiis.
n Τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων. 16. Il. neque enim animas Charonti licet Stygis *rauca fluenta transportare priùs, quàm sedibus ossa quierunt. Centum errant annos,* &c. 6. l. Æn. o Fato immaturo, & *miser ante diem.* p Rite omnia. Conclamatorum n. corpora in limine ædium collocabantur efferenda: pedibus ad viam extentis, quasi non reversaris. aut quia homines capite nascuntur, pedibus efferuntur. In funere verò familia, amici, fœminæ inprimis, φιλοίκτιστον γένος, crinibus solutis, luctu, planctu, ejulatu omnia replebant. vide quæ nos ad Sen. Troad. v. 83. & Lucani l. 2. v. 30.

Et mœstæ Iliades crinem de more solutæ.
Ut verò Aeneas foribus sese intulit altis,
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
Pectoribus, mœstóque immugit regia luctu.
Ipse caput nivei q fultum Pallantis, & ora
Ut vidit; lævique patens in pectore vulnus
r *Cuspidis Ausoniæ, lacrymis ita fatur obortis:*
Tene, inquit, miserande puer, cùm f læta veniret,
Invidit fortuna mihi? ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
Non hæc Evandro de te promissa parenti
Discedens dederam, cùm me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuénsque moneret
Acres esse viros, cum t dura prælia gente.
Et nunc ille quidem spe multum captus inani,
Fors & vota facit, cumulátque altaria donis.
Nos juvenem exanimum, & u nil jam cœlestibus ullis
Debentem, vano mœsti comitamur honore.
Infelix nati funus crudele videbis.
Hi nostri reditus, expectatique triumphi;
Hæc mea magna fides. at x non, Evandre, pudendis
Vulneribus pulsum aspicies, y nec sospite dirum
Optabis nato funus pater. hei mihi quantum
Præsidium Ausonia, & quantum tu perdis, Iüle.
Hæc ubi deflevit, z tolli miserabile corpus
Imperat, & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Intersintque patris lacrymis: solatia luctûs
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
a *Haud segnes alii crates, & molle pheretrum*
Arbuteis texunt virgis, & vimine querno,
Extructósque toros b obtentu frondis inumbrant.
Hîc juvenem agresti sublimem in stramine ponunt:
c *Qualem virgineo demessum pollice florem,* ☞
Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi
Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit,
d *Non jam mater alit tellus, viresque ministrat.*

q Pulvinari & toro funereo.

r Ab hastâ Turni.

f Injectâ jam spe potiundæ Italiæ.

t Latinâ, Rutulâ, Volscâ. l. 9.

u Non ultrà obnoxium Diis cœlestibus, quando transierit in potestatem Deorum inferorum.

x Non aversis & à tergo, sed pulchris, loco honestis, adversis.

y Neque imprecaberis tibi aut filio mortem, tædio aut pudore quòd filius inhonesta fuga saluti suæ consuluerit.

z Funebris pompæ apparatus, rituum & ceremoniarum pulchra descriptio, sicut funeris. 6. l. pag. 222.

a Properant alii pheretrum cratibus ex arbuteis virgis texere, &c.

b Obtentis frondibus.

c *Ut flos in septis secretus nascitur hortis,* &c. vide Catul. 63. Ep.

d *Quem mulcent auræ, firmat sol, educat imber.* ibid.

Tum

Tum geminas vestes ostróque auróque rigentes
Extulit Æneas, quas illi [c] læta laborum,
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.
[f] Harum unam juveni supremum mœstus honorem
Induit; arsurásque comas obnubit amictu.
[g] Multáque præterea Laurentis præmia pugnæ
Aggerat, & longo prædam jubet ordine duci.
Addit equos, & tela, quibus spoliaverat hostem.
Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæso sparsuros sanguine flammas:
Indutósque jubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicáque nomina figi.
Ducitur [h] infelix ævo confectus Acetes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora,
Sternitur & toto projectus corpore terræ.
Ducunt & [i] Rutulo perfusos sanguine [i] currus.
Post bellator equus, [k] positis insignibus, Æthon
It [l] lacrymans, guttísque humectat grandibus ora.
Hastam alii galeámque ferunt: nam [m] cætera Turnus
Victor habet. tum mœsta phalanx Teucríque sequuntur,
Tyrrhenique duces, & [n] versis Arcades armis.
Postquam omnis longè comitum processerat ordo,
Substitit Æneas, gemitúque hæc addidit alto.
Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli
Fata vocant: [o] salve æternùm mihi, maxime Palla,
Aeternúmque [o] vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressúmque in castra ferebat.
Jámque oratores aderant ex [p] urbe Latinâ,
[q] Velati ramis oleæ, veniámque rogantes:
Corpora, per [r] campos ferro quæ fusa jacebant,
Redderet, ac tumulo sineret [s] succedere terræ:
Nullum cum victis certamen, & [t] æthere cassis;
Parceret hospitibus quondam, socerísque vocatis.
Quos bonus Aeneas, haud aspernanda precantes,
Prosequitur veniâ, & verbis hæc insuper addit.
Quænam vos tanto fortuna indigna, Latini,

Implicuit

c Quia in gratiam Æneæ quem amabat, magnus hoc tenebat.

f Harum unam corpori Pallantis induit, alterâ caput velat. Imperatores autem paludamento velati efferebantur.

g Præferebantur spolia hostibus erepta, quin & equi, & captivi vinctis *inferias quos immolet umbris.* l. 10. nec non trunci arborum, ad modum trophæorum, induti arma hostium cæsorum, quorum & nomina affigebantur. vide Patrocli inferias, Il. 20.

h *Qui non felicibus æque Tum comes auspiciis,* &c. modò.

i Pallantisne, sanguine hostium perfusi? an hostibus ereptos.

k Exutus phaleris.

l Δάκρυα δέ σφι Θερμὰ κατὰ βλεφάρων χαμάδις ῥέε μυρομένοισιν, Achillis equis Patroclum flentibus. Il. 17. lacrymari autem equos asserunt Sueton c. 81. Jul. Plin. l. 8. c. 42. & alii

m Arma, cum baltheo.

n Inversis hastis, mucrone inclinato & per terram tracto, pro usitato more ac recepto in exequiis militaribus.

o Mortuis *Salve* & *Vale* dicitur, quòd ab eis dividimur, non ultra visuri eos. Varro.

p Laurolavinio, urbe Latini.

q Ad illud 7. l. *Præferimus manibus vittas.*

r Qui jam penes Trojanos victores.

s Terram subire, terrâ condi.

t Mortuis.

Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacémne exanimis, & Martis sorte peremptis
Oratis? u *equidem & vivis concedere vellem.*
Nec veni, nisi fata locum sedémque dedissent:
Nec bellum cum gente gero. Rex nostra reliquit
Hospitia, & Turni potiùs se credidit armis.
Æquius x *huic Turno fuerat se opponere* x *morti.*
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Apparat, his decuit mecum concurrere telis.
y *Vixêt, cui vitam deus aut sua dextra dedisset.*
Nunc ite, & miseris supponite civibus ignem.
Dixerat Æneas. olli obstupuere silentes;
Conversíq; oculos inter se atque ora tenebant.
Tum senior, z *sempérque odiis & crimine Drances*
Infestus juveni Turno, sic ore vicissim
Orsa refert. O famâ ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus a *cœlo te laudibus æquem?*
b *Justitiæne prius mirer, bellíne laborum?*
Nos verò hæc patriam grati referemus ad urbem:
Et te, si qua viam dederit fortuna, Latino
Jungemus regi: quærat sibi fœdera Turnus.
Quin & c *fatales murorum attollere moles,*
Saxáque subvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc; unóque omnes eadem ore fremebant.
Bis senos pepigere dies, & d *pace sequestrâ*
Per sylvas Teucri mistíque impunè Latini
Erravere jugis, ferro sonat alta e *bipenni*
Fraxinus: evertunt actas ad sidera pinus,
Robora nec cuneis, & f *olentem scindere* f *cedrum,*
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.
Et jam fama volans tanti prænuncia luctus,
Evandrum, Evandríque domos & mœnia complet,
g *Quæ modò victorem Latio Pallanta ferebat.*
Arcades h *ad portas ruere, & de more vetusto*
Funereas rapuere faces: lucet via longo
Ordine flammarum, & latè i *discriminat agros.*
Contrà turba Phrygum veniens plangentia jungit
Agmina:

u Sepulturam mortuis, & pacem vivis concedere vellem.

x Junge *huic* potiùs *morti* quàm *Turno*, quod quidam volunt. decuisset Turnum singulari potius certamine mecum decertasse, quàm hunc suorum fudisse sanguinem. ut *his telis*.

y Vixisset. Syncope.

z Infesto odio & ad criminandum semper prompto.

a Cælitibus ob pietatem & virtutem æquem? vel ad cœlum te laudibus tollam?

b Constructio Græca. τῆς δικαιοσύνης σε θαυμάσαιμι ἄν; & subintelligendum ἕνεκα.

c Fato tibi debita novæ urbis mœnia.

d Ad tempus mediâ & quasi depositâ, quæ non terminet, sed differat bellum. Induciis.

e Ancipiti, est enim *ferrum bipenne* Periphrasis *securis* ἀμφήρους. Neque enim *bipenni* est substantivum constructione Græcâ, ut volunt.

f Funeream arborem, quæ & odorem in funere ipso & famam fortiter cadentibus æternam referat.

g Eadem quæ nuper ferebat Pall. victorem & bello strenuum.

h Ex urbe ad portas ruebant.

i Illustrat, ut ipsi agri discerni ac discriminari possent.

Agmina: quæ postquam matres succedere tectis
Viderunt, mœstam [k] *incendunt clamoribus urbem.*
At non Evandrum potis est vis ulla tenere,
Sed venit in medios, pheretro Pallanta repôsto
Procumbit super, atque hæret lacrymánsque gemensq́;
Et via vix tandem voci laxata dolore est,
Non hæc, ô Palla, dederas promissa parenti,
[l] *Cautiùs ut sævo velles te credere Marti.*
Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis
Et [m] *prædulce decus primo certamine posset.*
Primitiæ, juvenis, miseræ, bellique propinqui
[n] *Dura rudimenta; & nulli exaudita deorum*
Vota, precésque meæ. túque, ô [o] *sanctissima conjux,*
Felix morte tua, neque in hunc servata dolorem.
Contrà ego vivendo [p] *vici mea fata, superstes*
Restarem ut genitor. [q] *Troüm socia arma sequutum*
Obruerent Rutuli telis, animam ipse dedissem:
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta referret.
[r] *Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec quas*
Junximus hospitio dextras: sors ista senectæ
Debita erat nostræ. quòd si immatura manebat
Mors natum, cæsis Volscorum millibus antè,
[s] *Ducentem in Latium Teucros cecidisse juvabit.*
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quàm pius Æneas, & quàm magni Phryges, & quàm
Tyrrhenique duces, Tyrrhenûmque exercitus omnis.
Magna Trophæa ferunt, quos dat tua dextera letho.
[t] *Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,*
Esset par ætas, & idem si robur ab annis,
Turne; sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte.
Quòd vitam moror invisam, Pallante perempto,
Dextera caussa tua est, Turnum gnatóque patríque
[u] *Quam debere vides: meritis vacat hic tibi solus*
Fortunæq́; locus: non vitæ gaudia quæro,
Nec fas: sed gnato manes perferre sub imos.
Aurora interea miseris mortalibus almam

Extulerat

k Quasi in publico incendio clamoribus omnia complent, miscentque.

l *Cauta sit ut virtus, nec te temerarius ardor, &c.* Mart. 6. l. 25. ep.

m Belli gloria inexpertis nimiùm dulcis.

n Infelicia tyrocinia.

o Casta, pia.

p Inverso & præpostero fatorum ordine, filio meo superstes.

q Æquius fuerat me sequutum Trojana arma mortem oppetiisse, quàm te.

r Quin & absolvo Teucros; misero meo fato magis imputo.

s Solatio tamen mihi est, Teucros, nati mei ductu licet sibi exitiali mihique tristi Latio consedisse, cæsis tamen tot ab illo hostibus quorum huc allata vides trophæa.

t — Quibus & adjiceretur trophæum de Turno, fuisset modò Pallas meus æqualis illi ætate.

u Quam ultricem necis filii mei futuram & spero, et ob hoc solùm in vitâ maneo, ut interfecti Turni nuncium ad natum ipse moriens deferam.

Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Æneas, jam curvo in litore Tarchon
Constituere pyras: huc corpora [x] quisque suorum
More tulere patrum, subjectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum [y] caligine cœlum.
[z] Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos; ter mæstum funeris ignem
Lustravere in equis, ululatúsque ore dedere.
Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma:
It cœlo clamórque virûm, clangórque tubarum.
Hinc alii spolia occisis direpta Latinis
Conjiciunt igni, galeas, ensésque decoros,
Frænáque, [a] ferventésque rotas: pars munera nota,
Ipsorum clypeos, & non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora [b] morti:
Setigerósque sues, raptásque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes: tum litore toto
Ardentes spectant socios, semiustáque servant
Busta: neque avelli possunt, [c] nox humida donec
Invertit cœlum stellis fulgentibus [d] aptum.
Nec minus & miseri diversâ in parte Latini
[e] Innumeras struxere pyras, & corpora partim
Multa virûm terræ infodiunt: [f] avectáque partim
Finitimos tollunt in agros, urbíque remittunt.
Cætera, confusæq; ingentem cædis acervum,
Nec numero, nec honore cremant, tunc undique vasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram:
Mœrentes [g] altum cinerem, & confusa ruebant
Ossa focis, tepidóque onerabant aggere terræ.
Jam vero in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longè pars maxima luctûs.
Hîc matres, miseræq; nurus, hîc chara sororum
Pectora mœrentûm, puerique parentibus orbi,
Dirum execrantur bellum, [h] Turnique hymenæos:
Ipsum armis, ipsumq; jubent decernere ferro,
Qui regnum Italiæ, & primos sibi poscat honores.

x Æneas Trojanos, Tarchon Etruscos suos uterque Arcadas; more patrio.
y Fumeâ.
z Pulchra funebris Pompæ hypotyposis, nec cedens illi quæ 6. L. in funere Miseni. Namque hîc pyræ lustratio trigemina, luctus, ululatus, lacrymis sparsum solum, sparsa arma, tubicines, spolia hostium, tela sua, hostiæ, bustum, ossilegium, tumuli.
a Quondam in cursu, ferventes continuo motu.
b Morte, simpliciter; non Morti, tanquam numini, ut volunt quidam.
c Namque ossilegium de nocte erat, si planè essent combusti: aliàs extinguebatur flamma vino, & die sequente rursus accensa.
d Ἀπτόμενον, ἀρμένον, stellis quasi clavis fixum & distinctum.
e Vtpote longè majori clade affecti.
f Amicorum cadavera nota in agros & urbes cremanda mittuntur. cætera congesta in rogos acervatim.
g Eruebant ossa & cineres è focis, quæ terræ mandabant, extructo aggere.
h Turnum Laviniæ nuptias quasi sponsalium jure sibi debitas poscentem.

i Ingravat

i Ingravat hæc k sævus Drances, solúmque vocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contrà variis sententia dictis
Pro Turno, & magnum l reginæ nomen obumbrat;
Multa virum meritis sustentat fama tropæis.
Hos inter motus medio flagrante tumultu,
Ecce super mœsti magni Diomedis ab urbe
m Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum: nil dona, nec aurum,
Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut n pacem Trojano ab rege n petendum.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
Fatalem Æneam manifesto numine ferri
Admonet ira deûm, tumulíque ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primósque suorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli convenêre, fluúntque ad regia plenis
Tecta viis. sedet in mediis & maximus ævo,
o Et primus sceptris, haud læta fronte, Latinus.
Atque hîc legatos * Ætolâ ex urbe remissos,
Quæ referant, fari jubet, & responsa reposcit
Ordine cuncta suo: tunc facta silentia linguis,
Et Venulus dicto parens, ita farier infit.
Vidimus, ô cives, Diomedem, Argiváque castra,
Atque iter emensi casus superavimus omnes,
Contigimúsque manum, quâ concidit p Ilia tellus.
Ille urbem q Argyripam patriæ cognomine gentis,
Victor r Gargani condebat r Japygis agris.
Postquam introgressi, & coràm data copia fandi;
s Munera præferimus, nomen, patriámque docemus;
Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonii, quæ vos fortuna quietos
Sollicitat, suadétque ignota lacessere bella?
Quicunque Iliacos ferro t violavimus agros,
(Mitto ea quæ muris bellando exhausta sub altis,

u Quos

i Vt qui eadem audierat ex ore Æneæ, supra, *Æquius huic Turno fuerat se opponere morti, si bellum finire manu, si pellere Teucros Apparat, his decuit mecum concurrere telis.*
k Infestus Turno.
l Amatæ favor Turno profuit.
m Venulus, aliique, missi à Latino, Turno, Mezentio ad Argyripam petitum auxilia à Diomede, l. 8. per initia.
n Αἰτεῖν εἰρήνην. Græcismus Lucretio familiaris. *Pœnas in morte timendum. & motu privandum est corpora.*
o Vt ætate, ita imperio primus. Alii, primus inter sceptriferos duces, Turnum, Mezentium, &c. ut qui sceptris innixi curiam intrarint. 8. Æn. *Quàm Turno regi*, &c
* Ætola urbs est Arpi.
p Vrbs Ilii.
q Argyripam, Arpos: hodie, *Monte, S. Angelo*. Argos hippion, ut volunt, à Diomede dictam. 9. Ἄργος ἱππόβοτον.
r Gargani Japygii. est à Japygia pars Apuliæ in qua mons Garganus.
s Pro more gentium, ut legati semper munera ferant.
t Tanquam sacros. seq. inde scelesti *supplicia expendimus*.

u Quos Simoïs premit ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & scelerum pœnas expendimus omnes,
x Vel Priamo miseranda manus. y scit triste Minervæ
z Sidus, & Euboïcæ cautes, ultórque Caphareus.
Militiâ ex illa diversum ad litus abacti,
a Atrides Protei Menelaüs ad usque columnas
Exulat; b Aetneos vidit Cyclopas Ulysses.
Regna c Neoptolemi referam, d versósque penates
Idomenei, e Libycóve habitantes litore Locros?
f Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivûm
Conjugis infandæ prima inter limina dextrâ
Oppetiit; devictâ Asia subsedit adulter.
g Invidisse deos, patriis ut redditus oris,
Conjugium optatum, & pulchram Calydona viderem?
Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur:
h Et socii amissi petierunt æthera pennis,
Fluminibúsque vagantur aves (heu dira meorum
Supplicia) & scopulos lacrymosis vocibus implent.
Hæc adeò ex illo mihi jam i speranda fuerunt
Tempore, cùm ferro k cœlestia corpora demens
Appetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
Ne verò, ne me ad tales impellite pugnas.
Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama; nec veterum memini l lætórve malorum.
Munera, quæ patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Aeneam: stetimus tela aspera contrá,
Contulimúsque manus: m experto credite, quantus
In clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra viros; ultro Inachias venisset ad urbes

u Qui pro sepulchro habuerunt Simoenta fl.

x *Miseranda vel hosti*; Ovid. 6. Met.

y Testis & infensæ Minervæ irâ tempestas concitata, qua naufragi allisi sumus ad rupes Euboicas & promontorium Capharea.

z Solino 17. c. Arcturus; aliis Aries; aliis, ipsa Minerva tempestatem ex sideris ortu concitans. alii fax, quam Nauplius Palamedis filii mortem ulturus, Minervæ suasu extulit noctu Græcis tempestate laborantibus, quasi signum portus; unde illi ad Capharea & cautes Euboicas naufragi interierunt.

a Menelaus delatus ventis ad Ægypti fines ubi regnabit Proteus, ibi exulavit.

b Ulysses longis erroribus per Siciliam, Cyclopas, &c. vectus.

c Ab Oreste cæsi. ut pag. 157. t. c.

d Ad alium translatos, ipso à civibus pulso, quòd filium ex voto licet, immolasset.

e Ajacis socios à Trojano bello redeuntes, ad Pentapolim Africæ delatos.

f Agamemnon, Asiâ devictâ, redux ab uxore Clytæmnestrâ & Ægystho adultero, lecti, vitæ, regni subsessore cæsus est. g Referámne & mihi invidisse Deos? Namque Venus ultura vulnus quod à me acceperat bello Trojano Il. 5 summisit adulterum Stheneli filium, uxoris meæ Ægialæ corruptorem. Unde patriam Ætoliam, in qua Calydon urbs, fugiens, huc in Apuliam migravi. h De sociis Diomedis in aves, quas Diomedæas, Græci ἐρωδιοὺς, nos *herons* vocamus, Ovid. 14. Met. i Expectanda, timenda. Sperare mediæ atque ambiguæ significationis vocem esse diximus ad l. 1. *At sperate Deos memores fandi atque nefandi.* pag. 115. m. k Martis & Veneris. Iliad. 5. modò g l Supra hoc l. *quas illi læta laborum Ipsa suis,* &c. Cui non dissimilis & illa constructio, *Justitiæne prius mirer, belline laborum?* supra hoc lib. m Qui cominus sensi, quantum valeat impulsu clypei in congressu ἐπιπλόμενος, eminus, quantum valeat jactu hastæ. Saltus quoq; & ictus facere pariter assuescāt, insurgere tripudiantes in clypeū, rursusq; subsidere. Vegetius l. 2. c. 16.

n *Dardanus,*

n *Dardanus, & versis lugeret Græcia fatis.*
Quicquid apud duræ cessatum est mœnia Trojæ,
Hectoris, Æneæque manu victoria Graiûm
Hæsit, & in decimum vestigia rettulit annum.
o *Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis:*
Hic pietate prior. coëant in fœdera dextræ,
p *Quà datur: ast, armis concurrant arma, cavete.*
Et responsa simul quæ sint, rex optime regum,
Audisti, & quæ sit magno sententia bello.
Vix ea legati: variúsque per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor: q *seu saxa morantur*
Cum rapidos amnes, clauso fit gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripę crepitantibus undis.
Ut primùm placati animi, & trepida ora quiêrunt,
r *Præfatus divos, solio rex infit ab alto.*
Antè equidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, & fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, cùm muros obsidet hostis.
Bellum importunum, cives, cum s *gente deorum,*
Invictisque viris gerimus: t *quos nulla fatigant*
Prælia: nec victi possunt absistere ferro.
Spem, siquam accitis Ætolûm habuistis in armis,
Ponite: spes sibi quisque, sed, hæc quàm angusta, videtis.
u *Cætera quâ rerum jaceant perculsa ruinâ,*
Ante oculos, intérque manus sunt omnia vestras.
Nec quemquam incuso: potuit quæ plurima virtus
Esse, fuit: toto certatum est x *corpore regni.*
Nunc adeò quę sit dubiæ sententia menti,
Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
y *Est antiquus ager,* z *Thusco mihi proximus* z *amni,*
a *Longus in occasum,* b *fines super usque Sicanos:*
Arunci Rutulique serunt, & vomere duros
Exercent colles, atque c *horum asperrima pascunt.*
Hęc omnis regio, & celsi plaga pinea montis

n Dardaniun. Trojani lacessivissent Græciam; quæ, vice versa, lugeret victa; quæ nunc victrix.

o Ἕκτωρ Αἰνείας θ' οἳ Τρώων εἰσὶν ἄριστοι. Il. 17.

p Quacunque ratione aut conditione licet, & permittitur.

q Μέγ' ἴαχον, ὡς ὅτε κῦμα ἀκτῇ ἐφ' ὑψηλῇ &c. Il. 2.

r Præmissa precatione & invocatione Deorum. Pro more veterum orationum.

s Originem ducente à Diis, propter Æneam, necnon Dardanios.

t Hinc Annibali suo dat orationem illam Livius. Cum eo hoste res est, qui nec bonam nec malam ferre fortunam potest. seu vincit, ferociter instat victis; seu victus est, instaurat cum victoribus certamen.

u Spes, res, vires, auxilia.

x Et animo. totis viribus.

y Livio, Sisennâ, Catone, aliis adductis autoribus contendit Servius contra Donatum, Romanos in fœdere cum Latino accepisse agrum qui est inter Laurentum & castra Trojana, jugerum 700. z Tiberi. a Hostiam versus. b In tractum illum Latii, ubi nunc Roma est, olim *gentes Venere Sicanæ*. l. 8. Quos inde Ligures expulerunt, hos Sacrani, sed & hos Aborigenes. & 7. *veteresque Sicani & Sacranæ acies.* c Loca montosa & sylvis aspera in pecuorum usum vertunt.

Cedat

Cedat amicitiæ Teucrorum: & [d] fœderis æquas
Dicamus leges, sociósque in regna vocemus:
Considant, si tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines, aliámque capessere gentem
Est animus, [e] possuntq; solo decedere nostro;
[f] Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent: jacet omnis ad undam
[g] Materies: ipsi numerúmque, modúmque carinis
Præcipiant: nos [g] æra, manus, navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, [h] pacísque manu prætendere [h] ramos,
[i] Munera portantes eborísque, aurique talenta,
[k] Et sellam, regni [l] trabeámque insignia nostri.
Consulite [m] in medium, & rebus succurrite fessis.
Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
[n] Obliquâ invidia stimulísque agitabat amaris,
Largus opum, & lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens ([o] genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras.
Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem
Consulis, ô bone rex: cuncti se scire fatentur
Quid fortuna ferat populi, sed dicere [p] mussant.
Det [q] libertatem fandi, [r] flatúsque remittat,
Cujus ob [s] auspicium infaustum, morésque sinistros
(Dicam equidem, licèt arma mihi mortémque minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totámque videmus
[t] Consedisse urbem luctu: dum Troïa tentat
Castra, [u] fugæ fidens, & cœlum territat armis.
Unum etiam donis istis, quæ plurima mitti
[x] Dardanidis, [y] ducíque jubes, unum, optime regum,

d Secundi generis eorum quæ à Livio statuuntur. 34. l. 1. quod victi accipiebant a victoribus. 2. quo pares bello inter se coibant. 3. quo convenerunt qui nunquam hostes fuere.
e Al. poscuntque.
f Quo numero instructi Æneadæ mare conscenderant. l. 1.
g Materiam, sumptus, artifices, alia quæ fabricæ necessaria.
h Oleam, pacis insigne, à legatis prælata?
i Ex consilio Diomedis, supra.
k Cum respectu ad Romanos, qui regibus bene meritis & sociis summo pro munere mittebant sellam eburneam curulem, quali vehebantur magistratus sui præcipui, Ædiles, Prætores, Consules.
l Trabea erat vestis Romana segmentis varii coloris instar trabium limis & obliquis picta, eaque Regia, Quirinalis, vel Trossula, Equitum. supra l. 7.
m Ἐς κοινὸν
n Non directâ, sed per latus Reip. & prætextu boni publ.
o Hominem linguâ magis quàm manu strenuum aptissimè inducit materno quàm paterno genere clariorem. *gli fatti sono maschi, le parole femine.*
p Contra Turnum clarè eloqui non audent, ne mutire quidem: mussant ergo, & intra se murmurant. μύζουσι. q Παῤῥησίαν. r Φρονήματα, spiritus altos. s Inauspicatos ductus. t Clade afflictam in luctu jacere. u Fugam Turno objicit, quòd falsam Æneæ imaginem à Junone objectam quò Turnum eriperet, insequutus è prælio fuerit subductus. l. 10. p. 335. x Cognatis, civibus, oriundis à Dardano, qui hinc ex Italia profectus. y Al. *Dicique.*

Adjicias,

Adjicias, nec te ullius violentia vincat,
Quin gnatam egregio genero, dignísque hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas.
z *Quòd si tantus habet mentes & pectora terror;*
Ipsum obtestemur, veniámque oremus ab ipso:
Cedat jus proprium regi, patriæq; remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula cives
Projicis? ô Latio caput horum & causa malorum.
Nulla salus bello: pacem a te poscimus omnes,
Turne, simul pacis solum inviolabile pignus.
Primus ego, invisum quem tu tibi fingis (& esse
Nil moror) en supplex venio; miserere tuorum;
Pone animos, & b *pulsus abi. sat funera fusi*
Vidimus, ingentes & c *desolavimus agros.*
Aut (si fama movet, si tantum pectore robur
Concipis, & si adeò d *dotalis regia cordi est)*
Aude atque e *adversum fidens fer pectus in hostem.*
f *Scilicet, ut Turno contingat regia conjux,*
Nos, animæ viles, inhumata infletaq; turba,
Sternamur campis: etiam tu, si qua tibi g *vis,*
Si patrii quid Martis habes, illum aspice contrà,
Qui vocat.
Talibus exarsit dictis h *violentia Turni;*
Dat gemitum, rumpitq; has imo pectore voces.
i*Larga quidem semper tibi, Drance, copia fandi,*
Tunc cùm bella manus poscunt, patribusq; vocatis
Primus ades: sed non replenda est curia verbis,
k *Quæ tuto tibi magna volant, dum* l *distinet hostem*
Agger murorum, nec inundant sanguine fossæ.
Proinde tona eloquio, m *solitum tibi, méque timoris*
Argue tu Drance: n *tot quando stragis acervos*
Teucrorum tua dextra dedit, passimq; trophæis
Insignis agros: possit quid vivida virtus,
Experiare licet: nec longè scilicet hostes
Quærendi nobis: circumstant undique muros.

z Quod si per Turnum facere non audes, oremus ipsum tandem ut patiatur te Regem ac patrem uti jure tuo. Invidiosè & Ironicè.

a O Turne.

b Respicit commentum illud Junonis quo subtrahebatur Turnus l. 10. modò nota.u.

c Inaratos reliquimus, ut quibus desunt manus agricolarum, abductis ad bella colonis.

d Regnum Latini, quod tu tibi dotale ex nuptiis Laviniæ tibi deberi credis & spe devorasti.

e Tu singulari certamine cum Æneâ congredere.

f Nos interea, ut tu potiaris Lavinia & regno, mactemur tanquam viles more pecudum honore funeris & luctus destituti.

g Virtus.

h Turnus ipse. ut βίη Ἡρακλείη. μένος Ἀλκινόοιο. *Scipiadum virtus. sapientia Læli.*

i Superest quidem tibi eloquentia, sed importuna & impotens. poscunt hæc tempora non in Curia orationem, sed urbis propugnationem. Recriminationis, ut & translati criminis artem in hac Turni oratione lege apud Jul. Scalig. 3. l. poet. c. 23.

k Quæ tibi incolumi & in pacis tempore fluunt, Alii *tutò*. l Arcet, διείργει. m Pro more tuo quod facere soles. n Ironia acerbiss.

o Quin age, progrediamur in hostem jam in proximo experturi uter nostrûm fortior. quid, an cessas ire? *Tutius est igitur vana contendere linguâ Quàm pugnare manu.*
p Respondet ad illa quæ dixerat Drances, *fuga fidens & pulsus abi.* vide nott. u. & b.
q Cæso Pallante filio ejus unico.
r Giganteæ molis uterque lib 9.
s Intra ipsa hostium castra. sub fine. l. 9.
t Repetit cum indignatione & Ironicè, verba hæc Drancis.
u Æneæ tuo, gentiq; quam sic extollis; nimirum quia bis victam; sub Hercule primùm, mox sub Agamemnone. quam tamen tu, pro mendaci tua eloquentiâ, argues terrori fuisse Græcis æquè verax, ac si diceres flumina Itala præ metu Trojanorum retrò fugere.
x Apuliæ fl. se in mare Adriaticum exonerans.
y Artifex scelestus. i. Drances; qui dixerat, *licet arma mihi mortémque minetur.*
z Per me fruere animâ ignava, & indigna qua inquinetur manus mea. *Nos hac à scabie tenemus ungues.*
a Latine.
b Consultationes. Latinus hortatus fuerat, *Consulite in medium.*
c Objectiones 4 diluit disertè, rationibus contrà allatis totidem. 1. 2. 3. 4.

o *Imus in adversos? quid cessas? an tibi Mavors*
Ventosâ in lingua, pedibusq; fugacibus istis
Semper erit?
p *Pulsus ego? aut quisquam meritò, fœdissime, pulsũ*
Arguet? Iliaco tumidum qui crescere Tybrim
Sanguine, & q *Evandri totam cum stirpe videbit*
Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias & Pandarus r *ingens,*
Et quos mille die victor sub Tartara misi,
s *Inclusus muris, hostiliq; aggere septus.*
t *Nulla salus bello?* u *capiti cane talia demens*
Dardanio, rebúsque tuis: proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ, contrà premere arma Latini.
Nũc & Myrmidonũ proceres Phrygia arma tremiscũt,
Nunc & Tydides, & Larissæus Achilles:
Amnis & Adriacas retro fugit x *Aufidus undas.*
Vel cùm se pavidum contra mea jurgia fingit
y *Artificis scelus, & formidine crimen acerbat.*
z *Nunquam animam talem dextrâ hac (absiste moveri)*
Amittes: habitet tecum, & sit pectore in isto.
Nunc ad te, & tua (magne a *pater)* b *consulta revertor.*
c *Si* 1 *nullam nostris ultra spem ponis in armis;*
2 *Si tam deserti sumus,* 3 *&, semel agmine verso,*
Funditus occidimus, 4 *nec habet fortuna regressum:*
Oremus pacem, & dextras tendamus inermes.
d *(Quanquam ô! si solitæ quidquam virtutis adesset,*
Ille mihi ante alios, e *fortunatúsque laborum,*
Egregiúsque f *animi, qui ne quid tale videret,*
Procubuit moriens, & g *humum semel ore momordit.)*
1 *Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,*
2 *Auxilioq; urbes Italæ populíque supersunt:*

d Ἀποσιώπησις, quasi abhorrentis illud *Oremus pacem*, qua tam iniquâ & indignè petitâ quanto honestius foret emori si quid antiquæ virtutis nobis inesset. felices itaque ii pronunciandi sunt qui in acie fortiter ceciderunt neque indigna hæc vident. e Feliciter functus laboribus vitæ. Hellen. ut *Egregius animi* —— f —— Loci in quo est passio. egregium referens animum. g Quod in bello cadentes facere ubiq; memorant poetæ Græci & Latini. ὀδὰξ ἕλον οὖδας. Il. 11. rabie sc. & indignatione, ἔσφιγξε μεμνυότι χάσαν ὀδόντι. Nonn. 22. & de Pallant. l. 10.

3 Sin

3 *Sin* [h] *& Trojanis cum multo gloria venit*
Sanguine: sunt illis sua funera, parq; per omnes
Tempestas: cur indecores in limine primo
Deficimus? [i] *cur ante tubam tremor occupat artus?*
Multa dies variúsque labor mutabilis ævi
Rettulit in melius: 4 multos [k] alterna revisens
Lusit, et in solido rursus fortuna locavit.
[l] *Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi?*
At Messapus erit, felixq; Tolumnius: & quos
Tot populi misêre duces: [m] *nec parva sequetur*
Gloria delectos Latio & Laurentibus agris.
Est et Volscorum egregia [n] *de gente Camilla,*
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas.
[o] *Quòd si me solum Teucri in certamina poscunt:*
Idq; placet, tantumq; bonis communibus obsto:
Non adeò has exosa manus victoria fugit,
Ut tanta quicquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contrà: vel magnum præstet Achillem,
Factáque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet. vobis animam hanc, soceróque Latino,
Turnus ego haud ulli veterum virtute secundus,
[p] *Devoveo. solum Æneas vocat? & vocet, oro.*
[q] *Nec Drances potius, sive est hæc ira deorum,*
Morte luat; sive est virtus & gloria, tollat.
Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant
Certantes: castra Æneas aciémque movebat.
Nuncius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisq; urbem terroribus implet,
Instructos acie Tyberino à flumine Teucros,
Tyrrhenámque manum totis descendere campis.
Extemplò turbati animi, concussáq; vulgi
Pectora, & arrectæ stimulis haud mollibus iræ.
[r] *Arma manu trepidi poscunt, fremit arma juventus:*

h Neque Trojanis cessit incruenta victoria; sed planè Cadmæa.

i Cur ante classicum trepidi malè ominamur belli exitum?

k Ἀλλοπρόσαλλος.

l Quid si Græculus ille Diomedem innuit, iners & infelix, quod accepistis ex oratione legatorum, neget auxilia: at certè aderit nobis Messapus fortis, ut pote invulnerabilis l. 7. & Tolumnius augur felix. l. 12.

m Al. *nec tarda*, ut Græcis post decennium.

n De Camilla & cataphractis suis vide quæ ad l. 7. sub fine. ubi & hoc hemistichium cum seq. versu habetur.

o Ad id resp. quod in fine orationis adjecerat Drances, provocatum Turnum ab Ænea, ut singulari certamine rem decernerent.

p Allusum ad morem & formulam Rom. ducum se pro legionibus & patria devoventium. de Deciis l. 6. p. 142. & Liv. l. 9.

q Neque enim Dranci cedo, ut, sive hoc poscat Deorum ira, ille se devoveat, sive hoc virtutis sit, ille mihi devotionis gloriam præripiat. Ego Turnus nulli virtute secundus me pro vobis devoveo. *Alii sic.* Si vincar, ipse volo Deorum iram subire, non vulgi invidiam, si Drances lueret: si vincam, nolo meæ gloriæ Drances particeps sit. ut *tollere* significet αἱρεσθαι κῦδος. Alii aliter concipiunt. suo quisque liberè utatur ingenio & judicio. Neque tamen ego priori illi meæ expositioni obstinatè adhæreo. r Animis, irâ, manu, voce, fremitu arma poscunt, ad arma conclamant.

s Intra se murmurant, muttiunt. suprà, *sed dicere mussant*.
t Quam alii fossam, alii caput, partem alii statuunt Padi. Cluverius ostium Padi. l. 1. Italicæ antiq. c. 35
u *Volucrum raucarum ad littora nubem*. Æn. 7
x Scoptica reprehensio consultantium, ubi armis usus erat.
y Sumpta hac occasione.
z Edic.
a Respicit Rem militiam. ubi ante vexilla inventa pro vexillis erant manipuli fœni vel stipulæ singulis contuberniis. Vegetio autem l. 2. c. 3. Contubernium manipulus vocatur, ab eo, quod conjunctis manibus pariter dimicabant.
b Camillo. l. 7.
c In omnem occasionem & eventum.
d Πολλὰ, multùm.
e Ducunt fossas ante portas. ut ex præcepto Turni *aditus urbis firment*.
f Ad feriendum & repellendum hostem.
g Extrema necessitas quasi ille dies vitæ aut mortis, libertatis aut servitutis futurus sit arbiter.
h Pilento. ut l. 8 *castæ ducebant sacra per urbē Pilentis matres in mollibus*.
i Et in his peplum ut Iliades Æn. 1 & Il. 7.
k Πότνι' Ἀθηναίη, ἐρυσίπτολι, δῖα θεάων, ἆξον δὴ ἔγχος Διομήδεος. &c. Il. 6. comparat utrumque Scal. l. 5. c. 3
l Et hunc Turni apparatum confert Scal. l. 5. c. 3. cum illo Achillis se accingentis armantisque Il. 19. Κνημῖδας μὲν πρῶτον &c.
m Loricam aheneis laminis in speciem squammarum contextam.
n Aureis ocreis.

Flent mœsti s mussantque patres: hic undique clamor
Dissensu vario magnus se tollit in auras.
Haud secus atque alto in luco cùm fortè catervæ
Considere avium, piscosove amne t Padusæ
Dant sonitum u rauci per stagna loquacia cygni.
x *Imò, ait, ô cives, y arrepto tempore, Turnus,*
Cogite concilium, & pacem laudate sedentes:
Illi armis in regna ruunt. Nec plura loquutus
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.
Tu, Voluse, armari Volscorum z edice a maniplis,
Duc, ait, & Rutulos: equites Messapus in armis,
Et cum b fratre Coras latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turresque capessant:
Cetera, c quà jussô, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota discurritur urbe.
Concilium ipse pater et magna incœpta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt.
d *Multáque se incusat, qui non acceperit ultro*
Dardanium Æneam, generúmque adsciverit urbi.
e *Præfodiunt alii portas, aut f saxa, sudesque;*
Subvectant: bello dat signum rauca cruentum
Buccina: tunc muros varia cinxere coronâ,
Matronæ puerique: vocat, g labor ultimus omnes.
Nec non ad templum, summasque ad Palladis arces
h *Subvehitur magna matrum regina catervâ,*
i *Dona ferens: juxtáque comes Lavinia virgo,*
Causa mali tanti, atque oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, & templum thure vaporant,
Et mœstas alto fundunt de limine voces.
k *Armipotens belli præses Tritonia virgo,*
Frange manu telum Phrygii prædonis, & ipsum
Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.
l *Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus:*
Jámque adeò Rutulum m thoraca indutus, ahenis
Horrebat squamis, surasque incluserat n auro.

o *Tempora*

o Tempora nudus adhuc, laterique accinxerat ensem,
Fulgebátque alta decurrens aureus arce,
Exultatque animis, & spe jam præcipit hostem.
p Qualis ubi abruptis fugit præsepia vinclis
Tandem liber equus, campóque potitus aperto,
Aut ille in pastus armentáque tendit equarum:
Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectísque fremit cervicibus altè
Luxurians, luduntque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui Volscorum acie comitante Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
q Desiluit: quam tota r cohors imitata, relictis
Ad terram s defluxit equis. tum talia fatur.
Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
Audeo & Æneadûm promitto occurrere turmæ,
Soláque Tyrrhenos equites ire obvia contrà.
Me sine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros subsiste, & mœnia serva.
Turnus ad hæc, oculos t horrendâ in virgine fixus.
O decus Italiæ virgo, quas dicere grates,
Quásve referre parem: sed nunc (est omnia quando
Iste animus supra) mecum partire laborem.
Aeneas (ut fama fidem, missique reportant
Exploratores) u equitum levia improbus arma
Præmisit, quaterent campos: ipse ardua montis
Per deserta jugo properans adventat ad urbem.
Furta paro belli convexo in tramite sylvæ,
Ut bivias armato obsidam milite fauces.
x Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis:
Tecum acer Messapus erit, turmæque Latinæ,
y Tyburtique manus, ducis & tu concipe curam.
Sic ait, & paribus Messapum in prælia dictis
Hortatur, sociósque duces: & pergit in hostem.
Est curvo anfractu z vallis, a commoda fraudi,
Armorúmque dolis, quam densis frondibus atrum

o Quo obequitans agnosceretur a suis, dum oratione eos cohortaretur.

p Ὡς δ' ὅτε τις στατὸς ἵππος ἀκοστήσας ἐπὶ φάτνῃ &c. Il. 6. vide & Macrob. l. 6. c. 3. & Scal. poet. l. 5. c. 3

q Properè, salutatura Turnum ut exercitus ducem.
r Turmæ, nam cohors propriè est equitum
s Notatur hoc verbo ars facilis descendendi ex equis & expedita.

t Φοβερᾷ καὶ χαροπῷ quod de Pallade dicit Cupido Luciani. Ἀρηΐα κούρη, de Penthesilea Calaber. l. 1.

u Consilio satis callido atque improbo præmisit huc levis armaturæ equites, qui integrarum copiarum speciem ferant & *Transmittant valido quatientes impete campos*, Lucret. 2. l. Ipse interea validâ manu per montis ardua properat, ex eminenti urbem obsessurus, quem mihi est animus ex insidiis an gustiarum in itinere incautum ex improviso intercipere

x Adverte hîc dædalam poetæ œconomiam qui aliò avocat duces primarios Æneam & Turnum, ut fœminæ interea locus sit edendi facinora. y Catillus & Corax Tyburti fratres. z Cæsura. Servius ut metrum constet legit *valles* unde vallecula, ut à *vulpes, vulpecula*. a Insidiis ἐνέδρᾳ, quas modò dixit *furta belli*, *emboscados*.

Urget utrinque latus, tenuis quà semita ducit,
Angustæq; ferunt fauces, aditúsque maligni.
Hanc super, in speculis summóque in vertice montis
Planities ignota jacet, tutíque [b] *receptus:*
Seu dextra lævâque velis occurrere pugnæ,
Sive instare jugis, & grandia volvere saxa.
Huc [c] *juvenis nota fertur regione viarum,*
Arripuítque locum, & sylvis insedit iniquis.
Velocem interea [d] *superis in sedibus Opim,*
Unam ex [e] *virginibus sociis sacrâque catervâ*
Compellabat: & has tristeis Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & nostris [f] *nequicquam cingitur armis,*
Cara mihi ante alias. nec enim novus iste [g] *Dianæ*
Venit amor, subitâque animum dulcedine movit.
Pulsus ob invidiam regno, [h] *viréisque superbas,*
[i] *Priverno antiqua Metabus cùm excederet urbe,*
Infantem fugiens media inter prælia belli
Sustulit exilio comitem, matrísque vocavit
Nomine Casmillæ, mutatâ parte [k] *Camillam.*
Ipse sinu præ se portans juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undique sæva premebant,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce, fugæ medio summis [l] *Amasenus abundans*
Spumabat ripis (tantus se nubibus imber
Ruperat) ille innare parans infantis amore
Tardatur, caróque oneri timet. omnia secum
Versanti, subitò vix hæc sententia sedit.
Telum immane manu valida quod forte gerebat
Bellator, solidum nodis & robore [m] *cocto,*
Huic natam, [n] *libro & sylvestri subere clausam,*
Implicat, atque habilem mediæ circumligat hastæ.
Quam dextrâ ingenti librans, ita [o] *ad æthera fatur:*
Alma tibi hanc nemorum cultrix Latonia virgo,
[p] *Ipse pater famulam voveo: tua prima per auras*

b Latebræ, & receptui locus, unde vel improvisi adoriri hostem conserta manu possint, vel, si velint, hostem è jugis utrinque montium telis & saxis obruere. huic loco non dissimiles Furcæ Caudinæ, quas describit Liv. 9. l.
c Turnus.
d Cœlo.
e Comitibus, nymphis. quin & ipsa Diana Opis vocabatur. Macrob. 3. l. Saturn. c. 22.
f Quippe hîc peritura.
g Mihi
h Potentiorum inimicorum.
i Volscorum opp. ultra Setiam, hodie *Piperno*.
k Qui sacerdotibus in sacris ministrabant pueri ἀμφιθαλεῖς patrimi matrimique vocabantur Camilli. inde Camillæ. Turneb. 14. c. 13. dici vult uti Camenænas quæ priùs Camœnæ. sed infra, Dianæ à patre vovetur famula λάτρις.
l Volscorum fl. videtur poeta hoc ex historia Pyrrhi regis Epirotarum commentus. namque is puer fluvii obicem ægrè trajectus contentissima fuga sibi consuluit.
m Durato ab ætate, Sole, igne, fumo, *ut ramale vetus vegrandi subere coctum.* Persius de hoc ipso Virgilii opere.
n Interiori arboris tunica & subere involutam, ut ἐυπλεκὴς se haberet citra noxam, hastæ alligavit.
o Cœlum suspiciens me precatur. p Tuis telis alligatam, per nemora tua fugientem ab hostibus, tuæ curæ creditam pater ego natam hanc meam tibi voveo, dico, do, ut tibi sacra serviat. modò nota K. Allusum simul ad morem & formulam adoptionis, quæ fiebat per armorum traditionem.

Tela

Tela tenens supplex hostem fugit: accipe, testor,
Diva, tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
Immittit. sonuere undæ, rapidum super amnem
q *Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.*
At Metabus, magna propiùs jam urgente catervâ,
Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine r *victor*
Gramineo, s *donum Triviæ, de* t *cespite vellit.*
Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepêre: u *(neque ipse manus feritate dedisset)*
Pastorum & solis exegit montibus ævum.
Hîc natam in dumis, intérque horrentia lustra,
Armentalis equæ mammis, & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, jaculo palmas oneravit acuto,
Spiculáque ex humero parvæ suspendit & arcum.
x *Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,*
Tigridis exuviæ per dorsum à vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torsit,
Et fundam tereti circum caput y *egit habenâ,*
z *Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem.*
a *Multæ illam frustra Tyrrhena per oppida matres*
Optavêre nurum: sola contenta Dianâ
b *Æternùm telorum, & virginitatis amorem*
Intemerata colit: vellem haud correpta fuisset
Militia tali, conata lacessere Teucros:
Chara mihi comitúmque foret nunc una mearum.
Verùm agè, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
c *Labere nympha polo, finésque invise Latinos,*
Tristis ubi infausto committitur omine pugna.
Hæc cape, & ultricem pharetra deprome sagittam:
Hac quicunque sacrum violârit vulnere corpus,
Tros Italúsve, mihi pariter det sanguine pœnas.
Pòst ego d *nube cava miserandæ corpus & arma*
Inspoliata e *feram tumulo, patriæque reponam.*
Dixit, at illa leves cœli demissa per auras

q Misera.
r Voti compos. l. 8. *mihi victor honorem Persolves.*
s Filiam, Dianæ munere & opera incolumem. Al. quam pater Dianæ dederat.
t Terra, in qua fixa erat hasta,
u Neque ipse feræ vitæ assuetus cessisset, si qui eum excepisse voluissent. *Manus dare, herbam dare* adagii formam obtinuerunt.
x Pro vitta auro intexta quâ solent crines ligari.
y Rotavit.
z E Thracia advenam, a fl. Strymone.
a Hoc noster fortè, sed tectiùs: Ovidius certè illud, *Multi illum juvenes, multæ petiere puellæ* & quæ sequ. 3. Met. manifestò a magistro suo Catullo sumpsisse arguitur epigr. elegantissimo. 63.
b In æternum neque enim *amorem* conjungi volunt.
c Βάσκ' ἴθι Ἶρι ταχεῖα λιποῦσ' ἴδης Οὐλύμποιο. Il. 23
d Quæ Deorum machina fertur a poetis.
e Τὸ γὰρ γέρας ἐστὶ θανόντων. Il. 16.

Insonuit, f *nigro circundata turbine corpus.*
At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruscique duces, equitúmque exercitus omnis,
g *Compositi numero in turmas, fremit æquore toto*
Insultans sonipes, & pressis pugnat habenis
Huc obversus & huc. tum latè h *ferreus hastis*
Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
Nec non Messapus contrà, i *celerésque Latini.*
Et cum fratre Coras, & virginis k *ala Camillæ,*
Adversi campo apparent, hastásque l *reductis*
Protendunt longè dextris, & spicula vibrant:
Adventúsque virûm, fremitúsque ardescit equorum.
Jámque intra jactum teli progressus m *uterque*
Substiterat: subito erumpunt clamore, frementésque
Exhortantur equos: fundunt simul undique tela
Crebra, nivis ritu: n *cœlúmque obtexitur umbrâ.*
Continuò adversis o *Tyrrhenus, & acer Aconteus*
Connixi incurrunt hastis, primíque ruinam
Dant sonitu ingenti, p *perfractáque quadrupedantum*
Pectora pectoribus rumpunt. excussus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento q *ponderis acti,*
r *Præcipitat longè, & vitam dispergit in auras.*
Extemplo turbatæ acies, versíque Latini
Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.
Troës agunt, princeps turmas inducit Asylas.
Jámque propinquabant portis: s *rursúsque Latini*
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
t *Hi fugiunt, penitúsque datis referuntur habenis.*
u *Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus*
Nunc ruit ad terras, scopulósque superjacit undam
Spumeus, extremámque sinu perfundit arenam;
Nunc rapidus retro atque æstu revoluta resorbens
Saxa, fugit, littúsque vado labente relinquit.
Bis Thusci Rutulos egêre ad mœnia versos,
Bis rejecti armis respectant terga tegentes.

f Ad luctum concolori nube tecta descendit. Venus contrà ad lætitiam *æthereos inter dea candida nimbos Dona ferens aderat.* l. 8.

g Distributi in turmas turma autem constat ex 30. ut plurimùm equitibus.

h Ferratis hastis non secus ac aristis horret ager.

i Respicit militiam Rom. & equites Romuli, quos *Celeres* appellavit.

k Auxiliorum & sociorum Quæ duxit Camilla. Alæ verò propriè equitum, ut Cornua peditum.

l Ad majorem impetum.

m Exercitus

n Licuit ergo in umbrâ pugnare, quod dixit Lacon.

o Videtur hic esse Orphitus, cui à se interfecto infrà insultat Camilla. *Sylvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?*

p Præfracta certè & confraga syllabarum asperitas, repetitæque literæ caninæ conflictus aures perstringit, atque incursum utrinque exprimit.

q Pilæ ferreæ vel plumbeæ a tormento actæ.

r Præcipitatur, præceps ruit.

s Resumptis viribus? an quia fugam ex arte & consilio simulabant?

t Trojani.

u Alternante impetu recessúque fluctuant hinc inde undantes vicissim exercitus, non secus atque mare æstu reciproco fluens refluensque, Veniliæ ac Salaciæ vicibus actum.

Tertia

Tertia sed postquam congressi in prælia, totas
x *Implicuere inter se acies, y legitq; virum vir,*
Tum verò & gemitus morientûm, & sanguine in alto
Armaq; corporaq; & permisti cæde virorum
Semianimes volvuntur equi; pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli (quando ipsum horrebat adire)
Hastam intorsit equo, ferrumq; sub aure reliquit.
z *Quo sonipes ictu furit arduus, altaq; jactat*
Vulneris impatiens, arrecto pectore, crura.
Volvitur ille excussus humi. Catillus Iölam,
Ingentémque animis, ingentem corpore et armis
Dejicit a *Herminium; nudo cui vertice fulva*
Cæsaries, nudique humeri: nec vulnera terrent:
Tantus in arma patet. latos huic hasta per armos
Acta tremit, b *duplicátque, virum transfixa, dolorem.*
Funditur ater ubique cruor; dant funera ferro
Certantes, pulchrámque petunt per vulnera mortem.
At medias inter cædes exultat c *Amazon,*
d *Unum exerta latus pugnæ, pharetrata Camilla.*
Et nunc lenta manu spargens hastilia densat,
Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.
Aureus ex humero sonat arcus, et arma Dianæ.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
e *Spicula converso fugientia dirigit arcu.*
At circum lectæ comites, Larináque virgo,
Tullaq; et æratam quatiens Tarpeia securim,
Italides: quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit, pacísque bonas bellíque ministras.
Quales Threïciæ cùm f *flumina Thermodoontis*
Pulsant, et pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum g *Hippolyten, seu cùm se* h *Martia curru*
Penthesilea refert: magnóque i *ululante tumultu,*

x Statariò jam prælio & manu consertâ.

y Non ex suis strenuum aliquem, qui latus suum tegeret quem eligendi potestas militibus indulta, ut volunt interpretes: namque hoc fiebat ante aciem instructam. *Sed*, quisque sibi hostem ex adverso destinabat sibi cum quo confligeret.

z *Parem* in equo Mezentii casum habes l. 10 sub exitu.

a Respici hîc ad Herminium qui cum Coclite in ponte stetit contra Thuscas volunt. Alii, ex notatione corporis ingentis, flavi crinis, nudi capitis, vulnerum contemptorum respexisse poetam ad Herminium Cheruscorum ducem, qui Qu. Varum cum tribus Rom. legionibus delevit. Et Septentrionales populi, inquit Vegetius l. 1. cap. 2. largo sanguine redundantes sunt ad bella promptissimi.

b Ingeminat dolorem à vulnere duplici, quia transfixa. Alii leg. *duplicatque virum transfixa, dolore*, ut incurvetur Herm. dolore, ἰδνώθη δὲ πεσών. Il. 2.

c Tanquam Amazon, Amazonis more. ut habeant sc. hæc bella Italica & suam Penthesileam.

d Sinistrâ sc. mammâ nudâ & exerta, sub qua baltheum cinctum. dextra verò adusta erat Amazonibus, quò expeditiùs tela torquerent, sagittas mitterent. e Parthorum more, *qui mittunt post terga sagittas*. f Ripas fluentorum quæ CIIII. se derivant ex Thermodonte fl. Cappadociæ hodie *Pothmon* porro legendum monet Erythræus Thermodontis, á Nom. Θερμώδων. g Hyppolyte & Penthesilea sorores erant reginæ Amazonum, illa Theseo ex quo Hippolytum peperit, hæc bello Trojano nobilitata. h Bellatrix, uti decet Martis ramos ὄζους Ἄρηος. i Ἐλελίζοντι, ab ἐλελεῦ acclamatione bellica.

Fœminea exultant [k] *lunatis agmina peltis.*
[l] *Quem telo primum, quem poſtremum aſpera virgo*
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eumenium Clytio primum patre: cujus apertum
Adverſi longa tranſverberat [m] *abiete pectus.*
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
[n] *Mandit humum, morienſq; ſuo ſe in* [o] *vulnere verſat.*
Tum Lirin, Pagaſumq; ſuper: quorum alter habenas
[p] *Suffoſſo revolutus equo dum colligit, alter*
Dum ſubit, ac dextram labenti tendit [q] *inertem,*
Præcipites pariterq; ruunt. his addit Amaſtrum
Hippotadem; ſequiturq; incumbens eminus haſtâ
Tereáque, Harpalycumq;, & Demophoonta, Chromimq;:
Quótque emiſſa manu contorſit ſpicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri. procul Orphitus armis
[r] *Ignotis, & equo venator* [ſ] *Iapyge fertur:*
Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus,
Et malæ texere lupi, cum dentibus albis;
Agreſtiſque manus armat ſparus: ipſe catervis
Vertitur in mediis, & toto vertice ſuprà eſt.
Hunc illa exceptum ([t] *neque enim labor agmine verſo)*
Trajicit, & ſuper hæc inimico pectore fatur.
[u] *Sylvis te, Tyrrhene, feras agitare putaſti?*
Advênit qui veſtra dies muliebribus armis
Verba redargueret: nomen tamen haud leve partum
Manibus hoc referes, telo cecidiſſe Camillæ.
Protinus Orſilochum, & Buten, duo maxima Teucrûm
Corpora: ſed Buten adverſum cuſpide figit
Loricam galeámque inter, qua colla [x] *ſedentis*
Lucent, & lævo dependet parma lacerto.
Orſilochum fugiens, magnúmque agitata per orbem,
Eludit [y] *gyro interior,* [z] *ſequiturque ſequentem.*
Tum validam pérque arma viro pérque oſſa ſecurim,
Altior inſurgens, oranti & multa precanti

k Cetris lunam ſemiplenam referentibus, aut, ut Plinius, folium ficus Indicæ, quod formam habet Lunæ cum morſu aliquo. vide pag. 114. ſ.

l Ἔνθα τίνα πρῶτον, τίνα δ' ὕστατον ἐξενάριξεν; Hector. 5. Il. Homeri.

m Haſta abiegna.

n Vide quæ ſupra, ad, *humum ſemel ore momordit.*

o Sanguine.

p Calcaribus aſperiùs monito. Non *ſuffuſo* ut legunt. i. ceſpitante. Ferox equus ſimul ſtimulis provocatus & habenis coërcitus ſeſſorem excutere molitur lapſabundo dum ſuccurrit Pagaſus, utrunque interficit Camilla.

q Parum efficacem, nihil proficientem.

r Quæ mox numerantur. pro lorica tergus taurinum, pro galea lupi caput, pro haſta ſparus.

ſ Apulo.

t Quod illi non difficile erat, toto agmine in fugam converſo unàq; Orphito.

u An utique putabas tibi venatori rem eſſe cum feris? eſt cum viris; imo cum fœmina; eàque, cujus manu cecidiſſe tibi laudi erit, & apud inferos ſolatio.

x Seſſoris, equitis.

y Breviori ſc. gyro & ad centrum tendente. revertendi ſc. animo, illumque ex compendio adoriendi. quod a gallis pugnacibus fieri videmus. z Quod neceſſe eſt in circulo redeuntibus. *Volvitur Ixion & ſe ſequiturque fugitque.*

Congeminat,

Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, subitòque aspectu territus hæsit
a *Appenninicolæ bellator filius Auni,*
b *Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.*
Isque ubi se nullo jam cursu evadere c *pugnâ*
Posse, neque instantem reginam avertere cernit:
Consilio versare dolos ingressus, & astu,
Incipit hæc. quid tam egregium, si fœmina forti
Fidis equo? dimitte d *fugam, & te comminus æquo*
Mecum crede solo, pugnæque accinge pedestri:
Jam nosces ventosa ferat cui gloria e *laudem.*
Dixit: at illa furens, acrique incensa dolore,
Tradit equum comiti, paribúsque assistit in armis,
Ense pedes nudo, f *puráque interrita parmâ.*
At juvenis g *vicisse dolo ratus, avolat ipse,*
(Haud mora) conversisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedémque citum ferrata calce fatigat.
h *Vane Ligur, frustráque animis elate superbis:*
Nequicquam patrias tentasti i *lubricus artes:*
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus k *ignea plantis*
Transit equum cursu: frænísque adversa prehensis
Congreditur, pœnásque inimico à sanguine sumit.
Quàm facilè accipiter saxo l *sacer ales ab alto*
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,
Comprensámque tenet, pedibúsque eviscerat uncis:
Tum cruor & vulsæ labuntur ab æthere plumæ.
m *At non hæc nullis hominum sator, atque deorum*
Observans oculis, summo sedet altus Olympo:
Tyrrhenum genitor Tarchontem in prælia sæva
Suscitat, & stimulis haud mollibus n *incitat iras.*
Ergo inter cædes, cedentiáque o *agmina Tarchon*
Fertur equo, variisque instigat vocibus p *alas,*
Nomine quenque vocans, reficítque in prælia pulsos.
Quis metus, ô q *nunquam dolituri, ô semper inertes*

a Liguria majore ex parte Appennino monti subjicet.
b Nobilis.
c Al. *pugnæ*. ut 10. Æn. *tempus desistere pugnæ.*
d Cujus equestri arte intercepisti modò Orsilochum.
e Alii leg. *fraudem*, hac mente. Scies ilicò, utri nostrûm fraudi & damno cessura sit inanis gloria.
f Jam enim primùm in bella descenderat Camilla, nec dum specimen aliquod virtutis ediderat, quo parma insigniri mereretur. vide quæ ad 9. l. *parmáque inglorius albâ.*
g Evasisse illam. Al. *vixisse.*
h Nam Ligures, referente Nigidio, qui Appenninum tenuerunt, latrones, insidiosi, fallaces, mendaces. idem ref. Cato 2. Orig.
i Fallax.
k Citato cursu & quasi igneo levis, ipsum equitem anteverttit. de Camillæ pernicitate dictum 7. l. sub exitu. *Illa vel intactæ segetis per summa volare* &c.
l Putatur poeta originem ἱέρακος respexisse, παρὰ τὸ ἱερὰ ἁρπάζειν, vel quia auguribus ἱερὰ ὄρνις.
m Nec tamen res Trojanas prorsus aversus neglexit. Οὐδὲ πω Ζεὺς τρέψεν ἀπὸ ὑσμίνης ὄσσε φαεινώ. Il. 16. sed respexit tandem.
n Al. *injicit iras.* indignationem & ulciscendi animum. o Peditum. p Equitum. q Stupidi, dolorem non sentientes, patienter olim ferentes Mezentii tyrannidem, nunc fugientes fœminam immemores naturæ vestræ—

Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Fœmina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quò ferrum? quidve hæc geritis tela irrita dextris?
At r *non in Venerem segnes, nocturnaq́ bella,*
s *Aut ubi curva choros indixit tibia Bacchi,*
Expectare dapes, & plenæ pocula mensæ.
Hic amor, t *hoc studium, dum sacra secundus aruspex*
Nunciet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios, moriturus & ipse,
Concitat, & Venulo adversum se turbidus infert:
u *Direptumq́ ab equo dextra complectitur hostem,*
Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor, cunctique Latini
Convertêre oculos: volat x *igneus æquore Tarchon*
y *Arma virúmque ferens: tum summâ ipsius ab hastâ*
Diffringit ferrum, & partes z *rimatur apertas,*
Quà vulnus lethale ferat: contrà ille repugnans
Sustinet à jugulo dextram, & vim viribus a *exit.*
b *Utque volans altè raptum cùm fulva draconem*
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus hæsit:
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectisq́ horret squamis, & sibilat ore,
Arduus insurgens: illa haud minus urget adunco
Luctantem rostro, simul æthera verberat alis.
Haud aliter prædam Tyburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans. Ducis c *exemplum eventumq́ sequuti*
d *Mæonidæ incurrunt. tum* e *fatis debitus Aruns*
Velocem jaculo & multa prior f *arte Camillam*
Circuit, & g *quæ sit fortuna facillima tentat.*
Quà se cunque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Aruns subit, & tacitus vestigia lustrat:
Quà victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat,
Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, jamq́ hos aditus, omnémque pererrat
Undiq́ circuitum, & certam quatit improbus hastam.

r In Venerem, amores, & nocturna, cum & pro fœminis, prælia proni alias & alacres.
s Nec minùs segnes in Bacchi festis sicinnida & inconditas choreas ducere ad modum vasce tibiæ, epularum & poculorum lurcones strenui.
t Hæc disciplina, hæc militia vestra est in Deorum sacris, ubi aruspex in lucis immolat, litat, & prospera nunciat, tubuccinari.
u Hoc cum respectu ad historiam Iulii Cæsaris ita ab hoste Gallo rapti, seipso referente in Ephemeride.
x Cursu citatus celeri. ut modo de Camilla.
y Cum Venulum, inquit Scal. l. 3 poet. c. 26. inter brachia Tarchontis audio, video quoq;. & c. 28.
z Diffindens scrutatur. ut pagina 234. p. cum relatione etiam ad aquilam in comparatione mox subjicienda.
a Evitat, aut etiam evitare laborat. sic Entellus, *Corpore tela modò atque oculis vigilantibus exit.* pag. 203. q
b Αἰετὸς ὑψιπέτης, &c. Il. 12. quos versus à Cicerone versos 2 l. Divinat. vide, ut & à Macrobio Homericis posthabitos. l. 5. Saturn. c. 13. a Jul. Scal. vindicatos prælatósque l. 5. poet. c. 3.
c Ductum & auspicium, virtutem & felicitatem sequuti.
d Tyrrheni. ex Mæonia, i. Lydia oriundi. l. 8. *Mæoniæ delecta juventus.*
e Fatale enim erat, ex mandato Dianæ, ut supra, mori illum quisquis Camillam interficeret.
f Fraude & quasi ex insidiis: non ausus congredi.
g Quæ offeratur occasio quâ citius & tutius eam intercipere posset.

Fortè

Fortè [h] *sacer* [i] *Cybele Chloreus, olímque sacerdos,*
Insignis longè [k] *Phrygiis fulgebat in armis,*
Spumantemq́ agitabat equum, [l] *quem pellis ahenis*
In plumam squamis auroq́ inserta tegebat.
Ipse [m] *peregrina ferrugine clarus & ostro,*
Spicula torquebat Lycio [n] *Cortynia cornu:*
Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea vati
Cassida: tum croceam chlamydemq́, sinusq́ [o] *crepantes*
Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
[p] *Pictus acu tunicas, &* [q] *barbara tegmina crurum.*
Hunc virgo, sive ut templis præfigeret arma
Troïa, captivo sive ut se ferret in auro,
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
[r] *Cæca sequebatur, totumq́* [s] *incensa per agmen*
[r] *Fœmineo prędæ, & spoliorum ardebat amore.*
Telum ex insidiis cùm tandem tempore capto
Conjicit, & superos Aruns sic voce precatur.
Summe deûm, [t] *sancti custos Soractis Apollo,*
Quem primi colimus, cui [u] *pineus ardor acervo*
Pascitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia prunâ:
Da pater hoc nostris aboleri dedecus armis
Omnipotens. non exuvias, pulsæve trophæum
Virginis, aut spolia ulla peto, mihi cætera laudem
Facta ferant: hæc dira meo dum vulnere pestis
Pulsa cadit, patriam remeabo inglorius urbem.
Audiit, & [1] *voti Phœbus succedere* [1] *partem*
Mente dedit, [2] *partem volucres dispersit in auras.*
[1] *Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,*
Annuit oranti: [2] *reducem ut patria alta videret,*

h Aptissimè & ex arte. ut sc. dum Camilla majoris numinis sacerdotem interficere conatur, exauthoretur ipsa suæ Dianæ favore & tutelâ adeoque neci pateat.

i Alii leg. *Cybelo*, nempe ut mons pro numine quod ibi colitur, ponatur.

k Thorace πολυμίτῳ, & ocreis, quæ mox, *Pictus acu tunicas & barbara tegmina crurum.*

l Equum Chlorei cataphracti tegebat pellis & illa tota æris laminis auratis in modum plumarum aut squammarum cooperta.

m Hispanâ ferrugine & ostro. proprie utroque claruit enim Hispania ferro & cocco, ut & velleribus nativi ferruginei coloris. 9. l. *ferrugine clarus Ibera.*

n Cretensia. Gortyna n. urbs Cretæ sagittandi arte nobilis.

o Aureis laminis & signis asperos.

p Indutus tunicam Phrygiâ pictam arte & acu.

q E Phrygio opere ocreas; vel ut quidam, bracchas. Tacit. 18. Annal. *bracchas tegmen barbarum indutus.*

r Cupidine potiundi horum spoliorum, quibus vel ornaret ex voto templa, vel innato fœminis amore sui his ornandæ. s Al. *incauta.* t In Faliscorum agro, inquit Plinius l. 2. c. 2. familiæ sunt paucæ, quæ vocantur Hirpiæ: quæ sacrificio annuo, quod fit ad montem Soracte Apollini, super ambustam ligni struem ambulantes non aduruntur. idem Solinus c. 8. Strabo autem l. 5. in Feroniæ sacris hoc fieri refert. γυμνοῖς γὰρ ποσὶ διεξίασιν ἀνθρακιὰν καὶ σποδιὰν ἀπαθεῖς. u Pyra è prunis pineis. 1 Τῷ δ' ἕτερον μὲν ἔδωκε πατήρ, ἕτερον δ' ἀνένευσεν. Il. 16. Annuit sc. de occidenda Camilla, abnuit de redeundo in patriam. 2 Voti partem irritam fecit, ventis itaque dedit ludibria, negavit sc. reditum in patriam. Sed vide Jul. Scal. l. 5. poet. c. 3.

Non dedit; inque Notos vocem vertêre procellæ.
Ergo ut missa manu sonitum dedit hasta per [x] auras,
Convertere animos acies, oculósque tulere
Cuncti ad reginam Volsci. nihil ipsa nec auræ,
Nec sonitus memor, ac venientis ab æthere teli:
Hasta sub [y] exertam donec perlata papillam
Hæsit, virgineúmque altè bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominámque ruentem
Suscipiunt: fugit ante omnes exterritus Aruns,
Lætitia, mistóque metu: nec jam ampliùs hastæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
[z] Ac velut [a] ille, prius quã tela inimica sequãtur,
Continuò in montes sese avius abdidit altos
Occiso pastore [b] lupus, magnóve juvenco,
Conscius audacis facti, caudámque [c] remulcens
Subjecit [d] pavitantem utero, sylvásque petivit:
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Aruns,
[e] Contentúsque fuga, mediis se immiscuit armis.
[f] Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
Labitur exanguis: labuntur frigida letho
Lumina: purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic expirans Accam, ex æqualibus unam,
Alloquitur (fida ante alias quæ sola Camillæ,
Quîcum [g] partiri curas) atque hæc ita fatur:
Hactenus, Acca soror, [h] potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigrescunt omnia circùm.
Effuge, & hæc [i] Turno mandata novissima perfer:
Succedat pugnæ, Trojanósque arceat urbe:
Jámque vale. simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens: tum frigida toto
Paulatim exolvit se corpore: [k] lentáque colla,
Et captum letho posuit caput, arma relinquens.
Vitáque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
Tum verò immensus surgens ferit aurea [l] clamor
Sidera: dejecta crudescit pugna Camillâ.
Incurrunt densi, simul omnis copia Teucrûm,

Tyrrhe-

x Nonnulli *auras*. ex secundâ formâ Græcorum pro, *auræ*.

y Sinistram. supra hoc l.

z Hom. Il. 15. de Antilocho filio Nestoris. v. omnino Scal. l. 5. c. 3.

a Signatè & ornatus gratiâ: non necessitatis.

b Aruntem lupo comparat, quia Hirpus Samnitum lingua lupum significat. Aruntem verò ex Hirpiarum familia esse volunt.

c Demittens & subter alvum retrahens. vide Scal. l. 5. poet. c. 3.

d Ipse pavitans.

e Contendens fugam. fugâ contentâ.

f *Ille rapit calidum frustra de vulnere telum*. l. 10. de Pallante.

g Solebat partiri. partiebatur, communicabat.

h Bello potens fui.

i Sui secura, de publico sollicita ad Turnum mittit mandata.

k Vigore defecta. *inque humeros cervix collapsa recumbit*. 9. l.

l Trojanorum exultantium ob interfectam Camillam.

Tyrrhenique duces, Evandrique Arcadis alæ.
At Triviæ custos jamdudum in montibus [m] *Opis*
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.
Utque procul medio juvenum in clamore furentûm
Prospexit tristi [n] *mulctatam morte Camillam,*
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces.
Heu nimium virgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello:
Nec tibi [o] *desertæ in dumis coluisse Dianam*
Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras:
[p] *Non tamen indecorem tua te regina relinquet*
Extrema jam in morte: neque hoc sine nomine lethum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ.
Nam quicunque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. fuit ingens [q] *monte sub alto*
Regis [r] *Dercenni terreno ex aggere* [s] *bustum*
Antiqui Laurentis, opacúque ilice tectum.
Hîc dea se primùm rapido pulcherrima nisu
Sistit, & Aruntem tumulo speculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac [t] *vana tumentem,*
Cur (inquit) diversus abis? huc dirige gressum,
Huc, periture, veni: capias ut digna Camillæ
Præmia: [u] *tune etiam telis moriere Dianæ?*
Dixit, & aurata volucrem [x] *Threïssa sagittam*
Deprompsit pharetra, [y] *cornúque infensa tetendit,*
Et duxit longè, donec curvata coïrent
Inter se capita, & manibus jam tangeret æquis,
Leva aciem ferri, dextra nervóque papillam.
Extemplo teli stridorem, aurásque sonantes
Audiit unà Aruns, hæsitq; in corpore ferrum.
[z] *Illum expirantem socii, atque extrema gementem*
Obliti, ignoto camporum in pulvere linquunt.
Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum.

m Ministra Dianæ, cui ultio Camillæ mandata.

n Al. *mulcatam.*

o In sylvis degenti.

p Neque tamen oblivionis lethe obruet tuum lethum, neque ipsa cædes inulta, aut interibis inglorîa. Camillæ epicedium.

q Aut enim in montibus & aggestis tumulis, aut sub pyramidum mole reges sepeliebantur.

r Regis fortè antiqui Aborigenum, vel urbis Laurentis. cui certæ deest lux historiæ.

s Sepulchrum.

t Vano Camillæ à se interemptæ honore tumidum.

u Usque adeò gloriosæ mortis te furiavit ambitio ut Dianæ telis perire cuperes, violatâ cæsâque ipsius ministrâ.

x Una ex Hyperboreis Nymphis quæ in Thraciam venerunt ad Latonam, educandæ Dianæ gratiâ. *vel,* tanquam Threissa venatrix sagittandi arte nobilis.

y Arcum intendit, sinuavitque, ut adducta cornua circulum implerent, dextra, qua nervus tenebatur, papillam tangeret, sinistram sagittæ cuspis. Νευρὴν μὲν μαζῷ πέλασεν, τόξῳ δὲ σίδηρον. Il. 4. z Camillæ corpus curavit supra pagina 359. Diana nube cavâ sublatum tumulo patrio mandandum, Aruntis hîc, qui illam interfecit neglectum & insepultum jacet.

Prima

Prima [a] fugit, dominâ amissâ, levis ala Camillæ:
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas:
Disjectique duces, desolatique manipli
Tuta petunt, & equis aversi ad mœnia tendunt.
Nec quisquam instantes Teucros, lethúmque ferentes
Sustentare valet telis, aut sistere contrà.
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus,
[b] Quadrupedúmq; putrē cursu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atrâ
Pulvis, & è speculis percussæ pectora matres,
Fœmineum clamorem ad cœli sidera tollunt.
[c] Qui cursu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica super misto premit agmine turba;
Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum
Confixi expirant animas: pars claudere portas;
Nec sociis aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: [d] oritúrque miserrima cędes
Defendentûm armis aditus, ínque arma ruentûm.
Exclusi ante oculos, lacrymantûmque ore parentum,
Pars in præcipites fossas, urgente ruinâ
Volvitur: [e] immissis pars cæca & concita frænis
Arietat in portas, & duros [f] obice postes.
Ipsæ de muris summo certamine matres
(Monstrat amor verus patriæ) [g] ut vidêre Camillam,
Tela manu [h] trepidę jaciunt: [i] ac robore duro,
Stipitibus ferrum, sudibúsque imitantur obustis
Præcipites, primęque mori pro mœnibus audent.
Interea Turnum in sylvis sævissimus implet
Nuncius, & juveni ingentem fert [k] Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
Ingruere infensos hostes, & Marte secundo
Omnia corripuisse: metum jam ad mœnia ferri.
Ille [l] furens (nam sæva Jovis sic numina poscunt)
Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.

a Trepidatione ortâ, omnes sibi fugâ consulunt. equites, auxilia, cohortes, duces, signiferi deserti & soli derelicti. de maniplis verò dictum supra ad; *Volscorum edice maniplis.* pag 356. z.

b Equitum fragorem imitatur versus dactylicus, ut ille l. 8. *Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.*

c Trojani unâ portas ingressi, hos in urbe ipsa, inque ipsis domibus cædunt.

d Qui aditus urbis defendebant, necesse habuerunt & suos ferire, dum hostes unâ irruentes peterent.

e Pars fugientium undâ & insequentis hostis impetu ruens, more aristis instrumenti, de quo pag. 137. not. f. dictum, ad portas adfligitur. *quis tam protervè nostras ædes arietat?* i. pulsat. Plautus in Truculento.

f Agell. l. 4. c. 17.

g Secutæ exemplum Camillæ, cujus virtutem in aliena caussâ vidissent, & ipsæ strenuè mœnia defensabant, hostem propellebant, tela certatim mittebant.

h *Vel*, naturâ suâ, *vel*, festinæ. Scal 3. l. poet. c. 14.

i Pro ferro utuntur palis & sudibus præustis & igne oduratis.

k Ex mandato Camillæ morientis. supra.

l Amens animi, sanâ sc. mente Diis ita volentibus ademptâ ut omissâ intercipiendi ex insidiis Æneæ opportunitate se reciperet ad urbis laborantis auxilium.

Vix

Vix è conspectu exierat, campúmque tenebat,
Cùm pater Æneas, saltus ingressus m *apertos,*
Exuperátque jugum, sylváque evadit opacâ.
Sic ambo ad muros rapidi totóque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
Ac simul Æneas n *fumantes pulvere campos*
Prospexit longè, Laurentiáque agmina vidit:
Et o *sævum Ænean agnovit Turnus in armis,*
Adventúmque pedum, p *flatúsque audivit equorum:*
Continuò q *pugnas ineant, & prælia tentent:*
Ni roseus fessos jam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctémque die labente reducat.
Considunt castris ante urbem, & mœnia vallant.

m Insidiis jam exutos, non, ut antè, obsessos.

n Καπνοῦς ἐναλιγκί- ους.

o Hostem, jamque ferocius appropinquantem muros.

p Hinnitus.

q Iniissent pugnam, tentassentque prælia, nisi distinuisset utrumque nox interveniens: quam describit ex occasu Solis mergentis se Hesperio æquore, ultra Hispaniam. partim ex opinione Posidonii, cui Sol occidens, ad modum candentis ferri in mari non sine strepitu tingitur: partim ex opinione vulgi, cui hemisphærium creditur esse plenum. ergo uterque exercitus in armis ante urbem, munitis vallo castris.

P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS. LIB. XII.

ARGUMENTUM.

Attritis duobus adversis præliis Latinorum viribus, animísque eorum fractis, Turnus, ubi omnem spem suam in seipso sitam videt, frustra dissuadente Latino, regináq; multis cum cum lacrymis nequicquam retinente, singulari certamine cum Ænea dimicare statuit: ejúsque rei Æneam, per quendam ex suis, Idmonem nomine, facit certiorem. Accipit conditionem Æneas, solenníq; utrinq; sacramẽto fœdus sancitur. Id Iunonis impulsu à Iuturnâ nymphâ, Turni sorore, in falsam Camertis imaginem conversâ, perturbatur: primúsque omnium Tolumnius, augur falso augurio certam suis victoriam promittens, unum ex Gylippi filiis hastâ trajicit. Aeneas quoque, dum subiti tumultûs caussam ignorans, suos revocare conatur, ab incerto auctore sagittâ vulneratus, prælio excedere cogitur. Quâ re intellectâ Turnus magnam sibi rei bene gerendę occasionem oblatam ratus, ingentem hostium stragem edit. Interim Venus, decerpto ex Idâ Cretensi dictamno herbâ filio suo medetur. Refectis viribus Aeneas, Ascanium paucis suo exemplo ad virtutem cohortatus, suis auxilio accurrit, Turnúmque nominatim ad pugnam deposcit. Verùm cùm Turnus sui copiam non faceret (Iuturna enim, quæ excusso Metisco aurigâ, currum ejus moderabatur, in diversam semper partem habenas deflectens, congredi eos non patiebatur) oppugnandæ urbis consilium capit: admotóque ad mœnia exercitu, in propugnacula proximáq; ædificia ignem conjicit. Ibi Amata, cùm Turnum occisum arbitraretur, doloris impatientiâ laqueo vitam finit. His rebus Turno per Sagem nunciatis, cùm eò rem deductam videret, ut sibi necessariò dimicandum esset, nisi perpeti mallet sociorum urbem se inspiciente in hostiũ potestatem pervenire, ultro Æneam ex præscripto fœderis ad singulare certamen provocat. Eâ pugnâ superior Aeneas, cùm victi hostis precibus jam penè ad misericordiam flecteretur, conspecto in humeris ejus balteo, quem occiso Pallanti Turnus detraxerat, repente irâ accensus, gladio per pectus adacto, eum vitâ spoliat.

Turnus ut a *infractos adverso Marte Latinos*
b *Defecisse videt, sua nunc* c *promissa reposci*

a Accisos iam & verè fractos. Neque enim subscribo Servio exponenti, *antea semper infractos & invictos.* quo sensu vix reperias *infractos* apud auctorem legitimum. A nobis stant quamplurimi. Liv. l. 3. *oratio submissa & infracta.* Seneca de brevitate vitæ, 5. c idem 90 & 102. Epist. Val. Max. l. 4. c. 7 alii
b Animos despondisse.
c De singulari certamine. l. 11. *Ibo animis contra.*

Se signari oculis, ultro implacabilis ardet,
Attollitq; animos. Pœnorum qualis in arvis
[d] *Saucius* [c] *ille gravi venantûm vulnere pectus,*
Tum demum movet arma leo: gaudetq; comantes
Excutiens cervice toros, fixúmque [f] *latronis*
Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento.
Haud secus accenso gliscit violentia Turno.
Tum sic affatur regem, atque ita [g] *turbidus infit.*
Nulla mora in Turno, nihil est quod [h] *dicta retractent*
Ignavi Æneadæ, nec quæ pepigere recusent.
Congredior. fer sacra, pater, et concipe [i] *fœdus.*
Aut hac Dardanium dextra sub tartara mittam,
[k] *Desertorem Asiæ (* [l] *sedeant, spectentq; Latini)*
Et solus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos, cedat Lavinia conjux.
Olli [m] *sedato respondit corde Latinus.*
O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci
Virtute exuperas, tanto me impensiùs æquum est
Consulere, atque omnes metuentem expendere casus.
1 *Sunt* [n] *tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta*
Multa manu: nec non aurumq; animúsq; Latino est.
2 *Sunt aliæ innuptæ Latio, & Laurentibus agris,*
Nec genus indecores: sine me hæc [o] *haud mollia fatu*
Sublatis aperire dolis, simul hæc animo hauri.
3 *Me natam nulli veterum sociare procorum*
Fas erat: idque omnes [p] *divique hominesq; canebant:*
[q] *Victus amore tui,* [r] *cognato sanguine victus,*
Conjugis & mœstæ lacrymis, vincla omnia rupi:
Promissam eripui genero; [s] *arma impia sumpsi.*
4 *Ex illo, qui me casus, quæ, Turne, sequantur*
Bella, vides: quantos primus patiare labores.

d Ἀλλ' ὅτε κέν τις ἀρηϊθόων αἰζηῶν Δουρὶ βάλῃ, ἐάλη τε χανὼν, περὶ τ' ἀφρὸς ὀδόντας Γίγνεται, ἐν δέ τέ οἱ κραδίῃ στένει ἄλκιμον ἦτορ &c. Il. 20. quamvis comparationem hanc totam esse Virgilii contendit Jul Scal. 5. l poet. c. 3.

e Κατ' ἐξοχήν. ut l. præced. & alibi sæpius.

f Venatoris, latentis sc. subsessoris, λαθραίου vel à latere insidiantis. Aliis λάτρου. i. mercede conducti: ut λάτρις servus. & latro, lateris custos, stipator, miles.

g Pro decoro juvenis, illiúsque irâ & indignatione commoti. Latinus contrà, *Olli sedato respondet corde.* mex.

h Respexit ad nuncium Æneæ l. 11. *His decuit mecum concurrere telis.* contemptim autem utitur plurali pro *Aenea.*

i Cujus formam habes infra.

k Ex Asia profugum, patriæ desertorem, imò proditorem.

l Neque ad spectacula refero, neque ad ignaviam Latinis objectam, cum interpretibus: sed ad milites utriúsque exercitus in congressu Menelai & Paridis Il. 3. qui ἵζοντο κατὰ στίχας, ἧχι ἑκάστῳ Ἵπποι ἀερσίποδες καὶ ποικίλα τεύχε' ἔκειτο.

m Modò, nota h. gravi sane consilio & rationibus adductis 7. dissuadet a μονομαχίᾳ.

n Tibi regnum satis amplum est, res luculentæ; nec mihi opes & copiæ, nec animus deest. licet tibi res tuas agere sine me: liceat mihi per te meas disponere. neuter ita alterius indiget, ut necesse habeat hoc bellum has nuptiis persequi.

o Aspera quidem, sed vera.

p Fauni oraculum & vates. redi ad l. 7.

q Ego tamen contra fata & responsa Deûm, victus amore tui, cognatione, precibus & lacrymis uxoris meæ Amatæ, religionis & fœderis cum Ænea rupi vincula.

r Venilia enim mater Turni erat soror Amatæ.

s Alii ad hiatum versus obstipandum interserunt *atque.*

t Semel, occiso Mezentio l. 10. iterum, Camilla cæsâ l. 11.
u Ob repetitam cladem, quasi secundo calent.

x Quod omen avertant Superi.
y Incertos belli exitus, & quos suprà dixerat casus
z Quæ furoris remedia sperabat Latinus, sedatam orationem & rationes ponderosissimas; adaugent illa ægrum turbatumque Turni animum.
a Ἔπειη καὶ ἡμεῖς βέλος ὀξὺ. Hector ad Achillem Il. 20.
b Neque enim semper victori eum eripiet Venus mater nube tectum, ut Diomedi quondam. Il. 5. &. Æn. 4. pag. 275. f.
c Se ipsa *vel* se & Æneam infra, *At Venus obscuro faciem circumdata nimbo.*
d Amata regis uxor. Adumbratus est hic locus ex Il 6. ubi Hectorem ad bella ruentem laborat retinere Andromache. & ex Il. 22. ubi Hecuba idem molitur.
e Mihi enim certum extincto tibi non superesse.
f Lavinia accepit vocem matris unacum lacrymis. Namque illa interpretum dispositio, Lavinia perfusa lacrymis flagrantes genas accepit vocem matris, nostro poeta indigna est. atque insuper lacrymæ sunt Amatæ, non Laviniæ *Regina flebat* obtestarique, *per has ego te lacrymas.*

t *Bis magna victi pugna, vix urbe tuemur*
Spes Italas: u *recalent nostro Tyberina fluenta*
Sanguine adhuc, campíque ingentes ossibus albent.
Quò referor toties? quæ mentem insania mutat?
5 *Si, Turno extincto socios sum accire paratus,*
Cur non incolumi potiùs certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cætera dicet
Italia, ad mortem si te (x fors dicta refutet)
Prodiderim, natam & connubia nostra petentem?
6 *Respice* y *res bello varias:* 7 *miserere parentis*
Longævi, quem nunc mœstum patria Ardea longè
Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exuperat magis, z *ægrescitque medendo.*
Ut primùm fari potuit, sic incipit ore.
Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
Deponas: lethumque sinas pro laude pacisci.
a *Et nos tela, pater, ferrúmque haud debile dextrâ*
Spargimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis.
b *Longè illi dea mater erit, quæ nube fugacem*
Fœminea tegat, & vanis c *sese occulat umbris.*
At d *regina nova pugnæ conterrita sorte*
Flebat, & ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrymas, per si quis Amatæ
Tangit honos animum (spes tu nunc una senectæ,
Tu requies miseræ: decus, imperiúmque Latini
Te penès; in te omnis domus inclinata recumbit)
Unum oro, desiste manum committere Teucris.
e *Qui te cunque manent isto certamine casus,*
Et me, Turne, manent: simul hæc invisa relinquam
Lumina, nec generum Æneam captiva videbo.
f *Accepit vocem lacrymis Lavinia matris*
Flagrantes perfusa genas: g *cui plurimus ignem*
Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
h *Indum sanguineo veluti violaverit ostro*

g Cui verecundia igneum per genas suffuderat ruborem. quorsum enim Hypallage illa? ignis animi subjecit ruborem. h Ὡς δ' ὅτε τίς τ' ἐλέφαντα γυνὴ φοίνικι μιήνῃ Μῃονίς. Il. 4.

Siquis

Si quis ebur, vel mista [i] *rubent ubi lilia multa*
Alba rosa: tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus:
Ardet in arma magis, paucisque affatur Amatam.
Ne quæso, ne me lacrymis, neve [k] *omine tanto*
Prosequere, in duri certamina Martis euntem,
O mater: [l] *neque enim Turno mora libera mortis.*
Nuncius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer. Cùm primùm crastina cœlo
Puniceis invecta rotis aurora rubebit,
Non Teucros agat in Rutulos: Teucrûm arma quiescant,
Et Rutulûm, nostro dirimatur sanguine bellum:
[m] *Illo quæratur conjux Lavinia campo.*
Hæc ubi dicta dedit, rapidúsque in tecta recessit,
Poscit equos: gaudétque tuens ante ora frementes,
[n] *Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia,*
[o] *Qui candore nives anteirent, cursibus auras.*
Circumstant properi aurigæ, manibúsque lacessunt
Pectora plausa cavis, & colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro [p] *squalentem albóque* [q] *orichalco*
Circundat loricam humeris: simul aptat [r] *habendo*
Ensemque, clypeúmque, & [s] *rubræ cornua cristæ:*
Ensem, [t] *quem Dauno ignipotens deus ipse parenti*
Fecerat, & Stygia candentem tinxerat undâ.
Exin, quæ in mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus astabat, validam vi corripit hastam,
[u] *Actoris Aurunci spolium; quassátque trementem,*
Vociferans. [x] *Nunc, ô nunquam frustrata vocatûs*
Hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit: da sternere corpus,
Loricámque manu valida lacerare revulsam
[y] *Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines*

i Attrahentia sibi ruborem à vicinia rosarum.

k Trahuntur lacrymæ in malum augurium & sui doloris infelix omen.

l Non est hæc res libera & arbitrii mei. detrectare certamen non licet; eundum mihi vel ad certam mortem. vide Turnebum l. 23. c. 14.

m *Ense petas: medio posuit Deus omnia campo.* Pompeius apud Lucanum. l. 7.

n Locum hunc à Criticis vexatum strenuè defendit & tuetur Turnebus l. 23. c. 14. Quid, quod & Calabri illud l. 1. voluit exprimere? ἕζετο δ' ἵππῳ Καλῷ τ' ὠκυπέτῃ τε, τόν οἱ ἄλοχος Βορέαο ὤπασεν Ὠρείθυια &c.

o Λευκότεροι χιόνος, θείειν δ' ἀνέμοισιν ὁμοῖοι Il. 10. de equis Rhesi. sed vide Scal. Poet. l. 3. c. 3. & l. 5. c. 3.

p Aureis laminis contextam, in speciem squammarum dispositis.

q Ὀρείχαλκος. q. d. æs montanum. an sit fueritve unquam, vide quæ H. Salmuth ad Pancirolum cap. de Orichalco, lib de reb. perditis.

r Ut habilis sit.

s Geminas cristas cornua referentes. Neque enim cornua in galea gestabat, quod de Gallis Diodorus, de Pyrrho scribit Plutarchus. *Sed triplici crinita juba galea alta Chimæram Sustinet Turni.* l. 7. pag. 268.

t Quem Turni parenti Vulcanus ipse fabricarat, temperatum Stygia aqua.

u Dono acceptam ab Actore Aurunco quam tamen ille inter alia spolia detraxerat cuipiam hosti. namque honorifica postea mentio Actoris, quæ hosti à se spoliato non convenisset.

x Ita equum suum alloquitur Mezentius sub exitu l. 10.

y *Et nunc ille Paris cum semiviro comitatu* &c. Hiarbas, 174. pag.

z *Vibratos calido ferro, myrrhâque madentes.*
a *His agitur furiis, totóque ardentis ab ore*
Scintillæ absistunt; oculis micat acribus ignis.
b *Mugitus veluti cùm prima in prælia taurus*
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat
Arboris obnixus trunco, ventósque lacessit
Ictibus, & sparsâ ad pugnam proludit arenâ.
Nec minus interea c *maternis sævus in armis*
Æneas d *acuit Martem, & se suscitat irâ,*
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum socios, mœstique metum solatur Iüli,
e *Fata docens: regíque jubet responsa Latino*
Certa referre viros, & pacis dicere leges.
Postera vix summos spargebat lumine montes
Orta dies, cùm primùm alto se gurgite tollunt
Solis equi, f *lucémque elatis naribus efflant:*
g *Campum ad certamen magnæ sub mœnibus urbis*
Dimensi Rutulíque viri Teucríque parabant:
In medióque focos, & h *Diis communibus aras*
Gramineas: alii i *fontémque ignémque ferebant,*
k *Velati lino, &* l *verbena tempora vincti.*
Procedit legio Ausonidûm, m *pilatáque plenis*
Agmina se fundunt portis: hinc Troïus omnis
Tyrrhenúsque ruit variis exercitus armis:
Haud secus instructi ferro, quàm si aspera Martis
Pugna vocet: nec non mediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant ostróque decori;
Et genus Assaraci Mnestheus: & fortis Asylas,
Et Messapus equûm domitor, Neptunia proles.
Utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
n *Defigunt tellure hastas, & scuta reclinant.*
Tum studio effusæ matres, & vulgus inermum,

z Crispatos calamistro, & unguento delibutos.
a Jamque furiato atque atra bile percito inflammatur facies, scintillant oculi. *Hic verò Alcidæ furiis exarserat atro Felle dolor.* Æn. 8.
b Præludit pugnæ mugitu, experiendo cornua ad arboris truncum, tanquam ad palum se exercendo, ventilatione, & arenæ pedum pulsu sparsa. vide pag. 53. ubi hi versus.
c Quæ mater ei impetraverat a Vulcano l. 8.
d Sedatior Æneæ mens, ut quæ iram lentè distringit, acuátque in cote fortitudinis.
e Esse in fatis, ut ab ipsius victoria Urbi & Imperio æterno jaciantur fundamina.
f Ennius; *fundunt elatis naribus lucem.* ἵπποι πῦρ πνέοντες. Pindarus, Ode 7. Olym. *ignemque vomentes.* Ovid. 2. Met.
g Apparatus hic campi, fœderis, certaminis, expressus est ad illum Paridis & Menelai Il. 3.
h Utriusque gentis Diis, futuris s. fœderum utrinque testibus. sic l. 5. *adhibete penates Et patrios epulis, & quos colit hospes Acestes.* quamvis agnoscam alias & Deos communes esse Martem, Bellonam, victoriam.
i Adhibita in fœderibus feriendis Aqua, & Ignis, sicut etiam arcendi a societate interdicebantur aqua & igni. k Pro more sacrorum, ubi pura & candida omnia, feciales, cognitores arbitrique pacis & belli, lineis induti vestibus. l Herba pura, sacra sagmine, propriè. namque ex Capitolii sacro loco poscebant sagmina fecialis & pater patratus bella indicturi, vel fœdus icturi. Liv. l. 1. m Stipata, conferta, addensata. Agmina enim vel incedunt *Quadrata* immistis jumentis, vel *pilata* sine jumentis. *tronping.* n Sic Il. 3. παρὰ δ' ἔγχεα μακρὰ πέπηγεν. & κεῖτο κατακλιμένα. in eodem spectaculo.

Inva-

Invalidíque senes, turres & tecta domorum
Obsedêre; alii portis sublimibus astant.
At Juno ex summo, qui nunc Albanus habetur,
(o Tunc neque nomen erat, neq; honos aut gloria monti)
Prospiciens tumulo, campum spectabat, & ambas
Laurentum, Troúmque acies, urbémque Latini.
Extemplò Turni sic est affata sororem,
p Diva deam, q stagnis quæ fluminibúsque sonoris
Præsidet; (hunc illi rex ætheris altus honorem
Juppiter erepta pro virginitate sacravit.)
r Nympha, s decus fluviorum, animo gratissima nostro,
Scis ut te cunctis unam, quæcunque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum ascendêre cubile,
Prætulerim, t cœlíque libens in parte locârim;
Disce tuum (ne me incuses) Juturna, dolorem.
u Quà visa est fortuna pati, Parcæq; sinebant
Cedere res Latio, Turnum, & tua mœnia texi:
Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis:
Parcarúmque dies & vis inimica propinquat.
x Non pugnam aspicere hanc oculis, non fœdera possum.
Tu, pro germano si quid præsentius audes,
Perge, decet; forsan miseros meliora sequentur.
y Vix ea: cùm lacrymas oculis Juturna profudit,
Terq; quaterq; manu pectus percussit honestum.
Non lacrymis hoc tempus, (aït Saturnia Juno)
Accelera, & fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptúmque excute fœdus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, & tristi turbatam vulnere mentis.
Interea reges; ingenti z mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circùm
a Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis avi specimen. bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato b crispans hastilia ferro.
Hinc pater Æneas Romanæ stirpis origo,
c Sidereo flagrans clypeo, & cœlestibus armis,

o Pòst enim condita est Alba.

p Dea divam. Hyppallage. Divi enim assumpti sunt, Dii æterni. Quin & Juno Diva, quia Jupiter Divus. sub Divo, vel Dio. i. sub Jove.

q Italiæ. numen quippe fontis juxta Numicū fl.

r Nymphæ. i. fontes omnes sub Junonis. i. aeris præsidio sunt. ex causâ naturali.

s Vel à salubritate, utpote cujus aqua ægrotis medetur, vel a sanctitate, hinc enim aqua ad omnia sacrificia Romam allata.

t Huic Deæ Lutatius Catulus templum fecit in Campo Martio.

u Quatenus à fortuna & fatis concessum est, ego protexi fratrem tuum & urbem.

x Ἐπεὶ ὄπω τλήσομ' ἐν ὀφθαλμοῖσιν ὁρᾶσθαι Μαρνάμενον φίλον υἱὸν ἀρηϊφίλῳ Μενελάῳ. Priamus 3 Il. quin & amica numina morituros deserere dicuntur.

y Vix ea fata est Juno cùm Juturna tota in lacrymas solvitur.

z Pompa & comitatu.

a Corona radios habens 12. referens signa Zodiaci argumentum generis sui, cui mater erat Circe filia Solis.

b Vibrans, coruscans, πάλλων. versus hic habetur 1. Æn.

c Cœlesti munere, op[ere] Vulcani, cujus inenarrabile textum continens res Rom. & Cæs. in Deos referendos, habes Æn. 8.

Et juxtà Ascanius, d magnæ spes altera Romæ)
Procedunt castris: e puráque in veste sacerdos
f Setigeræ fœtum suis, intonsámque bidentem
Attulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
g Illi ad surgentem conversi lumina solem,
h Dant fruges manibus salsas, & tempora i ferro
Summa notant pecudum, paterísque altaria libant.
Tum pius Æneas stricto sic ense precatur.
k Esto nunc Sol testis, & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores:
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Juno,
Jam l melior, jam, diva, precor: túq; inclyte Mavors,
Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques:
Fontésque, fluviósque voco, quæque ætheris alti
Relligio, & quæ cæruleo sunt numina ponto.
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
Convenit Evandri victos discedere ad urbem:
Cedet Iülus agris, nec pòst arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferróve hæc regna lacessent.
m Sin nostrum annuerit nobis victoria Martem,
(Ut potiùs reor, & potiùs dii numine firment)
Non ego nec Teucris Italos parêre jubebo,
Nec mihi regna peto: paribus se legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
n Sacra deósque dabo: socer arma Latinus habeto,
Imperium solenne socer; mihi mœnia Teucri
Constituent, urbíque dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas, sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens cœlum, tendítque ad sidera dextram:
Hæc eadem, Ænea, terram, mare, sidera juro,
o Latonæq; genus duplex, p Janúmque bifrontem,
Vímque deûm infernam, & diri sacraria Ditis:

[...]e hoc hemistichio, [...]e quæ fabulantur de Tullio Cic. vide Antonium Jov. Pontani.
e Καθαρᾷ ἐσθῆτι κεκοσμημένος, candida ic. *Casta placent superis, pura cum veste venite.* Tibul. 2. l. eleg. 1. Neque enim hîc intelligi arbitror interpretum *puram vestem quæ neque funesta sit, neque fulgurata.*
f Porcam in fœderibus feriendis cædi solitam nemo non novit, ex Livio l. 1. Suetonii Claudio cap. 25. supra Æn. 8. *Cæsa jungebant fœdera porcâ.* illud non ita fortè, Quòd in rebus quas augeri volebant, de minoribus & adhuc crescentibus immolabant. porculus itaque hîc & ovicula nondum tonsa allati.
g Diis Superis sacra fiebant Sole oriente, Inferis obeunte
h Prima hostiæ probatio fiebat spartâ molâ, vel frugibus salsis. i. farre costo & sale misto. Secunda, setis inter cornua vel è fronte hostiæ avulsis vel desectis, inde in ignem conjectis. Tertia, vino inter cornua fuso, & è pateris in aram libato Æn. 4. & 6.
i Cespita ducta a fronte ad caudam, notandæ sc. hostiæ.
k Cum respectu hæc ad Romani fœderis morem, quem dabit Livius l. 1. *Audi Jupiter, & tu Juno, Quirine, Diique omnes cœlestes vosque terrestres, vosque inferni audite* &c. necnon fœdus Græcorum & Trojanorum Il. 3. Omnia tamen aptè ad rem præsentem. l Faventior jam & verè Dea. m Hyppallage. Si nobis annuerit victoriam Mars; & noster i. nobis favens: cum Turno supra fors assignata. n Modestè, nec minùs piè arma & imperii habenas cedit Latino, sibi retinet religionis curam & Pontificatum. Hoc verò à poetâ dictum in gratiam Juliæ familiæ, quam penes sacra ab Iülo usque. Tacit. 3. Annal. nomen urbis insuper à Lavinia. o Solem & Lunam. p Deum patrium, necnon pacis bellique arbitrum.

Audiat hæc genitor, q qui fœdera fulmine sancit:
r Tango aras, mediósque ignes, & numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec fœdera rumpet,
Quo res cunque cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet: s non si tellurem effundat in undas
Diluvio miscens, cœlúmve in Tartara solvat:
t Ut sceptrum hoc (dextra sceptrū nam forte gerebat)
Nunquam fronde levi fundet virgulta nec umbras,
Cùm semel in sylvis imo de stirpe recisum
u Matre caret, posuítque comas & brachia ferro:
Olim arbos, nunc artificis manus ære decoro
Inclusit, x patribúsque dedit gestare Latinis.
Talibus inter se firmabant fœdera dictis,
Conspectu in medio procerum. tum y ritè sacratas
In flammam jugulant pecudes, & viscera vivis
z Eripiunt, cumulántque oneratis a lancibus aras.
At verò Rutulis b impar ea pugna videri
Jamdudum, & vario misceri pectora motu.
Tum magis, ut propiùs cernunt b non viribus æquis,
Adjuvat incessu tacito progressus, & aram
Suppliciter venerans demisso lumine Turnus,
Tabentésque genæ, & juvenili in corpore pallor.
Quem simul ac Juturna soror crebescere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda,
In medias acies, formam assimulata Camerti,
Cui genus á proavis ingens, clarúmque paternæ
Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis,
In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
Rumorésque serit varios: ac talia fatur.
Non pudet, ô Rutuli, cunctis pro talibus c unam
Objectare animam? numeróne, an viribus æqui
Non sumus? en omnes & Troës & Arcades hîc sunt,
d Fatalísque manus infensa Etruria Turno:
e Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.

q Qui fulmine ulciscitur fœdifragos & perjuros.
r Ex solenni jusjurandum & preces concipientium more.
s Perpetuitatem fœderis asseverat, adjunctâ conditione impossibili, quæ vim habet negationis q. d. Diluvio priùs aut machinæ hujus in Chaos reversæ ruinâ interibunt omnia, quàm pacis hujus fœderísque dissolutio.
t Expressum hoc ad illud Achillis Iliad α. Ναὶ μὰ τόδε σκῆπτρον τὸ μὲν οὔποτε φύλλα καὶ ὄζους φύσει &c.
u Terrâne? ut 11. Æn. *Non jam mater alit tellus.* An arbore? ut 2. Georg. *laurus Parva sub ingenti matris se subjicit umbrâ.*
x Regibus Latinis.
y Probatas & exploratas. ut modò not. h.
z Palpitantia enim & adhuc spirantia exta raptim evellebantur victimis ut possent consuli. Æn. 4. pag. 170. d.
a Quibus prosiciæ & ablegmina in focum conjiciuntur. *Lancibus & pandis fumantia reddimus exta* 2. Georg.
b Quia Æneas animo, ætate, experientia & militari scientia visus melior. Turni verò ad aram accedentis infirmitatem proderent incessus segnis, oculi demissi, tabentes genæ, pallor.
c Turni.
d Fugientem Mezentium excepit defenditque Turnus. *Ergo omnis furiis surrexit Etruria justis* &c. Æneid. 8. e Si secundus quisque nostrûm congrediatur. Illis ergò duplo plures sumus. promptum hoc ex illo Agamemnonis de numero Græcorum per decurias considentium, & pincernis singulis Trojanorum. Il. 2.

Ille

Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,
Succedet fama, vivúsque per ora feretur:
Nos patriâ amissa dominis parêre superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.
Talibus incensa est juvenum sententia dictis,
Jam magis atque magis, serpítque per agmina murmur.
[f] *Ipsi Laurentes mutati, ipsiq; Latini,*
Qui sibi jam requiem pugnæ, rebúsque salutem
Sperabant, nunc arma volunt, fœdúsque precantur
Infectum, & Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, & alto
Dat signum cœlo: quo [g] *non præsentius ullum*
Turbavit mentes Italas, [h] *monstróque fefellit.*
Namque volans [i] *rubra fulvus* [k] *Jovis ales in æthrâ,*
Littoreas agitabat aves, turbámque sonantem
Agminis aligeri, subitò cùm lapsus ad undas
Cygnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Arrexere animos Itali. cunctæq; volucres
Convertunt clamore fugam (mirabile visu)
Aetheráque obscurant pennis, hostémque per auras
Facta nube premunt: donec vi victus, & ipso
Pondere defecit, prædámque ex unguibus ales
Projecit fluvio, penitúsque in nubila fugit.
Tum verò augurium Rutuli clamore [l] *salutant,*
Expediúntque manus, primúsque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis (inquit) quod sæpe petivi.
[m] *Accipio, agnoscóque deos: me, me duce ferrum*
Corripite, ô Rutuli, [n] *quos improbus advena bello*
Territat, invalidas ut aves, & litora vestra
Vi populat. petet ille fugam, penitúsque profundo
Vela dabit: vos unanimi [o] *densate catervas,*
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit, [p] *& adversos telum contorsit in hostes*
Procurrens: sonitum dat stridula [q] *cornus, & auras*
Certa secat. simul hoc, simul ingens clamor, & omnes
Turbati [r] *cunei, calefactique corda tumultu.*
Hasta volans, ut fortè novem pulcherrima fratrum

Corpora

[f] Vide volgi in horas mutati inconstantiam, qui modo bellum execrabantur, Turno infesti ipsum jubebant rem ferro decernere nunc arma repetunt, fœdus infectum volunt, Turni sortem miserantur.

[g] Non efficacius, quia opportunum. vel ex mandato Junonis suprà *Tu pro germano, si quid præsentius audes, Perge.* Alii leg. *præstantius.*

[h] Augurio, sed futili, & sinistrè excepto expositoque.

[i] Summa aëris regione, prope Ignem.

[k] Αἰετὸς ἀργὴν χῆνα φέρων ὀνύχεσσι &c. Odyss. 15.

[l] Venerati lætum interpretantur.

[m] Augurium oblativum in impetrativum vertit, sinistrè interpretatus.

[n] Aquilam interpretatur Æneam Italica litora vastantem; litoreas volucres, Rutulos; cycnum, Turnum.

[o] *Densete.* vett. codices.

[p] Sic Pandarus Il. 3. sagittâ Menelaum vulnerat fœdúsq; rumpit Æn 5. pag. 204. q.

[q] Hasta cornea. *& bona bello cornus.* Georg. 2.

[r] Peditum ordines, propriè in formam cunei redactorum.

Corpora constiterant contrà, quos fida creârat
Una tot Arcadio conjux Tyrrhena Gylippo:
Horum [s] unum ad medium, teritur quà sutilis alvo
Balteus, & [t] laterum juncturas fibula mordet,
Egregium forma juvenem & fulgentibus armis,
Transadigit [s] costas, fulvâque extendit arenâ.
At fratres, animosa [u] phalanx, accensáque luctu,
Pars gladios stringunt manibus: pars missile ferrum
Corripiunt, cæcíque ruunt: quos agmina contrà
Procurrunt Laurentum: hinc densi rursus inundant
Troës, [x] Agyllinique, & pictis Arcades armis.
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras, it toto turbida cœlo
Tempestas telorum, ac [y] ferreus ingruit imber:
Craterásque, focósque ferunt: fugit ipse Latinus,
[z] Pulsatos referens infecto fœdere [z] divos.
Infrenant alii [a] currus, aut corpora saltu
Subjiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.
Messapus regem, regísque [b] insigne gerentem
Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere fœdus,
Adverso proterret equo, ruit ille recedens,
Et miser oppositis à tergo involvitur aris
In caput, ínque humeros: at fervidus advolat hastâ
Messapus, telóque orantem multa [c] trabali
Desuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur.
[d] Hoc habet, [e] hæc melior magnis data victima divis.
Concurrunt Itali, spoliántque calentia membra.
Obvius ambustum torrem [f] Chorineus ab arâ
Corripit: & venienti Ebuso, plagámque ferenti
Occupat os flammis: illi ingens barba reluxit,
Nidorémque ambusta dedit: super ipse sequutus
Cæsariem læva turbati corripit hostis,
Impressóque genu nitens, terræ applicat ipsum:
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
Pastorem, primáque acie per tela ruentem
Ense sequens nudo superimminet: ille securi
Adversi frontem mediam mentúmque reductâ

g Disjicit,

s Hellenismus, geminâ Accusativi. Aliis pro *unius* vel *uni*.
t Qua fibula, *the buckle*, morsu jungit latera balthei.
u Conferta & instructa turba, ad modum phalangis Maced.
x Cærites. l. 7. pag. 264. i.
y *Hastati spargunt hastas, fit ferreus imber.* Ennius 8. An. ita hîc tempestas telorum; alibi, sagittarum nimbi & nubes, ὄμβρος οἰστῶν, grando, seges, &c.
z Simulachra Deorum violata.
a Equos.
b Diadema.
c Ingenti, instar trabis.
d Vulnus sc. lethale. formula accepta ab arenâ & ludo gladiatorio. ubi hac voce usus victor insultabat victo. Neque enim placet, quod exponit Scal. l. 4. Poet c. 16. Sic, sic agendum.
e Sic Entellus 5. l. pag. 203. *Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis Persolvo.*
f Alterius Chorinei mentio, cæsi ab Asyla. l. 9.

g Disjicit, & sparso latè rigat arma h cruore.
Olli dura quies oculos, & i ferreus urget
Somnus: in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat k inermem,
l Nudato capite, atque suos clamore vocabat.
Quo ruitis? quæve ista m repens discordia surgit?
O cohibete iras: ictum jam fœdus, & omnes
Compositæ leges: mihi jus concurrere soli.
Me sinite, atque auferte metus: ego fœdera faxo
Firma manu. * Turnum jam debent hæc mihi sacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce, n viro stridens alis allapsa sagitta est:
o Incertum quâ pulsa manu, quo turbine adacta:
Quis tantam Rutulis laudem, casúsne, deúsne
Attulerit: pressa est insignis gloria facti:
Nec sese Æneæ jactavit vulnere quisquam.
Turnus ut Ænean cedentem ex agmine vidit,
Turbatósque duces, subita spe fervidus ardet:
Poscit equos, atque arma simul, saltúque superbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas.
Multa virûm volitans dat fortia corpora letho:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
p Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clypeo q increpat, atque furentes
Bella movens immittit equos: illi æquore aperto
Ante Notos Zephyrumq; volant: gemit ultima pulsu
r Thraca pedum: circúmque atræ Formidinis ora,
Iræq;, Insidiæq; dei s comitatus aguntur.
Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumantes sudore quatit (miserabile) cæsis
Hostibus insultans: spargit rapida ungula rores
Sanguineos, mistaque cruor calcatur arenâ.
Jamq; neci Sthenelumq; dedit, Thamyrimq; Pholumq;
Hunc t congressus, & hunc, illum eminus: eminus ambos
Imbrasidas, Glaucum atque Laden: quos Imbrasus ipse

g Al. *discidit.* alii *diffidit.*
h Al. *cerebro.* ut l. 9. *arma cruenta cerebro.*
i Hom. 22. Il. κοιμήσατο χάλκεον ὕπνον. i. mortem obiit.
k Quo in fœdere faciendo admoneret omnes pacis.
l Alludi volunt ad Julium Cæsarem, qui ut obequitans a suis agnosceretur, suosque alloqueretur, nudo capite processit in aciem. quod & factitabant alii Imperatores Cyrus, Annibal, Masinissa, Æmylius, Adrianus, alii.
m Repentina, alii leg. *recens.*
* Ex convento & fœdere pacto mihi & Turno debetur hæc pugna, non vobis.
n Æneæ.
o Autor vulneris ignotus est: creditur tamen submissus aliquis a Juturna ex instinctione Jovis, infra. *Mortalin' decuit violari vulnere divum?* et Junonis responso *Juturnam misero fateor succurrere fratri Suasi, & pro vita majora audere probavi: Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum.*
p Οἷος δὲ βροτολοιγὸς Ἄρης πόλεμόνδε μέτεισι. 13. Il.
q Illisâ clypeo hastâ.
r Θρήκη. Thracia.
s Dignus Marte comitatus, Formido, Ira, Insidiæ. Illiade vero 4. Δεῖμός τ' ἠδὲ Φόβος, καὶ Ἔρις ἄμοτον μεμαυῖα, Ἄρεος ἀνδροφόνοιο κασιγνήτη ἑτάρη τε.
t Comminus.

Nutrierat

Nutrierat Lycia, paribúsque ornaverat armis,
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte alia, media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello u præclara Dolonis,
Nomine avum referens, animo, manibusq; parentem.
x *Qui quondam castra ut Danaûm speculator adiret,*
Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus.
Illum Tydides alio pro talibus ausis
Affecit pretio: nec equis aspirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus conspexit aperto,
Antè levi jaculo longum per inane sequutus,
Sistit equos bijuges, & curru desilit, atque
Semianimi lapsóque supervenit, & pede collo
Impresso, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tinxit jugulo, atque hæc insuper addit:
y *En agros, & quam bello, Trojane, petîsti,*
Hesperiam metire jacens; hæc præmia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt; sic mœnia condunt.
Huic comitem Buten, conjecta cuspide mittit:
Cholereáque, Sybarimque, Daretaq;, Thersilochúmque,
Et z sternacis equi lapsum cervice Thymœten.
Ac velut a *Edoni Boreæ cùm spiritus alto*
Insonat Ægæo sequitúrque ad litora fluctus,
Quà venti incubuere, b *fugam dant nubila cœlo:*
Sic Turno, quacunque viam secat, agmina cedunt,
Conversæq; ruunt acies. fert impetus ipsum,
Et cristam adverso curru quatit aura volantem.
Non tulit instantem Phegeus, animísque frementem:
Objecit sese ad currum, & spumantia frænis
Ora citatorum dextra contorsit equorum.
Dum c *trahitur, pendétque jugis: hunc lata retectum*
Lancea consequitur, rumpítque infixa bilicem
Loricam, & summum d *degustat vulnere corpus.*
Ille tamen clypeo objecto conversus in hostem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat;
Quem rota præcipitem, & procursu concitus axis
Impulit, effudítque solo: Turnúsque sequutus,

u Ironicè credo. namque si referat animo & manibus parentem, imbellem esse oportet atque ignavum, talis enim ab Homero describitur Dolon. Il. 10.

x Dolon missus speculatum res Græcorum a Diomede & Vlysse interceptus, mortem precium se magis dignum tulit, quam quod cum Hectore pactus est, equos Achillis, ad quos imbellis adspirare ausus est.

y Agros quos sperasti tibi tuisque tanquam victoribus dividendos, en sic metire jacens, tu sis pertica & arvipendium. quali usus Sarcasmo insultat Dorilas qui fuit *ditissimus agri* Halcyoneus, *hoc quod premis, inquit, habeto De tot agris terræ* Ov. 5 Met.

z Ferocis qui sessorem sternit atque excutit. Scal. l. 4. Poet. c. 16. calcitronis.

a Thracii. nam Edon mons est Thraciæ.

b Boreas enim αἰθρηγενὴς nubila dissipat, cœlum serenat.

c Namque dum equos torquet ac trahit, ipse trahitur & pendet jugis.

d Libat, levi stringit vulnere.

Imam inter galeam, summi thoracis & oras,
Abstulit ense caput, truncúmque reliquit arenâ.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Æneam Mnestheus, & fidus Achates,
Ascaniúsque comes castris statuêre cruentum,
e *Alternos longa nitentem cuspide gressus.*
f *Sævit, & infracta luctatur arundine telum*
Eripere: auxilióque viam quæ proxima poscit:
Ense g *secent lato vulnus,* h *teliquè latebram*
Rescindant penitus, seséq; in bella remittant.
Jámque aderat Phœbo ante alios dilectus Iäpis
i *Iasides, acri quondam cui captus amore*
Ipse suas artes, sua munera lætus Apollo
Augurium, citharámque k *dabat, celerésque sagittas,*
Ille, l *ut depositi proferret fata parentis,*
Scire potestates herbarum, usúmque medendi
Maluit, & m *mutas agitare* n *inglorius artes.*
Stabat, acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
Æneas, magno juvenum, & mœrentis Iüli
Concursu, lacrymísque immobilis. o *ille retorto*
Pæonium in morem p *senior succinctus amictu,*
q *Multa manu medica, Phœbique potentibus herbis*
Nequicquam trepidat: nequicquam spicula dextrâ
Sollicitat, prensátque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam fortuna regit, nihil auctor Apollo
Subvenit: & sævus campis magis ac magis horror
Crebrescit, propiúsque malum est, jam pulvere cœlum
Stare vident: subeunt equites, & spicula castris
Densa cadunt mediis: it tristis ad æthera clamor
Bellantûm juvenum, & duro sub Marte cadentûm.
Hîc Venus, r *indigno nati concussa dolore,*
Dictamnum genitrix Cretæa carpit ab Idâ,
s *Puberibus caulem foliis, &* t *flore comantem*

e Vulnerati pedis passus hastili sustentantem & fulcientem. alter enim pes, qui saucius non erat, sine adminiculo firmos & liberos metiebatur gressus. Turneb. 3. l. 13. c.

f Sui contemptor, gloriæ dominus, civium servator, indignatur, sibique irascitur quòd saucius ad pugnam procedere nequeat. Scal. 3. poet. c. 11. neque sibi parcit.

g Hamata ergo sagitta hæc, & quæ citra ἐκτομῶ evelli non posset. *barbed.*

h Latentem sagittæ cuspidem.

i Medicus Jasii filius. nec ineptè παρὰ τὸ ἰᾶσθαι. à medendo.

k Dare voluit; offerebat.

l Ut produceret vitam patris, quæ jam propè desperata.

m Si cum ceteris Apollinis artibus Musica & Divinatione comparentur. Alii ad tactum venæ, alii ad empiricen referunt. quàm tamen æquè ac clinicen exercebant olim medici, qui iidem chirurgi.

n Cum respectu hoc ad Romanos & alias gentes, quibus medicina non in honore, adeóque servis communicata.

o Iäpis medicus rejecto amictu more medicorum. Pæon enim nomen medici apud Homerum Il. 5. à quo Pluto curatus. quin & ipse Apollo Pæan dictus. p Ad experientiam notandam *seris venit usus ab annis.* infra, longævus. q Multa trepidus & properans tentat; sed frustra, nihil valente fortunâ, nihil arte. r Nato ex vulnere indignè illato, inter feriendum fœdus; & ipsi Daci, indignato se detineri jam distrahiq; a suis. s Villosa pube lanuginosis, vel succo pubescentibus. ut 4. Æn. *Pubentes herbæ.* t Dioscorides l. 3. 32. Dictamnum neq; semen, neq; florem ferre scribit. Idem tamen c. 34. fatetur aliud genus Dictamni afferri è Creta, in quo flos est agresti origano similis.

Purpureo,

Purpureo, [u] non illa feris incognita capris
Gramina, cùm tergo volucres hæsere sagittæ.
Hoc Venus, [x] obscuro faciem circumdata nimbo,
Detulit: hoc [y] fusum labris splendentibus amnem
Inficit, occultè medicans: spargitque salubris
[z] *Ambrosiæ succos, & odoriferam* [a] *Panaceam.*
Fovit ea vulnus lympha longævus Iāpis
Ignorans: súbitóque omnis de corpore fugit
Quippe dolor, omnis [b] *stetit imo vulnere sanguis:*
Jámque sequuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit, atque novæ rediere in pristina vires.
Arma citi properate viro: quid statis? Iāpis
Conclamat: primúsque animos accendit in hostes.
Non hæc humanis opibus, non arte magistrâ
Proveniunt: neque te, Ænea, mea dextera servat:
Major agit [c] *deus, atque opera ad majora remittit.*
Ille avidus pugnæ, suras incluserat [d] *auro*
Hinc atque hinc: oditque moras, hastámque coruscat.
Postquam habilis lateri clypeus, loricáque tergo est,
Ascanium fusis circum complectitur armis:
[e] *Summáque per galeam delibans oscula, fatur:*
[f] Disce puer virtutem ex me, verúmque laborem,
Fortunam ex aliis: *nunc te mea dextera bello*
Defensum dabit, & magna inter præmia ducet.
Tu facito, mox cùm matura adoleverit ætas,
[g] *Sis memor, & te animo repetentem exempla tuorum,*
Et pater Aeneas, & [h] *avunculus excitet Hector.*
Hæc ubi dicta dedit, portis sese extulit, ingens
Telum immane manu quatiens: simul agmine denso
Antæus, Mnestheúsque ruunt: omnísque relictis
Turba fluit castris, tum cæco pulvere campus
Miscetur, pulsúque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverso venientes aggere Turnus,
Videre Ausonii: gelidúsque per ima cucurrit
Ossa tremor. prima ante omnes Juturna Latinos
Audiit, agnovítque sonum: tremefacta refugit.
Ille volat, campóque [i] *atrum rapit agmen aperto.*

[k] *Qualis*

u Ferunt in Creta capras, cùm sagittis feriuntur, Dictamnum quærere ibi nascens, quod ut ederint, excutiunt statim sagittas. Aristotel. Ælianus. Plinius. Dioscorides, Plutarch. alii.

x Aëre septa tota, ne videretur.

y Insulam lebeti aquam, lavando ac fovendo vulneri.

z Herbæ, cujus 3 Species, sativa, spontanea, tenuifolia.

a Herbam ipso nomine omnia promittens remedia, ex πᾶν & ἄκος.

b Sistebat se.

c Numen, in genere, vel, Venus. ut Æn. 2. *ducente Deo* pag. 141. vide notam c.

d Ocreis aureis, vel auratis.

e Hector tenerum osculatus filium ἀπὸ κρατὸς κόρυθ' εἵλετο Il. 6. bene precatus filio ut evaderet πατρὸς πολλὸν ἀμείνων

f Ὦ παῖ γένοιο πατρὸς εὐτυχέστερος, τὰ δ' ἄλλ' ὁμοῖος, καὶ γένοι' ἂν οὐ κακός. Ajax apud Sophoclem.

g *Autores referat generosa propago.* despiciat suos; domi enim habet, unde discat.

h Frater Creusæ, quæ mater Ascanio.

i Pulveris nube coopertum.

k Qualis ubi ad terras abrupto l sidere nimbus
It mare per medium (miseris heu præscia longè
m Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, stragémque satis, n ruet omnia latè.
o Antè volant sonitúmque ferunt ad litora venti.)
Talis in adversos ductor p Rhetëius hostes
Agmen agit: densi cuneis se quisque coactis
Agglomerant. ferit ense gravem Thymbræus Osirim,
Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
Ufentémque Gyas: q Cadit ipse Tolumnius augur,
Primus in adversos telum qui torserat hostes.
Tollitur in cœlum clamor: versíq; r vicissim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipse neque s adversos dignatur sternere morti:
t Nec pede congressos, nec equo, nec tela ferentes
Insequitur: solum densâ in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem Juturna u virago,
Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit, & longè lapsum temone relinquit:
Ipsa subit, manibúsque x undantes flectit habenas,
Cuncta gerens, vocémque & corpus & arma Metisci.
y Nigra velut magnas domini cum divitis ædes
Pervolat, & pennis alta atria lustrat hirundo,
z Pabula parva legens, a nidísque loquacibus escas:
Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna sonat: similis medios Juturna per hostes
Fertur equis, rapidóque volans obit omnia curru:
Jámque hîc germanum, jámque hîc ostendit ovantem:
Nec conferre manum patitur. volat b avia longè.
Haud minus Æneas tortos c legit obvius orbes,
Vestigátque virum, & disjecta per agmina, magnâ
Voce vocat. quoties oculos conjecit in hostem,
Alipedúmque fugam cursu tentavit equorum,
Aversos toties currus Juturna retorsit.
Heu quid agat? vario nequicquam fluctuat æstu:
Diversæq; vocant animum in contraria curæ.

Huic

k Ἀνέμων ἀτάλαντοι ἀέλλῃ Il. 13.
l Tempestate, quam sidus aliquod ortu vel occasu suo ciere solet.
m Ῥίγησεν τὸ ἰδὼν Il. 4.
n Eruet, evertet.
o Quomodo nimbum antevolant venti si illum impellant. quia nimbus crassior aere est. Itaque ventus post & ante, & cum illo. Jul. Scal. l. 5. poet. c. 3
p Qualis à mari tempestas, talis à promontorio tempestatem referens Æneas, Trojanus à Rheteo promontorio Trojæ.
q Redit in autorem scelus. recidit in Tolumnium augurem, consiliumq; pessimum, fœdus ruptum.
r Vulnerato quippe Æneâ Trojani fugiebant.
s Alii leg. aversos.
t Ἕκτωρ δ' ἄλλους μὲν Δαναοὺς ἔα, οὐδ' ἐνάριζεν. Il. 16
u Virile subiens munus. a vira quæ olim fœmina. Ductus autem hic locus ex Il. 5. ubi Pallas inducitur aurigæ supplens officium Diomedi, excusso Sthenelo
x Undarum more crispantes & sinuosos, Æn. 5. undantia lora.
y Ad differentiam Ripariarum, quæ species est hirundinis non nigræ, neque ædibus assuetæ. Scal. l. 3. poet. c. 27.
z Muscas.
a Pullis, qui in nido.
b Declinat congressum Æneæ.
c Breviore sc. cursu & gyro interiore occursurus Turno ut l. 11. Orsilocho Camilla.

Huic Messapus, uti læva duo fortè gerebat
Lenta levis cursu præfixa hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Æneas, & d *se collegit in arma,*
e *Poplite subsidens:* f *apicem tamen incita summum*
Hasta tulit, summásque excussit vertice cristas.
Tum verò assurgunt iræ, insidiisq; subactus
Diversos ubi sensit equos, currúmque referri,
Multa Jovem, & læsi testatus fœderis aras:
Jam tandem invadit medios, & Marte secundo
Terribilis, sævam nullo discrimine cædem
Suscitat, irarúmq; omnes effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba Deus, quis carmina cędes
Diversas, obitúmque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troïus heros,
Expediat? tantón' placuit concurrere motu,
Iuppiter, æterna gentes in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem (ea prima g *ruentes*
Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus,
Excipit in latus, & h *quà fata celerrima, crudum*
Transadigit costas & crates pectoris ensem.
Turnus equo dejectum Amycum, fratremq; Diorem
Congressus pedes, hunc venientem i *cuspide longâ,*
Hunc k *mucrone ferit: curruq; abscissa duorum*
Suspendit capita, & rorantia sanguine portat.
Ille Talon Tanäimque neci, fortémque Cethegum,
Tres uno congressu, & mœstum mittit Onyten,
l *Nomen Echionium, matrisq; genus Peridiæ.*
Hic fratres m *Lycia missos & Apollinis agris,*
Et juvenem exosum n *nequicquam bella Menœten*
Arcada: o *piscosæ cui circum flumina* p *Lernæ*
Ars fuerat, pauperq; domus: q *nec nota potentûm*
Limina, r *conductáque pater tellure serebat.*
s *Ac velut immissi diversis partibus ignes*

d Clypeo se texit adversus ictum hastæ *in clypeum turbatus colligit artus.* Statius 11. l. Thebaid.
e Se inclinans. ex disciplinâ militari. Veget. 2. l. c. 16 assuescant insurgere tripudiantes in clypeum, rursúsque subsidere.
f Conum galeæ, vel cristam in cono. *tamen inde volans secum abstulit hasta Insigne.* Ennius. Macrob. 6. l. Saturn. cap. 1.
g Non, fugientes, ut volunt interpretes: sed cum duce Æneâ persequentes hostem, palabundo fortasse agmine & effuso impetu, donec ventum est ad Sucronem militem strenuum. is paulum remoratus est ruentium vim, statariámque fecit pugnam, quem tamen Æneas interfecit.
h *Quáque est via proxima letho* Ov. 8. Met. transfosso corde.
i Hastâ.
k Gladio cæsim.
l Thebanum genere & filium Peridiæ. Echion autem Cadmi comes in condendis Thebis.
m Ex Lycia venientes, ubi agri Apollini sacri.
n Namque in bello periit.
o Hinc fictitius ille Acœtes, *Non mihi quæ duri colerent pater arva juvenci, Lanigerosve greges, non ulla armenta reliquit. Pauper & ipse fuit linóq; solebat et hamis Decipere, & calamo saliens ducere pisces. Ars illi sua census erat.* Ov. 3. Met.
p Paludis in agro Argivo seu Mycenæo. q Neque enim cliens frequentabat potentiorum Limina. Alii leg. *Munera.* i. obsequia. r Vectigali & stipendiariâ. qualem regis Latini agrum Aurunci Rutulique serebant. Æn. 11. pag. 351. s In segetem veluti cùm flamma &c. Æn. l. 2. vide. sed geminantur hîc fluvius & ignis, ut exprimant stragem hinc inde duorum ducum.

Arentem in sylvam, & virgulta sonantia lauro:
Aut ubi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitum spumosi amnes, & in æquora currunt,
Quisque suum populatus iter. non segniùs ambo
Æneas Turnúsque ruunt per prælia. nunc nunc
Fluctuat ira intus: rumpuntur nescia vinci
Pectora: *nunc totis in vulnera viribus itur.*
Murranum hîc, atavos & avorum antiqua sonantem
Nomina, per regésque actum genus omne Latinos,
Præcipitem scopulo, atque t *ingentis turbine saxi*
Excutit, effunditq; solo: hunc lora, & juga subter
Provolvêre rotæ, crebro supèr ungula pulsu
Incita, nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Ilō, animísque immane frementi
Occurrit, telumq; u *aurata ad tempora torquet:*
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te, Graiûm fortissime x *Creteu,*
Eripuit Turno: y *nec dii texere Cupentum,*
Ænea veniente, sui: dedit obvia ferro
Pectora, nec misero clypei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, & latè terram consternere tergo.
Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum z *eversor Achilles.*
Hîc tibi mortis erant metæ, a *domus alta sub Idâ,*
b *Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulchrum.*
Totæ adeò conversæ acies, omnesq; Latini,
Omnes Dardanidæ: Mnestheus, acérq; Serestus,
Et Messapus equûm domitōr, ēt fortis Asylas,
Thuscorúmque phalanx, Evandrique Arcadis alæ:
Pro se quisque viri, c *summa nituntur opum vi.*
Nec mora nec requies: vasto certamine tendunt.
Hîc mentem Æneæ genitrix d *pulcherrima misit,*
Iret ut ad muros, urbíque adverteret agmen
Ociùs, & subita turbaret clade Latinos.
Ille ut vestigans diversa per agmina Turnum,
Huc atque huc e *acies circumtulit, aspicit urbem*

Im-

t *Ingentis fragmine montis.* l. 9. pag. 308.

u Propter galeam inauratam. l. 8. *geminas, cui tempora flammas Læta vomunt.*

x Alterius Creteos Musarum comitis mentio. l. 9. sub exitu.

y Neque Dii, quorum sacerdos erat, potuerunt servare Cupentum. *Cupentus* autem linguâ Sabinâ *sacerdotem* significat.

z Sublato Hectore, per quem stetit Troja.

a Adverte Antitheta. 1 domus 2 alta 3 Lyrnessi 4 sub Idâ. 1 sepulchrum 2 humile 4 sub solo 3 Laurente.

b Opp. ad radices Idæ, patria Briseidos. Plin. 5. l. 30. c. est & insula Sigæo opposita. eid. 31. c.

c *Romani scalis summa nituntur opum vi.* ex Ennii. l. 6. citante Macrobio l. 6. c. 1.

d Consilium sanè suggessit pulcherrimum.

e Oculorum.

Immunem tanti belli, atque impunè quietam.
Continuò pugnæ accendit majoris imago.
Mnesthea, Sergestumq; vocat, fortemq; Serestum
Ductores: [f] *tumulumq; capit, quò cætera Teucrûm*
Concurrit legio: nec scuta, aut spicula densi
Deponunt: celso medius stans aggere fatur:
Nequa meis esto dictis mora. Juppiter hâc stat:
Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
Vrbem hodie, [h] *caussam belli, regna ipsa Latini,*
(Ni frænum accipere, & victi parêre fatentur)
Eruam: & æqua solo fumantia culmina ponam.
Scilicet expectem, libeat dum prælia Turno
Nostra pati? rursúsque velit concurrere [i] *victus?*
Hoc caput, ô cives, hæc belli summa nefandi.
Ferte faces properè, [k] *fædúsque reposcite flammis.*
Dixerat. atque animis pariter certantibus omnes
[l] *Dant cuneum, densáque ad muros mole feruntur.*
Scalæ improvisò, subitúsque apparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primosq; trucidant:
Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit
Æneas, magnáque incusat voce Latinum:
Testatúrque deos, se invitum ad prælia cogi:
Bis jam Italos hostes, hæc [m] *altera fœdera rumpi.*
Exoritur trepidos inter discordia cives:
Vrbem alii reserare jubent, & pandere portas
Dardanidis, ipsumq; [n] *trahunt in mœnia regem:*
Arma ferunt alii, & pergunt defendere muros.
Inclusas ut cùm latebroso in [o] *pumice* [p] *pastor*
Vestigavit apes, [q] *fumoq; implevit amaro:*
Illæ intus [r] *trepidæ rerum per* [s] *cærea castra*
Discurrunt, magnisq; acuunt stridoribus iras.
Volvitur [q] *ater odor tectis: tum* [q] *murmure cæco*

f Ex more militari, ut armati ad concionem adeant milites, ut ex aggere aut tumulo concionetur Imperator.

g Stat Jupiter pro fœdere, cujus nos religiosi observatores, contra hostes fædifragos. Scal. l 4. poet. c. 16. Jupiter hâc stat. id est, hic est modus, hæc via imponendi fatis finem. Ex Ennio sumptum citat Macrob. 6. l. 1. c. *Non semper vestra evertit, nunc Jupiter hâc stat.*

h Vrbemne, an Lavinium, an Amatam? quæ infrà *Se causam clamat, crimenque, caputque malorum.*

i Cujus jam partes bis victæ.

k Flammas fœderis renovate, vindicate urbis incendio.

l Componunt se in cuneum. est autem cuneus, describente Vegetio, l. 3 c. 19. multitudo peditum, quæ juncta cum acie, primò angustior, deinde latior procedit & adversariorum ordines rumpit. quam milites nominant *caput porcinum*.

m Primum fœdus initum per Ilioneum legatum. l. 7. alterum per me ipsum de singulari certamine, hoc ipso lib. utrumque violatum.

n Vt sit spectator suæ cladis.

o *Pumicibúsque cavis* l. 4. Georg. vide pag. 84. p Qui idem mellarius. Apollonius enim 2 Arg. unde noster sumpsit, Ὡς δὲ μελισσάων σμῆνος μέγα μηλοβοτῆρες, Ἠὲ μελισσοκόμοι πέτρῃ ἔνι καπνιόωσιν &c. vide & 4. Georg. pag. 90. q Adverte Translationes à sensu diversas, ratione aptas *fumo amaro, ater odor murmure cæco.* r Sollicitæ quid rebus suis agant. s Mellaria in cavernosa petrâ. *cerea regna.* Georg. l. 4.

Intus saxa sonant, vacuas it fumus ad auras.
Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concussit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
t *Inscendi muros, ignes ad tecta volare,*
Nusquam acies contrà Rutulas, nulla agmina Turni:
Infelix pugnæ u *juvenem in certamine credit*
Extinctum, & subito mentem turbata dolore,
Se causam clamat crimenq́ caputq́ malorum:
Multáque per mœstum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu x *discindit amictus,*
Et nodum y *informis lethi trabe nectit ab altâ.*
Quam cladem miseræ postquam accepere Latinæ.
Filia prima manu flavos Lavinia crines
Et roseas laniata genas, tum cętera circùm
Turba furit: resonant latè plangoribus ædes.
Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem.
Demittunt mentes: x *it scissa veste Latinus,*
Conjugis attonitus fatis, urbisq́ ruinâ,
z *Canitiem immundo perfusam pulvere turpans:*
Multáque se incusat, qui non acceperit antè
Dardanium Æneam, generumq́ adsciverit ultro.
Interea a *extremo bellator* a *in æquore Turnus*
Palantes sequitur paucos, jam segnior, atque
Jam minus, atque minus successu lætus equorum.
Attulit hunc illi b *cæcis terroribus aura*
Commistum clamorem, c *arrectasq́ impulit aures*
Confusæ sonus urbis, & illætabile murmur.
Hei mihi, quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?
Sic ait, d *adductisque amens subsistit habenis.*
Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
Aurigæ, currúmque & equos & lora regebat,
Talibus occurrit dictis. Hac, Turne, sequamur
Trojugenas, quà prima viam victoria pandit.
Sunt alii, qui tecta manu defendere possunt.
Ingruit Æneas Italis, & prælia miscet:

t Refertur ad *scalas* supra explodenda enim lectio *incendi*.
u Turnum.
x Ex more lugentium & furiatorum. *Tum pius Æneas humeris abscindere vestem.* Æn. 5. pag. 209 i. *It scissa veste Latinus.* infra. *Et scissa gaudens vadit Discordia pallâ* sub exitu l. 8.
y An quia se reddit literam longam, ut illa apud Plautum, an quia pœna hæc præpostera Plinio. infamis certè est & ignominiosa.
z Quod in dolore & luctu factitatum. Mezentius. l. 10. *Canitiem immundo deformat pulvere.* pag. 340. k.
a In acie extremâ, non inter primos. idque dolo Juturnæ, animi sui languore, & equis fatigatis.
b Clamoribus confusa aura vento impulsa.
c Metaphora sumpta ab iis animantibus quæ ut à longè audiant, aures surrigunt. quæ etiam timidiora sunt. Æn. 1. *arrectisque auribus adstant.*
d Animo consternatus & consilii inops adduxit habenas & substitit.

Et

Et nos sæva manu mittamus funera Teucris:
Nec [e] *numero inferior, pugnæ nec honore recedes.*
Turnus ad hæc.
O soror, & dudum agnovi, [f] *cùm prima per artem*
Fœdera turbasti, téque hæc in bella dedisti:
[g] *Et nunc nequicquam fallis dea. sed quis Olympo*
Demissam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miseri lethum ut crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ jam spondet fortuna salutẽ.
Vidi oculos ante ipse meos, [h] *me voce vocantem*
Murranum (quo non [i] *superat mihi charior alter)*
Oppetere [k] *ingentem, atque* [k] *ingenti vulnere victũ.*
Occidit infelix, ne nostrum dedecus Ufens
Aspiceret: Teucri potiuntur corpore & armis.
Excindíne domos (id rebus defuit unum)
Perpetiar? dextra nec Drancis [l] *dicta resellam?*
Terga dabo? & Turnũ fugientem hæc terra videbit?
Usq; adeóne mori miserum est? [m] *vos ô mihi manes*
Este boni, quoniam superis aversa voluntas.
Sancta ad vos animã, átque istius inscia [n] *culpæ,*
Descendam, [o] *magnorũ haud unquã indignus avorũ.*
Vix ea fatus erat: medios volat ecce per hostes
Vectus equo spumante Sages, adversa sagittã
Saucius ora: ruitq; implorans nomine Turnum:
Turne, [p] *in te suprema salus, miserere tuorum.*
[q] *Fulminat Æneas armis, summásque minatur*
Dejecturum arces Italûm, excidióq; daturum:
Jámque faces ad tecta volant: [r] *in te ora Latini,*
In te oculos referunt. [s] *mussat rex ipse Latinus,*
Quos generos vocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.
Præterea regina tui fidissima, dextrã
Occidit ipsa sua, lucemq; exterrita fugit.
Soli pro portis Messapus & acer Atinas
Sustentant aciem: circum hos utrinque phalanges

e Cæsorum à te hostium.
f Cùm tu primùm Camerti assimilata, nec minùs usa Tolumnii operâ fœdus turbasti.
g Et nunc assumpta Metisci aurigæ mei persona & munere.
h Κατὰ τὸ σιωπώμενον. nulla enim mentio suprà facta Turni à Murrano (quem Scal. 3. l. Poet. c. 6. vocat Numanum) in auxilium vocati. vel, omen mortis est, sibi audire visi vocem Murrani vocantis. ut 4. l. *Hinc exaudiri gemitus & verba vocantis Visa viri.*
i Superest, superstes est, vivit.
k Sic Lucret. 1. l. *Et graviter magni magno cecidere ibi casu.*
l Quænam illa? *dum Troïa tentat Castra fuga fidens.* l. 11.
m Vos inferi Manes estote mihi morituro propitii; neque enim mei ulterior cura à Diis Superis. Ajax apud Sophoclem οὐ κέτι θεοῖς ἐγὼ θεοῖς ὡς οὐδὲν ἀρκεῖν εἰμ' ὀφελέτης ἔτι; *nil jam cœlestibus ullis Debentem.* Æn 11. de Pallante mortuo.
n Fugæ, quæ grave viro forti crimen.
o Et ipse claris majoribus ortus. Constructio Græca.
p Amata suprà. *decus Imperiumque Latini Te penes; in te omnis domus inclinata recumbit.*
q *Horrendumque intonat armis.* infra.
r *Latini Te signant oculis, tua nunc promissa reposcunt.* supra. ad congressum singularem.
s Intra se murmurat, dubius utrum admittat generum. *flent mœsti, mussantque patres.* Æn. 11. pag. 356. s.

Stant densæ, [t] strictisque seges mucronibus horret
Ferrea: tu currum [u] deserto in gramine versas.
Obstupuit [x] varia confusus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito stetit: æstuat ingens
Imo in corde pudor, mistóque insania luctu,
Et furiis agitatus amor, & conscia virtus.
[y] *Ut primũ discussæ umbræ, & lux reddita menti est,*
Ardentes oculorum acies ad mœnia torsit
Turbidus, [z] éque rotis magnam respexit ad urbem,
Ecce autem flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum undabat vortex, turrímque tenebat,
[a] *Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipse,*
Subdiderátque [b] rotas, [c] pontésque instraverat altos.
Jam jam fata, soror, superant: absiste morari:
Quò Deus, & quò dura vocat fortuna, sequamur.
[d] *Stat conferre manum Ænee: stat, quicquid acerbi est,*
Morte pati: nec me indecorem germana videbis
Amplius: hunc, oro, sine me furere ante [e] furorem.
Dixit, & è curru saltum dedit ocius arvis,
Pérque hostes, per tela ruit: mœstámque sororem
Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
[f] *Ac veluti montis saxum de vertice præceps*
[g] *Cùm ruit avulsum vento: seu turbidus imber*
Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas:
Fertur in abruptum magno [f] mons improbus [h] actu,
Exultátque solo, sylvas, armenta, virósque
Involvens secum: disjecta per agmina Turnus,
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
Sanguine terra madet, stridéntque hastilibus auræ:
Significátque manu, & magno simul incipit ore:
Parcite jam Rutuli, & vos tela inhibete Latini,
Quæcunque est fortuna, mea est: me [i] verius unum

[t] *Densisque virûm seges horruit hastis.* 2. Georg.
[u] *Extremo bellator in æquore Turnus.* ad quæ vide notam a. suprà.
[x] Tot simul rerum nuncio, quarum imago varia animum ipsius distraxit, accepto, & ipse vario confusus est affectu, stupore, pudore, insaniâ, luctu, amore, sui fiduciâ. vide Scal. l. 3. poet. c. 19.
[y] Quàm primùm verò turbidam hanc affectuum caliginem dispulerat ratio & mora, sibíque lux mentis reddita est.
[z] E curru.
[a] Turrim ambulatoriam. de qua Vegetius l. 4. c. 17. & de ratione incendendi eam c. 18.
[b] Ad motum, ut huc illuc trahi posset, de equo durateo. 2. Æn.
[c] Ad ascensum & discursum militum. l. 9. pag. 297.
[d] Lege Scalig. l. 3. poet. c. 19. explicantem hanc Turni constantiam.
[e] Ardentem hunc impetum qui me incitat cum Ænea confligere. *Aut pugnam, aut aliquid jamdudum invadere magnum Mens agitat mihi.* Nisus 9. Æneid. pag. 298.
[f] Ὀλοοίτροχος ὡς ἀπὸ πέτρης, Ὅν τε κατὰ στεφάνης ποταμὸς χειμάρροος ὤσῃ ῥήξας ἀσπέτῳ ὄμβρῳ ἀναιδέος ἔχματα πέτρης. &c. quæ nostro est *improbus mons.* i. pars montis ingens, saxum. [g] Qui volet affectus modò dictos in notâ x, conferre cum hac ruinâ impulsâ à vento, imbre, vetustate, videbit bellè quadrare omnia, ut &, *Exultátque solo, sylvas, armenta, virósque Involvens secum* respondere, *è curru saltum dedit ocius arvis, Pérque hostes, per tela ruit* &c. [h] Agmine, impetu. [i] Justius, æquius.

Pro vobis [k] *fœdus luere, & decernere ferro.*
Discessere omnes medii, spatiúmque dedere.
At pater Æneas, [l] *audito nomine Turni,*
Deserit & muros, & summas deserit arces,
Præcipitátque [m] *moras omnes, opera omnia rumpit,*
Lætitiâ exultans, horrendúmque intonat armis.
[n] *Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse, coruscis*
Cùm fremit ilicibus, quantus, gaudétque nivali
Vertice se attollens [o] *pater Apenninus ad auras.*
Jam verò & Rutuli certatim, & Troes, & omnes
Convertêre oculos Itali: quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulsabant ariete muros:
Armáque deposuere humeris. stupet ipse Latinus,
Ingentes, [p] *genitos diversis partibus orbis,*
Inter se coïsse viros, & [q] *cernere ferro.*
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procursu rapido conjectis eminus hastis,
Invadunt Martem clypeis atque ære sonoro.
Dat gemitum tellus. tum crebros ensibus ictus
[r] *Congeminant:* fors & virtus miscentur in unum.
Ac velut ingenti [s] *Sila, summóve* [t] *Taburno,*
[u] *Cùm duo conversis inimica in prælia tauri*
Frontibus incurrunt, pavidi cessere [x] *magistri,*
Stat pecus omne metu mutum, [y] *mussántq; juvencæ,*
Quis pecori imperitet, quem tota armenta sequantur:
Illi inter sese multa vi vulnera miscent,
Cornuáque obnixi infigunt: & sanguine largo
Colla armósque lavant: gemitu nemus omne remugit.
Haud aliter Tros Æneas, & Daunius heros
Concurrunt clypeis: ingens fragor æthera complet.
[z] *Jupiter ipse duas æquato examine lances*
Sustinet, & fata imponit diversa duorum:
[a] *Quem damnet labor, & quò vergat pondere lethum.*

k Fœderis violati pœnas.

l Æneæ hanc magnanimitatem expendit Scal. l. 3. poet. 11. c.

m Institutæ oppugnationis.

n In nuperâ comparatione Turnus erat pars montis: Æneas hîc emplet tres montes. est Ἄθως mons Thraciæ, Eryx Siciliæ, Apenninus Italiæ.

o Montes sacri & religiosi. ergo *pater Apenninus.*

p Ænean Asiâ oriundum, Turnum Europâ.

q Decernere. ut κρίνειν. συμφερόμενοι κρίνονται. Ἄρηϊ. Il. 18.

r Præpositio auget sonum, & duos designat. Scal.

s Monte & sylvâ Brutiorum, Apennini parte

t Samnii jugo, quod furcas Caudinas atque valles Isclerі amnis ab dexterâ ripâ claudit. Cluver. *l.* 4. c. 7. hodie *Tabor.*

u Ἤυτε ταύρω φορβάδος ἀμφὶ βοὸς κεκοτηότε δηριάασθον. Apollon. Argon 2. l. vide nostrum 3. Georg. p. 73.

x Bubulci, pastores.

y Tacitè & intra se mugiunt. ut l. 11. p. 356. & suprà. pag. 389.

z Il. 22. in pugna Hectoris & Achillis. Καὶ τότε δὴ χρύσεια πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα &c. a A quo frustra labor suscipiatur. Jul. Scal. l. 5. c. 3. cujus expositio præponderat ceteras omnium. Al. quem labor morti destinet. Al. liberet, partâ sc. victoriâ. ut, *damnabis tu quoque votis.*

Emicat hic, impunè putans, & corpore toto
Altè sublatum consurgit Turnus in ensem:
Et ferit. exclamant Troës, trepidíque Latini,
Arrectæq; amborum acies. at perfidus ensis
Frangitur, in medióque ardentem deserit ictu,
Ni fuga subsidio subeat: fugit ocior Euro,
b Ut capulum ignotum, dextrámque aspexit inermem.
Fama est, c præcipitem, cùm prima in prælia junctos
Conscendebat equos, d patrio mucrone relicto,
e Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metisci.
Idque diù, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit: postquam arma dei ad Vulcania ventum est,
f Mortalis mucro, glacies ceu g futilis, ictu
Dissiluit: fulva resplendent fragmina arenâ.
Ergo amens diversa fuga petit æquora Turnus:
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Undique enim densa Teucri inclusere coronâ:
Atque hinc vasta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minus Æneas (quanquam tardante h sagittâ
Interdum genua impediunt, i cursúmque recusant)
Insequitur; trepidíque pedem pede fervidus urget.
Inclusum veluti si quando in flumine nactus
Cervum, aut puniceæ septum k formidine pennæ,
l Venator cursu, m canis & latratibus instat:
Ille autem insidiis & ripa territus altâ,
Mille fugit refugítque vias: at vividus Umber
Hæret hians: jam jámque tenet, similísque tenenti
Increpuit malis, n morsúque elusus inani est.
Tum verò exoritur clamor, ripæq; lacúsque
o Responsant circà, & cœlum tonat omne tumultu.
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,
Nomine quemque vocans, notúmque efflagitat ensem.
Æneas mortem contrà, præsénsque minatur
Exitium, si quisquam adeat: terrétque trementes,
Excisurum urbem minitans; & saucius instat.
p Quinque orbes explent cursu, totidémque retexunt

b Ut gladium ex capulo non suum esse agnovit.
c Suprà, discusso fœdere festinus poscit equos atque arma simul
d Quem Dauno ignipotens Deus ipse parenti fecerat, & Stygia candentem tinxerat undâ. Suprà.
e Dum properat.
f Mortali manu factus.
g Ἀδρανὴς. impotens, iners. Al. ἐυχυτὸς, fusilis. ut sit quasi glacies fusa & soluta ad arma Vulcania. i. ignem. potiùs, fragilis.
h Vulnere ex sagittâ.
i Cursuique vix sufficiunt.
k Linea plumis variis iisdémque ustulatis intertexta suspenditur ad terrendas feras, quò in veras plagas obstantes impellat.
l Venaticus canis ex Umbria canibus generosis nobili.
m Ὡς δ' ὅτε νεβρὸν ὄρεσφι κύων ἐλάφοιο δίηται &c. Il. 22.
n Alter in ambiguo est, an sit comprensus, & ipsis Morsibus eripitur, tangentiáque ora relinquit. Ovid. 1. Metaph.
o Replicatili echûs sono
p Allusum ad spatia certaminum curulium 8. 7. quandóque 5.

Huc,

Huc, illuc: q *nec enim levia aut ludicra petuntur*
Præmia: sed Turni de vitâ & sanguine certant.
Fortè r *sacer Fauno foliis oleaster amaris*
Hîc steterat, nautis olim ſ *venerabile lignum:*
Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti divo, & votas suspendere vestes.
Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hîc t *hasta Æneæ stabat: huc impetus illam*
Detulerat fixam, & lentâ in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides, u *teloque sequi, quem prendere cursu*
Non poterat. tum verò amens formidine Turnus,
Faune, precor miserere, inquit: túque optima ferrum
Terra tene, colui vestros si semper honores,
Quos contrà Æneadæ x *bello fecere profanos.*
Dixit; opémque Dei non cassa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentòque in stirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit discludere morsus
y *Roboris Æneas, dum nititur acer, & instat,*
Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci
Procurrit, fratríque ensem z *dea Daunia reddit.*
Quod Venus audaci nymphæ indignata licere,
Accessit, a *telúmque altâ ab radice revellit.*
Olli sublimes, armis animísque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus hastâ,
Insistunt contrà, certamine Martis anheli.
Junonem interea rex b *omnipotentis Olympi*
Alloquitur, fulva pugnas de c *nube tuentem:*
Quæ jam finis erit conjux? quid denique restat?
d *Indigetem Æneam scis ipsa, & scire fateris,*
Deberi cœlo, fatísque ad sidera tolli?
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
e *Mortalin' decuit violari vulnere divum?*

q Ἐπεὶ οὐχ ἱερήϊον οὐδὲ βοείην Ἀρνύσθην-- Ἀλλὰ περὶ ψυχῆς θέον Ἕκτορος. Il. 22.

r Ante fana oleastri consiti, utpote arbores vivaces, in quibus dona Diis suspenderentur.

ſ Religione & usu. Naufragio ejectos Neptuno aut aliis numinum vestes aliáque ex voto suspendisse nemo ignorat.

t Conjecta in Turnum fugientem. Adumbratum hoc ex Il. 22.

u Hastâ jactâ consequi, ferire.

x Loca ab hostibus capta, sacra vel religiosa esse desinunt. Pomponius l. 11. Pandect. tit. 7. Bellum omnia profanat. Macrob. 3. Saturn. c. 3.

y Oleastri mordicus tenentis hastam.

z Juturna, Dauni filia.

a Quod officium Pallas præstat Achilli, Il. 21.

b Al. *omnipotentis.* Sed vide quæ nos suprà ad primum versum. l. 10.

c Propriè, ut quæ Dea sit regionis imæ aëris.

d Dii Indigetes sunt, qui ex mortalibus indigenis in Deorum numerum relati sunt. & quorum priora nomina post ἀποθέωσιν divinos honores indeptos, & nova nomina adoptata, vulgari non licet. θεοὶ ... χθονοποδαίμονες, Opici & Topici, ἐγχώριοι. e Æquúmne fuerat Æneam divum futurum vulnerari ut mortalem? *vel.* vulnere mortali manu inflicto. sc. ab aliquo à Juturna submisso supra, *Incertum qua pulsa manu* pag. 380.

Aut

Emicat hic, impunè putans, & corpore toto
Altè sublatum consurgit Turnus in ensem:
Et ferit. exclamant Troës, trepidíque Latini,
Arrectæq; amborum acies. at perfidus ensis
Frangitur, in medióque ardentem deserit ictu,
Ni fuga subsidio subeat: fugit ocior Euro,
b *Ut capulum ignotum, dextrámque aspexit inermem.*
Fama est, c præcipitem, cùm prima in prælia junctos
Conscendebat equos, d patrio mucrone relicto,
e *Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metisci.*
Idque diù, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit: postquam arma dei ad Vulcania ventum est,
f *Mortalis mucro, glacies ceu g futilis, ictu*
Dissiluit: fulva resplendent fragmina arenâ.
Ergo amens diversa fuga petit æquora Turnus:
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Undique enim densa Teucri inclusere coronâ:
Atque hinc vasta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minus Æneas (quanquam tardante h sagittâ
Interdum genua impediunt, i cursúmque recusant)
Insequitur; trepidíque pedem pede fervidus urget.
Inclusum veluti si quando in flumine nactus
Cervum, aut puniceæ septum k formidine pennæ,
l *Venator cursu, m canis & latratibus instat:*
Ille autem insidiis & ripa territus altâ,
Mille fugit refugítque vias: at vividus Umber
Hæret hians: jam jámque tenet, similísque tenenti
Increpuit malis, n morsúque elusus inani est.
Tum verò exoritur clamor, ripæq; lacúsque
o *Responsant circà, & cœlum tonat omne tumultu.*
Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,
Nomine quemque vocans, notúmque efflagitat ensem.
Æneas mortem contrà, præsénsque minatur
Exitium, si quisquam adeat: terrétque trementes,
Excisurum urbem minitans; & saucius instat.
p *Quinque orbes explent cursu, totidémque retexunt*

b Ut gladium ex capulo non suum esse agnovit.
c Suprà, discusso fœdere festinus *poscit equos atque arma simul*
d *Quem Dauno ignipotens Deus ipse parenti fecerat, & Stygia candentem tinxerat undâ.* Suprà.
e Dum properat.
f Mortali manu factus.
g Ἀδρανής. impotens, iners. Al. ἐύχυτος, fusilis. ut sic quasi glacies fusa & soluta ad arma Vulcania. i. ignem. potiùs, fragilis.
h Vulnere ex sagittâ.
i Cursuíque vix sufficiunt.
k Linea plumis variis iisdémque ustulatis intertexta suspenditur ad terrendas feras, quò in veras plagas obstantes impellat.
l Venaticus canis ex Umbria canibus generosis nobili.
m Ὡς δ' ὅτε νεβρὸν ὄρεσφι κύων ἐλάφοιο δίηται &c. Il. 22.
n *Alter in ambiguo est, an sit comprensus, & ipsis Morsibus eripitur, tangentiáque ora relinquit.* Ovid. 1. Metaph.
o Replicatili echûs sono
p Allusum ad spatia certaminum curulium 8. 7. quandóque 5.

Huc,

Huc, illac: [q] *nec enim levia aut ludicra petuntur*
Præmia: sed Turni de vitâ & sanguine certant.
Fortè [r] *sacer Fauno foliis oleaster amaris*
Hîc steterat, nautis olim [s] *venerabile lignum:*
Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti divo, & votas suspendere vestes.
Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hîc [t] *hasta Æneæ stabat: huc impetus illam*
Detulerat fixam, & lentâ in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides, [u] *telóque sequi, quem prendere cursu*
Non poterat. tum verò amens formidine Turnus,
Faune, precor miserere, inquit: túque optima ferrum
Terra tene, colui vestros si semper honores,
Quos contrà Æneadę [x] *bello fecere profanos.*
Dixit; opémque Dei non cassa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentóque in stirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit discludere morsus
[y] *Roboris Æneas, dum nititur acer, & instat,*
Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci
Procurrit, fratríque ensem [z] *dea Daunia reddit.*
Quod Venus audaci nymphæ indignata licere,
Accessit, [a] *telúmque altâ ab radice revellit.*
Olli sublimes, armis animísque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus hastâ,
Insistunt contrà, certamine Martis anheli.
Junonem interea rex [b] *omnipotentis Olympi*
Alloquitur, fulva pugnas de [c] *nube tuentem:*
Quæ jam finis erit conjux? quid denique restat?
[d] *Indigetem Æneam scis ipsa, & scire fateris,*
Deberi cœlo, fatísque ad sidera tolli?
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
[e] *Mortalin' decuit violari vulnere divum?*

q Ἐπεὶ οὐχ ἱερήϊον οὐδὲ βοείην Ἀρνύσθην--Ἀλλὰ περὶ ψυχῆς θέον Ἕκτορος. Il. 22.

r Ante fana o[leastris] consiti, utpote arbores vivaces, in quibus dona Diis suspenderentur.

s Religione & usu. Naufragio ejectos Neptuno aut aliis numinum vestes aliáque ex voto suspendisse nemo ignorat.

t Conjecta in Turnum fugientem. Adumbratum hoc ex Il. 22.

u Hastâ jactâ consequi, ferire.

x Loca ab hostibus capta, sacra vel religiosa esse desinunt. Pomponius l. 11. Pandect. tit. 7. Bellum omnia profanat. Macrob. 3. Saturn. c. 3.

y Oleastri mordicus tenentis hastam.

z Juturna, Dauni filia.

a Quod officium Pallas præstat Achilli, Il. 21.

b Al. *omnipotentis.* Sed vide quæ nos suprà ad primum versum. l. 10.

c Propriè, ut quæ Dea sit regionis imæ aëris.

d Dii Indigetes sunt, qui ex mortalibus in digenis in Deorum numerum relati sunt. & quorum priora nomina post ἀποθέωσιν divinos honores indeptos, & nova nomina adoptata, vulgari non licet. αὐθρωποδαίμονες, Opici & Topici, ἐγχώριοι.

e Æquúmne fuerat Æneam divum futurum vulnerari ut mortalem? *vel* vulnere mortali manu inflicto. sc. ab aliquo à Juturna submisso, [e] supra, *Incertum qua pulsa manu,* pag. 380.

Aut ensem (quid enim sine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim crescere victis?
Desine jam tandem, precibúsque inflectere nostris:
f *Nec te tantus edat tacitam dolor, & mihi curæ*
Sæpe tuo dulci tristes ex ore recursent.
Ventum ad supremum est: terris agitare vel undis
Trojanos potuisti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & g *luctu miscere hymenæos:*
Ulterius tentare veto. Sic Juppiter orsus.
Sic dea submisso contrà Saturnia vultu.
Ista quidem quia nota mihi tua, h *magne, voluntas*
Juppiter, & Turnum & terras invita reliqui.
Nec tu me aëria solam nunc sede videres
i *Digna indigna pati: sed* k *flammis cincta sub ipsâ*
Starem acie, traherémque inimica in prælia Teucros.
Juturnam misero (fateor) succurrere fratri
Suasi, & pro vita majora audere probavi:
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum.
l *Adjuro Stygii caput implacabile fontis,*
m *Una superstitio superis quæ reddita divis.*
Et nunc cedo equidem, pugnásque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro majestate n *tuorum:*
Cùm jam connubiis pacem felicibus (esto)
Component, cùm jam leges & fœdera jungent:
o *Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,*
Neu Troas fieri jubeas, Teucrósque vocari:
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes.
Sit Latium, sint Albani per secula reges:
Sit Romana potens Itala virtute propago.
Occidit, occideritque sinas cum nomine Troja.
Olli subridens hominum, rerúmque repertor,
p *Es germana Jovis, Saturnique altera proles:*
Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?

f Si quid animum tuum edat, noli te cruciare, sed amanter potiùs ad me defer querelas tuas.

g Quod minata fuerat Juno. 7. l. pag. 261. vers. ult. & pag. 255. *Bellona manet te pronuba.*

h Al. *magna volunta[s].*

i Quælibet; ut *facta infecta, dicenda, tacenda locutus.*

k Ut Æn. 2. *Ferro accincta.* pag. 140.

l Præter rationes hujus jurisjurandi Deorum, quas dedi ad Herc. Furent. Senecæ vers. 711. vide quæ Aristoteles 1. Metaphys. c. 3. & quæ Æn. 6. pag. 226. f.

m Quæ una religio Diis superstes reddit eos Inferis obnoxios, si Stygem jurati fallant.

n Latini cæterorúmque Regum Italorum, qui à patre tuo Saturno in Latio regnaverunt.

o Aboleatur modò mihi infestum nomen Trojanum, sub Latino nomine manente, vel etiam Albano aut Romano vigeat, imperet det jura triumphato orbi. vide quæ ad *genus unde Latinum.* Æn. 1. pag. 101. g. & Horat. 3. Od. 3. I.

p Non degeneras à patre aut fratre si iram retineas. & hoc tibi indulgendum est, cognationis no[mi]ne, ut & indignationem & votum condonem, do ergo quod vis, nomen patrium, linguam [&] vestes retineant.

Verùm

Verùm agè, & inceptum frustra submitte furorem:
Do quod vis: & me victúsque voléns que remitto.
Sermonem Ausonii patrium moréſque tenebunt:
Utq; est, nomen erit: commisti corpore tantùm
Subsident Teucri, morem ritusq; sacrorum
Adjiciam: faciámque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mistum quod sanguine surget,
Supra homines, q *supra ire deos pietate videbis.*
Nec gens ulla r *tuos æquè celebrabit* r *honores.*
Annuit his Juno, & mentem lætata ſ *retorsit.*
Interea excedit cœlo, nubémque reliquit.
His actis, aliud genitor secum ipse volutat:
Juturnamq; parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur t *geminæ pestes, cognomine Diræ,*
Quas & tartaream Nox intempesta t *Megæram*
Uno eodémque tulit partu, paribusq; revinxit
Serpentum spiris, ventosásque addidit alas.
Hæ Jovis ad solium, sævíque in limine regis
u *Apparent, acuúntque metum mortalibus ægris.*
Si quando lethum horrificum morbósque deûm rex
Molitur, meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demittit ab æthere summo
Juppiter, inq; x *omen Juturnæ occurrere jussit.*
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non secus ac nervo per nubem impulsa sagitta,
y *Armatam sævi Parthus quam felle veneni,*
Parthus, sive z *Cydon, telum immedicabile torsit,*
Stridens, & celeres incognita transilit umbras.
Talis se sata nocte tulit, terrásque petivit.
Postquam acies videt Iliacas, atque agmina Turni,
a *Alitis in parvæ subitò collecta figuram,*
Quæ quondam in bustis aut culminibus desertis
Nocte sedens, b *serum canit importuna per umbras:*
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ad ora
Fertq; refertq;, sonans, clypeúmque everberat alis.

q Propter inductam religionem; vel, multos è Juliâ familia relatos in Deos.

r Propter templum Junonis in monte Aventino; & Junonia festa celebrata summâ populi Rom. propensione; necnon Junonis simulachrum evocatum Carthagine & Romam advectum.

ſ Mutavit, inflecti passa est.

t Secernit à sororibus Megæram, utpote huic ministerio à Jove destinatam. Acherontis & Noctis filias esse furias dictum 7. Æn. pag. 255. ubi de Alecto.

u Præstò sunt ad obsequium & mandata Jovis, estque nomen Juris. unde & Apparitores Magistratuum.

x Quo omine fraterni fati avocaretur Juturna.

y Sic l. 9. *Ungere tela manu ferrúmque armare veneno* qui mos Parthis aliisque barbaris tingere spicula veneno. ut Hercules felle Hydræ.

z Cretensis, à Cydone urbe Cretæ, quæ ins. sagittando clara.

a In noctuam contracta, ex Furiâ.

b Νύκτερον ἀείδουσα καὶ ὀψιβοῶντα κολοιοὺς Aratus.

Illi

Illi membra c novus solvit formidine torpor:
d Arrectæque horrore comæ, & e vox faucibus hæsit.
At procul ut Diræ f stridorem agnovit & alas,
Infelix crines scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis.
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
Aut quid jam miseræ superat mihi? quâ tibi lucem
Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
Jam jam linquo acies: ne me terrete timentem
Obscœnæ g volucres: alarum verbera nosco,
Lethalemque sonum: nec fallunt jussa superba
Magnanimi Jovis, h hæc pro virginitate reponit?
Quò vitam dedit æternam? cur mortis adempta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certè, & misero fratri comes ire per umbras.
i Immortalis ego. haud quicquam mihi dulce meorum
Te sine, frater, erit. ô quæ satis ima dehiscat
Terra mihi, manésque deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput k glauco contexit amictu,
Multa gemens, & se fluvio dea condidit alto.
Æneas instat contrà, l telúmque coruscat
Ingens arboreum: & sævo sic pectore fatur:
Quæ nūc deinde mora est? aut quid jā Turne retractas?
Non cursu, sævis certandum est comminus armis.
Verte omnes tete in facies, & m contrahe quicquid
Sive animis, sive arte vales: opta ardua pennis
Astra sequi, clausúmque cava te condere terrâ.
Ille caput quassans: non me tua fervida terrent
Dicta ferox, dii me terrent, & n Juppiter hostis.
Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, o campo qui fortè jacebat
Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
p Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hostem
Altior insurgens, & cursu concitus heros.

c In Turno insolens.
d Ὀρθαὶ δὲ τρίχες ἔσταν. Il. ω.
e Æn. 2. pag. 145.
f Infelix augurium, oscinis in stridore præpetis in alis.
g Invidiosè. namque de unâ tantùm sermo.
h Allusum ad διαπαρθένια, munera data pro virginitate delibatâ. & Juno ad Juturnam suprà p. 375. *Scis ut te cunctis unam, quæcunque Latinæ Magnanimi Jovis ingratum adscendêre cubile, Prætulerim.*
i Sed immortalis sum, *Nec finire licet tantos mihi morte dolores.* Al. *Jam mortalis ego.*
k Dea enim fluvii. cui convenit glaucus amictus. *Tyberinum glauco velabat amictu Carbasus.* l. 8. pag. 271.
l Hastam quæ magnitudine referebat integram pinum, fraxinum, aliámve arborem.
m Παντοίης ἀρετῆς μιμνήσκεο &c. Achilles Hectori. Il 22.
n Jupiter mihi infensus. Alii. terrent me Dii & Jupiter, Ænea ferox hostis.
o Τὸν ῥ' ἄνδρες πρότεροι θέσαν ἔμμεναι οὖρον ἀρούρης. Il 21.
p Ὃ οὐ δύο γ' ἄνδρε φέροιεν, Οἷοι νῦν βροτοί εἰσιν. ὁ δέ μιν ῥέα πάλλε καὶ οἶος. Il. 5.

q Sed

q Sed neque currentem se nec cognoscit euntem,
Tollentémve manu, saxúmque immane moventem.
Genua labant, gelidus concrevit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus,
Nec spatium evasit totum, nec pertulit ictum.
r Ac velut in somnis oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequicquam avidos extendere cursus
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri
Succidimus: non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires, s nec vox nec verba sequuntur:
Sic Turno (quacunque viam virtute petivit)
Successum t dea dira negat: tum pectore sensus
Vertuntur varii: Rutulos aspectat & urbem,
Cunctatúrque metu, telúmque instare tremiscit.
Nec quò se eripiat, nec qua vi tendat in hostem:
Nec currûs usquam videt, u aurigámque sororem.
Cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,
x Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet, murali concita nunquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus: volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orásque recludit
Loricæ, & clypei extremos septemplicis orbes
Per medium stridens transit femur, incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
y Consurgunt gemitu Rutuli, totúsque remugit
Mons circum, & vocem latè nemora alta remittunt.
Ille z humilis, suppléxq; oculos, dextrámque a precantẽ
Protendens, Equidem merui, nec deprecor (inquit;)
b Utere sorte tua. c miseri te siqua parentis
Tangere cura potest, oro (fuit & tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectæ:
d Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
Redde meis, vicisti, & victum tendere palmas
Ausonii vidêre: tua est Lavinia conjux.
Ulteriùs ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas volvens oculos, dextrámque repressit.

q Sed eventu irrito, quia ipse præ formid[...] ne nec mentis nec v[...] rium compos.

r Ὡς δ' ἐν ὀνείρῳ οὐ δύναται φεύγοντα διώκειν, &c. Il. 22. vide Jul. Scal. l. 5. Poetic. c. 3. Sunt qui ad ἐφιάλτην referunt.

s Clamor frustratur hiantes Æn. 6. l.

t Furia.

u Sic Hector se dest[...] tutum advertens De[...] phobo, cujus formam induerat Pallas ut ip[...] sum sisteret, animum despondit Il. 22.

x Opportunitatem sib[i] forte oblatam loci co[r]poris ubi Turnum fe[]riret, nactus Æneas. Ε᾽γχεσφόρον χρόα κα[λὸν ...] λὸν ὅπῃ εἴξειε μ[ά]λιστα. Il. 22.

y A Rutulis sublat[us] insurgit gemitus.

z Victus & humi str[a]tus.

a Sublatam more su[p]plicum.

b Interfice hostem tu[]um, in quem Fortuna tibi potestatem indul[]sit.

c Non est quod mihi parcas causâ meâ. ego quidem mori meritus sum: Sed tamen, in gratiam patris mei [...] nis Dauni, miserere, memor quàm gravis fo[]ret tuo patri mors filii immatura.

d Et me, si non vivum mortuum saltem, redde meis.

Et

Et jamjamque magis cunctantem flectere sermo
Cœperat, e infelix humero cùm apparuit alto
Balteus, & notis fulserunt cingula f bullis
Pallantis pueri, victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris g inimicum insigne gerebat.
Ille oculis postquam sævi monumenta doloris
Exuviásque hausit, furiis accensus, & irâ
Terribilis, Tune hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi? h Pallas te hoc vulnere, h Pallas
i Immolat, & pœnam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit
Fervidus. ast illi solvuntur frigore membra,
Vitáque cum gemitu fugit k indignata sub umbras.

e Lethalis sc. Turno, Æneæ in memoriam revocans cæsum à Turno Pallantem.
f Quibus stellatum & maculatum fuit baltheum.
g Quod ipse ad gloriam gestabat, utpote spolium hosti ereptum.
h Iteratum Pallantis nomen denotare videtur ictum repetitum.
i Hic insuper nomini & memoriæ ultionem quasi necessariam imputat.
Tanquam inferias Pallantis manibus gratas futuras; adversùs eos qui sævitiam Æneæ in supplicem incusant, habes patrocinium Jul. Cæs. Scal. l. 3. Poet. Cap. 11.
k Οἱ μὲν εὔψυχοι ξὺν ὀργῇ τελευτῶσιν; οἱ δ' ἀθυμότεροι ξὺν δέει. Philostratus l. 8. vitæ Apollinii.

FIN

FINIS.